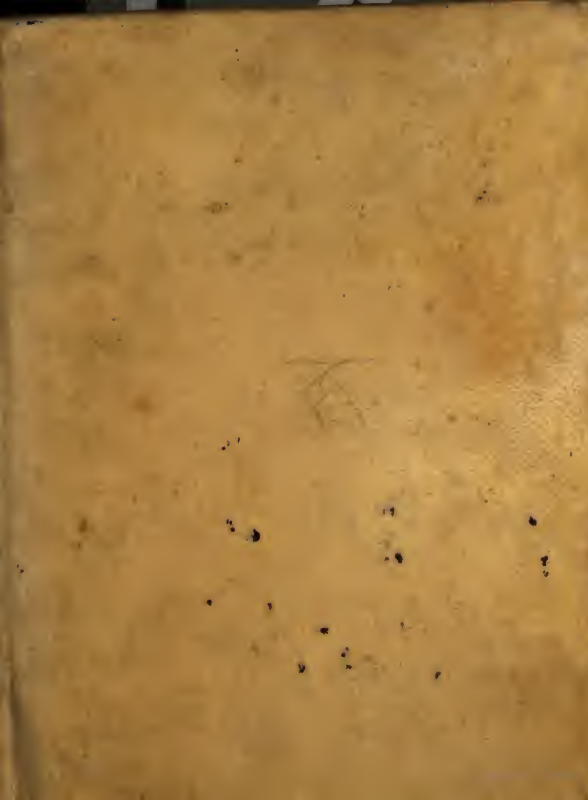

DE
MONETIS
ITALIÆ.
PARS PRIMA.

DE

MONETIS ITALIÆ

VARIORUM ILLUSTRIUM VIRORUM

DISSERTATIONES,

Quarum pars nunc primùm in lucem prodit:

PHILIPPUS ARGELATUS

BONONIENSIS

Collegit, recensuit, auxit, necnon Indicibus locupletissimis exornavit.

MEDIOLANI, MDCCL.

PROSTANT IN REGIA CURIA IN ÆDIBUS PALATINIS.

SUPERIORUM PERMISSU.

SS.MO DOMINO NOSTRO

BENEDICTO XIV.

PONT. OPT. MAX.

PHILIPPUS ARGELATUS FELICITATEM.

Uus Maximus B. P. in litteras amor, erga Litteratos autem Viros ſumma Tua Merita, atque incredibilia, cùm aditum ſemper unicuique optimo ad Te Te pa-

patere voluerunt; tum me hortata sunt, ut memet, & vero isthæc de Monetaria Historia Volumina tria auderem Tibi sistere: Tibi, inquam, quem jure prope suo (tanta Tua est Sapientia) plerique omnes doctissimi & sibi Patronum vindicant; neque unquam nisi magna cum Ingenii, Doctrinæque Tuæ longe præstantissimæ admiratione prædicant. Quæ hominum admiratio hoc est ad Nominis Tui, Gloriæque commendationem magnificentior, quod in omnes terrarum partes latissime est amplificata, atque ii ipsi, qui a Catholica Fide dissentiunt, quotidie tamen de Tua Virtute commemorant cum maxima gratulatione, ac prope infinita; ut Typi Germanici, Batavici, Anglici Tuarum videantur jam Laudum amplitudine redundare, sic ut non magis fortasse Itali. Atque utinam qui Sapientiæ Virtutisque Tuæ opinionem altissime habent animo insidentem, æque in Tuam se mallent Disciplinam, Obedientiamque transdere! Brevi enim arbi-

trarer Orbem Terrarum Universum Catholicum fore. Sed ut ad memet redeam, abs Te postulo, ut, qua clementia aliorum bene multa, Opus etiam hoc meum amplectare. Quod qualecumque sit, est tamen laboris curarumque plenissimum; neque profecto nostræ ætati inutile futurum, quæ Monetas ubique fere contaminatas pretio, immutatas mensibus fere singulis, crescentes decrescentesque vidit, maximo cum Reipublicæ, tum privatorum detrimento; quin Magistratuum ac Principum auctoritas satis adhuc habuisse virium videatur ad eversam quassatamque rem plane restituendam. Erit etiam, quæ Te delectare possit Pontificiæ monetæ, undecumque quoad licuit, in unum collecta memoria, statim atque se Tibi stiterit, nullo certe casu in posterum peritura. Quare pro Tua incredibili Indulgentia, non Humanitate solum, & Opus universum, & Auctorem, otii sane nescium, amplissimo paternoque fovebis Patrocinio Tuo Tibi ad pedes provolutum,

at-

atque enixe ab D. O. M. precantem Sanctitati Tuæ ſummam atque perennem felicitatem.

Mediol. VII. Calendas Martias MDCCLI.

L E C T O R I
HUMANISSIMO

PHILIPPUS ARGELATUS BONONIENSIS
S. P. D.

EA *est humanæ naturæ ad res novas perscrutandas inexplebilis cupiditas, ut perpetuo quodam acerrimoque animi impetu agitemur, neque non semel in diversa contendamus; quodque mirabilius est, iisdem efferimur studiis in ipsa etiam cultura Litterarum, in qua, si uspiam alias, rectæ rationis præceptis inhærere studemus. Atque hinc porro, ni fallor, impellimur ad cognoscendas absconditas quasque res tanta contentione animorum, ut laboribus, & impensis parcere nesciamus, postquam semel in hoc genere studiorum aliquid feliciter tentatum est. Illico enim ad nova etiam tentanda trahimur, non secus ac reduces a longa navigatione memoria ipsa periculorum, & immensi maris recordatione temerario quodam impetu in altum revocamur. Hæc mihi præmittenda putavi novam hanc rei Monetariæ Collectionem capessenti post editas amplissimas alias* Rerum, & Antiquitatum Italicarum Collectiones, *post auctum, & illustratum* Sigonium, & *compositam* Mediolanensium Scriptorum Bibliothecam *sane copiosam, cui non minimum gloriæ accessit* REGINÆ NOSTRÆ AUGUST. IMP. *Nomine: atque illi libros consecrasse laudi nobis fuisse gratulamur. Namque de eisdem verba minime faciam, quòd totum hominem non postulabant; vix enim unum, aut alterum ex ipsis Operibus me absoluturum sperabam, cum singulis operam darem; sed ope Divina præter spem absolutis, resumptis iterum, iterumque viribus lætus cognovi non solum digestum fuisse copiosissimum* Indicem *præfatæ Collectionis Rerum Italicarum nonnullis accuratissimis, doctisque Viris mecum labore improbo diu manus adhibentibus; verum etiam otii plurimum superfuisse ad alia paranda. Duo itaque, dum veterum* Poëtarum Latinorum *versionibus continuandis incumbimus, novissime placuerunt,* Bibliotheca *nempe antiquorum Scriptorum usque ad Seculum XVI., quorum Opera ex Hebræa, Arabica, Græca, Persica, Turcica, ceterisque linguis exoticis, ac Latina in Italicam nostram translatæ fuerunt, in qua describenda vestigiis inhæsi*

a *illu-*

illustrium Virorum, qui de Italis nostris, eorumque studiis in hoc genere Versionum (ut ajunt) Commentaria sua in publicum emiserunt. Sed liceat ipsi mihi fortunæ meæ gratulari, cum eorum videar diligentiam longissime superasse, ut cuique brevi constare poterit ex comparatione librorum: Alterum est de Re Monetaria *curiosius, & ni fallor, utilius argumentum. Nostris enim temporibus turbata ubique fere gentium æstimatione Monetarum, mirum dictu quot jurgia emerserint, quot & dissidia, quæ alicubi facile in bella migratura fuissent, ni Principum cura obortam gravissimam tempestatem quoquo modo sedasset. Apud nos vero nemo est, qui non senserit auctum, vel supra æquam rationem rerum omnium pretium, unde incommoda plurima extitere non tam privatis rebus, quam publicis, & negotiationi potissimùm ob commercium cum ceteris Nationibus non facilè, ut ante, ineundum, sine quo fortuna Urbis nostræ diu stare non potest. Cum verò mala certissima passi fuerimus, & remedia non semel sedula Magistratuum cura sint quæsita, non minus gravia cognovimus remedia, quam ipsa mala. Hinc assiduæ in plateis, privatisque domibus tamque variæ de hac materia disceptationes. At profectò si diversæ oppidò Opiniones sint afferendæ, finis dicendi nullus esset; postremoque facilè esset pronunciandum, plurimum dictum fuisse, scriptum plurimum, at mehercle re parum cognita. Hoc ego incommodum, si possem, pro viribus reparaturus ex certissimis Rei Monetariæ veterum monumentis, & selectiorum Virorum observationibus Collectionem hanc instituere cœpi; eo potissimum consilio, ut si fieri posset, delatum, ut ita dicam, Opus a Clariss. Viro* Ludovico Antonio Muratorio, *cujus nunquam non mihi nomen erit venerandum, accuratiori lima perpolirem.*

Is enim in suis Italicis Antiquitatibus Dissertationes duas de Monetis exaraverat, quas ego dum publici juris facerem ulterius produci posse præcognoveram; quinimmo cum ipso doctissimo, atque humanissimo Amico facturum aliquando me communicaveram, quod illi gratissimum fuit. Hinc est, ut vestigiis ejusdem inhæserim, neque metam illius excesserim, tempusque præfinitum. Hac enim re una satis me facturum existimavi, si plura afferrem, quæ ad manus illius delata non fuerant, quæque ipse comparaveram a singulis ferme Italiæ Urbibus amicorum ope, quibus pro more meo suis opportunius locis honor habebitur. Cum verò consilium hocce meum cognovisset litteratissimus Vir P. Ferdinandus Schiavini *Ordinis Eremitarum S. Augustini, cui me debere plurimum palam profiteor, litteras ad me dedit, quibus hortatus est, ut non unam tantum seriem Italicarum Monetarum exhiberem; sed & singularum pondus, & valorem, quem dicunt, certissimis e monumentis investigarem. Probatum illico a me consilium fuit, simul tamen cognovi rei maximam difficultatem. Homo quippe requirebatur in Urbibus singulis, quibus aliquando Monetæ*

cu-

cudendæ jus fuit; *summaque in iis perquirendis*, *& illustrandis diligentia*, *quæ per me*, *si solus essem*, *minime præstari poterat*. *Cum dubitanti mihi*, *atque ancipiti*, *en ad me deferuntur accuratissimi libri de Nummis Patriarcharum Aquilejensium*, *& de Re Nummaria Patavinorum*, *quorum primus Authorem habet Cl. V.* Bernardum Mariam de Rubeis *Ordinis Prædicatorum*, *alter doctissimum* Johannem Brunatium *utrumque diligentiâ*, *& eruditione plurimâ commendatissimum*, *ne de ceteris hic verba faciam*, *quorum illustria nomina sequens exhibet Elenchus*.

Divisum inter plures Opus ad umbilicum, *ut ajunt*, *facilè deduci posse putavi*; *& veluti sorte mihi datam*, *hanc Mediolanensem provinciam modis omnibus excolendam accepi*, *collectis Monetis omnibus*, *quarum notitia ad me est perlata auro*, *argentoque cusis*, *earumque certo valore per varia tempora investigato*. *Universæ namque Italiæ id maximè commodum existimavi*, *quòd Officina Monetaria Mediolanensium*, *quam vulgò appellant* Zecca, *perpetuò magnitudini Urbis par fuit*, *ac inter ceteras ob fidem laudatissima*; *atque utinam Romæ*, *Neapoli*, *Venetiis*, *ac Florentiæ par cura excitetur*, *ex qua utilitatis plurimum accipiet Italia universa in tanta varietate Monetarum pretii cum detrimento non rerum privatarum tantùm*, *sed publico*, *cui provideri nulla ratione videtur posse*, *nisi præcipuarum Italicarum Officinarum inter se comparatione*, *unde statim emergat æqua proportio*, *quæ sit omnibus communis*, *& perpetua*, *sine qua jurgia semper*, *& querelæ erunt acerbissimæ*.

Operi manum appositurus, *ad Clarifs. J. C.*, *& Advocatum* Johannem de Sitonis de Scotia *accessi*, *precatusque sum*, *ut si quid aliud præter ea*, *quæ de Monetis nostris ediderat*, *secundis curis comparasset*, *pro humanitate sua communicaret*, *quod & copiosissimè fecit*. *His obtentis nihil adhuc diligentiæ peperci meæ*, *ut plura congererem*. *Eaque de re copiâ factâ ex Archivis & Castri Portæ Jovis*, *& nostratis Officinæ Monetariæ plura collegi*, *quæ infra sunt exhibenda*, *quibus omnibus monumentis locuples molestissimo labore Tabulas digessi*, *in quibus per duo sæcula & ultra enunciantur Monetæ omnes Mediolanenses*, *auri*, *argenti*, *& æris cujuscumque moduli*, *quæ impressæ fuere ad nostra usque tempora*, *adnotato singularum pondere*, *valore intrinseco*, *Remediis*, *ut vocant*, *& extrinseco pretio*, *atque utinam Regium hoc Officinæ nostræ Archivum ita sartum tectum servatum fuisset ab injuria temporum*, *ut alibi*, *ac Neapoli potissimum factum fuisse intelligo*! *eo namque præsidio*, *ac certissimis testimoniis*, *de veteribus*, *quæ præcesserant*, *Monetis*, *disceptatio jam nulla esset instituenda*. *Sed & in hac parte lucem aliquam attulit J. C.* Johannes Angelus de Custodibus *Antiquitatum Mediolanensium solertissimus indagator*, *a quo nonnulla Diplomata Principum nostrorum*, *aliaque de Re Monetaria Documenta accepimus*.

Hæc

Hæc de Mediolanensibus præcipuè sedulâ curâ comparavi, nique fallor futurum spero, ut Spicilegium ceteris in hac materia vix reliquerim. Præterea etiam Monetas alias cujuscumque Italicæ Nationis, quantùm potui amicorum fretus operâ in medium affero, eo consilio, ut argumentum potius proponam Litteratis Viris cujuscumque Civitatis ad rem exhauriendam, quàm ad antiquitatis lautitiem apparandam. Ipsi enim res suas edocti facilius, ac diligentius, quàm alter uspiam de iis aget, eâque de causa maximas me gratias habiturum esse profiteor, si quis Operam suam quacumque in parte adhibuerit ad rem tanti momenti diligentius illustrandam. At reponet aliquis multo plura me congerere potuisse de Re Monetaria. Ita vero ingenuè fateor; sed Bibliothecam integram potius instruere necessum fuisset, quàm Tractatum, in tanta copia Scriptorum tam Nostratum, quàm alterius cujuscumque Nationis, qui vel Politicorum, vel Juris-Consultorum more singulis ferme seculis meditationes suas proposuerunt, quorum si quis nomina tantùm recenseat, non minimam libri partem hac re una compleat.

Quamobrem commodius me facturum putavi, si post collectas Monetas omnes veteres, ut ante præfabar, ea maturiùs inquirerem, quæ alibi frustra quæsiveris: Neque improbatum fuit consilium litteratissimis Viris in hac Urbe, maxime autem Alexandro Theodoro *Marchioni* Trivultio, *cujus sapientiæ & consilio plurimum tribuimus. Multum aliis etiam debemus, qui pretiosissima quæque contulerunt, quæ in adjuncto Elencho enumerantur; Officium verò eorum satis liberale gratiarum actionem expetit, quas hoc loco, quantum tenuitate mea possum, in futurum ævum rependo Illustrissimo nempe, ac Doctissimo Viro Co: Senatori* D. Gabrieli Verro, *cujus eximiam doctrinam, ac politissimam Italici non minus, quam Latini sermonis elegantiam nemo satis commendaverit. Clarifs. Viris* Josepho Antonio Saxio *Ambrosianæ Bibliothecæ Præfecto, cui a solo nomine ob edita Opera laus maxima, Canonico* Johanni Andreæ Irico *ex Doctoribus ejusdem Ambrosianæ Bibliothecæ, quem satis editæ ab ipso Lucubrationes, & patria Tridinensis Historia illustrarunt;* Anonymis *tandem* Mediolanensi, *&* Cremonensi, *quorum singularis modestia prohibet laudibus efferri nomina. Collectionem hanc mallem quidem a me tradi meliori potuisse ordine: Sed cum aliis alia temporibus monumenta ad me perlata sint, fortunæ inserviendum fuit.*

Coronidis loco Dissertationem ejusdem Clarifs. Muratorii cudendam iterum curavi, quam de Sigillis medii Ævi *Principum edidit; idque propterea factum est, quod in Sigillis iis imagines Principum diligentius repræsentatæ sint, quàm in Monetis; Ea re etiam error corrigitur, in quem plurimos incidisse constat, qui Sigilla pro Monetis, & viceversa, nobis exhibuerunt. Non me latet suppleri magnopere*

po-

potuisse Dissertationem ingenti numero Sigillorum, uti de Monetis altera: sed quoniam Eruditissimus Vir Dominicus Maria Mannius *Florentinus Provinciam hanc, supra quam credi potuerat, ornavit, aliorum Scrinia expilare nolui, & antiquitatis studiosos ad editos ejusdem Libros remitto. Id tantùm addo, quòd omittere haudquaquam censui, quin typis commendarem Tabulas XIV. Monetarum, quas in celebri suo Musæo servant Patres* Societatis Jesu *in Braydensi Collegio, quorum humanitas, sicut & præclara eruditio communi Rei Litterariæ commodo semper favens, mihique quocumque benignitatis, & favoris officio devinctissima nulli pepercit labori, ut istam Monetarum supellectilem pararet exhiberetque. Scio equidem plures ex hisce Nummis jam antea editos, nonnullos ego quoque superiùs exhibui; verùm non displicebit opinor eruditis Lectoribus, si collectionem integram pro frugibus in isto Monetarum divite prandio absque ulla imminutione porrexero.*

Grata fortassis erunt hæc studia nostra, sed gratissima futura erunt ea, quibus incumbimus actu, illustrandis, ac edendis nempe Operibus omnibus Onuphrii Panvinii *celebratissimi tam editis hactenus, quàm ineditis pluribus, pari diligentia, quam in edendo* Sigonio *adhibuimus, jamque sunt omnia parata prælo, & quamprimùm specimen exhibebimus, si placet superis. Quod si huic Operi perficiendo in tanta horum temporum calamitate, ac tam infelici rerum domesticarum conditione vires mihi minimè deerunt, hoc erit ab singulari divina ope unicè repetendum. Quòcumque enim me convertam, videor humano prope omni præsidio destitui; quo enim tempore universa fere Italia longo gravissimoque bellorum est impetu profligata, eâdem nos fortunâ jactati fuimus, atque auxilium illud omne, subsidiumque ad res nostras sustentandas, quo jamdiu* CAROLI VI. AUG. CÆS. *memoriæ nunquam interituræ beneficio, ac liberalitate fruebamur, Reipublicæ angustiis planè amisimus.*

At erit his quoque finis, abblandiente spe fore, ut aliquando AUGUSTISSIMÆ DOMINÆ NOSTRÆ *munificentia, atque auxilio subsidii aliquid habeamus, quo pares possimus esse impensis. Accipe interim hæc Lector, & judicio tuo laboribus nostris plaude, ac vale.*

E L E N C H U S
ET ORDO TOTIUS OPERIS.
P A R S I.

P A R S II.

PARS III.

RE-

APPENDIX AD PARTEM TERTIAM.

CORONIDIS LOCO

CATALOGUS DIPLOMATUM, ATQUE CHARTARUM VETUSTARUM,

Quæ ex integro in hoc Opere leguntur per Seculorum seriem digestus.

Primus numerus signat Partem hujus Collectionis, secundus Paginam.

Fri-

Char-

ADDENDA.

NOMINA

ROMANORUM PONTIFICUM, IMPERATORUM, REGUM, DUCUM, ALIORUMQUE PRINCIPUM,

Quæ in formis Monetarum hujus Operis leguntur, ordine alphabetico dispositâ.

A

B

Fran.

G

H

I

Joan-

K

L

M

Mar-

N

O

P

R

Sal-

S

T

V

AN.

INDEX
PROVINCIARUM, URBIUM, ATQUE LOCORUM, UBI CUSÆ SUNT MONETÆ,

Quarum Formæ in hoc Opere exhibentur.

RO-

CLARISS. V.

LUDOVICI ANTONII MURATORII

DE MONETA,

SIVE JURE CONDENDI NUMMOS

DISSERTATIO.

DE MONETA,
SIVE JURE
CONDENDI NUMMOS
DISSERTATIO.

VErgente in declinationem Romanorum Imperio, atque Italiâ barbaris gentibus jam servire assuetâ, quomodo se res Nummaria habuerit, nunc mihi inquirendum. Et primo quibus Urbibus jus officinæ Monetariæ concessum fuerit, edisseram. Caput Imperii Roma, vel post in Orientem translatam a Constantino sedem, vetustam retinuit prærogativam publicæ *Monetæ*: nunc appellamus *la Zecca*, cujus vocis originem vide in Dissertatione XXXIII. *de Origin. Vocum Italicarum*. Monetæ, inquam prærogativam servasse deprehenditur saltem usque ad tempora Heraclii Augusti. Habentur Numismata Imperatorum post magnum Constantinum, uti & Gothorum Regum cum signo Romanæ Urbis, in qua fuere percussa, nempe R P. quod sonat *Romæ percussa*: aut R M. sive R O M. quod idem significat: aut R O P S. ideft *Romæ pecunia signata*. Unum tantummodo Nummulum argenteum proferam sub Justino Minore Augusto percussum, circiter Annum Christi DLXX. Illum vidi apud Cl. V. Dominicum de Conradis Serenissimi Ducis Mutinæ Mathematicum, ejusque rei Tormentariæ Præfectum. In antica visitur caput Augusti diademate margaritis aut gemmis consperso coronatum, cum literis D N IVSTINVS PP. AVG. hoc est *Dominus Noster Justinus Perpetuus Augustus*. In postica est Monogramma has literas præferens R A O S D. quas sic interpretari liceat: *Romæ obsignatus Denarius*. Monetarii quoque, sive Romanæ Monetæ Præfecti, Sæculis iis memorantur. Ita apud Gruterum pag. 1054. num. 8. in Inscriptione Romana *Consule FL. Herculano* scriptâ, idest Anno Christi CCCCLII. occurrit *Porphorus Primicerius Monetariorum*. An post Heraclii tempora, hoc est ab Anno Christi DCXL. apud Romanos fabrica Monetaria viguerit usque ad tempora Caroli Magni, affirmare non ausim. Sed illud inter Eruditos jam exploratum est, videlicet postquam Romanis Pontificibus collata est temporalis potestas in Urbem & Ducatum Romanum, tunc eosdem cœpisse, ac perrexisse diu signare Nummos, suo & Augustorum imperantium nomine in iis impresso. Et Imperatorum quidem nomen additum Scriptores Romani temporibus nostris censent, quod Augusti Ecclesiæ Romanæ Defensores essent. Longe tamen firmior eorum sententia est, qui id factum arbitrantur in signum supremæ dominationis, quam diu retinuere Augusti in Urbe ipsa. Lucem heic nobis præbet exemplum Grimoaldi Principis Beneventani. Principatum illum seu Ducatum insignem Carolus Magnus eidem subjecerat, sed intactâ summâ potestate Regis. Ne de ista Populus dubitaret, pacto Grimoaldum adegit, *ut Chartas, Nummosque sui Nominis*, idest Caroli, *characteribus superscribi semper juberet*. Grimoaldi Nummum ita signatum infra adferam. Idem quoque Romæ & in Chartis & in Nummis factum. Multum autem gratiæ sibi conciliavit apud Eruditos Johannes Vignolius olim Vaticanæ Bibliothecæ Custos Libro edito Romæ Anno MDCCIX. in quem intulit quotquot potuit *antiquiores Pontificum Romanorum Denarios*. Aliquot etiam Le-Blancus dederat Romæ percussos in Tractatu *de Nummis Regum Francorum*. Collegit insuper atque illustravit, quotquot potuit, Pontificios Nummos a Martino V. ad sua usque tempora P. Philippus Bonanni e Societate Jesu. Tum ante paucos annos Xaverius Scilla eosdem a Clemente V. ad nostram usque ætatem perduxit. Novissime verò doctissimus vir Benedictus Abbas Floravantes ad Nummos Vignolii recusos nobilem accessionem fecit, & Pontificum Romanorum Numismata protulit usque ad Paschalem II. atque in spem nos etiam adduxit, alteram ab eo Syllogen nos accepturos, usque ad Clementem VII. deductam.

Liceat nunc mihi in omnium commodum

ex eruditis istorum laboribus proficere, hoc est congerere huc quoscumque veterum Pontificum (recentiorum Sæculorum omissis) ii evulgarunt, atque adjicere quos & ego sum nactus.

ROMA ET ROMANI PONTIFICES.

PRimum Pontificium Denarium debemus prælaudato eruditissimo viro Abbati Benedicto Floravanti. Is sane perquam rarus, magnique habendus. In antica visitur Pontificis protome, cum literis in limbo: HADRIANVS PAPA. Utrinque est I. B. In aversæ medio Crux, & hinc inde R. M. Circumstant literæ VICTORIA DNN. Inferius CONOB. Nulla mihi dubitatio est, quin Romæ percussus fuerit Nummus ab eodem Papa, qui Anno Christi DCCLXXII. Cathedram Petri ascendit. Id indicant literæ R. M. idest *Romæ*. Jus cudendæ Monetæ jam accepisse videntur Romani Pontifices a Græcis Imperatoribus, uti deinde a Francis tot Episcopi impetrarunt. Sed quis adhuc Urbis Dominus foret, indicatur per siglas illas DNN. significantes aut *Domini Nostri*, aut *Dominorum Nostrorum*, scilicet Imperatoris. Quid significet I. B. aliis disputandum relinquo. Digladiantur adhuc Eruditi in explicando CONOB. tam frequenter occurrente in eorum temporum Nummis. Ab hujusmodi certamine ego lubenter abstineo.

Secundi Denarii ectypon adeo mancum est, ut ad quem spectet, certo affirmare nequeamus. Ad *Hadrianum I. Papam* Vignolius illum refert literis suppletis. Sæculo quoque Nono Pontificiam Cathedram tenuere Hadrianus II. & III. Cur non iis potius tribuendus est Nummus?

Tertium profert Vignolius. *Leonem III.* Papam Monogramma prodit cum literis LEO. SCS. PETRVS. Altera Nummi facies exhibet CARLVS, & in Monogrammate IPAT. idest *Imperator*. Is est *Carolus* Magnus, circiter Annum Christi DCCCI.

Quartum Le-Blancus produxit. Vignolius verò attritas literas ita supplevit, quasi ibi scriptum fuit CAROLO *R. LEO PP.* idest *Carolo Regi Leo Papa*. Verùm insuetam ac peregrinam e usmodi formulam numquam componas cum reliquis Nummis, Romæ, immo & alibi percussis. Vide etiam Caroli Magni Numismata a Le-Blanco edita, uti & quæ heic sequuntur. Vix aliud conjicies heic desiderari, nisi CAROL*VS IMP.* vel *IMP. AVG.* In postica legitur SCS. PETRVS. ROMA.

Quinctus Denarius a Vignolio productus ex ejus conjectura tribuitur Stephano IV. Papæ. Monogramma exhibet nomen STEFANVS cum literis in limbo inscriptis SCS. PAVLVS. In altera facie SCS. PETRVS. ROMA. Si quis verò contenderet, Denarium hunc pertinere potius ad *Stephanum VI.* aut VII. aut VIII. Romanos Pontifices: quanam, quæso, ratione hanc ei conjecturam eriperes?

Sextus Denarius a Le Blanco evulgatus, in altera facie habet LVDOVVICVS IMP. ROMA. Is est Ludovicus Pius Augustus. In altera PSCAL. Idest *Pascalis*, sive *Paschalis I.* Papa, circiter Annum Christi DCCCXVIII.

Denarii Septimus, Octavus, & Nonus a Le-Blanco, & castigatius a Vignolio editi, *Gregorii IV.* Papæ mentionem faciunt, & *Ludovici Pii Augusti*, circiter Annum Christi DCCCXXX. In Septimo & Octavo legitur PP. GREII. idest *Papæ Gregorii*. SCS. PETRVS. In altera facie LVDOVVICVS IMP. PP. idest *Perpetuo*, uti Vignolius interpretatur; seu *Imperator Perpetuus*, ut ego. Ita enim nuncupati veteres etiam Imperatores in pluribus Inscriptionibus apud Gruterum, Reinesium &c. In area additur PIVS, quod epithetum animadvertit idem Vignolius viventi Ludovico Augusto tributum, quamquam id Mabillonius negasse videretur. In Denario Nono legitur quidem *Papæ Gregorii* nomen, & SCS. PETRVS. Altera Nummi facies habet HLOTHARIVS IMP. & in medio PIVS. Quare vides *Pii* titulum Ludovico ejus patri minime fuisse datum, veluti peculiare eximii illius Augusti agnomen, quum & Lothario parum pio Augusto tribuatur.

Decimus Denarius, a Floravante editus, spectat ad *Sergium II.* Papam. In medio legitur SER*gius Papa*. In ambitu ✠ SCS PETRVS. Postica habet ✠ HLOTHARIVS I*m*P*erator*, in gyro; & in area PIVS. Anno Christi DCCCXLIV. electus & sacratus fuit Sergius II.

Undecimus Denarius apud Scillam & Floravantem, *Leonem IV.* Papam, & *Lotharium I.* Augustum, circiter Annum DCCCXLVIII. exhibet. In Monogrammate legitur LEO PAPA: in gyro SCS PETRVS. In altera facie HLOTARIVS IMPR. idest *Imperator*. Quænam autem in hisce Nummis antica, quæ postica sit pars, aliis decernendum relinquo.

Duodecimus & Decimus Tertius. Priorem dedit Le-Blancus, sed non sine vitiis: emendatum a Vignolio habemus, qui & alterum produxit. Ambo spectant ad *Benedictum III.* Pa-

ROMANI PONTIFICES.

I Æ

II Æ

III Æ

IV Æ

V Æ

VI Æ

VII Æ

VIII Æ

IX Æ

X Æ

XI Æ

XII Æ

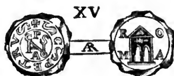
XIII Æ

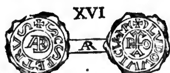
XIV Æ

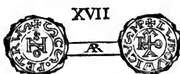
XV.

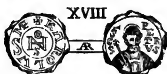

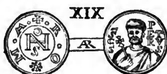
Tab. II.

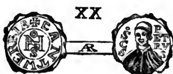

XV

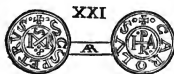

XVI

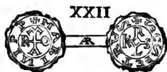

XVII

XVIII

XIX

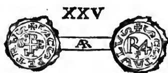

XX

XXI

XXII

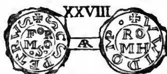

XXIII

XXIV

XXV

XXVI

XXVII

XXVIII

XXIX.

Papam, & ad *Ludovicum II.* Imperatorem, circiter Annum Christi DCCCLVI. In primo legitur BENEDICT. P. ideſt *Benedictus Papa*, S. P. nempe *Sanctus Petrus*. In altera facie LODOVVICUS IMP. In medio Manus effigiata conſpicitur cum literis RO. quas ſi literis Manum componentibus adjungas, habebis RO-MANVS, ideſt *Imperator Romanus*. Vide qualibus ingenii luſibus tunc Roma delectaretur. Sed & nos vidimus ſuperiorem ætatem, hoc eſt Sæculum Decimumſeptimum, ejuſmodi nugis deditum. Alter Denarius a Le-Blanco, rectius a Vignolio productus, id proprium habet, nempe titulum PIVS nomini *Ludovici II. Imperatoris* adjunctum.

Decimumquartum, ac Decimumquinctum Denarium Vignolio debemus. Percuſſi fuere a *Nicolao I.* Pontifice circiter Annum Christi DCCCLX. In primo Monogramma refert NICOLAVS. SCS PETRVS. & in altera parte legitur LVDOVVICVS IMP. ROMA, ideſt *Ludovvicus II.* Auguſtus. Alter Denarius habet tantùm ROMA.

Decimus ſextus Denarius a Le-Blanco perperam ſub Ludovico Pio productus, ac ſuo loco redditus a Cl. Vignolio, circiter Annum DCCCLXX. percuſſus fuit ab *Hadriano II.* Papa, cujus nomen in Monogrammate continetur ADRIANVS ſine aſpiratione, cum SCS PETRVS. Exhibetur in altera parte LVDOVVICVS IMP. ROMA. ſcilicet *Ludovicus II. Imperator*.

Decimus ſeptimus, Decimus octavus, Decimus nonus, & Vigeſimus a Vignolio editi *Johannem VIII.* Papam referunt. In Monogrammate primi IOHANNES, & SCS PETRVS occurrit. In averſa parte LVDOVVICVS IMP ROMA. Et heic laudatur *Ludovicus II.* Auguſtus, circiter Annum DCCCLXXII. In Denario ſecundo Monogramma ejuſdem Pontificis legitur, & ROMA. In tertio idem Monogramma habetur cum literis in limbo CAROLVS IMP. ideſt *Calvus*, aut *Craſſus*, uterque ab ipſo Johanne Papa Imperiali coronâ ornatus. Hunc Nummum Le-Blancus etiam attulit, & immerito Carolum Magnum ibi memoratum cenſuit, quod Monogramma Pontificium explicare nequiverit. In poſtremi Denarii Monogrammate ejuſdem Johannis VIII. nomen proſtat. Literæ circumſtant CANTVER .... reliquis detritis. Legit Vignolius CANTVERBERIA, ideſt Cantuaria, præclara Angliæ Metropolis; atque hunc ille ſuſpicatur unum ex nummis in Anglia percuſſis, qui *Denarii Sancti Petri* ſunt appellati. Quippe Ina Rex circiter Annum Christi DCCXXX. cenſum Romanæ Eccleſiæ perſolvendum juſſit. Vereor tamen ego, ut tanta ſit ejus Cenſus antiquitas: qua de re aliquid innui in Diſſertatione LXIX. *de Cenſibus Romanæ Eccleſiæ*. Ad hæc animadvertit doctiſſimus Floravantes, deceptum fuiſſe Vignolium in hoc Denario explicando. Is nempe ſpectat ad Johannem IX. Papam; ibique legi LANTVERT. IMP. infra ad Num. XXX. videbis. Ceterum monendus eſt Lector, ab Hichesio Part. III. pag. 181. Theſaur. Linguar. Veter. adferri Diſſertationem Andreæ Fountaine Oxonienſis, exhibentis Nummos *Sancti Petri*, ab altera inſigni Anglorum Metropoli, hoc eſt, ab Eboracenſi Civitate percuſſos. Hos & ego poſt ſeriem Nummorum veterum Pontificalium proferre ſtatui, ut infra videbis.

Denarium Vigeſimum primum argenteum ſuppeditavit mihi ex ſuo Muſeo peramicus vir Johannes Franciſcus Muſellius, Archipresbyter Cathedralis Veronenſis, cui etiam debeo complures alios Nummos in iſta Collectione legendos, quos ille mihi ſumma humanitate ad utendum conceſſit. Spectat is ad *Marinum I.* Papam, Anno Chriſti DCCCLXXXII. electum. Per Monogramma in media area exhibetur MARINVS. Circumſtant literæ SCS PETRVS. Altera facies habet CAROLVS, & in medio IPAR. ideſt *Imperator*. Is eſt Carolus Craſſus Auguſtus.

Vigeſimum ſecundum Denarium evulgavit Vignolius. Has literas præfert: MARINI PP. ideſt Denarius, ROMA. Conſpicitur in altera facie KAROLVS. SCS. PETRVS. Nummus percuſſus circiter Annum Chr. DCCCLXXXIII. quo ſedebat prælaudatus *Marinus I.* Papa. Atque hinc Vignolius errorem Scriptorum arguit, ſtatuentium iis diebus *Martinum Secundum Papam*, uti & ſubſequenti tempore *Martinum III.* pro *Marino II.*, unde tamdem *Martinus V.* is eſt appellatus, qui *Martinus* tantùm *Tertius* dicendus erat.

Denarium Vigeſimum Tertium debemus Abbati Floravanti, & refertur ad *Hadrianum III.* qui Anno Chriſti DCCCLXXXIV. in Cathedra Petri ſucceſſit. In Monogrammate legitur HADRIANI. In gyro SCS PETRVS. In averſa ✠ CAROLVS IMP. ideſt *Craſſus*, ROMA.

Denarii Vigeſimus quartus & Vigeſimus quinctus a *Stephano V.* Papa obſignati fuere circiter Annum Chriſti DCCCLXXXVI Ex Monogrammate elicitur STEPHANVS, circumpoſitis literis SCS PETRVS. In eo quoque Num-

Nummo visitur CAROLVS IMP scilicet *Crassus*. Monogramma Pontificis idem est in altero Denario cum literis SCS PETRVS. Tum in facie aversa legitur ROMA. SCS PAVLVS.

Denarius Vigesimus Sextus a Floravante productus, ad eumdem *Stephanum V.* Papam pertinet. In Monogrammate legitur StEPhANVS, & in ambitu ✠ SCS PETRVS. In aversâ facie habetur CAROLVS IPA, idest Carolus Crassus *Imperator*.

Denarius Vigesimus Septimus, parum a præcedenti absimilis, atque ab eodem Floravante editus, has literas præfert STEPHANVS, & in gyro ✠ SCS PETRVS. In altera facie est CAROLVS IMP. & in medio ROMA.

Denarius Vigesimus octavus exhibet *Formosum* Papam, percussus circiter Annum Christi DCCCXCII. Ejus nomen, uti & VVIDO IMP. cum literis ROMA, in Nummo perspicua sunt.

Denarius Vigesimus nonus a Floravante nobis oblatus, & ad eumdem Pontificem spectans, illius, aut Sancti Petri imaginem præfert cum literis S. P. hinc inde positis. scilicet *Sanctus Petrus*. In ambitu FORMOSVS Papa. In altera facie VVIDO IMP. ROMA.

Denarium Trigesimum Floravantes nobis exhibet, sub *Johanne IX.* Papa percussum. Electus is fuit Anno Christi DCCCXCVIII. In Monogrammate legitur IOHANnes. In ambitu ✠ LANTVERT IMP. In altera facie SCS PETRVS, cum ejus, aut Pontificis effigie. Hic idem est Nummus, quem supra ad Num. XX. a Vignolio accepimus, quasi spectantem ad Johannem VIII. Papam. At is ad Nonum est referendus, uti Floravantes animadvertit.

Denarii Trigesimus Primus, Trigesimus Secundus, & Trigesimus Tertius, a Vignolio editi, nobis produnt *Benedictum IV.* Papam, electum Anno Christi DCCCC. Percussi videntur insequenti Anno. Pontificis nomen in Monogrammate inclusum est. In altera facie primi & secundi legitur LVVDOICVS IMP. ROMA, videlicet *Ludovicus III.* Augustus.

Denarios Trigesimum quartum, ac Trigesimum quinctum evulgavit Floravantes. Ad *Sergium III.* Papam spectant, electum Anno Christi DCCCCIV. qui Pontificatum tenuit usque ad Annum DCCCCXI. In area primi Crux, & ROMA. In circuitu SERGIVS PP. In altera facie SCS PETRVS, cum illius, aut Sergii ejusdem effigie. Parum dissimilis est alter. Nomen Ludovici Augusti non occurrit in his Nummis, quia percussi fuere, postquam is dejectus, & oculis multatus ex Italia decedere coactus fuit, ceciditque illius imperium.

Denarius Trigesimus sextus ad *Anastasium III.* Papam pertinere creditur, quum ejus nomen ex Monogrammate elucere videatur. Si ita est, Denarius hic percussus fuit circiter Annum Christi DCCCCXII. quo nullum Imperatorem Roma agnoscebat.

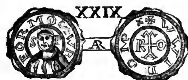
Denarius Trigesimus septimus in altera parte refert *Johannem X.* Papam, qui Anno Christi DCCCCXIV. sedere cœpit. In altera scriptum BERENGARIVS (sic) IMP. ROMA: hoc est *Berengarius* Augustus, qui Anno DCCCCXVI. Imperiali coronâ Romæ ab eodem Pontifice redimitus fuit.

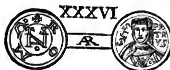
Denarius Trigesimus octavus argenteus Veronæ visitur in Museo prælaudati Johannis Francisci Musellii Archipresbyteri Cathedralis Veronensis. Quantum conjicio, spectat ad *Leonem VI.* Papam, Anno Christi DCCCCXXVI. electum. Monogramma ejus nomen exprimit, videlicet LEO PAPA. Circumstant literæ SCS PETRVS. In altera facie idem Monogramma cum literis SCS PAVLVS. At inquias: cur non potius ad Leonem III. Papam hunc Nummum refers? Quia ab illius Monogrammate istud differt; & præterea nulla heic Imperatoris mentio, quæ omitti minime consuevit. Sedentibus autem Leone VI. & Leone VII. quum nullus esset Imperator, neque ullum propterea illorum nomen adpositum fuit.

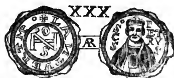
Denarius Trigesimus nonus a Floravante publici juris factus, cui perquam similis adservatur in Museo Muselliano Veronensi, spectat ad *Johannem XI.* Papam, qui Anno Christi DCCCCXXXI. solium Pontificium conscendit, nullo tunc Imperatore existente. Ibi legitur DOMnus IOANnES, & in medio PAPA. Altera facies signatur hisce literis SCS PETRVS.

Denarii Quadragesimus, & Quadragesimus primus, sub *Agapito II.* Papa percussi fuere. Is Anno Christi DCCCCXLVI. Pontificatum inivit. Signatum in primi Nummi gyro, atque in Monogrammate reperias ALBERICVS, qui non *Adalberti Marchionis Tusciæ ex Marozia filius* fuit, ut nonnulli sibi persuasere, a depravato Liutprandi textu decepti, sed quidem alterius *Alberici Marchionis & Consulis Romanorum*. Ejus autem facta est mentio in Nummo, postquam is *Principatum Romanæ Urbis*, ac supremam dominationem tyrannice arripuit, ac diu tenuit, dum nullus Imperatorum tunc numeraretur, neque ullum ipse pateretur ad tantæ dignitatis fastigium evehi. In altero Denario legitur AGAPITVS PApa, ALBERICVS, & SCS PETRVS, cum protome ipsius, ut opinor, Pontificis.

De-

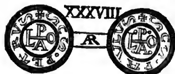

XXIX

XXXVI

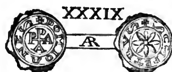

XXX

XXXVII

XXXI

XXXVIII

XXXII

XXXIX

XXXIII

XL

XXXIV

XLI

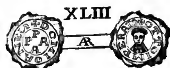

XXXV

XLII

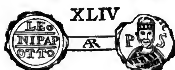
XLIII.

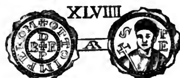

Tab. IV.

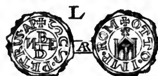

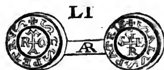

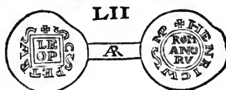

LIII

Denarii Quadragesimus secundus, & Quadragesimus tertius a Vignolio producti, percussi fuere a *Johanne XII.* Papa. Alter, quum adhuc Imperium vacaret: ac proinde ibi tantùm legitur DOMNVS IOHAnnes PAPA. SCS PETRVS. ROMA. Similem huic a Floravante editum prætereo. Alter Anno Christi DCCCCLXII. quo *Otto I.* renuntiatus est Romanorum Imperator, seu serius percussus fuisse creditur. Propterea ibi quoque occurrit OTTO IMPERATOR. Sed fortassis hic Nummus ad *Johannem XIII.* Papam, Anno DCCCCLXV. electum referendus est, quum diversi plane sint horum Nummorum typi, atque ibi vultus Imperatoris adolescentis occurrat, non senis, qualis fuit Otto I.

Denarii Quadragesimus quartus, & Quadragesimus quintus, nobis *Leonem VIII.* Papam commemorant, qui Anno Christi DCCCCLXIII. Pontificatum iniit, literis iis LEONI (pro Leonis) PAP. OTTO, idest *Otto Magnus* Augustus. In altera facie protome viri cum literis P. S quas Vignolius interpretatur *Petrus Sanctus*. Si tamen vir ille Mystacibus ornatus Coronam quoque radiatam præferret, uti sublucere videtur, alia interpretatio adhibenda foret. In altero tantùm legitur DN. LEONI PAPE. SCS. PETRVS, atque ad ipsum *Leonem VIII.* pertinere Vignolio creditur.

Denarius Quadragesimus sextus a sæpe laudato Vignolio percussus creditur a *Benedicto V.* Papa, Anno DCCCCLXIV. conjecturâ quidem laudabili, non tamen certâ ratione. Sed quia Nummi hujus typus apud Vignolium injuriam temporis sensit, eumdem accipe Num. subsequenti integrum, qualis adservatur Veronæ in Museo Musselliano.

Denarius itaque Quadragesimus septimus nobis exhibet effigiem *Benedicti V.* vel *VI.* vel *VII.* Papæ, cum literis BENE. PP. In aversa facie ROMA. SCS. PETRus. OTTO, vel Primus, vel Secundus Augustus.

Denarium Quadragesimum octavum debemus Floravanti. Is ad *Johannem XIII.* Papam, Anno Christi DCCCCLXV. electum pertinet. Legitur ibi in circuitu DOMnus IOHAnnes PAPA. In area OTTO. In altera facie SCS PETRVS, & in area Manus.

Denarius Quadragesimus nonus ab eodem Floravante productus, referendus videtur ad *Benedictum VI.* Papam, qui Anno Christi DCCCCLXXII. sacratus fuit Pontifex. Ibi in area legitur D*omnus* BE*nedictus* P*apa*. In ambitu OTTO IMPE*rator* ROM*anorum*. Altera facies imaginem Pontificis, sive Principis Apostolorum exhibet cum literis *Sanctus* PE*trus*. Ad hunc eumdem Papam doctissimus Floravantes pertinere putat Denarium, quem supra dedi Num. XLVII. & ipse quoque ex suo Museo profert. Sed ectypon a præcedenti diversum, hac de re dubitare me cogit.

Denarius Quinquagesimus pertinere creditur ad *Benedictum VII.* Papam, Anno DCCCCLXXV. electum. In Monogrammate legitur BENEDICTVS, & in literis circumpositis SCS PETRVS APostolus. In aversa OTTO IMP. ROM. idest *Otto II.* Augustus.

Denarius Quinquagesimus primus ad *Sergium IV.* spectat, electum Anno Christi MVIIII. a Floravante evulgatus. Tunc Imperium vacabat. In area Monogramma ejusdem Pontificis cum literis SALVS PATRIAE. In aversa legitur ROMA ✠ SCS PETRVS.

Denarius Quinquagesimus secundus, a Floravante editus ad Sanctum *Leonem IX.* Papam, qui Anno Christi MXLIX. Pontificatum iniit, spectat. Legitur in area LEO P. in ambitu SCS PETRVS. Altera facies habet HENRICVS IMP. ROMANORV, idest *Henricus III.*

Denarius Quinquagesimus tertius Floravantis curâ ad nos pervenit. Ad *Paschalem II.* Papam refertur, qui Anno MXCIX. in Cathedra Petri successit. Legitur ibi PASCHALIS PP. II. eademque inscriptio in altera facie habetur, sed literis retrogradis. Est Nummulus bracteatus, & quidem singularis.

Subjicere nunc juvat Nummos Anglicanos, quos ex Dissertatione Andreæ Fountaine depromtos antea pollicitus fui. Opinatur idem Scriptor, cusos eos fuisse Eboraci, auctoritate potius illius Archiepiscopi, *ad quem*, ait, *pertinebat jus cudendi Monetam tam in usum communem, quàm in Tributum Papæ solvendum*. Tum addit, nullos ex ejus generis Nummis reperiri in ditione Papali: ex quo inferri posse videtur, non in eum finem percussos, ut Pontificibus Romanis persolverentur. Sed quum in iis Nummis EBORACE CIV, idest *Eboracensis Civitas* inscripta appareat, cur Archiepiscopo tribuendi sint, non video. Certe *Sancti Petri Moneta* diserte Nummi illi appellantur: quæ verba vix aliter explicare possis, quàm Tributum Ecclesiæ Romanæ pendendum, & quod reapse olim eidem Ecclesiæ pendebatur. Temporis autem edacitas, & conflatores antiquæ pecuniæ, quorum genus numquam desideratum est, in caussa fuere, cur non ii tantùm Nummi in agro Romano, atque in Britannia ipsa pœne defecerint, aut perquam rari appareant, sed & alii innumeri antiquorum Sæcu-

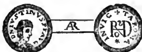
lorum aut perierint, aut adhuc delitescant.

Primum Nummum hæ literæ exornant: SCI PETRI MO*neta*. *Partem aversam non intelligo*, addit Fountaine. Ne ego quidem.

In Secundo par Inscriptio, scilicet SCI PETRI MO*neta*. Alterius faciei inscriptio tenebris scatet, nempe ERIVIITM. *His literas explicare non possum*, inquit Fountaine. Idem repeto & ego, nisi legendum sit E. CIVIT. M. idest *Eboracensis Civitatis Moneta*.

Subsequentes Nummi Tertius, Quartus, Quinctus, Sextus, & Septimus, ad *Eboracensem Civitatem* spectant.

ROMA.

Atque hactenus veterum Romanorum Pontificum Nummi ab Eruditis viris accuratissime, & cum sinceritate non omnibus usitatâ evulgati. Cur nulli per tria ferme Sæcula in posterum ab ipsis Romanis Pontificibus cusi compareant (neque enim ullum ad ea tempora pertinentem novi) turbis tribuendum reor, quæ postea inter Romanos Pontifices, & Imperatores emerserunt, ac deinde inter ipsos Pontifices, ac Romanorum Senatum. Priora dissidia nemo non novit. Porro circiter Annum Christi MCXLII. Romanus Populus ab Arnaldi Brixiani hæresiarchæ verbis seductus, rebellionem contra Petri Successores justos Urbis dominos primum instituit, Rempublicam nempe, atque Senatum, prout antiquis temporibus fuerant, restituere ausus. Diu perduravit hic furor, & non semel compositus, identidem sub variis Pontificibus in novam flammam exarsit, donec post multa tempora felix dies hisce motibus finem imposuit. Romani inter eas turbas Monetæ quoque Romanæ jus & usum, aut numquam interruptum arripuere, aut jamdiu obsoletum restituerunt. In Chartis Romanis ante ea tempora memorantur *Libræ auri*, *Denarii Papienses*, *Lucenses*. Immo iis ipsis temporibus ejusdem Lucensis pecuniæ mentio occurrit in Urbe, uti fidem faciet Charta, quam ex Codice MSto Cencii Camerarii descripsi.

De Plazano & Marano pignori obligatis Eugenio III. Papæ a Rainerio Girardi Comitis filio, pro quadraginta duabus Libris Lucensis Monetæ. Anno 1147.

IN nomine Sanctæ & individuæ Trinitatis. Anno Dominicæ Incarnationis Millesimo Centesimo Quadragesimo Septimo, Indictione XI. Mense Junii, die II. temporibus Domini Eugenii III. Papæ. Manifestus sum ego Rainerius Girardi Comitis filius, *quod vobis* Domino meo Eugenio, *Dei gratiâ* summo Pontifici, *& Sanctæ Romanæ Ecclesiæ, pro quadraginta duabus* Libris Denariorum Lucensium, *quas negotiatoribus abstuli, ea, quæ in Planzano & in Mairano mei juris habeo intus vel foris, jure pignoris obligo, cum introitibus & exitibus, illorumque utilitatibus. Tali videlicet pacto, ut si a præsenti die usque ad Nativitatem Domini præsentem ego vel mei heredes, vel si sine heredibus decessero, Tancredus, vel sui heredes, vel si sine heredibus decesserit, Offreducii filii, vel illorum heredes, supradictos Denarios non reddiderimus; supradicta pignora habeatis, iisdemque pro velle fruamini, quousque supradictam pecuniam ego vel mei heredes testamentarii, vel legitimi solvemus. Si verò ad prædictam diem Nativitatis non reddiderimus, fructuumque molestiam vobis, vel vestris Catholicis Successoribus fecerimus, duplum componere promittimus ego, vel mei heredes vobis, vel vestris Catholicis Successoribus. Sin autem ego, vel mei heredes testamentarii, vel legitimi, vobis vel vestris Catholicis Successoribus supradictam pecuniam solvere parati erimus, & accipere nolueritis, nostrâ auctoritate in supradictis pignoribus ingredi nobis sit licitum.*

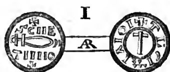
✠ *Signum manus Rainerii, qui hanc Chartulam scribere rogavit.*

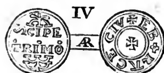
Signa manuum Geneballi Ruberti filii, & Vicecomitis Vetrallæ, & Fusconis Pontii filii, & Warnerii de Biterbio, Guidonis Rollandi filii: qui rogati sunt testes.

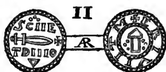
Ego Petrus Judex Vetrallæ hanc Chartam pignoris scripsi atque complevi.

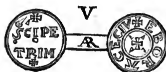
Atqui circiter ipsa tempora in usu esse cœpit (cœpit, inquam, neque enim antea illius mentionem invenio) *Affortiatorum* pecunia; qui nempe, sive Solidi, sive Denarii, videant Eruditi, cusi-ne fuerint antea, an ab ipso Romæ Senatu. Commemoratam conspice in tribus Chartis, ex eodem Regesto depromtis, ejusmodi pecuniam. Char-

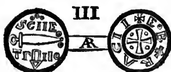
NUMMI ANGLICANI.

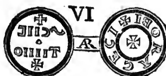

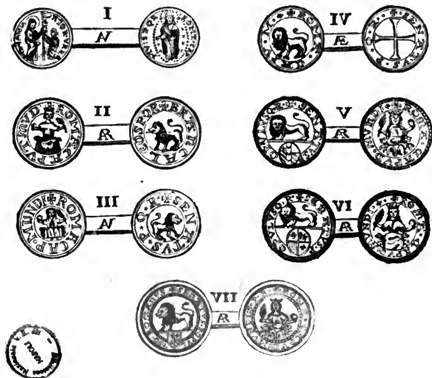

NUM-

Tab. VI.

NUMMI A ROMANO SENATU PERCUSSI.

Chartula de Petroniano, pro ducentis Libris obligato pignori Ecclesiæ Romanæ. Anno 1146.

IN nomine Domini Jesu Christi. Anno ejus Incarnationis Millesimo Centesimo Quadragesimo Sexto, temporibus Domini Eugenii III. Papæ, Anno ejus Secundo, in Mense Decembri, die VI. Indictione X. Certum est, me Girardum Comitem de Vetralla *propriâ & spontaneâ meâ voluntate obligavisse vobis* Domino meo Eugenio Papæ, *vestrisque canonicis Successoribus pro pignore in summa ducentarum Librarum, unum Castrum meum, quod vocatur Petronianum, cum omnibus finibus & reditibus suis, & accessionibus suis, & generaliter cum omnibus, quæ ad ipsum Castrum pertinere videntur; ut ab hac præsenti die jure hypothecæ sit vobis libera facultas in supradictum Castrum introëundi, habendi, possidendi, tenendi, fruendi usque ad illud tempus, quo ego jam dictus Girardus Comes, vel mei heredes a vobis Domino meo Eugenio, vestrisque canonicis Successoribus supradictum Castrum a nexu pignoris liberaverimus. Quod si ego supradictus Girardus Comes, vel mei heredes aliquo tempore pro suprascripto Castro agere, litigare, causari voluerimus per nosmetipsos, vel per submissam aliquam nostram personam facere tentaverimus, ab omni insurgenti homine jure defendere noluerimus, aut non poterimus: tunc componere promittimus nos nostrosque heredes vobis Domino nostro Eugenio, vestrisque canonicis Successoribus, nomine pœnæ* Centum Libras Infortiatorum: *& post solutam pœnam hæc Chartula nomine hypothecæ, firma permaneat, quam scribendam rogavimus Guinizonem, Dei gratiâ Judicem, coram testibus infra scriptis, in Mense & Indictione suprascripta.*

Landulfus, rogatus testis.
Litolfus, rogatus testis.
Presbyter Willermus *testis.*
Oderisius de Vetralla, rogatus testis.
Bonus, rogatus testis.
Ego Winizo *Judex rogatus scribere hujuscemodi Chartulam scripsi & complevi.*

Chartula venditionis duorum Molendinorum, apud Sanctam Christinam positorum, facta a filio Ugolini Comitis de Calmaniare, Hadriano IV. Papæ, Anno 1157.

IN nomine Domini. Anno Dominicæ Incarnationis Millesimo Centesimo Quinquagesimo Septimo, Anno Tertio Pontificatus Donni Adriani IV. Papæ, Indictione VI. Mensis Octobris die XI. Nos Aldibrandinus & Bernardinus filii quondam Ugolini Comitis de Calmaniare, *vendimus, & publice per hoc Instrumentum corporaliter tradimus tibi* Adriano Papæ, *a Deo decreto summo Pontifici, & universali Papæ, tuisque catholicis Successoribus, & sanctæ Romanæ Ecclesiæ in perpetuum ad veram hereditatem, perpetuamque proprietatem, idest duo Molendina in integrum, cum ferratura & cunciatura sua, & aquæductu eorum, & omnibus pertinentiis suis, posita ad Sanctam Christinam in loco, qui dicitur Bulsum, sicut inter suos conclauduntur fines, qualiter nobis pertinent, jure hereditario, vel quolibet modo, taliter sicut dictum est, ad proprietatem vendimus, & tradimus pro* Centum nonaginta Libris Affortiatorum, *quos nobis pro toto pretio dedistis in omnem veram decisionem. Et ab odierna itaque die licentiam & potestatem habeatis intrandi, tenendi, utendi, fruendi, donandi, commutandi, & quicquid volueritis, ad proprietatem faciendi. Nos autem & nostri heredes defendere promittimus ab omni homine, si necesse fuerit. Quod si contra hæc, quæ dicta sunt, quolibet modo venire attentaverimus, & cuncta, quæ dicta sunt, non observaverimus; & si opus & necesse fuerit, & si ea defendere noluerimus, tam nos quàm nostri heredes componamus vobis vestrisque Successoribus pro pœna supradicta pretium duplum; & solutâ pœnâ, hæc venditionis Chartula perpetuo firma permaneat. Quam scribendam rogavimus Andream Scriniarium in Mense & Indictione supradicta VI.*

✠ *Signum manuum supradictorum Aldebrandini & Bernardini filiorum Ugolini de Calmaniare hujus Chartulæ rogatorum.*

Johannes Bonus Domni Papæ Marescallus: Bibianus de Sancto Apostolo: Petrus Riccius:

Don-

Donnellus, Narnienses. Beraldus de Thebaldo: Rodulfus de Senioretto: Guido de Bono-Dei: Octavianus Anastasii: Carboncellus, de Radicofano. Wicardus: Rolandinus: Particarius, de Ferentino. Ilditius Judex: Rainerius Trigintacostæ. Milites Tusci, Fortisguerra: Bernardinus filius Willelmi: Ranutius de Bernardino: Willelmus de Montorio: Aldrevandinus de Drudulo: Rolandus de Ezzolo: Buccaneccla: Rusticus de Erminola: Arlottus de Belizzo, testes.

Ego Andreas Scriniarius sanctæ Romanæ Ecclesiæ, & sacri Lateranensis Palatii complevi & absolvi.

Chartula de medietate unius Molendini apud Sanctam Christinam, quod acquisivit Domnus Hadrianus IV. Papa, Anno 1158.

IN nomine Domini. Anno Dominicæ Incarnationis Millesimo Centesimo Quinquagesimo Octavo, Anno IV. Pontificatus Domni Adriani IV. Papæ, Indictione VII. Mense Octobri, die Lunæ. Nos germani, ego Massutius, & Bernardus, & Rainerius in manu Alexii Pincernæ & Yconomi Domni Adriani summi Pontificis, *refutationem facimus de medietate unius Molendini, cum omni utilitate, & cum omni accessione & ingressione ad ipsum Molendinum pertinente, ut amodo Adrianus summus Pontifex & ejus Successores vel Nuntii eorum, liberam habeant potestatem possidendi, & faciendi quicquid necesse fuerit sine nostra & heredum nostrorum contradictione. Unde meritum accepimus*; vigintiduas Libras Affortiatorum *in pretium accepimus. Insuper stipulatione firmamus, quod si nos germani supradicti vel nostri heredes hanc refutationem & transactionem de supradicti Molendini medietate, quod est ædificatum in Burgo Bulseni in Rivo capite prope Lacum, rumpere, aut litigare tentaverimus, tunc unusquisque nostrum* decem Libras Afforciatorum *supradictæ Curiæ, aut ejus Nuntio componat, & refutatio & transactio firma stabilisque permaneat.*

In præsentia G. Orbevetani Episcopi, & G. Præpositi Sanctæ Christinæ, & Presbyteri Petri, Presbyteri Azzonis, & Domini Milonis de Radicofano, & Gregorii Corani Judicis, & Thebaldi Orbevetanæ Ecclesiæ Archidiaconi, & Johannis ejusdem Ecclesiæ Primicerii, & Arlotti, & Perticarii, & Stephani, & Ildibrandi Succani, & Guasco, & multorum aliorum, qui ibi aderant.

Ego Pingarius rem gestam scribere rogatus scripsi.

Itaque *Affortiati*, & *Infortiati* (quod idem est) appellati fuere Denarii illi ab *Affortiare*, quod est *Munire*, *Firmare*, *Fortificare*. Romanum autem Populum usurpasse revera jus auri aut argenti publice signandi, elucere potest e concordia Anno Christi MCLXXXVIII. initâ inter Clementem III. Papam, & Senatum Populumque Romanum, quam dabo in Dissertatione XLII. *de Cognominum origine*, ubi Romani ajunt: *Ad præsens reddimus vobis Senatum, & Urbem, & Monetam* (idest *la Zecca* Italice). *Tamen de Moneta habebimus tertiam partem*. Sed hunc dominandi pruritum, quem ægre Populus Romanus deponebat, facillime etiam, quoties sese occasio offerebat, resumere consuevit. Propterea quæ pecunia deinceps in Chartis Romanis sæpe legitur *Provenientium*, sive *Provisinorum*, de qua sermo erit in Dissertatione subsequenti, *pecunia Senatus* appellabatur. *Libra* quoque *Parvensium Senatus*, nisi sit corruptus is locus, se mihi offert in Charta, nobis ab eodem Cencio servata,

Instru-

Instrumentum de quadam renuntiatione seu refutatione, quam fecit Domino Papæ Honorio III. Pandulfus filius quondam Johannis Petri de Judice. Anno 1217.

IN *nomine Domini. Anno Dominicæ Incarnationis Millesimo Ducentesimo Decimo Septimo, & Anno Primo Pontificatus Domini Honorii III. Papæ, Indictione V. Mense Aprili die XXII. Ego quidem Pandulfus filius quondam Johannis Petri de Judice, ante præsentiam Dominorum Magistrorum, scilicet* Fortis, *Domini Papæ Notarii, & Bartholomæi, Romanæ Curiæ Advocati, & subscriptorum testium, ad hoc specialiter rogatorum, propria mea voluntate renuntio, & in omnibus & per omnia causâ transactionis generaliter refuto vobis verò* Dominis Pandulfo Norwicensi Electo, & Sinibaldo Domini Papæ Honorii Camerariis, *mandatariisque & procuratoribus ejusdem, ad hoc specialiter constitutis, ad opus & utilitatem ipsius Domini Papæ Honorii & successorum ejus, atque totius Romanæ Ecclesiæ perpetuo, idest omnem litem & petitionem, quam denotato Domino Papæ Honorio feci, petii, petere vel facere potui, videlicet de universis expensis, quas tempore mei Senatus de mandato quondam Domini Innocentii Papæ III. feci, tam in custodiendis Stratis undique in circuitu, quàm in custodia diversarum Urbium, Turrium, quas meas ad manus de consilio Virorum prudentum pro pace & quiete sancti Synodi vel Concilii, seu in aliis, quæ ad pacem & securitatem venientium ad Urbem, erant necessaria, tenui; easque mihi dictus olim Dominus Papa cum munere reddere ac restaurare promisit. Quodcumque itaque jus, & quamcumque actionem personalem & in rem, sive hypothecam, quod, quamve hactenus adversùs dictum Dominum Papam Honorium, & totam Romanam Ecclesiam, & in omnibus ejus bonis & possessionibus habeo, habui, vel habere quoquo modo possem, tam scilicet jure vel occasione prædictarum impensarum, quas, ut dictum est, feci, quàm etiam cujuslibet promissionis quorumlibet datorum, tam pro damni restauratione quàm aliter modo quolibet mihi, vel alii pro me factæ a dicto olim Domino Papa, vel ab alio pro eo, & generaliter undecumque, & quomodocumque adversùs dictum Dominum Papam Honorium, & totam Romanam Ecclesiam, respectu cujuslibet rei vel causæ, petere vel litigare, seu modo quolibet inquietare possem usque in hodiernum diem vobis, ut dictum est, pro eo procuratorio nomine in omnibus & per omnia generaliter refuto, nulla mihi in aliquo facta penitus reservatione. Pro eo quod vos procuratorio nomine pro dicto Domino Papa Honorio, & de pecunia ejusdem Cameræ, mihi pro omni meo jure prædictarum impensarum & aliorum quorumlibet datorum vel promissi, interventu quoque & laudatu Dominorum scilicet* Stephani *Dei gratiâ* Sanctorum Apostolorum Presbyteri Cardinalis, *&* Comitis Ricardi, *atque Johannis Bobonis, electorum Arbitrorum a prædicto Domino Papa, & a me, etiam compromisso pœnæ* mille Librarum Parvensium Senatus, *datis atque persolvitis* ducentas Libras bonorum Parvensium Senatus. *De quibus omnibus, & de omni meo jure bene quietum me voco, & non solutæ pecuniæ exceptione omnino refuto. Ideoque amodo dictus Dominus Papa & Successores ejus de hac causa quieti semper & pacifici maneant, eosque ab omni persona de hac causa semper indemnes conservare, vobis, ut dictum est, pro eo procuratorio nomine, sub pœna totius præfixæ pœnæ dupli nomine plejariæ promitto. Novissime autem pro me & meis heredibus & Successoribus vobis pro dicto Domino Papa & ejus Successoribus procuratorio nomine, ut dictum est, hanc refutationem, & quæ dicta sunt, omnia observare, defendere & adimplere nomine plejariæ & principalis obligationis promitto sub pœna totius prædictæ pecuniæ duplæ. Et solutâ pœnâ hæc Chartula firma permaneat; quam scribere rogavi Johannem Leonis Scriniarium in Mense & Indictione suprascripta V.*

Testes Petrus Capocia, & Petrus Nicolatri, Domini Papæ Useerii. Johannes Sancti Angeli; Bonussenior Marchionis; Johannes Sancti Germani.

Ego Johannes Leonis, sanctæ Romanæ Ecclesiæ Scriniarius, habens potestatem dandi tutorem & curatorem, emancipandi, etiam decretum interponendi, & alimenta decernendi, complevi & absolvi.

Et sane Sæculo eodem Tertiodecimo Nummi visuntur tum aurei, tum argentei, Romæ percussi decreto Senatus, iisque *Senatoris*, ac ipsius *Senatus* nomen impressum. Atque heic mihi præsto fuit doctissimus vir Franciscus Valesius, cujus in Romanæ præsertim & barbari-

cæ Philologiæ studio scientiam ac judicium non Urbs tantum suspicit, sed quicumque eruditionis caussâ Romam petit. Itaque is monuit, Romanorum Senatorem Anno Christi MCCLII. fuisse *Raimundum Capizucchium*, cujus etiam Nummus aureus superesse videtur num. I. In ejus antica stat Christus, Librum lævâ tenens, stellulis circumdatus, cum Epigraphe: VOT. S. P. Q. R. ROMA CAPVT M. idest *Mundi*. In postica Sanctus Petrus vexillum porrigit viro genibus flexis accipienti, cum veste Senatoria, & birreto in capite. Addita est inscriptio: S. PETRVS SENATOR VRBIS. In ima scuti parte fortassis inspicienda se offerunt insignia Familiæ Capizucchiæ cum fascia transversa. Ad hæc idem humanissimus Valesius duûm variorum Nummorum ectypon ad me misit, quos heic infra editos volo. In primo Nummo, num. II. protome Urbis visitur, dexterâ pomum, lævâ palmam tenentis, literis circumpositis ROMA CAPVT MVNDI. In altera facie Leo signatus est, cum Literis BRANCALEO S. P. Q. R. Fuit hic *Brancaleo de Andalò*, sive Andaloi filius, civis Bononiensis, Doctor, & Eques Auratus, atque Senator Urbis. In Annalib. Genuensib. Caffari Lib. 6. Tom. VI. Rer. Italicarum, Genuensium Prætor fuisse dicitur Anno Christi MCCXXV. *vir nobilis Brancaleo de Bononia filius Andalonis*. Illum ipsum reputassem, qui postea Senatorem Romanæ Urbis gessit, nisi Historicus ad eumdem Annum mortem ejusdem retulisset. Quare is fuerit avus, aut pater alterius Brancaleonis Romanorum Senatoris. Quo Anno iste amplissimo illo munere functus fuerit, diligentissime investigavit prælaudatus Valesius, multisque Historicorum erroribus hac in re deprehensis, tamdem evicit, Brancaleonem Anno Christi MCCLIII. Senatorem Romæ processisse, Matthæi Parisii Auctoris synchroni auctoritate præcipue fretus, qui recurrente Natali Domini Anni MCCLIII. nuntiata hæc Regi fuisse scribit: *Mense Augusti Romani elegerunt sibi novum Senatorem, Civem Bononiensem, virum justum & rigidum, Jurisque peritum, qui noluit electioni de se factæ quomodolibet consentire, nisi securum eum facerent, quod tribus annis contra Statutum Urbis staret in ipsius Senatus potentia*. Ita in Londinensi Editione Parisii Anno MDCLXXXVI. pag 741. Britanni a Natali Domini novum Annum inchoabant: quare ea Regi nuntiata fuere sub finem Anni MCCLII. In eamdem sententiam convenit Auctor Historiæ Miscellæ Bononiensis, a me editæ Tomo XVIII. Rer. Italicarum, cujus hæc verba sunt ad Annum Christi MCCLII. *In quello Anno Messer Brancalione di Andalò da Bologna fu eletto Senatore di Roma, e partissi con una bella compagnia, e andò al suo viaggio*. Scilicet is Anno MCCLII. electus, Anno subsequenti Urbem rexit. Auctor Vitæ Innocentii IV Papæ, Tom. III. Rer. Italicar. pag. 592. eadem confirmat, scribens: *Illo tempore Romani quemdam Militem Bononiensem, Brancaleonem nomine, pro triennio in Senatorem Urbis elegerunt*. Itaque sub eo percussus est Nummus.

Quinque subsequentes Nummos, a Romano Senatu percussos, mihi suppeditavit e Collectaneis MStis Clariss. olim Viri Francisci Blanchinii peramicus vir Johannes Franciscus Musellius supra laudatus. Diversa Senatorum Insignia unum ab altero distinguunt. Ceterum præcedentibus similes sunt, neque explicatione indigent.

Alios præterea Nummos a Romano Senatu variis temporibus obsignatos evulgavit Clariss. Floravantes in P. II. de antiquis Romanorum Pontificum Denariis, quos utpote præcedentibus similes omitto.

Præterea invenio eodem Sæculo Christi Tertiodecimo, Romæ in cursu fuisse *Denarios Paparinos*, quorum mentio occurrit in subsequenti Charta, quam mihi suppeditavit sæpe laudatum Regestum Cencii Camerarii.

Pre-

Promissio & obligatio Syndici Castri Centumcellarum super Censu annuo *quinquaginta Librarum Paparinorum* Romanæ Ecclesiæ solvendarum, Anno 1291.

IN nomine Domini, amen. Anno Nativitatis Dominicæ Millesimo Ducentesimo Nonagesimo Primo, Indictione IV. Pontificatus Domini Nicolai Papæ IV. Anno III. Mensis Januarii, die II. intrante. In præsentia mei Notarii & testium subscriptorum, Jacobus Saxi de Castro Centumcellarum, Syndicus & Procurator Hominum & Universitatis dicti Castri, ad infrascripta specialiter constitutus, coram venerabili viro Domino Nicolao Domini Papæ Camerario & Notario personaliter constitutus, Instrumentum sui Syndicatus exhibuit, tenoris & continentiæ infrascriptæ.

In nomine Domini, amen. Anno Nativitatis ejusdem MCCXCI. tempore Domini Nicolai Papæ IV. die XXIV. Mensis Decembris, Indictione IV. Congregato Consilio speciali & generali & universali Parlamento Hominum & Universitatis Castri Centumcellarum, de mandato discreti viri Petri Basseji de Urbe, Castellani Castri sæpedicti, ad sonum campanæ, & vocem præconis, ut moris est, ipse Castellanus cum voluntate, auctoritate, atque decreto dicti Consilii & universalis Parlamenti dicti Castri, & dictum Consilium & Parlamentum cum voluntate, auctoritate, atque decreto dicti Castellani, fecerunt, constituerunt, & ordinaverunt Jacobum Saxi de eodem loco, præsentem & suscipientem, eorum Syndicum & Procuratorem & Nuntium specialem, ad petendum & supplicandum sanctissimo Patri & Domino, Domino Nicolao *divinâ providentiâ* Papæ IV. *quod Castrum Centumcellarum, quod ad Romanam Ecclesiam pertinet pleno jure, faciat immediate in temporalibus per ipsius Cameram regi ac etiam gubernari, ita quod Universitas & Homines dicti Castri, sicut ipsius Ecclesiæ subditi speciales, non teneantur, nec compelli possint, alicui vel aliquibus aliis, nisi Camerario Domini Papæ, qui pro tempore fuerit, vel Castellano, qui per Dominum Papam, vel ipsius Cameram ad custodiam & regimen dicti Castri fuerit deputatus, in temporalibus respondere, laudabilibus ac approbatis consuetudinibus, & statutis Hominum dicti Castri, quæ non sint contra honorem & jurisdictionem Romanæ Ecclesiæ, integraliter reservatis eisdem. Et ad offerendum & promittendum nomine Universitatis & Hominum ejusdem Castri, & pro ipsis propter hoc specialiter venerabili Magistro Nicolao de Trebis Domini Papæ Camerario & Notario recipienti & stipulanti nomine & vice Domini Papæ & Ecclesiæ prælibatæ, nomine Census* quinquaginta Libras Paparinorum, *per eos vel ipsorum Procuratorem annis singulis infra quindenam a Die Nativitatis Dominicæ numerandam in perpetuum Cameræ ejusdem Ecclesiæ, ubicumque Romana Curia fuerit in Terris ipsius Ecclesiæ, cum effectu solvendas. Si verò eadem Curia extra Terram resederit supradictam, præfatam pecuniæ quantitatem persolvent Thesaurario Patrimonii per Ecclesiam ordinato, salvis & plenarie Domino Papæ & Ecclesiæ Romanæ omnibus aliis juribus & jurisdictionibus, quas in præfato Castro ac ejus territorio dignoscitur obtinere. Dantes & concedentes eidem Procuratori plenum & speciale mandatum, jurandi in animas Hominum & specialium personarum Universitatis Castri prædicti, prædicta omnia habere firma, rata, & ea integraliter observare; promittentes mihi Notario recipienti & stipulanti nomine & vice Domini Papæ & ejus Camerarii, omnia & singula supradicta, & quicquid in hac parte per eumdem Syndicum seu Procuratorem ipsorum actum, promissum, & gestum extiterit, seu etiam procuratum, sub obligatione & hypotheca omnium bonorum Universitatis ejusdem Castri, & singularium personarum ipsius, se inviolabiliter servaturos, ac etiam impleturos.*

Actum in Centumcellis, sub Porticu Sancti Jacobi in Platea Communis, præsentibus Donno Leonardo Priore Sanctæ Mariæ de Valle de Centumcellis, Presbytero Joanne Canonico dictæ Ecclesiæ, Domino Tancredo de Monte Cozozono, Alberto Domini Raynerii de eodem loco, Magistro Cazato Notario, Magistro Leone Notario, & Magistro Janne Simeonis, Rectoribus Terræ prædictæ, Jacobucio Scolare Sancti Nicolai, & Giliolo Petteno, testibus ad hæc rogatis.

Et ego Johannes Rubeus, olim Bartholomæi, auctoritate Almæ Urbis Præfecti Notarius, & nunc dicti Capellani & Universitatis Castri prædicti Scriba, prædictis omnibus interfui, & rogatus scripsi, & publicavi, meoque signo supra signavi.

Unde

Unde Jacobus Saxi ejusdem Castri Cancellarius, Syndicus prælibatus ex vigore & auctoritate præscripti Syndicatus, pure ac libere, secumque plena deliberatione præhabitâ, Syndicario & procuratorio nomine Hominum & Universitatis Castri Centumcellarum, per legitimam stipulationem promisit eidem Domino Camerario stipulanti & recipienti pro Domino Papa & Successoribus suis, & Romana Ecclesia, & ejus Camera, ex nunc in antea dare & solvere cum effectu singulis annis eidem Cameræ, ubicumque Romana Curia in Terris Ecclesiæ fuerit, alioquin Thesaurario Patrimonii Beati Petri in Tuscia, inibi pro Romana Ecclesia deputando, quinquaginta Libras Paparinorum, *infra quindenam Nativitatis Dominicæ, ad indicium perceptæ protectionis & exemtionis ab eodem Domino Papa, videlicet, quod Homines & Universitas dicti Castri Centumcellarum a jurisdictione Rectoris Patrimonii Beati Petri in Tuscia, ejusque Officialium, qui pro tempore fuerint, sint exempti, & quod de cetero sub tutela & protectione Cameræ Sedis Apostolicæ specialiter permanentes, de juribus Ecclesiæ Romanæ debitis, eidem Cameræ dumtaxat, & nulli alii respondere teneantur. Ac illum recipient sine contradictione qualibet in Rectorem, qui ad eorum & dicti Castri regimen de Domini Papæ conscientia fuerit per eamdem Cameram specialiter deputatus, laudabilibus consuetudinibus & Statutis Hominum & Universitatis Castri præfati non præjudicantibus jurisdictioni ac juribus, quæ præfata Ecclesia in Castro prædicto, ejusque territorio plenarie obtinet, prout prædictæ Sedis Camerarium singulis annis corrigi & ordinari contigerit, reservatis eisdem, secundùm modum & formam, quem, & quam idem Domnus Papa in Apostolicis Literis super protectione ac exemtione prædictis conficiendis exprimendum duxerit vel exprimendam. Insuper promisit Syndicus supradictus nomine, quo supra, eidem Domno Camerario stipulanti & recipienti pro Domino Papa, ejusque Successoribus, Romana Ecclesia, & ejus Camera, quod quoties dictum Commune cessare contigerit in solutione, ut præmittitur, dictarum* quinquaginta Librarum Paparinorum, *toties nomine pœnæ solutis ipsis quinquaginta Libris, alias quinquaginta Libras ejusdem monetæ integre persolvet Cameræ memoratæ. Quæ omnia & singula idem Syndicus nomine dicti Communis, & ipsum Commune promisit attendere & observare facere, & integrum adimplere, sub obligatione bonorum omnium Hominum, & Universitatis ejusdem Castri, mobilium & immobilium, præsentium & futurorum, & sub pœna dupli dictæ quantitatis: quâ pœnâ solutâ vel non, nihilominus omnia & singula, quæ in hoc Instrumento continentur, in sua permaneant firmitate. Et ad majorem firmitatem omnium prædictorum idem Syndicus & Procurator nomine ac vice sua, & singulorum Hominum prædictæ Universitatis, quorum Syndicus & Procurator existit, juravit tactis sacrosanctis Evangeliis, omnia & singula supradicta plene sine fraude facere attendere, observare, & facere observari sine fraude & dolo.*

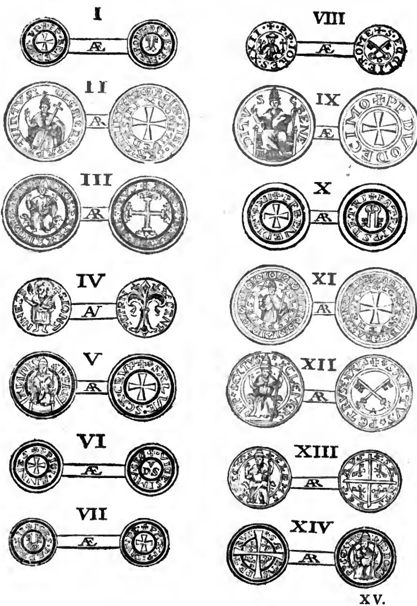
Actum apud Urbemveterem in Camera, in qua prædictus Domnus Camerarius morabatur, præsentibus Fratribus Hugone & Johanne Macarii Marescalcis familiæ Domini Papæ, Domino Onufrio de Trebis Canonico Virdunensi, Paulo Casellæ de Reate, Borgarucio de Perusio, Magistro Johanne Draconis, Johanne Rubeo Notario Centumcellensi, & Octaviano Raynerii, testibus ad hæc rogatis.

Et ego Jacobus Pisani de Viterbio, Apostolica auctoritate, & nunc Cameræ Domini Papæ Notarius, præmissis interfui, & ea rogatus scribere, fideliter scripsi &c.

Quid autem *Paparina* pecunia fuerit, incompertum mihi fateor. Aut ab Insigni gentilicio (nunc *Arme* appellamus) Senatoris, nomen inditum Denariis: fortassis enim *Ansercu lum*, quem *Papero* Italica Lingua nuncupat, ille pro Insigni gerebat. Aut ab ipsius Senatoris nomine aut agnomine *Paparone* nobilem virum inscriptum reperio in Musivo Romano sequioris ævi, quod Ciampinius ære incisum dedit Tom. I. pag. 82. Usque ad initium Sæculi XIV. desiderantur Nummi jussu Romanorum Pontificum percussi. Mirum tamen foret, si Bonifacius VIII. vir grandis animi neglexisset illustrem hanc sui Principatus prærogativam, quando Benedictus XI. ejus Successor jure hoc suo usus deprehenditur. Porro, ex quo in Gallias, atque Avenionem a Clemente V. Curia Romana translata fuit, novimus, tunc in primis a summis Pontificibus signatam fuisse pecuniam. Et quosdam quidem e Nummis ibi percussis servavit nobis, publicique juris fecit Baluzius in Vitis Paparum Avenionensium; quos propterea huic Operi in commodum Eruditorum adjunctos volo. Ad hæc Anno MDCCXV. Xaverius Scilla Librum de *Nummis Pontificiis* a Clemente V usque ad Clementem XI. Romanis typis impressum edidit, nullo tamen addito eorum ectypo. Denique Benedictus Floravantes a me supra laudatus argumentum hoc uberius illustravit altero Libro post ejus mortem a Philippo fratre edito. Ex ejus la-

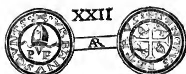
Tab. VII.

ROMANI PONTIFICES.

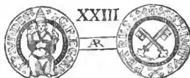

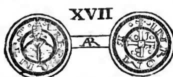
Tab. VIII.

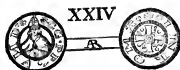

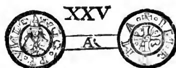

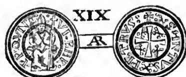

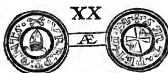

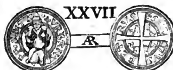

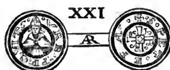

XXIX.

labore & ego proficiens, inde hausi, quæ visa sunt consentanea instituto meo.

Itaque Primus Nummus æreus, a Scilla & Floravante productus, hisce literis signatus est PP. BENEDICT. VN. cum Cruce in medio, idest *Papa Benedictus Undecimus*, vir singularis sanctitatis, qui Anno Christi MCCCIII. ad solium Pontificale evectus fuit. In postica duæ Claves erectæ cum literis hisce circumpositis S. PETR. PATRIMONIVM.

Secundus Nummus, qui primus est inter editos a Baluzio, *Clementem V.* Pontificem exhibet, sacrâ Tiarâ ornatum, dexterâ benedicentem, & sinistrâ gestantem Crucem, cum epigraphe CLEMENS PAPA QVINTVS, qui Anno Christi MCCCV. electus fuit. In alterâ Crux aream implet cum duobus limbis circum. Brevior has literas præfert COMIT. VENASINI, idest Comitatus Venayssinus, seu Vindascinus in Provincia, cui jam dominabatur Ecclesia Romana. Latior limbus habet AGIM: TIBI: GRA: OMNIPOTENS DE: nempe *Agimus tibi gratias, Omnipotens Deus*. Supra visuntur geminæ Claves, insignia Romanæ Ecclesiæ.

Tertius Nummus, a Baluzio productus, & apud D. Vercellinum Mariam Vicecomitem, exhibet protomen Romæ supra duos Leones insidentis, nisi sub ea figura Faldistorium, aut sellam designatam potius opineris. Hæc ibi inscriptio IOHES PAPA XXII. COMIT. VENASINI. Altera facies Crucem in area habet, foliis ornatam in extremitatibus, cum lemmate AGIM: TIBI: GRA: OMNIPOTES DEVS. Solium Pontificium conscendit *Johannes XXII.* Anno Christi MCCCXVI.

Quartus a Floravante productus & ad eundem Pontificem spectans exhibet in anteriori parte imaginem S. Johannis Baptistæ promissis capillis & barba, prolata dextera, sinistra baculum tenet, in cujus apice Crux est. In superiori parte nummi Mitra Pontificia teniis utrinque pendentibus & literæ S. IOHANNES B. In aversa parte lilium, & in circulo duæ parvæ claves decussatæ cum epigraphe SANT. PETRV.

De hoc nummo egi in Dissert. XXVIII. ubi animadverti complures Principes industriam Florentinorum in cudendis florenis æmulatos fuisse, atque inter eos Johannes XXII. ob quam caussam Johannes Villanius de eo conquestus est.

Quinctus argenteus, Scillæ visus, & a Floravante editus, Papam eumdem præsefert sedentem, cum literis PP IOHANNES. In altera facie aream Crux occupat, circumpositis hisce literis SALVE SCA CRVX.

Sextus Nummus æreus apud eumdem Scillam, & Floravantem Cruce in medio positâ insignitus est cum Epigraphe circumducta PP. IOHANNES. In posticæ limbo VIGESIMVS SEC. & in area VDS. idest *Secundus*.

Septimus æreus, cujus est mentio apud eumdem Scillam & Floravantem, Claves duas erectas habet cum literis IOES PAPA XXII. In aversa parte Crux cum ista epigraphe PATRIM.' DIV.' PE.' idest *Patrimonium Divi Petri*. Invecta quippe jam fuerat consuetudo appellandi Sanctos *Divos*, minime a Sancto Augustino laudata.

Octavus æreus Nummus in Museo Bertacchinio Mutinæ, Pontificis effigiem nobis offert, dextrâ gestantis geminas Claves, & sinistra Crucem, cum literis PP. IOHES XXII. In postica visuntur itidem Claves cum literis S. ECCLIE ROME, hoc est *Sanctæ Ecclesiæ Romanæ*.

Nonus, qui Tertius est inter editos a Baluzio, spectat ad *Benedictum XII.* electum Anno Christi MCCCXXXIV. In cathedra insidet Pontifex, manu Pastoralem baculum tenens, cum literis BENEDITVS. Aversa facies, Crucem in area habet, hisce literis circumdatam PP. DVODECIMO.

Decimum Nummum publici juris fecit Floravantes. Ibi Crux cum literis PP. BENEDITVS XII. ex adversa facie binæ Claves visuntur. Circumstant literæ PATRIM. S. PETRI ✠

Undecimus, Baluzio Quartus, pertinet ad *Clementem VI.* Papam, Anno Christi MCCCXLII. electum. Ejus effigies cernitur cum literis CLEMS PP. SEST. Claves quoque ibi visuntur. In postica Crux cum literis COMES VENESI. ac rursus Claves. In latiori limbo AGIMUS TIBI. GRAS OMNIPOTES DEVS.

Duodecimus Nummus item argenteus apud Scillam & Floravantem visitur. Ibi figura Papæ sedentis, cum literis CLEMENS PP. SEXTVS. Aversa pars duas Claves decussatas habet, & hanc epigraphen: SANCTVS PETRVS E PAL. idest, *& Paulus*.

Decimus tertius quoque argenteus apud Scillam & Floravantem ostendit Clementem ipsum Papam sedentem, cum Literis CLEMS PP. SEXTS. In postica Crux literas intersecans, & quatuor paria Claviculorum, cum epigraphe SANTS PETRVS.

Quartus decimus Nummus, qui est Quinctus inter Baluzianos, exhibet effigiem *Innocentii VI.* ad Pontificium thronum Anno Christi MCCCLII. evecti. Insidet & ipse supra duos leo-

leones, seu verius sellam, aut faldistorium, cum hac epigraphe INNOCEN. PP. SEXTVS. Altera facies Crucem præfert, in cujus angulis quaterna Clavium paria visuntur. Circumstant literæ SANTVS PETRVS.

Decimum quintum alterum ejusdem Innocentii nummum protulit Floravantes. Ibi imago S. Petri in Cathedra sedentis Pontificia veste induti cum nimbo, & dextera Claves tenentis. Circum literæ SANTVS PETRVS in area posticæ Tiara Pontificia triplici corona exornata. Subtus binæ Claves decussatæ cum literis INNOCENTIVS PP. SEXTVS.

Decimus sextus, Baluzio Sextus, effigiem præfert *Urbani V.* Papæ, Anno Christi MCCCLXII. electi, & supra sellam sive leones sedentis, cum epigraphe VRBANVS. PP. QVNTS. Postica binas Claves in area habet cum literis circumpositis SANCTVS PETRVS.

Decimus septimus argenteus Nummus penes nobilem Jurisconsultum Forosempronienſem Joachini, Auditorem Rotæ Bononienſis, effigiem Papæ exhibet cum literis VRBA. V. PP. idest *Urbanus V. Papa*. In area posticæ V.R.B.I. Circumstant literæ IN ROMA. Scilicet Nummus percussus, quum Anno MCCCLXVIII. idem Urbanus magnifice Romam ingressus fuit, Avenione illuc profectus.

Decimum octavum argentum Nummum Scilla evulgavit. Ibi idem Pontifex sedet, hisceliteris distinctus: VRBANVS PP. QVNTS. In aversa parte duæ Claves decussatæ cum literis FACTA IN ROMA.

Decimum nonum argenteum Scillæ & Floravante prælaudatis debemus. In eo visitur Papa sedens cum epigraphe VRBAN. PP. QVNTS. Altera facies habet Crucem cum quatuor paribus clavium, & literis SANTVS PETRVS.

Vigesimus æreus apud Floravantem. Ibi Mithra in medio, & in circulo duæ Claves cum literis VRB. PP. QNTS. Postica habet in area Crucem cum duobus paribus Clavium, & literis per gyrum S. M. T.' PET.' E PAS.

Vigesimum primum argenteum Scilla & Floravantes protulere. Ibi protome ejusdem Papæ cum literis VRB. PP. QVITS. In aversa parte S. PET. E PAL. idest *Sanctus Petrus & Paulus*. Adduntur in area literæ ad modum Crucis V. R. B. I.

Vigesimus secundus argenteus: a Scilla editus, hanc epigraphen præfert: VRBAN QVNTS. In medio Mithra cum literis suppositis V. PP. idest *Universalis*, aut *Urbis Papa*. Postica pars Crucem exhibet cum duabus Mithris, & duobus paribus clavicularum decussatarum. Adduntur literæ in limbo SANCTVS PETRVS.

Vigesimus tertius, qui est Septimus inter Baluzianos, *Gregorium XI.* Papam electum Anno Christi MCCCLXXI. nobis ostendit. Ibi epigraphe GREGORS PP VNDEC. In altera facie geminæ Claves decussatæ, & SANTVS PETRVS.

Vigesimum quartum argenteum Scilla & Floravantes indicavit. Protomen Papæ exhibet cum duabus rosulis, & literis GG. PP. VND. Postica habet IN ROMA & in medio V.R.B.I.

Vigesimus quintus argenteus a Scilla & Floravante editus protomen Papæ ostendit cum literis GG. PP. VND. Apponitur Corona Regia. Aversa pars habet IN ROMA. & V.R.B.I.

Vigesimus sextus eidem Gregorio Papæ tribuitur a Scilla. Ibi protome Pontificis cum clavicula, duabus rosulis, & literis S. PETRVS. In postica DE ROMA. & literæ V.R.B.I. & geminæ rosulæ. Est & alter similis sine clavicula, sed cum T. in antica & postica.

Vigesimus septimus argenteus apud Scillam, & Floravantem spectat ad *Urbanum VI.* Papam, Anno Christi MCCCLXXVIII. electum. Visitur ibi figura Papæ sedentis, cum epigraphe VRBANVS PP. SEXTVS. Altera facies habet Crucem & quatuor paria Clavicularum decussatarum, ac literas SANCTVS PETRVS.

Vigesimus octavus, qui est Octavus inter Baluzianos, pertinet ad *Clementem VII.* Antipapam electum Anno Christi MCCCLXXVIII. Illic visitur ejus effigies cum literis CLEMENS PP. SEPTIVS. In postica Claves & lemma SANCTVS PETRVS.

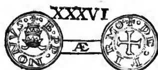
Vigesimus nonus argenteus, a Scilla productus, sedentem exhibet Clementem ipsum cum hac Epigraphe CLEMENS PP SEPTIMVS. Postica habet duas Claves decussatas cum literis SANCTVS PETRVS ET PAVLVS. Alter Nummus similis visitur apud Floravantem, ubi pro *Septimus* legitur SEPTIVS.

Trigesimus alter Nummus apud Floravantem exhibet Tiaram Pontificiam, cui subest insigne gentilitium cum literis CLEMENS PP. SEPTIVS. In altera S. Petrus cum literis S. PETRVS APOSTOLVS.

Trigesimus primus apud eumdem, Tiaram Pontificiam exhibet triplici corona, ac teniis pendentibus ornatam: utrinque parvæ Claves decussatæ. In altera Claves cancellatim dispositæ & alligatæ cum literis SANCTVS PETRVS ET PAVLVS.

Tri-

XXIX
Æ

XXXVI
Æ

XXX
AV

XXXVII
Æ

XXXI
AV

XXXVIII
Æ

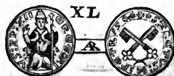

XXXII
Æ

XXXVIII
Æ

XXXIII
Æ

XXXIX
Æ

XXXIV
Æ

XL
Æ

XXXV
Æ

XLI
Æ

NAPOLI

XLII.

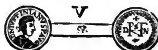
Tab. X.

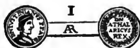

R A V E N N Æ.

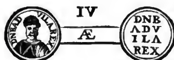

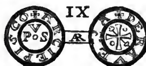

Trigesimus secundus argenteus apud Scillam pertinet ad *Bonifacium IX.* Papam, electum Anno Christi MCCCLXXXIV. Visitur Papa sedens cum epigraphe BONIFA. PP. NONVS. In aversa parte cifra ad formam incudis, & geminæ Claves decussatæ cum literis SANCTVS PETRVS.

Trigesimus tertius argenteus a Scilla editus, Papam sedentem exhibet cum literis BONIFATI. PP. NONVS. Altera facies habet SANCTVS PETRVS. Inter literas conspicitur caput Mauri hominis, atque in area sunt geminæ Claves decussatæ.

Trigesimum quartum argenteum Scilla evulgavit. Ibi protome Pontificis & epigraphe BONIFAT. PP. N. Postica habet IN ROMA, & literas ad formam Crucis V. R B. I.

Trigesimum quintum argenteum Scilla protulit, cum Pontificis ejusdem protome ac literis PP B. NONVS. In postica DE MACERATA, atque in medio A. Itaque percussus fuit in Civitate Maceratæ.

Trigesimus sextus apud Scillam, æreus, Triregnum exhibet cum literis in limbo B. PP. NONVS. Aversæ partis aream Crux occupat cum literis DE FIRMO. A Firmanis cusus est hic Nummus.

Trigesimus septimus, qui est Nonus inter Baluzianos, exhibet *Benedictum XIII.* Antipapam electum Anno Christi MCCCXCIV. Ibi spectare potes illius effigiem, & inscriptionem BENEDICT PP TRDEM. idest *Tertius decimus*. In postica Claves cum literis SANTVS PETRVS ET PAVLVS.

Trigesimus octavus argenteus a Scilla recensetur. Ibi Papa sedens cum literis INNOCENTIVS PP. VII. Is fuit electus Anno Christi MCCCCIV. In postica duæ Claves decussatæ, & SANCTVS PETRVS. Alter similis visitur, addito capite hominis Mauri, & duobus asteriscis à Floravante editus.

Trigesimus nonus apud Scillam, quoque argenteus. Papa ibi sedet cum eadem epigraphe INNOCENTIVS PP. VII. Aversa pars habet SANCTVS PETRVS. S. P. Q. R. & duas Claves decussatas cum asterisco. Videtur Nummus cusus a Senatu Populoque Romano Anno Christi MCCCCV. quo vir pacificus & mitis ob Nepotis truculentum facinus fugam arripere coactus, Romanis resumendæ auctoritatis locum reliquit. Alter similis Nummus visitur sine insignibus a Floravante editus.

Quadragesimus Nummus argenteus Veronæ adservatus ab amico viro Johanne Francisco Musellio, spectat ad *Gregorium XII.* Papam electum Anno Christi MCCCCVI Ibi visitur Papa sedens, & epigraphe GREGORIVS PP. XII. In postica geminæ Claves decussatæ, & SANCTVS PETRVS. cum capite Mauri.

Quadragesimum primum argenteum Scilla evulgavit præferentem *Johannem XXIII.* Papam electum Anno Christi MCCCCX. Visitur figura Papæ sedentis cum literis IOVANNES PP. XXIII. In aversa parte Claves decussatæ, & SANCTVS PETRVS. Alter similis Nummus exsistit cum capite hominis Mauri. Tertius quoque similis occurrit, additâ *Coxâ*, quæ illius Insigne gentilicium fuit.

Quadragesimus secundus Nummus aureus apud Floravantem. In antica Tiara Pontificia, & infra stemma, cui epigraphe hæc additur: IOHES. PP. VIGESIMVS III. In postica duæ Claves decussatæ, & SANTVS PETRVS ET PAVLVS. cum insita inter Claves litera R.

Quadragesimus tertius proditur a Floravante aureus Nummus. In antica habet stemma cum Tiara, & IOHES VIGEXIMVS III. In postica S. Petrus dexterâ Clavem, sinistrâ Librum tenens, & literis in circuitu S. PETRVS APOSTOLVS.

Sunt & alii Nummi Pontificii a Panvinio, Ciacconio, & Victorello evulgati, quorum legitimitatem quum præstare nequeam, propterea omitto. Quod si Numismata a Martino V. Papa usque ad Innocentium XI. quisquam desiderat, Molineti Parisiensis hac de re Librum consulat; immo celebre opus adeat V. Cl. Philippi Bonanni e Soc. Jesu, qui duobus Tomis Anno MDCXCIX. Romæ impressis, longe plura produxit atque illustravit. Denique Clarissimi Floravantis Liber postumus merces hujusmodi omnium accuratissime exposuit. Hac de caussa iis rursus imprimendis tempero.

RAVENNA.

AD *Ravennam* me confero. Illustris hæc Civitas Anno Christi CCCCII. Sedes Imperii Occidentalis constituta ab Honorio Augusto, ex eo saltem tempore Monetariæ officinæ decore frui cœpit. Apud Du-Cangium visitur ejusdem Honorii Nummus cum literis RV. P. S. quas siglas eruditi interpretantur *RaVennæ Pecunia Signata*. Alter quoque a Johanne Tyranno post Honorii mortem percussus easdem literas præfert. Neque ulla mihi dubitatio, quin & sub Odoacre Turcilingorum Rege, tum sub Theoderico, Athalarico, Theodahato, Witige & Baduila Gothorum Regibus ab Anno Christi CCCCLXXVI. ferme usque ad DXL. eadem

eadem prærogativa, uti Romæ, ita & Ravennæ perseverarit. Odoacris nullos Nummos vidi: unum tantummodo Theoderici Romæ cusum sub oculis habui. Rarissimum tamen frustulum antiquitatis ad inclytum illum Regem pertinens exeram, quod Mutinensi ex Urbe in suum Museum intulit Cl. V. Apostolus Zenus, antiquorum monumentorum venator indefessus, hoc est Nummum æreum (ita tantisper appellare liceat) quadrangularis formæ, non minoris crassitudinis, quàm Numismata majoris moduli. In altera facie leguntur literæ istæ D.N. THEODERICI. In alterâ una tantùm litera visitur, sed exesa, formam T referens, quæ fortassis est initialis nominis Theoderici, & Coronâ laureâ, seu querceâ circumdatur. Duplex heic rarum occurrit. Alterum, quod in exteriori limbo Nummi (Italice *nel contorno*) literæ istæ leguntur: CATVLINVS V. C. ET I..... L..... P. F. V. Alterum, quod tum ipsius *Theoderici*, tum *Catulini* nomina literis constant in ære cavatis, atque argento oppletis. In nomine Theoderici adhuc fere omnes literæ supersunt; e *Catulini* nomine præter duas aut tres, quæ remanent, reliquæ exciderunt, superstite earum vestigio in ære. Ex illustri ac nobilissima Familia Catulinus iste fuit, utpote quæ Anno Christi CCCXLIX. Consulem dedit *Aconium Catullinum*; neque enim diversa mihi nomina sunt *Catullinus*, & *Catulinus*. Tulit etiam Præfectos Urbi, Proconsules, aliosque aliis muneribus primariis functos, quorum mentio est in Codice Theodosiano, atque in aliis veterum monumentis. Apollinaris Sidonius Lib. I. Epistol. XI. auctor est, *temporibus Augusti Majorani*, scilicet circa Annum Christi CCCCLX. Satyricam Chartam Arelate disseminatam fuisse. *Accidit casu, ut Catullinus Illustris tunc ab Arvernis illo veniret* &c. Est & ejusdem Sidonii Carmen Duodecimum *ad Virum Clarissimum Catullinum*. Uti notum est, circiter Annum CCCCLXXXII. Apollinaris Sidonius diem suum obiisse creditur. Habes autem in Nummo, circiter Annum Christi CCCCXCIV. percusso, *Catulinum V. C.* qui & in literis exesis appellatus videtur INLVSTRIS & PRAEF. VRB. Erat enim *Illustris* titulus præcipue tributus Præfectis Urbi. Nisi idem sint Catulinus a Sidonio memoratus, & hujus æreæ tabellæ auctor, veri tamen simile est, hunc filium illius fuisse. Ceterum non inter Nummos reponendum est hoc monumentum, sed quidem inter Tesseras, sive Donaria publica, quæ in honorem Principum, veniâ ab eis factâ, a privatis parabantur, eorumque die natali, aut aliâ solemni occasione, distribuebantur amicis. Reliquorum Regum Gothorum, qui Italiæ dominati sunt, Numismata protulere Octavius Strada, & Du-Cangius in Constantinopoli Christiana. Ego ea tantùm heic evulgata volo, quæ vidi in Museo Reverendiss. P. D. Alexandri Chiappinii Abbatis Canonic. Regular. Lateranens. Placentiæ, qui solicito studio quotquot hactenus potuit, collegit. Quod præcipue in hisce Nummis adnotandum, ibi conspicitur effigies *Justiniani I.* Augusti cum epigraphe, nomine Gothorum Regum in literis dumtaxat signato, sed absque illorum effigie: quæ consuetudo verbis Procopii confirmatur, ita scribentis de Francorum Regibus Lib. 3. Cap. 33 de Bello Gothico: *Nummos cudunt ex auro Gallico; non Imperatoris, ut fieri solet, sed suâ impressos effigie. Monetam quidem argenteam Persarum Rex arbitratu suo cudere consuevit; auream verò æque ipsi, neque alii cuipiam Barbarorum Regi, quamvis auri domino, vultu proprio signare licet*. Itaque Justiniani nomen in Gothorum Nummis impressum, sat aperte ostendit, eos adhuc agnovisse supremum Romani Imperatoris dominium: quod & in Pontificiis Denariis factum supra animadvertimus. An Theodericus huic legi sese submiserit, ignotum mihi est. Eum fortasse formidanda illius potentia ejusmodi onere levavit. At reliqui ejus Successores vires animumque Justiniani imperantis veriti, sese hac in re obsequentes præbuere, dum pax viguit; sed ubi Justinianus consilium cepit eripiendæ eis Italiæ, tum & ipsi Nummos percussere, additâ suâ effigie, & Imperiali abjectâ.

Primus Nummus, sive Denarius argenteus, Justiniani I. Augusti caput exhibet diademate coronatum cum literis D N IVSTINIANVS P F AVG. idest *Dominus Noster Justinianus Pius Felix Augustus*. In postica D N ATHALARICVS REX, coronâ laureâ circumductâ. Circiter Annum Christi DXXVII. percussus fuit Nummus.

Secundus vultum ac nomen, ut in præcedenti, *Justiniani Augusti* præfert, atque in altera parte has literas D N. THEODAHATVS REX, circiter Annum Christi DXXXV. Ejusdem quoque Regis Numisma apud Stradam & Du-Cangium habetur, ubi nulla Justiniani mentio, sed quidem ipsius Theodati effigies, additis in postica literis VICTORIA PRINCIPVM. Despexisse creditur hic Princeps per aliquod tempus auctoritatem Imperatoris: idque locus nuper laudatus Procopii insinuare videtur.

Tertii

Tertii Nummi, circiter Annum Christi DXXXVII. percussi, antica facies *Justiniani* ejusdem caput exhibet, & in postica D N VVITIGES REX.

Quartus Nummus nullam Justiniani mentionem habet, sed caput Regis cum epigraphe D. N. BADVILA REX, & in aversa parte has iterum literas D. N. BADVILA REX. Hic est Regum in Italia Gothorum postremus, qui a Belisario Anno Christi DXXXIX. captus, Constantinopolim ad Justinianum missus est.

Quamquam verò incertum sit, quo in loco percussi fuerint Gothorum Regum Nummi, falli tamen non possumus opinantes, non Romæ tantùm, sed & Ravennæ id factum, quum in Ægyptiaca papyro, quam dedi in Dissertatione XXXII. *De Origine Linguæ Italicæ*, quæque Anno Christi DXL. Ravennæ scripta fuit, *Vitalis Vir Clarissimus Monitarius*, idest *Monetarius* (*Ministro della Zecca*) testis subscribat. Quibus ex verbis intelligimus, Monetariam officinam adhuc perdurasse Ravennæ. In Museo Alexandri Bertacchinii Mutinensis Denarius argenteus adservatur, quem infra proferam Num. V. caput Justiniani Augusti præferens cum literis D. N. IVSTINIANVS P. AVG. idest *Pius Augustus*. In altera facie Monogramma visitur coronâ circumdatum, sub hac forma

D[monogram] N. In expiscandis ejusmodi Monogrammatis, aut siglis, hariolari video Eruditos. Liceat & mihi eorum licentiâ uti. Aut hæc ad ipsum Augustum sunt referenda, aut locum, ubi Nummus percussus fuit, designant. Heic certe *Ravennæ* vestigia non desunt, ita ut suspicer legendum D. N. *Denarius*, RATS *Ravennatis* Urbis, nisi malimus interpretari *Dominus Noster Imperator*. Sed utcumque sit de obscuris hisce Siglis, certum est, haberi *Nummos Heraclii*, & *Heraclii Constantini*, signatos Ravennæ; e quibus duos proferre juvat, quòd minime laudatos viderim a Du-Cangio.

Sextus Nummus æreus in Museo Bertacchinio Mutinæ exhibet tres figuras, coronam cum Cruce in capite, & globum in dextra præferentes. Hisce designati videntur Heraclius ipse Augustus, Martina Imperatrix, eorumque filius Heraclius Constantinus, Anno Christi DCXIII. in Collegam Imperii a patre assumtus, nisi fortè pro Martina Flavius Heracleonas intelligendus sit, ejusdem Heraclii alter filius, Cæsar circa Annum DCXXX. renuntiatus. Altera Nummi facies inscripta est Monogrammate Christi. Subest M. Circumstant literæ ANNO XXIIII. RAV. idest Anno Christi DCXXXIII. *Ravennæ*.

Septimus Nummus æreus, in eodem Museo mihi inspectus, duas protomas Imperatorum præfert, alteram hastæ innixam, alteram globo in dextera ornatam. Visitur in postica Monogramma Christi cum supposito M. & literis Anno XXVI. RAV, idest, secundùm Vulgarem Epocham, Anno Christi DCXXXV. *Ravennæ*. Quæ postrema verba evincunt, percussum fuisse Nummum in Urbe Ravenna. Sunt & alii Nummi, in quibus FELIX RAVENNA legitur, atque ex iis unum possideo, in quo Regis, seu Imperatoris protome visitur, in postica verò Aquila cum geminis asteriscis: quem vide heic infra Num. VIII.

Verùm post captam a Langobardis Ravennam, ac deinde Romanæ Ecclesiæ traditam, receptamque ab Augustis, diù cudendæ monetæ auctoritate spoliatam fuisse arbitror Urbem illam. At idem jus in Archiepiscopos Ravennates Anno Christi MLXIII. ab Henrico IV. Germaniæ ac Italiæ Rege translatum fuisse, Rubeus jamdiu memoriæ prodidit. Immo & ipse auctor est, longe antea, idest Anno Christi DCCCCXCVII. Gregorium V. Papam donasse Gerberto Ravennati Archiepiscopo *districtum Ravennatis Urbis*, *Ripam integram*, *Monetam* &c. Sed quando in Libris pro jure Imperiali & Estensi in Urbem Comaclensem ea attuli, quæ mihi visa sunt hujusmodi Chartam aspergere suspicione falsi, ab iis repetendis abstinebo. Interea testem dabo facultatis concessæ Ravennatibus Nummum unum argenteum Num. IX. mihi suppeditatum a Museo Muselliano Veronensi, in quod invecta sunt, quæcumque rudera antiquitatis collegit olim celebratissimus Philologus & Astronomus Franciscus Blanchinius. Ejusdem Nummi alterum exemplar e Cortonensis Academiæ Museo eductum suppeditavit mihi Cl. V. Abbas Rodulfinus Venuti, a Causis audiendis Eminentiss. Cardinalis Alexandri Albani. In antica legitur ARCIEPISCOPVS. In postica DE RAVENA ✠. Scilicet cusus Nummus, quo tempore Archiepiscopi dominabantur nobilissimæ Urbi Ravennæ, ejusque Exarchatui. Hieronymus Rubeus; & Ughellius hac de re consulendi.

TICINUM.

Ticinum pergo. Ex quo Civitatem illam Gothorum Reges diligere & amplificare cœperunt, ibi quoque pecuniæ signandæ locum statuerunt, ejusque rei testis superest Numisma

Baduilæ, five Totilæ Regis, a Mediobarbo memoratum, ac Ticini adſervatum penes nobilem virum Syrum Rho, five de Rhaude, cujus ectypon a Cl. V. P. D. Gaſpare Beretto ad me miſſum profero. In antica viſitur caput Regis cum epigraphe FELIX TICINVS: quæ nota locum percuſſæ monetæ prodit. In poſtica legitur D N. BADVILA REX. Perrexit autem ſub Regibus Langobardis eodem jure frui Ticinenſis Urbs, & merito quidem, quippe quæ Italici Regni Sedes evaſerat. Sed heic mature animadvertendum eſt, non tantùm *Ticini* regnantibus Langobardis, ſed & *Mediolani*, *Lucæ*, ac *Tarviſii*, percuſſos fuiſſe Nummos. Haſce quatuor tantùm Urbes in Italico Regno officinâ Monetariâ inſignitas iis temporibus reperio, quæ prærogativa ſub Francis, diuque ſub Germanis Imperatoribus in Civitatibus illis continuata eſt. Neque licuiſſe alibi ſignare pecuniam mihi perſuadeo, ſi *Ducatum Beneventanum excipias*, de quo ſuo loco erit ſermo, & *Spoletum*, in quo credibile eſt, Monetam extitiſſe, quamquam nullum ibi Nummum tunc percuſſum detexerim. Nondum enim quidquam mihi occurrit, unde elucere poſſit, parem honorem aliis Urbibus tunc fuiſſe collatum. Itaque Ticinum ſub Langobardis ac Francis Regibus cudere Nummos perrexit. Atque ego ſane cupiebam, cuſos a Langobardis Regibus heic exhibere Lectori; ſed præter unum aut alterum, nullum alium producere in præſentia poſſum. Angelus quidem Beneventanus in Stemmate Regum Langobardorum, *Agilulfi* Nummum exerit, at facile adulterinam mercem agnoſcas. Interea accipe *Liutprandi* inclyti Regis aureum Numiſma, cujus ectypon debeo Theodoro Alexandro Trivultio Marchioni ac Patricio Mediolanenſi, tum doctrinâ, tum rarâ humanitate viro ſpectatiſſimo. Regis effigies in antica parte conſpicitur cum literis LIVTPRN. R. ideſt *Liutprandus Rex*. Jam enim inter Eruditos exploratum eſt, non *Luitprandus*, ſed *Liutprandus* eſſe ſcribendum: quod marmora ipſa teſtantur, nempe præter unum Ticinenſe apud Gruterum inter Monumenta Chriſtiana, & alterum Felſineum apud Malvaſiam, illa etiam, quæ ego tum in Antiquitatib. Eſtenſib. tum heic in Diſſertatione XL. *de Rhythmica*, & in Diſſertatione XXI. *de Statu Italiæ* legenda dedi, uti & complures Chartæ in hoc ipſo Opere editæ, ejuſdem nominis fidem facientes. In poſtica parte viſitur effigies Sancti Michaëlis Archangeli cum literis exeſis SCS.... MAHEL. Michaëlem quippe Archangelum Langobardi ſingulari veneratione proſequebantur: quod & a Principibus Langobardis Benevento dominantibus obſervatum videbimus. Ita inſignis Baſilica Ticini condita, adhuc ornamentis vetuſtatis compluribus ſplendet. A Conſtantino Magno illam extructam ſine ullis tabulis ferunt Ticinenſes Scriptores. Longe eſt veri ſimilius, opus eſſe Langobardicorum Regum. De ea meminit Paulus Diaconus; atque ibi interdum coronati fuere Reges. Altera quoque Lucæ viſitur, ad eadem tempora originem, ut puto, referens. Magna profectò tunc Populorum devotio erga beatiſſimum Archangelum fuit. Liutprandus Hiſtor. Lib. I. Cap. 2. ſcribit, fabricatam Conſtantinopoli fuiſſe a Baſilio Auguſto *pretioſo ac mirabili opere* Baſilicam *in honore ſummi & cæleſtis militiæ Principis Archangeli Michaëlis*. Ita & Franci Reges eumdem Regni patronum elegiſſe videntur. Teſtis quoque eſt Paulus Diaconus, dum Cuniberti Regis geſta recenſet, Sancti Michaëlis effigiem in vexillo militari Langobardicorum Regum pictam fuiſſe. Nempe Archangelus iſte in ſuum patronum ab ipſis quoque Langobardis electus fuit. Quod & elucere videtur ex Hiſtoriola Ignoti Monachi Caſinenſis apud Peregrinium Tom. II. Rer. Italicar. pag. 264. ubi de Langobardis ait: *Poſt hæc dominantes Italiam, Beneventum introëunt ad habitandum. Horum autem ...... Princeps militiæ cæleſtis exercitus Michaël exſtitit Archangelus*. Heic, ubi lacuna eſt, deſideratur, ut opinor, vox *Patronus*, five *Protector*. Age verò exerantur quicumque Nummi hactenus occurrerunt mihi, Ticinenſi in Urbe percuſſi. Ex iis nonnullos evulgavit Le-Blancus in egregio Tractatu, Gallicâ Linguâ conſcripto, de Nummis Francorum Regum. Complures autem apud prælaudatum nobilem virum Ticinenſem Syrum de Rhaude adſervantur, quos amantiſſimus mei Don Gaſpar Berettus V. Cl. Ordinis Benedictini ac Gymnaſii Ticinenſis, dum vixit, ornamentum, mihi procuravit. Reliquos alibi ſum expiſcatus.

Primus Nummus ad Carolum Magnum Francorum Regem ſpectat, percuſſus Ticini, five Papiæ, poſtquam is Anno Chriſti DCCLXXIV. Regnum Langobardorum ſibi ſubjecit. Eum evulgavit Le-Blancus: poſſidet & Syrus de Rhaude. In prima facie Crux aream ornat, literis circumſcriptis CARLVS REX FR. ideſt *Francorum*. In altera viſitur Monogramma Regis ipſius, nempe CAROLVS, & in circuitu PAPIA. Locum Monetæ, ubi cuſa fuit, heic habes. Alterum Numiſma majoris moduli. Antonius Gattus V. Cl. evulgavit in Lib. de Gymnaſio

TICINI, ſeu PAPIÆ.

I

VII

II

VIII

III

IX

IV

X

V

XI

VI

XII

XIII.

Tab. XII.

XIII

XIV
AR

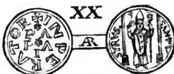

XV

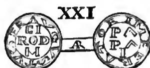

XVI
AR

XVII
AR

XVIII
AR

XIX
AR

XX
AR

XXI
AR

XXII
MVS.
BECCAR
PAP.
PRIN.

XXIII
AR.

nefia Ticinensi. Cernitur ibi Rex sedens, dexterâ sceptrum gerens, coronâ ad pedes positâ, ac duæ figuræ ante eum genibus provolutæ, cum literis: DEVICTO DESIDERIO ET PAPIA RECEPTA. DCCLXXIIII. In altera facie est hæc epigraphe: CARLVS REX FRANCIÆ, & in medio TRSF. Numismatis hujus ectypon minime exero, quòd inter fœtus adulterinos amandandum sine dubitatione putem.

Secundum Nummum argenteum debeo humanissimo ac doctissimo viro Benedicto Abbati Floravanti, qui eum mihi inspiciendum misit. Temporis injuriam perpessus est adeo Nummus ipse, ut literæ circumscriptæ in antica ejus parte exesæ admodum, difficultatem aliquam legentibus creent. Verùm attentius considerati, satis demum sublucent harum literarum vestigia, nempe KARLVS INPATOR, hoc est *Imperator*. Crux aream occupat. In postica legitur in medio satis perspicue PAPIA. Itaque percussus fuit hic Nummus Ticini post Annum Christi DCCC. quo Imperiali diademate redimitus est Carolus Magnus.

Tertius Nummus a Le-Blanco productus, imperante *Ludovico Pio* Augusto circiter Annum Christi DCCCXV. procusus videtur. In antica Crux visitur cum literis HLVDOVVICVS IMP. In aversa verò parte PAPIA. Sed minime certum est, spectare ad Ludovicum Pium hunc Nummum: tribuique is potest *Ludovico II.* Imperatori ejus Nepoti, qui Ticini sedem Regni fixit, & Lothario patri successit Anno DCCCLV.

Quartus Nummus *Lotharium I.* Augustum circiter Annum Christi DCCCXL. nobis exhibet. E Museo Syri Rhaudii emersit. Crux in medio sita circumcingitur hisce literis HLOTHARIVS IMP. AV. In aversa parte PAPIA.

Quinctum Nummum accepi, dum in vivis erat, a Cl. V. Huberto Benvogliento Patricio Senensi. Visitur ibi Monogramma Christi, nempe ☧ cum epigraphe BERENGARIVS INP*erator*. In posticæ area PAPIA CI*vitas*, atque in limbo XPISTIANA RELIG*io*. Cusus Nummus Anno Christi DCCCCXVI. aut subsequentibus.

Sextus Nummus, e Museo prælaudati nobilis viri Syri de Rhaude mihi suppeditatus, cui tribuendus sit, certò assequi non potui. Ibi Crux in area. Circum stant literæ FI PAPIA, idest *Fidelis Papia*, nisi FL legendum sit, hoc est *Flavia*. Altera facies in medio habet P. R. C. I. & in circuitu INPERATOR. Dum meliora adferant alii, liceat mihi in iis siglis legere PeRenCarlus, idest *Berengarius I.* Theotisco more pronuntiatus, qui Anno Christi DCCCCXVI. Romanorum Imperator est renuntiatus; sed pro I. scribendum fuisset R. Geminæ id genus monetæ argenteæ, diversi tamen moduli, repertæ fuerunt Imolæ ævo nostro in marmorea arca, ubi Sancti Cassiani Martyris ossa sub Honorio III. Papa collocata fuerant.

Septimus Nummus præcedenti similis est, atque ad eumdem Berengarium, sive PRENCARIVM Augustum spectare videtur. Eædem heic literæ, atque ibi.

Octavus Nummus argenteus apud eumdem Rhaudium exsistens, spectat ad *Rodulphum* Burgundionum *Regem*, qui Anno Christi DCCCCXXII Italiæ Regnum invasit. Christi Monogramma in medio cernitur, & circum literæ RODVLPO PIVS RX. In altera facie legitur PAPIA CI. idest *Civitas*, & in circuitu CHRISTIANA RELIG. hoc est *Religio*.

Nonus Nummus argenteus in Museo Rhaudio adservatus, ad *Ottonem I.* Augustum circiter Annum Christi DCCCCLXII. referendus videtur. Attamen tribui etiam potest Ottoni II. ejus filio, aut Ottoni III ejus Nepoti. In area legitur OTTO, & in limbo IMPERATOR. Altera pars in medio præfert PAPIA INCLIT CIVIT. idest *inclyta Civitas*. Ticinensis autem Monetæ circiter ea tempora mentionem videas in Charta Anno DCCCCLXXXIX. scripta, quam dedi in Dissertatione VI. *de Marchionibus*. Nimirum *in Civitate Ticinensi Gundefredus, qui & Azo Magister Monetæ* (*Mastro della Zecca*) commutationem init cum *Johanne Archiepiscopo* (ita enim is sese appellabat) *Placentiæ*, tunc Abbate etiam Nonantulano.

Decimus Nummus argenteus in Museo Bertacchinio, & apud alios Mutinæ, Placentiæ verò penes Reverendiss. P. Alexandrum Chiappinium Abbatem Canonicorum Regularium adservatus, ad unum ex tribus *Ottonibus Augustis* pertinet. Ibi literæ istæ leguntur: OTTO IMPERATOR, & in aversa parte AVGVSTVS PAPIA.

Undecimus Nummus argenteus, ad unum ex iisdem *Ottonibus* spectans, & a prælaudatis diversus, Ticini exstitebat apud nuper laudatum P. Berettum Monachum Benedictinum. In antica parte OTTO IMPERATOR: in postica AVGVSTVS PAPIA.

Duodecimus Nummus argenteus apud Joseph Mariam Cattaneum Civem Mutinensem, nescio an pertineat ad unum ex tribus nuper commemo-

mo-

moratis Ottonibus. In prima facie legitur OTTO SEMPER AVGVSTVS: in altera IMPERATOR PAPIA. Trium Ottonum Diplomata nihil aliud exhibent, nisi *Romanorum Imperator Augustus*, neque ibi legitur *Semper*. Quare Nummus tribuendus potius videatur *Ottoni IV*. Augusto, qui Anno MCCIX. Coronam Imperii Romæ est consequutus. Verùm is *Romanorum Imperator & semper Augustus* in Diplomatis appellatur, eique Populus Papiensis acerrime est adversatus, ita ut absterrear ab opinando, agi heic de ipso Ottone IV. Quod si referendus est Nummus ad priores Ottones, veluti res rara animadvertendum est illud *Semper Augustus*.

Decimus tertius Nummus argenteus, in Museo prælaudati Syri de Rhaude Patricii Ticinensis exsistens, referendus videtur ad *Henricum* inter Augustos *Primum*, qui Anno Christi MXIV. Imperiali coronâ fuit redimitus; seu potiùs ad *Secundum*, quum Primum Ticinenses infensum habuerint, ejusque jussu Urbs tradita fuerit flammis. In antica parte, atque in media area legitur HRICV, idest *Henricus*, & in circuitu AVGVSTVS. Altera pars præfert IMPERATOR PAPIA CI. *Civitas*. Si quis contenderet, Denarium hunc spectare ad unum ex subsequentibus Henricis, scilicet III. IV. & V. nil solidi haberem, quod ei respondere. Alterum huic similem ad me misit Clariss., & amicus vir Dionysius San-Cassanius Medicus, quem apud me servo.

Quartusdecimus argenteus apud amicum virum Dominicum Vandellium, in Academia Mutinensi Matheseos Professorem, mihi inspectus, atque ab antecedenti diversus, ad unum ex Henricis Augustis spectat. In antica legitur HENRICVS AVGVSTVS. In posticæ limbo INPERATOR, atque in area PAPIA.

Quinctusdecimus argenteus adservatur in Museo sæpe memorati nobilis viri Syri de Rhaude. Quemnam Henricorum Cæsarum referat, incertum est. Facies prima Nummi Crucem exhibet cum literis HENRICVS INP. & in aversa parte PAPIA.

Decimum sextum argenteum, a me visum possidet nobilis vir Antonius Maria Carandinius Jurisconsultus Mutinensis, eique similem adservat in Museo suo Placentiæ Abbas Regularis Ordinis Canonicorum P. D. Alexander Chiappinius. Unum ex Henricis exhibet, quem decernere non ausim. In altera parte scriptum est HENRICVS AVGVSTVS .... in aversa IMPERATOR PAPIA.

Decimum septimum argenteum e Ticinensi Urbe ad me olim misit amicissimus P. D. Gaspar Berettus. Ab hactenus productis differt: nam in antica legitur HENRICVS IMPERATOR, & in postica AVGVSTVS PAPIA. Cuinam ex Henricis Cæsaribus sit adscribendus, decernant alii.

Decimus octavus, Mutinæ a me conspectus penes Bartholomæum Solianum, virum ob Libros in ejus officina impressos in Literaria Republica non ignotum, sit-ne referendus ad Primum, an ad Secundum e *Fridericis* Augustis, statuere nescio. Utrique ex iis Augustis amicum & obsequentem novimus Populum Ticinensem. In antica legitur FEDICV, idest *Federicus*, AVGVSTVS, in postica IMPERATOR PAPIA.

Decimum nonum suppeditavit mihi Museum Chiappinium Placentiæ, ad alterum ex *Fredericis* Imperatoribus pertinentem. Ibi hæ literæ FE. AVGVSTVS ROMAN. in altera facie IMPERATOR PAPIA.

Vigesimus Romæ adservatur apud doctissimum virum Abbatem Franciscum Valesium. Ticini quoque visitur in Museo Rhaudio. Incertum est, quem ex Imperatoribus indicet. Ibi in antica visitur effigies Episcopi cum literis SANTV SYRVS. Is est Ticinensis Urbis patronus. In postica INPERATOR PAPIA.

Vigesimus primus ex Mutinensi Museo Bertacchinio mihi suppeditatus, e præcedenti lucem mutuatur; intricata quippe est illius inscriptio. Ibi, nisi mea me fallit opinio, literis partim ex area, partim e limbo sumtis legitur FREIDericus ROManorum AVGVSTVS. In postica IMPERATOR. Et in area PAPIA.

Vigesimus secundus Nummus aureus, sive Numisma, pertinet ad nobilem celebremque gentem *Beccariam*, quæ Sæculo Christi Quartodecimo diu dominata est Ticini. Adservatur autem in eadem Urbe penes Marchionem Joseph Beccariam Patricium Papiensem. Ibi hæc epigraphe: MVS BECCAR. PAP. PRIN. idest *Musffus Beccaria Papiæ Princeps*, Anno Christi MCCCXL. Mihi sane aliquam suspicionem recentioris originis injicit vox illa *Princeps*: hoc enim titulo rari Dominatores Urbium tunc uti solebant. In altera parte visuntur Insignia Familiæ Beccariæ.

Comes Constantius de Abdua Patricius Mediolanensis servat Nummum argenteum, quem postremo loco heic profero, præfefert in antica S. Syrum sedentem mitratum cum diademate, dexterâ benedicentem, sinistrâ Episcopalem pedum, cum litteris circumscriptis SANCTVS SYRVS PAPIA. In postica anguis puerum vorans

rans cum duobus truncis ardentibus, & duabus situlis pendentibus, circumscriptis litteris ✠ GALEAZ VICECOMES D. MEDIOLANI.

Atque hi sunt Nummi, quos hactenus ad inclytam Civitatem Ticinensem spectantes conspicere potui. Scribit Aulicus Ticinensis Cap. 13. de Laudib. Papiæ, Tom. XI. Rer. Italicar. Ticinensem *Monetam* antiquissimam esse: *quæ Moneta per totam olim Italiam valore & pondere approbata, usque nunc sola inter alias, quas viderim, Græcis literis deformatur*. Mihi nondum ullus Ticinensium Nummus Græcis literis inscriptus occurrit.

MEDIOLANUM.

VEnio ad Mediolanenses meos, apud quos ab antiquissimis temporibus Monetariæ officinæ prærogativam inveniri jam monui. Vicina quidem Ticinensis erat; tanta tamen semper dignitas fuit splendidissimæ Mediolanensis Urbis, quæ inter Insubres prima semper ac Metropolis fuit, ut hoc ei decus tum Langobardi Reges, tum Franci Imperatores, eorumque Successores Germani, perpetuo servatum voluerint. Nam & ibi Reges & Augusti Sedem sæpe collocabant, ibique complures Regni Italici Coronam de manu Archiepiscopi Mediolanensis recipiebant, uti jamdiu ostendi in Dissertatione de Coronâ Ferreâ inter Anecdota mea Latina dudum editâ. Immo vel sub Romanis Imperatoribus Sæculo Christi IV. signatam fuisse Mediolani pecuniam, produnt Nummi Maximi, Victoris, Arcadii, & Honorii, ab Occone & Mediobarbo evulgati, in quibus hæ siglæ visuntur MDPS. quæ secundùm eruditæ gentis interpretationem significant *Mediolani pecunia signata*. Ibi aliquem etiam ex Nummis Gothorum Regum, quos ante protuli, percussum opinari licet. Idque sub Langobardis Regibus continuatum dubitare nos non finit supra laudatus Le-Blancus, dum scribit, sibi fuisse trientem, sive tertiam partem Solidi aurei, ubi *Desiderii Langobardorum Regis* nomen occurrit, cum literis FLAVIA MEDIOLANO. Auctor est Paulus Diaconus Lib. 3. Cap. 16. de Gestis Langobardorum, electum fuisse Regem a Langobardis *Authari*, *quem etiam ob dignitatem Flavium appellaverunt: quo prænomine omnes, qui postea fuerunt, Langobardorum Reges, feliciter usi sunt*. Hanc deinde appellationem Reges ipsi, veteres Augustos imitati, in præclariores Regni sui Urbes transtulere, atque in Mediolanensem potissimùm, quæ reliquis amplitudine sua antestabat. Porro jus Monetæ ejusdem continuatum Mediolani reperimus sub Imperatoribus Francis atque Germanis. Testes rei Nummos, quos hactenus conspicere potui, nunc proferam, simulque subjiciam reliquos ibi percussos a potentissima *Vicecomitum*, ac *Sfortiadum* gente, diu illic dominata, ut Lectori sub uno aspectu omnia sint, quæ in hanc rem corradere mihi licuit.

Itaque primus Nummus circiter Annum Christi DCCLXXV. percussus, & ad *Carolum Magnum* Regem spectans, a Le-Blanco producitur. Ibi Crux cum literis CARLVS REX FR. idest *Francorum*, nondum scilicet Imperator. In altera parte ejusdem Regis Monogramma CAROLVS: quippe O. inter compendia illa sublucere videtur. In circuitu ducuntur hæ literæ MEDIOL. hoc est *Mediolanum*.

Secundus Nummus, ab eodem Le-Blanco editus, pertinere creditur ad *Ludovicum Pium* Augustum circiter Annum Christi DCCCXV. Effigies Augusti illic visitur cum literis HLVDOVVICVS IMP. AVG. In postica prospectus cujusdam Templi cum literis MEDIOLANVM.

Tertium Nummum laudato Le-Blanco debemus, qui percussum credidit sub ipso *Ludovico Pio*. In altera parte legitur HLVDOVVICVS IMP. in altera MEDIOLANVM. Veri tamen similius videtur, nisi ambos hosce Nummos, alterum saltem tribuendum esse *LVDOVICO II.* Augusto, Pii videlicet Nepoti.

Quartum dedit nobis idem Le-Blancus, ibique *Lotharium I.* Imperatorem circiter Annum Christi DCCCXLI. signatum cernimus: quippe illius nomen LHOTHARIVS IMP. legitur, & in aversa parte MEDIOL. idest *Mediolanum*.

Quinctus Nummus argenteus, subtilissimæ laminæ, Mediolani penes præstantissimum virum Theodorum Alexandrum Trivultium Marchionem adservatus, ad *Hugonem* spectat Provinciæ Comitem, qui Anno Christi DCCCCXXVI. Regnum Italicum iniit. Ibi legitur HVGO PIVSSM REX. In medio siglæ istæ I H X I. quas ex conjectura interpretor *Ihesus Christus*. In altera facie CHRISTIANA RELIGIO, & in area MEDIOL*Anum*. Exstat etiam penes Marchionem Jacobum Fagnanum Patrit. Mediol.

Sextum Nummum argenteum prælaudatus Marchio Trivultius ad me perhumaniter misit, eumdem *Hugonem Regem* præseferentem, ac *Lotharium* ejus filium Anno Christi DCCCCXXX. in consortium Regni adscitum. Visuntur ibi eædem siglæ I H X I. cum epigraphe VGO LOTHARIO REGES. In postica CHRISTIANA RELIGIO. MEDIOL*Anum*.

Ceterum privilegio Monetæ frui perrexerunt Mediolanenses etiam sub Germanicis Imperatoribus. Testem habeo Annalistam Saxonem ab Eccardo editum, qui de Ottone Magno ad Annum DCCCCL. agens, hæc habet: *Mediolanenses subjugans, Monetam iis innovavit, qui Nummi usque hodie Ottelini dicuntur*. Goldastus in Cathol. Rei Monetariæ Tit. 48. Ottonis Magni Augusti decretum, his conceptum verbis refert: *Mediolanensibus, qui falsificarunt nostram Monetam auream & argenteam, mandamus & injungimus hac Imperialis nostræ sententiæ condemnatione, ut nullâ Monetâ, nisi de corio factâ, in posterum utantur. Dat. Anno DCCCCLXVI.* Laudat ille Witichindum Corbejensem in Chronico. Sed ego nihil tale reperio apud Witichindum, atque hujusmodi decretum prorsus confictum ajo. Neque enim Goldastus, vir certe de re literaria bene meritus, religioni sibi duxit, procudere interdum monumenta & edicta, prout argumentum poscebat. Non paucos Eruditorum ratione ista decepit. Testem potius adhibere is potuisset Gobellinum Parsonam, qui in Cosmedrom. Aet. VI. Cap. 48. hæc de Ottone scribit: *Deinde cepit Mediolanum. Sed Rege Ottone recedente, Mediolanenses Monetam ejus respuerunt, & a fidelitate ejus recesserunt. Quare Rex Mediolanum regressus, coëgit Mediolanenses de corio antiquo incidere Nummos, & illos ab eis recipi mandavit*. Paria habet Theodoricus de Niem in Lib. de Privileg. & Jur. Imper. Sed donec afferantur tabulæ antiquiores (neque enim Gobelinus ac Niemius, ut hæc nobis persuadere possint, barbam sat canutam gerunt) liceat mihi coriaceam illam pecuniam commentum plane ridendum credere, uti & defectionem illam Mediolanensium, quæ ab antiqua Historia discordat. Juvat proinde Annalistæ Saxoni adhærere, cujus verba nuper laudata veros Nummos ex argento aut ære, & nomen Ottonis Magni præferentes indicant Mediolani percussos. Si ejus Annalistæ ævo *Ottoleni* ii Nummi perseverabant, ergo argentei, aut ærei suere; tamdiu enim ignominiosam pecuniam generosi Cives Mediolanenses non tolerassent. Bene autem cecidit, ut fabellam hanc tamdem evertere & exsibilare possem. Suppeditavit enim mihi ex insigni Museo suo Eruditissimus Vir Apostolus Zenus, Augustissimi Romanorum Imperatoris CAROLI VI. Historiographus, argenteum Nummum, sub eodem Ottone, ut opinor, Primo Mediolani cusum; ex quo intelligas, Ottonibus Augustis imperantibus perseverasse Mediolani Monetam, ac Nummos argenteos ibi cusos, non verò coriaceos.

Itaque Septimum Nummum conspiciendum offero, quem non solùm oculis meis subjecit, sed etiam liberalissime mihi dono dedit idem Zenus. Is nummus est formæ aliquantulum concavæ, laminæ verò subtilis. In area legitur Monogrammate expressum nomen OTTO, & in limbo IMPERATOR. In concava facie AVG. ✠ MEDIOLANIV. Alibi ostendi, Sæculis barbaricis, immo & antea, *Mediolanii* nomen in usu fuisse. Duos postea similes nummulos argenteos vidi apud sæpe laudatum P.D. Alexandrum Chiappinium Placentiæ, & unum quoque apud Johannem Franciscum de Solis J. U. D. nepotem meum Mutinæ. Concavos dixi hosce Nummos infimæ magnitudinis Ottolenos. Neque peregrina eorum forma: nam & Græcis fuere *Caucii* Nummi, Καῦκοι, de quibus mentio est in Novella CV. Justiniani Cap. 2. ita appellati, quod *Cauci*, seu *Pateræ* figuram referrent, atque adeo concavi. Ejusdem generis doctissimus Du-Cangius fuisse opinatur *Scyphatos* aureos, quod nempe Scyphi formam imitarentur. Consule, si lubet, Dissertationem subsequentem.

Octavus Nummus argenteus, Mutinæ apud Matthæum Pellicciarium exsistens, incertum est, quemnam ex *Henricis* Augustis indicet. Sex enim ejusdem nominis Italiæ Regnum ac Imperium tenuere. Ibi legitur HENRIC. INPERATOR. Et in aversa facie MEDIOLANVM.

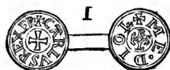
Nonus in Museo Bertacchinio Mutinæ adservatus, argenteus est. In antica præfert Crucem cum literis circumpositis HENRICVS REX. In postica MEDIOLANVM. Fortasse Nummus pertinet ad *Henricum* inter Reges *Quartum*, qui diu Regis titulo est usus. Sed pertinere etiam potest ad Secundum inter Reges, Primum postea inter Augustos, in Cælitum albo scriptum.

Decimus apud me exsistens, referendus fortasse ad *Henricum* inter Germaniæ Reges *Septimum*, & *Sextum* inter Italiæ Reges ac Imperatores, circiter Annum Christi MCCCXI. hanc epigraphen gerit HENRICVS REX (is nondum Imperiali Coronâ donatus) cum Cruce in area. In altera facie effigies Sancti Ambrosii sedentis super cathedram, cum literis MEDIOLANVM.

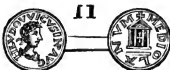
Undecimus Mediolani apud prælaudatum Marchionem Trivultium, & Mutinæ in Museo Bertacchinio adservatus, *Fridericum I.* Imperatorem circiter Annum Christi MCLXXXV. designat. Ibi hæc epigraphe FRIDERICVS, & in area I P R T. idest *Imperator*. In aversa

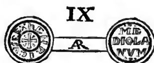
parte

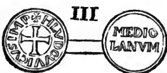
M E D I O L A N I.

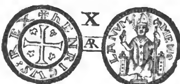

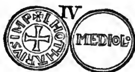

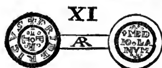

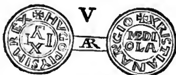

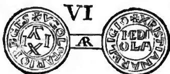

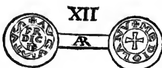

XIV.

Tab. XIV.

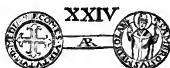

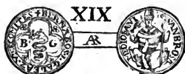

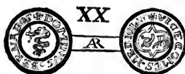

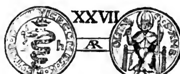

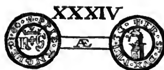

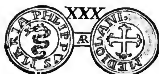
XXVIII.

XXVIII
AR

XXXIV
AR

XXIX
AR

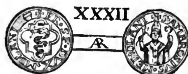

XXXV
AV
FRANCISCHVS SFORTIA VIC

XXX
AR
PHILIPPVS MARIA
MEDIOLANI

XXXVI
AR

XXXI
AR

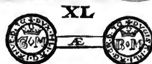

XXXVII
Æ

XXXII
AR

XXXVIII
AR

XXXIII
Æ
V. F.
PARMENSIS OPVS

XXXIX
AR

XL
Æ

XLI.

NAPOLI

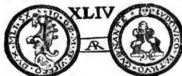

NAPOLI

Tab. XVI.

XLI
Æ

XLII
Æ

XLIII
Æ

XLIV
Æ

XLV
Æ

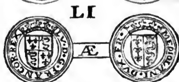

XLVI
Æ

XLVII
AV

XLVIII

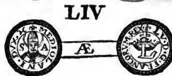

XLIX
Æ

L
Æ

LI
Æ

LII
Æ

LIII
Æ

LIV
Æ

parte MEDIOLANVM. Norunt Eruditi, ac præcipue in Ottonis Frisingensis, Radevici, ac Ottonis Morenæ Historiâ versati, quanto odio in Mediolanensem Populum a sui assumtione Fridericus I. exarserit, & quot bellis nobilissimam deinde Urbem incesserit, quam demum subactam Anno MCLXII. lacrymabili excidio subvertit. Inter reliqua mala, quæ is Mediolanensibus inferre conatus est, Anno MCLV. eos jure *Monetæ* privavit, atque illud in Cremonenses transtulit. Campius in Histor. Cremon. ejusmodi decretum innuerat: ego verò illud ex Archivo Reipublicæ Cremonensis integrum descripsi, ubi pervetustum illius exemplum adservatur, atque in præsentia editum eo.

Fridericus I. Imperator Mediolanenses, quod Novocomum & Laudam destruxerint, Imperiali banno subjicit; Monetâ, teloneo, districtu, & omnibus Regalibus privat; & jus cudendæ Monetæ in Cremonenses transfert, Anno Christi 1155.

IN *nomine Sanctæ & individuæ Trinitatis*. Fredericus *divina favente clementia* Romanorum Imperator Augustus. *Imperialis excellentia nihil magis proprium habere debet, quàm ut contumaces justa severitate puniat, humiles verò & Romano Imperio devotos consueta benignitate foveat & honoret. Hujus itaque rationis intuitu* Mediolanenses *ob immania eorum scelera, a nostrâ gratiâ penitus rejecimus. Et quia ausu temerario, & spiritu sacrilego, præclaras* Italiæ Civitates Cumas & Laudas *suâ injustâ potestate impiissime* destruxerunt, *& eas se levari violenter prohibuerunt, cum sæpius solemnibus Edictis ad nostram præsentiam citati, de justitia diffidentes, se absentare præsumerent, pro tantis excessibus dictante justitiâ ex sententiâ Principum nostrorum Imperiali banno subjecimus. Quia verò clementia nostra Mediolanenses, ut ad cor redirent, diu sustinuit, cum magis eorum in dies iniquitas & malicia cresceret, & contumaciter nostrâ abuterentur pacientiâ, in celebri Curia tam ab Italiæ, quàm a Theotonici Regni Principibus, super prædictis excessibus sententiam requisivimus. Judicatum est igitur a Principibus nostris, & totâ Curiâ*, Mediolanenses Monetâ, *theloneo, & omni districto, ac potestate seculari, &* omnibus Regalibus nostrâ auctoritate esse privandos; ita ut Moneta, *theloneum, &* omnia prædicta ad nostram potestatem redeant, *& nostro statuantur arbitrio. Et quia* Cremonensis Civitas *præ cunctis Italiæ Urbibus fide & probitate, omnique honestate semper florentissima, & in rebus militaribus expertissima, nobis & prædecessoribus nostris divis Imperatoribus ac Regibus fideli devotione & indefessâ probitate servivit, eorum merita digne remunerare volentes*, jus faciendæ Monetæ, quo Mediolanenses privavimus, Cremonensibus donavimus. *Hoc quoque nostrâ eis Imperiali auctoritate in perpetuum confirmamus. Ut igitur hæc nostra donatio omni ævo rata & inconvulsa permaneat, hanc paginam inde conscribi, & nostri imaginis charactere jussimus insigniri.*

Testes quoque subter notari fecimus, quorum nomina hæc sunt: Herimannus Constantiensis Episcopus: Ordivus Basiliensis Episcopus: Cunradus Wormaciensis Episcopus: Marquardus Fuldensis Abbas: Henricus Dux Saxoniæ: Bertolfus Dux Ceringiæ: Otto Palatinus Comes: Ulricus Comes de Lenzeburch: *Gozvinus de Fulfenberg*: Gozzo Comes, *& filius ejus Manfredus*: Gerardus Comes de Crema: Jacobus Comes de Favalla; *Consules Papienses & Novarienses*.

Signum (✠). *Domni Frederici Romanorum Imperatoris invictissimi*.

Ego Arnoldus Coloniensis Archiepiscopus, Italici Regni Archicancellarius recognovi.

Actum in territorio Veronensi apud Insulam Acenensem, Anno Dominicæ Incarnationis MCLV. Indictione III. Regnante Domno Imperatore Frederico, Anno Regni sui IV. Imperii verò Primo.

Verba illa legisti: *Jus faciendæ Monetæ, quo Mediolanenses privavimus, Cremonensibus donavimus*. Hæc indicant, jam superiori Anno, quo primum bellum Populo Mediolanensi Fridericus intulit, decretum aliquod emersisse, quo Monetam cudere Mediolanensi Urbi interdictum fuerat. Verùm Anno MCLXVII. reædificato Mediolano, ac restauratâ Anno MCLXXXIII. per pacem Constantiæ inter Fridericum & Lombardicas Urbes concordiâ, idem jus Monetæ Mediolanensibus restitutum fuit. Adfert etiam Puricellius in Monument. Basilicæ Ambrosianæ num. 587. Diploma Friderici ejusdem, confirmantis Anno MCLXXXV. *Regalia* omnia Reipublicæ Mediolanensi, inter quæ jus

jus cudendæ pecuniæ adnumerari novimus. At susceptam Rei Nummariæ seriem persequamur.

Duodecimus Nummus argenteus, parum a præcedenti dissimilis, Bononiæ adservatur ab amico viro Johanne Baptista Biancono, Priore Mascarellæ, & Literarum Græcarum in Academiâ Bononiensi Professore. In ejus antica visitur hæc Epigraphe FREDERICVS I. P. R. T. In postica AVG. MEDIOLANIV. idest *Fredericus Imperator Augustus Mediolanium*. Ad eumdem Augustum spectat alter Nummus in Museo Chiappinio adservatus, quem ad numerum XII. B. proferam. In antica legitur hæc Epigraphe FR*e*D*e*rIC*us* IP. AVGVSTVS. In postica Crux cum literis MEDIOLANVM.

Decimum tertium Nummum acceptum refero sæpius mihi laudato Clarifs. Viro D. Gaspari Beretto Monacho Benedictino. Ibi conspicitur Aquila Imperialis cum literis in circuitu: HENRICVS REX. In aversa parte Crux, & literæ SEMPER AVGVSTVS. Quis ex Henricis heic designetur, non liquet. Fortassis est *Henricus Septimus*, qui dejectis Anno Christi MCCCXI. Turrianis, imperium Mediolanensis Urbis plene est consequutus. Sed facile etiam pertinere potest ad *Henricum Sextum*, qui antequam Anno MCXCI Imperialem Coronam suscepisset, Regio tantùm nomine Mediolani versatus, usus est titulo SEMPER AVGVSTVS. Falluntur enim, qui seriùs usurpatum hunc titulum tradunt. Sed cur nulla ibi mentio Civitatis, in qua Nummus percussus fuit, occurrat, assequi hactenus non potui. Licèt autem conjecturæ adsint, quibus credatur ex Monetariâ Mediolanensi officinâ cusus is Nummus prodiisse, me tamen vadem cuiquam præstare nolo, Mediolani potiùs, quàm in aliqua alia Civitate percussum eum fuisse.

Decimum quartum Nummum Patavii possidet vir nobilis Comes Johannes de Lazara, ad me missum ab humanissimo ac erudito viro Adamo Pivato Sacræ Theologiæ Doctore. Circiter Annum Christi MCCLX. vacante Imperio cusus a Mediolanensi Republica videtur. Ibi effigies Sancti Ambrosii cernitur cum literis S. ANBROSIVS. In aversa parte Crux aream implet cum epigraphe MEDIOLANVM. Post ea tempora Mediolanensi in Urbe ad primatum evecta est celeberrima *Vicecomitum* Familia. Nullos fortasse Nummos Matthæus Magnus, ejusque filius Galeatius Vicecomes percussere, sed quidem Galeatii proles *Azo* Mediolani Dominus, cui ab Azone Marchione Estensi Avo materno nomen advenit.

Decimus quinctus Nummus, circiter Annum Christi MCCCXXX. percussus, in Museo Bertacchinio Mutinæ exsistens, Crucem in area præfert cum epigraphe AZO VICECOMES. MEDIOLANVM. In altera facie effigies Sancti Ambrosii conspicitur, cum ejus nomine.

Decimus sextus visitur Mutinæ in eodem Museo Bertacchinio, ad laudatum *Azonem* Principem spectans. Ibi in antica legitur AZ. hoc est, *Azo*, quæ duæ literæ aream implent: in limbo verò VICECOMES. Postica Crucem habet in medio, & in circuitu CVMANVS. Anno Christi MCCCXXXVI. percussus fuit hic Nummus. Tunc enim Novocomensi Civitate, quam *Cumanam* barbarica Sæcula appellarunt, Azo potitus fuit.

Decimus septimus ex Veronensi Musselliano Museo depromtus exhibet effigies duorum Martyrum cum epigraphe S. PROTASI. S. GERVASI. In medio IOH*anne*S VICECOMES, Archiepiscopus & Dominus Mediolani Anno MCCCXLIX. In altera facie Archiepiscopi Sancti effigies, cum literis S. AMBROSI. MEDIOLANV*m*.

Decimum octavum mihi suppeditavit idem Musellianum Veronense Museum. Is cassidem præfert cum Angue vorante puerum, Insigni videlicet gentilitio Vicecomitum; & in aversa facie effigiem Sancti Ambrosii exhibet. Utrobique impressæ leguntur hæ literæ D. B. idest *Dominus Bernabos*, qui Anno MCCCLIV. cum fratribus dominari cœpit Mediolani, ac aliis Civitatibus.

Decimus nonus Romæ penes raræ eruditionis virum Abbatem Franciscum Valesium adservatur. Sculptus in medio Anguis cum puero in ore, & duabus literis B. G. quæ *Bernabovem* & *Galeatium II.* Vicecomites fratres Mediolani Dominos circiter Annum Christi MCCCLX. indicant. Circumstat inscriptio BERNABOS ET GALEAZ VICECOMITES. In aversa parte imago Sancti Ambrosii cum literis S. ANBROSIVS MEDIOLANI.

Vigesimus Nummus Mutinæ in Museo Bertacchinio visitur. Ibi leguntur in area literæ D. B. & in limbo VICECOMES MEDIOL. In altera facie habes Anguem ore vorantem puerum, insignia Vicecomitum gentilitia, cum literis DOMINVS BERNABOS, ex quibus priores duas literas interpretari tutò possumus *Dominus Bernabos*. Infra spectabimus repetita Principum eorumdem nomina. Certe ego non ausim heic interpretari *Dominus Brixiæ*.

Vigesimus primus exstat quoque in eodem Mutinensi Bertacchinio Museo. In ejus area cassis est cum Dracone. Subest clypeus cum Ser-

Serpente, Insigni Vicecomitum, & literis G. Z. In limbo repetitum habes idem nomen GALEAZ VICECOMES. In postica exhibetur truncus nodosus cum flammis suppositis. Situlæ binæ aquam continentes e trunco pendent. Epigraphe hujusmodi legitur: DNS, idest *Dominus* MEDIOLANI PAPIE ETC.

Vigesimum secundum adservant in Museis suis tum Alexander Bertacchinius Mutinæ, tum Abbas Chiappinius Placentiæ, tum etiam Mutinæ Johannes Franciscus de Solis J. U. D. nepos meus. Nummus spectat ad nuper memoratum *Galeatium II.* Vicecomitem, Bernabovis fratrem. Ibi insigne Vicecomitum gentilitium cernitur cum literis GALEAZ VICECOMES MEDIOLANI PPQ. idest *Papiæque*, supple *Dominus*. Adduntur duo rami arborum, & e singulis pendent duæ situlæ. Similis Nummus infra occurret, pertinens ad Galeatium Mariam Sfortiam. Hinc dubitatio de Auctore istius mihi suboritur. Attamen vix falli me puteminassignando hoc Nummo Galeatio Vicecomiti. In postica visitur effigies Sancti Syri Ticinensium patroni, cum epigraphe S. SIRVS PAPIA. Scilicet Nummus percussus Ticini, postquam Anno Christi MCCCLIX. Galeatius idem nobilissimam Urbem in suam ditionem recepit. Haud multum dissimilem antea exhibui inter Nummos Papienses sub numero XXIII.

Vigesimum tertium Patavii possidet in Museo suo Comes Johannes de Lazara. Spectat ad *Galeatium III.* Galeatii II. filium, Comitem Virtutum, ob auctam mirum in modum potentiam celeberrimum Principem. Visitur ibi Crux ad morem Gallicorum Nummorum composita, cum epigraphe GALEAZ COMES VIRTVTVM. In postica Insigne Vicecomitum, ac literæ GZ. idest *Galeaz*, DOMINVS MEDIOLANI. Percussus hic Nummus Anno Christi MCCCLXXXV. postquam Galeatius idem patruo Bernabove in vincula conjecto, unus dominationem Mediolani, & reliquarum Urbium arripuit.

Vigesimus quartus in Mutinensi Bertacchinio Museo mihi inspectus, Crucem in area præfert. Circumstant literæ COMES. VIRTVTVM. D. MEDI...... In postica effigies Episcopi cum literis S. AMBROSIVS MEDIOLAN. Liquet, Nummum hunc ad eumdem *Galeatium III.* Vicecomitem spectare.

Vigesimus quinctus in prælaudato Bertacchinio Museo adservatur. In area habet literas G. Z. idest *Galeaz*, & in limbo D. MEDIOLANI...... Postica Crucem præfert cum epigraphe COMES VIRTVTVM.

Vigesimum sextum Mutinæ adservat Joseph Maria Cattaneus. Nummum percussit idem Princeps. Ibi literæ I. G. VICECOMITIS, idest *Johannis Galeatii Vicecomitis*. In altera facie MEDIOLANVM. In superioribus Nummis ille *Galeaz* appellatur; atque eo tantùm nomine revera is nuncupabatur, vivente patre Galeatio II. ac primis imperii sui annis. At progrediente tempore *Johannis* nomen alteri præposuit. Si in veterum monumentis non tam facile vitia nonnulli suspicarentur, neque pro iis cogitationes suas nobis propinarent, haberemus & hujus Principis Nomen per Annos multos fuisse tantummodo *Galeatium*, non verò *Johannem Galeatium*.

Vigesimus septimus Nummus argenteus, perquam rarus, Mutinæ apud nobilem virum Alderanum Narium exsistit. Ibi Insigne Vicecomitum cum literis HE. ad latus. Ex literis in limbo scriptis hæ tantùm leguntur HESTOR. D.... VICECOMES K. In postica Sancti Ambrosii effigies cum epigraphe S. AMBR..... OLANI. Is fuit Hestor Bernabovis Vicecomitis Mediolanensium domini filius, e concubinâ natus, qui Anno MCCCCXII. post cædem Johannis Mariæ Vicecomitis Ducis Mediolanensis Urbis imperium arripuit, sed non diu tenuit, quippe qui in Oppido Modoëtiensi eodem Anno a Philippo Maria Duce obsessus, crure fracto ex ictu lapidis per machinam ejecti, interiit. Quum fortè Modoëtiam Anno, si bene memini, MDCXCVIII. ego divertissem, ipsius Hestoris cadaver, in vili arca lignea clausum, atque effossum nuper in Basilica Sancti Johannis Baptistæ, vidi. Erat corpus incorruptum, & fractura ossis in crure manifesta adhuc apparebat. Juvenis hujus, in ætate virenti violenta morte occumbentis, spiritus balsamici a membris illius corruptionem avertisse videntur. At nisi de hominis corpore fama certa habita fuisset, sanctum aliquem virum fortassis indoctum vulgus ibi somniasset. Exploratum interea habeo Nummum hunc a perditissimo viro percussum, Reliquiarum ad instar gestatum a quopiam fuisse, uti dubitare non sinit limbus eum in finem perforatus.

Vigesimus octavus Nummus in Veronensi Musselliano Museo exsistens, pertinet ad Johannis Galeatii primi Ducis filium *Philippum Mariam Vicecomitem*. Visitur ibi illius Insigne in scuto cum duabus Aquilis, & duobus Anguibus. Circumstant literæ: FILIPPVS. MARIA. DVX. MEDIOL*ani* &c. In postica effigies Sancti Ambrosii Pastoralem baculum sinistrâ, flagellum dexterâ tenentis, cum literis: S. AM-

G BRO-

BROSIVS. EP*iscopuS* MEDIOLANI. Percussus Nummus circiter Annum MCCCCXX.

Vigesimus nonus, ex eodem Museo depromtus, virum exhibet in equo currente sedentem, cum lanceâ erectâ in dextera. In reliquis parum a praecedenti differt, ac ad eumdem *Philippum Mariam* spectat.

Trigesimus in Museo Bertacchinio Mutinae adservatus, habet in antica Anguem, cum hac epigraphe PHILIPPVS MARIA. In aversa parte MEDIOLANI, supple *Dux*.

Trigesimum primum in Museo Bertacchinio, & Chiappinio sub oculis habui. Eumdem Principem ostendit. Ibi visitur Insigne Vicecomitum cum literis PHILIPVS MARIA....D.M. idest *Vicecomes Dux Mediolani*. In postica effigies S. ABRO...... idest *Sancti Ambrosii* MEDIOLANI.

Trigesimus secundus in Museo Bertacchinio, ac Regii apud Comitem Nicolaum Taculum conspicitur. Ibi insigne Vicecomitum, & epigraphe FR. SF. DVX MDLANI, hoc est, *Franciscus Sfortia Dux Mediolani*, videlicet inclytus ille Princeps, qui virtutibus suis celeberrimos quosque antiquitatis Duces aequavit, & ex humili origine ad summam potentiam pervasit. In altera facie legitur in limbo S.AMBROSIVS MEDIOLANI. Circiter Annum Christi MCCCCL. percussus fuit.

Trigesimus tertius majoris moduli aereus in Museo Bertacchinio, Numisma est, sive Italice *un Medaglione*, honoris causâ percussum. Ibi protome *Francisci Sfortiae* cum literis hinc inde positis V. F. fortasse pro *Vivat Franciscus*. In limbo haec epigraphe: FR. SFORTIA. VICECOMES. MLI. DVX. IV. BELLI. PATER. ET. PACIS. AVTOR. MCCCCLVI. In postica canis innixus arbusto, Sole emittente radios. Additur epigraphe: IO. FR. ENZOLE. PARMENSIS. OPVS.

Trigesimus quartus in eodem Museo Bertacchinio, Cassidem praefert cum Angue, gentilitio insigni Vicecomitum. Circumstant literae FR*anciscus* SF*ortia* DVX. MLI. &c. In postica aream occupant literae cum Corona superposita, quae videntur esse FR. S. idest *Franciscus Sfortia*. In limbo PAPIE. ANGLE*riae*Q*ue* CO*mes*.

Trigesimus quintus Veronae in Museo Musselliano visitur. Ibi ejusdem inclyti Ducis effigies cum literis: FRANCISCHVS SFORTIA VIC *comes*. In aversa parte homo super equum currentem sedens, lanceam dexterâ gestans, cum literis DVX. MEDIOLANI. AC IANVE *Dominus*. Post Annum Christi MCCCCLXIV. Nummus percussus.

Trigesimum sextum Veronae adservat Museum Musellianum. Hanc epigraphen praefert. G. S. nempe *Galeaz Sfortia* DVX. MEDIOLA*ni*. D. PP. idest *Dominus Papiae*. Crux in aversa facie cum literis CONRAD*us* REX. ROMANO*rum* II. a quo Mediolanenses Monetae jus derivabant. Percussus est Nummus circiter Annum MCCCCLXVI. a Galeatio Francisci Sfortiae filio.

Trigesimus septimus ex eodem Museo depromtus pertinet ad eumdem Francisci Sfortiae filium, ac successorem. Ibi insignia Vicecomitum & Sfortiadum cum literis GZ. MA. SF. VICECO. DVX. MLI V. PP. ANGLEQ. CO AC IANVE. D. idest *Galeaz Maria Sfortia Vicecomes Dux Mediolani Quinctus, Papiae, Angleriaeque Comes, ac Januae Dominus*.

Trigesimus octavus Mutinae apud Johannem Baptistam Caula Jurisconsultum exstat. Ibi tres arborum rami cum duabus situlis pendentibus, Emblema scilicet, sive Symbolum (Italice diceres *Impresa*) quod supra vidimus in Nummo Galeatii Vicecomitis. Literae circumstant GZ. M. SF. VVICECO. DVX. MLI. V. In aversa parte Anguis cum duabus literis in medio G. M. idest *Galeaz Maria*, & in circuitu PP. ANGLEQVE. CO. AC. IANVE. D. Tota inscriptio haec verba reddit, *Galeaz Maria Sfortia Vicecomes Dux Mediolani Quinctus, Papiae, Angleriaeque Comes, ac Januae Dominus*, qui Francisco patri successit Anno Christi MCCCCLXVI.

Trigesimus nonus argenteus visitur in Museo N. V. Syri de Rhaude, aureum minoris moduli servant heredes Antonii Reynae Mediolanensis. Effigiem ejusdem Galeatii Mariae exhibet in antica. Insigne verò Vicecomitum cum duobus ramis, e quorum singulis pendent duae situlae, cernitur in postica cum literis hinc inde GZ. M. *Galeaz Maria*. Utraque epigraphe est simillima inscriptionibus Nummi praecedentis. Adest etiam aureus penes Comitem Constantium de Abdua Patritium Mediolanensem.

Quadragesimus argenteus in Museo Bertacchinio Mutinae. Visuntur in area literae G. M. cum corona superposita, idest *Galeaz Maria*. In limbo DVX. MLI. AC. IANVE. D. &c. Postica habet literas in area B. M cum coronâ superpositâ, hoc est *Blanca Maria*, illius mater, cujus auctoritatem in exordio imperii sui filius est reveritus. Subsequuntur in limbo aliae literae, nempe DVCISA. MLI. AC. CR. D. &c. idest *Ducissa Mediolani ac Cremonae Domina*.

Quadragesimus primus Mutinae in Museo Bertac-

tac-

tacchinio, nummulus est argenteus, ubi Cassis visitur cum Angue. Ex literis detritis superest tantùm MLI. idest *Mediolani*. In altera parte G. M. coronâ superimpositâ, hoc est *Galeaz Maria*.

Quadragesimum secundum, Quadragesimum tertium, & Quadragesimum quartum adservat Veronensis Archipresbyter Musellius in suo Museo. Pertinent ad *Johannem Galeatium Sfortiam*, Galeatii Mariæ Ducis filium, qui patri a conjuratis cæso, in dominatione successit Anno Christi MCCCCLXXVII. In horum primo visitur ejus effigies cum literis IO. GZ. SF. VICECOMES DVX MLI. SX. idest *Johannes Galeaz Sfortia Vicecomes Dux Mediolani Sextus*. In postica illius insignia, & literæ LVDOVICO PATRVO GVBerNANTE. Duo subsequentes Nummi easdem literas præferunt.

Quadragesimus quinctus apud Comitem Johannem Bellincinium Mutinensem Patricium, & penes nobilem quoque virum Mutinensem Camillum Valentinium, adservatus, eamdem Cassidem exhibet cum eâdem epigraphe IO. GZ. SF. VICECO. DVX. MLI. SX. quæ verba in præcedenti Nummo sum interpretatus. In aversa parte conspicitur imago Sancti Ambrosii cum literis LVDOVICO PATRVO GVBERNANTE. Is est Ludovicus agnomento *il Moro*: ac propterea tum is Nummus, tum tres præcedentes cusi videntur circa Annum Christi MCCCCLXXX. Parum absimilis Nummus, sed minoris moduli, adservatur in Museo Bertacchinio. Sed ibi pro Casside est Corona cum duabus fasciis pendentibus.

Quadragesimus sextus argenteus in Museo Bertacchinio, effigiem juvenilem *Johannis Galeatii Mariæ Sfortiæ Ducis* ostendit, & in postica virilem *Ludovici* Mauri. Epigraphe ferme eadem, ac superior; adest etiam aureus minoris formæ in Museo heredum Antonii Reynæ Mediolanensis.

Quadragesimus septimus aureus Ticini apud Syrum de Rhaude conspicitur. Ibi effigies *Ludovici* nuper memorati, Anno Christi MCCCCXCIV. Ducis Mediolani jam renunciati, cum inscriptione LVDOVICVS M. SF. ANGLVS DVX MLI. & in altera facie PP. ANGLEQVE CO. AC IANVE D. hoc est: *Ludovicus Maria Sfortia Anglus Dux Mediolani, Papiæ, Angleriæque Comes, ac Januæ Dominus*.

Quadragesimus octavus Nummus ab eodem nobili viro Syro Rhò adservatus, explicatione non indiget: similis enim est præcedenti illius epigraphe.

Quadragesimus nonus ex Museo Veronensi Muselliano descriptus, effigiem exhibet viri cum literis: LVDOVICVS AVRELIANEnSIS. In postica ejus Insignia cum inscriptione: MEDIOLANI. AC. ASTæ DN, *Dominus*. Scilicet percussus fuit Nummus, antequam is Regnum Galliarum iniit, quo etiam tempore titulum arripuit *Ducis Mediolani*.

Quinquagesimus, & Quinquagesimus primus in eodem Museo exsistentes, pertinent ad eumdem *Ludovicum Ducem Aurelianensem*, post Caroli VIII. mortem Francorum Regno auctum. Ibi Histrix coronata cum literis LVDOVICVS DEi. *Gratia*. FRANCORum. REX. In aversa facie: MedioLanI. DVX. ASTENSISQVE *Urbis* DomiNuS.

Quinquagesimus secundus Nummus apud Comitem Andream de Sanctis Mutinensem, exhibet *Ludovici XII*. Francorum Regis vultum. Circiter Annum Christi MCCCCXCIX. percussus fuit, scilicet post ereptum Ludovico Sfortiæ Mediolanensem Ducatum. Hæc ibi epigraphe: LVDOVICVS D.G. FRANCORVM REX. In aversa parte figura insidens equo currenti cum insignibus Francorum Regum, ac literis MEDIOLANI DVX.

Quinquagesimum tertium possidet Dominicus Vandellius in Mutinensi Gymnasio Mathematicarum Artium Professor. Ad eumdem Regem spectat.

Quinquagesimum quartum adservat in Mutinensi suo Museo Alexander Bertacchinius. In ejus area L. coronatum visitur, nempe monogramma Regis. In limbo LV. D. G. FRANCORVM REX. In postica effigies Sancti Ambrosii cum literis S. A. In limbo MEDIOLANI DVX.

Vide Le-Blancum, qui alios refert. Reliquos Mediolanensium Nummos prætermitto, utpote ultra institutum meum procurrentes.

IN ADDITAMENTA AD NUMMOS MEDIOLANENSES

MONITUM.

Satis uberem dederam Mediolanensium Nummorum Syllogen. Attamen, dum haec praelo mandaretur, in mentem venit praeclarissimis Sociis Palatinis alios etiam perquirere, qui meam fortè diligentiam effugissent, eorum quippe est gloriam nobilissimae Patriae suae, quantis possunt viribus amplificare. En ergo ad Nummos Mediolanenses non mediocre additamentum, quod ipsis acceptum refero. Illud quia antea dare non potui, conjectum in hunc locum volui.

PRimum argenteum servat Marchio Abbas Aliprandus Vicecomes Patricius Mediolanensis, ad unum ex Henricis spectantem. In antica S. Ambrosius sedens, dexterâ benedicens; in postica S. Gervasius, & Protasius barbati cum intermediis litteris HENRICVS IMPERATOR.

Secundus pariter argenteus penes eumdem; ibi S. Ambrosius sedens mitratus cum diademate, sinistrâ baculum, dexterâ benedicens, bipartito ad latera ejusdem nomine. In altera parte Crux intersecata triangulis, & in circulo MEDIOLANVM.

Tertium argenteum suppeditavit Comes Constantius de Abdua Patric. Mediol. In antica visitur S. Ambrosius mitratus cum diademate, ferula, & baculo, circumscriptis litteris S. AMBROSIVS MEDIOLAN. In postica anguis puerum vorans cum litteris ad latera G. Z. & per gyrum ✠ GALEAZ VICECOMES MEDIOLANI &c.

Quartus aureus, quem retinet nuper memoratus Comes de Abdua, habet ex una parte stemma Vicecomitum cum corona, superimposito capite serpentis, & litteris hinc inde G. Z. In circuitu ✠ DOMINVS MEDIOLANI &c. ex altera parte figura equestris ense evaginato cum litteris ✠ GALEAZ VICECOMES.

Quinctus, & Sextus nummus, ambo argentei, visuntur in Museo supradicti March. Aliprandi Vicecomitis, habent in antica S. Ambrosium sedentem cum ferula, & baculo; Quinctus in postica anguem cum puero, & litteris hinc inde D. B., circumscriptis D. BERNABOS VICECOMES MEDIOLANI. Sextus ostendit cassidem cum angue vorante puerum, quem intersecant litterae D. B., & circumscriptis litteris D. BERNABOS VICECOMES MEDIOLANI &c.

Septimus pariter argenteus apud praelaudatum Marchionem Aliprandum, exhibet integrum anguem, puerum vorantem cum litteris MEDIOL.mI DOMINVS, in altera parte cassidem cum capite anguis, & litteris DOMINVS BERNABOS.

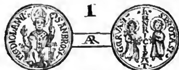
Octavus aeneus apud eumdem Marchionem est similis quincto, excepto quòd super anguem exprimitur Aquila unius capitis; & in area B. G., idest *Bernabos*, & *Galeaz*. In circuitu BERNABOS ET GALEAZ VICECOMITES.

Nonus argenteus in Museo Aliprando ostendit Joannis Galeatii effigiem litteris circumscriptis IOHANNES GALEAZ COMES VIRTVTVM, in altera parte figuram equestrem ense evaginato cum litteris ✠ DVX MEDIOLANI &c.

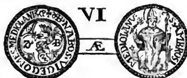
Decimus nummus aureus elegantissimus servatur apud heredes Antonii Reynae, veterum Numismatum, dum viveret, studiosissimi. Faciem exhibet Jo. Galeaz, circumscriptis litteris: IO. GALEAZ. V. C. (nempe *ViceComes*) DVX. MEDIOLANI. 7. c3. cum capite mi-

MEDIOLANUM.

I

VI

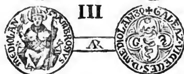
II

VII

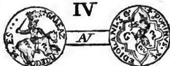
III

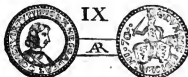
VIII

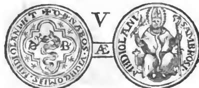
IV

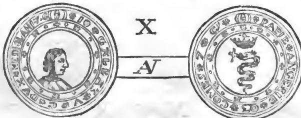
IX

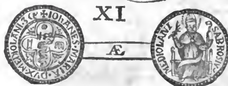
V

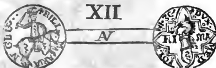
X

XI

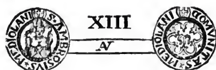

XII

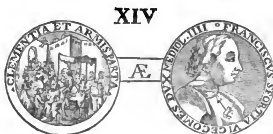

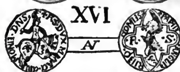
XIII.

Tab. XVIII.

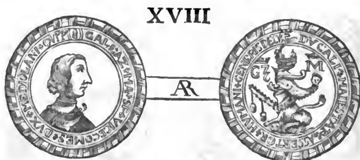

XXI.

mitrato S. Ambrosii in summitate. In altera parte aream occupat anguis coronatus puerum vorans, cum litteris: PAPIE. ANGLERIEQ3. COMES. 7. c.

Undecimus æneus, & extat in Museo Aliprando; ibi S. Ambrosius sedens cum ferula, & baculo, circumscriptis litteris S. AMBROSIVS MEDIOLANI. In postica integer anguis puerum vorans cum litteris I. M., & in circuitu IOHANNES. MARIA. DVX. MEDIOLANI &c.

Duodecimus aureus. In antica stemma Vicecomitum cum casside serpentis puerum vorantis habet, & litteras ad latus cum corona F I. M A. legitur epigraphe DVX MEDIOLANI &c. In postica figura equestris, ut in aliis ejusdem Ducis Philippi Mariæ Vicecomitis. Illustrissimus Comes Constantius de Abdua suppeditavit.

Decimumtertium pariter aureum servant Marchio Abbas Aliprandus, Comes de Abdua, ac Bibliotheca Ambrosiana. In antica S. Ambrosius cum mitra, & diademate, dexterâ ferulam, sinistrâ baculum ferens, litteris circumscriptis S. AMBROSIVS MEDIOLANI. In postica M. aream occupat, superimposito scuto cum Cruce, litteris in gyrum expressis COMVNITAS. MEDIOLANI. Post mortem Philippi Mariæ Vicecomitis, Mediolanenses in libertatem sese asseruerunt, quam per XXX. menses obtinuere. Eo tempore cusum fuisse hunc nummum, effigies S. Ambrosii cum flagro satìs apertè ostendit.

Decimumquartum nummum publici juris fecit Anno MDCCXVIII. Bartholomæus Curtius Physicus Mediolanensis in Notit. Historicis Medicorum Mediolanensium pag. 35. Eumdem æreum servant Marchio Theodorus Alexander Trivultius, & Comes Constantius de Abdua ante laudati. Pertinet ad Franciscum Sfortiam, cujus effigies in antica cernitur, circumscriptis litteris: FRANCISCVS SFORTIA VICECOMES DVX MEDIOL. IIII. Postica verò exhibet ejusdem in Urbem ingressum sub pallio, accurrentibus undequaque civibus, ut manum deoscularentur, quod contigit anno MCDL. IV. Kal. Martias. In circuitu legitur epigraphe CLEMENTIA ET ARMIS PARTA.

Decimus quinctus argenteus exstat in Museo Aliprando. Ibi S. Ambrosius mitratus sedens cum ferula, & baculo, in postica aquilæ duæ, & duo angues cum litteris F. S. idest *Franciscus Sfortia* DVX. MLI. PAPIE. ANGLERIEQVE. COMES ✠.

Decimus sextus aureus reperitur in eodem Museo. Ex una parte figura equestris cum ense evaginato, & litteris ✠ F. S. DVX. MLI. AC CREMONE. DNVS, in altera parte cassis cum serpente, & litteris F. S., circumscripto ✠ PAPIE. ANGLERIEQVE. COMES.

Decimus septimus argenteus ex Museo Aliprando depromtus, exhibet in antica effigiem Francisci cum litteris ad latera F. S., in circuitu litterarum exprimitur parvus anguis, deinde DVX MLI PAPIE ANGLERIEQVE COMES. In postica S. Ambrosius cum mitra, ferula, & baculo, addito in circuitu S. AMBROSIVS MEDIOLANI.

Decimum octavum argenteum nummum majoris moduli Bibliotheca Ambrosiana servat, in quo visitur ex una parte effigies Galeaz M. cum inscriptis litteris: GALEAZ. M. SF. VICECOMES. DVX. MEDIOLANI. QVIT. 1470. (Hic Annus in typo hujus nummi ab incisore per incuriam omissus fuit) & caput mitratum S. Ambrosii. In postica leo sedens in flammis, dexterâ tenens truncum cum situlis, cassidato capite; ad latera insculptis litteris GZ. M. cum corona superposita. In circuitu legitur DVCALIS. MAIESTAT. ASSERTOR. HVMANI. GENERIS. DECVS. cum angue coronato.

Decimus nonus nummus argenteus servatur ab heredibus Antonii Reynæ, præfert iste Bonæ effigiem capite velato cum litteris in circuitu: BONA. 7. IO. GZ. M. DVCE. MELI. VI. & capite mitrato S. Ambrosii. In postica Phœnix visitur super rogum cum lemmate: SOLA. FACTA. SOLVM. DEVM. SEQVOR. Post mortem Mariti, quæ contigit anno 1476. cusus hic nummus.

Vigesimus pariter argenteus penes eosdem cum simili facie; sed in postica effigies illius Mariti cum angue, ac litteris per gyrum GALEAZ. MARIA. SFORTIA. VICECOMES. Adest alter sub eodem numero similis moduli, ad Galeatium M. pertinens, in cujus postica stemma Vicecomitum cum coronâ, unde exeunt rami olivæ, & palmæ, & ad latera trunci ardentes, cum situlis, ac litteris: DVX MLI QVINTVS.

Vigesimus primus argenteus ad Galeaz Mariam spectat, parum dissimilis a jam descripto sub numero XVIII., expressis in postica litteris: PAPIE. ANGLERIE. Q3. CO. AC. IANVE. DNS.

Vigesimus secundus aureus servatur à Comite Constantio de Abdua. In antica caput Jo. Galeaz cum birreto. In circuitu caput S. Ambrosii cum inscriptione: IO. GZ. M. SF. VICECO. DVX. MLI. SX. In postica stemma Vice-

comitum simile edito in præcedentibus nummis, dempto quòd loco capitis S. Ambrosii adest Crux.

Vigesimum tertium argenteum servat Marchio Abbas Aliprandus. In antica effigies Galeaz cum litteris GZ. M. In postica S. Ambrosius casulâ indutus cum mitra actu percutiendi scutica milites clypeatos, atque astatos fugientes, & S. AMBROSI*us*.

Vigesimus quartus aureus similis vigesimo secundo, nisi quod moduli aliquantulum parvioris, ac diversâ in postica cassidis anguiferæ delineatione. Extat apud heredes Antonii Reynæ.

Vigesimus quinctus æneus servatur a Comite Constantio de Abdua, in cujus antica visitur caput Ludovici Mariæ cum litteris in circuitu: LVDOVICVS. M. SF. ANGLVS. DVX MLI. & capite S. Ambrosii mitrato. In postica Beatricis ejus uxoris imago, cum litteris: ✠ BEATRIX SF. AN. EST*ensis* DVX. MLI., & capite S Ambrosii, uti supra.

Vigesimus sextus argenteus ex Museo Marchionis Abbatis Aliprandi depromtus, ostendit in antica S. Ambrosium sedentem cum mitra & diademate, ferula & baculo, circumscripta epigraphe: FR. D. G. FRANCOR. R. In postica lilia Francorum cum duobus anguibus puerum vorantibus, litteris in gyrum scriptis MEDIOLANI. DVX. ET. C. ac capite mitrato S. Ambrosii.

Vigesimus septimus æneus in eodem Museo, ex una parte Salamandram exhibet inter flammas cum diademate superimposito, & litteris: ✠ FRANCISC. D.G. FRANCORVM. REX. ex altera S. Ambrosium extenso pallio stemma Ludovici tegentem, & lemmate MEDIOLAN. DVX. ET. C.

Vigesimus octavus argenteus ibidem. In antica corona regalis, pendentibus hinc inde duobus palliis, & circumscripto MEDIOLANI DVX ET CET. In postica stemma Regum Francorum cum tribus liliis; insculptis ex utraque parte anguibus cum corona, & litteris: ✠ LVDOVICVS D. G. FRANCOR. REX.

Vigesimum nonum argenteum servat Com. Constantius de Abdua, in cujus antica caput Ludovici cum epigraphe ✠ LVDOVICVS D.G. FRANCORVM REX. In postica S. Ambrosius equestris cum flagro, & litteris MEDIOLANI DVX, ac stemmate Regum Franciæ sub equo.

Trigesimus æneus ex Museo Aliprando suppeditatus fuit, exhibet in antica M. coronatum & ✠ MAXIMILIANVS. in gyrum. In postica verò Vicecomitum cassidem cum litteris DVX MEDIOLANI.

Trigesimum primum argenteum Maximiliani nummum habet idem Marchio Abbas Aliprandus. Ex una parte avis trunco insidens cum alis elevatis, flammisque in gyrum distributis. Ibi legitur Dux MEDIOLANI. ET. CET. In altera parte visitur serpens puerum vorans cum corona, & litteræ in circuitu exprimunt: MAX. MA. SFOR. VICECO. cum capite S. Ambrosii.

Trigesimus secundus apud heredes Antonii Reynæ. In una facie Caroli V. effigies cum corona laurea, & litteris in circuitu: CAROLVS. V. AVG. IMP. CAES. In alio latere duæ imagines integræ Episcoporum, supervolitante columba, scriptis inferiùs nominibus: S. AGV*stini*. S. AMB*rosii*, & per gyrum TE. DEVM. LAVDAMVS.

Trigesimus tertius argenteus penes eosdem. In eo caput Caroli V. coronâ laureâ cum litteris: CAROLVS. V. AVG. IMP. CAES. In alia facie mulier sedens capite velato, cum tropheis militaribus, & infra scripto PIETAS. In circuitu S.P Q. MEDIOL. OPTIMO. PRINCIPI.

Trigesimus quartus argenteus ab iisdem communicatus, habet in uno latere Caroli V. effigiem. litteris circumscriptis: CAROLVS. V. IMPERATOR. In alio S. Ambrosium stantem cum ferula & baculo, ad pedes scripto MLM., nempe *Mediolanum*, & per gyrum SANCTVS. AMBROSIVS.

Trigesimum quinctum possidet Marchio Jacobus Fagnanus Patritius Mediolan. Ex una parte columnæ duæ erectæ, cum vitta circumvolitante, in qua expressum legitur PLVS VLTRA. ac diademate imperiali in vertice, circumscriptis litteris CAROLVS V. IMP. Stemma hoc invenit post detectionem Indiarum Occidentalium Aloysius Marlianus Mediolanensis, quemadmodum colligitur ex Paulo Jovio in libro, cui titulus: *Dialoghi delle Imprese*. In postica S. Ambrosius mitratus cum casula, ferula, & pastorali, scripto per gyrum S. AMBROSIVS.

Trigesimus sextus argenteus desumtus ex Museo prælaudati Comitis de Abdua. In antica caput Francisci Secundi cum birreto, circumscriptis litteris FRANCISCVS SF. VICECO. DVX MEDIOLANI II. In postica caput Ludovici Mariæ cum anguibus ad latera, & litteris in gyrum LVDOVICVS. M. SF. DVX. MEDIOLANI. 7. c. Adest etiam aureus ejusdem moduli penes eundem equitem cum postica exprimente stemma Familiæ coronatum cum ramis olivæ, & palmæ; in lateribus trunci ardentes cum situlis, & litteris DVX. MLI. SECONDVS. in vertice caput S. Ambrosii medium inter litteras S. A. Tri-

Tab. XIX.

XXI

XXVI

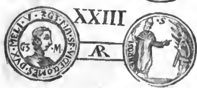
XXII

XXVII

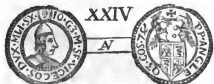
XXIII

XXVIII

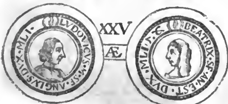
XXIV

XXIX

XXV

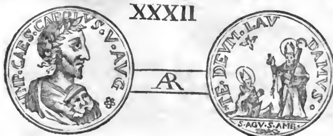
XXX

XXXI

XXXII

XXXIII.

Tab. XX.

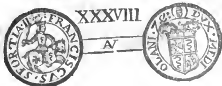

XXXIII
IMP.CAES.CAROLVS.V.AVG.
S.P.Q.MEDIOL.OPTIMO.PRINCIPI
PIETAS
ÆR
XXXIV
CAROLVS.V.IMPERATOR
SANCTVS.AMBROSIVS.
MLM
Æ

XXXV
S.AMBROSIVS
CAROLVS.V.IMP
ÆR

XXXVI
LVDOVICVS.M.SF.DVX.MEDIOLANI
FRANCISCVS.SF.VICECO.DVX.MEDIOLANI
DVX MLI
SECONDVS
ÆR
AV

XXXVII
FRANCISCI.SF.II DVCIS MLI
S.AMBROSIVS.ARCHIEP.MEDI
AV

XL
SANCTVS AMBROSIVS
Æ

XXXVIII
FRANCISCVS.SFORTIA.II
DVX.MEDIOLANI
AV

XLI
FRANCISCVS SECVNDVS
DVX.MEDIOLANI.ETC
Æ

XXXIX
FRANCISCVS.II DVX MEDIOLANI ET
NEC SORTE NEC FATO
ÆR

XLII
Æ

NAPOLI

Trigesimus septimus apud heredes Antonii Reynæ. Hic nummus aureus ostendit caput barbatum cum litteris in circuitu: ✠ FRANCISCI. SF. II. DVCIS. MLI. In altera parte bustum mitratum S. Ambrosii cum litteris: S. AMBROSIVS. ARCHIEP. MEDI.

Trigesimum octavum, uti & sequentem, servant iidem. Ibi figura equestris, ense evaginato, cum litteris: FRANCISCVS SFORTIA II. In aversa facie stemma Familiæ cum corona, & litteris: DVX MEDIOLANI 7. c.

Trigesimus nonus argenteus servatur in Ambrosiana Bibliotheca. Visitur in area effigies Francisci II. cum litteris in circuitu: FRANCISCVS II. DVX MEDIOLANI ETc. ✠. In postica arbor frondosa vento spirante cum lemmate: NEC SORTE NEC FATO, & in summitate caput S. Ambrosii mitratum.

Quadragesimum, ac duos posteriores humaniter ostendit Marchio Abbas Aliprandus. Exhibet hic nummus æneus in anteriori facie S. Ambrosii bustum mitratum cum flagro, & pastorali, litteris circumscriptis ✠ SANCTVS AMBROSIVS; in posteriori visitur corona cum ramis olivæ, & palmæ, ac litteris: FRANC. SECVNDVS DVX MLI.

Quadragesimus primus argenteus præfert in antica tres monticulos cum floribus insurgentibus, & lemmate: FRANCISCVS SECVNDVS; in postica stemma Familiæ cum litteris ✠ DVX MEDIOLANI &c.

Quadragesimus secundus æreus signatur ex una parte coronâ cum ramis palmæ, & olivæ, circumscripto lemmate: ✠ FRANCISC*us* SECVNDVS; ex altera stemmate Familiæ Sfortiæ, additis ad latera F. II. (nempe *Franciscus Secundus*) circumpositis litteris DVX MEDIOLANI &c.

LUCA.

PRogrediamur ad Lucensem Urbem, quæ olim uti caput Tusciæ Langobardicæ, prout jam Par. I. Cap. XVII. pag. 154. Antiquit. Estens. monui, sub imperio Langobardorum prærogativâ Monetæ frui cœpit, eamque sub Francis ac Germanis per subsequentia Sæcula retinuit, ita ut non celebris minus esset *Lucensis*, quàm *Papiensis* pecunia. In Charta Anni DCCXLVI. a me producenda in Dissertatione LXXIV. *de Parochiis*, memorantur *auri Solidi boni Lucani numero centum*. Item in altera exarata *Anno Primo Aistulfi viro Excellentissimo Rege Indictione III.* idest Anno Christi DCCL. Tanualdus Presbyter Walprando Episcopo Lucensi pollicetur, se rite famulaturum Ecclesiæ Sancti Reguli in Waldo, *sub pœna CC. Solidorum bonorum Lucensium*. In ea Civitate quum olim essem, Nummus mihi ostensus est, in cujus antica parte legebatur DN. AIST. REX, idest *Domnus* seu *Dominus Noster Aistulfus Rex*; circa Annum Christi DCCLI. percussus. In postica erat FLAVIA LVCA, quo titulo ornatam quoque Mediolanensem Urbem supra vidimus. Testatur etiam Le-Blancus, sibi æreum Numisma fuisse *Desiderii* Langobardorum *Regis* cum FLAVIA LVCA. Et eum quidem alteri similem puto, quem Angelus Breventanus Ticinensis in Arbor. Genealogic. Reg. Langobardor. edidit, atque ego conspiciendum omnibus infra exhibebo.

Itaque Primus Nummus argenteus ab Huberto Benvogliento Patricio Senensi olim mihi indicatus, ad quem Regum spectet, ignoro. Nam antica pars præfert Crucem, atque epigraphen nimium peregrinam, scilicet VIVIVIVIVIVIV. Vide infra similem in Nummo Pisano. Postica habet Stellam cum literis FLAVIA LVCA. Sed quum eadem Crux & Stella occurrant in subsequenti Nummo, fortassis hic referendus est ad Desiderium Regem.

Secundus Nummus a Breventano evulgatus, Crucem habet in medio cum literis DN. DESIDER. REX: scilicet *Dominus noster Desiderius Rex*. In postica FLAVIA LVCA. Percussus fuit circiter Annum Christi DCCLVII.

Tertium debemus Le-Blanco. Ibi Crux cum epigraphe CARLVS REX FR. Altera facies exhibet ejusdem Regis Monogramma, idest CARLVS, vel CAROLVS; circumstat LVCA. Percussus fuit circa Annum Christi DCCLXXV. postquam Carolus Langobardorum Regnum sibi subjecerat.

Quartum protulit idem Le-Blancus. Ibi legitur DN CARVLVS REX, & in altera parte FLAVIA LVCA.

Usque ad tempora Ottonis Magni Augusti nullus alius Lucensium Nummus se mihi obtulit. Ad ipsum verò Ottonem, aut ad ejus filium Ottonem II. aut ad Tertium, nepotem, pertinere videtur Nummus Quinctus Mutinæ in Museo Bertacchinio exsistens. Ibi LVCA in medio, & circum OTTO IMPERATOR. In postica effigies Sancti Petri cum literis S.PETRVS. Post Annum Christi DCCCCLXII. cusus hic Nummus.

Sextus a prælaudato olim Huberto Benvogliento ad me missus, in area exhibet Monogramma Ottonis Augusti, quo exprimuntur hæ literæ OTTO. In limbo legitur IMPERATOR.

In postica habetur LVCA, & in circuitu OTTO PIVS REX.

Septimus Nummus, quem ego adservo, habet in medio LVCA, in circuitu EINRICVS, & in postica IMPERATOR cum siglis in medio, de quibus infra. Ad quemnam e sex *Henricis* Augustis sit iste referendus, nemo facile decernat.

Octavus in Museo Bertacchinio, & Nonus in eodem, atque in Chiappinio Placentiæ, perquam similes quidem, sed non iidem sunt. Habes in præcedenti horum quoque explicationem. Neque in hoc loco prætermittam Ptolomei Lucensis Historici verba in Annalib. brevib. ad Annum MCLV. *Fridericus*, inquit, *Imperator concessit, sive confirmavit Lucensibus Monetam eis concessam per suos antecessores Imperatores*. Tum ad Annum MCLXXX. refert, Bononienses fidem suam obligasse *de Moneta Lucensi tenenda & expendenda per Civitatem Bononiæ & totam suam fortiam*. Sequenti autem Anno *Lucius Papa natione Lucensis* (si eidem Ptolomeo credimus) *concessit Lucensibus Monetam cudendam; quam Civitatem summe commendans, omnibus Civitatibus Tusciæ, Marchiæ, Campaniæ, & Romagnolæ, & Apuliæ in Moneta præponit. Unde dicta Moneta ab illo tempore in prædictis partibus magis fuit usualis*. Animadvertit autem idem Historicus, *duas Monetas antiquis temporibus magis cucurrisse in Italia*, nempe in Lombardia, *Papiensem*, favente Friderico I., *Lucensem* verò, *ubi Ecclesia magis dominabatur, & quod dicta Civitas Romanæ Ecclesiæ semper fuit subjecta*. Parcat Ptolomeus: fieri non potest, ut Romanus Pontifex Lucensibus *concesserit* jus Monetæ cudendæ; neque enim Pontificii umquam juris in temporalibus ea Civitas fuit. Ad Imperatores autem pertinebat ejusmodi facultatem largiri: quod & factum tamdiu antea, & modò vidimus a Friderico I. ad Annum MCLV. confirmatum. Neque scribendum erat, Lucam *Romanæ Ecclesiæ semper* fuisse *subjectam*. Fidelis & obsequens utique fuit, non autem subjecta. Ceterum non ævo tantùm Friderici, sed per antecedentia Sæcula, ut jam monuimus, Moneta Papiensis & Lucensis in usu Italiæ fuit, quippe præsertim apud eas Civitates jus viguit percutiendæ Monetæ.

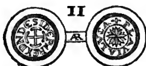
Decimum Nummum debeo Dominico Vandellio Mutinensi supra mihi laudato. Ibi legitur in circuitu OTTO REX, & in medio Siglæ, ut supra. In altera Nummi facie, vultus hominis cum epigraphe S. VVLT. DE LVCA, idest *Sanctus Vultus de Luca*. Ligneam nempe figuram hominis e Cruce pendentis Lucenses in Majori Templo summa veneratione custodiunt, per quam Divini Salvatoris nostri veram effigiem referri vetus fama tradit, opus nempe, ut sibi persuadent, Sancti Nicodemi, non sine prodigio ad Lucensem Urbem delatum. Ego nihil magis, quàm Statua illa, ab imagine ac formâ Christi Redemtoris alienum vidi. Neque aliter visum Fratri Nicolao Siculo Ordinis Minorum, doctissimo Theologiæ Magistro, qui, uti narrat Francus Sacchettus Auctor Sæculi XIV. Cap. 73. Novell. in publica concione de Facie Christi Domini dicebat: *Non è fatta, come la Faccia del Volto Santo, che è colà: che ben ci vegno a crepare, se Cristo fu così fatto*. At quamquam inter fabulas numeranda sit illius fabrica atque translatio, famæ tamen antiquitas, & Imaginis illius vetustissima veneratio ac celebritas, Lucensibus non est deneganda. Nam vel Sæculo Christi Undecimo Guillelmus II. Angliæ Rex *per Sanctum Vultum de Luca* jurare consuevit, ut ex Guillelmi Malmesburiensis Historiæ Libro quarto, atque ex Eadmero Lib. primo & secundo Historiæ constat. Gallicus quidam Auctor in Libro, cui titulus *Les Amenitez de la Critique*, censet, Anglicum illum Regem jurasse *per Sanctum Vultum Christi Domini pictum a Sancto Luca*. A vero declinasse illum arbitror. Porro solemne fuit Lucensi Populo Vultum hunc sanctum in suis Nummis exprimere: quod quando primùm factum fuerit, prorsus ignoro. *Otto* heic memoratus, fortassis est *Otto III.* qui multos annos Regio dumtaxat titulo in Italia est dominatus, ac tamdem Romæ Anno Christi DCCCCXCVI. Imperator est renuntiatus. Si quis tamen malit *Ottonem IV.*, qui Lucenses multis privilegiis ornavit, non obsistam. Certe Vultus sanctus in Nummis antiquis Lucensium frequens spectatur. Vidi ejusdem Urbis Nummulos æreos (*Sesini* appellamus) postremis hisce temporibus percussos, in quibus LIBERTAS legitur, & in circuitu OTTO REX. Quæ indicant, ad unum ex Ottonibus referri a Lucensibus facultatem pecuniæ signandæ: quod Genuenses quoque per complura Sæcula fecere, ut infra monebo, *Conradum Regem* in suis Nummis signantes.

Undecimus argenteus apud Abbatem Chiappinium Placentiæ adservatus, Siglas supra visas exhibet in medio, sed ita ut videantur non duo T., sed veluti geminæ Columnæ cum transverso chlatro eas colligante. Attamen si contendas, Monogramma Ottonis ibi designari,

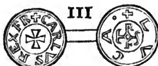
L U C Æ.

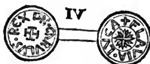

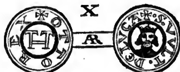

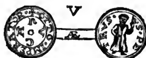

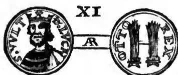

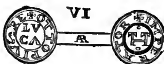

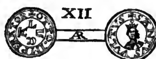

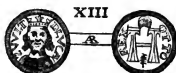

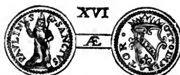

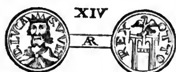

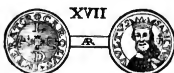

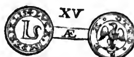
Tab. XXII.

ri, non repugnabo, quamquam eadem Sigla, ut supra vidimus, occurrat in Nummis Henrici Augusti. In circuitu legitur OTTO REX. In postica effigies Lucensis Imaginis cum supra relata epigraphe *Sanctus Vultus de Luca*.

Duodecimus Nummus argenteus in Museo Bertacchinio Mutinæ, atque in Chiappinio Placentiæ a me visus, *Ottonem*, non *Regem*, sed *Imperatorem* prodit. Ibi in medio LVCA, in limbo OTTO IMPERATOR. In aversa parte Imago cum literis SANTVS VVLTVS. Incertum, indicetur-ne OTTO IV. heic, an aliquis e tribus præcedentibus Augustis ejusdem nominis.

Decimustertius argenteus apud amicum olim meum Hubertum Benvoglientum Senensem, in area habet sive Monogramma Ottonis, nempe duo TT. colligata, sive columnas duas, cum palmula subjecta. In limbo est OTTO REX In postica Imago cum literis S. VVLT*us De* LVCA.

Decimus quartus apud eumdem Benvoglientum, præcedenti similis est, nisi quod super Monogramma visitur Aquila.

Decimus quinctus Mutinæ in Museo Bertacchinio adservatus Aquilam præfert cum epigraphe OTTO REX. In postica L.aream implet, & in limbo LVCA IMPERIALIS.

Decimus sextus Mutinæ adservatus apud olim Angelum Blancum Sacerdotem. Ibi insignia Reipublicæ Lucensis, nempe in Scuto coronato LIBERTAS cum literis OTTO IMPERATOR. In postica effigies Episcopi cum epigraphe SANCTVS PAVLINVS, Episcopus & Protector Lucensium. Atque hactenus Nummos quosque, mihi visos, ad Lucam spectantes, congessi, in quibus *Ottonis Regis*, aut *Imperatoris* mentio est: non quod omnes percussi fuerint, dum Ottones imperarent, aut unus saltem ex iis regnaret. Sunt in his nonnulli longe serius signati: quippe repeti consuevit in Nummis Ottonis nomen, qui privilegium Monetæ concesserat, aut restituerat.

Decimus septimus, Decimus octavus, & Decimus nonus ad *Carolum IV. Imperatorem* sunt referendi, qui Reipublicæ Lucensi Sæculo Christi Decimoquarto Libertatem diu ereptam restituit. Mutinæ adservantur, neque explicatione indigent. Mihi, dum Lucæ forem, significavit amicus quidam meus, sibi visum ejusdem Civitatis Numisma, in circuitu hunc versiculum habens:

„ LVCA POTENS STERNIT,
„ SIBI QVÆ CONTRARIA CERNIT.

Vereor, ne Sigillum pro Numismate amicus ille acceperit. Liberarum quippe Civitatum mos fuit Sæculo præsertim Tertiodecimo epigraphes loco Leoninum aliquem Versiculum suis Sigillis addere, ut ex aliis exemplis liquet, quæ inferius in Dissertatione *de Sigillis* commemorabo.

PRINCIPES BENEVENTANI ET SALERNITANI.

SEd præter hasce tres Italici Regni Urbes, *Ticinum* videlicet, *Mediolanum*, & *Lucam*, olim Duces quoque & Principes Beneventani pecuniam cudisse deprehenduntur. Splendida plane fuit barbaricis temporibus illius Ducatus dignitas, amplitudo atque potentia, utpote qui potiorem partem Regni nunc Neapolitani complecteretur. Attamen dum stetit Langobardorum Regnum sub suis Regibus, numquam induxissem animum ad credendum, licuisse Ducibus illis signare Nummos, nisi ex iis unum nobis in Stemmate Genealogic. Reg. Langobardor. servasset Angelus Breventanus, quem heic sisto sub num. I. Visitur ibi effigies hominis cum Cruce, ac duabus Stellis, & in posticâ altera Crux cum Monogrammate, idest cum literis OGRE, seu GREO, quæ idem Breventanus interpretatur *Gregorius*. Anno revera DCCXXXI. Beneventanæ provinciæ præfuit *Gregorius Dux* regnante tunc Liutprando Rege. Et sane in eo Monogrammate ne ego quidem alium legere potui, nisi *Gregorius*. Verùm durum adhuc mihi videtur credere, tantum auctoritatis fuisse Ducibus Beneventanis, ut sub Rege Langobardo, quem uti supremum Dominum colebant, & a cujus imperio pendebant, pecuniam cuderent unâ sui effigie signatam, nullâque Regis factâ mentione. Illud contra exploratum est, ex quo excidit Langobardorum Regum dominatio Anno DCCLXXIV. Regnumque Italicum Carolo Magno Francorum Regi parere didicit, Arichisum Beneventanorum Ducem, quum se liberum a veteri Domino agnosceret, ne novo subderetur, quantis potuit viribus fuisse luctatum. Quare is omnia Regis, præterquam nomen, jura ac ornamenta arripuit, atque inter illa, ut videtur, Monetam; seque non amplius *Ducem*, sed *Principem*, hoc est supremum Dominum Beneventanæ amplissimæ Provinciæ deinceps inscripsit. Pares animos a parente accepit Grimoaldus III. ejus filius; quamvis enim post mortem patris a Carolo Magno, apud quem obses erat, dimissus eo pacto fuisset, *ut*

Chartas, Nummosque sui nominis (idest Caroli) *characteribus superscribi semper juberet*, uti Anonymus Salernitanus, & ex eo Camillus Peregrinius in editione Erchemperti, testatur: is nihilominus promissa brevi est oblitus. In *suis aureis* (ita idem Erchempertus scribit) *ejus nomen aliquandiu figurari placuit; mox pacta pro nihilo duxit observanda*.

Ejusdem Grimoaldi Tertium Nummum Le-Blancus produxit, quo Salernitani Scriptoris sententia confirmatur. Eum conspice Num. II. Ibi habes effigiem Principis Crucem supra caput gerentis cum literis GRIMVALD. In altera facie Stemma crucigerum more Nummorum temporibus iis Constantinopoli cusorum. Hinc G. vel S. & inde V. Subtus VII. In circuitu DOMS CARLVS R. idest *Domnus Carlus Rex*. Liceat tamen dicere: Nummum hunc non satis exacte expressisse videtur Le-Blancus. Ejus ectypon accuratiùs descriptum antea dederat Breventanus. Illustrissimus etiam Eques Pius Nicolaus Garellius Augustissimi Imperatoris Caroli VI. Bibliothecæ Præfectus, ejusque Archiatrus, & a Consiliis, Nummum eumdem aureum in suo Museo adservans, simile alterum ejusdem ectypon ad me misit. Sed & eumdem accepi ex Museo Sabbatinio Romano. Quare Nummum ipsum percussum circiter Annum Christi DCCLXXXVII. rectiùs expressum. Num. III. Lector accipiat. In altera facie legitur DOMS. CAR. ℞. idest *Domnus Carolus Rex*; hinc inde S. R. quas literas, dum meliora adferant alii, interpretor *Sacra Religio*, quum in aliis *Christiana Religio* occurrat; vel si mavis *Salus Regni*. In imo non *VII.* sed VIC. legitur, idest *Victoria*, quo nomine insigniti sunt & alii Nummi.

Verùm non diu Grimoaldus promissis stetit, ut dixi, immo *rebellionis jurgium initiavit*, uti Erchempertus Cap. 4. Histor. testatur. Quamobrem visitur alter ejus Nummus aureus sine *Caroli* nomine. Eum produxit Breventanus, qui & *pondus sesqui drachmæ* ei tribuit. Idem quoque Numisma in Museo Sabbatinio Romæ adservatur. Illud vide heic infra Num. IV. Antica Principis imaginem præfert cum epigraphe GRIMVALD. In postica Crux, & S. R. & literæ VICTOR. PRINCIP. idest *Victoria Principum*: quæ epigraphe tunc familiaris in Numismatis; nisi velis *Victoria Principibus*.

Quinctus Nummus aureus Romæ in prælaudato Museo Sabbatinio exsistens, ad *Siconem Principem Beneventanum* spectat, qui Anno Christi DCCCXVII. Grimoaldo IV. successit. In antica visitur imago Principis, globum crucigerum sustinentis, cum epigraphe SICO PRINCES. In aversa parte Sancti Michaëlis effigies, patroni videlicet, ut antea monui, Langobardicæ gentis, sive Regni. In circuitu literæ MIHAEL ARHANGELV. ONO, fortasse CONOB. Parvulum etiam Monogramma Christi in area conspicitur.

Sextus Nummus argenteus deauratus Mutinæ habetur in Museo Alexandri Bertacchinii. Ibi effigies Principis, Diadema, sive Coronam margaritis ornatam cum Cruce superposita gestantis. Circumstant literæ SICO PRINCE. In postica Crux cum duplici transtro, & hinc inde Z. C. quas interpretor *Salus Christianorum*. In limbo legitur S. MICHAEL ARHANGELV.

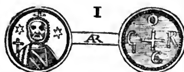
Septimus Nummus aureus in Museo Sabbatinio Romæ exsistens, *Sicardum Principem* exhibet, qui Anno Christi DCCCXXXIII. Siconi patri successit. Ejus effigies visitur cum literis SICARDV. In altera facie Crux Græcorum nummorum ad instar cum literis hinc inde S.I. quæ fortasse significant *Salus Imperii*. In circuitu VICTOR. PRINCIP. CONOB. uti in Græcis Nummis.

Scripsit ad me ex Urbe, quum in vivis esset, P. Eduardus de Vitry e Soc. Jesu, vir doctissimus, & Nummariæ peritissimus, atque insignis Musei institutor, ad se delatum fuisse Nummum ex ære inaurato, quem pro aureo incaute acceperat. Ibi effigies erat Principis, qualem in Sicardo conspeximus, cum inscriptione SICONOLFVS, & in aversa eadem Crux cum literis S. I. & VICTOR. PRINCIP. CONO. Is est *Siconolfus* Princeps primus Salerni, inter quem, & Radelchisum Beneventi Principem Anno Christi DCCCXL. teterrimum bellum exarsit, in longum tempus productum, & Beneventani Ducatus divisione tamdem compositum.

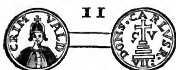
Octavum Nummum publici juris fecit Le-Blancus. Ibi Crux cum literis HLVDOVICVS IMPR. Is est *Ludovicus II.* Augustus Lotharii filius. In altera facie BENEVENTVM. Percussus Nummus circiter Annum DCCCLXXI. quo Imperator Beneventi versabatur. Atque hinc etiam elucere potest, non defuisse Adelgiso tunc Principi Beneventi querelarum caussam contra ipsum Ludovicum Augustum, quum iste ita Beneventi dominatorem ageret, ut Adelgisus contemtus, ac pæne exclusus videretur. En ab ipso Augusto Nummos Beneventi percussos, sine ulla Adelgisi Principis mentione. Erchempertum vide, ac Anonymum Salernitanum in Paralipomenis, Part. II. Tomi II.

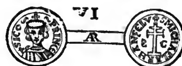
Rer.

PRINCIPUM BENEVENTANORUM, ET SALERNITANORUM.

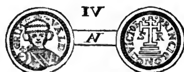

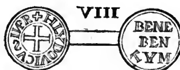

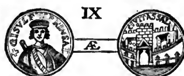

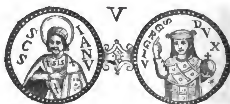

Tab. XXIV.

PRINCIPUM NEAPOLITANORUM.

Rer. Italicar. qui alià opprobria Beneventanis illata a Francis referunt; ob quæ male accidit Augusto ipsi Ludovico, ignominiose capto, ac sub multis pactis tamdem dimisso.

Nonus Nummus æreus, in Museo Chiappinio Placentiæ adservatus, ad *Gisulfum Salerni Principem* spectat. Ejus effigies conspicitur cum epigraphe GISVLF. . . . . In postica Urbis aspectus superpositis literis CIVITAS SAL. Gisulfus-ne Primus, an Secundus, heic designetur, ignoro. Nullum alium hactenus eorum Principum Nummum videre mihi contigit.

PRINCIPES NEAPOLITANI.

INclyta quoque Civitas *Neapolis*, ab antiquitate, amplitudine, ac venustate summe commendanda, & nunc nobilissimi Regni caput, quam sibi subjicere nulli umquam licuit Langobardorum Regum & Principum Beneventanorum, jus Monetæ ab antiquis Sæculis servat, eoque usi sunt Duces, sive Magistri Militum, ibi dominantes, de quibus actum est in Dissertatione V. *de Ducibus*. Nummos nonnullos ab iis percussos congessit, & mihi suppeditavit N. V. Ignatius Maria Como Patricius Neapolitanus, humaniorum literarum cultor egregius, & singularis amicus meus.

Primus æreus incertum est, quo tempore fuerit cusus. Ibi effigies visitur *Sancti Januarii Martyris*, ac celeberrimi Neapolitanorum Patroni, cum literis SCS IAN. In postica Crux cum literis S. T. idest *Salutis Trophæum*. Mentionem hujus Nummi fecerunt Scriptores Neapolitani, Hieronymus de Sancta Anna Carmelita Excalceatus in Vita Sancti Januarii, Turinus. Caracciolus, & alii.

Secundus æreus quoque, quo anno percussus fuerit, ignotum prorsus est. Ibi ejusdem Sancti Martyris effigies conspicitur, cum literis SC. IA. In postica Crux cum literis Græcis ΝΕΑΠΟΛΙC, idest *Neapolis*.

Tertius pariter æreus effigiem perhibet ejusdem Sancti, cujus e collo pendet stola cum literis in pectore SIS, quas, donec alii propiora vero me doceant, interpretari liceat *Sanctus Januarius*. In limbo legitur Αποσ. Ἰανουάριος, literis, ut nunc dicimus, cursivis, idest, ut conjicio, *Apostolus Januarius*. Sed cur Sanctum illum Martyrem titulo *Apostoli* donare voluerint Neapolitæ, divinare nondum potui. In postica epigraphe visitur, rudibus Græcis literis efformata, hoc est, Λυρωσις τῆς πόλεως ἀπὸ τοῦ πύρος. Communis Neapolitarum sententia est, designari his verbis *Liberationem Urbis ab immani incendio montis Vesevi*. Videtamen quàm bene scripta fuerint Λυρωσις & πόλιως. Quod certum mihi videtur, accentus ac spiritus appositi, ipsique errores, & forma characterum, non multam Nummi antiquitatem produnt.

Quartus aureus eumdem Sanctum Januarium exhibet stolatum, cum literis SIS in pectore, & in limbo SANCTVS IANVARIVS. Postica Crucem habet cum epigraphe Græca ΝΕΟΠΟΛΙΤΑΝ, ubi Α. pro Ω. fuit impressum: hoc est, *Neapolitanorum*.

Quinctus æreus effigiem parum a præcedenti absimilem præfert cum literis SCS IANV. In aversa facie visitur imago *Sergii Ducis Neapolitani*, globum terraqueum, Cruce superpositâ ornatum, sinistrâ gestantis. Additur & asteriscus. Ad latera dispositæ sunt literæ SERGIV DVX. Uti me monuit prælaudatus Como vir doctissimus, multa est inter Scriptores Neapolitanos concertatio, cui tribuendus sit hic Nummus. Quinque enim ejusdem nominis Sergii Duces Neapoli imperarunt. Franciscus de Petris in Histor. Neapolit. & nuper memoratus P. Hieronymus de Sancta Anna, censent Sergium eximium Principem Sancti Athanasii Neapolitani Antistitis patrem heic designari, qui Anno DCCCXL. floruit. Verùm Cl. V. Nicolaus Carminius Falco, nunc Episcopus Marturanensis, in Vitâ Sancti Januarii Italice scriptâ, veri putat similius, referendum esse Nummum hunc ad *Sergium III.* Neapolis Ducem, qui *Protosebasti* titulum a Græcis Augustis sibi comparavit.

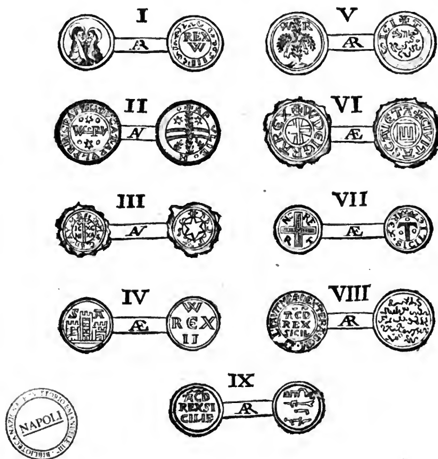
Sextus Nummus æreus, a perquam rudi artifice cusus, sed perrarus, a mei amantissimo Abbate D. Alexandro Chiappinio Placentino ad me missus fuit. Perquam similis præcedenti est, nisi quod heic *Sergius* dexterâ Crucem tenet. Eadem utrobique inscriptio, ita ut veri simile videatur, ad unum eumdemque Sergium pertinere & illum Nummum.

Septimus æreus effigiem Sancti Januarii præcedentibus similem nobis ostendit, cum literis SCS IAN. In posticâ sculpta habetur imago Episcopi cum literis ad latera positis ATHA EPS, idest *Athanasius Episcopus*. Is est Athanasius junior Neapolitanorum Antistes simul & Dux, qui Anno Christi DCCCLXXX. propter fraudes & vitia non pauca famosus evasit.

Octavus Neapoli a P. Dominico Putignano Soc. Jesu, antiquitatum studiosissimo adservatur. Quum fere in omnibus præcedenti sit similis, novâ explicatione non indiget.

Atque hactenus Neapolitani veteres Nummi, quos

GUILLIELMI I. GUILLIELMI II. AC TANCREDI.

HEN-

Et mortali consilio accepto Monetam suam introduxit, unam verò, cui Ducatus nomen imposuit, octo Romesinas valentem, quæ magis magisque ærea, quàm argentea probata tenebatur. Induxit etiam tres Follares (idem fortasse fuerunt ac *Folles*, de quibus in subsequenti Dissertatione agetur) *appretiatos. De quibus horribilibus Monetis totus Italicus Populus* (idest Apuliæ & Calabriæ) *paupertati & miseriæ positus est & oppressus.*

Guillielmus I. Guillielmus II. & Tancredus Siciliæ Reges.

PRimus Nummus argenteus in area hanc tantùm epigraphen præfert REX W. idest *Rex Willelmus*. Reliquæ literæ attritæ sunt. In altera facie duarum Sanctarum mulierum effigies apparet: fortassis Christi Mater Elisabetham visitans.

Secundus Nummus aureus in area habet W. idest *Willelmus*. Subsequuntur binæ literæ, quas Vergara opinatur esse P V. vel P R. At mihi potius videntur R X. hoc est *Rex*. Circumstant aliæ DVCAT APVL PRINCIPATVS CA. idest *Capuæ*. In postica superest tantùm APVLIE. H........

Tertius Nummus aureus minoris moduli Crucem præfert cum Græcis literis IC XC NIKA, idest *Jesus Christus vicit*. In limbo literæ Arabicæ adduntur, quæ fortasse nomen Regis indicant, sed ob vetustatem excisæ sunt. Postica & ipsa Arabicis characteribus inscripta erat, sed cunctis ferme obliteratis; ita ut dumtaxat per conjecturam tribui possit alteri ex geminis Regibus Siciliæ *Guillielmis*, quorum alter Anno Christi MCLIV. Rogerio patri in Regno successit, alter verò Anno MCLXVI. Willelmo I. patri. Incertum quoque est, utri ex iis debeamus ambos præcedentes Nummos.

Quartus æneus *Willelmum II.* designare videtur, quum ibi inscriptio sit W. REX. II. Attamen ad *Willelmum I.* pertinere mihi creditur, qui se *Secundum* inter Reges appellat. *Primus* enim Rex fuit Rogerius illius pater. In postica tres Turres visuntur cum literis S A quas suspicatur Vergara designare nomen *Sancti Andronici*. Ego *Salernum* iis indicari conjicio.

Quinctus argenteus arborem præfert, quam Palmam suspicor, quippe uti ex Nummis a Paruta, & Spanhemio productis edifcimus, Palma in antiquis Panormitanorum Nummis familiaris fuit. Literæ duæ W. R. indicant *Willelmum Regem*. In postica excidit epigraphe Arabica, uti & Latina in limbo, e qua tantùm superest SIC. Et iste Nummus ad utrum e Regibus referendus sit, non liquet.

Sextus æreus Crucem in area complectitur cum literis circumpositis W DEI GRA REX. In aversa facie area ædificium quadratum exhibet, figuram fortasse *Civitatis Cajetæ*, aut Castri in ea fabricati, quum apposita legatur epigraphes CIVITAS CAIETA. Et heic ignoro, primus-ne, an secundus Guillielmus Rex designetur.

Septimus Nummus æreus Crucem in area gemmis ornatam nobis ostendit, cùm epigraphe TANCRE. hoc est, *Tancredus*, in Siciliæ Regem electus Anno Christi MCLXXXIX In posticæ medio visitur T. indicans, ut arbitror, rursus *Tancredi* ipsius nomen, coronâ superimpositâ insignitum. Circumstant literæ REX SICILIE.

Octavus Nummus argenteus in area continet ejusdem Regis nomen breviatum TANCREDVS REX SICIL. In limbo lemma DEXTERA DOMini EXALTAVIT ME. In postica Arabicæ literæ, quas aliis interpretandas dimitto.

Nonus item argenteus eamdem præfert epigraphen TANCREDVS REX SICIL. Arabica inscriptio posticam implet, quam quidem sicuti & præcedentem, num præ vetustate fuerint recte, & absque mendis descriptæ, præstare nolo.

Henricus V. inter Augustos. Fredericus II. Imperator. Conradus Romanorum Rex; & Manfredus Siciliæ Reges.

ANno Christi MCXCIII. & MCXCIV. *Henricus VI.* inter Germaniæ Reges, & *V.* inter Imperatores, universum Regnum Neapolitanum & Siculum sibi subjecit, juribus *Constantiæ* Siculæ uxoris suæ usus. Quare Primus æreus Nummus ipsum respicit. In antica visitur Crux & epigraphe E. INPERATOR, idest *Enricus*. In postica cernitur Aquilâ cum literis C. INPERATRIX, idest *Constantia*.

Eorum filius in Regno utroque successit Anno Christi MCXCIX. *Fredericus II.* puer, postea Imperator, a *Constantia* Sicula matre educatus. Proinde ad eos spectat Secundus Nummus, in cujus alterâ facie Crux, & CONSTANCIA. R. idest *Regina*. In altera occurrit Aquila & FREDERICVS. R. idest *Rex*.

Tertius æreus, post matris mortem percussus a *Friderico II.* Crucem similiter præfert, ornatam literis F. DEI. G. REX. SICIL. In

aversa facie acervus spicarum, si conjecturam Vergaræ audimus, aut flos, cum epigraphe DVCAT. APV. PR. CAE. idest *Ducatus Apuliæ*, *Principatus Capuæ*. Hic Nummus ante Annum Christi MCCXX. percussus fuit.

Quartus æreus, ab eodem Frederico II. cusus post Annum MCCXX. quo Imperialem coronam Romæ suscepit, immo & post Annum MCCXXIII. quo Hierosolymitani Regni titulum est assequutus, in area habet FR. idest *Fredericus*, & in limbo ROM. IMPERATOR. In postica visitur Crux cum literis IESA. ET. SICIE. R. idest *Hierusalem & Siciliæ Rex*.

Quinctus æreus caput exhibet ipsius Frederici in area. Circumambitur literis F. ROM. IPR. SER. AVG. hoc est, *Fredericus Romanorum Imperator semper Augustus*. Pars aversa habet Aquilam in area, & literas R. IERSL. ET. SICIL. hoc est, *Rex Hierusalem & Siciliæ*.

Sextus argenteus, Vergaræ minime notus, Placentiæ adservatur in Museo Reverendiss. Abbatis Canonic. Regular. Chiappinii. Ibi caput Principis diademate redimiti, cum epigraphe FRIDERICVS II. In aversa facie Crux cum literis ROM. IMP. AVG. Quum nulla heic sit mentio Regni Hierosolymitani & Siculi, ideo Nummus videtur cusus ante Annum Christi MCCXXIII. Rara quoque est ibi *Secundi* appellatio addita nomini Frederici. Nummus fortasse percussus in Lombardia.

Septimus æreus Crucem in area exhibet cum literis F. ImPERATOR. In aversa parte visitur caput Regis coronam gestantis cum epigraphe REX. IERL. ET. SIC.

Octavus & Nonus similes, sunt *Augustales* Nummi, sive *Agostari*, de quibus agam in subsequenti Dissertatione, hoc est, aurei, affabre efformati ad imitationem veterum Romanorum Numismatum: qui quartâ parte unciæ auri constabant, idest eorum pondus æquabat Duplam Italicam minus 29. granis, ut nonnulli scribunt. At Johannes Villanius, cujus verba adferam in subsequenti Dissertatione, minus ponderis hisce Nummis tribuere videtur. In antica visitur effigies Cæsaris Augusti juvenis, radiatam coronam in capite deferentis. In altero Nummo eadem utique effigies conspicitur, sed capite laureâ coronâ redimito. Hæc ibi epigraphe CESAR AVG. IMP ROM. In posticâ exhibetur Aquila, & FRIDERICVS.

Quum verò Fredericus II. Anno Christi MCCL. finem vivendi fecisset, successit *Conradus* ejus filius, qui Anno MCCLII. Regnum Neapolitanum & Siculum tenuit. At brevi, hoc est Anno MCCLIV. vivere desiit. Ad eum spectat Nummus Decimus æreus, in cujus area legitur COR. idest *Conradus*, & in limbo IERVSALEM. In aversa parte Crux in area, & in circuitu literæ ET SICIL. REX.

Undecimus ad eumdem Conradum spectat. Crux visitur in medio, & circum CONRADVS. Altera facies hasce literas exhibet IER. ET. SICIL. in medio REX.

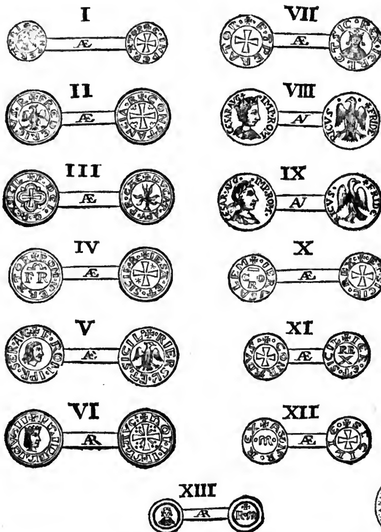
Sublato e vivis Conrado, etsi Conradus junior ejus filius viveret, *Manfredus*, e Frederico II. & ipse natus, sed extra nuptias, simulatâ Conradini morte, Anno Christi MCCLV. utriusque Siciliæ coronam sibi imposuit. Itaque ad eum spectat Duodecimus Nummus æreus, cujus antica hisce literis insignita est MAYNFR. REX. Crux in postica, & literæ SICILIE.

Ad eumdem *Manfredum* pertinere creditur Nummulus Tertius decimus, in quo effigies Principis cernitur, & in aversa parte duæ tantùm literæ R M. quæ per conjecturam explicatæ reddunt *Rex Manfredus*, aut *Maynfredus*.

Carolus I. Provinciæ Comes & Siciliæ Rex.

NEapolitanum deinde & Siculum Regnum sibi conquisivit *Carolus I. Provinciæ Comes*, Sancti Ludovici Francorum Regis frater, post prostratum, cæsumque in prœlio Manfredum Anno Christi MCCLXVI. Proinde is muneri Senatorio Urbis, ad quod præcedenti Anno a Romano Pontifice evectus fuerat, Regium nomen adjunxit. Plures ejus nomine percussi Nummi. Primus argenteus, uti & Secundus, figuram exhibent coronâ ornatam supra pulvinaria, aut supra sellam, aut, uti videtur, supra duos Leones sedentem, cum globo in dextera, & ramo olivæ in sinistra. Claudius Molinetus in Musei Parisiensis Sanctæ Genevieſæ descriptione censet, Caroli ipsius vultum ac speciem in ea effigie exhiberi. Etsi obstare videtur Nummus alter Caroli II. ejus filii, uti & aliquot Nummi Roberti Regis infra adferendi, attamen æquius puto excogitare heic Romanæ Urbis effigiem seu typum, ac præcipue quum circumstent literæ ROMA CAP. MVNDI, cujus nempe Civitatis Senator fuit Carolus ipse Rex. In aversa parte Nummi nunc editi, Leonis imago cernitur; & supra est scutum cum Lilio insigni Regiæ Familiæ Francorum, cui superstat Rastrum ad distinguendos a primogenito filios Regum Francorum minores natu. In circuitu KAROLVS. S. P. Q. R. ita ut intelligas, ambos hosce

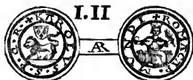
HENRICI V. FRIDERICI II. CONRADI AC MANFREDI.

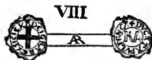

CA-

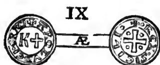
Tab. XXVIII.

C A R O L I I.

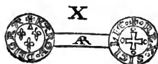

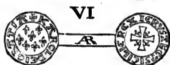

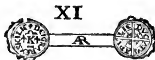

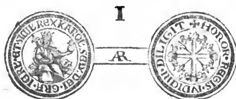

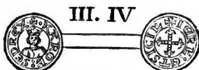

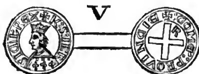

C A R O L I I I.

I I.
VIDE SUPRA NUMMUM XII.
CAROLI I.

RO-

ae Nummos, Anno MCCLXV. percussos, antequam Carolus Regio titulo auctus fuerit. Ceterum quod est ad mulieris figuram inter leones, sive in sella sedentis, in hisce duobus Nummis sculptam, vide supra inter Senatus Romani Nummos eamdem muliebrem imaginem, certe ibi Romanae Urbis symbolum. Et Romam quidem decet potiùs quàm Siciliae Regem, deferre Globum, designantem tellurem Orbis. Cur verò idem Globus in Nummo Neapolitano Sergii Ducis supra fuerit adhibitus, aliis perquirendum relinquo.

In Tertio argenteo eadem ferme lineamenta occurrunt, at inscriptio diversa. In altera parte legitur KAROLVS REX SENATOR VRBIS. In altera ROMA CAPVD MVNDI. S. P. Q. R.

Quartus & Quinctus Nummus argentei, parum ab antecedenti dissimiles sunt. In Quarto nedum apud Vergaram, sed & penes Molineum Roma sedens conspicitur, & in postica sub Leone impressum visitur F. Hi tres Nummi percussi videntur ante Annum MCCLXXVIII. quo Senatorium munus a Nicolao III. Papa ei ademtum fuit.

Sextus argenteus (uti & sequentes) percussus post Annum Christi MCCLXXVIII. aream praefert Liliis ornatam cum epigraphe KAROL DEI GRATIA. In postica Crux, & in limbo hae literae IERVSAL ET SICILIE REX.

Septimus argenteus ita inscriptus est: KAR. DEI GRACIA. Et in aversa parte REX SICILIE cum Cruce in medio.

Octavus argenteus has literas exhibet KA DEI GRA REX SICIE. In postica DVCAT APVL. PRIN CA. ideft *Ducatus Apuliae*, *Principatus Capuae*, ut in aliis praecedentium Regum Nummis. In medio RA, quae duae literae fortasse non satis accurate descriptae.

Nonus aereus in area habet K. subsequuntur in limbo AROLV. DEI GRACI. In postica REX SICILI.

Decimus argenteus Lilia praefert in area. Circum KAROL DEI GRA. In aversa facie REX SICILIE.

Undecimus argenteus in medio habet K. hoc est *Karolus*, & in circuitu DEI GRA REX SICILIE. In postica DVCATVS APVLIE.

Duodecimus argenteus, Mutinae quoque mihi visus in Museo Bertacchinio, Scutum praefert, ubi Lilia insigne Regum Francorum, & Crux tessera Regni Hierosolymitani. Circumstat epigraphe KAROL IERL ET SICIL REX. In postica Annunciatio Virginis cernitur, & in circuitu legitur AVE GRA PLENA DNS TECVM. Carolo I. Regi Vergara tribuit hunc Nummum. Mihi potius Carolo II. tribuendus creditur. Alterum similem argenteum vidi Placentiae apud Reverendiss. Chiappinium, ubi legitur KAROL. COM. (ideft *Comes Provinciae*) IERL. &c. Nummi quoque Caroli II. Regis eamdem exhibent Virginis & Angeli effigiem. Ex isto Carolo, aut ex ejus filio Carolo successore descendisse videtur mos appellandi, ut adhuc fit, in Regno Neapolitano *Carlini* ejusdem ponderis argenteos. Auctor est supra laudatus Vergara, legi in Bulla Benedicti XI. (scribe XII.) Anno Christi MCCCXLII. *Una Uncia auri ad pondus Regni valet ultra Ducatos quatuor de Carlenis*. Et in Inscriptione Neapolitana Anno MCCCLXX. haec iisdem habentur: *A quo recepit Sancta Restituta Carolenos ducentos octuaginta quatuor.*

Carolus II. Apuliae Rex.

VIta functo Carolo I. Rege Anno Christi MCCLXXXV. successit in Regno Neapolitano *Carolus II.* ejus filius, tunc tamen captivus, qui Anno MCCLXXXIX. Romae a Martino IV. coronâ Regiâ redimitus fuit, & usque ad Annum MCCCIX. regnavit. Primus ad eum spectans Nummus eumdem ferme typum refert, ac percussi a Carolo I. ejus patre, dum Senatorium Urbis munus gereret. In cujus antica mulieris formam cerno sedentis in sella, sive supra leones, ac gestantis sceptrum liliatum dexterâ, sinistrâ verò globum telluris cum Cruce. Epigraphe ista circumstat: CAROL. SED, ideft *Secundus*, DEI. GRA. IERL. ET. SICIL. REX. In postica Crux liliata, qualis in Regum Francorum nummis ejus Saeculi occurrit. Lemma additur: HONOR REGIS IVDICIVM DILIGIT. Cur verò Carolus II. figuram adhibuerit, quae, ut praedixi, Romanam Urbem referre videtur potius, quàm Regem ipsum, uti Vergara opinatur, divinare nescio. Fortassis id factum est tantùm de caussâ, quod patris Nummi eam praetulere figuram, percussi nempe ab illo, quo tempore Senator Urbis erat. Similis Nummus a V. Cl. P. Dominico Viva Soc. Jesu, traditur repertus fuisse Beneventi in arca, ubi conditum est Corpus Sancti Bartholomaei Apostoli, dum haec Anno Christi MDCXCVIII. reserata fuit ab Eminentissimo Vincentio Ursino, postea sub nomine Benedicti XIII. Romano Pontifice. Verùm literas SED, ideft *Secundus* non legit Viva, ita ut ad Carolum I. pertinuisse Nummus ille videatur.

Se-

Secundus Nummus argenteus similis est Nummo Caroli I. quem postremo loco attuli. Scilicet Scutum habet, in quo exhibetur insigne Regni Hierosolymitani, & Regalis Francicæ Familiæ, cum literis KAROL. SED. IERL ET SICIL REX. In postica Gabriel Archangelus nuntius ad Virginem sanctissimam cum epigraphe AVE GRACIA PLENA DNS TECVM. Scilicet hic Princeps singulari devotione animi Annuntiationem Virginis coluit, ac sub ejus nomine novam Neapoli Cathedralem Ecclesiam condidit.

Tertius Nummus ex ære & argento conflatus, caput ipsius Caroli II. Regis præfert, coronâ radiatâ insignitum cum literis KAROL. SED. REX. In postica Crux, & inscriptionis continuatio IERL ET SICIL.

Quartus tertio similis est, sed formæ minoris.

Quinctus ex ære & argento Nummus effigiem exhibet ipsius Regis, pallium gestantis, in quo tria Lilia cum Rastro, & literis K. S. idest *Karolus Secundus* IER. SICIL. REX. Aversa pars Crucem in area habet & epigraphen COME (idest *Comes*) PROVINCIE.

Robertus, & Johanna I. Apuliæ Reges.

ANno Christi MCCCIX. Robertus Carolo II parenti in Regno Neapolitano successit. Primus, & Tertius Nummus ambo argentei, & parum dissimiles, in antica præferunt effigiem, ut Vergara censet, Regis in sella, aut supra geminos Leones sedentis, ac dexterâ sceptrum liliatum, sinistrâ globum cum Cruce tenentis. Ibi ego opinor, typum Romanæ Urbis potius repræsentari, quem in suis Nummis, ut supra innui, expresserat Carolus I. Rex, & Senator Romæ, Roberti Avus. Additur in eadem area glans, uti videtur. Ibi ista inscriptio ROBERT. DEI. GRA. IERL. ET. SICIL. R. In aversa idem lemma, quod nuper vidimus a Carolo II. ejus patre adhibitum, scilicet HONOR REGIS IVDICIVM DILIGIT.

Secundus argenteus apud Vergaram, & in Museo Chiappinio Placentiæ, anticam perhibet similem præcedenti. Postica dumtaxat dissimilis. Hæc enim ibi epigraphe: COMES. PROVINCIE ET. FORCALQERII.

Tertius similis Primo, ut nuper dixi, dissimilis est tantùm modulo.

Quartus argenteus spectat ad *Johannam I.* quæ Roberto Avo paterno vitâ functo Anno Christi MCCCXLIII. successit. Primus ab ea percussus Nummus argenteus Coronam Regalem præfert, sub qua Rastrum & Lilia. In circuitu epigraphe IOHAN. HIER. ET. SICL. REG. Postica habet Crucem, Hierosolymitani Regni signum, & Lilia cum Rastro, insigne Francorum Regum, cum literis COMITSA PVICE. E. FORCAL. hoc est, *Comitissa Provinciæ, & Forcalquerii.*

Quinctus æreus eamdem Coronam præfert sine Liliis, & cum lemmate AVE. MRIA. GRACIA. PL. In posticâ Crux liliata cum literis AVE M.

Sextus argenteus eidem *Johannæ I.* tribuitur a Vergara. Mihi creditur adscribendus *Johannæ II.* de qua infra erit sermo Aquila visitur in area cum epigraphe IVHANNA REGINA. In postica effigies Romani Pontificis cum literis S. PETRVS PP. idest *Papa*. Confer Nummum istum cum Nummis ejusdem Johannæ II. Eadem signa, eamdemque inscriptionem utrobique animadvertes. Neque id infra negat Vergara ipse.

Septimus argenteus ad *Johannam I.* spectat. Ibi Corona, ut in præcedentibus, & epigraphe IOVA. D. G. SICIL. idest *Jovanna Dei gratiâ Siciliæ*, Regina. Aversa facies Crucem cum Liliis in angulis habet ac literas in limbo COMISA PRO........

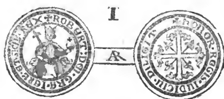
Octavus argenteus in area quatuor literas complectitur G. V. A. R. & in circuitu IVHANNA REGINA. In altera facie Romani Pontificis effigies cernitur cum literis S LEO PAPA. Et hunc Vergara *Johannæ I.* tribuit. Rectius fortasse illum adsignes *Johannæ II.* quæ *Juhanna* appellatur in ejus Nummis, ac Romani Pontificis imaginem iis adjungit. Quid significent literæ illæ G. V. A. R. Lector a me edoceri minime exspectet.

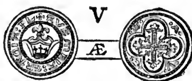
Nonus Reginæ, coronam in capite gerentis, effigiem exhibet. Hæc ibi inscriptio: IVH. REGINA. Crux in aversa parte visitur cum literis IER. SICIL. Si Vergaram auscultamus, & hic Nummus referendus est ad *Johannam I.* Mihi potius videtur ad *Secundam* pertinere.

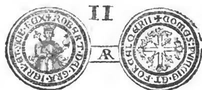
Carolus III. Ludovicus Andegavensis, & Ladislaus, Reges Neapolis.

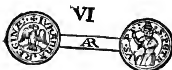
C*Arolus III.* Ducis Dyrrachii nepos, appellatus *de la Pace*, Anno Christi MCCLXXXI. Regno Neapolitano potitus, subsequenti Anno Johannam I. Reginam de medio sustulit. Ad eum pertinet Primus Nummus argenteus, Mutinæ in Museo Bertacchinio adservatus. Ibi in area Siglæ istæ S. T. P. E. Pro T. Vergara legit M. Has verò alii interpretentur:

ROBERTI, ET JOHANNÆ I.

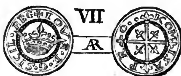

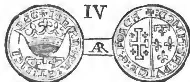

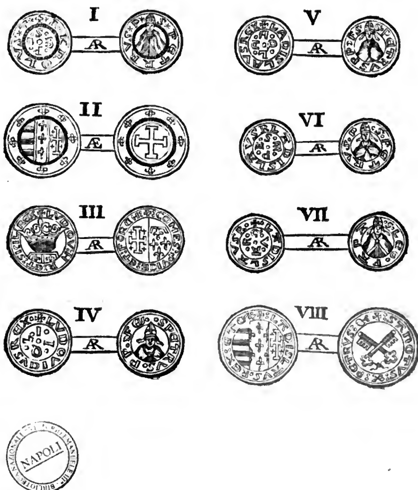

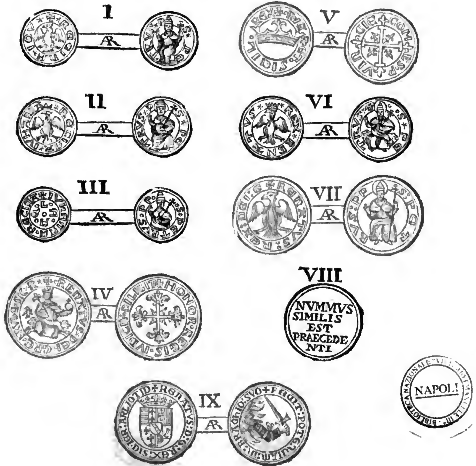
Tab. XXX.

CAROLI III. ANDEGAVENSIS, ET LADISLAI.

JO-

JOHANNÆ II. ET RENATI.

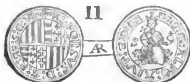
AL-

Tab. XXXII.

ALPHONSI I. ET FERDINANDI I.

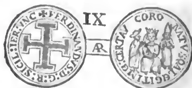

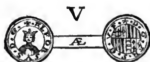

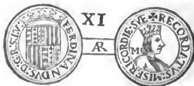

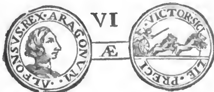

XIII.

tur: neque enim succurrunt nisi divinationes, quas facile utique proponerem, sed facilius alii possent rejicere. In circuitu Siglarum legitur hæc epigraphe R. KROLVS. T. idest *Rex Carolus Tertius*. In aversa facie imago Romani Pontificis cum literis S. PETRVS. P. de quo infra ad Quartum Nummum aliquid dicam.

Secundus Nummus æreus est. Ibi Crux, tessera Regni Hierosolymitani, ac tria Lilia. In posticâ Crux altera: & quum ibi quatuor Fasciæ appareant, quæ Hungarici Regni tesseram referunt, dicendus spectare Nummus vel ad Ludovicum Hungariæ Regem celeberrimum, vel ad *Carolum Tertium*, heredem Regni illius.

Tertius argenteus apud Vergaram, & Regii a Comite Nicolao Tacolo adservatus, pertinet ad *Ludovicum Comitem*, seu *Ducem Andegavensem*, qui à Johanna I. Regina adoptatus, auditâ ejus morte, Anno Christi MCCCLXXXII. Rex Neapolis a Clemente VII. Antipapa renuntiatus, bello infeliciter cum Carolo III. ac miserrime gesto, diem clausit extremum Anno MCCCLXXXIV. Nummi hujus aream implet Corona cum Liliis infra positis, & Rastro. In limbo legitur LVDOV. HIER. ET. SICIL. REX. In aversa parte insignia Regum Francorum cum Rastro, quod *Lambel* Galli appellant, & Cruce tesserâ Regni Hierosolymitani, additis in limbo literis COMES. PROVICE. ET. FORCAL*querii*.

Quartus Nummus argenteus in area præfert quatuor Siglas I. I. Q. L. quas aliis explicandas relinquo. Circumstat hæc epigraphe LVDOVICVS REX. In postica Romani Pontificis effigies cum literis S. PETRVS CONFES. idest *Confessor*: quod mirum videatur, nisi heic indicetur *Sanctus Petrus Cælestinus Papa*, ut in Primo Caroli III. Regis Nummo, supra descripto.

Ad *Ladislaum* Neapolis Regem, quem *Wincislaum* & *Lancislaum* vidi appellatum a nonnonnullis Historicis, Caroli III. filium, qui Anno Christi MCCCXC. Apuliæ Regno præesse cœpit, pertinet Nummus Quinctus argenteus; in cujus area visuntur literæ quatuor, quas Vergara putat AQLA, designantes, ut veri videtur simile, Civitatem *Aquilam*, cui concessum fertur jus cudendæ Monetæ. In limbo legitur LADISLAVS REX. In altera facie imago Romani Pontificis cum epigraphe S. PETRVS PP. CONFES. Hunc Sanctum Petrum Apostolorum Principem Vergara censuit. Mihi creditur Sanctus Petrus Cælestinus, ut nuper significavi.

Sextus argenteus quatuor Siglas in area spectandas offert, nempe S. M. (ut Vergara opinatur) P. E. Circumducitur epigraphe LADISLAVS R. idest *Rex*. In postica eadem effigies Papæ cum literis S. PETRVS P*apa*.

In Septimo argenteo eædem literæ, quas supra in Octavo Nummo Johannæ I. vidimus, hoc est GVAR, & circum LADISLAVS R. In aversa facie Pontificis Romani imago & literæ S LEO PP. idest *Papa*.

In Octavo argenteo tessera Familiæ Regiæ Francicæ, hoc est, Lilia; Crux, symbolum Regni Hierosolymitani, & quatuor Fasciæ, insigne Regni Hungarici, in quod Ladislaus jus sibi tribuebat. Circumstat epigraphe LADISLAVS REX ET DV In postica binæ Claves cum literis SANCTVS PETRVS. Nummus fortasse cusus Romæ: eidem quippe Urbi dominatus est Ladislaus.

Johanna II. & Renatus Reges Neapolis.

JOhanna II. Ladislao Regi fratri suo, fine liberis vitâ functo, successit in Regno Anno Christi MCCCCXIV. Primus Nummus ad eam referendus Aquilam expansis alis in area præfert, additâ in limbo epigraphe REGINA IOV. In postica effigies Romani Pontificis, & S. PETRVS P.

Secundus argenteus Mutinæ in Museo Bertacchinio adservatus eamdem Aquilam exhibet. Circumstat inscriptio REGINA IVHANNA. Similis antecedenti Nummo postica.

Tertius argenteus tres Siglas in area ostendit, hoc est, ut Vergara censet, A. Q. L. A. quæ Civitatem *Aquilam* referre videntur. In limbo IVHANNA REGINA. In aversa facie imago Pontificis Maximi, & S. PETRVS PP. idest *Papa*.

Quartus argenteus pertinet ad *Renatum Ducem Andegavensem*, qui Anno MCCCCXXXVIII. Neapoli Rex salutatus & exceptus fuit, heres nempe institutus a Johanna II. quæ Anno Christi MCCCCXXXV. e vita excesserat. In Primo ejus Nummo argenteo visitur figura, ut puto, mulieris Sceptrum & Globum cum Cruce tenentis ac insidentis in sella, sive supra geminos Leones, qualis in Nummis Caroli I. & II. ac Roberti expressa cernitur. Ipsius Renati Regis figuram Vergara putat Quæ supra sum ego opinatus, nihil refert heic repetere. Additur in latere areæ parva Aquila. Hæc ibi epigraphe RENATVS. DEI. GRE. IRVLE. SIC. R. In postica Crux cum lemmate HONOR. REGIS. IVDICIV. DILIGIT.

Quinctus argenteus Coronam in area exhibet cum epigraphe circumposita: R. ideft *Renatus*, IER. ET. SICIL. REX. Aversa facies ostendit Crucem cum Liliis in angulis & literis : COMES PVINCIE.

Sextus argenteus Aquilam Coronâ superpositâ ornatam in area habet & literas REX RENATVS. In aversa facie imago Romani Pontificis sedentis cum literis S. PETRVS E. Quam postremam literam interpretor *Eremita*. Si hoc verum, jam tenes, non alium in hisce Nummis designari, quàm Sanctum Petrum Cælestinum.

Septimus argenteus Aquilâ insignitus est, & inscriptione RENATVS. REX. DEI. G. Similis præcedenti postica cum literis S. PETRVS. PP. *Papa*.

Octavus argenteus a præcedenti minoris formæ, differt magnitudine tantùm.

Nonus argenteus aliquid peregrini præfert. Aream occupat Scutum præferens insignia Francica, Regni Hierusalem, & Ducatus Lotharingiæ, quem postremum jure uxoris repolcebat. Ita concepta est ibi epigraphe RENATVS D. G. REX SIC. IER. ARLIOTI D. Quid significet postremum hoc *Arliotid*, si bene descriptæ sunt literæ, acutioribus ingeniis decernendum relinquo. Quid verò si legendum potius ibi censeas AC LOTH D, ideft *Ac Lotharingiæ Dux*? Attamen nihil statuo. In postica pro symbolo brachium armatum, nudum ensem atque erectum tenens. Accedit lemma : FECIT POTENCIAM IN BRACHIO SVO.

Alphonsus I. Aragonensis, & Ferdinandus I. Neapolis Reges.

ALphonsus I. inclytus Aragonum & Siciliæ Rex, Anno Christi MCCCCXLII. Neapoli, atque adeo universo Regno potitus est, quo illum tamdem mors Anno Christi MCCCCLVIII. exuit. Primus ad eum spectans Nummus argenteus, ejusdem Regis coronati caput exhibet cum inscriptione ALFONSVS. DEI. GRACIA. REX. Aversa pars Fascias habet pendentes, insigne Aragonum : orizontales, insigne Regni Hungarici : Lilia & Crucem, insigne Regni Neapolitani & Hierosolymitani, additis literis in limbo CICILIE. CITRA. ET. VLTRA.

Secundus argenteus a Vergara productus habet insignia in præcedenti memorata cum epigraphe ALFONSVS (seu ALHONSVS) D. G. R. ARAG. S. C. V. H. ideft *Dei gratiâ Rex Aragonum, Siciliæ Citra, Ultra, Hierusalem*; aut *Hungariæ*, in quam ex adoptione Johannæ II. jura sibi Alphonsus tribuebat; aut pro H. legendum F. ideft *Citra, Ultra Farum*. In aversa facie imago sive Regis ipsius, sive Romæ sub forma mulieris sedentis, & Globulum ac Sceptrum tenentis, cum lemmate DNS M. ALFO. AIVT. E. D. I. M. hoc est: *Dominus mihi Alfonso adjutor. Ego despiciam inimicos meos*. Si Vergaræ fides, hæc ibi inscriptio exsistit ALFONSVS. D. G. R. AR. S. E. VN. At videndum, an præferenda sit lectio mea, nempe D. G. R. ARAG. S. C. V. H. vel F. *Dei gratiâ Rex Aragonum, Siciliæ Citra Ultra, Hierusalem*, vel *Farum*.

Tertius argenteus, quem Vergara exhibet, adservatur quoque Bononiæ penes amicum virum Johannem Baptistam Bianconum Priorem Ecclesiæ Parochialis de la Mascarella, & Græcæ Linguæ in Lycæo Bononiensi Professorem. A præcedenti parum dissimilis est. In antica legitur ALFONSVS D. G. R. ARAG. S. C. V. F. Vides heic confirmari conjecturam meam superioris lectionis, scilicet *Siciliæ Citra Ultra Farum*. In postica S. additum figuræ muliebri, quasi per eam *Sicilia* indicetur. Ibi lemma nuper explicatum in Secundo Nummo, DNS M. ADIVT. ET. EGO DES. I. M.

In Quarto Nummo par est inscriptio.

Quinctus æreus parvi moduli caput Regis ostendit cum literis ALFONSVS D. G. Visuntur insignia Regalia in postica, cum epigraphe R. AR. S. C. V. F. cujus explicationem heic repetere non vacat.

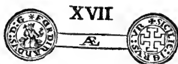
Sextus æreus, nescio ab ipso-ne, an ab alio quoquam in ejus Regis honorem cusus fuerit. Ibi Alphonsi imago, & in circuitu literæ ALFONSVS REX ARAGONVM. In aversa parte Victoria, a currentibus equis vecta, & in limbo VICTOR SICILIE PRECI.

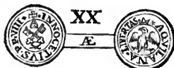
Septimus argenteus ad *Ferdinandum*, sive *Fernandum I.* pertinet, qui Alphonso patri in Regno Neapolitano successit Anno Christi MCCCCLVIII. Ibi visitur imago Regis ipsius coronati, cum parva Aquila, & epigraphe : CORONATVS QA. ideft *Quia*, LEGITIME. CERTAVI In aversa Crux, & literæ FERDINANDVS. D. G. R. SICIE. IER. V. ideft *Dei gratiâ Rex Siciliæ, Jerusalem, Ungariæ*. Vide infra. Interim noveris, eos Nummos appellatos fuisse *Coronatos*.

Octavus argenteus insignia supra memorata exhibet cum literis FERDNANDVS D. G. R. SI. I. V. In postica imago Regis, seu Romæ, ut in Nummis Regum Caroli I. & II. lemmate hoc

A L P H O N S I   I I.

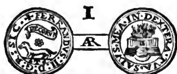

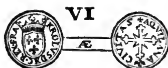

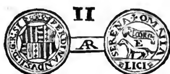

FER:

FERDINANDI, ſeu FERRANDI II. ET CAROLI VIII.

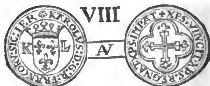

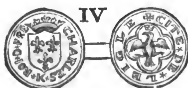

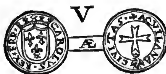

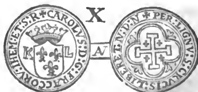

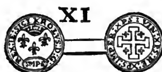

FRE-

hoc circumdata: DNS. M. AIVT. ET. EGO. D. I. M. *Dominus mihi adjutor; & ego despiciam inimicos meos*.

Nonus Crucem eamdem præfert cum literis FERDINANDVS D. G. R. SIC. IER. VNG. In postica Regis ipsius sedentis effigies, cui hinc Cardinalis Coronam imponit, & inde stat Episcopus cum Libro Rituali. Epigraphe ut supra: CORONATVS. Q. LEGITIME CERTAV.

Decimus argenteus imaginem ipsius Regis ostendit cum inscriptione FERRANDVS. D. G. R. SICILIE. IE. In postica imago Sancti Michaëlis armati cum vexillo & clypeo, Draconem pedibus conculcantis, & literæ IVSTA TVENDA.

Undecimus argenteus, insignia Aragonum, Siciliæ, Hierusalem, & Hungariæ continens, ita inscribitur in antica: FERDINANDVS D. G. R. S. I. V. In postica Regis coronati effigies & M. in area; in limbo autem hæc epigraphe RECORDATVS MISERICORDIE SVE.

Duodecimus æreus, a Vergara productus, & Mutinæ adservatus in Museo Bertacchinio, caput Regis coronati exhibet, & literas FERRANDVS. REX In postica equus visitur sine freno ambulans, symbolum Neapolitanæ Urbis. Aquila etiam parva in areâ conspicitur, & in imo T. cum Rosis hinc inde. Circumstat lemma EQVITAS REGNI.

Nummi ærei Decimus tertius, Decimus quartus, Decimus quinctus, & Decimus sextus, parum dissimiles, ejusdem Regis effigiem præferunt, cum literis FERRANDVS, aut FERDINANDVS REX; & in aversa facie Equum & Siglam L. aut A. aut BR. Hi Nummi ærei, quorum adhuc usus, propterea appellati *Cavalli*.

Decimus septimus æreus figuram Regis, seu Romæ sedentis, & Globum ac Sceptrum tenentis, exhibet cum epigraphe FERDINANDVS D G. In postica Crux, & epigraphe SICILIE. IERVS. VN.

Decimus octavus æreus, similis septimo supra relato, sed modulo minor, caput Regis coronati ostendens, inscriptus est CORONATVS QA LEGITIME CERTAVI. Crux aream posticæ implet, & in limbo legitur FERDINANDVS D. G. R. SICIL. IER.

Decimus nonus æreus cum effigie Regis & epigraphe FERDINANDVS. D. G. REX. præfert in aversa parte Victoriam ab equis vectam, cum literis in circuitu SICILIE VICTOR.

Vigesimus æreus, quem ego possideo, possidet etiam Reverendiss. Abbas Chiappinius Placentiæ, ab Aquilanis cusus est, qui deficientes a Ferdinando I. Rege Anno Christi MCCCCLXXXVI. sese Innocentio VIII. Pontifici Maximo commendarunt. Cernuntur ibi Claves cum tiara Pontificia, & epigraphe INNOCENTIVS PP. VIII. In postica Aquila, symbolum Civitatis Aquilæ, & lemma AQVILANA LIBERTAS.

Vigesimus primus æreus percussus fuit a *Nicolao Comite Campibassi*, qui cum aliis Regni Magnatibus a Ferdinando I. Rege defecerat, & Johanni Andegavensi Renati Regis filio adhæserat circiter Annum Christi MCCCCLIX. Antica præfert compedes, qui in Nummis Sancti Ludovici, aliorumque Galliæ Regum visuntur cum epigraphe NI OLA COMes. Crux in postica, & literæ CAMPIBASSI.

Alfonsus II. Rex Neapolis.

ANno MCCCCXCIV. diem clausit extremum Ferdinandus I. Aragonensis, Rex Neapolis, eique successit *Alfonsus II.* filius, gravibus & ipse procellis agitatus; quippe Anno eodem a Carolo VIII. Gallorum Rege spoliatus Regno, vitæ terminum insequenti Anno MCCCCXCV. complevit. Primus Nummus argenteus ab eo cusus imaginem Sancti Michaëlis Draconem ferientis præfert cum inscriptione ALFONSVS D. G. R. SIC. IE. V. In postica ipse Rex sedens, cui Cardinalis Regiam Coronam imponit, stante Episcopo ab altero latere. Hæc epigraphe CORONAVIT E VNXIT. ME. MANVS. T. D. idest, *tua, Domine*.

Secundus argenteus insignia Aragonensia & Neapolitana exhibet cum literis ALFONSVS II. D. G. R. S. *Dei gratiâ Rex Siciliæ*. In postica imago sedens, dextrâ sceptrum, sinistrâ globum tenens, quæ Vergaræ creditur, ipsum Alfonsum designare. Circumstant literæ SVB DEXTERA TVA SALVS. M. D. idest, *mea, Domine*.

Tertius argenteus in area Hermellinum, sive Mustelam albam præfert; supra pendet fascia, in qua literæ DECORVM. Circum descriptæ literæ ALFONSVS II D. G. R. SICILIE IER. V. In postica visitur ara, super quam flamma ardet; & additur lemma: IN DEXTERA TVA SALVS MEA.

Ferdinandus, seu *Ferrandus II.* & *Carolus VIII.* *Reges Neapolis.*

PRimus apud Vergaram exhibet Hermellinum, sive Mustelam cum literis in fascia su-

superposita inscriptis DECORVM. In limbo FERRANDVS. II. D. G. R. SIC. Postica similis præcedenti Nummo. Hic Alfonsi II. filius Regnum Anno Christi MCCCCXCV. recepit.

Secundus in area habet insignia Aragonensium ac Neapolitanorum Regum cum epigraphe FERDINANDVS II. D. G. R. SI. In postica visitur Hermellinus cum E. superinscripto, & lemmate DECORVM. In limbo OMNIA SERENA. In imo legitur LICI.

Tertius similis fere præcedenti.

Quartus æreus apud Le-Blancum ad *Carolum VIII.* Regem Franciæ pertinet, qui Anno MCCCCXCIV. Regnum sibi subjecit. Percussus est Nummus a Civitate Aquilana, quæ ei inter primas adhæsit, ac Monetæ jus sibi confirmandum curavit. In antica Scutum cum Liliis, Coronâ superimpositâ. Epigraphe Gallicis verbis CHARLES K. inversum, ROI. D. FRE. ideſt *De France*. In posticâ Aquila insigne illius Urbis, atque in limbo CITE DE LEIGLE, ideſt *Civitas Aquilæ*.

Quinctus Nummus æreus apud eumdem Le-Blancum, ab iisdem Aquilanis cusus. In antica idem scutum cum literis CAROLVS REX FRR. Crux in aversa parte, & Aquila parva cum epigraghe AQVILANA CIVITAS.

Sextus æreus, a Le-Blanco productus, adservatus in Museo olim Angeli Mariæ Blanci Mutinensis, atque eodem scuto insignitus hanc inscriptionem gerit KROLVS D. X. G. REX FRA. In postica Crux, cui subeſt Aquila parva, & circum legitur AQVILANA CIVITAS.

Septimus argenteus apud Vergaram, Gallici insignis Scutum præfert cum literis KROLVS. D. G. R. FR. SI. In postica Crux cum epigraphe TEATINA CIVITAS. Ergo percussus Nummus in Teatina Urbe Regni Neapolitani.

Octavus Nummus aureus apud Le-Blancum & Vergaram, Scutum prædictum habet in area, & hinc inde K. L Circumstant literæ KAROLVS D G.R. FRANCORV. SIC. IER. In postica Crux, & lemma XPS. VINCIT. XPS. REGNAT. XPS. IMPERAT. Hæc epigraphe a tempore Sancti Ludovici in Regum Francorum aureis & argenteis Nummis usitata fuit.

Nonus aureus penes eosdem Le-Blancum & Vergaram, parùm ab antecedenti differt.

Decimus aureus, a Le-Blanco & Vergara editus, Scuto eodem insignitus, hanc epigraphen exhibet CAROLVS D.G FRACCORV. IHEM. ET. S. R. Crux Hierosolymitana in postica cum literis PER LIGNV. S. CRVCIS LIBERET N. D. N. ideſt *nos Deus noster*.

Undecimus aureus, a Le-Blanco & V evulgatus, tria exhibet Lilia, quibus Cc superstat. In imo, Siglæ S. M. P. E. C. KROLVS D. G. R. FR. SI. I. In postic cum quatuor Cruciculis, & epigraphe VINC. XPS. &c. ut supra in Octavo N

Fredericus II. Rex Neapolis.

FInem vivendi fecit Ferdinandus II Re politanus Anno Christi MCCCCXC que successit *Fredericus* patruus, *Secu* pellatus inter Neapolitanos Reges. Pri eo percussus argenteus caput coronatu fert cum T. in area, & epigraphe FED CVS DEI GR. SI. HI. In posticaLiber. flammæ vorant, cum hac inscriptione R DANT VETERA, ut indicaret, se obl injurias sibi suisque a Populo inlatas.

Secundus argenteus a Vergara prod atque æreus mihi Mutinæ visus apud an virum sæpe laudatum Dominicum Vand ac in Museo Chiappinio Placentiæ exti Scutum cum Aragonensium & Siculoru gum insigni complectitur, & in limbo hanc inscriptionem FEDERICVS DEI REX SI. I. V. ideſt *Siciliæ*, *Hierusal* *Hungariæ*, Sed in æreo legitur REX SI.I Posticæ aream implent duo Cornua copi literis VICTORIE FRVCTVS.

Tertius argenteus Aquilam in area ost & epigraphen FRIDERIC. T. DI. GRA. SICIL. *Tertius* dicitur, quod post Frid II. Imperatorem Neapoli regnarit, qu men ille tantùm *Secundus* inter Augusto retur, & *Primus* Siciliæ fuerit dominat postica visitur tessera Aragonensium Re & inscriptio DVC. APVL. PRINCIPAT PVE.

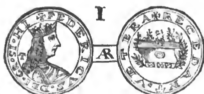
Quartus æreus effigiem Regis ipsius co exhibet cum literis in limbo FEDER D. G. R. SI. In aversa parte Crux & le SIT. NOMEN. DNI BENEDIC*tum*.

Quinctum æreum adservat Mutinæ B lomæus Solianus egregius Typographus. tur ibi caput Regis coronam deferentis epigraphe FEDERICVS. REX. In av parte Equus sine freno cum literis EQV REGNI.

Anno Christi MDI. Federicus II. a L co XII. Francorum Rege, atque a Ferdi Aragonum & Siciliæ Rege Regno exutu plures deinde abiit in Gallia Anno M Quum ultra Annum Millesimum Quinge mum minime procedere statuerim in te dis Italiæ Nummis, heic finis esto Ne tanis. V

FREDERICI III.

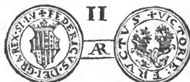
I

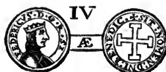
III

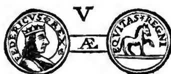
II

IV

V

VENETIARUM DUCES.

SI non ejusdem antiquitatis, atque hactenus memoratæ officinæ Monetariæ, vetustissima tamen esse non desinit *Veneta*. Quo tempore cudi illic pecunia cœperit a Venetis Ducibus, nondum fortasse constat. Andreas Dandulus inter Venetos Scriptores & doctrinâ & vetustate omnium spectatissimus, ab antiquis Sæculis ejusmodi jus conlatum Veneti Populi Moderatoribus scribit. Nam de Rodulpho Italiæ Rege circiter Annum Christi DCCCCXXVI. agens, hæc habet: *Hic Rodulfus Regni sui Anno Quarto, Papiæ solium tenens, immunitates Venetorum in Regno Italico ab antiquis Imperatoribus & Regibus concessas per Privilegium renovavit; & in eodem declaravit, Ducem Venetiarum potestatem habere fabricandi Monetam, quia ei constitit, antiquos Duces hoc continuatis temporibus perfecisse*. Contra Marinus Sanutus in Annalib. Venetis, Franciscus Sansovinus in Venetiar. Descriptione, & alii sub Petro Candiano Tertio circiter Annum Christi DCCCCL. id factum tradunt, duos hosce versus ejusdem Petri Ducis imagini subjicientes:

„ *Multa Berengarius mihi Privilegia fecit:*
„ *Is quoque Monetam cudere posse dedit.*

Hoc autem ab iis tribui Berengario II. Italiæ Regi liquet, non solùm inspecta ætate ejusdem Petri Ducis, sed etiam innuente Anonymo Scriptore, qui Vitas adhuc MStas Venetorum Ducum memoriæ tradidit usque ad Bartholomæum Gradonicum electum Anno Christi MCCCXXXIX. in Estensi Bibliotheca adservatas. Verùm non tunc primo jus istud Venetis Ducibus concessum, sed tantùm confirmatum reor. Quippe idem Anonymus de Petro Candiano hujus nominis Tertio, qui electus dicitur circiter Annum DCCCCXLII. hæc scribit: *Iste Dux fuit filius suprascripti Petri Candiano Ducis. Cujus tempore Berengarius Rex, Venetorum antiqua jura confirmavit, & denuo concessit, non permittere quemquam per terras Imperii ad damna Venetorum accedere; & quod Veneti per fluvios & loca sua, solvendo quadragesimum, libere pertransirent. Et cudendi Monetam auri & argenti, ut sub Imperio Græcorum habuerant, potestatem dedit*. Animadverte verba illa, *ut sub Imperio Græcorum habuerant*: quæ satis indicant, vel ante Berengarium Ducibus Venetis jus cudendæ Monetæ a Græcis Imperatoribus fuisse concessum. Alii ad *Petrum Participatium*, & Berengarium I. Augustum hoc referunt, quorum tamen tempora non concurrunt. Utcumque sit, antiquitatem multam tribuere necesse est Venetæ pecuniæ; nam supra laudatus Dandulus ad Annum Christi MXXXI. de Urso Urseolo Patriarcha Venetiarum agens, ait: *Hic Monetam parvam sub ejus nomine, ut vidimus, excudi fecit*. Tum circiter Annum MCXCIV. de Henrico Dandulo Duce scribit: *Hic argenteam Monetam, vulgariter dictam* Grossi Veneziani, *vel* Matapani, *cum imagine Jesu Christi in throno ab uno latere, & ab alio cum figura Sancti Marci, & Ducis, valoris viginti sex Parvulorum, primo fieri decrevit*. *Denariorum* quoque *Veneticorum* mentio est Anno Christi MLIV. in Charta, quæ authentica exsistit in Tabulario Capituli Canonicorum Mutinensium, cui heic locum factum volo.

Riculfus Abbas Sancti Vitalis Ravennatis, locum quemdam infra Civitatem Ravennæ in emphyteusim concedit Guiberto Episcopo Mutinensi, Anno 1054.

IN *nomine Domini nostri Jesu Christi, & Salvatoris nostri, Anno ab Incarnatione ejus MLIIII.* Leone Papa *defuncto, sicque Imperante* Domno Henricus *invictissimo* Imperatore *in Italia Anno Octavo, die II. Mensis Madii, Indictione VII. Ravenne. Omnibus manifestum est, atque congrua ratione dispositum, libenter debere eorum desideriis annuere, pro quibus venerabilioribus locis utilitatibus meliorandique causa proficiunt. Et ideo ego, qui in Dei nomine* Domno Riculfus *per Domini misericordiam Presbyter & Monachus atque* Abbas *Regule* Monasterii Sancti Vitalis *Christi Martiris, una cum consensu servorum Dei deservientium eidem Monasterii: Vobis presentibus in Christi nomine* Wibertus *almificus* Episcopus *sancte* Mutinensis Ecclesie *petitoris, vestrisque Successoribus in perpetuum, per enfiteoticarium*

jus a presenti die concedo & largior seu confirmo vobis res juris predicti Monasterii nostri: idest Vacuamentum integrum extendentem in longitudinem suam pedes plus minus supra plathea sexsaginta & quattuor, & in lato ab uno capite pedes quadraginta & quattuor, & ab alio capite similiter pedes plus minus similiter triginta & quattuor, cum egresso & regresso suo, & cum omnibus ad predictas res integraliter pertinentibus; que est posita in hac Civitate Ravenna in regione Sancti Vitalis Christi Martiris prope Basil'ea Sancti Laurencii, *que vocatur in Panonia, intra fines ejus, hoc est a duobus lateribus plathea publica percurrens, a tercio latere Curtiecella predicta Ecclesia Sancti* Laurencii, *a quarto latere orto domncatum predicti Monasterii nostri, vel in omnibus, ut superius legitur, dum vos super in nominatum petitorem, atque Successoribus vestris divina gracia in hac luce jusserit permanere vitam, concedo & largior seu confirmo vobis eas res abendas, tenendas, defensandas, & in omnibus meliorandas; & ego suprascriptus grteia Dei Abbas una cum meis Successoribus vobis suprascripto almificus Episcopus, vestrisque Successoribus stare & auctoriare seu defensare promitto & ex vestris propriis expensis seu laboribus nihil aliquod inferius, nisi pro vigesima pensione refutari debeatis. Prestantibus quoque vos suprascripti nominati petitoris, atque Successoribus tuis indesinenter secundum paginam peticionis vestre pensionis nomine singulis quibuslibet annis omnibus annualiter infra indicendis pro is rebus, que superius legitur, oe est in festivitate Sancti Vitalis Christi Martyris* Denariorum Veneticorum duos *tantum pensio, ut dictum est, persolvatur; pro eo quia exinde accepi de manibus tuis suprascripto* Wibertus *Episcopus Sancte Mutinensis Ecclesie alia cartula benfiteosin in perpetuum de uno spacium terre in integrum infra Corte nostram Sancti Vitalis extendentem se in longo pedes plus minus justa Curte nostra sexaginta & quattuor, & in lato ab uno capite pedes quadraginta & quattuor da muro nostro, & ab alio capite pedes triginta & quattuor. Promittentes preterea nunc nullis diebus, nullisque temporibus vite nostre ego suprascripto gracia Dei Abbas una cum mais Successoribus vobis suprascripto almificus Episcopus, vestrisque Successoribus testimonium hujus paginam benfiteosin inviolabiliter & inviolabiliter modis omnibus conservare & eustodire promitto, & ee benfiteosim paginam si minime valere nequiverit, tunc daturo & composituro me esse promitto vobis, vestrisque Successoribus ante omnis litis inicium aut interpellacionem pene nomine auri Libram unam, & post pene solucionis maneat ec benfiteosim in sua firmitate. Quam verò paginam ensiteosim Aldo in Dei nomine Ravennas tabellio scribendum rogavi, & subter manus mea propria firmavi, testibusque ad me rogatis obtulit roborandam, eorumque presenciam eam vobis quorum contraditum, sub die, & Mense, Indictione suprascripta VII. Ravenne.*

Ego Riculfus Christi misericordia Presbiter & Monachus atque Abbas Monasterii Sancti Vitalis in hac pagina infiteosim a me facta subscripsi, & testibus a me rogatis obtuli subscribendum.

Ego Andreas Monachus in hac pagina benfiteosim ee. & ss.

Ego Johannes Monachus in hac pagina benfiteosim ee. & ss.

Ego Andrea Presbiter & Monachus in hac pagina benfiteosim ee. & ss.

Ego Ugo, qui vocor Deymiza huic pagina infiteosim rogatus testis ss.

Ego Geremias huic pagine infiteosim rogatus testis ss.

Johannes Notarius, qui nominatur Mareschallo ad aec omnia, fuit abitator in Civitate Bononia, & manu propria firmavi.

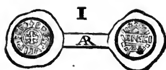
✠ *Signum manus mea Rodulfo, filius quondam Fredulfi huic paginæ benfiteosim, ut superius legitur, rogatus testis ee. & ss.*

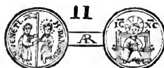
Ego Aldo in Dei nomine Ravennas Tabellio, scriptor huic pagina ensiteosin, ut superius legitur, post roboraeionem testium atque traditam complevi & absolvi.

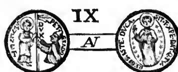
Quod tamen longe majorem Venetæ pecuniæ vetustatem prodit, locus est Ratherii Veronensis Episcopi, qui iisdem temporibus floruit, quibus Berengarius II. Rex nuper memoratus. In Opusculo, cui titulus *Qualitatis conjectura* apud Dacherium in Spicileg. commemorat ille *sex Libras Denariorum Veneticorum*; ita ut conjicere recte possimus, non exspectasse Venetos Duces tempora Berengarii II. ad cudendam Monetam. Quæ sane prærogativa prodit, quanta jam tum foret eorum Ducum dignitas atque præstantia. Si enim Beneventanos excipias, qui ut supremi Domini agebant, & *Principes* appellari maluerunt; si Neapolitanos quoque excipias, quibus id juris concesfere

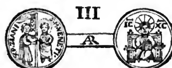
DUCUM VENETORUM.

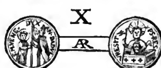

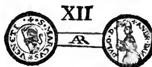

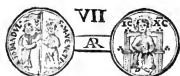

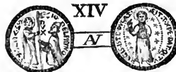

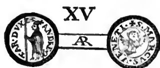

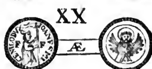
XV.

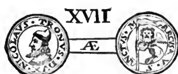
Tab. XXXVIII.

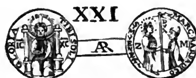

XV
AR
S·MARCVS·
VENETI

XIX
AR
D
V
X
GLORIA
TIBI SOLI

XVI
Æ
D
V
X
S·M·VENETI
GLORIA
TIBI XRE

XX
Æ
F
F

XVII
Æ
NICOLAVS·TRONVS·DVX·
S

XXI
AR
GLORIA
TIBI SOLI
IC
XC
Z
M

XVIII
AR
GLORIA·
TIBI·SOLI·
D
V
X
M
P
AND·VENDRAMIN

XXII
Æ
VENETI
DVX·AVG·BARBADICO·

XXIII
Æ
CRISTOFORVS·MAVRO·DVX·
RELIGIONIS
·ET
IVSTICIAE
·CVLTOR·

fere Græci Imperatores: nulli alii in Italia Duci antiquis temporibus licuisse puto signare suo nomine Nummos. Porcacchius in Histor. Familiæ Malaspinæ Lib. 4. scribit, se vidisse Nummum cum capite virili & literis ADALBERTVS THVSCIÆ MARCHIO, qui circiter Annum Christi DCCCCV. floruit. Nequaquam fallemur, rotundo ore pronuntiantes, & hoc unum esse e multis commentis, quæ Porcacchius in illum, atque in alios suos libros intulit. Ita falli arbitror, qui Bonifacio Marchioni Tusciæ Nummos tribuunt. Eorum sententiam ne Florentinius quidem probavit Lib. 3. pag. 100. Memor. Matild. Immo vel ipsis Gothorum Regibus in Italia imperantibus, pecuniam signasse Veneti creduntur, vilis tamen metalli; quippe de eorum Insulis Cassiodorius Lib. 12. Epistol. 24. ait: *Moneta illic quodammodo percutitur victualis*. Verùm alia mihi videtur Cassiodorii mens. Florente suo stilo is laudat Venetorum Salinas; *inde*, ait, *vobis fructus omnis enascitur, quando in ipsis, & quæ non facitis, possidetis. Moneta illic quodammodo percutitur victualis*: ideſt, ut ita dicam, Salinæ sunt vobis officina Monetaria, quum Sal ibi enatum omnia vobis ad victum ministret. Sal pecuniæ loco vobis est. Utinam verò, quod summopere cupiebam, obtigisset mihi, vel unum posse prodere ex vetustissimis iis *Denariis Veneticis*, quos nuper commemoratos ipso Sæculo Christi Decimo vidimus. Amicis ejusmodi de caussa importunus fui. Museum non unum excussi. Verum postquam hæc scripseram, bene cessit quod desideriis meis opem tulit Nobilis & præstantissimus vir Dominicus Pasqualigo quondam Vincentii filius Senator Venetus. Is enim tres Nummos argenteos eamdem præferentes faciem, atque inscriptionem, reperit, Dissertatione quoque typis edita illustrandos curavit. Unum tantummodo proferam, Primum nempe in ferie ista. Ibi in area Crux visitur, & in limbo literæ CHRISTVS IMPERAT. Altera pars exhibet speciem Templi cum literis suppositis VENECI, & A in inferiori linea. Nulla mihi dubitatio est, ad *Venetias* præclarissimam Italicam urbem, non verò ad Gallicam pertinere hunc Nummum. Ibi, ut jam animadverti, vel ipso currente Sæculo X. Nummi ab iis Ducibus cudebantur: quod etiam confirmavit Cl. V. P. Bernardus de Rubeis Ord. Prædicat. pergamenam commemorans Anno Christi CMLXXII. scriptam ex Forojuliensis Ecclesiæ Archivo depromtam, in qua ista leguntur: *Et persolvere exinde debeant singulis annis per omnem Missam Sancti Martini, Argenteos denarios bonos Mediolanenses solum quinque, aut de Venecia solum decem*. Itaque ad illud idem Sæculum X. aut XI. referendus mihi creditur Nummus iste, in quo quum nullum nomen Imperatoris, sive Græci, sive Latini, occurrat, propterea jure opinari licet, ex hisce Nummis deduci Autocratiam tunc, sive supremam Venetæ Reipublicæ dominationem, nulli alii Principi obnoxiam. Anno autem MCXCII. tum solum *Henricus Dandulus Dux* nomen suum in Venetis Nummis exprimere cœpit.

Itaque Nummus secundus argenteus ad eumdem Dandulum Venetiarum Ducem spectat, qui Anno Christi MCXCII. electus, Venetorum postea nomen & gloriam suis gestis mirificè amplificavit. In antica parte Nummi imago Christi cernitur cum literis Græcis IC. XC. ideſt *Jesus Christus*. In postica S. Marcus Vexillum tradit Duci cum literis H. DANDOLVS, ideſt *Henricus*, & S. M. VENETI., ideſt *Sanctus Marcus Veneticorum*, aut *Veneticus*. Hujusmodi Nummorum mentionem fecit Andreas Dandulus in Chronico, ut supra indicavi col. 646. B. quibus vulgus nomen dederat *di Grossi Veneziani*, vel *Matapani*.

Tertius argenteus, ab olim doctissimo P. D. Catherino Zeno, Apostoli Zeni V. Cl. fratre, ad me missus, *Petrum Ziani* nobis exhibet, qui Anno Christi MCCV. Venetorum Dux electus fuit. Visitur ibi Christi sedentis super cathedram imago cum Evangelio, & literis IC XC. ideſt ΙΗΣΟΥΣ ΧΡΙΣΤΟΣ, *Jesus Christus*. In aversa parte Sancti Marci stantis effigies, dexterâ manu Vexillum tenentis, ac illud porrigentis Duci stanti, cum epigraphe: P. ZIANI, ideſt *Petrus Ziani*; & S. M. VENETI. scilicet *Sancti Marci*, vel *Sanctus Marcus Venetiarum*.

Quartus argenteus in Museo Bertacchinio Mutinæ, spectat ad Ziani Successorem *Jacobum Teupulum*, qui Anno Christi MCCXXIX. Dux renuntiatus fuit. Ibi Salvator in cathedrâ sedens cum literis IC. XC. In altera facie Dux ipse cum vexillo stat cum epigraphe IA. TEVPL. DVX, hoc est, *Jacobus Teupulus Dux*. Adest & imago Sancti Marci cum literis S. M. VENET. quæ explicatione non indigent.

Quinctus Nummus apud alibi a me laudatum Dominicum Vandellium Mutinensem, easdem imagines præfert cum epigraphe RA. CENO. DVX. nempe *Raynerius Zeno Dux*, Anno Christi MCCLII. ad Ducale solium evectus.

Sextum argenteum Mutinæ Joseph Maria Cat-

Cattaneus possidet. Simile præcedentibus ectypon cum epigraphe in antica parte LA. TEVPL. DVX, idest *Laurentius Teupulus Dux*, qui Anno Christi MCCLXVIII. Ducali dignitate est auctus.

Septimum argenteum mihi visendum obtulit Adamus Pivatus Parochus & Doctor Patavinus, singularis amicus meus. Ectypon idem cum literis IO. DANDVL. DVX, scilicet *Johannes Dandulus Dux* creatus Anno Christi MCCLXXX.

Octavus argenteus, Mutinæ in Museo Bertacchinio, & apud Comitem Johannem Baptistam Scalabrinium Mutinensem, & penes Comitem Nicolaum Taculum Regiensem, mihi inspectus, simile ectypon exhibet cum literis PE. GRADONICO DVX, hoc est *Petrus Gradonico*, electus Dux Anno Christi MCCLXXXVIII. In postica visitur sedens Salvator cum Libro Evangeliorum in gremio, ac Græcis literis IC. XC. *Jesus Christus*. In altero ex his legitur tantùm XPVS, *Christus*.

Nonus, Venetiis exsistens apud nobilem virum Petrum Gradenigo Jacobi filium, Venetum Patricium, a prælaudato P. D. Catherino Zeno ad me quondam missus, aureus est, in quo immutatum videas Venetæ pecuniæ typum hactenus observatum. Ibi Sanctus Marcus stans, Duci in genua provoluto Vexillum porrigit cum epigraphe PET. GRADO. DVX, idest *Petrus Gradonico Dux*, nuper commemoratus; & S. M. VENET. nempe *Sanctus Marcus Venetiarum*. In postica Salvatoris nostri stantis effigies, hinc inde stellulis ornati visitur, cum literis in circuitu SIT. T. XPE. DAT. Q. TV. REGIS ISTE DVCA quas sic interpretor:

Sit tibi, Christe, datū, quia tu regis iste Ducatū.

Sed illud ISTE, ubi ad Gradonicum sit referendum, sententiam obscuriorem efficit, ac sensum turbat; ubi verò ISTE pro *Ipse* accipiatur, & ad Christum referatur, ita ut sensus sit *quia tu ipse regis Ducatum*, sensus eorumdem verborum rectè se habet; nisi mavis, ita explicandam esse hanc epigraphen, videlicet: *Sit tibi Christe datum, quia tu regis*, puta subintelligendo *omnia*, universum orbem: *Iste* verò nempe Dux, *Ducatum* regit. Utcumque sit, animadvertendum est, primum e Venetis Ducibus, qui Nummos aureos signare cœperunt fuisse *Johannem Dandulum*, qui Anno Christi MCCLXXX. ante *Petrum Gradonicum* Ducis munere perfunctus est. Raphainus Caresinus Continuator Chronici Andreæ Danduli, Tom. XII. pag. 400. Rer. Italic. hæc de Johanne Dandulo scribit: *Qui etiam Ducatos aureos primitus fieri jussit*. Is Nummus nunc appellatur *Zecchino* ab officina Monetaria, quam *Zecca* Italice dicimus.

Decimus Nummus, Mutinæ exsistens penes Josephum Mariam Cattaneum, percussus fuit sub celeberrimo Duce *Andrea Dandulo*, cujus Chronicon dedi Tomo XII. Rer. Italicarum. Ibi Sancti Marci stantis effigies cum literis S. M. VENETI. vexillum porrigentis Duci genibus flexis accipienti cum literis AN. DADVL. DVX. *Andreas Dandulus Dux* electus Anno Christi MCCCXLII. In postica Christi effigies e sepulcro surgentis cum epigraphe XPS RESVRESIT, pro *Christus resurrexit*.

Undecimus Nummus, ad eumdem Dandulum spectans, aureus est, ac Mutinæ adservatur in Museo Bertacchinio. Ibi similis effigies, sed non eadem inscriptio. Scilicet S. M. VENETI. ANDR. DANDVLO DVX. Altera facies Christum præfert stantem ac benedicentem, cum Libro Evangeliorum in sinistra, & versiculo in circuitu SIT T. XPE DAT. Q. TV REGIS ISTE DVCAT. idest, *Sit tibi, Christe, datum, quod tu regis iste Ducatum*.

Duodecimus argenteus jam a me editus in Præfatione ad Chronicon ipsius Danduli, heic rursus spectandum se præbet. In antica est illius effigies cum literis ANDR. DANDVLO D. In postica Leo, vexillum tenens, insigne Reipublicæ Venetæ, & epigraphe S. MARCVS VENETI.

Decimus tertius, Mutinæ a prælaudatis Vandellio, & Johanne Francisco de Solis adservatus, par ectypon gerit. Circumstant hæ literæ: IOH. DELPHINO DVX, *Johannes Delphino*, qui Anno Christi MCCCLVI. Ducalem dignitatem iniit.

Decimus quartus est aureus Ducatus, Mutinæ in Museo Bertacchinio mihi inspectus, in antica Sanctum Marcum pro more exhibet, porrigentem Duci Vexillum, cum epigraphe S. M. VENETV, & in altera parte limbi IO. DELPHYNO DVX. Postica pars habet Salvatorem, cum versiculo, quem integrum appono.

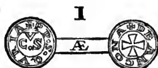
SIT TIBI CHRISTE DATVM, QVIA (seu QVOD) TV REGIS ISTE DVCATVM.

Decimus quinctus, Mutinæ in eodem Museo, hac epigraphe signatus est ANDR. CTAR. DVX, nempe *Andreas Contareno*, qui Anno Christi MCCCLXVII. inclytæ Venetorum Reipublicæ præesse cœpit.

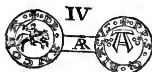
Decimum sextum adservat in suo Museo idem

A N C O N Æ.

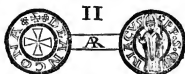
I

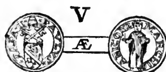
IV

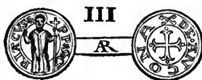
II

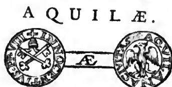
V

III

A Q U I L Æ.

AQUILEJÆ, ET PATRIARCHARUM AQUILEJENSIUM.

I

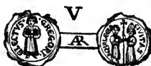
IV

II

V

III

VI

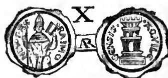

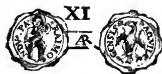
Tab. XL.

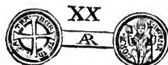

XXI.

idem Bertacchinius. Hac inscriptione ornatum vidi FR. FOSCARI DVX. S. M. VENET. *Franciscus Foscari* Ducale solium obtinuit Anno Christi MCCCCXXIII. In postica visitur imago Salvatoris, & epigraphe GLORIA TIBI XPE, idest *Christe*.

Decimus septimus Nummus æreus in Museo Bertacchinio Mutinæ, & penes aliàs laudatum Alderanum Narium, mihi visus, caput Ducis in antica exhibet cum inscriptione NICOLAVS TRONVS DVx, electus Anno Christi MCCCCLXXI. In altera parte Leo, Sancti Marci Vexillum tenens, cum epigraphe SANCTVS MARCVS. Franciscus Sansovinus in Vitis Ducum Venetorum, hæc de illo scribit: *Provedendo alla Moneta grandemente adulterata e corrotta, fece fare una nuova forma con la sua effigie, ritratta al naturale, la quale si chiamò Trono dal nome suo, di valuta allora di venti Soldi*.

Decimus octavus argenteus in prælaudato Museo, hac inscriptione signatus est: AND. VENDRAMIN. DVX. Hinc inde M. P. *Andreas Vendraminus* ad Ducalem dignitatem evectus est Anno Christi MCCCCLXXVI. Nescio an is Nummus ex iis Numismatis sit, quæ Venetiis *Oselle* nuncupantur, percussis, ut dono dentur. In aversa facie Christi sedentis imago cum epigraphe IESVS CHRISTVS. GLORIA TIBI SOLI.

Decimus nonus, Mutinæ apud Nobilem virum Johannem Comitem Bellincinium adservatus, parem typum gerit, cum literis IO. MOCENICO DVX., & in area A. M. *Johannes Mocenico* Dux renuntiatus est Anno Christi MCCCCLXXVIII.

Vigesimus, æreus minoris moduli in Museo Bertacchinio, ad eumdem Principem spectat. Visitur ibi effigies Ducis, manibus Vexillum tenentis, cum literis hinc inde F. F. & in limbo IOANES MICENIGO (*seu* MOCENIGO) DVX. In postica Leo Venetus alatus cum Libro Evangeliorum.

Vigesimus primus argenteus apud eumdem Bertacchinium, in area habet Christum sedentem & benedicentem, cum epigraphe GLORIA TIBI SOLI IC. XC. hoc est, *Jesus Christus*, vel *Jesu Christe*. Aversa pars exhibet Ducem, & Sanctum Marcum, cum literis S. M. VENETI. MARC. BARBADICO DVX. Z. M. *Marcus Barbadico* Dux electus est Anno Christi MCCCCLXXXV.

Vigesimum secundum adservat prælaudatus Bertacchinius in suo Museo. Crux in area anticæ visitur. Circumstat inscriptio AVG. BARBADICO DVX, *Augustinus Barbadico* Ducali dignitate insignitus Anno Christi MCCCCLXXXV. præmortuo Marco fratre. In aversa parte Leo Venetus, Vexillum anterioribus pedibus tenens, sub quo duæ literæ M. B. In limbo SANCTVS MARCVS VENETI.

Vigesimus tertius ante mihi erat recensendus. Sed quia Nummus nequaquam est, illum idcirco in hunc locum reservavi. E genere Numismatum majoris moduli est, quæ *Medaglioni* Italice nuncupantur, Venetiis autem a multis Sæculis *Oselle* appellantur, causâ videlicet honoris ac liberalitatis a novis Ducibus cusa. Ibi conspicitur effigies Ducis, Ducale Cornu in capite gerentis cum circumpositis literis CRISTOFORVS. MAVRO. DVX. In postica Corona, in suo sinu hanc epigraphen continens: RELIGIONIS. ET. IVSTICIÆ. CVLTOR. Is Anno Christi MCCCCLXII. Dux fuit electus.

Atque hactenus de antiquioribus officinis Monetariis Italiæ. Successere deinde tempora, quibus Italicum præcipue Regnum novam rerum faciem sumsit, grandemque regiminis mutationem in se conspexit. Quippe Episcopis aut Civitatibus bene multis, decus suum augere cupientibus, aut libertatem sibi sensim vendicantibus, Regalia concessa ab Augustis fuere, inter quæ jus cudendæ pecuniæ. Id præsertim invalescere cœpit Sæculo Vulgaris Æræ XI. quamquam, quod est ad Episcopos, non desunt exempla temporalis dominationis longe antea arreptæ, Nummorumque ab ipsis percussorum. Thomasinus & Le-Blancus hac de re consulendi. Certe Galliarum Episcopis nonnullis, immo & Abbatibus, longe anteà quàm Italicis, Monetæ jus concessum fuit. Liceat tamen dicere, non omnia, quæ traduntur de concessâ eisdem Episcopis aut Abbatibus Monetâ ante Annum Christi Millesimum, sine ullo examine tamquam certa esse continuo accipienda. Si Browero fides Lib. 9. Annal. Trevir. Ludovicus Germaniæ Rex Anno Christi DCCCCII. Ratbodo Treverensi Archiepiscopo, *Treverica Civitatis Monetam*, *Telonium* &c. contulit. Sed ne quid dissimulem, erunt quibus Diploma illud, a Rege undecim tantùm annos nato emissum, suspicionem ingerat eâ potissimum de causâ, quod ibi non datum, sed restitutum Ratbodo jus Monetæ dicatur. *Quæ quondam* (ita pergit dicere Diploma) *tempore Weomodi ejusdem Urbis Archiepiscopi de Episcopatu obstricta, & in Comitatum conversa noscuntur*. Anno Christi DCC-

LXXII. Cathedram Treverensem ascendit Weomodus. Credat qui velit, eo tempore, immo, & longe antea (uti suadere illud ipsum Privilegium videtur) ad Archiepiscopos spectasse jus Treverensis Monetæ. Sed nunquam desiderati sunt, qui præsentem nobilitatis aut potentiæ suæ statum ad antiquitatem etiam referre voluerunt; & quod veteres ignorarunt, ipsi aut impavide commenti sunt, aut tabulis jamdiu confictis fidem adhibuerunt. Browerus ipse ad eum Annum DCCCCII. quum mentionem *Comitis* in Treverensi Urbe deprehenderet, scripsit, *Comites pro Archiepiscopo in Urbe jus dixisse; & jus Urbis Treuirensis Archiepiscopo* per Diploma illud restitutum fuisse: quod nemo alius, nisi certiora monumenta adferantur, affirmare, aut credere audebit. Non Episcoporum, neque Archiepiscoporum, sed Imperatorum & Regum Ministri olim fuere *Comites*. Itaque Sæculo Christi Undecimo præter hactenus commemoratas Civitates, cœperunt aliæ officinam Monetariam ex Imperiali concessione habere, conditione apposità, ut ibi nomen quoque Imperatoris aut Regis signaretur, in supremæ dominationis indicium. Qui ritus ac privilegium paullatim adeo crevit, ut nulla demum e Civitatibus liberis, nullus e Principibus superfuerit, cui non licuerit deinceps signare argentum, ipsumque denique aurum. Ego secundùm ordinem Alphabeti quotquot Nummos Principum ac Urbium congerere hactenus potui, omnium oculis exponam.

ANCONA.

ANconitanæ *Urbis* Nummos complures vidi Mutinæ. Quum enim peregrini pietatis causà Assisium, aut sacrum Lauretanum Templum peterent, domum sæpe referebant Anconitana Numismata, quod Sanctum Cyriacum, seu Quiriacum arbitrarentur peculiari virtute præditum ad certum aliquid a Deo impetrandum.

Primus Nummus in Museo Chiappinio Placentiæ, & Romæ apud doctissimum Equitem Franciscum Victorium adservatur. Hanc epigraphen in antica præfert ✠. PP. S. QVIRIACVS, tribus postremis literis ex area collectis. In postica Crux, cum literis circumductis DE ANCONA. Ughellius quoque similem protulit Tom. I. Ital. Sacræ.

Secundus Nummus Mutinæ apud Comitem Johannem Baptistam Scalabrinium, Dominicum Vandellium, Johannem Franciscum de Solis, atque penes alios exsistens (variæ tamen formæ) imaginem exhibet Episcopi cum epigraphe P. P. S. QVIRIACVS, & in aliis PP. S. CIRIACVS. Altera facies in area Crucem habet, & hasce literas DE ANCONA.

Tertium adservat Mutinæ Bertacchinius in suo Museo, præcedentibus similem, nisi quod Claves decussatæ adjectæ fuerunt, ad indicium tunc dominantis ibi Ecclesiæ Romanæ. Anconitanæ verò Civitatis a tempore antiquissimo patronus est Sanctus Cyriacus. At quis ille fuerit, diu inter Eruditos disceptatum est, nihilque hactenus certi emersit. Sunt qui Episcopum Hierosolymitanum & Martyrem; sunt & qui Anconitanum Antistitem volunt. Ughellium præsertim vide in Episcopis Anconitanis, & Clariss. Papebrochium in Præfatione ad ejus Acta die IV. Maji in Actis Sanctorum. Innumeræ profectò heic fabulæ locum invenere, neque Acta apocrypha desunt. Atque ut verum fatear, nisi me cohibuisset Nummus Ariminensis infra edendus, suspicio mihi suborta fuisset, Anconitanos olim neque Episcopum suum, neque Hierosolymitanum Patriarcham arbitratos fuisse Sanctum Quiriacum, sed Romanum Pontificem. Nam quum Sanctis adjungitur duplex PP. nihil aliud significari consuevit nisi PAPA. At in fabulosa & antiqua *Legenda Sanctæ Ursulæ*, & si Superis placet, XI. millium Virginum & Martyrum, *Cyriacus Papa* occurrit, alioqui fabulosus, nisi sub *Cyriaci* nomine *Siricium Papam* designatum velis: quod opinantur, qui immanem illam fabularum struem sustinere pergunt. Sed huic suspicioni locum non relinquit Nummus Ariminensis, & situs etiam duorum PP. quæ non subsequuntur, sed præcedunt nomen Episcopi. Fieri potuit, ut moniti Anconitani, ægre sustineri posse Quiriacum illum Patriarcham Hierosolymitanum, sese receperint ad afferendum Sanctum Quiriacum tantummodo Anconæ Episcopum. Et reapse apud Alexandrum Bertacchinium, toties mihi laudatum, Nummus conspicitur cum effigie Episcopi, neque ibi occurrunt duo PP. sed tantummodo S. QVIRIACVS EPS. idest *Sanctus Quiriacus Episcopus*.

Quartus Nummus Veronæ in Musselliano Museo adservatus, virum ostendit in equo currente sedentem, cum epigraphe DE ANCONA. In posticæ area visitur A, & circum S. QVIRIACVS PP.

Quinctus denique Nummus in Bertacchinio Mutinensi Museo, præfert insignia gentilitia Paulli II. Papæ, cum Clavibus ac Triregno superpositis, additâ in limbo epigraphe PAVLVS.

LVS. PAPA. II. In postica effigies Sancti cujusdam, fortasse Cyriaci, cum literis in circuitu MARCHIA ANCONE. Inter Paulli II. Nummos a Clarifs. P. Bonnannio editos hunc non invenio.

AQUILA CIVITAS.

AQuilinæ Civitatis Nummos habes supra a me evulgatos inter Nummos Ladislai, Ferdinandi I. & Caroli VIII. Regum Neapolis. Unum quoque infra proferam, in cujus antica visuntur Pontificiæ Claves decussatæ, cum Tiara Papali, in epigraphe verò legitur INNOCENTIVS. P. P. VIII. In aversa parte Aquila aream occupat, & circumstant literæ AQVILANA CIVITAS . . . Spectat hic Nummus ad Sæculum Christi XV.

AQUILEJA, ET PATRIARCHÆ AQUILEJENSES.

DUm stetit nobilissima *Civitas*, *Aquileja* videlicet, usque ad tempora Attilæ Hunnorum Regis. Nummos ibi percussos vidimus a Romanorum Imperatoribus Christianis. At post ejus miserabile excidium, nullum ibi per multa Sæcula vestigium officinæ Monetariæ fuit. Patriarchis demum Aquilejensibus, utpote qui amplissimæ regioni dominabantur, collata est eadem prærogativa a Friderico II. Augusto. An antea argentum Patriarchæ signarint, ignotum mihi est. Saltem ab eo tempore argentei Nummi visuntur ad eorum nutum cusi, quorum iconem ex Museo Comitis Johannis de Lazara Patricii Patavini expressam ad me misit amantissimus mei Adamus Pivatus Sacræ Theologiæ Doctor, ac inter Patavinos Parochos spectatissimus. Longe verò uberiorem copiam suppeditavit mihi humanissimus atque hujusmodi monumentorum studiosus venator, Johannes Franciscus Musellius, Archipresbyter Cathedralis Veronensis, qui quæcumque antea collegerat Cl. V. Franciscus Blanchinius, in suum Museum intulit.

Primus ergo e Musselliano Museo depromtus Nummus effigiem Patriarchæ præfert, Pallium Archiepiscopale gerentis, & Crucem dexterâ, Librum sinistrâ tenentis, cum epigraphe VOLFKER EP. idest *Volfkerius Episcopus*. In postica Aquila coronata cum literis in circuitu CIVITAS. AQVILEGIA. Percussus fuit hic Nummus circiter Annum Christi MCCXX.

Secundus ex eodem Museo descriptus, parem in antica effigiem exhibet cum literis BERTOLDVS P. hoc est, *Patriarcha*. In aversâ facie figura hominis, sublatas manus habentis, cum inscriptione CIVITAS AQVILEGIA. Ad Annum Christi circiter MCCXXXIV. referendus videtur Nummus.

Tertius in Museo Lazara exsistens ad eumdem *Bertholdum* Patriarcham pertinet. Similis est præcedenti, nisi quod Aquila aream posticæ occupat.

Quartus Nummus in Musselliano Museo adservatus, effigiem Patriarchæ habet cum literis BERTOLDVS P. In postica visitur porta cum tribus turribus, & epigraphe CIVITAS. AQVILEGIA.

Quinctum Nummum adservat prælaudatus Musellius. Hanc inscriptionem exhibet: GREGORIus ELECTVS. In postica Archiepiscopus, Crucem accipiens a quodam Sancto (Hermagoram opinor) cum literis CIVITAS. AQVILEGIA. Is est *Gregorius de Montelongo*, Anno Christi MCCLII. Patriarcha renuntiatus.

Sextus Nummus, in Museo Lazara exsistens, ad eumdem *Gregorium* jam consecratum spectat, cum epigraphe in antica GREGO*rius* PATRI*archa*. Posticæ aream Aquila implet, cum literis in limbo AQVILEGIA.

Septimus, Octavus, & Nonus Nummi, e Blanchinianis schedis descripti, ad ipsum Gregorium pertinent. Lilium in primis duobus; Crux in tertio visitur.

Decimus, Undecimus, ac Duodecimus, ex iisdem schedis depromti, hac epigraphe insigniti sunt: RAIMVMDVS. PA*triarcha*. In postica AQVILEGENSIS. Is est *Raymundus de la Turre*, cujus insignia, nempe Turris, in Decimo Nummo spectantur; Aquila verò, aut Lilia, cum Deiparæ imagine, in ceteris conspiciuntur. Is electus fuit Anno Christi MCCLXXII.

Decimus tertius, ad eumdem Patriarcham pertinens, & in Museo Lazara adservatus, duas Claves, spiritalem nempe ac temporalem potestatem indicantes, simulque Turres duas, celeberrimæ gentis Turrianæ insignia, præfert, cum inscriptionibus, ut in præcedentibus Nummis.

Decimus quartus, ibidem exsistens, hac epigraphe signatus est: PETRVS PATRIARKA, electus circiter Annum Christi MCCXCIX. In aversa parte Aquila cum Patriarchæ avitis insignibus visitur, & literis AQVILEGENSIS.

Decimum quinctum adservat in suo Museo Veronensi Musellius. Ibi similes figuræ & insignia conspiciuntur, & inscriptiones PETRVS PATRI*arch*A AQVILEGENSIS.

De-

Decimus sextus in Museo Lazara exstat. Ibi Patriarchæ imago cum epigraphe OTOBONVS PAtriarcha. In postica illius insignia & literæ AQVILEGENSIS. Electus is fuit Anno Christi MCCCI.

Decimus septimus, ibi quoque adservatus, hasce literas continet: PAGAnus PATRiarchA, electus circiter Annum Christi MCCCXIX. In aversa parte Turris, ejus insigne, & AQVILEGIA.

Decimus octavus ibidem visitur. Præfert verò Deiparæ imaginem, puerum Jesum in ulnis gestantis, hac epigraphe BERTRANDVS Patriarcha, Anno Christi MCCCXXXV. electus. A tergo Aquila cum literis AQVILEGENSIS.

Decimus nonus Nummus, e Museo Musselliano descriptus, ad eumdem Bertrandum spectat. In antica Crux & DEVS. Circumstant literæ BERTRANDVS PATriarcHA. In posticâ effigies Sancti, cum epigraphe: S. HerMACHORas AQVILEGIENSIS.

Vigesimus, ibidem adservatus, ad eumdem Bertrandum pertinet, & a præcedenti parum differt.

Vigesimum primum possidet Comes Lazara in suo Museo. In area Leonem habet coronatum erectis pedibus, quem nos appellamus *Rampante*, cum literis: MONETA NICOLAI. In altera parte Crux & literæ: PATRiarchAE AQVILEGensis. Iste Anno Christi MCCCL. electus fuit.

Vigesimus secundus ibidem. In area exhibet duo Sceptra liliata cum epigraphe MONETA LVDOVICI. Hinc inde duo sceptra visuntur literæ L V. nempe *Ludovicus*. In posticâ Aquila cum literis PATRIARCHA AQVILEGENSis, electus Anno Christi MCCCLVIII.

Vigesimus tertius in Museo Musselliano, Ludovico eidem est adscribendus. Sedet is in cathedra, sive faldistorio. Circumstant literæ LVDOVICVS PAtriarcha. In altera facie ejus insignia, hoc est Turris, unde prodeunt duo sceptra liliata, & hinc inde L V. Circumstant literæ AQVILEGIA.

Vigesimus quartus in Museo Lazara, Aquilam ostendit, & literas in limbo MONETA MARQVARDI PATriarchaE Aquilejensis electi Anno Christi MCCCLXIV. In postica imago Sancti Episcopi cum epigraphe S. HERMACORA, qui primus Aquilejensium Antistes fuit.

Vigesimus quinctus in Museo Musselliano. Area habet globum supra pulvinar, sub quo litera M. Circumstant literæ MARQVARDVS PATRiarchA. In aversa parte Crux cum epigraphe AQVILEGENSIS.

Vigesimus sextus in Museo Lazara. Area exhibet insignia Regiæ Franciæ Familiæ, nempe tria Lilia cum literis FILIPVS COMINARIS. In altera parte Aquila cum literis PATRIARCHA AQVILEGENSIS. Hic e sanguine Regum Francorum, & e Comitibus de Alenconio natus, & purpurâ Cardinalitiâ illustris, circiter Annum Christi MCCCLXXXII. ad regendam Aquilejensem Ecclesiam destinatus fuit. Quid sit illud *cominaris*, petis. Respondeo, attritas fortasse literas verum sensum non reddidisse. Suspicor autem, significatum per eas fuisse COMmENdAtaRIuS: nam ob hunc ipsum titulum Populos reluctantes Philippus invenit, ac universa Patria Fori Julii bellorum turbinibus diu afflicta fuit.

Vigesimus septimus in Museo Veronensi Musselliano. Antica præfert Aquilam scacchatam cum literis IOANES PATRIARCA AQVIlejensis. In postica Episcopus sedens in faldistorio leonum cum epigraphe S. HERMACHORAS. Johannes electus fuit in schismate circiter Annum MCCCLXXXIX.

Vigesimus octavus ibidem visitur. In area cassis pennigera supra ejusdem Patriarchæ insignia, cum literis IOANES PATRIarcHA. In postica effigies mitrata Sancti Episcopi cum literis SANCTVS HERMACHORAS.

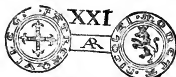
Vigesimus nonus in eodem Museo Mussellianno. In area Scutum gentilitium Cajetanæ gentis cum duabus fasciis, sive viperis veru transfixis. Circumstant literæ ANTONIVS PATRIARCHA, electus Anno MCCCXCV. Crux in postica cum literis AQVILEGENSIS.

Trigesimus in eodem Museo, ad prælaudatum *Antonium* Cajetanum spectat. Parum a præcedenti differt. In postica visitur Aquila.

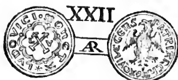
Trigesimus primus Nummus e Museo Veronensi Musselliano depromtus, scutum gentilitium præfert cum literis ANTONIVS PATRIARCHA. In postica Aquila, & AQVILEGENSIS. Insignia diversa a præcedenti nos monent, spectare hunc Nummum ad *Antonium de Portu Gruario*, Anno Christi MCCCCII. electum Patriarcham.

Trigesimus secundus ibidem adservatur. In area visitur Scutum gentilitium scacchatum cum epigraphe LVDOVICVS. DVX. DE. TECH. In postica imago Deiparæ, & PATRiarchA AQVILEjensis. Electus ille fuit Anno Christi MCCCCXVIII.

Trigesimus tertius in eodem Musselliano Museo, est majoris moduli Nummus, *Medaglione* Ita-

XXI
AR

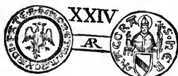

XXVII
AR

XXII
AR

XXVIII
AR

XXIII
AR

XXIX
AR

XXIV
AR

XXX
AR

XXV
AR

XXXI
AR

XXVI
AR

XXXII
AR

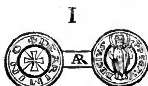

XXXIII
Æ
EXALTO

ARI-

Tab. XLII.

A R I M I N I.

I

II

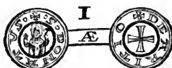

III

A R R E T I I.

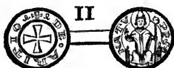
I

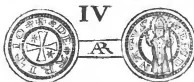
III

II

IV

A S C U L I.

I

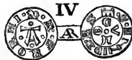
III

II

IV

A S T Æ.

Italicè appellatus. Ibi effigies viri Ecclesiastici, coronam Clericalem gerentis, cum literis in limbo LVDO . . . . . . AQVILEGIENSIVM PATRIARCHA ECCLESIAM RESTITVIT. In postica milites procedentes, cum epigraphe ECCLESIAM RESTIT*uit* EX ALTO. Spectat Numisma ad *Ludovicum Scarampum Cardinalem* Anno Christi MCCCCXL. Patriarcham electum, qui concordiam cum Venetis Foro-Julii dominantibus iniit.

ARIMINUM.

NOn unum *Ariminensis Urbis* Nummum vidi, diversi quidem moduli; sed in singulis eadem ferme facies erat. Romæ unum possidet egregius inter Eruditos vir Abbas Franciscus Valesius, & Mutinæ alios similes argenteos adservat Bertacchinius in suo Museo, Dominicus Vandellius, & Bartholomeus Solianus, nuper laudati. Ibi effigies Episcopi Sancti, cum literis PP. S. GAVDECIVS. Is est *Sanctus Gaudentius Episcopus*, & patronus Ariminensium. In altera facie Crux cum epigraphe DE ARIMINO. Uti in Nummis Anconitanis, ita & heic habes duas literas PP. præpositas nomini Sancti Gaudentii: quæ quamvis *Papa* alibi significent, heic alium in finem adhibitæ videntur, quasi sonent *Perpetuus Patronus*, seu *Patriæ Protector*, aut aliud simile.

Alterum Ariminensem Nummum argenteum, eumque vetustum, Romæ possidet Benedictus Floravantes Abbas, qui de Nummis antiquorum Pontificum optime meritus est. Ibi in circuitu atque in area legitur SANT. IVLIANVS. In postica Crux, & literæ in limbo : DE. ARIMINO.

Adjungere etiam placet æreum Nummum, seu potius Numisma, Mutinæ in Museo Bertacchinio adservatum. Ibi effigies Principis laureati cum inscriptione SIGISMVNDVS. PANDVLFVS. MALATESTA. PAN*dulfi Filius*. In aversa prospectus Templi Ariminensis Sancti Francisci, ab ipso ædificati, cum epigraphe PRAECL*arum*. ARIMINI. TEMPLVM. AN*no* GRATIAE *Vivens Fecit* MCCCCL. Vide infra ad vocem *Malatestæ* alia Numismata ad eum spectantia.

ARRETIUM.

URbis *Arretinæ* vetustum æreum Nummum ostendit mihi nobilis vir & Eques Gregorius Redius, celeberrimi viri Francisci filius, ac Patricius Arretinus. Similem quoque adservat Placentiæ sæpe mihi memoratus Abbas Chiappinius, & Mutinæ Bartholomæus Solianus. In una parte effigies Sancti Episcopi cum epigraphe S. DONATVS, scilicet Civitatis Patronus. In altera Crux cum literis circum exaratis DE ARITIO.

Secundus parum absimilis, ab olim Cl. V. Huberto Benvogliento ad me missus, hanc inscriptionem præfert PP. S. DONATVS. Nuper vidimus in Anconitanis, & Ariminensibus Nummis occurrere duo PP. præfixa nominibus Sanctorum Episcoporum, earumdem Civitatum Protectorum. Postica habet DE ARITIO.

Tertius argenteus penes eruditum Jurisconsultum Franciscum Mariam Joachinum, Auditorem Rotæ Bononiensis, posticam tantummodo a primo diversam habet.

Quartus Nummus e schedis Blanchinianis, Veronæ in Museo Musselliano adservatus, præcedenti fere similis est. Legitur & ibi DE ARITIO. Ita quippe tunc temporis *Arretini* scribebant. Gorellus in Chronico a me edito Tom. XV. Rer. Italicar. idem testatur inquiens:

Il vero nome mio fu sempre Arizio
Per le molt' are, ch' eran nel mio centro,
Dove agli Dei si facea sacrifizio.

Sed in nummulis æreis minus antiquis, ut mihi idem Redius ostendit, elegantius, & ad fidem antiquarum Inscriptionum scriptum est DE ARRETIO.

ASCULUM.

A*Sculum* quoque Piceni, sive Marchiæ Anconitanæ Civitas, olim jure Monetæ fruebatur, uti fidem faciet Nummus æreus, quem ad me misit Philippus Camerinius Oratorii Camerinensis Presbyter, vir doctus, & antiquitatum amantissimus. Visitur ibi in area prospectus Portæ, sive Pontis, aut alicujus turriti ædificii. Circum ducuntur hæ literæ DE ASCHOLO. Altera facies Crucem exhibet, in cujus angulis Lilia. Epigraphen ærugo absumsit.

Secundum addo, in Museo Bertacchinio Mutinæ adservatum. Insignia gentilitia Pontificis cum Clavibus & Triregno superpositis ibi visuntur. In limbo ALE . . . . P. M. Fortassis percussus est Nummus ab *Alexandro VI.* Papa sub finem Seculi a Christo nato Decimi quinti. In postica visitur Porta, cum duobus Asteriscis, & literis DE ASCVLO.

Tertius argenteus, præcedenti antiquior, pe-

nes laudatum Juris Consultum Joachinium Forosempronienſem, in antica exhibet literas MARTINus PAPA. Pontificiæ claves ſupra viſuntur. In poſtica: S. EMIgDius, Epiſcopus nempe Sanctus, & patronus Civitatis DE ESCVLO. Veri videtur ſimile, percuſſum fuiſſe Nummum, ſedente *Martino V.* Pontifice Maximo.

Quartus argenteus Romæ adſervatur apud Clariſs. Abbatem Benedictum Floravantem. In antica legitur R. SFORTIA, ideſt *Robertus Sfortia* Aſculi Dominus. In poſtica S. EMIDIVS DE ESCVLO. Alterum ſimilem poſſidet Romæ nobilis Eques Franciſcus Victorius. Apud quem etiam exſiſtunt duo alii Nummi Aſculani, in quorum primo legitur PP. S. EMIDIVS. DE ESCVLO. In altero EVGENIV. PAPA. S. EMMID. D. ESCVLO.

ASTA.

PRimum *Civitatis Aſtenſis* Nummum ex argento & ære conflatum, mihi ſuppeditavit Muſeum Chiappinium Placentinum. Antica in limbo has literas habet: CVNRADVS II. & in area REX. In poſtica Crux cum literis ASTENSIS.

Secundus prorſus ſimilis præcedenti, Mutinæ in Muſeo Bertacchinio adſervatur. Eadem & ibi utrobique Inſcriptio. A *Conrado II.* Germaniæ ac Italiæ Rege, Anno Chriſti MCXL. Aſtenſes *jus faciendi Monetam* accepere, uti fidem facit ejuſdem Diploma ab Ughellio editum Tom. 4. Italiæ Sacræ.

BERGOMUM.

TRiplex Nummus *Bergomatis Urbis* mihi præſto fuit. Alterum poſſideo ego argenteum, qui & in Muſeo Chiappinio, & Bertacchinio viſitur. Alter moduli minoris, ſed ejuſdem ferme ectypi in iiſdem Muſeis adſervatur. Ibi viſitur effigies Imperatoris laureati cum epigraphe IMPRT. ideſt *Imperator* FREDERICVS, ut arbitror, Primus. In poſtica Civitatis turritæ ſupra montem ſitæ imago, cum literis PERGAMVM: ita enim temporibus iis Bergomates nuncupare ſuam Urbem conſueverunt. Percuſſus Nummus circa Annum Chriſti MCLXII. Refert Ughellius in Ital. Sacr. Tom. 4. Diploma Friderici I. nuper memorati, datum Anno MCLVI. in quo concedit Gerardo Bergomati Epiſcopo, *ut liceat ei in Civitate ſua Monetam publicam cudere, quam per omnem Comitatum & Epiſcopatum ejus dativam & acceptam eſſe* præcipit. Nummi, quos vidi, percuſſi non ab Epiſcopo, ſed a Republica Bergomate mihi creduntur.

Tertius Nummus ex argento & ære in Muſeo Bertacchinio, aliquantulum a præcedentibus formâ diverſus, in reliquis tamen eſt ſimilis. Opinor ego, etiam poſt Frederici I. Auguſti mortem continuaſſe Bergomates in ſuos Nummos inferre nomen Frederici, qui primus privilegium cudendæ Monetæ conceſſit. Hoc & ab aliis Civitatibus factum jam animadvertimus.

BONONIA.

AUctor eſt celeberrimus vir Carolus Sigonius Lib. 4. Hiſtor. Bononienſ. (quem poſtea ſequutus eſt Ghirardaccius) ab Henrico inter Auguſtos V. & Rege VI. privilegium ſignandi argenti & æris Bononienſibus Anno Chriſti MCXCI. conceſſum fuiſſe. Quam in rem is laudat acta vetera Bononienſis Archivi, ejuſque ſententiam confirmabunt Nummi infra evulgandi. Sed quando licuit mihi Diploma ipſum ex eodem Tabulario deſcriptum accipere, nunc in omnium commodum proferam.

Henrici VI. Germaniæ ac Italiæ Regis Diploma, per quod Bononienſi Populo jus Monetæ largitur, Anno 1191.

IN *nomine Sanctæ & individuæ Trinitatis*. Henricus Sextus, *divina favente clementia* Romanorum Rex, & ſemper Auguſtus. *Regalis noſtra conſuevit benignitas ſuorum devotionem fidelium benigno ſerenitatis noſtræ favore reſpicere, & eis munificentiæ noſtræ manum liberaliter extendere. Noverit itaque omnium Imperii fidelium tam præſens ætas, quàm ſucceſſura poſteritas, quod nos noſtrorum fidelium* Communis Bononienſis *amore inducti*, eis conceſſimus licentiam in Civitate Bononiæ cudendi Monetam, *& loco Communis ipſius Civitatis Poteſtatem Agnellum hujus conceſſionis dono inveſtimus hoc tenore, ut ſecundùm quod eis viſum fuerit expediens, faciant Monetam. Hoc excepto, quod Moneta ipſorum noſtris Imperialibus nec quantitate, nec formâ, nec valentiâ debet adæquari. Quæ noſtræ liberalitatis conceſſio*

cessio ut firma permaneat, præsentem super hoc paginam fecimus conscribi, & majestatis nostræ sigillo jussimus communiri; Regali sancientes edicto, ut huic nostræ munificentiæ nulla persona humilis vel alta præsumat obviare, vel eam ausu temerario infringere. Hujus rei testes sunt Godefridus Aquilejensis Patriarcha, Guillielmus Astensis Episcopus, & Ravennas electus Archiepiscopus, Otto Frisingensis Episcopus, Bonifacius Novariensis Episcopus, Gerardus Parmensis Episcopus, Sigifredus Mantuanus Episcopus, Arditio Mutinensis Episcopus, Petrus Reginus Episcopus, Conradus Dux de Rotamberg, Opizo Marchio de Este, Bonifacius Marchio Montisferrati, Petrus Præfectus Urbis, Rainerius Comes de Blandrato, *Henricus Testa Marescalcus, Henricus Camerarius de Lut; & alii quamplures.*

Signum Domini Henrici *Sexti Romanorum Regis invictissimi.*

Ego Ditherius Imperialis Aulæ Cancellarius, vice Philippi Coloniensis Archiepiscopus & Italiæ Archicancellarii recognovi.

Acta sunt hæc Anno Dominicæ Incarnationis Millesimo Centesimo Nonagesimo Primo, regnante Domino Henrico VI. Romanorum Rege gloriosissimo, Anno Regni ejus XXII.

Data Bononiæ Idibus Februarii per manum Henrici Protonotarii, feliciter. Amen.

Heic autem rursus audiendus Sigonius, qui subdit, neque *Langobardorum temporibus* Bononiensi Populo jus cudendæ pecuniæ defuisse, *quemadmodum ex privilegio Desiderii Regis Viterbiensibus dato cognoscitur*. Privilegium a Sigonio, sive ab ejus Operis postumi editore indicatum, nihil aliud est, nisi famosum Desiderii Edictum, Viterbii adhuc in marmorea tabula inscriptum, & ab aliquo Impostore confictum, quod Sigonius ipse Lib. 3 de Regn. Ital. commemoravit, tum Gruterus veluti gemmam inter antiquas Inscriptiones retulit, ut alios laudatores omittam. Antiquos non miror, qui a commenticio ejusmodi Edicto non satis sibi caverunt. Miror magis, quod Holstenius vir sane doctissimus, & inter Criticos adeo celebris, postremis hisce temporibus, & post tantam lucem eruditioni Ecclesiasticæ atque profanæ partam, probare ac tueri perrexerit monumentum, jam communi doctorum hominum suffragio ad fabulas amandatum: quod & nuper tentavit Viterbiensis Civis, Romæ degens, qui illius patrocinium suscipere non dubitavit, subridente, ut puto, Eruditorum Romanorum integro cœtu. Videat Lector, quid nupero Scriptori huic regesserit Cl. V. D. Gaspar Berettus Monachus Benedictinus, & sæpius tum in hoc Opere, tum in Collectione Rer. Italicarum mihi laudatus. Addam ego, omnium loco sufficere ad prodendam illius Edicti imposturam, quæ de re Monetaria ibi leguntur. Nempe ait confictus ille Desiderius Rex: PERMITTIMVS (scilicet Viterbiensi Populo) PECVNIIS IMPRIMI F. A. V. L. SED AMOVERI HERCVLEM ET PONI SANCTVM LAVRENTIVM EORVM PATRONVM, VT FACIT ROMA ET BONONIA. Mitto phrasim illam *pecuniis imprimere*, & ajo, in paucis hisce verbis plures fabulas comprehendi. Tam falsum est, quam quod falsissimum, temporibus iis, Monetæ jus datum fuisse *Viterbiensi Castro*, uti illud appellat Anastasius Bibliothecarius, quum eo carerent, ut vidimus, fere omnes Italiæ præclariores Urbes. Falsum itidem, tunc Bononiæ percussos fuisse Nummos. Præterea universam antiquitatem reclamantem noris, ubi verba ista significare credantur, tunc Romæ & Bononiæ obsignatam fuisse pecuniam cum effigie *Sancti Laurentii*. Nugæ ac lyræ sunt ista, uti & reliqua suppositicii illius fœtus inventa, e quibus unum præterire nolo. Laudatus est a Beretto

Volaterranus scribens, *Petram Sanctam Lucensium ædificium, quo tempore de finibus illi cum Genuensibus litigabant: appellarumque ex cognomine Viri Mediolanensis, qui ab Imperatore arbiter eo missus, locum illum Lucensibus adjudicavit*. In spurio illo Edicto ait Desiderius, se ædificasse PETRAM SANCTAM, OLIM FANVM FERONIÆ. At nil pecuniæ impendit Rex ille in condendo Oppido, post aliquot tantùm Sæcula nato. Et Volaterranus quidem rem sensit, quamquam non satis per omnia novit. Germanam Petræ Sanctæ originem nobis servavit Ptolomeus Lucensis Histo ricus, qui Annales breves Anno Christi MCCCIII. scripsit, a me inlatos in Tomum XI. Rer. Italicarum. Sunt ejus verba ad Annum MCCLV. *Dominus Guiscardus de Petra Sancta* (Mediolanensis) *fuit hic Potestas* (Lucensis). *Qui de Versilia duos Burgos, unum ex* SUO NOMINE *nominavit; alterum verò Campum Majorem. Hunc rusticis, seu hominibus Cattaneorum, alium verò de Petra Sancta replevit hominibus de Corvaria, & de Vallecchia* &c. Itaque unâ liturâ dele impudentissime confictum totum illud Edictum. Hoc sibi habeant, qui fabulis delectantur. Sed jam repeto Bononiensium Nummos.

Primus tum apud me, tum apud nepotem meum Johannem Franciscum de Solis, & penes alios Mutinenses, atque in Museo Estensi, Bertacchinio, & Chiappinio, adservatus, in antica præfert has literas ENRICVS, & in postica I P R T. quæ initiales literæ sunt quatuor syllabarum constituentium hanc vocem *ImPeRaTor*. Is est Henricus V. Augustus, qui Anno Christi MCXCI. Privilegium ejusmodi, ut vidimus, Bononiensi Populo contulit. In posticæ limbo legitur BONONI, & in medio A, quod conjunctum literis iisdem dat *Bononia*. Similem Nummum, sed minoris moduli, conspexi in prælaudato Museo Bertacchinio.

Secundus in eodem Museo, apud Joseph Mariam Cattaneum, & Dominicum Vandellium, Mutinæ exsistens, in altera facie habet BONONIA, in altera MATER STVDIORVM, quem titulum laudis non immeritò eximia illa Civitas sibi tribuit, & diu in Nummis a se percussis usurpavit.

Tertium argenteum ad me misit spectatissimus inter Proceres Bononienses Johannes Paulus Marchio de Pepulis. Ibi in antica Crux cum literis visitur TADEVS DE PEPOLIS. is nempe, qui Anno Christi MCCCXXXVII. Bononiæ Dominus electùs fuit, illudque imperium magnifice gestum ad filios quoque transmisit. In postica est effigies Sancti Petri stantis cum Libro in sinistra & Clavibus in dextera. Circumstant literæ: S. P. (idest *Sanctus Petronius*) DE BONONIA. Ejusmodi Nummos ab eodem Thaddæo percussos fuisse Anno MCCCXXXVII. auctor est Ghirardaccius in Histor. Bononiensi. Idemque confirmatur ab Auctore Miscellæ Bononiensis Tom. XVIII. Rer. Italicar. qui etiam animadvertit, unum ex hisce Nummis æquasse pretium duorum Solidorum.

Quartùs argenteus Mutinæ visitur in Museo Bertacchinio. Altera facies exhibet has literas IA. ET. IO. DE. PPLIS. & in area FRES, idest *Jacobus & Johannes de Pepolis fratres*, qui post Thaddæi patris sui obitum dominari Bononiæ cœperunt Anno Christi MCCCXLVII. In altera facie legitur in circuitu BO NO NI.A.

Quinctus Nummus, Mutinæ apud Johannem Baptistam de Caula J. U. D. a me visus, in antica præfert IOHES, idest *Johannes*, VICECOMES, Archiepiscopus nempe ac Dominus Mediolani, cujus ditioni Anno Christi MCCCL. addita est a Populis dominatio Bononiæ. In postica legitur BONONIA.

Sextus argenteus adservatus a supra memorato Abbate Joachino, exhibet effigiem Romani Pontificis cum literis VRBAN·s P.P. V. In aversa facie BONONIA cum insignibus aut Legati Pontificii, aut Consanonerii. Nummus cusus Anno Christi MCCCLXVIII.

Septimus Nummus, in prælaudato Museo Bertacchinio exsistens, recentior est, atque a Bononia libera percussus. Ibi effigies Sancti Petronii Episcopi, quem Bononienses Patronum sibi ab antiquis Sæculis habent, cum epigraphe S. PETRONIVS. In aversa parte Leo stans in posterioribus pedibus, & vexillum pedibus primoribus tenens, cum literis BONONIA DOCET: quo elogio prærogativam antiquæ Academiæ suæ Bononiensis Populus adhuc in suis Nummis prodit.

Octavus in eodem Museo Crucem in area præfert cum tribus Stellis superpositis. Ad quem spectet istud Insigne, inquirendum relinquo iis, qui otio abundant. Circumstant literæ BO.NO.NI.A. In postica Leo nuper memoratus cum literis circum: DO.CET.

Nonus argenteus e schedis Blanchinianis, Veronæ in Museo Muselliano adservatis, depromtus, perquam similis est præcedenti Septimo. Ibi effigies Sancti patroni cum literis S. PETRONIVS DE BONONIA. Aureum confimilem Nummum possidet Johannes Dominicus Bacialllius Bononiensis.

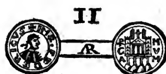
De-

B E R G O M I.

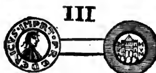
I

II

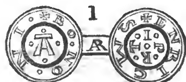

III

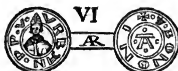

B O N O N I Æ.

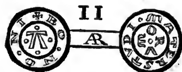
I

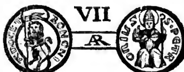
VI

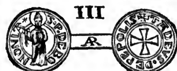
II

VII

III

VIII

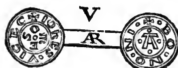
IV

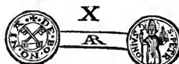
IX

V

X

XI.

Tab. XLIV.

B R I X I Æ.

Decimus, apud prælaudatum Caulam Jurisconsultum, & Placentiæ in Museo Chiappinio, Claves habet, insigne Romanæ Ecclesiæ, quæ Anno Christi MCCCLX. & pluries postea, Bononiam recepit. In limbo legitur: DE BONONIA. Altera facies imaginem Sancti Petronii ostendit, manu gestantis Urbem, cum literis in circuitu: S. PETRONIVS.

Undecimus aureus visitur penes prælaudatum Johannem Dominicum Baciallium, a Secretis Senatus Bononiensis. In ejus antica habetur imago Sancti Petri Apostoli cum epigraphe S. PETRVS APOSTOLVS. Postica præfert in area Leonem gradientem cum Vexillo, in cujus extremitate inferiori est quoddam parvulum stemma gentilitium. Leguntur verò in limbo hæ literæ BONONIA DOCET. Sigonius Libro 3. de Episcopis Bononiensibus, ubi agit de Philippo Caraffa Neapolitano, hæc habet: *Itaque sequenti* (Anno Christi MCCCLXXX.) *Nummum aureum percusserunt* (Bononienses) *in quo ab uno latere Leonem Vexillum libertatis tenentem cum literis* BONONIA DOCET; *ab altero imaginem cum nomine Sancti Petri finxeruut*.

Hisce addere juvat duodecimo loco Numisma *Johannis II. Bentivoli*, Mutinæ exsistens in Museo Bertacchinio. Diu enim Johannes ipse primas ibi tenuit, tum Bononiæ dominata est nobilis Bentivolorum Familia, quæ nuper etiam insignem tum ingenio tum purpurâ Cardinalitiâ virum dedit Cornelium Bentivolum, potentissimi Hispaniarum Regis Philippi V. Legatum ad Romanum Pontificem. Numisma nullâ explicatione indiget.

Alterum Numisma potius quàm Nummum, argenteum minoris moduli, suppeditavit mihi peramicus vir mihi supra memoratus Johannes Baptista Bianconus Bononiensis. In ejus antica visitur Bentivolæ gentis insigne, & epigraphe IOANNI II. BENTIVOLO. In postica cernitur Aquila Imperialis, cum literis CONCESSIO MAXIMILIANI, idest Imperatoris.

B R I X I A.

Si Capriolo fides Lib. V. Historiæ Brixianæ, Anno Christi MCLXII. *Brixianis a Federico* (scilicet Primo) *Imperatore*, *Brixiæ diebus octo manente*, *concessum est eorum signis Monetam cudere*. Cl. V. Paulus Galeardus Canonicus Brixianus, ut mihi suæ patriæ Nummos conferret, a me rogatus, unum tantummodo misit, a se visum penes nobilem virum Comitem Johannem de Martinengo. Eumdem quoque Patavii adservat Comes Johannes de Lazara, uti ab amico Pivato intellexi. Ibi Crux visitur cum epigraphe BRISIA. & in aversa parte imagines Sanctorum Urbis Protectorum, cum literis S. FAVSTINV. S. IOVITA.

Alterum Nummum argenteum Mutinæ possidet Bertacchinius in suo Museo. Ibi Crux conspicitur. Circumstant literæ BRISIA. In altera facie e literis corrosis quatuor tantùm supersunt, videlicet ATOR. Veri simile videtur ibi scriptum fuisse FEDERIC. IMPERATOR.

Tertii Nummi ectypon ad me misit prælaudatus Canonicus Galeardus. Ibi Crux eadem visitur cum literis per angulos dispertitis I. II. P. P. In limbo BRISIA. Eadem Sanctorum patronorum effigies in altera parte. Opinatur vir ille doctissimus, cusum fuisse hunc Nummum a Brixiano Populo in honorem *Innocentii II. Papæ*, cujus nomen literis iis indicetur, quum Anno Christi MCXXXII. Malvecio teste in Chronic. Brix. a me edito Tom. XIV. Rer. Italicar. (sive, ut rectius idem Galeardus contendit in postrema edition. Ital. Sacr. Anno MCXXXIII.) idem Innocentius Pontifex Brixiæ fuerit. Perturbata profectò & manca est Historia in rebus gestis & Chronologia Innocentii II. & nullus ex synchronis Scriptoribus innuit, Innocentium Anno MCXXXIII. Brixiam profectum; at fieri potuit, ut dum Placentiæ adventum Lotharii Germaniæ ac Italiæ Regis opperiretur, excurrerit usque Brixiam. Sed postquam hoc statueris, quærendum superest, qua facultate Brixiani Nummum percusserint eo Anno, quum Anno tantùm MCLXII. ejusmodi jure donati fuerint, si vera est Capreoli sententia. Sed supra laudatus Galeardus vel ab Anno Christi MXLII. Brixianos obsignasse pecuniam tradit, quam in rem quæ certa documenta is adferat, nondum rescivi. Utcumque sit, insuetum plane videatur, neque par exemplum succurrat, Civitatem Lombardicam liberam nomen Papæ in suis Nummis exarasse, quum hoc dominationis temporalis signum sit; neque certe Innocentio II. fuerit Brixiæ ulla temporalis ditio. Suspicabar ego, an e literis, diligentius inspectis, exsurgere posset INPERATOR, ut est in Nummo Ticinensi Decimosexto. Sed præstat relinquere Civibus Brixianis tenebrosæ hujus epigraphes explicationem.

CAMERINUM.

ANtiquum est decus *Urbis Camertis*, sive *Camerini*, quum Sæculis barbaricis Marchiæ suæ nomen dederit, a Spoletino videlicet Ducatu distincta, quamquam plerumque Provinciæ utrique unus Princeps præesset. In libertatem denique & ipsa assurrexit, eoque tempore Nummos percussit. Ex iis nonnullos egomet Mutinæ reperi, alios mihi procuravit a Philippo Camerinio Presbytero doctissimo Oratorii Dionysius Sancassanius, noster Scandianensis, Spoletinæ tunc Civitatis nunc Comaclensis Medicus, vir ex editis Libris clarissimus.

Primus Nummus æreus in Museo Alexandri Bertacchinii Mutinensis exsistens, has literas præfert in limbo: VRBS CAME, & in area RINA. In aversa parte imago Episcopi patroni Urbis cum epigraphe S. ANSOVINVS.

Secundum argenteum adservo ego. Ibi Crux in area, & in circuitu hæc inscriptio: DE CAMMERENO. In posticâ eadem *Sancti Ansovini* effigies, & epigraphe ut in præcedenti.

Tertius argenteus a prælaudato P. Camerinio adservatus, differt tum formâ a Secundo Nummo, tum etiam quod præfert Insigne Urbis in summitate, nempe tres Turres, sive Domus.

Quartum item argenteum possidet idem Camerinius. Ibi epigraphe VR. CAMERIN, in medio A, idest *Urbs Camerina*. Postica habet SANTVS VENA, & in area TIVS, hoc est *Sanctus Venantius*, alter Camerini Sanctus tutelaris. Tempus, quo Nummi isti fuere percussi, ignoro.

Quinctus Camerini quoque exsistens, & a Sancassanio missus, insigne Urbis in area exhibet, scilicet tres Ædes, sive Turres cum literis D. CAMER. nempe *De Camerino*, nisi interpretari malis *Dominus Camerini*. In aversa parte Crux cum epigraphe S. VENANTIVS.

Sextus, Septimus, & Octavus depromti fuere e schedis Blanchinianis, Veronæ in Museo Musselliano adservatis. Parum absimiles a Quarto Nummo sunt, inter se tamen diversi.

Nonus æreus apud me, ac etiam Camerini adservatus, effigiem ostendit Principis cum epigraphe IO. MARIA VARANVS CAMERINI D. idest *Johannes Maria Varanus Camerini Dux*, sive *Dominus*. Diu in Urbe illa dominata est præclarissima gens Varana. Johannes autem Maria cadente Sæculo Christi Decimosexto *Ducis* titulum arripuit. In altera parte insigne ejusdem Familiæ, cum epigraphe DISTINGVE ET CONCORDABIS. Alios ejusdem Principis, ac Juliæ illius filiæ Nummos misit Sancassanius, quos brevitatis amore prætermitto.

Decimum Nummum ad me misit olim Hubertus Benvoglientus V. Cl. Ibi visitur effigies Sancti Venantii, dexterâ Vexillum tenentis cum literis VENAN. In postica cernuntur insignia Familiæ Varanæ dominantis, & in limbo CAMERINEN. VR. idest *Camerinensis Urbs*.

Undecimus Nummus e Museo Musselliano descriptus, hanc epigraphen exhibet: IOANNA. M. ET. IO. MARIA. VAR. CAM. videlicet *Johanna* de Malatestis mater, *& Johannes Maria Varanus*, Domini *Camerini*. In postica S. VENAnTIVS. DE. CAMERIno.

COMUM.

COmensis Urbis Nummus in Museo Bertacchinio visitur. Argenteus est. In antica effigiem Imperatoris exhibet, dextrâ sceptrum liliatum tenentis, & sinistrâ rosam naso admoventis, cum epigraphe FREDERICVS IMPERT. idest *Fridericus Imperator*. Primus-ne, an Secundus, Novocomenses edicant. Ego in Secundum opinione inclino. Postica habet Aquilam (si tamen Aquila dicenda est) margaritis aut gemmis ornatam, cum literis in circuitu CIVITAS CVMANA: ita enim temporibus iis Comenses suum cum Urbe Cumana nomen confundebant. Quod quum minime animadvertisset Clariss. Pagius, immeritò Sigonium meum arguit, uti ostendi Par. I. Cap. XV. Antiquitat. Estensium.

Alterum argenteum Nummum, Mutinæ vidi apud Johannem Zannonium. Ibi eadem antica. At in postica differt Aquilæ forma, ibique dumtaxat legitur CVMANVS, idest Populus. Vide in Tom. V. Rer. Italicar. Poëma de excidio Comensis Civitatis, cui titulus *Cumanus*.

Tertius argenteus adservatus apud sæpe laudatum Abbatem Franciscum Mariam Joachini Forosempronienscm, nescio an referendus sit ad Novocomum. Sunt enim ibi omnia mihi obscura. Visuntur literæ CO. R. (sive B. fortassis indicantes Bernabovem Mediolani, Comi, aliarumque Civitatum Dominum) VICECOMES. In altera facie VB. . . . . MANA. Non satis apparent literæ, ita ut incertum sit, num forte VRBS CVMANA ibi fuerit expressa.

COR-

C A M E R I N I.

I

VI

II

VII

III

VIII

IV

IX

V

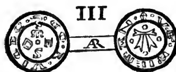
X

XI

CO-

C O M I.

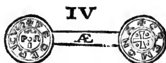
C O R T O N Æ.

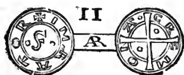
C R E M O N Æ.

I

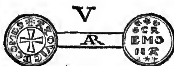
IV

II

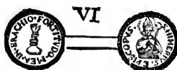
V

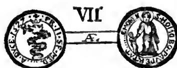
III

VI

VII

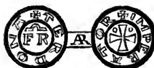
DE-

Tab. XLVIII.

DECIANÆ COMITIS.

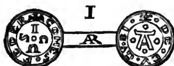

DERTONÆ.

EUGUBII.

I

II

CORTONA.

IN hoc Nummo, cujus ectypon debeo Clarifs. Abbati Rodulphino Venuti, Patritio Cortonensi, e Museo Patriæ Academiæ eductum CORTONA., in postica verò S. VINCENTIUS. Vetusta namque Etruriæ Civitas *Cortona*, antequam nobilis Casaliæ gentis imperio pareret, Libertate, non secus ac reliquæ Etruriæ Urbes, fruebatur.

CREMONA.

SUpra vidimus, Fridericum I. Augustum Anno MCLV. transtulisse in Cremonenses jus cudendæ pecuniæ, quo Mediolanenses privaverat. Veritatem rei confirmabit Nummus æreus in Museo Bertacchinio Mutinæ adservatus. In antica legitur FREDERICVS, in area IMPERATOR, tribus tantùm literis expressus. Altera facies Crucem exhibet cum epigraphe DE CREMONA.

Secundus Nummus argenteus, Mutinæ apud Camillum Pancerium, in area F. dumtaxat habet, idest *Fredericus*; in limbo IMPERATOR. In aversa parte Crux & epigraphe CREMONA. Rursus heic memineris, Civitates complures liberas perrexisse signare pecuniam suam uno semper nomine Imperatoris aut Regis ibi exarato, a quo jus Monetæ diu antea acceperant.

Tertius, Mutinæ in Museo Bertacchinio visitur. In area legitur F. nempe *Fredericus*: in circuitu verò IM*pe*RATOR. Postica Crucem præfert cum literis CREMONA.

Quartum Nummum possidet Placentiæ Reverendifs. Chiappinius. Ibi in limbo legitur FEDERICVS, & in area IPR. idest *Imperator*. In aversa facie Crux conspicitur cum epigraphe Cremona.

Quinctum Nummum adservat quoque in Placentino suo Museo idem Abbas Chiappinius. Crux ibi visitur in medio cum inscriptione AZO VICECOMES. In altera parte legitur CREMONA. Ergo cusus hic Nummus Anno Christi MCCCXXXV. quo Cremonensi Civitate potitus est Azo Vicecomes Dominus Mediolani.

Sexti ectypon ad me misit Cl. V. Francifcus Arisius, Conservator Ordinum Cremonæ. Ibi cerhitur in area Symbolum, nempe brachium armatum cum literis FORTITVDO MEA IN BRACHIO. In altera parte Episcopi Sancti effigies cum epigraphe S. HIMERIVS EPISCOPVS, patronus videlicet Cremonensium.

Septimus Francisci II. Sfortiæ Vicecomitis mihi suppeditatus à Marchionibus Fratribus de Vicecomitibus Mediolanensibus; ex una parte exhibet S. Homobonum porrigentem eleemosynam puero cum literis circumscriptis S. HOMOBO. PAVPERTAT. . . . . CrEMONEN. ex alio latere Anguem Puerum vorantem cum corona & literis in gyrum ✠ FR. II. SF. MED. . . . . DVCE 1527.

DECIANÆ COMES.

NObilis *Ticionum*, sive *Tizzonum* gens, in Historia Vercellensi celebris est, utpote quæ ibi primas aliquando tenuit, immo & dominata est. *Deciana* verò, nunc *Desana*, Castellum est Vercellensis agri, quod *Comitis* titulo possidere cœpit Anno Christi MCCCCXI. & subsequentibus, *Ludovicus Ticio*, qui se *Vicarium Imperialem* inscribit. Vide Benevenutum de Sancto Georgio, qui in Historia Montisferrati refert Vercellensium Acta, quo tempore Decianam eidem Ludovico concesserunt. Argenteus hic Nummus, Placentiæ adservatur a Reverendifs. P. Abbate Chiappinio.

DERTONA.

DErtonensi quoque Civitati, quæ nunc *Tortona* appellatur, concessum fuit jus Monetæ a Friderico I. Augusto, cujus Privilegium memini me adferre in hoc ipso Opere. Nummum argenteum adservat Alexander Bertacchinius Mutinensis in suo Museo, ad ipsam Urbem spectantem. In area prostant literæ FR. in limbo IMPERATOR. idest *Fridericus Imperator*. In aversa facie Crux cum literis TERDONA.

EUGUBIUM.

EUgubium, Urbinatis Ducatus *Civitas*, in theatro Nummario suum & ipsa locum poscit. Ibi percussus videtur Nummus, quem ad me perhumaniter misit prælaudatus Johannes Baptista Bianconus Bononiensis. Ibi legitur in antica hæc epigraphe COMES FEDERICVS. Superstat Aquila parva. In postica occurrunt hæ literæ in limbo: DE. EV. GVBIA. Spectare potest Nummus ad *Fridericum III.* de Monte Feretro, qui Anno Christi MCCCCXLIV. Urbinum recepit, atque Anno MCCCCLXXI. ejusdem, ac aliarum Civitatum Dux fuit renuntiatus a Sixto IV. Summo

Pon-

Pontifice. Nummi tamen forma antiqua dubitationem aliquam ingerit, an potius sit referendus ad *Fridericum I.* Comitem Montisferetri, qui Anno MCCCXXII. ab Urbinaribus trucidatus fuit.

Alterum Nummum Placentiæ adservat P. Chiappinius. Ibi legitur ✠ FEDERICVS &c. Ejus insignia spectantur in area. Altera facies habet ✠ EV. GV. BI. VM. & insignia, ut opinor, Urbis.

FERRARIA, ET MARCHIONES AC DUCES ESTENSES.

NUlla mihi dubitatio est, quin a Friderico I. Augusto *Ferrariensis* Respublica jus obsignandæ pecuniæ acceperit. Ut enim constat ex ejus Diplomate, quod in Dissertatione XLVIII. *de Societate Lombardorum* proferam, Imperator ille Anno Christi MCLXIV. Ferrariensi Populo complura Privilegia contulit, aliaque subinde concessisse videtur, inter quæ jus Monetæ. Et profectò id Nummi illic percussi confirmant.

Primus inter eos argenteus, Mutinæ in Museo Bertacchinio adservatus, exaratas in area has literas habet: F. D. R. C. quæ *Fredericus* sonant, & in limbo IMPERATOR. In postica est Crux cum literis in circuitu FERARIA. Neque heic designari Fridericum Secundum, sed Primum, veteres Chartæ persuadent. Quippe nondum electo altero ex Fridericis, in usu erat *Ferrariensis Moneta*, æque ac Bononiensis, uti constabit ex utriusque Populi Pactis Anno Christi MCCV Ferrariæ initis, dum Ferrariæ Prætoris titulo præesset Azo VI. celebris Marchio Estensis: quæ tum ex Regesto MSto Reipublicæ Bononiensis, tum ex altero Ferrariensi adservato in Archivo Estensi descripta exhibeo.

Concordia inter Bononienses & Ferrarienses in controversia de Moneta, Anno 1205.

De sacramento Ferrariæ super facto Monetæ.

A*Nno Domini Millesimo Ducentesimo Quinto, Kalendis Februarii, Indictione VIII. Quum super facto* Monetæ Bononiensis & Ferrariensis *concordia facta esset, cujus tenor est infrascriptus; fecerunt Homines infrascripti de Civitate Ferrariæ in generali Consilio, per campanam coadunato, jurare unum Nuntium Communis ejusdem Civitatis super eorum animas, unoquoque ore ad os hodie ad hoc interrogato & mandato, si, ut juraret, taliter observaret, ut in Brevi infra posito continetur. Qui siquidem Nuntius & Præco Petrus Rodulphi nomine, eis mandantibus, & præcepto Domini Rogati Judicis* Domini Marchionis, qui est ejusdem Civitatis Ferrariæ Potestas, *cujus vice dictus Dominus Rogatus Judex, quia dictus Dominus Marchio, itemque Potestas aberat, fungebatur, necnon nobis præsentibus, scilicet Domino Guidone Oderici, & me Principino Notario, qui a Domino Uberto Vicario Potestatis Bononiæ ad hæc sacramenta recipienda Ferrariæ fuimus delegati, prædictis inquam hominibus mandantibus, necnon & præfato Judice, suáque Curiá præcipientibus, nobisque præsentibus juravit dictus Nuntius in Palatio Ferrariæ in Consilio generali, dictos Homines taliter ut perlegitur observaturos. Quorum siquidem nomina hæc sunt. Amator Judex; Rolandus da Bologna; Jacopinus* Viceeomes Domini Marchionis; *Guido Turcli; Jacobus de Pagano; Niger Tabellio; Blasius Gerardi Judicis; Vivianus de Pocaterra; Johannes de Roletta; Gerardus de Rivarola; Dominus Luizius Judex; Petrus Johannis de Pasquale; Gilius de Ferraria; Guillielminus de Mainardis; Donusdeus Judex; Rodulfinus Johannis de Periculo; Petrusbonus Aldebrandini Judicis; Alexius Judex; Guido Judex de Sabluncello; Daniel Jacobi de Ruibola; Gavinellus Judex; Jacobinus de Lavecla Judex; Gibertus de Sozzo; Zanibonus Ægidii de Foro; Vivianus de Mazzo; Advocatus Judex; Gerardus Riticherii; Petrus Alberti Aldegerii; Jacobus de la Fontana; Ubertinus Guidonis Uberti; Albertinus de Guaridolo; Sarafinus Pagani Constabli; Auliverius de Castello; Buccalada de Girardo Permartino; Bonaventura de Ghiname; Guido de Bonandis; Janne de Mora; Pegolottus de Bonfado; Ferrarese de Gazolo; Benevenutus de la Guasca; Bonmercato de Zuttolo; Andreas de Spetia; Ugo de Pelizone; Rabolinus de Mitalino Medego; Gerardus de la Sala; Dominicus de la Fossa; Manfredo Remoraro; Henrigettus Pizegolo; Rainerius de Salito; Martinus Adri; Guido Guidonis Sclembi. Istorum quidem nomina & parabolam, quam dederunt Nuntio, ut juraret super eorum animas, ego scripsi. Nomina*

mina verò eorum, qui in eodem Consilio dederunt mandatum Nuntio jurandi super eorum animas scripsit Laurentius Notarius, & suâ manu scripta ibidem in Consilio mihi dedit sunt hæc, ut in ejus scriptura perlegi; scilicet Petrus de Quarto; Guillielmus Uberti Grassi; Matto-Savio; Albarinus de Johanne de Albaro; Ubertinus Gerardi Contrarii; Albertinus Petri de Cassano; Jordanese Gilii de Zordane; Johannes de Albaro; Gondoaldus; Philippus de Paganis; Albertinus Alberti de Zorzo; Giliolus de Beis; Johannes Albarinæ de Contrariis; Menabos; Guido Rebose; Rambertinus Donesmani; Paganus de Paganis; Bonusvicinus de Melito; Guido Ildebrandi; Ægidius Furni; Pepus Asdradi; Thomasinus Domini Guicli; Gerardus Contrarius; Ugolinus de Rogateno; Nicolaus de Boniolo; Magister Jambellus; Rouba; Gerardus Præmartini; Gerardus Amorosus; Mainardus de Paganino; Nigerbonus de Capello; Stenanus de Rigale; Ugo Notarius; Villanus Allene; Gerardinus Longus; Ursolinus de Guidone Tasca; Martinellus Leonis Carosi; Albertinus Giselberti; Bonmercato Ottobone; Engelerius.

Nomina verò eorum, qui interrogati sunt in Consilio, sicut superiores, & suâ manu scripta dedit mihi Magister Petrus Notarius, sunt hæc, scilicet Gerardus Presbyteri Martini; Guido Pizamiglo; Rubeus Notarius; Oddolinus de Casula; Marchisinus de Biaqua; Jacobus de Bartolocto; Magnorsus Notarius; Zambonettus Judex; Cyparanus Massarius Communis; Aliottus Notarius; Simeon; Guido de Aiguma Pertexella; Jacobinus de Orlando Campsore; Artinixius; Manfredinus Lavezarius; Roba; Albertus Pelliparius; Ottolinus Lavezarius; Johannes de Folle; Orlandinus Guidonis Ardonii; Bonaventura de Zambonis de Urrello; Guizardus de Figarolo; Manzolius; Henricus de Bonvicino; Guizardinus de Americo; Bertraminus; Ursolinus; Scorticaribaldus; Gilius de Abbate; Gilius de Pelato, & filius ejus Giliolus; Romanellus de Folbertino; Petrocinus de Goffredino; Ferrarinus de Scripasella; Bonmartinus de Albizo. Nomina verò eorum, quos scriptos suâ manu in dicto Consilio, sicut alii prædicti, dedit mihi Nicolaus Notarius, sunt hæc: Guido Pelliparius; Gratiadeus Guidonis; Aurefilius Homoboni; Guido Salicis; Rambertinus Guidonis Longi; Ubertinus Donusdei de Villanova; Peregrinus Domnerinæ; Aimolinus Petri Cirioli; Guido Vicedomini; Adigerius Petri Aldigerii; Guillielminus Contrarius; Gerardus Pagani; Petrus de Ansaldo; Guidobonus Pagani; Petrus de Albara; Mainardus Judex; Petrus Rasoreus; Leonardinus de Paganis; Giliolus de Labora; Leonardus Saracini; Bonjohannes Arguzii; Ugo de Argenta; Gonterius; Marcottus; Zaffonus de Manzis; Rubeus de Mantua; Bonjohannes Ugonis; Rubeus Oddonis; Rainerius Nonantulæ; Martinus Thedaldi; Anselmus Gerardi Gunzi; Griffus Jurator Justitiæ; Ubertinus Henrici Bonvicini; Anselmus de Benni; Bonmercatus Spinabelli; Angelerius Sancti Persedonii; Anselmus de Stalla; Benedictus Anselmus de Grasso; Guidobonus; Petrus Lavezolus; Albertus Jorzi; Johannes Vacca; Saletanus Guidonis Cavalli; Gazofolerius Tribimellus; Omnebonum; Girardus de Guandalino; Jacobus Alberti Villani; Albertus de Trotta; Banzolinus; Uguicio Gerardi Gonzi; Bonaventura de Nigrobono; Orsellus; Uguicio; Ottolinus Martini Tebaldi; Albertinus Bonileonis; Gerardellus; Orlandinus de Capite-fossati; Benencasa; Ferrarisius Gardelli; Bartolottus Ubaldi Ronchesani; Girardinus Presbyterini Marzalli; Ugolinus Caballerii; Dominicellus Trungli; Omnebene de Donozio. Isti autem infrascripti mandaverunt extra Consilium, antequam fieret dictum Consilium, præfato Petro Nuntio Communis, ut etiam super animas eorum juraret tale sacramentum pro eis, quale pro ceteris juratus erat, qui forent in Consilio: scilicet Lengueto de Joculo; Ansedeus de Beis; Sclavolinus de Furno; Cornaclinus; Martinus de Ricardo; Marchesinus Pizolus de Mainardo; Octolinus de Mainardo; Polezolo de Bonnado; Jacopinus Jacopi de Trotta. Forma quidem & tenor sacramenti, talis est, videlicet.

Juro ego, quod numquam ero in consilio vel facto, ut Moneta ista Ferrariensis debeat minui de tribus unciis minùs quartâ, ad unciam Bononiensium, & de quadraginta sex Solidis & dimidio Ferrariæ per Libram, ad Libram Bononiæ, blanchis & furnitis; nisi diminueretur voluntate Rectoris vel Rectorum utriusque Civitatis, scilicet Ferrariæ & Bononiæ. Et opem & consilium dabo, quod non debeat diminui, nec ipsam diminuam, nec permittam diminui, nisi prout dictum est supra. Et hæc omnia suprascripta observabo perpetuò, nec contraveniam, nisi secundùm quod supra legitur. Et in Brevi cujuslibet Rectoris Ferrariæ, qui pro tempore fuerit, usque ad decem annos apponi faciam; quod ipse observabit secundùm quod supra legitur in facto Monetæ.

Ego Principinus sacri Palatii Notarius his interfui, & prout supra legitur, scripsi & subscripsi. Q Sub-

Subinde liberum fecere Ferrarienses Populo Bononiensi, ut pecuniam suam signaret ad formam pecuniæ Parmensis, uti palam fiet ex altera Charta, quam mihi suppeditavit prælaudatum antiquissimum Regestum Reipublicæ Bononiensis.

Facultas Bononiensibus data a Ferrariensibus signandi Nummos ad instar Parmensis pecuniæ, Anno 1209.

Anno Domini MCCIX. die Dominico XI. exeunte Septembri, Indictione XII. in Consilio Ferrariæ, facto ad sonum campanæ, venerunt Dominus Rampertus Bualelli Miles Justitiæ, & Dominus Jacobus Petri Paulani, Consules Mercatorum Bononiæ, Ambaxatores Communis Bononiensium, *Ferrariæ, & in pleno Consilio, & generali, pulsato ad campanam, dixerunt ex parte sui Communis Bononiæ* Domino Hugoni de Gramaxe Potestati Ferrariæ, & Consulibus *ejusdem Terræ, & Consilio Ferrariæ*; quod cum teneantur Ferrarienses & Bononienses super facto Monetæ in uno & eodem statu & modo tenere & facere & fabricare, & nulla illarum Civitatum sine licentia & parabola data in Consilio generali a Rectore vel Rectoribus alterius Civitatis, Monetas illas posse facere diminuere: *petebant parabolam dicto Domino Hugoni Potestati Ferrariæ & Consulibus & Consilio prædicto pro Communi Bononiæ*, quia volebant suam Monetam & Monetam Ferrariensem facere insimul, & facere ad modum & quantitatem Monetæ Parmæ, pro commodo & utilitate utriusque Civitatis. *Habito siquidem pleno Consilio, & generali interesse, prædictus Dominus Hugo Potestas Ferrariæ, & Consules Communis, & Mercatorum, & Cambiatorum, & Massariorum de Contratis, taliter responderunt, quod pro Communi Bononiæ recipientibus dabant parabolam & licentiam prædictis Ambaxatoribus*, ut faciant Monetam Bononiensem ad modum & quantitatem Monetæ Parmæ; & volunt similiter suam Monetam ad eumdem modum facere. *Et in hoc capitulo taliter eos absolvunt, eo salvo toto, & singulis aliis capitulis, quæ continentur in Charta concordiæ facta inter Bononienses & Ferrarienses super facto Monetæ. Ad quam responsionem & parabolam & licentiam, dationem & absolutionem fuerunt præsentes prædictus Dominus Hugo Potestas Ferrariæ, & Dominus Cazzanimicus ejus Judex, & Dominus Salinguerra, & Suxinellus, Giliolus Guizzardi, Guezzus de Ansedeo, Zacharias Raynaldi Guatarellæ, Petrus de Cupario, Cornaclinus, & Lidoinus, Consules Ferrariæ; & Albertinus de Vigarano, Zanibonus, Guido de Bonandis, Barile Laurentius, Manfredinus Lavezarius, Uguitio filius Pedebovis, Jacobinus de Gulferanense, Ferrarese de Calcagno, Mantoaninus Dudoxettus, Ingilerius Preite, & Paschale Massarius, de Contratis Ferrariæ & Ordinibus Condoaldus Albertinus nepos Domini Salinguerræ, Guido de Ferrarese Vindemiatore, Ugolinus de Friduccio, Ubertinus de Domina Tina, Christianus, & Albertinus, & Zappulinus Notarius, & multi alii.*

Ego Petrus sacri Palatii Notarius, ut supra legitur, interfui, & rogatus scribere scripsi.

Ad me verò misit Joseph Antenor Scalabrinius, sacrarum Literarum in Ferrariensi Academia Professor, rerumque Ferrariensium peritissimus, quos potuit, suæ Urbis Nummos, præsertim e Museo Cl. V. Hieronymi Baruffaldi Archipresbyteri Centensis descriptos. Eorum seriem nunc subjiciam.

Secundus Nummus æreus, percussus, ut creditur, circiter Annum Christi MCCCXL. sub Obizzone Marchione Estensi domino Ferrariæ, in altera facie imaginem Episcopi præfert cum epigraphe S. MAVRELIVS P. idest Ferrariæ *Protector*. In altera insigne Civitatis Ferrariensis cum literis DE FERARIA.

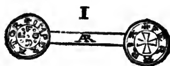
Tertius æreus, Ferrariæ apud Baruffaldum, & Mutinæ in Museo Bertacchinio, ac penes Comitem Johannem Baptistam Scalabrinium adservatus, parùm a præcedenti dissimilis est, neque explicatione indiget.

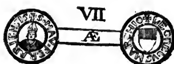
Quartus argenteus, Mutinæ apud Johannem Baptistam Caulam Jurisperitum, & apud Dominicum Vandellium, aliosque exsistens, Aquilam insigne Estensium in summitate præfert cum literis NICHOL*aus* MARCHIO, videlicet Estensis. In postica Scutum cum insignibus Civitatis, & epigraphe DE FERARIA. Designetur-ne heic Nicolaus II. Marchio Estensis, qui Anno Christi MCCCLXII. Ferrariæ dominabatur, an Nicolaus III. qui Anno MCCCXCIII. dominari cœpit, aliis decernendum relinquo.

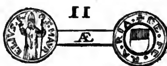
Quinctus argenteus, Mutinæ in Museo Bertacchinio a me visus, cassidem, cui superpositum

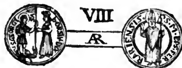
tum

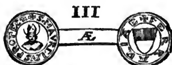
F E R R A R I Æ.

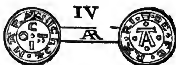

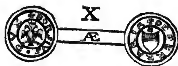

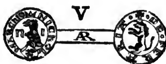

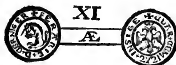

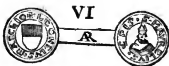

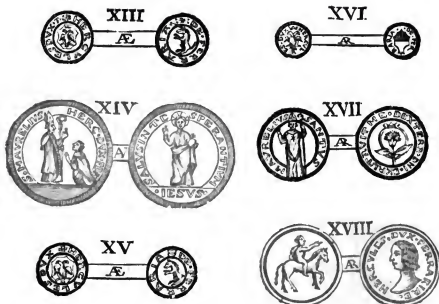

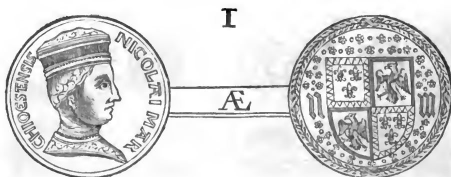

Tab. L.

TOREUMATA ESTENSIUM.

II.

tum est Aquilæ coronatæ caput, exhibet, cum literis hinc & inde N I. fortasse significantibus *Nicolaus*. Circumstat epigraphe: NICHOL*aus* MARCHIO. In aversa parte *Monoceros* pedibus erectis, & in circuitu Crucicula cum literis DE FERARIA. Ante Annos ducentos quinquaginta Peregrinus Priscianus in Annalib. MStis Civitatis Ferrariæ, inquirebat, unde originem traxerint Insignia *Monocerotis*, quæ a nonnullis ex Principibus Atestinis usurpata fuere, suoque tempore familiaria erant. Is a Sæculo Christi usque XI. eorum primordia deducit. Hoc nullo fundamento niti mihi creditur. Quod si ille tamdiu ante ignoravit Insignium ejusmodi originem, excusandus ego certe, quod tanto tempore post invenire non potuerim. Spectat, ut opinor, hic Nummus ad *Nicolaum III. Marchionem Estensem*, Ferrariæ, Mutinæ &c. Dominum, qui Anno Christi MCCCXCIII. uti nuper diximus, Alberto Marchioni patri suo in dominatione successit.

Sextus argenteus, in Museo Baruffaldio adservatus, in altera facie offert insigne Ferrariensis Urbis. additis in circuitu literis: LEONELVS MARCHIO. In altera effigies Episcopi visitur cum inscriptione S. MAVRELIVS EP*IScopus*. Leonellus Marchio Estensis dominari Ferrariæ cœpit Anno Christi MCCCCXLI.

Septimus, Mutinæ in Museo Bertacchinio, ad eumdem Leonellum spectat, & perquam similis præcedenti est, nisi quod heic legitur S. MAV. idest *Sanctus Maurelius* FERARIENSIS. Rodius in Annalib. Ferrariensibus MStis, ad Annum MCCCCXLIX. hæc habet: *Comincioffi a spendere in quest' Anno di quei Quattrini di rame, i quali fino a i giorni nostri si sono sempre spesi in Ferrara, da una banda cuniati di un Santo Maurelio, e dall' altra di uno Scudo da guerra*.

Octavus argenteus in Museo Baruffaldio Ferrariensi, exhibet Sanctum Georgium stantem ac porrigentem vexillum *Borsio Marchioni Estensi*, ad instar Nummorum Venetorum. Ibi legitur hæc epigraphe: S. GEORGIVS. BORSIV. DVX. qui Anno Christi MCCCCLII. Dux Mutinæ & Regii a Friderico III. Imperatore est renuntiatus, & Dux Ferrariæ a Paulo II. Papa Anno MCCCCLXXI.

Nonus ex argento & ære, in Museo Bertacchinio Mutinensi exsistens, in una facie offert Aquilam bicipitem cum corona, & cum inscriptione BORSIVS DVX. In altera scutum, cum insignibus Civitatis Ferrariæ, & cum literis in limbo: DE FERRARIA.

Decimum adservat idem Museum Bertacchinium. Ad prælaudatum Borsium Ducem pertinet. Similis præcedenti est, nisi quod Scutum antiquiora exhibet Civitatis Ferrariæ insignia.

Undecimum possidet quoque Bertacchinius in suo Museo. Ibi in area *Monoceros* cum epigraphe ✠ FERARIE D. CORNIGER. In postica visitur *Aquila* biceps coronata. Circumstant literæ ✠ CLAR. COMITAT. INSIGE. Prima inscriptio fortasse significat *Ferrariæ Decus Corniger*, idest Monoceros. Secunda verò, *Clarum Comitatum Insigne*, vel *Clari Comitatus Insigne*, hoc est, *Comitatus Rhodigii*, & *Comacli*, quo Borsius Dux Estensis donatus fuerat Anno Christi MCCCCLII. a Friderico III. Augusto.

Duodecimum argenteum vidi Mutinæ apud nobilem virum Camillum Hieronymum Valentinium. In antica effigies Principis, & literæ HERCVLES DVX FERRARIE. Is est *Hercules I. Estensis*, qui Anno Christi MCCCCLXXI. Ferrariæ, Mutinæ, Regio &c. dominari cœpit. In postica imago Sancti Georgii Ferrariensium patroni, cum epigraphe DEVS FORTITVDO MEA.

Decimus tertius, in Museo Bertacchinio exsistens, Aquilam bicipitem coronatam præfert, gentilitium Insigne Principum Estensium, cum literis in circuitu HERCVLES. DVX &c. scilicet *Primus* Nicolai III. Marchionis filius. In altera facie Monoceros, & epigraphe DE FERRARIA.

Decimus quartus aureus, Ferrariæ apud Dominos Containos adservatus, Numismatis formam gerit, & ad eumdem Herculem I. spectat. Ibi cernitur Sanctus Maurelius stans, ac benedicens Duci in genua provoluto, cum his literis in limbo: S. MAVRELIVS. HERC*ules* DVX. FERR*ariæ*. In posticâ imago Salvatoris stantis cum literis IESVS suppositis. Circumstat hoc lemma: SALVS IN TE SPERANTIVM.

Decimus quinctus, Mutinæ in Museo Bertacchinio, Aquilam bicipitem, Insigne Principum Estensium, exhibet, cum circumpositis literis HERCVLES DVX. In area aversæ partis visitur equus. Circumstant literæ DE FERRARIA.

Decimum sextum possidebat Mutinæ quondam Angelus Blancus. Hic Nummus a me visus anticam habet præcedenti similem, additâ tamen coronâ Aquilæ. In postica spectantur Insignia Civitatis Ferrariæ.

Decimus septimus argenteus, Regii apud Comitem Nicolaum Taculum adservatus, effigiem

giem Episcopi offert cum inscriptione SANTVS MAVRELIVS. In postica visitur Flos cum suo caule, insertus in circulum Annuli, adamantem acutum præferentis in pala, & hisce literis circumdatus: DEXTERA. DNI. EXALTAVIT. ME. Cuinam tribuendus sit Nummus, eruditi Ferrarienses decernant. Adamas insigne fuit Herculis I. Ducis Ferrariæ.

Decimum octavum possideo ego, possidet & Dominicus Vandellius sæpe laudatus. Antica exhibet vultum ejusdem Herculis Ducis. Hunc enim, & non Herculem II. indicare satis videtur capillorum forma, & faciei habitus. Præterquamquod Hercules ejus nepos appellatus fuisset Secundus. Altera facies Romanis Nummis similis, nudum hominem in equo sedentem præfert.

Reliquos subsequentium Ducum Estensium Nummos prætermitto, utpote recentiores. Vide etiam Mutinenses & Regienses, heic infra describendos. Sed quando cœpere Sæculo Christi Decimoquincto in honorem Principum, atque illustrium virorum cudi ærea Numismata, sive Toreumata (Italice *Medaglioni*) majoris moduli, & aliquot sese mihi obtulere ad inclytam Ateltinorum Principum gentem spectantia, ea quoque adjicere non incongruum putavi.

Itaque Primum, Mutinæ apud nobilem virum Comitem Ludovicum Nicolaum Grassetum vidi. Effigiem Numisma hoc exhibet Nicolai III. Marchionis Estensis, de quo supra, cum epigraphe NICOLAI MARCHIO*nis* ESTENSIS. In postica visuntur Insignia gentilitia Familiæ Estensis. Cusum fuit circiter Annum Christi MCCCCXV.

Secundum in Museo Estensi adservatur. Ibi effigies Leonelli Marchionis nuper memorati, cum inscriptione LEONELLVS. MARCHIO. ESTENSIS In aversa parte unum caput hominis, sive persona, habens tres facies pueriles in prospectu. Circumstant literæ: OPVS. PISANI. PICTORIS.

Tertium in prælaudato Estensi Museo exsistens, eamdem effigiem, easdemque inscriptiones præfert. Verùm diversa est facies partis aversæ. Ibi duo viri nudi calathos floribus plenos supra caput gestant, fortassis indicantes florentissimum Ferrariæ statum sub Leonello Principe optimo.

Quartum in eodem Museo, Leonelli ipsius protomen habet cum epigraphe LEONELLVS. MARCHIO. ESTENSIS. D. FERRARIE. REGII. ET. MVTINE. In postica visitur figura nudi hominis, ut opinor, fluvii. Supra est amphora, e qua prodeunt gemini arborum rami.

Quinctum Numisma possidet Alexander Bertacchinius in suo Museo. In antica cernitur effigies Leonelli, ac eadem inscriptio, quam in præcedenti vidimus, additis tantùm supra caput hisce literis GE. R. AR. In postica Leo, & ante eum Cupido, seu Genius alatus. Additur OPVS. PISANI. PICTORIS. Et in columna, ubi navis cernitur, inscriptus est Annus Christi MCCCCXLIV.

Sextum in Museo Estensi conspicitur. Ibi effigies Borsii Estensis antea memorati, optimi sane Principis, cum hac epigraphe: BORSIVS.... MARCHIO.... ESTENSIS.... DOMINVS. Reliquas, utpote & in postica, attritas literas legere nequivi.

Septimum adservatur quoque in eodem Museo. Ad laudatum Borsium spectat, postquam is renuntiatus fuit Dux. Ibi visitur ejus protome cum inscriptione: BORSIVS. DVX. MVTINE. ET. REGII MARCHIO. ESTENSIS. RODIGII. COMES. ETC. In aversa parte Mons. Supra Globus, nescio Solaris ne, an Lunaris, radios in montem diffundens. In limbo legitur: OPVS IACOBVS LIXIGNOLO MCCCCLX.

Octavum conspexi in Museo Bertacchinio. Parem ferme effigiem & Inscriptionem exhibet. In postica Mons, in cujus gremio Arca cum Crucibus insculptis, tumuli faciem nescio an præ se ferat. Supra Sol radios diffundens cum literis OPVS PETRECINI DE FLORETIA MCCCCLX.

Nonum in Museo Estensi, Alphonsum I. ostendit, adhuc infantem, & postea Ducem Ferrariæ, Mutinæ, Regii &c. Principem inclytum. Is Anno MCCCCLXXVI. ex Hercule I. Duce, & Eleonora Aragonensi natus. Visitur heic ejus effigies cum literis ALFONSVS MARCHIO ESTENSIS. Postica habet Herculem in cunabulis serpentes manu tenentem & jugulantem. Infra legitur MCCCCLXXVII. Supra characteres Græci tam rudi formâ delineati, ut in iis intelligendis atque interpretandis tempus terere noluerim.

FIRMUM.

Firmanæ Urbi (teste Odorico Raynaldo in Annalib. Ecclesiasticis) Honorius Tertius Papa Monetæ jus est elargitus hisce Literis, quas quia breves referre non pigebit. *Honorius &c. Universitatis vestræ devotis precibus inclinati, habendi proprium cuneum ad cudendam Mo-*

LI.

II

Æ

III

Æ

ARCHIO
NSIS
T·MVTINE·

VI.

VI

Æ

VII

Æ

VIII

FIR-

Monetam, citra valorem Imperialium, liberam vobis auctoritate præsentium concedimus facultatem. Datum Laterani VII. Idus Decembris, Pontificatus nostri Anno V. Hoc est Anno Christi MCCXX. Et quidem supra in Pontificiis Nummis Trigesimum quartum Firmi percussum vidimus a Bonifacio IX. Papa, sive a Firmanis cusum in honorem illius Pontificis.

Antiquiorem nunc profero, argenteum videlicet, a supra memorato Abbate Joachino Jurisconsulto Forosempronienfi adservatum, ubi visuntur Claves Pontificiæ cum epigraphe M. PAPA. QVARTVS. In aversa V B. idest *Urbs*, FIRMANA. Nummus percussus circiter Annum Christi MCCLXXXII. sedente in Romana Cathedra Martino IV.

Ad hæc in Museo Chiappinio argenteus Nummus visitur, in cujus antica parte hæc epigraphe legitur D. L. DE MELIORATIS. In postica V B hoc est *Urbs*, FIRMANA. Scilicet heic memoratur *Dominus Ludovicus de Melioratis*, nepos Innocentii VII. Papæ; is nimirum, qui Anno Christi MCCCCV. contrucidatis iniquissime decem Romani Populi primoribus, funestis Urbis motibus, ac fugæ patrui Pontificis caussam dedit. Is autem turbulentis illis temporibus, concedente Papa, dominationem Civitatis Firmanæ arripuit.

Tertium Nummum argenteum adtexo, quem Romæ possidet doctissimus Abbas Franciscus Valesius. Spectare illum video ad Firmanam Civitatem, quum in postica legatur V B (idest *Urbs*) FIRMANA. At quinam Dominus Urbis in antica designetur, alii felicius indicabunt. Literæ CO...... VICECOMES, cum insigni Anguis, fortasse designant *Comitem Franciscum Sfortiam Vicecomitem*, hoc est inclytum illum virum, qui postea Dux Mediolani renuntiatus est.

Quartum argenteum Nummum suppeditavit mihi prælaudatus Johannes Baptista Bianconus Bononiensis. Ibi has literas habes: EVG. PP. QVARTVS: idest *Eugenius Papa Quartus*. Habes & Claves insigne Romanæ Ecclesiæ. In altera facie eædem Claves cum literis VB. FIRMANA. Pontificiam Cathedram conscendit Eugenius Quartus Anno Christi MCCCCXXXI. Romæ quoque in Museo egregii Equitis Francisci Victorii, similis Nummus adservatur cum epigraphe M. (hoc est *Martinus*) PAPA QVINTVS.

Quinctus Nummus, Mutinæ exsistens in Museo Bertacchinio, effigiem Episcopi exhibet cum literis S. SAVINVS. Monasterium *Sancti Savini* olim in agro Firmano insigne fuit. In postica scutum visitur, sed insignibus obliteratis. Supra legitur VRBIS FIRMI.

Sextus in eodem Bertacchinio Museo, habet in limbo hanc epigraphen: SANTVS. SAVIN, & in area VS. Adsunt etiam duæ literæ conjunctæ, me tamen minime discernente, an PR. idest *Protector*. Certe Sanctus ille Martyr olim fuerit Firmanæ Civitatis Patronus, quo tempore nuper memoratum Monasterium vigebat. An adhuc esse pergat, ignotum mihi est. Alterum tamen ejusdem propemodum formæ Nummum in ipso Museo Bertacchinio vidi, ubi literæ illæ DE FIRMO adeo inconditæ sunt, ut nihil aliud exsculpere diu potuerim, nisi BERITO. Verùm *Sancti Savini* nomen memoriæ meæ redditum, ad intelligendum Nummum me tamdem perduxit. Ceterum in alterius illius Nummi areâ VS tantummodo legitur, & crucicula subtus additur.

FLORENTIA.

Paucos e Nummis Florentinis proferam, de quibus multa loquutus est Borghinius in suis Dissertationibus de reb. Florentinis: ubi enim unum conspexeris, reliquos te vidisse puta. Quod certe in singularem Florentinæ Reipublicæ gloriam cedit, eadem prima fuit, quæ *Florenos aureos* percussit: quod Monetæ genus celeberrimum per totam Europam, immo & per Asiam & Africam evasit, ut in Dissertatione sequenti innuam. Dixi, uno typo olim semper usos Florentinos in suis Nummis cudendis. Cœptum postea fuit apponi illic scutulum cum insigni, ut puto, Consanonerii, sive præcipui Magistratus annui, qui Reipublicæ præerat: quare qui Familiarum insignia dignoscere potest, tempus etiam varium percussi Nummi facile intelliget. Ego sex tantùm Nummos heic proferam.

Primus argenteus, Mutinæ exsistens in Museo Bertacchinio, imaginem exhibet Sancti Johannis Baptistæ, Florentinorum patroni, cum epigraphe: S. IOHANNEs *Baptista*. In altera Lilium, Florentini Populi insigne, & in limbo FLORENTIA.

Secundum æreum cum argento mixtum possideo ego. Ibi typus idem. Epigraphe S. IOANNES. FLORENTIA.

Tertius argenteus, Mutinæ penes Joseph Mariam Cattaneum adservatus, idem ectypon præfert, sed exiguo scuto addito, in quo distinguere insigne nequivi. Inscriptio hæc erat: S. IOHANNES. B DE FLORENTIA.

Quartus argenteus in Museis Bertacchinio,

& Chiappinio, Insigne in scuto exaratum aperte prodit, nempe fasciam, tribus stellulis consperfam. Ibi Sanctus Johannes Baptista, manu tenens pendentem chartulam cum literis ECCE, subaudi reliqua, nempe *Agnus Dei*. Reliqua praecedentibus similia.

Quinctus argenteus visitur apud honestum Civem Mutinensem Johannem Carnevalium. Ibi Sanctus Johannes Baptista sedens in cathedrâ, sinistrâ hastam Crucigeram tenens, & dexterâ Insigne, in quo Crux. Circumducitur Inscriptio hæc: SANCTVS. IOHANNES. BAPTHISTA. PR. idest *Protector*. In aversa Lilium florens, & in circuitu hic versiculus:

DET. TIBI. FLORERE. XPS. (*Christus*) FLORENTIA. VERE.

Sextum aureum adservat Museum Bertacchinium. Præ aliis Nummis is est antiquus. Baptistam pelliceâ veste contectum exhibet, cum literis in limbo: S. IOHANNES B. In posticâ visitur Lilium, & epigraphe FLORENTIA. Æquale est hujus Nummi pondus cum aureis nummis Liliatis, qui nunc Florentiæ cuduntur. In notitiâ Urbium MStâ, quam Pignorius olim laudabat in Notis ad Historiam Mussati, hæc scripta sunt: *Civitas ista cudit Monetam, cum qua fere Mundus omnis tunditur, immo per illam peccata hodie fiunt mirabilia* &c. *Hodie Civitas ipsa aureis, quos fabricat, ab ipsa Florentia nominatis* FLORENIS, *majora longe, quàm clava Herculis, domat, & dominatur in Orbe*. Guilielmus Ventura Cap. 46. Chronici Astensis Tom. XI. Rer. Italicar. auctor est, Raymundum de Terzago Capitaneum Populi Astensis corruptum fuisse *ex multa quantitate terræ rubeæ Florentinæ*. Hoc nomine designati *Floreni* aurei Florentiæ percussi. Sed quoniam de *Florenis* plenam Dissertationem sperare nos facit Cl. V. Franciscus Victorius Sancti Stephani Eques, cui copiosa est illorum supellex in suo Romano Museo, plura ego non addo. Lectori tamen rem gratam facturum me reor, si Tabulam Nummariam, prolusionis loco ab eo jam editam infra huc inferam, ut ejus Operis argumentum mature in conspectu habeatur, additâ etiam explicatione Tabulæ ipsius, qualis ex Typographia Romana Antonii de Rubeis prodiit Anno Chr. MDCCXXXVI.

FORUM-LIVII.

UTi me per literas monuit Comes Fabricius Antonius Monsignanus, Patricius Foroliviensis, inter Eruditos ex Libris editis notus, Populus Foroliviensis a Friderico II. Augusto privilegium Monetæ impetravit. Pariam memoriæ prodibit Bonobius Lib. X. Histor. Foroliviensis. Nullos tamen ejusdem Urbis veteres Nummos hactenus videre mihi datum est. Unum dumtaxat Numisma proferam, ab eodem Comite Monsignano ad me missum. Ibi effigies Francisci Ordelaphi Foroliviensium Principis, quem *Cecco* appellabant, e corrupto *Francisci* nomine. In limbo hæ literæ Ciccus III. ORDELAPHVS FORLIVIY P. P ET PRINCEPS. In area V (fortassis pro *Vivat*) & MCCCCVII. In postica effigies Curtii Romani, equo insidentis, & in voraginem semet pro patria conjicientis, cum epigraphe, sive versiculo:

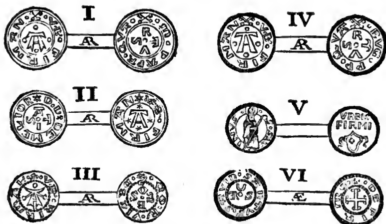
SIC MEA VITALI PATRIA EST MIHI CARIOR AVRA.

Sub equo hæ literæ adduntur IO. EP. PAPITIVS. Hic Numismatis auctor videtur. Si quis contendat, designari *Johannem Episcopum* Foroliviensem, qui eodem Anno Christi MCCCCVII. eam Cathedram tenebat, per me licebit, dum explicet, quid sit illud *Papitius*. Ceterum erit Foroliviensium Eruditorum perspicere, quare *Ciccus de Ordelaphis*, quem ipsi filium *Antonii* Principis Foroliviensis, & *Catharinæ Rangoniæ* Mutinensis, Anno MCCCCXXXV. natum norunt, *Tertius* ab iis appelletur, quum in isto Numismate nobis occurrat *Ciccus Tertius* Fori-Livii *Princeps* Anno MCCCCVII.

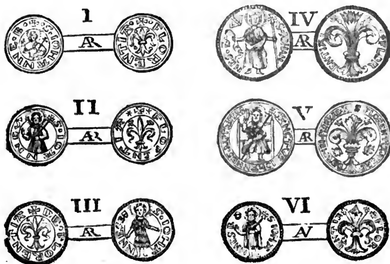
Exsistunt etiam in eâdem Urbe Nummi ab *Octaviano Riario Comite*, atque a *Catharina Sfortia Vicecomite*, ibidem dominantibus percussi, declinante Sæculo Christi Quinctodecimo; in quorum postica effigies *Sancti Mercurialis* Patroni visitur cum literis S. MERCVRIALIS FORL*ivii* PROT*ector*.

Expli-.

F I R M I.

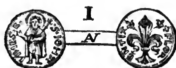
F L O R E N T I Æ.

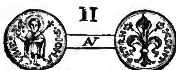

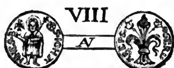
Tabula

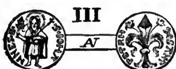
Tabula Florenorum, quam antea publici juris fecit æneis Typis
Cl. V. Franciscus Victorius S. Stephani Eques.

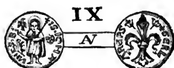

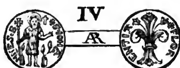

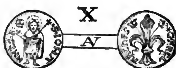

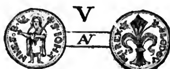

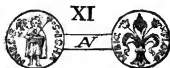

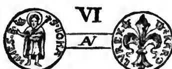

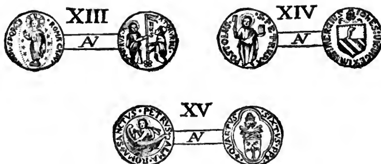

XIII.

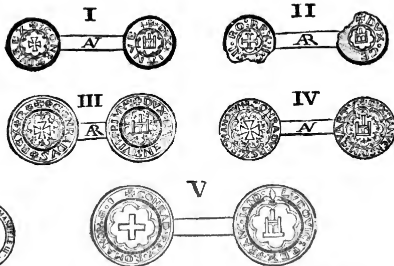
NUMISMA, SIVE TOREUMA FRANCISCI III. ORDELAPHI FOROLIVIENSIUM PRINCIPIS.

GE-

Tab. LVI.

G E N U Æ.

COMITUM LAVANIÆ.

Explicatio sequentis Tabulæ, de Florenis.

Tabulæ Nummus prior in ordine Florenum aureum profert, primo Florentiæ cusum, qui picturæ redivivæ primordia a Græcis in Italiam advecta ævo inferiori, & veterum Florentinorum Procerum magnificentiam probe memorat.

Secundus & Tertius Floreni aurei sunt, quos Johannes XXII. summus Pontifex ad imitationem Monetæ Florentinæ cudere aggressus est, demonstratque Auctor hujus Operis coævi Historicis, indicioque Regni Pontificii duobus tantùm, non tribus circulis, sive coronis conspicui.

Quartum a Florentinis percussum fuisse autumat occasione insignis victoriæ adversùs Pisanos relatæ Anno MCCLVI. & adfirmare nititur symbolo Latinæ Crucis, prope Græcam alteram Crucem, a qua Epigraphe ducta est circa stantem imaginem, & vitio similiter scalptoris improbe festinantis, qui dexterâ manu sanctum Præcursorem Johannem Baptistam effinxit hastam crucigeram sustinentem, sinistrâ verò nimie absurde benedicentis in morem.

Aurei Floreni Quintus & Sextus cusi fuere a Carolo Humberto, filioque Ludovico Regibus Hungariæ, indicioque est præ ceteris Regni Corona, quæ spectatur in utroque Nummo.

Septimus Humberto II. Delphinati tribuendus est, qui ultimus Turrianæ Du-Pin *stirpis exstitit.*

Octavus, & Nonus Gerlaco Maguntino Archiepiscopo adscribendi sunt, pro ut indicant inscriptæ per gyrum literæ atque insignia.

Decimus Arelatensi Archiepiscopo, Guillelmo nempe de la Garde *adsignandus est.*

Duodecimus tamdem, recentiorem formam redolens, Roberto Bavaro tribuendus est, qui Rheni Palatinus fuit, filius Roberti Adolphi. Istique sunt Floreni ad normam monetæ aureæ Reipublicæ Florentinæ cusi, qui modò Romæ servantur in Museo Victorio.

Numero Decimo tertio relatus est Ducatus Aureus Romanus, quem idem Auctor vetustiorem existimat Aureo Ducatu a Veneta Republica excuso.

Nummus Decimus quartus, Stemmate & inscriptione faciente fidem, Johanni XXIII. Papæ competit, qui sponte post quinquennium dignitatem Pontificalem exuit, dimisitque in Concilio Constantiensi.

Decimus quinctus Scutum aureum exstat Sixti IV. Pontificis, quod symbolo Naviculæ ac Petri Piscatoris percussum primo fuit, eodem Petri naviculam gubernante. Postremas hasce Monetas refert tabula. Florenus enim quandoque pro temporum diversitate ac vicissitudine, Ducatus & Scutum *similiter nuncupatas advertitur apud plerosque, temere potius & inscite, ut assolet, quàm verè & proprie. Etenim pondus alterius ab altero valde discrepat. Sed plura de his: plura de Sancto Johanne: plura de Lilio: de Regno Pontificio; de Ortographia Nummorum: de Signis, atque Insignii gentiliciis, historice, graphice, & luculenter, quæ ad eruditionem spectant quaquaversum, fusius in Illustrationibus omnia, ubi de Floreni aurei pretio etiam tractatur ordine chronologico, pluraque referuntur documenta, quibus aperte veritas comprobetur:*

GENUA.

Caffarus, Auctor synchronus, in Annalib. Genuensib. Tom. VI. pag. 160. Rerum Italicar. hæc habet: *In isto Consulatu Moneta data fuit Januensibus a Conrado Theutonico Rege; & privilegia inde facta, & sigillo aureo sigillata Cancellarius Regis Januam duxit, & Consulibus dedit Anno* (Christi) *MCXXXIX.* Adtexo verba Tristani Calchi in Histor. Mediolanens. Lib. 7. *Conradus II.* (scilicet Germaniæ ac Italiæ Rex) *Genuensibus facultatem cudendæ Monetæ primus concessit, ex quo illius memoriæ hoc grata posteritas instituit, ut nomen Conradi Romanorum Regis alteri Nummorum parti semper inscripserint.* Et profectò ad mea ferme tempora idem a Genuensibus observatum vidi. Hisce verò postremis temporibus abrogata est ab iis, qua de caussâ ignoro, vetustissima ejusmodi consuetudo. Augustinus Justinianus in Annalib. Genuensib. auctor quoque est, Conradi II. nomen in patriæ suæ Nummis inscriptum fuisse, & in aversa *formam Arcis, sive Castri cum tribus turribus*.

Tres Genuensium Nummos veteres ex suo Museo mihi suppeditavit Reverendiss. Abbas Chiappinius. Inter quos Primus aureus Crucem præfert cum epigraphe CONRADV: REX. In postica DVX. IANVE.

Secundus argenteus, cujus pars corrosa, hisce literis ornatus est C..... S II. RO. REX. M. In aversa parte DVX GE.......

Tertius argenteus hanc epigraphen exhibet: CON-

CONRADVS. REX. R. Visitur in altera facie inscriptio: DVX IANVENSIVM PRIMVS. Anno Christi MCCCXXXIX. *Simon Buccanigra* electus fuit primus Genuensium Dux. Itaque Anno illo, aut proxime sequentibus percussum fuisse Nummum intelligis.

Quartus aureus, exsistens apud Tajasaccos honestos Cives Burgi Sancti Domnini, egregios Nummariæ rei venatores, in antica præfert has literas: CONRADV: REX: ROMANORVM. In postica species Portæ sive Arcis turritæ cum epigraphe DVX: IANVENSIVM: QVARTV: scilicet aut *Johannes Vicecomes* Archiepiscopus & Dominus Mediolani, aut potius, ut reor, idem *Simon Buccanigra*, qui Anno Christi MCCCLXI. iterum Genuæ Dux renuntiatus fuit.

Quinctus apud Molinetum visitur, Genuæ cusus, quo tempore Ludovico XII. Francorum Regi se Populus ille tradidit, hoc est, Anno Christi MCCCCXCIX. Ne tunc quidem *Conradum* obliti sunt Genuenses, ut ex ejusdem Nummi ectypo apparebit, quum in ejus antica legatur CONRAD REX ROMANOR. ET B. I. fortasse *Benefactor Januæ*, vel *Januensium*. In postica LVDOVICVS REX FRANC. IAN. D. idest *Januæ Dux*. Est & mihi argenteus Nummulus Genuensium; sed quia excesæ sunt literæ in altera facie, ubi tantùm legitur DVX IANVÆ, ab eo edendo abstineo. Neque ibi de est CHONRADVS REX RO*manorum*.

LAVANIÆ COMITES.

FLiscorum (*Fieschi*) Genuensium nobilis prosapia, quæ nulli Italicarum antiquitate & splendore concedit, utpote quæ Sæculo Christi Decimotertio duos Ecclesiæ Romanæ Pontifices dedit, aliosque insignes viros semper peperit, a nonnullis Sæculis Comitatum Lavaniæ tenuit, aliisque compluribus locis dominata est. Nummum æreum Mutinæ possidet alibi laudatus Alderanus Narius. Ibi scutum, sed nullo insignium vestigio exaratum. In limbo legitur MONETA. FELISC. In postica Crux, & epigraphe SANCTVS. TEONETVS. MART. Ad Fliscos Lavaniæ Comites pertinere hunc Nummum censui, non uno tamen errore vitiatum, quum *Felifscorum* pro *Fliscorum*, & *Teonetus* pro *Teonestus*, seu potiùs *Theonestus* ibi occurrat.

Nummi duo a schedis Blanchinianis, Veronæ in Museo Musselliano adservatis, depromti, certum me fecere, de *Fliscorum* nobili gente in superiori Nummo agi. In primo effigies viri, in altero Aquila cernitur, cum literis PETRVS. LVCAS. FLISCVS. LAVANIE. CO*mes* &c. In utriusque postica effigies Martyris, cum epigraphe S. TEONESTVS. MARTIR. ✠.

Denique in Museo eruditissimi Equitis Francisci Victorii Romæ existit Nummus cum inscriptione LVDOVIC*us* FLISC*us* LAVANIE &c. DO*minus*. Et in aversa parte S. THEONEST*us*. MARTIR. ✠.

MACERATA.

SUpra vidimus inter Pontificios Nummos Trigesimum tertium *Maceratæ* percussum in honorem Bonifacii IX. Summi Pontificis. Patavii in Museo nobilis viri Comitis Johannis de Lazara conspicitur Nummus Maceratensis Urbis. Hæc ibi inscriptio: SANTVS IVLIANVS, patronus videlicet Civitatis. In altera parte DE MACERATA.

Alterum Nummum argenteum ejusdem Urbis adservat Bononiæ prælaudatus Johannes Baptista Bianconus, Mascarellæ Prior. Ibi effigies Sancti viri, sinistrâ ensem nudum, dexterâ baculum tenentis, cum literis S. IVLIANVS. In altera facie Crux in area, & circum epigraphe DE MACERATA.

MALATESTÆ.

DOminicus Vandellius, publicus in Mutinensi Universitate Mathematices Professor, mihi toreuma, sive Numisma æreum primæ magnitudinis obtulit, in quo effigies Principis visitur cum epigraphe SIGISMONDVS P. D. (idest *Pandolfus De*) MALATESTIS S. R. E. C. (hoc est *Sanctæ Romanæ Ecclesiæ Capitaneus*) GENERALIS. In postica Lemniscus, seu pannus extensus (Gallice *Lambequin*) continens Monogramma cum literis SI. nempe *Sigismundus*. Superstat cassis ferrea, quam corona radiata ornat, caput elefantis in summitate præferens. Infra legitur MCCCCXLVI.

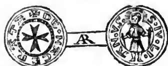
Alterum Numisma, sive toreuma, adservatur Mutinæ ab honesto Cive Bernardino de Abbatibus. Ejusdem Sigismundi protome conspicitur cum epigraphe SIGISMVNDVS PANDVLFVS MALATESTA. PAN. F. scilicet *Pandulfi filius*. In postica imago Castelli turriti, addita Inscriptione: CASTELLVM. SISMVNDVM. ARIMINENSE. M.CCCCXLVI. subaudi *Anno*, ut in præcedenti toreumate.

Ter-

MACERATÆ.

I. II.

MALATESTARUM.

I

II

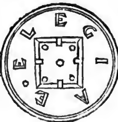

III

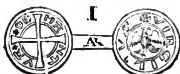

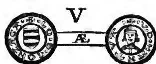

MAN-

M A N T U Æ.

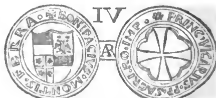

MARCHIONUM MONTISFERRATI.

MU-

Tertium Numisma addere liceat mihi, quod Mutinæ apud Bartholomæum Solianum, inter Typographos commendatissimum, adservatur. In antica imago mulieris cernitur cum literis circumstantibus *Dominæ* ISOTTAE ARIMINENSI. In postica Liber, ni fallor, quatuor fibulis clausus. Circumstant literæ ELEGIA. Celebris ætate suâ fuit *Isotta* hæc Ariminensis, atque ob ingenii & corporis dotes supra ceteras mulieres Sigismundo prælaudato placuit. Sunt, qui sacro connubio illi junctam tradunt. Alii concubinam tantummodo potiori jure appellant. Quod certum est, DIVA ISOTTA nuncupata fuit in Sepulcro, quod ei in Sancti Francisci Templo idem Sigismundus posuisse dicitur, quum tamen Scriptores habeam tradentes, Isottam superstitem Sigismundo fuisse. Supra vide Nummos Arimini cusos.

MANTUA.

NUmquam excogitassem, celebrem *Urbem Mantuanam* ante Annum Epochæ Vulgaris Millesimum, jure Monetæ fuisse donatam, nisi ante oculos haberem Diploma Ottonis III. Augusti, in quo ejusdem juris fit mentio. Servavit nobis Chartam Peregrinus Priscianus Ferrariensis, qui Anno Christi MCCCCXC. florebat, vir doctissimus, in suis Collectaneis MStis, nunc inter Estensis Bibliothecæ Codices existentibus. Si unam excipias Monetæ mentionem, nihil in Diplomate occurrit mihi, quod de ejus fide suspicionem pariat: quare evulgandum heic censui.

Diploma Ottonis III. Imperatoris, quo confirmantur Ecclesiæ Mantuanæ omnia illius jura & Privilegia, Anno Christi 997.

IN nomine Sanctæ & individuæ Trinitatis. Otto *divina favente clementia* Romanorum Imperator Augustus. *Si in sacratis omnipotenti Deo locis a quibuslibet desolatis, recuperationis augmentum pio favore largimur, id nobis & ad Regni nostri stabilimentum, atque ad æternæ remunerationis emolumentum credimus absque dubio profuturum. Quapropter omnium fidelium Sanctæ Dei Ecclesiæ, nostrorumque, præsentium scilicet ac futurorum noverit industria, quod* Sophia nostra *dilectissima Soror, nostrique fideles* Notkerus, Hildebaldus, *atque* Benno, *venerabiles* Episcopi, *nostræ magnitudini significarunt, quod pro peccatis, Mantuanæ Sedis Ecclesia cum Præceptis & Cartharum firmitatibus, quarum scriptionibus res & familias ibi collatas hactenus meruit obtinere, combusta videatur, flagitans postulans, ut ad plenitudinis restaurationem hoc nostræ miserationis Præceptum* Johanni *venerabili* Episcopo *ejusdem* Mantuanensis Ecclesiæ *concedere dignaremur. Cujus precibus libenter acquiescentes, & quoniam dignum est, ne res Ecclesiarum Dei a quibuslibet deprædentur, aut ab earum ditione contra legem auferantur, decrevimus ita fieri. Concedentes igitur confirmamus suprascripto Mantuanensi Episcopatui omnes res, quas usque modo de donis Regum seu Imperatorum Prædecessorum nostrorum habuit, videlicet Monasterium, quod situm est in honore Sanctorum Probi & Ruffini, seu & Memoris, cum omnibus adjacentiis vel pertinentiis ejusdem, cum Curtibus etiam in Veronense, atque Vicentino, nec non in Mutinensi Comitatibus sitis, quæ ita nominantur, Baniolum, & in Colonia, & in circuitu Fluminis, quod nominatur Caput Alponis, cum servis & ancillis, & cum omnibus ibidem pertinentibus; & omnes alias res, quæ sunt in prædictis Comitatibus, vel infra nostrum Italicum Regnum, seu ceterorum hominum concessionibus, traditionibus, offersionibus pro suarum remediis animarum, cumparationibus quoque, commutationibus libellorum, & quarumcumque legalium Cartarum, conscriptionibus, seu emphitheotecariis, vel emphitheosi, ipse sanctus locus obtinuit quocumque modo, cum domibus etiam, ædificiis, Ecclesiis Baptismalibus, Decimis, atque Capellis, seu Curtibus, mansis etiam vestitis, atque absentibus, terris, vineis, campis, pratis, pascuis, silvis, insulis, piscationibus, salectis, paludibus, molendinis, aquis, aquarumque decursibus, arboribus pomiferis, & infructuosis, montibus, vallibus, planiciebus, ripis, rupinis, seu alpibus, omnia omnino in integrum, quæcumque dici vel nominari possunt; undeeadem sancta Mantuanensis Ecclesia investita fuisse dignoscitur quocumque justo ordine, vel* quo-

qualibet legitima auctoritate, quatenus idem Johannes venerabilis Mantuanensis Præsul, ejusque Successores; hæc omnia ad utilitatem sui Episcopii absque alicujus impedimento & contradictionis molestiâ perpetualiter valeant possidere. Verùm etiam confirmamus eidem Ecclesiæ omne tholoneum, ripas, & ripaticum, & fixuras pallorum ripæ Mantuanæ Civitatis, & Porti, & Insulæ Reveris, & Curtem Regalem, & Insulam, quæ dicitur Sugiara, quæ jacet inter Padum & Jara flumina, cum omnibus integritatibus earum, & cuncta annualia mercata ipsius Comitatus; cujus fines decernunt ambæ ripæ Mincii de Vallegio usque in Largionem fluvium, & per Largionem sursum usque Jaram, & Oleum, & deorsum usque Padum, & per Largionem & per Padum sursum usque Crustellum, & deorsum usque Buranam.

Seu Monetam publicam ipsius Mantuanæ Civitatis nostro Imperiali dono ibi perpetualiter habendam concedimus & stabilimus *pro remedio nostræ animæ, nostrorumque parentum. De rebus autem, aliisque possessionibus tam mobilibus quàm immobilibus jure jam dictæ Mantuanensis Ecclesiæ constituimus, ut nullus, in Regno nostro consistens, tenere audeat rem aliquam ex ipsis per quamlibet præscriptionis paginam, neque per libellum, aut emphitheosim, vel emphitheotecariam quamlibet per quorumdam Pontificum prædecessorum hujus Johannis venerabilis Episcopi constitutiones injustas, quas nostra Regali potestate radicitus disrumpere, & sine alicujus roboris vigore sancimus; quia talibus actis sancta Dei Ecclesia frequenter patitur maximas inopias; ideoque jubemus: ut absque præfati dilecti nostri Mantuanensis Ecclesiæ Johannis venerabilis Episcopi, ejusque Successorum consensu, nemo aliquas res jam præfatæ Ecclesiæ tollere, aut tenere præsumat. Et si quidem de rebus aut familiis sanctæ Sedis Ecclesiæ fuerit orta contentio, quam ipsius Ecclesiæ Vicarius Johannes venerabilis Episcopus, aut ejus successores in sui præsentia convenienter nequeant diffinire, statuimus, ut ante cujuslibet potestatem nullatenus finiatur, nisi in Palatio nostro coram nostris Judicibus Palatinis. Concedimus denique pro ampliori stabilimento Ecclesiæ eidem Johanni venerabili Episcopo, suisque Successoribus Advocatos, quoscumque aut quales elegerint, tam de suis quàm de alienis hominibus liberis, qui ejusdem Episcopi rerum utilitates exerceant, absque cujuspiam hominis contradictione vel molestiâ; ita ut ab omni Reipublicæ functione sint absoluti; nil ab eis quispiam publicus Minister exigere præsumat, ut securius ac diligentius causas ipsius Ecclesiæ perficere possint. Stabilimus etiam, ut de omnibus rebus seu familiis, quæ hactenus qualibet occasione vel quocumque modo ex ditione ipsius Episcopii aut istius Johannis venerabilis Episcopi potestate subtractæ fuisse noscuntur, sicut de nostris domnicatis rebus, per circum manentes homines inquisitio fiat, ut omnes res ipsius Sedis in istius venerabilis Episcopi, ejusque Successorum redeant potestatem: & quatenus rei veritas patefacta perenniter valeat suum obtinere vigorem. Præcipiendo quoque jubemus, ut nullus Judiciariæ potestatis Dux, Marchio, Comes, Vicecomes, Sculdascius, Locopositus, aut quilibet publicus Exactor, nec quæcumque persona uniuscujusque ordinis aut dignitatis, parva vel magna, in rebus ipsius Ecclesiæ placitum tenere, neque in domibus ejus, aut Clericorum suorum, aliquod mansionaticum potestative tollere, neque homines ejus, nec cujuscumque ordinis Clericos, vel Laicos, liberos, commendatos, libellarios, ac cartulatos, vel super terram ipsius residentes, atque servos, aut ancillas, aut aldiones utriusque sexus, ad Placitum ducere, aut pignorare, aut molestare, vel flagellare præsumat; neque de Castris ipsius Ecclesiæ Mantuanæ, quorum nomina sunt Banido, Mulinelles, Nubularia, Perarolo, Canedulo, atque Sermede, vel de eorum pertinentiis, aliquo ingenio se intromittere audeat, sed liceat jam dicto Episcopo, suisque Successoribus cum omnibus rebus vel familiis suis omni tempore sub tuitionis nostræ munimine quiete & pacifice, remotâ totius potestatis inquietudine permanere; ac pro nobis nostrique Imperii statu cum diverso suo Clericali ordine, Domini omnipotentis misericordiam jugiter deprecari. Si quis autem temerarius contra hoc nostræ concessionis, confirmationis, ac tuitionis præceptum quandocumque infringere temptaverit, & quæ superius scripta sunt, per omnia non observaverit, sciat se compositurum auri optimi Libras centum, medietatem Palatio nostro, & medietatem jam præfato Johanni venerabili Pontifici, suisque Suc-*

Suc-

Successoribus. Et ut ab omnibus verius credatur, diligentiusque ab omnibus observetur, manus propriæ inscriptionis signo roboratum Sigilli nostri impressione subtus jussimus sigillari.

Signum Domni ... *Ottonis invictissimi Imperatoris Augusti.*

Heribertus Cancellarius vice Petri Cumani Episcopi & Archicancellarii recognovi.

Data Idibus Octobris Anno Dominicæ Incarnationis DCCCCXCVII. Anno verò Tertii Ottonis regnantis XIIII. Imperii autem Secundo.

Actum Aquisgrani in Palatio, feliciter. Amen.

Vidisti verba illa: *Seu Monetam publicam ipsius Mantuanæ Civitatis nostro Imperiali dono ibi perpetualiter habendam concedimus*, quæ etiam innuere videntur, non tunc cœptum, sed jam antea invectum fuisse ejusmodi jus; quod sane, ut repetam, tamen mihi & peregrinum visum fuit. Nullus tamen ex vetustis Nummis Mantuæ cusis hactenus se mihi obtulit; nam quos proferam ad longe posteriora tempora spectare puto.

Primum Nummum argenteum adservo ego; similemque adservat Placentiæ in suo Museo amicissimus Abbas Chiappinius. In area conspicitur Aquila expansis alis, & in limbo legitur VIRGILIVS. Scilicet, quod norunt omnes, laus rara ac invidenda est Civitatis illius, admirandum Poëtam Vergilium peperisse: quare hoc decus Cives tum in suis Nummis repetitum voluere, tum in Statuâ ei positâ, quam a Carolo Malatesta dejectam Vergerius aculeatâ Oratione doluit, Tomo XVI. pag. 215. Rerum Italicarum. In aversa parte Crux visitur cum literis in circuitu: DE MANTVA. Parum absimilem Nummum adservat Alexander Bertacchinius Mutinensis in suo Museo; sed post *Vergilii* nomen, cernitur ibi exiguum scutum cum insigni, cujus vestigia vix supersunt.

Secundus Nummus in Museo Bertacchinio, perquam similis est præcedenti.

Tertius argenteus apud eumdem Bertacchinium, Crucem præfert cum epigraphe VIRGILIVS. In altera facie limbus habet MANTVE. In area tres literæ E. S. R. quas explicare non audeo. *Enricus Rex* suspicari aliquis possit dum certiora indicent alii.

Quartus e schedis Cl. V. Francisci Blanchinii, Veronæ in Museo Musselliano adservatis, depromtus, Vergilium exhibet in cathedra sedentem, cum inscriptione: VIRGILIVS. MANTVE. In postica imago Apostolorum Principis, & cujusdam Episcopi. Circumstant literæ S. PETR*us* EPS. idest *Episcopus*.

Quinctus in Museo Bertacchinio exhibet in scuto insignia vetera nobilissimæ Familiæ de Gonzaga; quæ quantum differant ab ætate nostrâ adhibitis, facile quisque intelliget. In limbo hæc inscriptio: LO. D. (nempe *Lodovicus de*) GONZAGA. Is Anno Christi MCCCLXV. institutus fuit Vicarius Imperialis Mantuæ a Carolo IV. Augusto. In postica caput ipsius Ludovici visitur cum epigraphe V. D. (hoc est *Vicarius de*) MANTVA.

Sextum argenteum vidi Mutinæ apud sæpe memoratum Dominicum Vandellium. Pars nominis in limbo, reliquum in area legitur, scilicet FRAN. CIS. CHVS. idest *Franciscus de Gonzaga*, ille, si recte conjicio, qui Mantuæ Anno Christi MCCCLXXXII. dominari cœpit, & ex virtute bellica magnum sibi nomen comparavit. Aliquid antiquitatis præferre hujus Nummi forma mihi videtur, ita ut tribuere ipsum non audeam alteri Francisco juniori, cujus Nummos evulgatum eo. Fortassis V. D. in area posita fuere pro *Vicarius De*. In altera facie MANTVA legitur cum Scutulo complectente insignia.

Septimus æreus, Mutinæ apud Bartholomeum Solianum Typographum mihi inspectus, caput Principis offert cum literis FRANCISCVS. MR. (idest *Marchio*) MANTVE IIII. Is Anno Christi MCCCCLXXXIV. Friderico patri in dominatione Mantuæ successit. In postica visitur vas, in quo aurum probatur

(*Cro-*

(*Crociuolo* Italice appellant Aurifices) flammis circumdatum , cum tribus laminis aureis, aut argenteis ex eo prodeuntibus . Hæc ibi epigraphe: D. PROBASTI ME ET COGNO. M. Sunt verba Psalmi 138. *Domine probasti me , & cognovisti me* : quibus fortasse alludit ad ea tempora , quibus a Venetis ob suspicionem corruptæ fidei , custodiæ fuit traditus , ex qua ad preces Selimi Turcarum Imperatoris vix tamdem evasit.

Octavus in Museo Bertacchinio , & apud prælaudatum Solianum , Francisci ejusdem Marchionis vultum præfert , & in postica pixidem sacram , cum epigraphe SANGVINIS XPI IESV , qui Mantuæ a pluribus Sæculis in summa veneratione est .

MONTISFERRATI MARCHIONES.

NUlla mihi dubitatio est , quin veterum *Marchionum Montisferrati* celeberrima progenies multos vel ab antiquo tempore Nummos percusserit . Sed mihi quatuor tantùm hactenus videre contigit . Scilicet primum , Placentiæ in Museo Chiappinio , in quo insigne cernitur Marchionis cum literis GVIL. MA. MO. FE. hoc est , *Guilelmus Marchio Montisferrati* , is, ut opinor , qui Anno Christi MCCCCLX. Montisferrati Marchæ dominabatur . In postica visitur miles lanceâ invectus in anguem tricipitem cum epigraphe S. TEODORVS. CVSTOS.

Secundum Nummum adservat Mutinæ Alexander Bertacchinius ; atque is ad eumdem Principem spectare videtur . Ibi ejus effigies cum inscriptione GVLIELMVS MAR*chio* MONT*is* FER*rati* &c. Altera facies exhibet ejus insignia cum literis in circuitu : SACRI. RO*mani*. IMP*erii*. PRIN*ceps*. VICA*rius*. PP. nempe *Perpetuus* .

Tertium e Museo Musselliano Veronensi profero . Ibi literæ GV. MAR. MON FER. PRINC. VICA. SACRI RO. IMP. idest *Gulielmus Marchio Montis Ferrati Princeps Vicarius Sacri Romani Imperii* .

Quartus Bononiæ visitur apud præstantissimum virum Marchionem Johannem Paulum de Pepulis. Ibi hæc epigraphe: BONIFACIVS. MAR*chio*. MONTIS. FERRA*ti*. PRIN*Ceps* . VICARIVS. P*er*P*etuus*, SACRI. RO*mani*. IMP*erii* . Complures Bonifacios Montisferratensi Marchæ dominatos fuisse , ex Historiis novimus . Quis ex iis heic indicetur , decernendum peritioribus relinquo .

Romæ quoque adservat præclarissimus Eques Franciscus Victorius Nummum cum epigraphe IO. GEORGIVS. M. MONTIS. FERRATI. IMPERATO. VICARIVS.

M U T I N A.

QUo tempore Mutinensis Respublica frui cœperit jure signandi pecuniam , perscrutabar ego ; sed nihil hactenus occurrit mihi, unde agnoscerem, sub Friderico I. Augusto hanc ei prærogativam fuisse collatam . Immo , si fides Annalibus vetustis Mutinensibus , editis Tomo XI. Rer. Italicarum , Anno tantùm MCCXLII. *Primò cœptum fuit cudere Nummos in Civitate Mutinæ* . Et revera tabulæ se mihi obtulerunt , testantes , a Friderico II. Imperatore Anno Christi MCCXXVI. ejusmodi facultatem sive confirmatam , sive primùm fuisse concessam Mutinensi Populo , uti constabit ex illius Diplomate, quod ex Regesto vetustissimo Reipublicæ ipsius descripsi .

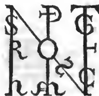
Friderici II. Augusti Diploma, quo Civitati Mutinensi antiqua jura ac privilegia confirmat, inter quæ jus Monetæ cudendæ, Anno 1226.

IN *nomine Sanctæ & individuæ Trinitatis* . Fredericus Secundus , *divinâ favente clementiâ* Romanorum Imperator *semper Augustus* , Hierusalem & Siciliæ Rex . *Præclara fidelium nostrorum obsequia , manifestis indiciis operum comprobata , tanto debemus libentius munificentiæ nostræ muneribus prævenire , quanto Celsitudini nostræ grata exhibentur pariter & accepta . Nolumus enim a mercede repellere illos a quibus beneficia recepimus gratiosa , nec benemeritos sine condignæ retributionis vicissitudine præterire . Universis igitur Imperii nostri fidelibus tam præsentibus quàm futuris volumus esse notum , quod nos diligentius attendentes fidem puram & devotionem sinceram , quam* Commune Civitatis Mutinæ, *fideles nostri erga Prædecessores , & maxime progenitores nostros Romanorum Imperatores memoriæ recolendæ , nec non et celsitudinem nostram, semper habuisse noscuntur : diligentius etiam attendentes fide-*

lia

lia satis & grata servitia, quae nobis & Imperio semper exhibuerunt, & quae in antea de bono in melius poterunt exhibere: de innata culmini nostro clementia, qua fideles nostros & benemeritos digne semper consuevimus praevenire, Homines ejusdem Civitatis, undecumque per partes Imperii transeuntes, & venientes ad Civitatem eamdem cum personis & rebus eorum omnibus, sub protectione nostrae majestatis recipientes, concedimus & confirmamus ejusdem Civitatis Communi, & heredibus ac eorum successoribus in perpetuum omnia Privilegia & concessiones factas eis a praedecessoribus nostris Romanorum Imperatoribus seu Regibus, & omnes bonos usus & consuetudines tam in Civitate quàm extra, in districtu & Comitatu ejusdem, quibus eorumdem praedecessorum nostrorum temporibus usi fuisse noscuntur. Concedimus autem ipsis jurisdictionem plenam tam in criminalibus quàm in civilibus causis in Civitate & exstra, in districtu & Comitatu suo, & quae competunt occasione jurisdictionis ipsius. Derivationes quoque aquarum totius districtus & Comitatus ejusdem tam fontium quàm fluminum, & publicorum locorum, usus & utilitatem provenientem ex eis; ac potestatem habendi navigium, exercendi & mutandi, usque mare, & quocumque ire voluerint, eis concedimus & damus. Concedimus insuper, ut liceat eis flumen Situlae, Samodiae, & Scultennae mutare, & advertere, & eis aquam ubicumque & undecumque voluerint, derivare. De abundantiori quoque gratia celsitudinis nostrae concedimus praedictae Civitatis Communi, ut licitum sit eis Monetam sub charactere nostri nominis pro voluntate & commodo suo cudere, facere, & habere, magnam vel parvam, quae ubique terrarum nostri Imperii expendatur & currat, & ei debeant nomen pro sua imponere voluntate. Ad majorem autem praedictae Civitatis cautelam statuimus ut absque contradictionis nota in omnibus Civitatibus & locis Imperii nostri cursum habeat, & debitum obtineat precii sui vigorem. *Haec autem omnia jam dictae Civitatis Communi ex certa nostra scientia concedimus & donamus. De quibus omnibus investivimus Civitatem eamdem in personis fidelium nostrorum Berardi Rolandi Rubei Parmensis Potestatis ipsius Civitatis Mutinae, Alberti Papiensis Legum Doctoris, & Bonifacii Ducis de Ganazeto, qui super hoc ad excellentiam nostram a dictae Civitatis Communi fuerunt destinati. Statuentes, & praesentis Privilegii auctoritate firmiter injungentes, ut nulla omnino persona parva vel humilis, Ecclesiastica vel Secularis, contra hanc concessionem & donationem nostram aliquo tempore venire praesumat, vel ei ausu temerario contraire. Quod qui presumserit, indignationem nostram, & poenam quingentarum Librarum auri puri se noverit incursurum, quarum medietas Camerae nostrae, altera verò passis injuriam persolvantur. Ut autem haec nostra concessio & donatio rata semper & inconvulsa permaneat, praesens Privilegium fieri, & Sigillo majestatis nostrae jussimus communiri. Hujus autem rei testes sunt* Albertus Magdeburgensis Archiepiscopus, Curiensis Episcopus, & Abbas Sancti Galli, Cicensis, Idelsemensis, Baxiliensis, Jacobus Taurinensis, Maynardus Imolensis, Novariensis, Brixiensis, & Gratia Parmensis, Episcopi: Lanthgravius Turingiae; & Dux Saxoniae; Raynaldus Dux Spoleti; Comes G. de Vienna, & *alii quam plures*.

Signum Domini Frederici

Romanorum Imperatoris Secundi, Dei gratiâ invictissimi semper Augusti, Hierusalem & Siciliae Regis.

Acta sunt haec Anno Dominicae Incarnationis Millesimo Ducentesimo Vigesimo Sexto Mense Junii, XIV. Indictione imperante Domino nostro Frederico II. Dei gratiâ invictissimo Romanorum Imperatore semper Augusto, Hierusalem & Siciliae Rege, Anno Romani Imperii ejus Sexto, Regni Hierusalem Primo, & Regni Siciliae Vigesimo octavo, feliciter. Amen.

Datum apud Burgum Sancti Donini, Anno, Mense, & Indictione praescriptis.

Ego Albertus de Saffis Notarius, hoc exemplum ex authentico, ut in eo vidi & legi, in quo sic continebatur, ut in hoc exemplo legitur, nil addens vel minuens praeter literam per ignoran-

T

rantiam fortè vel syllabam, bonâ fide extraxi & exemplavi, de mandato Domini Petri de Bostichis Mutinæ Potestatis in MCCXLV. Indictione III. Mense Augusto, Domino Frederico Imperatore regnante Dei gratiâ Romanorum.

Hujus autem Friderici, ut puto, potius quam Primi, nomen in antiquis Mutinensium Nummis occurrit. Primus argenteus, quem Placentiæ in suo Museo adservat prælaudatus Chiappinius Abbas Canonicor. Regular. Lateranens. has literas in limbo præfert FEDERICVS, & in area I. P. R. T. idest *Imperator*. In postica D. nempe *De* MVTINA.

Alterum argenteum adservo ego, adservat & antiquitatum amantissimus Alexander Bertacchinius in suo Museo. In medio literæ visuntur F. D. C. scilicet *Fredericus*: in limbo IMPERATOR. In aversa parte M. (hoc est *Moneta*) DE MVTINA.

Tertium argenteum vidi apud nepotem meum Franciscum de Solis, tum etiam apud prælaudatum Johannem Paulum Marchionem de Pepulis Bononiensem. Ibi in antica AZO MARCHIO, & Aquila parva, Estensium insigne, in summitate Nummi conspicitur. Postica easdem, ac superior, literas habet, hoc est M. *Moneta*, DE MVTINA. Anno Christi MCCXCIII. *Azo VIII. Marchio Estensis* Obizzoni patri in dominatione *Mutinæ*, simulque Ferrariæ, Regii, Comacli, Rhodigii, &c. successit.

Quartus Nummus æreus, Mutinæ apud præclarissimum juvenem Bonifacium Marchionem Rangonium a me visus, effigiem exhibet Episcopi Sancti cum epigraphe S. GEMINIA. MVTINAE. EPS. idest *Sanctus Geminianus Episcopus*, Mutinensis Urbis patronus. In altera facie scutum, in quo Crux, & circum literæ RESPVBLICA MVTINAE.

Quinctum argenteum communicavit mihi, dum vivebat, Angelus Blanchius Mutinensis. Ibi imaginem vidi Sancti Geminiani, & in altera facie Crucem cum literis COMVNITATIS MVTINE. Quonam tempore percussi fuerint postremi isti duo Nummi, statuere non audeo.

N O V A R I A.

Unum tantummodo Nummum offendi, *Novariensi in Urbe* percussum, atque in Museo Bertacchinio Mutinæ adservatum. Crux ibi visitur, & circum literæ NOVARIA. In altera facie tres tantùm literæ in area conspiciuntur, scilicet S. T. C., nam quæ circumstabant in epigraphe, tempus absumsit. Novariensis Historiæ cultores perspicient, ad quemnam referendus sit Nummus. Nihil mihi succurrit, nisi quod Sæculo Christi Decimo tertio Paganus Turrianus Novariæ dominatus fuit, atque is Salvinum filium post se reliquit. Num ergo *Salvinus Turrianus Capitaneus* per eas literas indicatur? Sed hæc mihi plane dubia & obscura sunt.

P A R M A.

Anno Christi MXXXVII. Parmæ versatus est Conradus inter Augustos Primus, eoque tempore *Populo Parmensi* jus Monetæ contulisse videtur, quamquam postea suborta illic seditione Urbem flammis dederit: quod Wippo Historicus in ejus Vita memoriæ tradidit, neque silet Chronici Parmensis Auctor, a me editi Tom. IX. Rerum Italicarum. Fortassis etiam ea Parmensibus prærogativa collata fuit Anno Christi MXXVII dum Conradus post Romanam coronationem Germaniam repeteret. Hac de re dubitare nos non finit argenteus Nummus, numero I. quem Mutinæ possidet Comes Johannes Baptista Scalabrinius; in quo Crux conspicitur cum epigraphe CONRADVS AVGVS*tus*. In aversa parte typus cujusdam ædificii turriti cum literis CIVITAS PARMA.

Alterum argenteum possident Mutinæ supra laudati Cl. V. Dominicus de Conradis, & nepos meus Johannes Franciscus de Solis, Placentiæ quoque in suo Museo adservat Reverendiss. Chiappinius. Illic in antica legitur FRE. D RI. C. IP. idest *Fredericus Imperator*, ut opinor, Primus. In altera parte typus idem Portæ, seu ædificii turriti, cum literis PARMA.

Tertius argenteus, Mutinæ in Museo Bertacchinio existens, in altera facie hanc inscriptionem offert: FILIPVS, & in area REX. Is est Philippus, Friderici I. Augusti filius, Anno Christi MCXCVIII. electus Rex Romanorum, a quo Parmenses confirmationem Monetæ acceperint. In postica legitur P. A. R. M. A.

Quartus in eodem Museo exhibet Arietem in area cum literis in limbo: CIVITAS. Posticam implet Crux, & in circuitu P. A R. M. A.

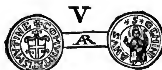
Quinctum, mihi conspectum penes olim Angelum Blanchium Mutinensem addo. Ibi Crux cum epigraphe F. S. idest *Franciscus Sfortia* VICECOMES, Dux Mediolani, & Dominus

Par-

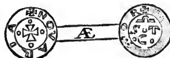
M U T I N Æ.

N O V A R I Æ.

Parmæ. In aversa parte effigies Episcopi Sancti, cum literis in limbo: S. ILARIVS, *Protector* PARME.

Sextum possidebat idem Angelus Blanchius. In altera ejus facie vidi imaginem Sancti viri, circum quam hæc erat inscriptio: SANCTVS. HILARIVS. In altera Crux visebatur cum literis in circuitu: COMVNITAS. PARMAE. Quo tempore Nummus hic fuerit cusus, Parmensium rerum peritioribus decernendum relinquo.

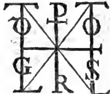
PATAVIUM, & CARRARIENSES.

DUm certum, sincerumque sit documentum, quod Sertorius Ursatus Lib. 3. Histor. Patavin. pag. 235. protulit, Anno Christi MXLVIII. Patavina nobilissima Civitas, immo Bernardus ejus Urbis Episcopus, jus signandæ pecuniæ est adeptus. Quum breve sit illud Diploma, grave nemini erit, ipsum heic rursus accipere, ac potissimùm quòd in Collectaneis MStis Prisciani Ferrariensis, ante annos ducentos quadraginta scriptum & ego invenerim, atque inde emendatius, quàm apud Ursatum, proferre possim.

Henricus, inter Imperatores Secundus, Bernardo Patavino Episcopo jus cudendæ pecuniæ elargitur, Anno 1049.

IN nomine Sanctæ & individuæ Trinitatis. Henricus *divina favente clementia* Romanorum Imperator Augustus. *Si sacris & venerabilibus locis proficua dona concedimus, animæ nostræ profuturum nullo modo ambigimus. Quapropter omnibus Christi, nostrique fidelibus tam futuris quàm & præsentibus notum fieri volumus, qualiter nos ob interventum nostri thori Regnique consortis, scilicet* Agnetis Imperatricis Augustæ, *nec non ob devotum servicium Dei, & petitionem* Bernhardi Pataviensis Episcopi licentiam & potestatem Monetam faciendi in Civitate Pataviensi, secundùm pondus Veronensis Monetæ, sibi, suæque Ecclesiæ perpetualiter concedimus atque permittimus. *Et ut certior auctoritas hujus nostræ concessionis videatur*, in una superficie Denariorum nostri nominis & imaginis impressionem; in altera verò ejusdem Civitatis figuram imprimi jussimus. *Et quoniam secundùm Imperialem auctoritatem nostrorum antecessorum Regum vel Imperatorum pro anima nostræ remedio Sanctæ Dei Ecclesiæ prælibatum donum conditione stabili tradimus; volumus, firmiterque præcipimus, ut nulla major minorve persona Ecclesiam Dei, suumque provisorem, Bernhardum videlicet Episcopum, ejusque Successores hoc nostræ benignitatis dono destituere atque molestare præsumat. Quod ut veriùs credatur ab omnibus, & per succedentis temporis ævum ab omnibus diligentius observetur, hoc nostræ donationis Præceptum manu propria corroborantes, Sigilli nostri impressione inferius jussimus insigniri.*

Signum Domni Henrici

Tertii Regis invictissimi, Secundi Romanorum Imperatoris Augusti.

Herimannus Coloniensis Archiepiscopus atque Archicancellarius recognovi.

Data XVI. Kalendas Maji, Anno Dominicæ Incarnationis Millesimo Quadragesimo Nono, Indictione Secunda, Anno Domni Henrici III. Regis, Imperatoris Secundi, ordinationis ejus XX. Regni quidem X. Imperii autem III. in nomine Domini.

Actum Goslariæ feliciter; Amen.

Apud

Apud Ursatum præter alia *Indictio XI.* mendose scripta est, & *Betenhardus* pro *Bernhardus*. Quod heic animadvertendum, jus Monetæ Episcopo, ejusque Successoribus conceditur. Id autem peregrinum videri possit, quum ad Dominos Urbium id jus pertineat, neque eluceat, Episcopos Patavinos suæ Civitati umquam fuisse dominatos. Præterea si Episcopo Moneta traditur, cur *Civitatis figura* cum Imperatoris nomine signanda in Nummis dicitur, non verò nomen *Sancti Prosdocimi* patroni Patavinæ Civitatis? Si *Civitatis figura*, ergo Reipublicæ, non Episcopo, tribuenda est dominatio Urbis, a supremo tamen jure Imperatoris pendens. Itaque subit opinari, Episcopum tunc Reipublicæ Patavinæ caput fuisse, ac petiisse, ut liceret Urbi obsignare pecuniam, & proventus inde percipiendos ad Episcopum, ejusque Ecclesiam spectare, aut cum eo actum, uti infra Episcopo Regiensi obtigisse reperies. Ceterum Patavinos Nummos summâ diligentiâ collegit Comes Johannes de Lazara, Patavinus Patricius, eorumque exemplum debeo amantissimo mei viro ac doctissimo Adamo Pivato Juris utriusque Doctori, & in eadem Urbe Parocho egregio. Hosce sigillatim proferam.

Primus Nummus æreus in Museo Lazara, Crucem præfert cum epigraphe CIVITAS. In altera parte PADVA.

Secundus argenteus, Patavii in eodem Museo, ac Mutinæ in Museo Bertacchinio, & apud Cl. V. Dominicum de Conradis Mathematicum Serenissimi Ducis nostri, Aquilam in antica ostendit, cum literis circum positis PADVA REGIA; & in aversa parte Crux, & literæ in circuitu CIVITAS. Visitur scutulum cum nescio cujus insigni.

Tertius argenteus, a Comite Lazara in suo Museo, & a Johanne Francisco de Solis nepote meo adservatus, Crucem inscriptam habet cum epigraphe CIVIT. PAD. In angulis Crucis leguntur I. A. fortassis VA. ut sint complementum nominis PADVA. In altera parte cernitur imago Sancti Episcopi cum literis S. PROSDOCIMVS., Patavinæ Civitatis Patronus.

Quartus æreus insigne Patavinæ Reipublicæ præfert sine literis. In aversa parte unum tantummodo P. visitur, quo significatur *Padua*.

Quinctus æreus apud prælaudatum Comitem. Ibi literæ CIVITAS, & in area A. In altera facie Stella cum literis PADVA.

Atque hactenus Nummi, qui percussi videntur stante Patavinâ Republicâ. Ibi subinde dominati sunt *Carrarienses*, e quibus tamen *Franciscus* dumtaxat *Senior*, & *Franciscus Junior* postremus Princeps, Nummos cudisse videntur; neque enim ullus a præcedentibus percussus hactenus sese mihi obtulit. Currus autem, insigne Carrariensium, in iis fere semper visitur. Ad utrum e duobus Franciscis ii spectent., non facile discernas.

Sextum ergo Nummum argenteum adservat in suo Museo Comes Lazara. Currus in area conspicitur, cum literis FRAN*ciscus*. DE CARRAIA. In aversa parte Crux & epigraphe D. I. P. AD. VA. idest *Dominus in Padua*.

Septimus argenteus existens in eodem Museo, Currum habet cum literis hinc inde R. R. & in limbo FRANCISCI DE CARARIA. In postica imago Episcopi, & hinc inde B. Z. in circuitu verò S. PROSDOCIMVS.

Octavus anticam similem exhibet, & in postica effigiem Episcopi cum epigraphe CIVITAS PADVA.

Nonus, Curru Carrariensis Familiæ insigni ornatus, hanc inscriptionem exhibet: F. D. KRARIA PADVE ECETERA, idest *Franciscus de Carraria* (supple *Dominus*) *Paduæ &c.* In aversa facie imago Sancti viri, Urbem dextrâ, Vexillum sinistrâ gestantis, cum literis S. DANIEL MARTIR N. Percussus videtur hic Nummus postquam Franciscus I. Carrariensis Tarvisium, & alia Oppida, suæ ditioni adjecit.

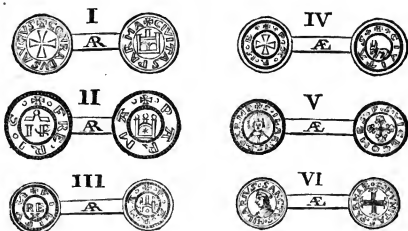
Decimus æreus in Museo Patavino Lazara, & Romæ argenteus apud eruditissimum virum Franciscum Valesium existens, Currum præfert, cum circum positis literis FRANCISCHVS DE CARARIA. In postica imaginem Sphingis ostendit, habentem hinc inde A. A & in limbo hanc inscriptionem SEPTIMVS DVS, (hoc est *Dominus*) PADVE. Similes alios Nummos cum Sphinge, sed absque epigrape, & cum hisce Siglis tantùm F. F. aut R. R; aliosque cum Curru hinc, & inde Lilio; & alios demum cum Curru hinc, & inde Casside vidi. Sed ne Lectori nimis sim gravis, prætermitto.

Undecimus denique argenteus in Museo Lazara, Crucem radiatam exhibet, circum quam hæc inscriptio: FRANCISCI DE CARARIA. In aversa facie Crux & epigraphe: CIVITAS PADVE.

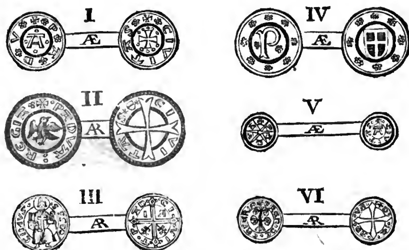
PERUSIA.

Quinque Perusinæ Urbis Nummos vidi. Primus æreus, Placentiæ adservatus in Museo Chiappinio, in area unum P. habet, idest *Perusia*;

P A R M Æ.

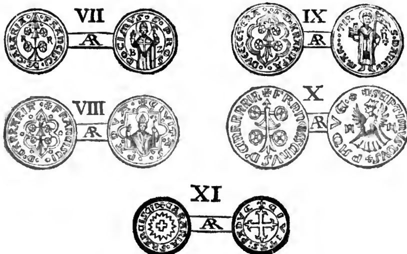

PATAVII, ET CARRARIENSIUM.

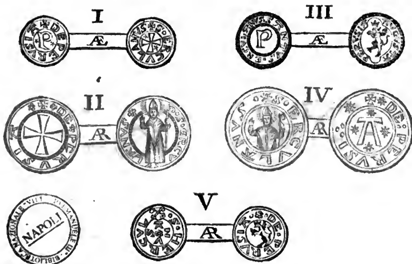

VII.

P E R U S I Æ.

PI-

rusia; neque enim audeo interpretari *Pecunia*. Circumstant literæ DE PERVSIA. In aversa parte Crux cum epigraphe S. ERCVLANVS, videlicet Perusiæ Protector.

Alter Nummus argenteus, Mutinæ in Museo Bertacchinio exsistens, Cruce insignitus est cum literis DE PERVSIA. In altera facie imago visitur Sancti Episcopi. Circumstat inscriptio S. ERCVLANVS.

Tertius Nummus, Romæ in Museo doctissimi viri Francisci Victorii, in antica præfert SANTVS. ERCVLANVS, & in area P. idest *Patronus*, seu *Protector*, nisi malis interpretari *Perusia*. In postica visitur Hippogryphus coronatus cum epigraphe AVGVSTA PERVSIA: quæ appellatio desumta est ex antiquis lapidibus.

Quartus Nummus argenteus, Camerini adservatur apud amicum virum Philippum Camerinium Presbyterum Camertis Oratorii. Ibi effigies ejusdem Sancti Viri, cum literis S. ERCVLANVS, & in altera parte legitur in limbo: DE PERVSI., & in areâ finalis litera A, asteriscis quatuor circumdata.

Quinctus argenteus a Cl. V. Dionysio Andrea Sancassano Medico Scandianensi, ad me missus, iisdem literis signatus est, & a reliquis diversus præfert Gryphum alatum, Perusinorum insigne. In aversa superstant Claves, indicio tunc Perusinos subfuisse dominationi temporali Romani Pontificis. Alios similes Nummos vidi, sed moduli diversi, a quibus exhibendis abstineo, ne superfluis oneri sim Lectori.

PISÆ.

A Friderico I. Augusto Pisano Populo aut conlatum, aut confirmatum fuisse jus Monetæ, ex eorum Nummis elucere potest, in quibus repetitum video illius Imperatoris nomen. Certe Anno Christi MCLXXV. jam Pisani obsignabant pecuniam. Auctor quippe est Ptolomeus Lucensis Historicus, ad eum Annum in Annal. brevib. Tom. XI. Rerum Italicar. *sententiam fuisse latam per Imperatorem Fredericum contra Pisanos de Moneta non cudenda in ea forma & cuneo, qua & quo Lucenses cudere possent*. Idem confirmatum videas Lib. 3. Annal. Genuens. Caffari Tom. VI. Rer. Italicarum. Ibi de Friderico I. Augusto scribitur: *Pisanis Monetam Lucensem, quam malitiose cudebant, & falsificabant, sub juramento debito interdixit*. Et fortasse ne antiquioribus quidem Sæculis Pisana Civitas Monetæ jure caruit. Nam in Charta Anni Christi DCCLXXXII. quam protuli in Dissertatione I. *de exter. Gentib.* memoratos invenio *Solidos septinientos Lucani & Pisani*. Certum est, ut vidimus, percussam iis temporibus fuisse pecuniam Lucensi in Urbe, ejusque Solidos in commercio & honore fuisse. Cur non & idem Pisanæ indultum? quando animadvertimus, non Ticini tantùm, sed & Mediolani Monetariam officinam uno tempore fuisse? Clarissimus autem Vir Don Virginius Valsecchius Monachus Benedictinus, in Accademia Pisana publicus Historiæ Ecclesiasticæ Professor in Epistola edita *de veteribus Pisanæ Civitatis Constitutis* Chartam refert concordiæ initæ inter Pisanos atque Lucenses de negotio Monetæ mutuæ. Scripta hæc fuit Anno Christi MCLXXXI. ibique statuitur, in Lucensi *nomen Lucæ, vel Henrigi signandum esse*; in ea verò, *quam Pisani fabricare debent, nomen Friderici, seu Curradi, & nomen Pisæ* inscribendum. Quæ indicant, Pisanos acceptum referre jus illud Conrado II. Germaniæ ac Italiæ Regi, & Friderico I. Augusto. Inde verò (quod mirere) apparet, Lucæ tantummodo fuisse officinam illam Monetariam; ubi etiam Pisani Nummi signabantur: utramque verò Civitatem inter se partitam fuisse emolumentum inde perceptum.

Primus ergo Nummus argenteus adservabatur apud amicum olim meum Hubertum Benvoglientum Patricium Senensem. Ibi Crux visebatur cum literis circum scriptis GLORIOSA PISA. In postica Crux cum literis VIVI VIVIVIVIVI. Sphingem tibi objicio, nisi mecum suspiceris, *Vivat* septies heic esse repetitum. Memineris, in primo, eoque antiquissimo, Lucensis Urbis Nummo supra occurrisse eamdem inscriptionem. Quare & hinc nova vis additur conjecturæ, vel Sæculo Christi Octavo apud Pisanos jus Monetæ fuisse.

Secundum Nummum misit idem Benvoglientus, habentem in area F. idest *Fredericus*, & in limbo INPERATOR. Aversa pars inscripta est hisce literis in circuitu CIVITAS, & in area PISA.

Tertii argentei ectypon debeo doctissimo olim amico meo Angelo Poggesio Juris utriusque Doctori Pisano. Aquilam coronatam præfert Nummus cum epigraphe FEDERICVS IMPERATOR. In postica effigies Virginis Mariæ puerum Jesum gestantis in ulnis, cum circumducta epigraphe PROTEGE VIRGO PISAS. Similem adservat Mutinæ Ludovicus Parma honestus Civis, sed aliquâ literarum

varietate, videlicet FED. IMPERATOR: & PTEGE VIRGO PISAS.

Quartum argenteum possidet Romæ eruditissimus Abbas Valesius, possideo & ego Mutinæ. Ibi visitur Aquila, & FR. IMPATOR, hoc est *Fredericus Imperator*. In aversa parte imago Virginis in cathedra sedentis, cum epigraphe PISE.

Quinctum argenteum suppeditavit mihi Mutinæ e suo Museo Alexander Bertachinius. Adservatur etiam Romæ in Museo Victorio. Conspicitur ibi Aquila, circum quam legitur FR IMPTOR. In altera parte effigies eadem Mariæ Virginis, cum Græca epigraphe MP. ΘΥ. nempe *Μητὴρ Θεῦ*, *Mater Dei*, & infra PISE.

Sextus argenteus adservatus Romæ a prælaudato Valesio, Pisis a Poggesii heredibus, ac Mutinæ a Bertacchinio, exhibet Crucem in antica, cum literis circum exaratis: POPVLI PISANI. In postica visitur imago Virginis cum inscriptione in limbo: PROTEGE VIRGO PISAS. In Nummo Valesiano cernitur ad latus Deiparæ, litera B. cum Cruce superpositâ, fortasse nomen Monetarii indicans, aut Mercatoris, cujus sumtibus Nummi hujusmodi fuere percusi. Subtus conspicitur exiguum Cornu venatorium, insigne, ut arbitror, alicujus Magistratus. Alterum similem possidet Johannes Baptista Sedinarius Civis Mutinensis, sed literis aliâ formâ dispositis.

Septimum mihi suppeditavit Poggesius. Ibi eædem imagines, cum inscriptionibus in antica PISANI COMMVNIS. In aversa verò PROTEGE VIRGO PISAS.

Octavum argenteum possident Romæ Valesius, Mutinæ Ludovicus Parma, Pisis verò possidebat olim Poggesius. In area visitur Insigne Regum Francorum cum literis KL. idest *Karolus*. In limbo KAROLVS: REX: PISANORVM: LIB. scilicet *Liberator*. Is est *Carolus VIII.* Rex Franciæ, qui Anno Christi MCCCCXCIV. Pisas e Florentinorum dominatione excussas libertati restituit. In postica Virginis effigies cum epigraphe consuetâ, & ad ejus latus A. cum Cruce.

Nonus æreus, Mutinæ visitur apud Bartholomæum Solianum. Ibi Insigne Regum Francorum cum epigraphe KAROLVS REX. In aversa facie in area unum P. hoc est *Pisæ*. Circumstant literæ CIVITAS PISANA.

Denique Romæ adservat N. V. Franciscus Victorius S. Stephani Eques Nummum cum literis in antica POPVLI. PISANI. & in postica PROTECTRIX. PISANONVM. Alterum quoque possidet idem Victorius, in quo legitur F. IMPERATOR. & in aversa S. MAR. D. PISIS.

PISAURUM.

Pisauri Anno Christi MCCCCXLIV. dominari cœpit *Alexander Sfortia*, idest unus e filiis Sfortiæ Attenduli de Cotiniola, celeberrimi militum Ductoris, & frater Francisci I. inclyti Mediolanensium Ducis. Ad eum spectat Primus Nummus argenteus, mihi suppeditatus ab eximio Jurisconsulto Joachinio Forosemproniensi, mihi supra laudato. Visuntur ibi hæ literæ ALEX*ander* SFORTI*a*, & DOMINVS PISAVRI.

Secundus Nummus ad ejus filium *Constantium* spectat, qui Anno Christi MCCCCLXXIII. Pisauri dominabatur. Nummum hunc argenteum Romæ adservat doctissimus Abbas Valesius, & Mutinæ amicus meus Bertacchinius. Ibi Crux cum inscriptione CON. STAN. SF. PISAV. idest *Constantius Sfortia Pisauri*, subintellige *Dominus*. In postica effigies Sancti Martyris cum hisce literis S. TERENTIVS, Pisaurensis nimirum Civitatis patronus.

Tertius argenteus, penes eumdem Valesium existens, in antica præfert has literas CONSTANTIVS. S. hoc est, *Sfortia*. In aversa facie DOMINVS PISAVRI, cum scutulo ejus insignia complectente.

Quartus, in Museo Bertacchinio adservatus, Leonem erectis pedibus exhibet, florentem ramum tenentem cum literis circum ductis CONSTANTIVS SF*ortia* P*isauri*, subaudi *Dominus*. Scutulum simile præcedenti superadditur. In aversa parte PISAVR. Alterum parùm dissimilem Nummum in eodem Museo conspexi.

Quinctum argenteum possidet Bononiæ amicus vir Johannes Baptista Bianconus. Ibi Deipara genubus flexis divinum infantem adorans visitur cum lemmate HIC TE ADORAT. Altera pars inscriptionem hanc præfert: CONSTANTIVS SFORTIA DE ARAGONIA PISA*uri*, scilicet *Dominus*.

Sextus æreus, Mutinæ in Museo Bertacchinio mihi visus, effigiem Principis ostendit cum epigraphe CONSTANTIVS SF*ortia* DE ARAGO*nia* PISAV*ri*, supple *Dominus*. In postica Castrum Civitatis Pisauri, quod ipse ædificavit, & inscriptio circum posita: SALVTI ET MEMORIAE CONDIDIT.

Septimus argenteus, tum apud Bertacchinium,

Tab. LXIII.

P I S A R U M.

I Æ

V Æ

II Æ

VI Æ

III Æ

VII

IV Æ

VIII Æ

IX Æ.

P I S A U R I.

V.

Tab. LXIV.

V

Æ

VII

Æ

VI

Æ

VIII

Æ

IX

Æ

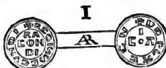
X

Æ

P L A C E N T I Æ.

I

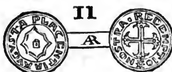

Æ

III

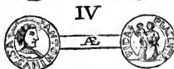

II

Æ

IV

Æ

nium, tum apud Bartholomæum Solianum Mutinæ exsistens, tum etiam penes doctissimum Abbatem Benedictum Floravantem Romæ adservatus, præfert Insigne Sfortiadis gentis cum epigraphe IO*hannes Sfortia* DE AR*Agonia* CO*mes* COTI*gnolæ* PISAV*ri*, subintellige *Dominus*. Is fuit Constantii filius, ac dominari cœpit Anno Christi MCCCCLXXXIII. In postica imago Deiparæ cum literis circum positis ORA PRO NOBIS.

Octavum æneum Nummum adservat in suo Museo Bertacchinius. Ibi caput viri cernitur cum epigraphe IOANNES SFORTIA PISAV-R*ensis Princeps*. In posticæ area est altera inscriptio PVBLICAE COMMODITATI.

Hisce Nummis addere liceat toreuma, sive majoris moduli Numisma, quod Mutinæ vidi penes nobilem virum Ludovicum Nicolaum Comitem Grasfettum. Ibi effigies mulieris cum epigraphe CAMILLA. SFOR*tia*. DE. ARAGONIA. MATRONAR*um*. PVDICISSIMA. PISAVRI. DOMINA. In postica mulier insidens Monoceroti, & Oviculæ, dexterâ telum tenens, sinistra anguem, cum lemmate: SIC. ITVR. AD. ASTRA. In imo legitur: OPVS. SPERANDEI. Camilla ista uxor fuit Constantii Sfortiæ supra laudati.

Ad eam quoque pertinet Nummus Decimus, e Museo Musselliano Veronensi desumtus. Ibi insignia Sfortiadum visuntur cum circumducta epigraphe: CAMILLA. D. GZ. IO S. PISAVRI. D. Camilla a Constantio marito heres relicta fuit cum Johanne filio. Is fortasse *Galeaz Johannes* appellabatur, ita ut videatur inscriptio sic interpretanda: *Camilla Domini Galeaz Johannis Sfortiæ* (supple *Mater*) *Pisauri Domini*, vel *Domina*. Sed primum illud D. meliorem adhuc interpretationem desiderat. In postica hujus Nummi visitur imago Deiparæ, & literæ circum descriptæ: ORA PRO NOBIS.

PLACENTIA.

A Conrado II. Germaniæ ac Italiæ Rege jus Monetæ Placentini sibi procurarunt Anno Christi MCXL. Testem habeo Auctorem Chronici Placentini, a me editi Tom. XVI. Rer. Italicarum. Ad eum quippe Annum hæc ille habet: *Eodem Anno Rex Conradus Secundus fecit Privilegium Placentinis faciendi Monetam; & eodem Anno dicta Moneta fuit incœpta fieri*. Hoc idem Sigonius animadvertit. Et ejusdem quidem concessæ facultatis Diploma a Locato in Histor. Placentinâ evulgatum fuit. Ex quo etiam edifcimus, prærogativam hanc Populo Placentino antea collatam a duobus Henricis Quarto & Quincto Augustis fuisse. Testem idoneum Cl. V. olim D. Gaspar Berettus Monachus Benedictinus Nummum argenteum ad me misit, cui tres similes in suo Museo adservat Placentiæ sæpe laudatus Abbas Chiappinius. In ejus area legitur CONRADI. & in limbo REGIS SECVNDI. In aversa parte hæc epigraphe DE PLACENTIA: quibus prior sententia confirmatur.

Secundus Nummus argenteus, in eodem Museo Chiappinio Placentino exsistens, Scutum in area præfert cum insigni quodam, nisi sit alia figura. Circumstant literæ: PLACENTIA AVGVSTA. In altera facie Crux cum epigraphe NOSTRA REDEMPTIO.

Tertium Nummum ex argento & ære ostendit mihi idem Reverendiss. Chiappinius. Ibi in area videre mihi visus sum duas hasce literas: P. O. vel P. D. idest *Placentiæ Dominus*, & in limbo IOANNES DE VIGNATE, is nimirum, qui Laudis Pompejæ Dominus, sive Tyrannus, Placentiæ quoque dominationem arripuit, quam Anno Christi MCCCCXIII dimisit. In postica Crux cum literis PLACENTIE . . . . . . Reliqua tempus absumsit.

Quartum Nummum mihi ostendit, dum vivebat, Angelus Blanchus Mutinensis. Ibi effigies mulieris nudum puerum tenentis visebatur, qui fustem porrigere videtur. In limbo autem legebam FIDA PLACENTIA. Aversa pars protomen Sancti viri exhibebat cum literis SAn*ctus* ANTONINVS.

RECINETUM.

R*Ecineti* quoque Civitas in Marchia Anconitana olim jure Monetæ fruebatur. Testem habeo Nummum æreum, in Museo Bertacchinio adservatum. Ibi Leo conspicitur pedibus anterioribus erectis. In limbo leguntur hæ literæ: DE RECANETO. Aream posticæ Crux implet. In circuitu S. FLAVIANVS Recinetensium Protector.

Romæ Franciscus Victorius Eques alium Nummum possidet cum hisce literis in antica: DE. RECANETO. In postica: S. MARIA.

REGIUM LEPIDI.

NUllum *Regiensis Urbis* Nummum percussum ante Annum Christi MCCXXXIII. videre hactenus potui. Hæc autem de Regiensibus ad eum Annum habet Auctor Chronici

Re-

Regiensis, editi Tom. VIII. Rer. Italicarum. *Eo Anno primò incepta fuit Moneta Reginorum.* Adde & Pancirolium in Historia Rer. Regiensium, (cujus autographum Estensis Bibliotheca adservat) ita de Regiensibus scribentem: *Primum Nicolai Maltraversii Antistitis nomine, penes quem hoc jus residebat, cudere Monetam cœperunt. Unde aliqua etiam hodie Numismata cum hac inscriptione visuntur.* NICOLAVS EPISCOPVS: *ab altera verò parte legitur:* FRIDERICVS IMPERATOR: *quod Ænobarbi beneficio id Antistiti nostro jus olim concessum fuisse significat.* Non ex Friderici Ænobarbi, sed ex *Friderici II.* Augusti tunc imperantis dono putandum est, Præsulem Regiensem tunc pecuniam signare cœpisse. Is fortasse tunc Reipublicæ Regiensi præerat, quum certum sit, tunc viguisse Rempublicam Regiensem, neque in temporalibus fuisse Urbem Episcopi auctoritati subjectam. Fulvius Azzarius in Chronic. Episcopor. Regiens. quod itidem nondum luci redditum Estensis Bibliotheca complectitur, Nummos quidem se ejusdem Nicolai vidisse tradit, at nullum Friderici nomine insignitum. Ne mihi quidem id contigit. Ejusdem Episcopi Nummos utique proferam, sed nullum ibi nomen Imperatoris. Veram tamen Pancirolii sententiam reor, hoc est, primos ejus Nummos ita fuisse signatos. At quum subsequenti tempore Fredericus II. anathemate perculsus, ac demum Imperio privatus fuerit, hac de caussa ab ejus nomine inscribendo abstinuisse Episcopus videtur.

Itaque Primus Nummus argenteus, Regii apud Comitem Nicolaum Tacoli, & Mutinæ in Museo Bertacchinio, ac penes Dominicum Vandellium adservatus, in area unicum N. offert, idest *Nicolaus*. In limbo legitur EPISCOPVS. In postica ramus cum foliis ad instar Lilii, & epigraphe DE REGIO. Pro solitario illo N. quod primo conspeximus, in altero simili Nummo apud Joseph Mariam Cattaneum H. scriptum videtur; sed legendum nihilosecius N. Neque enim audeo tribuere Nummum *Henrico* Regiensi Episcopo, qui Anno Christi MCCCI. sedere cœpit, quum tunc Regiensi in Urbe dominaretur Azo VIII. Marchio Estensis.

Secundus Nummus æreus, Mutinæ apud Bartholomæum Solianum, effigiem Episcopi Sancti præfert cum epigraphe S. PROSPER, patronus videlicet Regiensium. In aversa parte scutum, in quo Crux, Urbis insigne, & inscriptio REGIVM.

Tertium argenteum adservat in suo Museo Bertacchinius. Ibi caput Principis visitur cum literis circum exaratis: DIVO HERC. DVCI. Is est *Hercules I.* Estensis, Dux Ferrariæ, Mutinæ, Regii &c. qui Anno Christi MCCCCLXXI. dominari cœpit. In aversa parte Crux, & COMVNITAS REGII.

Quartum argenteum possidet Mutinæ prælaudatus Dominicus Vandellius. Struem lignorum, veluti pyram, exhibet, super qua est Aquila, cum inscriptione HERCVLES DVX, idem videlicet, de quo in præcedenti. Aversa pars ejusdem Sancti Episcopi imaginem exhibet, circum quam leguntur hæ literæ: S. PROSPER. EPS REGII.

Quinctus apud Bertacchinium & Solianum exsistens, ejusdem Ducis caput ostendit cum epigraphe: HERCVLES DVX. In postica Crux, & inscriptio: REGIVM OLIM AEMILIA. De hac appellatione vide Dissertationem XXI. *De Statu Italiæ*.

Sextus Nummus in eodem Museo Bertacchinio, præcedenti prorsus similis est, nisi quod in postica legitur inscriptio, bonâ Prisciani veniâ hisce verbis concepta: REGIVM EMILIA VETERES.

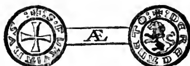
Septimus ibidem exsistens, minimi moduli est. Ibi effigies Episcopi cum literis S. PROSPER. In postica: REGII LEPIDI.

SABAUDIÆ COMITES ET DUCES.

Nobilissima *Sabaudiensium Comitum* soboles, postea Ducum, quæ titulum Regium a Cypro desumtum, addito diebus nostris Sardiniæ Regno, luculentius confirmavit, inter alios suarum rerum Scriptores Samuelem Guichenonium habuit, qui Genealogicam Historiam Regiæ illius Familiæ amplissime conscripsit. Is autem & Nummos Sabaudienses, quotquot potuit, collegit. Ex ejus labore proficiam nunc ego. Attamen prius animadvertam, inclytam gentem illam plures dedisse *Humbertos*, & longe plures *Amedeos*. Hinc tenebræ in tribuendis uni potius, quàm alteri ejusdem nominis Nummis; quippe divinando tantùm interdum adsignantur. Nummum a Guichenonio productum lubens prætereo, quem is referendum esse putat ad *Beroldum*, Principem primum inter notos nobis e Sabaudiensi stirpe, qui circiter Ann. Christi MXV. floruisse creditur. Omitto, inquam, tum quod iis temporibus non legamus jus Monetæ fuisse datum Comitibus, neque Marchionibus (Sabaudia autem ævo illo pars erat Burgundici Regni, & Beroldus Comes tantùm Mauriennæ, Burgundici Regni

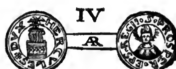
Vas-

R E C I N E T I.

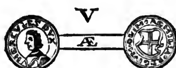

R E G I I L E P I D I.

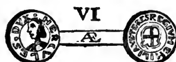

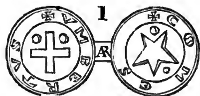

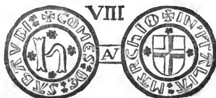

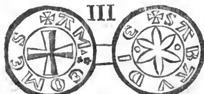
COMITUM SABAUDIÆ.

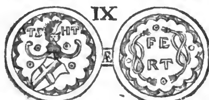

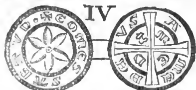

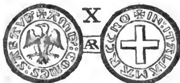

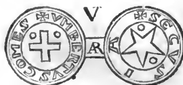

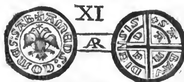

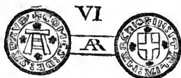

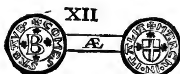

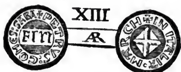

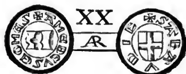

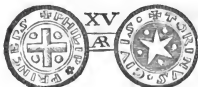
Tab. LXVIII.

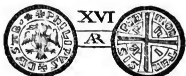

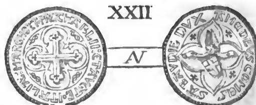

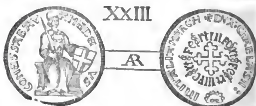

XXV.

Vassallus) tum etiam quod Nummus minime ille videatur, quum aversâ parte careat. Miretur aliquis, cur diligentiam ejusdem Guichenonii effugerit Charta, Anno Christi MXX. scripta, quam e Talveriensis Monasterii Archivo, siti in Aniciensi Diœcesi, Clarissimi Monachi Benedictini e Congregatione Sancti Mauri, Martene & Durand, sese accepisse tradunt, ab ipsis edita Tomo I. pag. 140. Thesauri Novi Anecdotorum. Dubitationem fortassis ingesserunt Guichenonio prima Chartæ illius verba, quæ nihil sapiunt mores Sæculi, quo scripta fertur, scilicet: *Beraldus de Saxonia, Prorex Arelatensis pro Rege potentissimo Radulfo, & ab Augusta Majestate Imperii creatus Vicarius*. Et infra: *Monasterium Tallucre, quod fundavit Dominus meus Rex*; quum Guichenonius ipse tabulas protulerit, in quibus fundatio ejusdem Monasterii tribuitur non Radulfo Regi, sed *Ermengardi Donni Rodulphi Regis Conjugi*. Infra etiam commemorantur *Feuda*, quibus idem Monasterium fruebatur. Denique ibi legitur: *Actum in eo loco de Talueris, laudante Domino meo Imperatore, & genito meo carissimo Umberto*. Forsitan in his aliquid peregrini & confícti videre Guichenonius sibi visus est. Neque ego ejusmodi Chartam innuo, uti germanum fœtum, sed ut in eam diligentius Eruditi inspiciant.

Primus argenteus Nummus a Guichenonio tribuitur Humberto Mauriennæ Comiti, qui Anno MXLVIII. e vivis excessisse traditur. Crux in antica visitur. Stella in postica. Inscriptio VMBERTVS COMES. Sed quum Umberto II. par Nummus tribuatur, ad illum potius, quàm ad istum, hic referendus videtur.

Secundus argenteus Aquilam in area habet bicipitem cum epigraphe: AMEDS COMES SAB. idest *Amedeus Comes Sabaudiæ*. In postica Crux, in cujus angulis visuntur literæ A. M. E D. idem nomen exprimentes. In limbo PEDEMONTENSIS. Nummum hunc Guichenonius tribuit *Amedeo II.* Sabaudiæ Comiti, qui circiter Annum MLXXX. vitam cum morte commutasse fertur. Verùm ab ejus opinione discedere cogor. Longe enim serius adinventa ereditur Aquila biceps; & fortasse nondum Principi illi *Pedemontensis* appellatio conveniebat. Quare ad unum ex subsequentibus Amedeis referendus mihi creditur Nummus.

Tertius Crucem præfert cum literis AM. COMES. In posticâ Stella & epigraphe SABAVDIE.

Quartus Crucem in antica exhibet, in cujus angulis literæ sunt A. M. E. D. & in limbo AMEDEVS. In aversa parte Stella cum literis COMES SABAVD. Ambos hosce Nummos Guichenonius tribuit eidem *Amedeo II. Comiti*: sed dumtaxat divinando, quum ad posteriores pertinere possint, incertumque sit, an tunc liceret Comitibus iis pecuniam signare.

Quinctus argenteus *Humberto II.* tribuitur, qui Anno Christi MCIII. vitâ functus dicitur. In antica Crux, & VMBERTVS COMES. In postica conspicitur Stella, & epigraphe SECVSIA, nunc *Susa*.

Sextus argenteus ad *Amedeum III.* spectare creditur, qui Anno Christi MCXLIX. vivere desiit. Aream implet litera A. significans *Amedeum*. Circumstat inscriptio: COMES. DE. SABAVD. In postica Scutum cum Cruce & literis IN ITALIA MARCHIO.

Septimus ad eumdem refertur. Crux ibi cum duabus pilis in area. Tres pilas postica ostendit. Inscriptio AMEDEVS. COMES. SECVSIA.

Octavus aureus ad *Humbertum III.* spectat, qui Anno Christi MCLXXXVIII. e vivis abiit. In area visitur H. initialis litera nominis *Humbertus*. In limbo: COMES. DE. SABAVDIA. In aversa Scutum cum Cruce, quæ insigne est Regiæ Sabaudiensis Familiæ. Circumstat epigraphe: IN. ITALIA. MARCHIO.

Nonus æreus ad *Thomam I.* pertinere creditur, qui Anno Christi MCCXXXIII. ad plures abiit. Cernitur ibi scutum cum Cruce & casside superposita, & literis TS. HT. quas pro suo arbitrio, & sine pari exemplo Guichenonius interpretatur *Thomas Humberti*. In postica duo laquei, & in medio F. E. R. T. quas literas, unicam tamen vocem efformantes, *Divisiam*, ut ajunt, illius Principis, aliorumque Sabaudiensium, idem Guichenonius putat. Pedemontani Scriptores somnia multa congessere in ejusmodi Divisiam. Mihi laudanda videtur conjectura doctissimi Du-Cangii in Glossar. Latin. qui ex Michaële Scoto de Physionomiâ Cap. 56. animadvertit, *Fert*, & *Confert* credita fuisse auguria, nunc bonum, nunc malum eventum portendentia. Neque omittendum, *Fertones* pecuniæ genus fuisse, olim perquam celebre. An eorum mentio ad hasce tenebras eliminandas inservire quidquam possit, alii videant.

Decimus argenteus Nummus per divinationem tribuitur *Amedeo IV.* qui Anno Christi MCCLIII. diem clausit extremum. Aquila visitur in area, & circum literæ AMD. COMES

SABAVD. Crux Principum Sabaudiensium tessera in posticâ, & epigraphe IN ITALIA MARCCHO, idest *Marchio*.

Undecimum argenteum adservat Placentiæ in suo Museo Reverendiss. Chiappinius Abbas. Aut ad eumdem *Amedeum IV.* aut ad *Amedeum V.* referendus videtur. In anticâ biceps Aquila visitur cum epigraphe AMEDS COMES SAB. In posticâ Crux, in cujus angulis hæ literæ A. M E. D. ejusdem Principis nomen referentes, cum inscriptione circum ductâ: SABAVDIESIS. Vidimus supra secundum Nummum in inscriptione, & Aquilâ partis anticæ, similem huic omnino esse, ac dumtaxat in inscriptione partis aversæ ab hoc differre. Ibi quippe *Pedemontensis*, heic *Sabaudiensis* legitur.

Duodecimus æreus *Bonifacio Comiti* tribuitur, qui Anno Christi MCCLXIII. naturæ debitum solvit. Aream implet litera B. ejus nomen indicans. In limbo COMES SABAVD. Postica exhibet Scutum cum Cruce & literis circumpositis MARCHio IN ITALIA.

Decimum tertium mihi inspiciendum e suo Museo obtulit Alexander Bertacchinius Mutinensis. Ad *Petrum Comitem* spectat. In area legitur Divisia FERT, de qua supra fuit mentio. Additur epigraphe PETRVS COMES SABA. In aversa parte Crux Sabaudiensis cum literis: IN ITALIA MARCHio. Hic Princeps Anno Christi MCCLXVIII. e vivis sublatus est.

Decimus quartus argenteus ad *Philippum Pedemontis Comitem, & Principem Achajæ* pertinere putatur, qui Anno Christi MCCCXXXIV. diem suum obiit. In areâ litera P. illius nomen referre potest. In circuitu legitur PRINC. MARCC. (idest *Marchio*) ITAL. In postica Scutum cum Cruce, & literis circum exaratis: COMES SABAVDIE. Sed quum nulla Achajæ mentio sit in Nummo, si quis eum tribuat *Petro* nuper memorato, fortassis temeritate careat.

Decimus quinctus argenteus eumdem certe Philippum Principem designat. Visitur ibi Crux cum quatuor pilis in angulis & epigraphe PHILIP. PRINCEPS. In postica Stella cum quinque pilis circum, & literis TORINVS CIVIS, idest *Civitas*. Hæc antiqua videtur Tessera Taurinensis Urbis, quæ nunc tribus Stellis utitur. Vide supra Nummos Humberto Primo & Secundo tributos. Nisi Principes ii dominati tunc fuerint Taurino, ad posteriorem Humbertum Tertium Nummi illi pertinere videntur.

Decimus sextus argenteus Aquilam bicipitem in area præfert. Multa inter Eruditos, ac præcipue a Du Cangio in Dissertatione de Nummis inferioris ævi, & ab Heineccio in Lib. de Sigillis, disputantur de origine symboli hujus. Missa omnia facio. Certe videas, ineunte Sæculo Christi Decimoquarto in usu fuisse *Aquilam bicipitem*, ejusque etiam meminit Johannes Villanius illius temporis Scriptor. Græci Imperatores hanc tesseram primi usurpasse creduntur. Veri simile est, Philippum Sabaudiensem vel ad eorum imitationem, vel quod ab eis Privilegium acceperit, ejusmodi Aquilâ usum fuisse. Additur in circuitu epigraphe PHILIPVS. DE SAB. In postica Crux, in cujus angulis P. H. I. L. ejusdem nominis initiales; & in limbo PEDEMONTENSIS.

Decimus septimus aureus ad imitationem Florenorum, qui Florentiæ cudebantur, percussus ab eodem Principe creditur. In antica Scutum cum Cruce, tesserâ gentiliciâ Principum Sabaudiensium. Superstat Scuto cassis, & huic Leo erectis pedibus. Hæc ibi inscriptio: PRINCEPS ACCHAYE. In postica Præcursoris imago cum literis S. IOHANNES B idest *Baptista*.

Decimus octavus aureus *Amedeo V.* tribuitur, qui Anno MCCCXXIII. morti succubuit. Lilium præfert cum epigraphe AM. COMES. In aversa parte Præcursor Domini, & in limbo S. IOHANNES B. Uti infra monebo, deflexit a vero Guichenonius, dum arbitratus est, cusum hunc Nummum ob aliquod fœdus ab Amedeo initum cum Florentinis. Nihil aliud is est, nisi Florenus aureus, quem tum ipse Comes Sabaudiæ, tum alii Principes ad imitationem Florentinorum percussere.

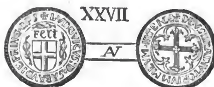
Decimus nonus argenteus ad eumdem *Amedeum V.* spectans, exhibet Scutum cum Cruce gentilicia, & casside superposita. Adjungitur inscriptio: AMEDEVS D. GRA. COMES. Crux in postica cum quatuor Rosis in angulis & epigraphe SABAVD. IN ITALIA MARCHIO.

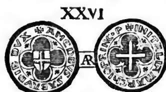
Vigesimus argenteus ad eumdem *Amedeum V.* spectare videtur, & Divisiam FERT præferre a Guichenonio creditur; quod ego non video. Circumstat epigraphe AMEDEVS COMES. In aversa parte Crux Sabaudiensis & literæ: SABAVDIE.

Vigesimus primus ad *Amedeum* ipsum pertinere putatur. Literam A. in area exhibet, quæ cum reliquis literis in circuitu conjungenda est, nempe MED. COMES SABAVDIE. Facies aversa Cruce gentiliciâ est insignita, & literis MARCHio. IN. ITALIA.

Vi-

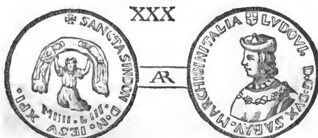

XXV
AV
DVX SABAVDIE AMEDEVS

XXVII
AV
FERT

XXVI
AR

XXVIII
AV
FE RT

XXIX
LVDOVICVS DVX SABAVDIE MARC. ITALIAE
AR
SANCTA SINDON DOMINI IESVS CHRISTI

XXX
SANCTA SINDON D.N. IESV XPI
AR
LVDOVI. D.G. DVX SABAV. MARCHIO IN ITALIA

NAPOLI

XXXI
AR

XXXII
PHILIPERTVS DVX SABAVDIE IV
AR
SANCTVS MAVRITIVS

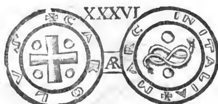
XXXIII.

Tab. LXX.

XLV.

Vigesimus secundus aureus ad *Amedeum VI.* pertinet, qui Anno Christi MCCCLXXXIII. ex humanis abiit. In antica visitur Scutum cum Cruce Sabaudiensi, & epigraphe: AMEDEVS COMES SABAVDIE DVX. In postica Crux, & inscriptio CHABLII. ET AVGTE (idest *Augustæ*) ITALIAE MARCHIO. ET. PRE. idest *Princeps*, aut *Præfectus*. Titulus *Ducis* non ad *Sabaudiam*, sed ad *Chablium* (nunc *Chablais*) est referendus.

Vigesimus tertius aureus effigiem Principis ejusdem præfert, insigne Ordinis equestris a se instituti ad collum gerentis, dexterâ ensem nudum, sinistrâ Scutum cum Cruce gentiliciâ tenentis. Epigraphe hæc additur: AMEDEVS COMES SABAV*diæ*. In postica Crux, circum quam quatuor FERT. laquæis intermixta. Limbus inscribitur his vocibus: DVX CHABLAS II. IN ITALIA MARCH*io*.

Vigesimus quartus aureus ad *Amedeum VII.* spectat, qui Anno Christi MCCCXCI. vitam cum morte commutavit.

Vigesimus quinctus aureus *Amedeum VIII.* refert, qui primus Sabaudiæ Dux est renuntiatus Anno Christi MCCCCXVI. & Papa sub nomine Felicis V. Anno MCCCCXXXIX. creatus, vitâ demum functus est Anno MCCCCLI. In antica effigies Sancti Mauricii visitur, hastam dexterâ, Scutum cum Cruce Sabaudiensi sinistrâ tenentis, ad cujus pedes prostratus cernitur Amedeus ipse Dux. Hæc ibi epigraphe: AMEDEVS DVX SABAVD. P. idest *Primus*, aut *Princeps*, sive *Pedemontis*. In aversa parte Scutum conspicitur, eamdem Crucem præferens cum Laqueis hinc inde, Ordinem equestrem signantibus, & rictu Leonis alati. Adsunt literæ AMEDEVS DVX SABAVDIE.

Vigesimus sextus argenteus ad eumdem Principem pertinens, in antica Scutum habet cum Cruce gentilicia, & epigraphe AMEDEVS SABAVDIE DVX. In postica iterum Crux, & literæ: IN ITALIA MARCHIO PRINCeps P. idest *Pedemontis*.

Vigesimus septimus aureus a Ludovico Duce cusus, Scutum cum Cruce & Laqueis circumpositis exhibet, additâ Divisiâ FERT supra Scutum. Epigraphe LVDOVICVS. D. (idest *Dux*) SABAVDIE PRINCEPS. In altera facie altera Crux cum lemmate DEVS IN ADIVTORIVM MEVM INTENDE. Hic Princeps Anno Christi MCCCCLXV. decessit.

Vigesimus octavus aureus ejusdem Principis armati, & equo insidentis effigiem offert cum epigraphe LVDOVICVS DVX SABAVDIE. Aversa facies Scutum cum Sabaudiensi Cruce continet, Divisiâ FERT hinc inde collocatâ, & literis MARCH*I*O IN ITALIA PRIN*ceps*.

Vigesimus nonus argenteus effigie ejusdem Principis insignitus est cum epigraphe LVDOVICVS DVX SABAVDIE MARC*hio* ITALIAE. In postica visitur sacra Syndon Taurinensis cum literis SANCTA SYNDON DOMINI IESV CHRISTI.

Trigesimus argenteus ab eodem *Ludovico Duce* cusus, effigiem ipsius præfert cum epigraphe LVDOVI D.G.DVX SABAV. MARCHIO IN ITALIA. In posticâ eadem sacra Syndon mulieris manibus protensa. Hæc epigraphe: SANCTA SINDON D. N. IESV. MIIII. LIII. idest Anno Christi MCCCCLIII.

Trigesimus primus argenteus a *Beato Amedeo Duce* percussus Scutum cum Cruce Sabaudiensi & Laqueis ostendit. Inscriptus est his literis: AMEDEVS DVX SAB. Postica & ipsa alteram Crucis figuram exhibet cum literis IN ITALIA MARCH*io*. E vivis abiit piissimus hic Princeps Anno Christi MCCCCLXXII.

Trigesimus secundus argenteus *Philiberti I.* Sabaudiæ Ducis effigie ornatus conspicitur cum epigraphe PHILIBERTVS. DVX. SABAVDIE IV. In postica imago Sancti Martyris Mauricii cum literis circum positis SANCTVS MAVRITIVS. Dux iste immaturâ præreptus est morte Anno Christi MCCCCLXXXII.

Trigesimus tertius aureus ad *Carolum I.* Sabaudiæ Ducem spectat, qui Anno Christi MCCCCXC. regnare ac vivere desiit. In antica visitur illius effigies equo insidentis cum inscriptione circum ductâ: KAROLVS DVX SABAVD*iæ*. In postica Scutum cum gentilicia Cruce & Divisiâ FERT, additis in circuitu his vocibus: MARCHIO IN ITALIA PRINC.

Trigesimus quartus aureus eamdem præfert effigiem, hisce literis in limbo ornatam: KAROLVS DVX SABAVDIE ET. Posticam implet insigne Sabaudiensium Ducum, atque additur lemma: SIT NOMEN DOMINI BENEDICTVM.

Trigesimus quinctus argenteus ejusdem *Caroli I.* effigie ornatus, hanc exhibet inscriptionem: KAROLVS. D*ux*. SABAVDIE. MAR*chio*. ITA*liæ*. In postica Scutum gentilicium, Divisia FERT, & lemma XPS VINCIT, XPS REGNAT, XPS INPER*at*, desumtum e Nummis Francorum Regum.

Trigesimus sextus argenteus Crucem cum quatuor pilis in antica habet, & in limbo CAROLVS. Postica præfert Laqueum Ordinis eque-

equestris, & epigraphen IN ITALIA MARChio.

Trigesimus septimus argenteus ejusdem effigie insignitus, literas in circuitu descriptas offert: KAROLVS. DVX. SABAVDIE. G. In posticâ Crux gentilicia, & lemma XPS. RESurrexit. VENIT IN PACE DEVS.

Trigesimus octavus argenteus, parum a praecedenti dissimilis est.

Trigesimum nonum, Mutinæ adservat, æreum quidem, in suo Museo Alexander Bertacchinius. Mihi creditur pertinere ad prælaudatum *Carolum I.* Scuto gentilicio ornatus est cum epigraphe: CAROLVS DVX SABAVDIE... In aversa facie Crux visitur, & inscriptio: PRICEPS ET MARchio. IN ITALIA.

Quadragesimus argenteus Scutum gentilicium Sabaudiensis Familiæ ostendit cum hisce circum positis literis: CAROLVS. II. DVX. SABAVD. Posticam Crux occupat, Ordinem equestrem Sancti Mauricii indicans, cum epigraphe S. MAVRICIVS. S. M. Hunc Nummum Guichenonius tribuendum putat *Carolo I. Duci*, quamvis *Carolus II.* inscribatur, & in duobus sequentibus *Secundus* identidem appelletur; eâ ratione ductus, quod ibi dicatur *Dux V.* Sit apud eum fides. Certe petat aliquis, cur *Carolus Bonus*, Sabaudiæ *Dux IX.* se postea *Carolum II.* in suis Nummis dixerit. Neque sane, quod *Carolo I.* fuerit alter frater natu major ejusdem nominis, patri præmortuus, sat fuit, ut idem *Carolus I.* appellaretur *Secundus*, quum dominari cœpit. Vide infra Nummum XLII.

Quadragesimus primus argenteus Scutum præfert, in quo insignia Sabaudiensis Familiæ, & Cyprici Regni apparent. Hæc ibi epigraphe: KROLVS SECVNDVS DVX SABAVDIE V. In posticâ effigies Sancti Mauricii cum lemmate DomiNuS ILLVMINACIO ET SALVS Mea.

Quadragesimus secundus argenteus quinque tesseras offert, indicantes Sabaudiensem Ducatum, Caballicum agrum, Augustam Prætoriam, & Principatum sacri Romani Imperii. Circumstat inscriptio KROLVS SECundus DVX SABAVD. V. Uti præfatus sum, Guichenonius *Carolo I.* tribuit hos quoque Nummos, eâ ratione permotus, quod hic Princeps dicatur *Dux Quinctus*. Sed fieri-ne potest, ut post V. legatur etiam I.? quæ literæ non Ducem Quinctum, sed VIcarium *Imperii* designarint. In postica visitur Crux, & in limbo legitur hæc inscriptio: KBLAS ET AVG. S. ROM. IMP. P. idest Dominus Provinciæ *Chablais*, & Civitatis *Augustæ* Prætoriæ, & *Sacri Romani Imperii Princeps*.

Quadragesimum tertium æreum, Mutinæ in Bertacchinio Museo vidi. Ibi Insignia gentilicia Sabaudicæ Familiæ sese offerunt in scuto. Circumstant literæ: KROLVS SECONDVS. In aversa parte DVX. SABAVDVS. R. Et in area R.

Quadragesimus quartus argenteus ad *Philippum* Sabaudiæ Ducem pertinet, qui Anno Christi MCCCCXCVII finem vivendi fecit. Anticam implet imago hujus Principis. cum epigraphe PHILIPVS DVX SABAVDIE VII. In posticâ Crux Sabaudiensium Principum tessera cum Laqueo, scilicet cum insigni Ordinis militaris & Divisiâ FERT. Additur lemma: A DomiNO FACTVM EST ISTVD.

Quadragesimus quinctus ad eumdem Principem referendus, scutum præfert cum gentilicia Cruce, adjectis duobus Laqueis, & circumpositâ hac epigraphe: PHILIPVS DVX SABAVDIE. Altera Crux in postica cernitur, Ordinem militarem Sancti Mauricii indicans, cum epigraphe: PRINCEPS MARCHIO IN ITAlia.

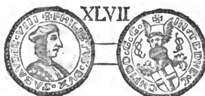
Quadragesimus sextus, Quadragesimus septimus, & Quadragesimus octavus parum dissimiles, exhibent effigiem *Philiberti II.* Ducis Sabaudiæ, qui Anno Christi MDIV. immaturo fato sublatus fuit e vivis. Hæc illius inscriptio: PHILIBERTVS DVX SABAVDIE VIII. In postica Scutum cum Sabaudiensi Cruce & Divisia FERT, & Laqueo. Ibi hoc lemma: IN TE DOMINE CONFIDO. T.

Quadragesimum nonum æreum Nummum hisce additum volo, quem Mutinæ adservat in suo Museo Bertacchinius. Incertus tamen sum, an spectet ad Regiam Sabaudiensium Principum Familiam. In antica conspicitur Aquila alis expansis. E literis circumpositis partim exesis hæ supersunt B.... D.... F.... COMES. DE. CIANI.... In postica effigies Sancti Mauricii palliati, manu baculum nodosum gerentis. Additur epigraphe SANCTVS MAVRICIVS. Suspicabar ego, heic designari Comitem quempiam *Decianæ*, cujus Nummum supra attuli. Verùm in ejus Nummis occurrit non Sanctus Mauricius, sed *Sanctus Alexander*. Quum verò celeberrimus in Sabaudia sit *Sanctus Mauricius*, eruditis Taurinensibus perpendendum relinquo, an heic fortè designetur aliquis *Comes de Cianbery*.

Ceterorum Ducum Sabaudiensium Nummos omitto, ne fines mihi propositos transgrediar.

SA-

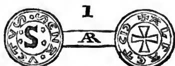

MARCHIONUM SALUTIARUM.

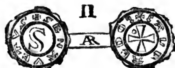

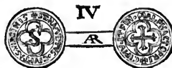

S E N A R U M.

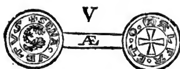

V.

Tab. LXXII.

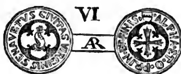
V

VII

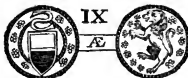
VI

VIII

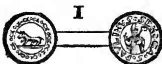
IX

S E N O G A L L I Æ.

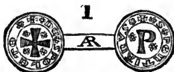

I

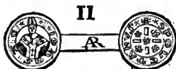

S P O L E T I.

I

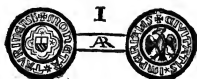
II

T A R V I S I I.

T A U R I N I.

SALUTIARUM MARCHIONES.

NUmmos duos argenteos proferam, ad *Marchiones Salutiarum* spectantes. Primum in suo Museo adservat Placentiæ Reverendiss. Abbas Chiappinius. Ibi effigies Principis visitur cum inscriptione: LVDOVICVS M. (idest *Marchio*) SALVTIARVM. In aversa parte conspicitur imago Sancti viri equo insidentis cum literis in limbo: SANCTVS CONSTANTIVS. Is est *Ludovicus I.* Salutiarum Marchio, qui Anno Christi MCCCCLXXV. finem vivendi fecit; aut *Ludovicus II.* ejus filius, qui Anno eodem patri in dominatione successit.

Alterum Mutinæ mihi exhibuit Alphonsus Ferrarius, sed literis excisis. Visitur Sanctus vir equo insidens, & manu vexillum tenens cum epigraphe SANCTVS CON..... idest *Constantius*. In altera facie occurrit insigne gentilicium in scuto, cui cassis superstat, Aquilam coronatam gerens cum literis SALVTIARVM M...... nempe *Marchio*. Æreus extat apud Illustriss. Abb. Vicecomitem Mediol.

In prælaudatis Chiappinio, & Bertacchinio Museis extant alii Nummi percussi a *Michaële Antonio*, atque & *Francisco* Marchionibus Salutiarum. Sed quia ultra terminum mihi præstitutum excurrunt, eos prætermitto.

.SENÆ, sive SENA.

IN Dissertatione L. *de Civitatum Libertat.* Privilegium evulgabo, in quo Henricus Sextus Romanorum Rex Anno Christi MCLXXXVI. *Octavo Kalendas Novembris*, jus cudendæ pecuniæ Senensi Reipublicæ hisce verbis concedit: *Item ex uberiori gratia benignitatis nostræ, Regiâ, qua fungimur, auctoritate concedimus ipsis Senensibus potestatem cudendæ & faciendæ Monetæ in Civitate Senensi*. Ejusdem Privilegii meminit etiam Jugurtha Thomasius Lib. 3. Histor. Senensis. Attamen ante illud tempus minime defuisse videtur Senensi Populo ejusdem Monetæ prærogativa. Etenim in Charta Anni MCLXXX. quam habes in Notis Cl. V. Benvoglienti ad Statuta Pistoriensia, in hoc Opere edita, Christianus Moguntinus Archiepiscopus, Imperialis per Italiam Legatus, Senensi Populo hæc pollicetur: *Citius, quam potero, Serenissimo Imperatori nostro Frederigo Privilegium confirmationis vestræ Monetæ, ad laudem & totius Civitatis honorem, faciam sine fraude componere*. Ad hæc in nuper memoratâ Dissertatione Quinquagesimâ alteram Chartam edam Anno ipso conscriptam *Mense Junii*, hoc est, quatuor ante Menses, in qua continetur *forma compositionis, per quam Senenses veniunt ad gratiam Domini Imperatoris, & Regis Henrigi*. Ibi statutum, ut Senenses Imperatori ac Regi *restituant ac resignent omnia Regalia, jura & jurisdictiones, quæ pertinent ad Imperium infra Civitatem & extra, & nominatim Monetam, & pedagium, sive teloneum, quam facere consueverunt vel faciunt*. Quare ante Annum Christi MCLXXXVI. jure Monetæ fruebantur Senenses. Ejus Populi Nummos, quos hactenus conspicere mihi licuit, nunc profero.

Primum argenteum possideo ego. In area ibi occurrit unum S. nomen *Senæ*, sive Senarum, indicans. In limbo legitur SENA VETVS. In aversa parte Crux visitur cum epigraphe ALFA ET CIO, idest *Omega*.

Secundus argenteus ab Huberto Benvogliento Cl. V., dum in vivis erat, ad me missus, quamquam non idem, adeo tamen præcedenti similis est, ut nihil addendum habeam, nisi quod Omicron pro Omega ibi scriptum est, atque ED pro ET: ex quo intelligis vetustatem ET immutati, quum a vocali subsequens verbum inchoatur.

Tertius aureus, Mutinæ a Joseph Maria Cattaneo adservatus, idem S. in area præfert, cum literis in circuitu CIVITA. VIR..O SENA VETVS. In aversa parte Crux cum literis ALPHA ET O. (pro *Omega*) PRINCIPIum ET FINis. In aliis Nummis non *Civitas Virgo*, sed *Civitas Virginis* legitur: atque id ad mentem Senensium.

Quartus argenteus apud eumdem Cattaneum, præter S. in area, hanc epigraphen gerit: SENA VETVS CIVITAS VIRGINIS. In altera parte eadem inscriptio atque antecedens. Similem Nummum alterum, diversæ tamen formæ, adservat Mutinæ Palladius Turrius vir nobilis; ibique in summitate scutulum conspicitur cum quodam insigni.

Quinctus argenteus in Museo Bertacchinio Mutinæ exsistit. Ibi consuetum S in area, sed ita lemniscatum, ut vix pro litera accipiatur. Epigraphe SENA VETVS. In postica (A) ALPHA ET O, pro Ω, *Omega*.

Sextus argenteus in eodem Museo habet S. in area, & in limbo CIVITAS VIRGINIS SENA VETVS. In postica inscriptio similis Tertio. Istorum Nummorum tempora designare difficillimum puto.

Septimus e Schedis Blanchinianis, Veronæ in

in Museo Muselliano adservatis, depromtus fuit. Ibi SENA VETVS C. VIRGINIS.

Octavus ibidem exsistens, eamdem inscriptionem in antica exhibet. In postica scutum cum insignibus, quibus superpositum G.

Nonus in eodem Museo adservatus, nescio ad quamnam Civitatem spectet. Eum ego inter Senenses retuli, quod insignia perquam praecedenti similia videantur.

Quum autem verba facio de Senensi Urbe, quam *Civitatem Virginis* appellatam vidimus, in mentem venit, Ephesios quoque olim, teste antiquissimo Herodoto Lib. I. *Urbem suam dicasse Dianae*, ita ut Civitas illa evaserit *Civitas Dianae*.

SENOGALLIA.

UNum Nummum, ad *Civitatem Senogalliensem* spectantem, exhibere possum, quem Romae in suo Museo adservat egregius eruditionis antiquae cultor Franciscus Victorius, Eques Sancti Stephani. Visitur ibi effigies Episcopi Sancti cum epigraphe S. PAVLINVS. SENOGA. Patronum Urbis censeo Sanctum Paulinum: quod tamen in Italia Sacra ab Ughellio adnotatum non vidi. In altera facie cernitur quadrupedis cujusdam effigies. Erit Eruditorum Senogalliensium uberiorem huic Nummo lucem ministrare.

SPOLETUM.

ILlustris hujus Urbis, quae per Saecula multa Ducatus amplissimi caput fuit, Nummum argenteum mihi procuravit Cl. V. Dionysius Andreas Sancassanius Scandianensis, nunc Medicus Comacli. In ejus antica visitur Crux cum literis circumstantibus: DE SPOLETO. In postica habetur epigraphe: S. PONTIANVS P. idest *Protector*, vel *Patronus* Urbis. Nullus dubito, quin plures alios Nummos, ad Spoletum pertinentes, diligentia posterorum exerat. Immo veri mihi simile prorsus videtur, vel sub Langobardis Regibus, & Francis Imperatoribus fuisse Spoleto praerogativam Monetae. Quum enim hoc jure fruerentur olim Ticinum & Mediolanum, Regiae Urbes, tum Luca uti caput Ducatus Tusciae, Beneventum uti caput insignis Beneventani Ducatus, ac Tarvisium uti caput Ducatus Forojuliensis: excogitare vix possumus, in illustri Ducatu Spoleti nulli Urbi contributum fuisse jus signandae pecuniae.

Alterum Nummum huic additum volo, quem penes se servat amicus vir Franciscus Maria Joachini, Jurisconsultus Forosempronienfis. Ibi effigies Episcopi Pallium gestantis, cum literis in circuitu IOH... ES.... A.... C. In aversa parte SPOLETANVS. Quis sit Johannes iste, exesae subsequentes literae me a divinando coërcent.

TARVISIUM.

REm singularem heic accipe, cui aegre fidem ego adhibuissem, nisi vadem habuissem plane legitimum V. Cl. Marchionem Scipionem Maffejum. Nempe is in insigni Opere Veronae Illustratae pag 377. Chartam evulgavit, in eadem Civitate Tarvisina scriptam Anno Christi DCCLXXIII. ubi mentio habetur *Monetarii*, simulque commemoratur *Monita publica* (hoc est, *la Zecca*) ibi constituta. Itaque institi apud praestantissimum virum Antonium Scottum, Canonicum & Patricium Tarvisinum, ut pro suo erga me amore numquam fatigato investigaret, num quisquam Nummus ad remota illa Saecula spectans injuriam temporum fortè effugisset. Rescripsit ille tamdem, apud Antonium Bernardi Civem Tarvisinum, Nummum vetustum exsistere, quem etiam ad me non multo post misit. Carolinum statim deprehendi; nam in antica spectatur Monogramma Caroli Magni Regis Francorum & Langobardorum, ac tamdem Imperatoris Romanorum, nempe KAROLVS. In postica est TARVISIO. Quare nulla amplius dubitatio superesse potest, quin Tarvisium ante nongentos annos & ultra jure Monetae frueretur. Cur autem Civitati illi sub Langobardis & Francis Regibus, non verò tot aliis tunc illustrioribus Urbibus, praerogativa Monetae concessa fuerit, nulla alia mihi ratio se offert, nisi quod uti Tusciae Luca Civitas destinata iis temporibus fuit, ut ibi cuderentur Nummi, ita Tarvisium ejusmodi honore donatum fuerit pro Ducatu Forojuliensi. Sed fortasse Germanis postea in Italia dominantibus continuatum Tarvisinis minime fuit ejusmodi jus. Mihi sane nondum ullus alius Nummus occurrit, antiquis iis Saeculis in ea Urbe percussus. Ceterum subsequutis Saeculis ab Imperatoribus concessa fuit Episcopo Tarvisino Moneta publica ejus Urbis, immo & ipsa Civitas, uti vetera monumenta testantur.

Alterum quoque Nummum diversi moduli addo, qui post haec scripta delatus est: rari quippe sunt id genus Nummi.

TAU-

TAURINUM.

QUo tempore nobilis ista Civitas sui juris fuit, neque Principibus Sabaudiensibus parebat, percussit hunc Nummum argenteum, rarum profectò, quem mihi suppeditavit Joseph Maria Cattaneus Civis Mutinensis. Post Friderici II. Augusti mortem, quæ Anno Christi MCCL. contigit, Thomas Comes Mauriennensis Taurinensi Urbe potitus fuit. At is Anno MCCLV. aut potius sequenti, seditione obortâ, a Civibus Taurinensibus in vincula conjectus fuit, atque Astensibus inimicis traditus. Quare eodem Sæculo Nummus iste cusus videtur, in cujus antica visuntur insignia, ut opinor, ipsius Civitatis, cum tribus asteriscis hinc inde dispositis, & literis MONETA TAVRINENSIS. In postica spectatur Aquila alis apertis, & circumstant literæ: CIVITATIS IMPERIALIS.

VERONA.

INter Italici Regni Civitates, quæ primæ officinam Monetariam habere meruerunt post antiquissimas illas, Ticinensem videlicet, Mediolanensem, Tarvisinam, atque Lucensem, enumeranda mihi est *Verona*. Certe *Veronensis* pecuniæ memoria frequens occurrit in Chartis vetustis. Leguntur hæc verba in Ferrariensi, Anno Christi MCXIII. exaratâ: *Et in omni festivitate Sancti Martini annualiter daturus sum vobis in vestro arbitrio porcum unum de precio Solidorum octo denariorum Veronensium, aut ipsos Solidos, quem suscipere volueritis; & in omni Nativitate Domini spallam unam, vel pullos duos*. Ita in altera pergamena Ferrariensi, Anno Christi MLXXVIII. scriptâ, mentio est *denariorum Venetorum*, ac *Veronensium*, uti ex ipsa patebit, evulgandâ heic mihi, ex beneficio supra laudati Joseph Antenoris Scalabrinii eruditi viri Ferrariensis.

Charta Emphyteusis Ferrariensis, Anno 1078.

IN *nomine Sanctæ & individuæ Trinitatis. Anno Domini .... Millesimo Septuagesimo Octavo, Regnante* Domino Einrico Imperatoris *Anno Vigesimo Secundo, IX. Kalendas Octubris, Indictione Secunda .... Mazolino filius quondam Pagano de Rofredo de la Turre, &* Winildo *filius quondam Joculo de la Nure de Comitato Ferariensis. Uti me u ... filius quondam David de Ugone de Rencia, seu filiis & heredibus vel successoribus ...... per enfiteosin nomine jure a presenti die nobis concedere dignenini rem juris vestre proprietatis: idest trans flumen Reno in fundi Panicale, in loco ubi dicitur Gajo de Sertito, pecia una terra in integrum cum introito & exiteo suo usque in via publica, vel cum omnia super se & infra se abente in integrum, a pertica decipeda mensurata per longo, & per ambobus lateribus perticas octo & pedes novem: ab uno caput perticas septem, alio caput perticas sex: finis est ab uno latere ponis te Ursone Presbitero petitore, alio latere ponis te Donatho filius Nathale de Martini de Dominico. Ab uno caput ponie te Martinus Presbiter, qui vocatur Ricio, & Rusticello de Bonvicio; alio caput ponis te Petrus de Ermengarda, vel si quis ali adfines sunt. Ipsa jam dicta pecia terra in integrum, qualiter supra legitur damus nos suprascripti Mazolino, &* Winildo *tam per nos, quàm per Joculo nepote nostro filius quondam Rodulfo de Rofredo, tibi suprascripto Ursone Presbitero, tuique Successoribus & heredibus, ad habendum, tenendum, & possidendum, eâ vero racione, ut non abeatis licenciam tu suprascriptus petitore, neque tuis succesoribus & heredi de predicta pecia terre in integrum, qualiter supra legitur, in estranea persona nec vendere nec donare, nisi si nobis oportunum fuerit optinere sit dominacio nostrisque heredibus, si justum precium dare voluerimus, sicut per bonos homines apreciatum fuerit; & si justum precium dare noluerimus, sicut per bonos homines apreciatum fuerit, licencia sit vobis eas dare in talis hominibus, qui de districto istius Comitato fuerit, excepto heredes* Comes Alberti, *& illorum Servis, & salva justicia dominica persolvend ... & post completa hereditas tua, qui supra petitore, Calciarios dandi ec enfiteosin in och ordine renoventur. Sic ita tamen ut exinde inferre debeo ego suprascriptus petitore, meisque successoribus & heredibus vobis, vestre dominacionis, vestrisque heredibus singulis quibuscumque Indictionibus pensionis nomine inc* Denario Venecie uno, *ita ut dictum est, pensio persolvatur; & nos suprascriptis Mazolino, &* Winildo *promittimus tam pro nobis, quàmque pro Joculo nepote nostro, nostrisque heredibus pro dicta pecia terre vineata, qualiter supra legitur tibi suprascripto Ursone Presbitero, tuisque successoribus & heredibus omni tempore ab omni homine defensare*

fare & auctorizare promittimus . Si qua vero pars contra ec enfiteosin ire temptaverit, & non conservaverit omnia qualiter supra legitur , det pars parti pene nomine . . . . . Denariorum Veronensium Solidos triginta & ses ; *& post penam solutam ec enfiteosin , sicut supra legitur , omni tempore in sua maneat firmitatem .*

Actum in Civitate Bononia . . . .

✠ *Alberto filius quondam Gerardo de Andrea de Gerardo , & Johannes filius Bonaldo de Ferraria , & Lamberto filius Ugone de Cazano , & Urso filius Ursoni de Andrea , & Pagano Sarto filius quondam Albezo Sarto , rogatis testibus .*

✠ *In Dei nomine ego Bonandus Notarius ec enfiteosin sic , ut supra legitur , scripsi .*

In Charta etiam Beatricis Comitissæ Anno Christi MLXXIII. exaratâ , quam protuli in Dissertatione XI. *De Allodiis* , memorantur *centum Libræ denariorum Veronensium* . Denique in concedendo jure Monetæ Episcopo Patavino Henricus II. Augustus præcepit , ut pecunia cuderetur *secundùm pondus Veronensis Monetæ* , uti supra vidisti in ejus Diplomate . Jus autem Patavinæ Monetæ ad Episcopum Civitatis illius spectasse , legimus in Diplomate Friderici I. Anno Christi MCLIV. Tom. V. Italiæ Sacræ . En ergo Civitatis Veronensis Nummos , hactenus mihi oblatos . Atque utinam plures adferre licuisset .

Primus Nummus argenteus, tum Patavii apud Comitem Johannem de Lazara , tum Veronæ apud Johannem Franciscum Musellium Archipresbyterum insignis Capituli Canonicorum Veronensium exsistens , in utraque facie ectypon præfert , inscriptionis tantùm situ immutato , nempe in area Crucem hisce literis circum exaratis : VERONA . In limbo CI ✠ EV ✠ CI ✠ IV. quarum literarum explicationem ab eruditis Veronensibus exspectabo.

Secundus ab eodem Musellio ad me missus , Mutinæ quoque in Museo Bertacchinio visitur. In area ostendit Aquilam protensis alis cum epigraphe CIVITAS . In altera facie Crux cum literis VERONA. A. M. ideft *Albertus* & *Mastinus de la Scala* , five *Scaligeri* , qui Anno Christi MCCCXXIX. dominari Veronensi in Urbe cœperunt . Et sane inter duas initiales literas A, & M. Scalæ figura visitur , Scaligerorum dominantium Insigne gentilicium .

Tertium possident in suis Museis Patavino Comes de Lazara , & Veronensi Musellius . Cusus fuit Nummus sub ipsis Scaligeris , ideoque explicatione non indiget .

Quartus æreus in eodem Museo Muselliano, Scalam insigne Scaligerorum præfert in antica; in postica verò virum Leonis caput sinistrâ tangentem , cum fuste in dextera .

Quinctus argenteus ab ipso humanissimo Musellio mihi traditus , Aquilam exhibet cum inscriptione BTHS. ANTNS. videlicet *Bartholomæus* , & *Antonius* Scaligeri fratres , qui Anno Christi MCCCLXXIV. dominationem Veronæ susceperunt . In aversa parte visitur effigies Episcopi cum literis SANCIVS ZENO , & in summitate Scala .

Sextum æreum mihi conspiciendum obtulit idem Musellius . Hinc Scala in area , cum literis BARTOLOMEVS : inde Crux in altera facie , & inscriptio ANTONIVS .

Septimum argenteum vidi Mutinæ apud Paulum Seghicium nobilem virum . Ibi Crux cum circumpositis literis COMES VIRTVTVM D. MLI . . . . . . hoc est, *Dominus Mediolani*, & (ut puto) *Veronæ* . Is est Johannes Galeatius Vicecomes , qui Anno Christi MCCCLXXXVII. pulso Antonio Scaligero , Veronam sibi subjecit . In posticâ cernitur imago Episcopi Sancti cum epigraphe SCS ZENO DE VERONA .

Octavus denique Nummus succedat, e Schedis Blanchinianis , in Museo Musclliano adservatis , depromtus . Ibi Aquila biceps cum literis in circuitu : DVX AVSTRIAE . In postica imago Episcopi cum inscriptione circum exaratâ : S. ZENO PROTECtor VERONAE. Nisi percussus hic Nummus fuerit , postquam Maximilianus I. Augustus secundùm Cameracensis fœderis pacta Veronensi Civitate potitus fuit , Eruditis Veronensibus illius interpretationem commendo .

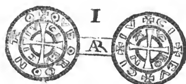
VICENTIA.

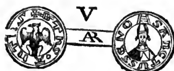
EX Nummis in *Vicentina Urbe* percussis unum tantummodo proferre possum , Patavii in Museo Lazara adservatum . Ibi visitur Aquila in area , circumpositâ inscriptione : CIVITAS . Scutulum quoque ibidem conspicias, cum insigni quodam . In aversa parte Crux cum literis VICIENCIE . Ita enim illic legi , & non VICENCIE , monuit me amicus vir Adamus Pivatus Sacr. Theologiæ Doctor Patavinus .

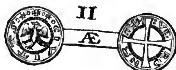
VIGLEVANUM.

VIglevanum , insigne olim apud Insubres Oppidum , nunc Civitas Episcopalis , a Ludovico XII. Francorum Rege , postquam Medio-

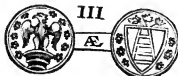
V E R O N Æ.

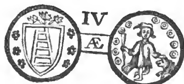

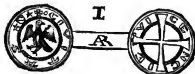

V I C E N T I Æ.

VIGLEVANI.

I

V

II

VI

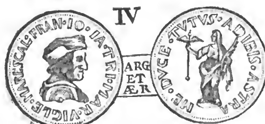
III

VII

IV

VIII

IX

UR-

Mediolanensi Ducatu potitus est, traditum fuit in Feudum, addito *Marchionis* titulo, insigni ac celeberrimo exercituum Imperatori *Johanni Jacobo Trivultio*, cujus Familiæ dignitatem tuetur adhuc Mediolani multa cum laude præclarissimus Marchio Theodorus Alexander Trivultius, per lineam masculinam ex ejusdem Jo. Jac. fratre Jo. Firmo primogenito descendens. Servat is Nummos aliquot, eosque mihi ea de re agenti communicavit, quos deinde sum editurus.

Numisma vero æneum signatum numero primo extat Mutinæ in Museo Bertacchinio, in cujus altera facie cernitur protome viri laureati, circumducta hac Inscriptione IO. IA. TRI. MAR. VIG. FRAN. MARE. idest *Johannes Jacobus Trivultius Marchio Viglevani*, *Franciæ Mareschalcus*. In altera parte caput hominis cum literis in limbo exaratis NEC CEDIT VMBRA SOLI, & fortasse *Nicolaum* ejus filium *Comitem Musocci* repræsentat, qui patrem armorum gloria sequebatur.

Secundus Nummus nullum loci, quo cusus fuit, nomen exhibet, atque ad eumdem Joannem Jacobum Trivultium pertinet. In antica visitur cassis clausa, cui insidet vel Harpya, vel Sphinx alata caudam inflexam demittens, manu chartulam inscriptam tenet. In vetustissimis hujus Familiæ insigniis una manu anulum cum adamante tenens aspicitur, altera limam, in aliquibus integram, in aliis vero fractam, addito lemmate: *Ne te smay*, quod liceat interpretari, ut vulgo dicitur *non ti smagare*, hoc est, ne animo decadas; in eum ferme sensum, quo Vergilius Æneid. 6.

Tu ne cede malis, at contra audentior ito,

nisi constantia in arduis opus esse significari voluerit. In postica sunt insculpti Delphines duo capitibus invicem versis, & seu fonti, seu termino, seu alicui ignoto corpori inter utrumque stanti hærentibus, ita ut caudis in semicirculi figuram demissis M literæ formam, qualis Veteribus pingebatur, exhibeant, per quam indicari facile potuerit *Musocci* Comitatus, quem emerat Joannes Jacobus antequam Galli ductore ipso in Italiam venissent.

Tertius pariter ad eumdem Joannem Jacobum pertinet. In antica Scutum exhibet, in quo circulus est incisus, quem Crux intersecat, porrectis e circulo radiantibus splendoribus, literisque circumscriptis IO. IACOBI TRIVVLTII. CO. In postica imaginem B. M. V. exhibet puerum Jesum in præsepe adorantis, cum circulari epigraphe: QVEM GENVIT ADORAVIT, eumque ad Regium Lepidi Civitatem pertinere puto, qua honoris gratiâ Joannes Jacobus donatus fuerit.

Quartus ad ipsius Joannis Jacobi honorem cusus in antica ejus imaginem exhibet circumscriptis literis IO. IA. TRI. MAR. VIGLE. MARESCAL. FRAN. In postica togatam fœminam dexterâ caduceum, alter â palmam cum inscript. ASTRA. ME. DVCE. TVTVS ADIBIS.

Quintus ad eumdem spectat; in antica visitur Scutum familiæ insignia exhibens, inscript. lit. IO. IA. TRIVLT. MAR. VIGLE. ET F. M. In postica S. Georgius pedes lancea draconem transverberans: in circulo inter duas parvas Cruces S. GEORGIVS.

Sextus item exhibet familiæ insignia cum casside pinnis ornata. Supra stat Sphinx manuchartulam tenens, in circulo IO. IA. TRIVL. MAR. VIGLE. ET. F. MA. In postica visitur imago Sancti Georgii equo insidentis, ac draconem lancea transverberantis. In circulo SANCTVS. GEORGIVS.

Septimus ad eumdem pariter spectat. In antica visuntur insignia familiæ in simplici Scuto signata parva Cruce, & in circulo literæ IO. IA. TRIVL. MAR. VIGLE. In postica Crux major in medio, & in superiori parte minor cum literis ET FRANCIE MARESCALVS.

Octavus, ac Nonus Nummi e Schedis Blanchinianis, Veronæ in Museo Muselliano existentibus deprompti ad Franciscum Trivultium pertinent Nicolai Comitis Musocci filium, & M. Jo. Jacobi nepotem. In antica illius insignia apparent floccis hinc inde a Scuto pendentibus ornata, & capite mitrato Sancti Ambrosii, superimposito cum literis in limbo FRANCISC*us* TRIVL*tius* MAR*chio* VIGLE*vani* &c. Is floruit Anno Christi MDLX. In postica S. Georgii effigies, in uno insidet equo, draconem lanceâ feriens, in altero pedes est ac draconem utraque planta calcans, lanceam in gulam immittit, in utroque literæ SANCT. GEORGIVS.

VOLATERRÆ.

NUllum Volaterranæ Reipublicæ in Etruria Nummum exhibere possum. Dicam tamen, ne hoc quidem ornamentum olim in ea Civitate fuisse desideratum: quippe Sæculo Christi Tertiodecimo mentionem reperio *Librarum Vulterranensis Monetæ*. Quod quum audis in actis etiam aliarum Civitatum, prodere consuevit, fuisse in illis quoque Officinam Mo-

netariam, signatamque eorum Populorum nomine pecuniam. Chartam ex Regesto Cencii Camerarii descriptam accipe, ubi *Volaterranæ pecuniæ* mentio occurrit, quæ profectò celebris fuerit necesse est, quando in Civitatibus Reatina & Asculana in honore & commercio erat.

Literæ de Comitatu Asculano a Gregorio IX. Papa commendato Episcopo Asculano sub centum Librarum Volaterranarum pensione, Anno Christi 1231.

GRegorius Episcopus, *servus servorum Dei*, *venerabili fratri* Marcellino Episcopo Esculano *salutem & Apostolicam benedictionem. Ecclesiam Esculanam, tanquam Sedis Apostolicæ filiam specialem, & personam tuam, nobis fide notam & devotione probatam, speciali gratiâ prosequentes, Comitatum Esculanum cum jurisdictione ac juribus, reditibus & pertinentiis omnibus ad Ecclesiam Romanam spectantibus, & specialiter potestate ibidem creari Tabelliones, tibi sub annuo Censu* Centum Librarum Vulteranensis Monetæ, *in festo Beati Michaëlis, Cameræ nostræ solvendo, quamdiu nobis placuerit, committimus, Ecclesiæ Romanæ nomine fideliter gubernandum, prout in instrumento publico exinde confecto plenius continetur. Ut autem quod de te in spe gerimus, nos in re invenisse lætemur, Fraternitatem tuam monemus, auctoritate præsentium tibi injungentes, quatenus justitiam diligens & obsequens æquitati amplectaris in omnibus pietatem, religiosos pio fovens affectu, & defendens a potentibus impotentes, ut Apostolicæ Sedis gratiam recognoscens, divinæ te reddas gratiæ aptiorem.*

Datum Reate, Nonis Novembris, Pontificatus nostri Anno Quinto.

URBINUM.

ÆReum Numisma accipe Urbini adservatum apud nobilem virum Comitem Ludovicum Palma, cujus ectypon debeo doctissimo & amico viro P. Johanni Prospero de Sancto Ubaldo Clerico Regulari Congregationis Scholarum Piarum. Ibi effigies Principis cum Inscriptione: DIVI. FE. VRB. DVCIS. MONTE. AC. DR. COM. REG. CAP. GE. AC. S. R. ECCLE. CON. INV. idest *Divi Federici Urbini Ducis, Monteferetri, ac Durantis Comitis, Regii Capitanei Generalis, ac Sanctæ Romanæ Ecclesiæ Confanonerii invicti*. In Postica ejusdem Principis armati & equo insidentis effigies, cum literis OPVS SPERANDEI, qui Numisma conflavit. Is est Federicus, e Comitum Montisferetri stirpe prognatus, Anno Christi MCCCCLXX. Dux Urbini renuntiatus, militiæ Ductor celeberrimus.

Duos quoque æreos Nummos possideo ego. In antica visitur Principis imago cum epigraphe: GVIDVS VB. VRB. DVX. In posticâ Scutum cum ejus insignibus. Circumstant hæ literæ: CO MON. FE. AC DVRANT. idest *Guidus* (rectiùs verò *Guido*) *Ubaldus Urbini Dux, Comes Montis Feretri, ac Durantis*; qui Anno Christi MCCCCLXXXII. Federico patri in dominatione successit.

Tertius Nummus, Mutinæ in Museo Bertacchinio, imaginem Guidonis Ubaldi exhibet cum epigraphe: GVIDVS. VB. VRBINI. DVX. Visitur stemma gentilicium in aversa parte, cum lemmate: FIDES. SPES. CARITAS.

Quartus Nummus argenteus majoris moduli, exsistens Pisauri apud nobilem virum Annibalem de Abbatibus Oliverium, ad eumdem Principem spectat. Cernitur ibi Scutum, in quo insignia Comitum Montisferetri, cum Inscriptione circumpositâ: GVIDO VB. URBINI. DVX. In posticâ visitur imago Sancti Georgii cum literis in limbo: ORA PRO N. S. GRI. idest *ora pro nobis Sancte Georgi*.

ATque hactenus Nummi, quos congerere potui, in officinis Monetariis Italiæ percussi ad Annum usque Millesimum Quingentesimum. Longe plura sane supersunt mihi ignota. Expostulare autem heic mihi liceat de Italicorum eruditorum consiliis. A tribus Sæculis totus eorum conatus versatus est in conquirendis, extumulandis, summoque studio colligendis, Græcorum, Romanorum, Syrorum, aliorumque Orientalium Populorum Nummis usque ad inclinationem Romani Imperii. Hisce unis ditantur & abundant, hisce glo-

U R B I N I.

I

OPUS SPERANDEI

Æ

II

Æ

III

Æ

IV

Æ

gloriantur nostro quoque ævo innumera tum in Italia, tum extra Italiam, Musæa. Fuere etiam, qui Orientalium Augustorum, Græcorumque Principum usque ad Constantinopolis excidium, & Francorum Regum, Anglorum & Germanorum Nummos solicite quæsierunt, ac luce donarunt. At quemnam mihi ostendas, qui Nummariam eruditionem Italiæ ab Anno Christi Sexcentesimo excolendam susceperit, Nummosque Italicorum Regum, Augustorum, Principum, ac Civitatum Liberarum, subinde per tot Sæcula cusos, colligere, atque illustrare elegerit? Eruditis nostris neglecta adhuc provincia isthæc fuit; immo compluribus sordent adhuc ejusmodi Nummi, quasi non & ipsi ad Historiæ lucem, atque Italicæ gentis decus æque, ac eruditionem plurimum conferant. Sint, ut lubet, rudes, oleantque barbariem hujusmodi Sæculorum Nummismata. Si medii ævi Historiam amamus, cur non & caros habemus ejus temporis Nummos, auctoritate publicâ percussos, quos profectò fatearis inter illustriora barbaricæ antiquitatis monumenta esse referendos? Ego, quotquot potui, collegi. Sed tempora advenient, quibus non minori solicitudine & isti congerentur, quàm qua hactenus Græci, ac Romani conquisiti fuere; agnoscentque Literati viri, hoc etiam subsidio Historiam Italicam indigere, ipsamque per illud exornari non modicum posse. Interea tantus iste contemtus barbaricorum Nummorum, summam apud nos illorum peperit caritatem. Quum enim per tria postrema Sæcula nemo unus hosce vel tantillum curaret, ingens eorum copia ad alios usus conflata, in tabernis aurificum, aut in officinis Monetariis miserrime periit. At ubi me hujus quoque mercis congregandæ cupiditas incessit, quo me converterim non reticebo. Scilicet in Mutinensi Urbe, ejusque agro (idque forsitan in aliis bene multis usitatum deprehendetur) solent mulieres ad collum infantium suspendere Nummos Sancti Ludovici Francorum Regis præ devotione erga Sanctum illum Principem. Hunc ritum tam nobiles, quàm plebeji observant, eosdem Nummos argenteos sacrarum rerum loco habentes. Sed quia paucorum est dignoscere, quinam sint Ludoviciani Nummi, plerumque accidit, ut non illos infantuli deferant, sed omnino diversos, & mos casus obtulit, a variis Urbibus, variisque temporibus cusos. Vix enim se eis offert Nummus, antiquitatem quampiam præferens, ignotisque characteribus signatus, quum Sancti Ludovici Monetam, ut ajunt, se repperisse sibi persuadent; aut Crucem ibi, effigiemve alicujus Sancti inspicientes, continuo credunt, illinc sperandam esse pueris tutelam. Hac ratione permultos Italiæ Nummos adhuc superstites descripsi, ejusque Nummariæ eruditionis desiderium ita inspiravi tum Reverendiss. P. D. Alexandro Chiappinio Abbati Canonicorum Regularium Lateranensium Placentiæ, tum Mutinæ peramico viro Alexandro Bertacchinio, ut jam uterque non contemnendam copiam hujusmodi Nummorum in sua Musea intulerint. Neque molestum Lectori futurum puto, si & alios quosdam Nummos subjiciam extra Italiam percussos, quos in conquirendis Italicis fors mihi obtulit.

ANGLIÆ, & SCOTIÆ REGES.

Romæ in Museo Sabbatiniô Nummus argenteus visitur, ad antiquum unum Angliæ Regem pertinens. In antica parte hæc epigraphe legitur: COENVVLF REX. In postica hæ literæ apparent T. A. EA. Johannes Bromtonus pag. 796. editionis Londinensis, scribit, Sigeberto Westsaxonum Rege expulso, Anno Christi DCCLXIV. *ejus loco Kenwolfum, juvenem egregium de Regia stirpe oriundum, in Regem super Populum Westsaxiæ fuisse electum*. Verùm non hic in Nummo designatus mihi creditur, sed *Coënvulfus* Merciorum in Britannia Rex, qui Anno Christi DCCXCVI. imperare cœpit. Simeon Dunelmensis de Gestis Regum Anglorum ad eum Annum scribit: *Coënulf quoque, pater Sancti Kenelmi Martyris, dehinc diadema Regni Merciorum suscepit gloriose, tenuitque invictâ virtute, potenti vigore sui potentatus*. Hic inter Merciorum Reges Decimus quinctus fuit, & annos vigintiquatuor regnavit. Apud Hickesium in Part. III. Thesauri Linguarum Septemtrionalium, inter Nummos a Coënvulfo isto percussos, unus conspicitur perquam similis a me nunc producto. In posticâ est eadem figura triangularis, diversæ tamen sunt literæ interpositæ.

Juvat etiam addere duos Nummos ad vetustos Reges Anglo Saxones spectantes, & Romæ adservatos in Museo eruditissimi Equitis Francisci Victorii. In priore legitur COENVVLF REX. Postica præfert has literas A ω. EA. In altero habetur hæc epigraphe: OFFA REX. Postica exhibet: EDELVAL. Sed quando Anglicos veteres Nummos illustravit *Fountaine* in Dissertatione editâ ab Hickesio, nihil aliud subjungam.

Quar-

Quartum Nummum argenteum Ticini adservatum, ad me misit, quum vivebat, Clariss. olim Monachus Benedictinus Don Gaspar Berettus. Ibi cernitur caput Regis cum circumposita Inscriptione: HENRICVS D. G. AGL. FRA. ET HIB. REX. idest *Henricus Dei gratiâ Angliæ, Franciæ, & Hiberniæ Rex*. In posticâ exhibetur insigne Regum Angliæ cum literis POSVI DEVM ADIVTOREM MEVM. Ad quemnam ex Henricis Regibus spectet Nummus, eruditi Britanni decernant.

Quinctum ab eodem olim peramico viro Beretto accepi. Regis caput ibi visitur cum Inscriptione: IACOBVS. DEI. GRA*tiâ*. REX SCOTORVM. In altera parte Crux cum duplici epigraphe, e quibus una his verbis constat: DEVS PROTECTOR. MEVS. ET. LIBERATOR. Non unus fuit Sæculo Christi Decimoquincto Scotorum Rex Jacobus: quinam ex iis designetur, ignotum mihi.

ARAGONIA & NAVARRA.

IN Museo Chiappinio argenteus Nummus extat, caput Regis cum Inscriptione exhibens: FERDINANDVS...... In aversa parte CIVITAS BARCHINONA.

Alterum Nummum argenteum, Mutinæ adservat nepos meus Johannes Franciscus de Solis, & ex argento ac ære conflatum possidet in suo Museo Bertachinius. Cernitur in ejus anticâ insigne cum literis circumductis: FERRANDVS...... AVAR...... idest *Rex Navarræ*. In posticâ alterum insigne cum literis attritis. Hunc ad Ferdinandum V. Catholicum Aragoniæ Regem pertinere opinor. Fortassis & præcedens Nummus ad ipsum spectat.

BOËMIA.

JOhannes Boëmiæ Rex Primus, Henrici VII. Augusti filius, & Caroli IV. Augusti pater, non minus in Germanicâ & Gallicâ, quàm Italicâ Historiâ perquam celebris evasit Sæculo Christi Decimo quarto. Ad eum pertinet Nummus argenteus, Bononiæ adservatus a præclarissimo Marchione Johanne Paulo de Pepulis. In antica visitur Corona, & in circulo minori hæc epigraphe: IOHANNES: PRIMVS; in superiori verò hæc altera: DEI: GRATIA: REX: BOEMIE. In postica Leo, cum literis: PRAGENSIS: GROSSI.

CHIO INSULA.

EST mihi argenteus Nummus, multæ, ni mihi blandior, raritatis. In area Crux cum epigraphe in limbo CONRADVS REX Romanorum. In aversa parte prospectus Urbis turritæ, cui alis extensis Aquila coronata supereminet. Additur Inscriptio: CIVITAS CHII. Rarum profectò est, in Insulam Chios fuisse jus aliquod Romanorum Regibus, sive Augustis. Percussum verò fuisse hunc Nummum mihi persuadeo Anno Christi MCXLVII. quo nimirum tempore Conradus II., seu III. Romanorum Rex copioso, sed infelici exercitu expeditionem sacram in Orientem suscepit, de qua Otto Frisingensis, aliique ejus temporis Historici scripsere. Tunc aut erepta Græcis est Chios, aut Populus ipse, quieti ac securitati propriæ consulens, sponte se dedit Conrado, atque in rei memoriam percussus est Nummus.

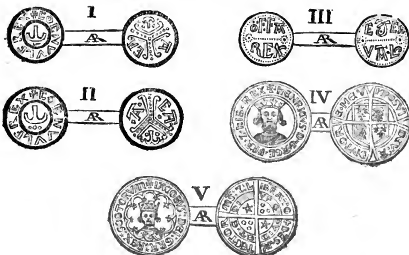
CLARENTIA.

PLacentiæ in Museo Chiappinio duplex Nummus ad *Clarentiam* spectans adservatur. In primo argenteo exhibetur eadem figura, quæ in Nummis Ludovici Sancti Francorum Regis, aliorumque ejus successorum apparet. Per eam significari compedum formam, quibus in Africa Sanctus Rex constrictus fuit, Johannes Villanius historicus Florentinus memoriæ prodidit. Alii ichnographiam Castri Turriti illic exprimi censuerunt. Rem in medio reliquit Le-Blancus in Tractatu Historico Nummorum Francicorum. At secundam opinionem minime amplectendam prodent, quæ infra subjiciam. Illud perspicuum est, Turonenses Nummos tunc eâdem figurâ insignitos fuisse, eamque diu retinuisse. In Nummo nostro circumducta legitur hæc Inscriptio: DE CLARENTIA. In postica cernitur Crux, circum quam hæ literæ S. SABACCIO....... EPS. idest *Episcopus*.

Alter Nummus æreus anticam similem præcedenti ostendit. In posticâ legitur CIV*itas* FLORENS. Duplex autem *Clarentia* nobis occurrit. Altera in magnæ Britanniæ Regno, Oppidum videlicet in regione Suffolciæ. Celebris in Italia fuit Leonellus, sive Leonettus Dux Clarentiæ, Regis Angliæ filius, qui Anno Christi MCCCLXVIII. Violantem Galeatii II. Vicecomitis filiam solenni apparatu uxorem duxit: qua de re plura habemus apud Histori-

cos

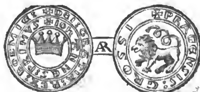
REGUM ANGLIÆ, ET SCOTIÆ.

ARAGONIÆ, ET NAVARRÆ.

BOEMIÆ.

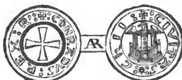

CHII

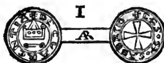
Tab. LXXX.

CHII INSULÆ.

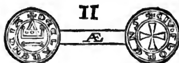

CLARENTIÆ.

I

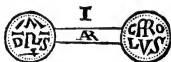

II

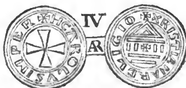

REGUM FRANCORUM.

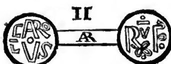
I

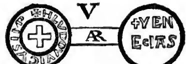
IV

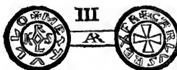
II

V

III

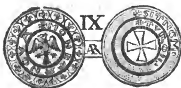
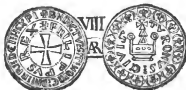
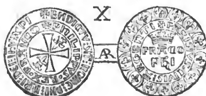
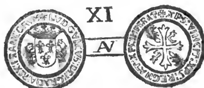

VI

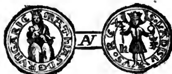

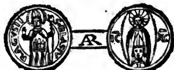
VII.

H U N G A R I Æ.

R A G U S I I.

RE-

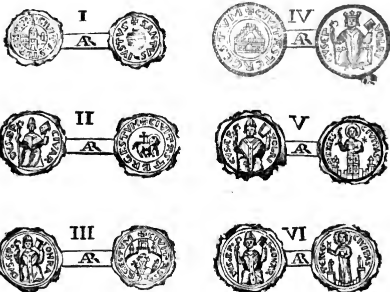
REGUM SCLAVONIÆ.

REGUM SERVIÆ.

TERGESTIS, ET EPISCOPORUM TERGESTINORUM.

VII.

cos Mediolanenses. Alteram Clarentiam, Ducatus quoque titulo insignem, olim Peloponnesus numerabat, quam nonnulli antiquam Cyllenem sunt arbitrati. Ad hanc Civitatem potiùs referendum esse Nummum conjectura mea inclinat, quum ei dominarentur olim sui Principes, seu Duces, ex Gallorum (uti opinor) stirpe progeniti. Vidi & alterum Nummum in eodem Museo Chiappinio, Turonensium similitudinem præferentem, sed litteris adeo attritis, ut ab eo evulgando abstinuerim. Ibi tantùm supererant hæ literæ . . . . X. . . ATENES; ac proinde suspicatus fui, Sæculo Christi Decimo quarto a Gualterio Athenarum Duce famoso, quem Florentini improvide sibi Dominum constitutum, provide tamdem dejecere, aut ab ejus majoribus percussum. Isti quoque Athenarum Duces e gente Gallica prodierunt.

In Museo Bertacchinio Mutinæ adservatur item argenteus Nummus, in cujus anticâ, ad Turonensium formam effigiatâ, legitur tantum CLARENTIA. Inscriptio posticæ periit.

FRANCORUM REGES.

Egregie Historiam Nummariam Regum Francorum a Du-Cangio, sed præsertim a Le-Blanco pertractatam habemus. Attamen quæ pauca se mihi obtulerint, in hanc rem proferre non incongruum puto.

Romæ in Museo doctissimi Equitis Francisci Victorii Nummus argenteus exsistit, quem ad *Carolum Magnum* spectare prorsus mihi persuadeo. Eumque lubentius profero, quòd ignotum animadverterim Le-Blanco, de Nummis Regum Francorum optime merito. In una facie legitur CAROLVS. In altera verò DNS. *Dominus*. In Italia-ne, an in Gallia, percussus fuerit hic Nummus, quove tempore ex officina Monetaria prodierit, non liquet.

Secundum Nummum argenteum, nulla ex parte attritum, visendum mihi obtulit sæpe laudatus Reverendissimus Chiappinius Abbas. Perquam similem exhibuerat antea Le-Blancus. In anticâ leguntur literæ CAROLVS. In posticâ RεX FrancorVM: ita ut cusus videatur Nummus ante Annum Christi DCCLXXIV. hoc est, antequam Carolus Francorum Regno Langobardicum addiderit.

Tertium argenteum possideo ego, in cujus antica illud Monogramma apparet: CRLS, nempe *Carolus*, vel *Carlus*. In limbo legitur ME-TVLLO. Le-Blancus de Nummis Caroli Magni agens, testis est *Metullum* occurrere in ejusdem Caroli. Ludovici Pii, & Caroli Calvi Nummis; & post Sirmondum, atque Henricum Valesium, significari hoc nomine putat *Mellum* Pictaviensis Provinciæ Oppidum, seu vicum. Ego in hoc Nummo aperte video lineolam divisionis interpositam inter ME, & TVLLO, ita ut suspicioni locus supersit, *Tullum* Leucorum, celebrem Galliæ Belgicæ Urbem, illic memorari. In posticâ Crux cum literis CARLVS REX FR*ancorum*. Magnumne Carolum, an Carolum Calvum ejus nepotem Inscriptio hæc designet, statuendum minime sumo.

Quartus Nummus argenteus, majoris moduli, sed laminæ subtilissimæ, Mediolani adservatur penes præclarissimum virum Marchionem Theodorum Alexandrum Trivultium. Anticam Crux implet, cum circumductâ Inscriptione HCAROLVS IMPER*ator*. In posticâ prospectus Templi, cum literis circumpositis XRISTIANA RELIGIO. Ejusmodi epigraphe usi sunt Carolus Magnus, Carolus Calvus, & Carolus Crassus: quare incertum, ad quemnam ex hisce tribus Imperatoribus Nummus sit referendus. Quod heic mirere, Caroli nomen cum H. præposito scriptum fuit; cujus rei nullum exemplum vidi apud Le-Blancum.

Quinctum argenteum possidet Mutinæ vir nobilis Maximilianus Cappellus. Ibi Crux in area, & in circuitu literæ istæ: HLVDoVVICVS IMP*erator*. In posticâ Crux, & in limbo: VENEcIAS. Similem huic Nummo Le-Blancus protulit. Percussus autem fuit in Civitate Galliæ Celticæ, seu minoris Britanniæ, quam nunc *Vannes* appellant, sub Ludovico Pio Augusto, circiter Annum Christi DCCCXX. Similem Canonicus Bertoli in Collectione MSta Marmorum Aquilejensium se vidisse testatur.

Sextus Nummus argenteus est Turonensis a Sancto Rege Francorum Ludovico IX. percussus. Non unum ex his Mutinæ vidi, hoc est apud nobilem virum Marchionem Bonifacium Rangonium, Comitem Ascanium Fontana, Johannem Baptistam Ingonium, aliosque. Anticam Crux occupat cum duplici Inscriptione, hoc est: LVDOVICVS REX. & BεNεDICTVm SIT NOMEn DomiNI NostRI DEI IEsV XPIsti. In posticâ legitur TVRONVS CIVIS, idest *Civitas*, & in area visitur figura, quam supra innui, ita composita, ut Castri turriti ichnographiam referre nunquam possit: quod nonnulli ex Gallicis Scriptoribus sunt opinati. Quare veri similior mihi creditur sententia Johannis Villanii Florentini Historici, scribentis Lib. 6. Cap. 36., ubi de captivitate

 San-

Sancti Ludovici agit; *Per ricordanza della detta presura, acciocchè vendetta ne fosse fatta o per lui, o per li suoi Baroni, il detto Re Luis fece fare nella Moneta del Tornese grosso, da lato della Pila, le bove da prigioni*, idest *Compedes*. Le Blanco tamen minime probatur ejusmodi opinio. Neque prætermittam, me occasione ista reperisse multos Turonenses adulterinos, sub nomine S. Ludovici cusos. Quod ab impostoribus factum, ut in suam rem converterent piam cupiditatem gentis, ejusmodi Nummos sollicite conquirentis. Ex hisce suppositis fœtibus unum vidi, referentem etypon nuper descriptum, sed cum Inscriptione hac perperam exaratâ, & imposturam ipsam satis prodente, nimirum: BNDICTV SIT NVMЕ DNI PRI DEI IIX.

Septimum Nummum itidem exhibeo, quem spurium censeo. Quid discriminis sit inter Inscriptionem, quam in germani Nummi limbo nuper legebamus, & istam, Lector, vel me tacente, dignoscet. In postica conspicitur effigies Salvatoris, cum instrumentis suæ passionis, & cum circumpositis his verbis: POPVLE MEVS QVID FECI TIBI? Forma etiam characterum nimium differt a sinceris Sancti Ludovici Nummis.

Octavum argenteum, Turonensem & ipsum majoris moduli, Mutinæ possident prælaudatus Marchio Bonifacius Rangonius, Comes Prosper Vigaranius, Franciscus Moranius, aliique. In antica similis est Nummis Sancti Ludovici, nisi quod pro ejus nomine præfert: PHILIPPVS REX. Posticæ ectypon idem est. Le-Blancus hunc Nummum tribuit *Philippo Pulcro*, qui Anno Christi MCCLXXXV. regnare cœpit. Mihi veri videtur similius, tribuendum esse *Philippo Audaci*, ejusdem Sancti Ludovici filio, qui Anno Christi MCCLXX in expeditione sacrâ & ipse exsistens, parenti defuncto successit. Hosce Nummos quoque suspensos ad collum puerorum non semel vidi, quod parem cum Nummis Sancti Ludovici typum gerant; vulgus autem unum ab altero ob characterum difficultatem distinguere nequeat.

Nonus argenteus, Mutinæ penes Comitem Prosperum Vigarani, Aquilam alis expansis in area exhibet, cum Inscriptione MONETA NOVA. In aversa parte visitur Crux. Ex epigraphes literis attritis hæ tantùm supersunt: TVRONVS . . . . . . SIT NOM . . . . . . Nullum huic similem apud Le-Blancum vidi. Celebres olim fuere Turonenses Nummi.

Decimus argenteus Nummus, Mutinæ apud Nobilem virum Camillum Hieronymum Valentinium exsistens, in antica Crucem habet cum duobus Liliis in angulis, & epigraphe: PHILIPPVS. REX. FRANCOrum, & *Benedictum sit nomen Domini nostri Jesu Christi*. In posticæ area cernitur Corona, & subtus FRANCO. PHI. & in interiori limbo: PARISIVS. CIVIS. ARGENTI. Pertinet hic Nummus ad *Philippum Valesium*, qui Anno Christi MCCCXXVII. regnare cœpit. Le-Blanco teste ejusmodi Solidi appellabantur *les Parisis d'argent*.

Undecimum Nummum aureum adservat Mutinæ Bartholomæus Solianus Typographus. Ibi in antica visitur insigne Regum Francorum cum duobus herinaceis, seu histricibus hinc inde, & Epigraphe LVDOVICVS. DEI. GRACIA. REX. FRANCORVM. In postica Crux cum duobus L. ac duobus herinaceis in angulis, & Inscriptione XPVS. VINCIT. XPVS. REGNAT. XPVS. IMPERAT. Nummum hunc *Ludovico XII. Francorum Regi* Le-Blancus tribuit. Sed & *Ludovicus XI.* eâdem epigraphe est usus.

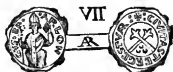
H U N G A R I A.

UNum tantummodo Nummum aureum vidi in Museo Bertacchinio ad Hungariam spectantem. Inde verò mos processit appellandi apud nos Ducatos aureos *Hungaros*. Ibi conspicitur effigies Virginis cum Christo puero in ulnis, & Inscriptione MATHIAS D. G. R. idest *Dei gratiâ Rex* VNGARIE. Is est celeberrimus Hungariæ Rex *Mathias Corvinus*, qui ab Anno Christi MCCCCLIX. usque ad MCCCCXC. famam sui nominis, rebus gestis ac virtutibus late propagavit. In aversa parte imago Sancti viri, alabardam manu tenentis, cum circumpositis literis S. LADISLAVS REX.

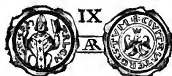
R A G U S I U M.

MUtinæ in Museo Bertacchinio, & apud nepotem meum Johannem Franciscum de Solis J. U. D. adservantur duo Nummi a Ragusina Republica in orâ Delmatiæ percussi, parum absimiles. Ibi se offert effigies Episcopi Sancti cum epigraphe S. BLASIVS RAGVSII. In altera parte imago Salvatoris caput Episcopi in gremio tenentis cum literis Græcis IC. XC. hoc est, *Jesus Christus*.

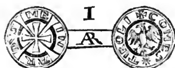
SCLA-

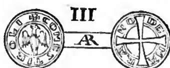

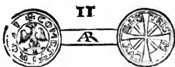

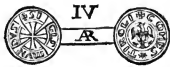

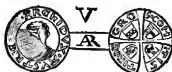
COMITUM TIROLIS.

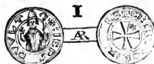

TREVERI.

Tab. LXXXIV.

MAGNI MAGISTRI EQUITUM RHODIORUM.

AR

INCERTI NUMMI.

I

AV

II

AR

SCLAVONIÆ REGES.

GEminos argenteos Nummos infimæ formæ in eximio suo Museo adservat V. Clar. Apostolus Zenus, mihi sæpius laudatus. Hos mihi legendos humanissime dedit. In primo visitur Canis venaticus, seu potius Vulpes; supra & infra duæ Stellæ: in limbo epigraphe: MONETA REGIS ☧ SCLAVONIA. In aversa parte Crux duplex; hinc Stella, inde Luna; subtus duo capita coronata: uni R. alteri L. superstat.

In altero Nummo antica idem ectypon gerit cum Inscriptione REX SCLAVONIE. Idem quoque ectypon in postica, sed nullis literis additis. Non ultra initium Sæculi a Christo nato Tertiidecimi, Sclavi suos Reges habuisse traduntur: cui opinioni non facile subscribam. Sed quum me heic Libri deficiant, malo rem intactam aliis dimittere, quàm temere in Historiam mihi ignotam ingredi. Itaque aliorum erit inquirere, quo tempore, & sub quibus Regibus argentei isti Nummi fuerint signati.

SERVIÆ REGES.

APud Comitem Johannem Baptistam Scalabrinium, patricium Mutinensem, & apud honestum Civem Johannem Carnevalium visitur Nummus argenteus ab formam Venetorum cusus. Ibi imago Sancti viri porrigentis vexillum Regi, cum Inscriptione VROSIVS REX. S. STEFAN. In posticâ Redemtoris nostri effigies, sedentis super Cathedra, cum literis Græcis IC. XC. nempe *Jesus Christus*. Duo autem Urosii Reges Serviæ dominati sunt; uter ex his designetur, incertum est. Veri tamen similius est, Nummum referendum esse ad *Urosium* cognomento *Sanctum*, vulgo *Milutinum*, qui diem suum obiisse traditur Anno Christi MCCCXXI.

TIROLIS COMITES.

SUnt mihi duo Nummi argentei consimiles; pares etiam Mutinæ possidentur ab amicis viris Jacobo Crespio Sacerdote, & Bartholomæo Soliano; uti & Placentiæ adservatur similis in Museo Chiappinio, & Venetiis in Museo Cl. V. Apostoli Zeni. Crux ibi aream occupat, & in limbo legitur MEINARDVS. In posticâ Aquila alis expansis, & epigraphe: COMES TIROLI. Floruit *Meinardus* iste, alterius Meinardi filius, Tirolis Comes, declinante Sæculo Christi Decimo tertio; cujus filiâ Elisabethâ in uxorem ductâ, Albertus Austriæ Dux, postea Cæsar, ad Tirolensis Comitatus dominationem aditum Sæculo subsequenti suis posteris aperuit.

Secundus argenteus deauratus, in Museo Bertacchinio adservatus, ad eumdem Meinardum omnino referendus videtur, quum idem sit in utraque facie ectypon. COMES TIROLI ibi legitur. In aversa parte Inscriptio manca has literas retinet: M. . . . . . . DVX . . . . . . ILLVSTRIS, quas ita supplendas opinor: *Meinardus Dux Carinthiæ Illustris*. Idem quippe Meinardus Carinthiæ Ducatu auctus fuit.

Tertius argenteus, Mutinæ in eodem Museo exsistens, & penes prælaudatum Comitem Scalabrinium, uti & apud Joseph Mariam Cattaneum, Aquilam exhibet hisce literis circumornatam: COMES TIROLI. Aversæ faciei aream Crux implet cum epigraphe: DE MARANO, tunc Tirolensis Comitatus Oppido, ubi Nummus percussus.

Quartum argenteum, Placentiæ possidet Reverendiss. Chiappinius. Crux ibi, ut in Nummis Meinardi, cum Inscriptione SIGISMVNDVS. Et in aversa parte Aquila, & COMES TIROLI. Is est *Sigismundus Austriacus*, qui Anno Christi MCCCCLXXV. Tirolensi Comitatui dominabatur.

Quinctus denique argenteus, Mutinæ in Museo Bertacchinio, literas attritas ostendit, e quibus istæ supersunt: ARCHIDVX AVSTRIE. In postica Crux, & in angulis quatuor varia insignia cum epigraphe GROS*sus* COMITIS TIROLI.

TERGESTE.

CArnorum, nunc Histriæ Civitas, *Tergeste*, Romanorum olim Colonia, Reipublicæ & Monetæ juribus olim fruebatur. Nummos ad eam spectantes nonnullos proferam, quos jampridem summo studio collegerat Veronensis Urbis decus Franciscus Blanchinius. Ex hujus Schedis, in suum Museum inlatis, peramicus Johannes Franciscus Musellius, Cathedralis Veronensis Archipresbyter, hosce mihi suppeditavit.

Primus Nummus faciem Urbis exhibet, cum literis in circuitu: CIVITAS TERGESTVM. In postica literæ SANTVS. IVSTVS, Martyr videlicet, illiusque Civitatis Patronus.

Tergestini verò Episcopi diu quoque eidem Urbi sunt dominati, ac Monetæ privilegio usi.

Propte-

Propterea occurrunt etiam Nummi ab ipsis percussi. Secundus ergo Nummus, in eodem Museo adservatus, effigiem Episcopi præfert cum Epigraphe: CIVARDUS EP*iscopus*. In aversa facie Agnus cum duabus Crucibus & literis: CIVITAS TERGESTVM. Quo tempore floruerit hic Præsul, incompertum mihi est; itque Ughellio Tom. V. Italiæ Sacræ ignotus fuit.

Tertius Nummus in eodem Muselliano Museo hisce literis signatus est: CONRADVS. EP*iscopus*, qui Anno Christi MCCXXIII. vixisse ab Ughellio traditur. In postica imago Sancti, ut puto, Justi Martyris, & Inscriptio: CIVITAS. TERGESTVM.

Quartus tam in Museo Lazara Patavii, quàm in Musclliano Veronæ adservatus, hanc epigraphen offert: VOLRICVS EP*iscopus*. Hunc Ughellius *Odolricum* appellat, ipsumque Ecclesiæ Tergestinæ præfuisse Anno Christi MCCLIII. auctor est. Addit etiam, ipsum Tergestinis vendidisse Castellum Pastorium, *sibi tantùm pro cudendi Monetas jure reservato*. In posticâ visitur prospectus Urbis, cum Inscriptione circumductâ: CIVITAS TERGESTVM.

Quinctus Nummus in eodem Musclliano Museo spectat ad eumdem *Volricum*. Præcedenti similis est, nisi quod in postica ostendit imaginem Sancti Justi Martyris.

Sextus in laudato Museo hanc epigraphen præfert: LEONARDVS EP*iscopus*. Hic ipse, ut arbitror, est, qui ab Ughellio *Leonidas* nuncupatur, & cujus ætatem neque is potuit, neque possum ego indicare Lectori. In postica effigies S. Justi cum literis CIVITAS TERGES*tum*.

Nummi Septimus, Octavus, & Nonus, ex eodem Museo depromti, hisce literis consignati fuere: ARLONGVS EP*iscopus*. In aversis horum Nummorum faciebus symbola diversa cernuntur, nempe duo Sceptra Liliata; Luna & Stella; demum Aquila, cum epigraphe CIVITAS TERGESTVM. Arlongus (si bene calculos iniit Ughellius) fuit electus Anno Christi MCCLIV. & subsequenti ab Alexandro Papa dejectus. Verùm Nummi isti inter se varii, diuturnioris regiminis justam suspicionem injiciunt.

T R E V E R I.

ADservatur Placentiæ in Museo Chiappinio Nummus aureus, in cujus antica Lilium cum epigraphe CONO AREPS. T. idest *Cono* (idem est atque *Conradus*) *Archiepiscopus Treverensis*. In postica effigies Johannis Præcursoris, & Inscriptio S. IOHANNES B*aptista*. Is est *Cono* (eum *Cunonem* appellat Browerus Lib. 16. Annalium Trevirensium) qui Anno Christi MCCCLXII. Cathedram Treverensem implevit, vir multis tum bene, tum male rebus gestis celeberrimus. Animadvertendum autem est, Nummum hunc Florenum esse, ad Florentinorum imitationem cusum. Tanto enim in honore & cursu fuere Floreni aurei primùm percussi a Republica Florentina Anno MCCLII. ut æmulatione, ac invidiâ permoti Principes non pauci, Florenos aureos & ipsi cudere non dubitarint. Qua de re vide, quæ supra innui, dum de Nummis Florentinis egi; uti & quæ in subsequenti Dissertatione adferam. Parum autem nonnullis fuit olim ejusdem ponderis Nummos fabricare, quibus *Floreni* nomen imposuere: quod a Gallis factum. Non defuere, qui ectypon ipsum Floreni Florentini suis indidere Nummis, hoc est Lilium, & effigiem Johannis Baptistæ, mutato tantùm nomine Principis, aut loci. Johannes Villanius Lib. 9. Histor. Cap. 169. queritur de Johanne XXII. Romano Pontifice, quod ejusmodi Florenos cuderit Anno Christi MCCCXXII. Quum verò idem facere aggressi fuissent Marchiones Montisferrati, Spinulæ Genuenses, aliique Italiæ Principes, idem Pontifex propositâ anathematis pœnâ eosdem ab incepto deterruit Anno MCCCXXIV. Quod hæc ignorarit, ut supra monui, Samuel Guichenonius in Historia Genealogica Regiæ Sabaudiensis Familiæ, proferens Florenum aureum, a me antea productum, scilicet ab Amadeo V. Comite Sabaudiæ paucos ante annos percussum cum typo Floreni Florentini, & epigraphe AM. COMES SABAVDIE, hæc perperam subdidit: *La premiere sorte de Monnoye de ce Prince d'or, du poids de la Pistole d'Italie, ou la Fleur de Lys de Florence, fait croire, qu'elle ayt esté frappée en memoire de quelque Confederation avec la Republique de Florence*. Itaque patere jam potest, cur & Cono, sive Conradus Treverensis Archiepiscopus circiter Annum Christi MCCCLXVI. similem Florenum aureum in sua ditione procuderit.

Alterum Florenum, sive Ducatum aureum adtexo, Mutinæ adservatum in Museo Bertacchinio. Ad quemnam is spectet, nondum deprehendi. Ibi effigies Præcursoris cum literis S. IOHANNES B. In aversa parte Lilium visitur cum literis R. DI. G. P. AVRA. Sed quis hic Princeps? Ignotum mihi. Suspicor

tamen,

tamen, pertinere posse ad aliquem ex Principibus *Arausionensibus*. Nam *Arausio* Sæculis barbaricis appellata fuit Civitas *Aurasica*, nunc indigenis *Aurange*, & Gallis *Oranges*. Duo *Raimundi* Principes ibi olim dominati.

MAGNI MAGISTRI EQUITUM RHODIORUM.

A Multis Sæculis jure Monetæ fruitur nobilissimus *Ordo Equitum Rhodiorum*, nunc in Insula Melitensi dominantium. Unus tamen eorum Nummus mihi hactenus occurrit, exsistens Bononiæ apud amplissimum virum Johannem Paulum Marchionem de Pepulis. Ibi visuntur Insignia religiosi illius, ac fortissimi Ordinis cum literis in circuitu F. FABRICII. DE. CARRETTO M.MGR.R idest *Fratris Fabricii de Carretto Magni Magistri Rhodiorum*. In postica effigies, ut puto, Sancti Johannis Baptistæ, Patroni videlicet Ordinis ejusdem, cum circumpositâ hac Inscriptione: ECCE. AGNVS. DEI. QVI TOLLIS. *Peccata. Mundi*.

INCERTI NUMMI.

DEnique subjiciam, & eruditis divinatoribus explicandum relinquam argenteum Nummum, Mutinæ a me visum penes Comitem Tiberium Riccium Patricium Mutinensem. Ibi Crux cum stella in angulo, & epigraphe aliquantulum manca, ubi legisse mihi visus sum C. cum linea forsitan significante VS. E. VITORIAI....... RA. In aversa facie effigies Episcopi cujusdam. Literæ istæ in limbo supersunt IEPS...... DVVT

Alterum etiam accipe, quem debeo praeclarissimo, meique amantissimo viro Antonio Scotto, Patricio & Canonico Tarvisino. In altera facie visitur Aquila, circum quam legitur epigraphe NOBILITAS. COMVN. In alterâ Corona Regia conspicitur in area cum literis suppositis FE. Infra nescio num R. an Asteriscus appareat: quippe Nummus ævo obtritus, characterum formam turbavit. Quid heic dicam, vix habeo. Legendum videtur *Nobilitas Communium Lonbardorum*: & *Federicus*; quasi hic Nummus post pacem Constantiæ percussus spectaret ad Civitates Langobardiæ, quibus Fridericus I. Imperator Libertatem & Regalia concesserat. Verùm ubi hoc statuas, & R. ibi revera legatur, *Regem* significans: Fridericum I. excogitare nequeo; is enim *Imperator* fuerat appellandus. Quod si R. minime ibi locum habere putes, unicum Friderici nomen sine titulo, ab ejus dignitate abhorret. Ad Fridericum II. cui pleraque Communia Lombardorum adversata fuere, vix hæc referenda censeo. Num ergo percussus Nummus priusquam Fridericus I. Coronam, & nomen Augustale acceperit? Verùm eo tempore nondum nata erat *Societas Lombardorum*. Rursus legendum-ne *Rex Lombardorum*? Sed quid tunc significabit *Nobilitas Comun*? Ii, quibus melior est ingenii, aut oculorum acies in legendâ epigraphe illâ, felicius hæc interpretentur.

EN ergo Principes & Urbes Italiæ, aut exteri etiam Principes, quorum Nummi hactenus se se mihi obtulerunt. Profectò fuerunt & aliæ Civitates liberæ, aliique Principes, immo Toparchæ minorum locorum, quibus licuit suo nomine signare pecuniam, quum facillime olim privilegia ab Augustis profunderentur, atque a Proceribus Vassallis emerentur. Sed quos ego Nummos non protuli, aliorum diligentia felicior aliquando in lucem advocabit. Ceterum nescio, an sint, qui sibi persuadeant, vetustis, ac barbaricis temporibus in usu fuisse *auream* tantummodo & *argenteam* pecuniam. Certe perspicuum est, desideratum numquam fuisse triplex pecuniæ genus, *auream* nempe, *argenteam*, ac *æream*. Nam si postrema hæc minime usurpata fuisset, grave nimis incommodum publico commercio, & necessitati Populorum inlatum fuisset. Quei enim in comparandis Cibis, innumerisque levis pretii rebus, se gessisset Populus, si ærei Nummi neutiquam in usu exstitissent? Romanorum ærea pecunia vel rusticis nota est, quum subinde in agris eam effodiant. Propterea sæpe in antiquis Inscriptionibus occurrunt vulgatæ illæ literæ A. A. A. F. F. idest ut Eruditi recte interpretantur *Auro*, *Argento*, *Ære flando*, *feriundo*. Quem morem Gothi quoque Reges in Italia retinuere. Cassiodorium consule Lib. 7. Variar. num. 32., ubi sub nomine Theoderici Regis Formulam, *qua Moneta* (idest Italice *la Zecca*) *committitur*, nobis hisce verbis exhibet: *Auri flamma nullâ injuriâ permixtionis albescat. Argenti color gratiâ candoris arrideat. Æris rubor in nativa qualitate permaneat &c. Pondus quin etiam constitutum Denariis præcipimus debere servari*. Illud quidem difficile statuas, quo tempore invecta fuerit pecunia ex ære & argento commixto conflata, quam Galli *Billon* appellant. Certe per Sæcula multa aurum *obryzum*, *obryzatum*, *optimum*, *purum*, *probatum*, *coctum &c.* uti in contra-

ctuum Chartis, ac Diplomatibus, ita in Monetaria officina memoratum audimus. Argentum verò purum atque optimum eâdem Principum curâ in Denariis cudendis adhibitum videtur. Attamen, an aurum dumtaxat, argentumque purum atque probatum in usu fuerit Langobardis Regibus, & Francis Augustis, primisque Germanis in Italia imperantibus, decernere ego non ausim. Pecuniam quippe ex argento & ære conflatam sub Constantio Imperatore Anno Christi CCCXLIX. reperio in Lege VI. Lib. 9 Titul. 21. Codicis Theodosiani, ubi damnantur *Flaturarii*, qui *Majorinam pecuniam, separato argento ab ære, purgabant*. Vide in eam Legem Gothofredi Notas. An religiosiores hac in re fuerint Reges & Imperatores, ad nos e Septemtrione devecti, malo aliis judicandum relinquere. Quod solùm animadvertisse mihi videor, post Sæculum Decimum aut Undecimum a Christo nato, Italica pecunia ab antiqua puritate declinare sensim cœpit, ad enormem postea perturbationem prolapsa, quam & tempora nostra conspiciunt & dolent. Porro illud certissimum, nullum, ut ita dicam, tempus fuisse, quo impostoribus atque insidiatoribus res Nummaria caruerit. Fere semper, inquam, numerati sunt, qui aurum argentumve extra publicam Monetam sine Principis venia signare non sunt veriti, uti & qui pecuniam immixto vilioris pretii metallo adulterare, aut germanam detondere atque arrodere sunt ausi. Hac de re in subsequenti Dissertatione sermo recurret. Propterea ad dignoscendam falsam, aut minus pensantem pecuniam constituti olim quoque fuere periti homines, qui Nummismata ad examen revocabant. Nos appellamus *Saggiatori*; ipsum verò examen *Saggio*. Cujus vocis originem, liceat mihi dicere, minime assequutus est Ægidius Menagius, vir alioquin eruditissimus inter Gallicos Scriptores, cui debemus Italicæ Linguæ Origines, & Italico quidem sermone conscriptas. *Assaggiare*, inquit ille, *viene dalla particella Ad, e dal nome Sapor. Sapor, Sapor, Sapus, Sapa. Sapa, Sapagium, Sapagiare, Sapgiare, Sagiare, Assagiare*. Hinc autem ortum ait *Saggiare, Saggiatore, &c.* Nihil magis a veritate alienum. Nos habemus *Assaporare* compositum a *Sapor*, præpositum *Ad*, vel *Ab*. Diversa omnino est alterius vocis origo. Itaque nostrum *Saggio* pro *examen*, sive *experimentum*, non aliunde profectum, nisi ab *Exagium* perantiquâ voce Latinâ. Eâdem ratione *Examen*, de apibus, aliisque insectis, convertimus in *Sciame*. In Nummo Honorii Augusti apud Du-Cangium legitur EXAGIVM SOLIDI. cum Dea Moneta ac bilance: quod Italice redderes *Saggio del Soldo*. Theodosius autem Junior in Novella *de Pretio Solidi* hæc habet: *De ponderibus quoque, ut fraus penitus amputetur, a nobis aguntur EXAGIA, quæ sine fraude debeant custodiri*. Nos dicimus *fare il Saggio di qualche Moneta*. Immo & ad alias res transtulimus, uti *fare il Saggio del Vino*, aut aliorum liquorum, quum nempe in examen adducitur eorum vis, sapor, puritas, &c. Usi autem sunt *Exagii* vocabulo Sanctus Zeno Sermone 6. ad Neophytos, Cassianus Collatione primâ Cap. 22. Edictum Aproniani Præfecti Urbis apud Gruterum, pag. 647. num. 6. ut alios omittam. Et quidem derivatum est *Exagium* ab *Ex* & *Ago*, unde etiam *Exactor*, *Exactio*, *Exactus*, & *Exigo*. Latini quippe dixerunt *Exigere ad normam*, *Exigere ad veritatem*, hoc est, pensare, explorare, examinare, an aliquid verum sit, an aliquid ad rectam normam sit compositum.

Atque hæc de Sæculorum barbaricorum Moneta dixisse juvat. Unum dumtaxat addam, Donizonem videlicet Lib I. Cap. 2. Vitæ Mathildis Comitissæ, dum de Athone ejus proavo loquitur, ac de Reliquiis ab eo Canossinum Monasterium delatis, hæc scribere:

„ *Relliquias alias dedit illi Brixia magna;*
„ *Nam caput ac humerum dextrum, pariterque*
„ *lacertum*
„ *Hujus Apolloni vehementer honorificandi*
„ *Offert gratis ei. Gothofredus Episcopus egit*
„ *Hoc, quia de lumbis erat hortus Principis*
„ *hujus.*
„ *Hic Præsul sacram reseravit corporis arcam,*
„ *Ac secuit membra, cruor & mox prodiit extra.*
„ *Unde bonus Princeps valde miratus, eidem*
„ *Continuò terræ propriæ, decimamque Monetæ*
„ *Vovit &c.*

Quid significare velit Donizo, decernere non ausim. Quippe jus Monetæ Athoni Comiti temporibus iis, hoc est Sæculo Christi Decimo, fuisse concessum ab Ottonibus Augustis, difficile ad credendum inducar, nisi exempla paris facultatis apud Italos exarentur. *Moneta* heic pro *Pecunia* usurpata videtur.

DE DIVERSIS PECUNIÆ GENERIBUS,

QUÆ APUD VETERES IN USU FUERE,

DISSERTATIO

CLARISSIMI VIRI

LUDOVICI ANTONII MURATORII.

DE DIVERSIS PECUNIÆ GENERIBUS DISSERTATIO.

QUam ego nunc mihi propono materiem, levi brachio, utique fateor, sum pertractaturus; Argumentum enim perquam vastum, plus otii exigeret, atque in justum Librum excrescere facile posset. Ut ergo aliquam Lector habeat notitiam Pecuniæ, quæ barbaricis Seculis in usu fuit, hæc pauca edisseram. Uti apud Romanos, ita & apud Italicos Reges Gothos, Langobardos, Francos, & Germanos, triplici pecuniæ specie publicum commercium peragebatur, *aureâ* scilicet, *argenteâ*, atque *ærea*, uti in præcedenti Dissertatione ex Cassiodorii verbis ostendi. Aliquando etiam fuerunt & Nummi, quales ævo nostro, ex ære & argento mixto conflati. Nullum autem usitatius nummorum genus antiquitus fuit, quàm *Solidorum*. Erant Aurei primo; deinde fuerunt & Argentei; eorumque appellatio ante Constantini Magni tempora invaluit. Vide Codicem Theodosianum. Ibi non una in Lege *Solidorum* mentio habetur. Ibique de eorum pondere & æstimatione non semel agitur. Certum est, tunc nonnisi Aureos fuisse; idque evincunt diserta Imperatorum verba. Quare qui Solidum tunc dicebat, *Aureum* significabat. In Libello *de Mensuris* antiqui Scriptoris Anonymi apud Goësium, inter Scriptores de Re Agraria, legitur: *Duodecim unciæ Libram, viginti Solidos continentem, efficiunt. Sed veteres Solidum, qui nunc Aureus dicitur, nuncupabant.* Et diu quidem perduravit in Italia Solidorum, sive Aureorum nomen & usus. An & ipsi Langobardi Reges in suis Legibus ad infligendam pœnam Legum contemtoribus passim Solidorum nomine usi, *Aureos* significarint, incertum est mihi. Certum contra arbitror, Langobardis quoque regnantibus fuisse Solidos ex auro in Italia usurpatos. Cujus rei testem habeo nobilem Chartam, quam ego olim ex insigni Archivo Lucensis Archiepiscopii describebam, ubi (quod est in tanta antiquitate rarum apud Italos) autographa membrana adservatur. Ibi verò fit mentio *Walperti gloriosi Ducis*, cujus auctoritas incertum est, num in Urbe & Comitatu Lucensi concluderetur, an etiam se protenderet super universam Tusciam Langobardorum, cujus caput Luca fuit. Hac de re vide Dissertationem V. *de Ducibus*.

Venditio domus ac terrarum facta Walperto Duci Urbis Lucensis a Lupo Viro Honorabili, Anno 756.

I*N nomine Domini Dei Salvatoris nostri Jesu Christi. Regnante Domno nostro Liutprand viro excellentissimo Rege Anno Regni ejus Vicensimo Quarto, & precellentissimo Nepote ejus Domno nostro Hilprand Rege Anno Primo, Mense Martio, Indictione IV. Constat, me Lupo Vir Honorabilis vinditor, filio quondam Audoald, habitatore Castello Ursi, ideo hac die vendidissit, tradedit & tradidissit & tradedit vobis* Domno Walpert glorioso Duci *per Misso vestro Fusio, idest Casa ubi manere videor, res . . . . . . ancillas, vineis, campis, silvis, cultum adque incultum, mobile vel inmobile, omnia & ex omnibus, de quantam ad manum mea habere visus sum in integrum vobis tradedit & suscepis ad vos Domno Walpert glorioso Duci pro Misso vestro Fusio pretium placitum & definitum* Auri Solidos vigenti, ... *in dominio & in vestra, cui supra traded.mus esse potestatem possedendum . . . . . . abeas, teneas, atque possedeas, ed ad tuos posteros derelinquendum liveram habeas potestatem. Et quod non credo, si ego Lupo Vir Honorabilis vinditor,*

tor, seu beridibus ..... aliqua soposita persona vobis ipsa vinditionem subtragere voluerit, vobis eam menime defensare non potuerimus seu beredibus meis, conponet vobis vel ad beredibus vestris dubla conditionem meliorata rem & cartula vinditionis in sua permaneat firmitatem. Quam verò cartula vinditionis mee Deodati Notario rescrevendam rogavi, & super manum meam proprium Sancte Crucis signum fecit, & testes ut subscriverent vel signum facerent conrogavit ..... in Mense suprascripto per Indictione suprascripta.

✠ *Signum Lopi .... vinditori qui ....*

✠ *Signum manus Teupertum filio quondam Rachis de Luca testis.*

Ego Deodatus Notarius hanc cartulam vinditionis post traditam complevit & dedit.

Uti jampridem Florentinius in Monument. Comitissæ Mathildis animadvertit, & post eum Pagius in Critic. Baron. ex hisce notis Chronologicis elucet, *Hilprandum*, sive *Hildeprandum*, *Liutprandi Regis Nepotem*, non Anno DCCXL. (quod Sigonius tradidit) sed quidem Anno DCCXXXVI. seu potius DCCXXXV. consortem Regni fuisse datum Liutprando Regi. Quæstionem hanc fusius a me agitatam habes in Dissertatione XIV. *de Servis*. Heic autem memoratos videmus *auri Solidos viginti*. Testantem quoque habeo Grimaldum infra laudandum, in Vaticana Biblioteca Instrumentum adservari antiquissimum in papyro Ægyptiaca scriptum, qui Clariss. Virum Marchionem Scipionem Maffejum fugit, ubi commemorantur *aurei Solidi, dominici, probati, obrizati, optimi, pensantes, integri ponderis, singulares numero, super vendicione sex unciarum fundi Geniciani. Actum Ravennæ per Julianum Forum Civitatis Ravennæ Scriptorem. Testes Eusebius Adinseutarius, Florentinus ex Præfectis* (aut Exprætectus) *Pistorum*, *Oderiscus Probus ex Primiceriis Nomenclatorum* (vel Exprimicerius), *Petrus Collictar. ante custodiam carcerum*. Ita in aliis papyris ab eodem Marchione Maffejo editis legimus *auri Solidos dominicos, probatos, obrizatos, optimos, pensantes*. At nunc peto ego, si præter Aureum nullus alius Solidus agnoscebatur, hoc est si nondum erant Argentei Solidi: cur *Solidos Auri* heic memoratos vides, quum Solidos tantùm nominare satis fuisset? Quoties nunc dicimus *una Dobla*, *uno Zecchino*, *un' Unghero*, non addimus *d'oro*, quia non nisi ex Auro Nummi isti cuduntur. Et certe quo tempore in usu fuere Solidi dumtaxat Aurei, uno *Solidorum* nomine mos fuit uti. *Omnes Solidi, in quibus Nostri Vultus ac veneratio una est*, inquit Constantinus Magnus in Lege primâ, Tit. 22 Lib. 9. Codic. Theodosiani. Ita in Lege 13. Tit. 6. Lib. 12 ejusdem Codicis legimus: *Quotiescumque Solidi ad largitionum subsidia perferendi sunt* &c Ita in aliis Legibus, & apud Gregorium Magnum variis in locis, ut alios Scriptores prætermittam. Quid est ergo, quod in Chartis Seculorum subsequentium non *Solidos* tantùm commemorare veteres consueverunt, sed *Solidos Aureos*, aut *Auri*? Accipe & alterum documentum, ex eodem Archiepiscopali Archivo Lucensis Urbis depromtum, ubi primigeniam pergamenam ego olim legebam.

Emphiteusis, seu usus domus, quam a Walprando Episcopo Lucense Auselmus Vir Devotus se tenere agnoscit, Anno 746.

IN Dei nomine. Regnante Domino nostro Ratchis vir excellentissimus Rege, Anno Regni ejus Secundo, in ipsa Kalendas Septembri, Indictione XV. feliciter. Manifestu sum ego Auselmi Vir devotus, quia reprometto & ispondeo, atque manus meam faceo tivi Domno *venerabili* Walprand Episcopus, *ut in casa tua in loco* Wamo, *uvi quondam bone memorie genitor meus avitare visus fuerat, & ividem natus est, ut in ipsa casa usque in diebus vite mee ividem resedire diveamus & cunsuetudo ipsejus case, quas parentis nostris ficerunt per singulus annus perexolvere diveamus tam ego quam & filius meus, & ipsa suprascripta casa, & res bene lavorare & cunservare, si correctum fueret. Et si ego qui supra Auselmi, vel meus eredis, ipsa suprascripta casa & res ejus bene non cunservaremus, & angaria, quas usum habuit ipsa casa, minime perexolserimus, cumponamus tivi Domno Walprando Episcopus, vel ad tuos erides* auri Soledos nomero sexagenta, *& exeat inanit & vacuus foras. Quam meis repromessionis cartula, & Perteradu Clericus scrivere rogavi, & subter signa sancte Croci feci.*

Actu in Domo sancte Ecclesie, Regnum & die suprascripta feliciter.

✠ *Signum manus Auselmi Viri devoti repro nessori & conservaturi.*

✠ *Signum manus Juvacimi Clerici testis.*

✠ *Signum manus Luci venerabili Presbiteri testis.*

✠ *Signum manus Mauriperti Presbiteri testis.*

✠ *Signum manus Auriperti de Guamo testis.*

✠ *Signum manus Abamundi Clerici testis.*

Ego

Ego Perterada Clericus & dectator Gaudentio Presbitero magistro meo iscripsi . . . . . dedi .

Gaudentius Presbiter pro suprascripta manus meas suscripsi & confirmavi .

Et heic habemus *auri Solidos numero sexaginta*, quod, uti nuper ajebam, indicare videtur, tunc etiam in usu fuisse *argenti Solidos*. Ego nihil decerno, id tantùm moniturus, saltem usurpatos Seculo subsequenti *Solidos Argenteos*. En Chartam autographam, quam ego olim exscripsi ex eodem Tabulario Archiepiscopii Lucensis, ubi hæc sunt verba.

Ubertus Diaconus ab Ambrosio Lucensi Episcopo Ecclesiam in beneficium accipit, eique censum pollicetur, Anno 847.

IN *Dei nomine. Regnante Domno nostro Lothario Imperatore Augusto, Anno Imperii ejus, postquam in Italiam ingressus est, Vigesimo Quinto, Nonas Madias, Indictione X. Manifestu sum ego Uppertus Diaconus filio bone memorie Fratelli, quia tu* Ambrosius *gratia Dei hujus sancte* Lucane Ecclesie *humilis* Episcopus *per cartula ad censum vobis persolvendum dedisti mihi, idest Ecclesia, cui vocabulum est beati Sancti Gervasii, sita in loco Verriana, quod est Plebe Babtismalis pertenentes ipsis Domui Episcopatui vestri Sancti Martini ipsa Dei Ecclesia Sancti Gervasii cum cases domnicatis sive massariciis cum fundamentis, curtis, ortis &c. quantum ad ipsa Ecclesia Sancti Gervasii ubicumque est pertenentes in integrum, exceptato exinde ille Case massaricie cum rebus suis, quas Ebruardo Vassallo tuo in beneficio abere videtur, quas mihi menime dedisti. Nam aliis omnibus Casis & rebus ad ipsa Ecclesia pertenentes, ut supra dixi, & mihi dedisti, in integrum habere divead a presenti die jam dicta Ecclesia cum Casis & rebus, quas mihi dedisti, in mea sit potestate abendum, regendum &c. & in ipsa Ecclesia officium & luminaria usque ad Missarum solemnia recto moderamine fieri debeam per me aut per meam dispositionem, & pro omni censum & justitia exinde tibi vel ad successoribus tuis per me aut per Misso meo vobis vel ad loco posito vestro . . . . . . ad ipso Domo per singulos annos in Mense Martio censum dare & persolvere debeam* Argentum Solidos Viginti bonos denarios expendiviles *de tertio in tertio annos*. Quando circatas ad consignationes faciendum de Pleve in Pleves vestras feceritis, *si ibiden ad ipsa Pleve Sancti Gervasii . . . . . . ego vos, & homines vestros, quem vos ibi conduxeritis, recipere & pascere, seo mansionedare debeam tantum. Et si a me vobis hec omnia suprascripta capitula per singulos annos sic non fuerit adimpleta, vel si ego predicta Ecclesia cum Cases & rebus, quas mihi dedisti, relaxavero, vel si pejorata adparuerit, spondeo ego qui supra Uppertus Diaconus componere tibi, qui supra Ambrosius Episcopus, vel ad successoribus tuis penam* Argentum Solidos tricentos, *quia taliter inter nos convenit, & duas Cartulas Adalfridi Notarius scribere rogavi.*

Actum Luca.

Ego Uppertus Diaconus in ac cartula a me facta manu mea subscripsi.

Ego Teudimundus rogatus ab Uppertu me teste subscripsi.

Ego Petrus Clericus Notarius rogatus ab Upperto Diacono me teste subscripsi.

Ego Teudilascius Archidiaconus subscripsi &c.

Ego Adalfridi Notarius post tradita conplevi & dedi.

Verba illa heic animadvertenda: *Quando Circatas ad Consignationes faciendum de Plebe in Plebes vestras feceritis*. Nomine *Circatæ* significantur Visitationes ruralium Parœciarum, tunc ab Episcopis factæ. Inde Italicum *Cercare*. *Consignationis* autem appellatione *Confirmationis* Sacramentum, cujus conferendi causâ Episcopi per rura suæ Diœcesis peragrabant. Sed quod ad argumentum nostrum attinet, commemoratos heic videmus *Argentum Solidos viginti bonos denarios expendibiles*, & infra *Argentum Solidos trecentos*. Ita videbis infra Anno DCCCVII. commemoratos *Solidos Argenteos*. Quodnam verò Aurei Solidi pretium olim foret, nunc breviter inquirendum. Jacobus Gothofredus, vir inter Eruditos Legum Interpres celeberrimus, illustraturus Legem unicam Tit. 24. *de oblat. votorum*, Lib. 7. Cod Theodos ad argumentum hoc plura congerit, quæ describere supervacaneum puto. Illud solùm meminisse juvat, sub Costantino Magno (si fides Gothofredo) octoginta quatuor Solidos, sive Aureos, constituisse Libram Auri; & Solidos septem Unciam auri: quæ tamen sententia a Gronovio improbata fuit. Quod certum est, Valentinianus senior septuaginta duobus Solidis constare Libram voluit, non Aureorum pondere imminuto, sed eorum tantùm numero imminuto in libram, ac proinde extrinseca eorum æstimatione auctâ. Quot autem Denarii ærei olim Solidum Aureum constituerent, Cassiodorius nos docet Lib. prim. Epist. 10 scribens: *Sex Millia Denariorum Solidum esse voluerunt*: quod & ex Codice

Theodosiano confirmari potest. Memorantur etiam apud veteres *Siliquæ*, earumque mentio occurrit in Lege 258 Rotharis inter Langobardicas, ubi jam adnotavi ex Gregorio Magno, *Solidum Aureum* constare apud Romanos *ex viginti quatuor Siliquis*. Isidorus ex *viginti* tantummodo Solidum constituit. Verùm non minus olim quam nunc, auro & argento bellum indicebatur a Principibus, atque a Populis singulis curantibus ex eorum pretio adaucto captare lucrum. Ac propterea instabilis eorum semper æstimatio fuit, & arduum propterea negotium nobis foret rite materiem hanc pertractare. Ingentem sane pretii monetarii mutationem necesse est invexerit tempus & hominum cupiditas. Videtur enim Libra auri redacta tantummodo ad Solidos XX. aureos. Id Carolus Magnus indicat in Lege 23. *de Heribanno* inter Langobardicas, ubi hæc habet: *Qui verò non habuerint amplius in suprascripto pretio, valente nisi Libras III. Solidi XXX. ab eo exigantur, idest Libra una & dimidia*. Supra quoque audivimus Anonymum, testantem, Libram auri completam fuisse XX. Solidis. Ad hæc novimus ex altera ejusdem Caroli Lege, quæ est 76. *de omnib. debit.* inter Langobardicas, quot Denariis olim Solidus aureus constaret, nempe XL sed procedente tempore pretium redactum ad XII. Denarios duntaxat fuit. *De omnibus* (ita ibi legitur) *debitis solvendis*, idest de pœnis Fisco debitis persolvendis, *sicut antiquitus fuit consuetudo, per XII. Denarios Solidi solvantur per totam Salicam Legem, excepto si Leudes, idest Saxo aut Frixo Salicum occiderit, per LX. Denarios Solidi solvantur*. Uti animadverti in Notis, Codex Estensis diserte habet per *XL. Denarios*, non verò per *LX* quod & Baluzius adnotarar, MStos alios sequutus. Animadverte etiam, quid habeat Synodus Francofordiensis Anno Christi DCCXCIV. quò confluxere etiam Episcopi Italici, considente eodem Carolo Magno. Ibi statutum fuit Canone IV. ut annona carius non vænirer tempore caritatis, quàm abundantiæ, eaque *ad modium publicum, & noviter statutum venumdaretur. De modio de avena, Denarius unus. Modio hordei, Denarii duo. Modio sigali, Denarii tres. Modio frumenti, Denarii quatuor. Si verò in pane vendere voluerit, duodecim panes de frumento, habentes singulos libras duas, pro Denario dare debeat: sigalatios quindecim æquo pondere pro Denario: ordeaceos viginti similiter pensantes: avenaceos viginti quinque similiter pensantes*. Tum Canone V. aperte proditur, Denarios illos *ex mero argento* fuisse. In Lege Salica Tit. 57 Cap. 5. *sexcenti Denarii reddunt Solidos quindecim*. Et Tit. 2. Cap. prim. *centum viginti Denarii faciunt Solidos tres*, ita ut singuli Solidi constituerentur ex Denariis XL. Neque mutatio illa pretii Solidorum tantummodo facta fuit, ut pœnæ delictis impositæ, quæ ex Solidis indici solebant, minuerentur, imminutâ extrinsecâ Solidorum æstimatione: sed etiam in publicum commercium idem usus pertransiit. Opportuna ad id ostendendum erit Charta, quam ex supralaudato Lucensis Archiepiscopii Archivo, ubi ejus autographum adservatur, ego descripsi.

Traditio Ecclesiæ Sancti Terentii ab Alberto Clerico facta Walprando Presbytero, cum reservatione pensionis sive census, annuente Jacobo Episcopo Lucense, Anno 807.

IN nomine Patris & Filii & Spiritus Sancti. Carolus serenissimus Augustus a Deo coronatus, magnus & pacificus Imperator Romanorum gubernans Imperium, qui & per misericordiam Dei Rex Francorum & Langubardorum, Anno Regni ejus, quo Langubardiam cepit, Trigesimo Quinto, & filio ejus Domno nostro Pippino Rege, Anno Regni ejus Vigesimo Octavo, Mense Augusto, Indictione Prima. Manifestum est mihi Alperto Clerico filio bone memorie Ilprandi Abbati, quia per hanc cartulam ad continendum & meliorandum dare videor tibi Walprando Presbytero, filio quondam Agiprandi Clerici, Ecclesiam beati Sancti Terentii sita in vico Elingo, quas in mea potestate per cartulam confirmavit Domnus Jacobo Episcopo *ipsa Dei Ecclesia una cum casis & omnibus rebus ad eam pertinentibus, qualiter mibi ab ipso Domno Episcopo obvenit, in tua sit potestate regendi, gubernandi, lavorandi, & meliorandi, atque usufructuandi, & in ipsa Dei Ecclesia per te aut per alium Sacerdos officium & luminaria ibidem die noctuque fieri debeat secundùm Deum; & pro justitia exinde per singulos annos in natale Sancti Reguli tu mibi reddere debeas* decem Solidos argento de bonos Denarios mundos, grossos, expendiviles, una duodecim Denarios pro Solido tantum. *Et sive mibi hæc omnia suprascripta capitula per singulos annos sic fuerint adimpleta & conservata, tu qualiter superius legitur, & ego tibi predicta Dei Ecclesia, & rebus ejus retollere quesierimus, aut amplius justitia super im-*

impossuerimus, vel qualibet invasione tibi idem facere, promitto ego qui supra Alpertus Clericus componere tibi jam dicto Walprando Presbiter pena argento Solidos centum *Unde inter nos duas Cartulas qualiter convenit Richiprandum Presbiterum Notarium scribere rogavimus*.

Actum Luca.

Ego Alpertus Clericus in hanc cartula a me facta manu mea subscrisi & .....

Ego Jacobus *humilis* Episcopus *licentiam dedit, manu mea subscripsi*.

Ego Filippus Presbitero rogatus at Alpertus Clericus me teste subscripsi &c.

Ego Richiprandus Presbiter Notarius post tradita complevi & dedi.

Heic ergo habemus *decem Solidos argenteos de bonis denariis mundos, grossos, expendibiles, una XII. Denarios pro Solido tantum*. Quare quum considero, Solidos argenteos memorari duodecim Denariis constantes, eamque notitiam compono cum superius allata Lege Caroli Magni, ubi ad pœnas a Salicis hominibus persolvendas Solidus taxatur tantùm *XII. Denariis*: aliqua mihi suboritur dubitatio, num Solidi in Longobardicis Legibus toties nominati, potius *argentei*, quàm *aurei* fuerint. & potissimùm quod illic interdum gravissimæ appareant pœnæ, si ex aureis infligebantur; mites verò, si ex argenteis. Ego rem in medio relinquo, uti & an Denarii illi, unde Solidus Aureus componebatur, Argentei fuerint, ut Clariss Du Cangius arbitratur. Certe credibile est, Solidum Aureum Caroli Magni ævo ex auro revera conflatum, parum superasse nummos, quos nunc *mezze Doble*, & *Scudi d'oro*, aut *Ducati di Camera* appellamus. Attamen sunt, qui putant, Solidos eosdem Aureos quartâ dumtaxat parte minores fuisse Nummis Aureis, quos nunc nuncupamus *Doble di Spagna*, & *Luigi*. Solidos autem in Lege Salica memoratos Wendelinus in Gloss. Salico censuit æquasse pretium Floreni Rhenensis. Interea e paucis, quæ hactenus attuli, justus nobis (ese offert locus suspicandi, fuisse olim Solidos etiam imaginarios ex veris Denariis compositos, quemadmodum nostris quoque temporibus sunt aliæ nummorum species, ideales tantum, uti apud Britannos nunc est Libra Sterlingorum, quæ olim species pecuniæ fuit. Apud nos quoque Solidus, sive ut dicere solemus Bononinus aut Bologninus, dividitur in XII. Denarios, qui tamen Denarii olim in usu fuere, nunc in sola hominum opinione consistunt. Quod si quis rescire adhuc cupiat, quot Denarii Libram argenti constituerent, ego quid usus haberet Seculo X in hisce regionibus patefaciam, Chartam proferens ex Historia Ecclesiastica Regiensi Fulvii Azarii, quæ autographa in Estensi Bibliotheca adservatur. Spectat instrumentum hoc ad Proavum celeberrimæ Comitissæ Mathildis, simulque prodit lineam aliam Familiæ ejusdem, Parmæ commorantem, quam etiam innuit Donizo Lib. I. Cap. I. Vitæ Mathildis. In hanc rem etiam videndus Bacchinius in Histor. Monaster. Padolironensis.

Atto filius quondam Attonis Massaritias sex vendit Adalberto, qui & Atto, Comiti consobrino suo & Proavo Comitissæ Mathildis, Anno 958.

IN *nomine Domini Dei & Salvatoris nostri Jesu Christi. Berengarius & Adalbertus Filio ejus gratia Dei Reges, Anno Regni eorum Deo propicio Hoctavo, Mense Novembris, Indictione Secunda. Constat me* Atto filius quondam idemque Attoni de Comitatu Parmense, *qui ex Nacione mea professus sum Lege vivere Longobardorum, accepisse, sicut in presentia testium accepi a te* Adalbertus, qui & Atto, Consobrino meo, filius quondam Sigefredi de Comitatu Lucensi, argentum per Denarios bonos Libras sexaginta, habentes ducenti quadraginta Denarii Libra, *finitum precium, pro Casis & rebus territoriis illis omnibus, que sunt Massaricies sex juris meis, qui esse videntur in fundo & loco Serzana, & Valle Brumani, cum suorum pertinenciis, que rectis & laboratis fuerunt vel fiunt per Johannem, & Serzano, & item Serzano, seu item Johanne, atque Benedicto, & Rubiano Massariis, una cum Montes duos pertinentes de ipsas Massaricias, ubi jam antea Castris edificatis fuerunt, in integrum. Seu pro Sortes tres similiter jurie meas, que rejacent in loco, ubi Silva-plana, & Veriano dicitur, similiter cum suis pertinenciis, que rectis & laboratas fuerunt vel fiunt per Rubiano & Ariunto seu Alperto Massariis, in integrum omnia & ex omnibus, sicuti ad me in predictis locis Serzana, Valle Brumani, Silva-plana, Veriano sunt possessis & defensatis pertenuerunt per quamvis ordinem, & sicuti per suprascriptis Massariis rectis & laboratis fuerunt vel fiunt in integrum. Et sunt rebus ipsis in predictis locis Serzana, Valle Brumani, Reviano, Silvaplana, super totis per mensuram & rationem ad perticam legitimam de pedes XII. mensuratam, juges centum quadraginta, inter sediminas & areis, ubi vitis estant, seu terris arabilis*,

lis, atque pratis, silvis, atque buscaleis, seu gerbidis juges quadraginta. Et si plus rebus juris meas & fundas & loca Serzana, Valle Brumani, Reviano, Silva-plana cum suorum pertinenciis inventum fuerit, omnia in tua, qui supra Adelberti Comes vel de tuos heredes, aut cui vos dederitis, persistant potestatem, vel proprietatem in integrum cum Casis, Curtis, ortis, areis, clusuris, campis, pratis, pascuis, vineis, silvis, astellareis, insulis, ripis, rupinis, montibus, asentibus & desentibus, usibus aquarum, aquis, aquarumque ductibus, & fontaneis, ac paturibus, coltis & incoltis, divisas & indivisas, omnia & ex omnibus predictis Casis & rebus territoriis vel massariciis in predictas locas, sicuti ad me, & ad suprascripto quondam idemque Atto Genitor meus fuerunt possessis & defensatis, & nobis pertinuerunt juri, & sicuti per ipsos Massarios fuerunt rectis & laboratis in integrum. Quæ autem suprascriptis Casis & rebus territoriis & massariciis in predictis Sarzana, Valle Brumani, Silva plana, Reviano, vel inibi per circum circa locis & vocabulis abentibus vel pertinenibus, seu aspicientibus, qualiter mensura legitur, & insertum est, cum accessiones & ingressoras earum rerum, seu cum superioribus & inferioribus, una cum finibus & terminibus, & cum omni juris asse habentibus, vel pertinentibus, tibi qui supra Adelberti Comes ab hac die & ora per suprascripto argento vendo, trado, emancipo, liberisioque ab omni nexu publico privatove, & nulli venditis, donatis, alienatis, obnoxiatis, vel traditis, nisi tibi hodie; & facias exinde a presenti die tu Adelbertus Comes, & heredes tuis, vel cui vos dederitis, aut abere statueritis, proprietario nomine sine ullius contradictione. Quidem exspondeo atque promitto me ego qui supra Atto vel meos heredes tibi, qui supra Adelberti Comes, vel ad tuis heredibus, vel cui vos dederitis, suprascriptis casis & rebus in predictis locis cum suis juris pertinentiis, qualiter superius venumdavi, ab omne contradicentis homine defensare. Quis si defendere non potuerimus, aut si vobis aliquid per covis ingenium subtrahere quesierimus, tunc in duplum suprascriptis casis & rebus, sicut dictum est, vobis restituamus, sicut pro tempore melioratis, aut valuerint sub extimatione in consimilibus locis, & nihil mihi ex ipso precio aliquid amplius reddebitis. Dixi.

Actum in loco Insula Judiciaria Parmensis.

Signum manibus suprascripti Attoni, qui anc Cartam vindicionis ad omnia ut supra rogavi, & suprascriptum argentum accepi. Et ei relecta est.

Signum manibus Wiberti filio quondam idemque Wiberti de Baniolo, seu Lamberti, qui & Lanzo de loco Monticlo, rogati testes.

Signum manibus Teuzoni de Carolio, & Iselprandi filio quondam Madelberti, rogati testes.

Signum manibus Albuini de loco Carubio, & Eriberti de Foczano, seu Gauselmi de Montealto, rogati testes.

Ansprandus Judex Domnorum Regum rogatus me teste subscripsi.

Ego Gerardus Notarius Domnorum Regum rogatus testis subscripsi.

Scripsi ego Petrus Notarius Domnorum Regum, post tradita complevi & dedi.

Quidem ego Aimericus Notarius sacri Palacii hoc exemplum autenticum vidi, & legi, & scripsi, & sicut in eo continebatur, ut in hoc legitur, neque junxi, neque minui, & exemplavi.

Ego Gerardus Notarius Domini GVELFONIS DVCIS *hoc exemplum autenticum vidi, & legi, & sicut in eo continebatur, ut in hoc legi & subscripsi.*

Scripsi ego Ubaldus GVELFONIS DVCIS, *hoc exemplum autenticum vidi, legi, & scripsi, & sicut in eo continebatur, ut in hoc legitur, & subscripsi.*

Jam animadvertisti verba illa, *argentum per denarios bonos Libras sexaginta, habentes ducenti quadraginta denarii Libra*. Ergo tunc argenti Libram constitisse videntur aut X Solidi, qui e Denariis XXIV. singuli constabant, aut ex Solidis XX. quorum singuli Denarios XII. æquabant. Veri videtur simile, per reliquum Italicum Regnum tunc eamdem obtinuisse consuetudinem. Quod tamen difficile statuere possis; neque enim iis temporibus officinæ monetariæ omnes concordes erant in æstimatione Nummorum. Nam uti Gregorii Magni Papæ ætate Solidi Gallici minoris pendebantur quàm Romani, ita subsequutis Seculis, ac præcipue postquam multiplicatæ in Italia fuerunt ejusmodi officinæ, suspicari licet, non idem pretium fuisse Solidis ac Denariis, qui in diversis locis cudebantur. In Chronico Vulturnensi pag. 414 part II Tomi I Rer. Italicarum invenio ad Annum DCCCLXX *Soldos numero centum quinquaginta Siculos*. Et infra, *Solidos octoginta Siculorum*. Uti & *auri Libram unam Beneventanam*, quæ propterea non ejusdem ponderis aut æstimationis fuisse videtur, atque aliarum Civitatum. Ita procedente tempore memoratam invenio *Libram Denariorum Papiensium*, uti ex subsequente Charta constabit, cujus autographum adser-

adservant Sanctimoniales Regienses in Ascetexio Sancti Thomæ.

Wolmari Episcopi Regiensis Decretum, quo Monialibus Sancti Thomæ confirmat Plebem Sancti Michaëlis, Anno 1063.

IN nomine Sancte & individue Trinitatis. Wolmarus *divino respectu sancte* Regiensis Ecclesie Episcopus. *Cum predecessorum nostrorum aliqua justa statuta scriptis vel aliquo indicio ad utilitatem Ecclesie reperimus, decet Episcopalem vigilanciam cum omni diligentia conlaudare & corroborare, ut paterno affectu subditos regat, & in Dei servitio stabiles reddat. Audivimus quidem, & pro certo scripto cognovimus, antecessorem nostrum* Adalberium *tempore Domni Henrici junioris Imperatoris, pro devastatione Ecclesie injuste facta ex tantillis bonis Ecclesie, que remanserant, plurima dando dessudasse, ut Imperiali susidio Ecclesia ad nichilum reddacta sublevaretur...... Clericos & Monachos & familiam Ecclesie unde aleret, haberet. Hec de causa nimia coactus penuria Liuze Monasterio Sancti Thome Apostoli Abbatisse, cum non haberet, unde tanta persolveret,* decem Libras Denariorum Papiensium, *quas ipsa ex paterno predio adquisierat, peciit. Quibus acceptis Cortiecellam....... Vico Martini, que ex parte nostri Episcopii erat, & ex parte Monasterii Sancti Thome, habendam & in perpetuum tenendam eidem Monasterio Sancti Thome suo decreto concessit. Sed cum predictam Corticellam propter violentorum molestacionem tenere non posuit, quidquid de Plebe Sancti Michaëlis Archangeli sibi pertinebat, predicto Monasterio Sancti Thome scripto dedit, eo videlicet tenore; ut si ipse, vel aliquis successorum suorum predictam Corticellam Monasterio Sancti Thome tenere fecerit, jam dicta Plebs Sancti Michaëlis ad jus & dominium Episcopii redeat: sin autem non poterit, Monasterium Sancti Thome predictam Plebem sine omni molestacione alicujus Episcopi, donec prefata Corticella de manibus violentorum eripiatur, teneat & habeat. Hoc vero scriptis corroboratum, hac nostrorum fidelium, Clericorum videlicet & Laicorum testimonio firmatam cum vidimus, & sub anathematis vinculo a nostro antecessore factum cognovimus, presentibus nostris fidelibus, scilicet Archipresbitero & Archidiacono, & relico Clero nostre Ecclesie.... berto Comite & Rodulfo de Casule & pluribus aliis, prefatam Plebem Monasterio Sancti Thome secundum predictum tenorem concessimus & largiti sumus, ac sub anathematis vinculo, & pena viginti Librarum dampnacione a nobis nostrisque successoribus observari decrevimus. Si quis hoc infringere temptaverit, maledictionem Dei Patris omnipotentis & Filii & Spiritus Sancti incurrat, & cum omnibus maledictis maledictionis sententiam percipiat, & predictam penam persolvat; quod ut verius credatur, & firmius habeatur, nostra manu subter firmavimus, & nostro Clero obtulimus roborandum.*

Actum est Anno Dominice Incarnacionis MXLIII. Pontificatus verò Domni Wolmari Presulis Anno Primo, VIII. Kalendas Julii, Indictione Prima.

Ego Wolmarus Episcopus supscripsi.
Bernardus Archidiaconus subscripsi.
Argicardus Archipresbiter subscripsi.
Albertus Prepositus, & Custos subscripsi.
Joannes Scolarum Magister subscripsi.
.... nericus Clericus subscripsi.
Eurardus Subdiaconus subscripsi.
Everardus Acolitus........
Romanus subscripsi.
Ubertus Comes subscripsi.
Tetelmus interfui.

Celebris præterea, multoque in usu fuit *Lucensis* Pecunia. Ejus mentio est sub Langobardis & Francis Regibus; eademque familiaris esse perrexit etiam sublequentibus Sæculis. *Argentum denarios bonos Lucensium Libras centum* reperias in Charta Padolironensi Anni MXCVI. Ejusdem monetæ mentionem exhibet altera Charta, quam mihi suppeditavit Serenissimi Ducis Mutinæ Archivum, ubi occurrunt *Solidi octo Lucensis denariorum bonorum, & denarii XXI. Lucensis denariorum bonorum.* Digna autem mihi visa est eadem Charta, quæ evulgetur, quòd memoriam nobis servarit illius *Alberti Marchionis* ex natione Salica, & *Garsendæ Nobilis Comitissæ*, de quibus mihi fuit sermo Par. I. Cap. 30 pag. 263. Antiquitat. Estensium. Hæc autem ibi leguntur.

Charta commutationis factæ ab Alberto Marchione & Garsenda ejus uxore cum Petro filio Baroni de Mundevilla, Anno 1129.

A*Nno ab Incarnatione Domini nostri Jesu Christi Millesimo Centesimo Vigesimo Nono, XV. die exeunte Mense Marcii, Indictione VIII. Breve commutationis, securitatis, ac firmitatis, qualiter commutaverunt inter se* Albertus Marchio & Garxinda Nobilis

Comitissa, *& Petrus filius quondam Baroni de Mundevilla*, *sicut & a presenti dederunt inter se proprietario nomine*, *inter se ad invicem commutaverunt*. *Videlicet in primis dedit ac tradidit Petrus Ode ad* . . . . *predictis Marchioni & Comitissa*, *scilicet rebus territoriis juris Petri*, *que esse videntur in Villisba*, *que regere* . . . . *per Girardo & Alberto de* . . . . . *cum suis pertinentiis pensionem* Solidorum VIII Lucensis denariorum bonorum. *Quidem & ad invicem recepit* . . . . . *ab eidem Marchioni & Comitissa in causa commutationis nomine*, *scilicet terra*, *qui nominatur terra* . . . . . *quibus esse videntur in Billelio*, *que recta laborata fiunt per Dominicum & filium Lieulli de Bellellio pensione* Denarii XXI. Lucensis denario rum bonorum. *Et ad invicem inter se defendere omni tempore*, *& eorum heredibus sibi uni vel alteri in duplum in consimilibus locis*.

Actum in Palatio Carpenete feliciter.

Hec est vel confirmatio testium Mel . . . . . . *Mazzolinus de Filins*, *Dominicus* . . . . . *scereto*, *Radaldus de Carpene* . . . . . *qui interfuerunt*, *& testes rogati*.

Ego Ingo Notarius sacri Palatii hunc Brevem . . . . . *scripsi & dedi*.

In antecedente etiam Dissertatione ostendi, antiquum fuisse jus cudendæ Monetæ Ducibus Venetis. Proinde in Charta Ferrariensi, quam his adjunctam volo, expressos videas *denarios Venetos Libras mille*. Eam ego descripsi ex Collectaneis MStis Peregrini Prisciani, qui circiter Annum MCCCCXC. inter Ferrarienses rarâ eruditione claruit, uti alibi non semel animi grati caussâ sum testatus. Heic autem Otto Archiepiscopus Ravennas se tantummodo *Electum* vocat, quòd ab Henrico inter Augustos Tertio intrusus in Sedem Ravennatem, nondum ab Ecclesia Romana fuerat confirmatus atque consecratus: quod & Hieronymus Rubeus in Histor Ravennat. adnotavit.

Otto Archiepiscopus Ravennas vendit Landulpho Episcopo Ferrariæ, ejusque Ecclesiæ, Massam Firminianam cum Plebe Sancti Stephani, Anno 1104.

IN nomine Patris & Filii & Spiritus Sancti. Anno Dominicæ Nativitatis Millesimo Centesimo Quarto, *Imperante Enrico Henrici Imperatoris Filio*, *Anno Nono-decimo*, *die Secundo exeunte* . . . . . . *Indicione XII. in Castro Argentee*. *Quamquam omnis promissio solis verbis firma & immobilis teneri debeat*, *tamen ne ea*, *que promittuntur*, *oblivioni tradantur*, *dignum fore duximus*, *quatenus secundùm oris dicti Carta monstretur inscripta*. *Quapropter ego* Otto *Dei gratiâ* Electus Archiepiscopus Ravennatis Ecclesie beati Apollinaris, *per hanc refutacionis & tradicionis*, *atque perpetualis finis & transactionis paginam refuto & reddo atque perpetualem finem & transactionem facio & ab omni jure & dominio & potestate atque virtute nostra & predicte sancte nostre Ecclesie beati Apollinaris alieno tibi presenti Joanni*, *qui vocaris de Fir* . . . . . . Landulfi *Dei gratia* Electi Episcopi de Episcopio & Ecclesia Ferrarie Sancti Georgii, *& per vos in prefata Ecclesia Sancti Georgii in perpetuum ad habendum*, *tenendum*, *& possidendum rem inferius legendam*, *secundum quod per precepti paginam a Papa Adriano in tempore Caroli Imperatoris in prefacta Ecclesia nostra Sancti Georgii concessam & largitam & emancipatam & traditam esse dicitur*. *Totam & integram scilicet Massam & fondum Firminianæ cum omnibus fundoris &* . . . . . . *positam infra* . . . . . . *Comitatum vestrum Ferrarie infra hec latera*. *A primo latere alius fundus*, *qui vocatur Sabloncellus*, *& flumine Padi percurrente*. *A secundo latere Ocuparius*. *A tertio latere Finale Rerre*, *& Cornacervina*. *A quarto latere* . . . . . . *Et similiter refuto & finem atque perpetualem facio transactionem vobis & per vos in prefata Ecclesia Sancti Georgii*, *totam & integram Plebem & Ecclesiam Sancti Stephani*, *que sita & edificata est in prefato fundo & Massa Firminiane*, *cum omnibus similiter pertinentiis suis*, *sicut supra legitur*. *De quibus omnibus*, *sicut supra dictum est*, *facio finem*, *& imperpetualem transactionem*, *de omni scilicet jure*, *& pertinencia*, *& in usu*, *seu dominio vel subjectione & potestate atque virtute*, *quod Ecclesia nostra Sancti Apollinaris*, *& nostri Antecessores Archiepiscopi*, *& nos quondam usque ad hunc nostrum habuimus & tenuimus*, *de tota & integra scilicet prefata Massa & fundo & Plebe Firminiane*, *& in Ecclesia Sancti Stephani cum omni jure & pertinentia & usu & potestate & subjectione*, *ospitatione*, *dacione & districtu*, *cum collecta & fodro*, *& cum omni responsione*, *cum Ecclesiis similiter & Villis*, *que in prefato fundo Firminiane & Massa sunt edificate & ordinate*, *cum terris &c. similiter & cum investicione*, *consecratione*, *ordinatione & Senodo & districtu*, *& cum omnibus Ecclesiasticis & Secularibus nobis*, *nostreque Ecclesie de prefata tota Massa & fundo &* . . . . *atque Ecclesia Sancti Stephani de Firminiana pertinentibus tam ab*

ab una ripa Padi, quàm ab alia. Nulla scilicet aput nos, & aput nostram Esclesiam Sancti Apollinaris permanents &c. Pro quibus omnibus scilicet quia de bonis vestre prefate Ecclesie Sancti Georgii dedistis mihi denarios Venecie Libras mille, *hanc prefatam finem & perpetualem translationem feci vobis, Ingelardum Nuncium meum vobis dedi investitorem, qui vos in nomine prefate vestre Ecclesie Sancti Georgii in omnibus supradictis rebus corporaliter investiat, ad habendum &c. Hec quidem omnia promitto ego prefatus Otto Dei gratiâ Electus Archiepiscopus cum meis successoribus Archiepiscopis prefato Landulfo Episcopo Ferrariensi, suisque successoribus prefate Ecclesie Sancti Georgii in perpetuum conservare. Quod si non fecerimus &c. hec refutationis & tradicionis seu transactionis pagina, quam scribere rogavi Bonumvicinum Notarium & manu mea coram testibus inferius legendis firmavi, in die & Indictione prefata...... Henricus, Rodigerius, Henricus, Bernardus Presb ter, Legelardus ....*

Sed quoniam in antiquis Chartis, contractibusque præcipue initis post Annum Christi Millesimum, complura Nummorum genera ac nomina occurrunt, quorum æstimatio incomperta est, quid mihi in hanc rem animadvertere contigerit, nunc in gratiam minus peritorum prodendum est. Jacobus Grimaldus mihi supra memoratus, Basilicæ Vaticanæ Clericus Beneficiatus fuit, ac circiter Annum MDCXXI. Librum conscripsit adhuc luce carentem *de Sudario Veronicæ*, in Bibliotheca Vaticana, simulque & in Ambrosiana adservatum. Ego inde nonnulla, quæ ad præsens argumentum pertinent, excerpsi, futura, ut spero, & ipsa quidem non ingrata amatoribus Italicæ, immo & universalis Eruditionis. Si quis præterea complures variasque veteris Pecuniæ species colligere velit, Libellum adeat Cencii sanctæ Romanæ Ecclesiæ Cardinalis & Camerarii, qui Anno MCXCI. Census Apostolicæ Sedi debitos literis consignabat. Hunc a me evulgatum Lector infra accipiet in calce Dissertationis LXIX. *de Censibus*. Nimirum illic diversarum gentium Nummi commemorantur, quorum pretium notissimum tunc (non secus ac nostris temporibus sit pretium vulgarium Nummorum) quum nunc in multa nocte sedeat, a me lucem, quam possum, petit. En Grimaldi verba: *Johannes de Cabrospino Decretorum Doctor, & Apostolicæ Sedis Nuntius ad partes Poloniæ & Hungariæ, sedente Innocentio VI. Papa, hoc est circiter Annum MCCCLVI. Pontificiæ Cameræ schedam exhibuit, indicantem, quænam tunc foret variorum Nummorum æstimatio*:

Florenus censualis debiti valet X. Solidos, Denarium I. Denariorum Turpitiorum antiquorum.

Grossus unus XII. Denarios Turpitios.

Libra auri XCVI. Florenis.

Marcha auri LIX Florenis.

Uncia auri in auro VIII. Florenis.

Uncia auri in argento V. Florenis.

Marcha auri valet duas partes Libræ auri.

Marcha argenti valet duas partes Libræ argenti.

Libra argenti valet LXXV. Grossos.

Marcha argenti ex conventione antiqua in Anglia IV. Florenis.

Marcha argenti in aliis partibus quantum valet communiter tempore solutionis.

Libra argenti puri, vel *duæ Marchæ argenti* VIII Florenos.

Libra argenti de Anglia ...... IV. Grossos; & Romanæ Curiæ VII. Florenos, X. Grossos; & medium Grossum.

Libra argenti de Aragonia, Tuscia, Sardinia, & hujusmodi, VII. Florenos, & medium Florenum.

Uncia argenti VII. Grossos, & medium Grossum.

Marabotinus argenti unum Florenum minus XII. Denarios Turonensibus.

Duodecim Malgurienses unum Grossum.

Obolus aureus unum Florenum.

Massatratius auri duas partes unius Floreni.

Duodecim Denarii Sipionum I. Malachinum.

Malachinus VIII. Grossos.

Bisuntinus XV. Grossos, & medium Grossum.

Tullenus VIII. Solidi, & IV. Denarii valent I. Florenum.

Mantesinus & X. Solidi valent I. Florenum.

Mantesinus IX. Solidi, & V. Denarii valent I. Florenum.

Friguentum & XII. Denarii valent I. Grossum antiquum & medium.

Tarenus valet, ut infra sequitur.

Carlenus XVI.

Libra X.

Marabitius auri valet XXIV. Marabitios argenti, sive unum Florenum, minus XII. Denarios.

In Regno Siciliæ citra Pharum maxime, *Uncia* est LX. Carlenorum Liliatorum.

Tarenus est duorum Carlenorum.

Carlenus valet X grana.

Granum valet VI. Denarios.

Aliæ verò pecuniæ, ut Floreni, sunt ad hujus

jus pecuniæ pretium æstimatæ.

Cosini seu *Salma grani* est IV. Tumulorum.

Item in Regno Castellæ & Legionis sunt usuales Monetæ, videlicet *Coronati* valoris V. Obolorum.

Marabitius X. Denariorum; & Sex Coronati valent unum Marabitium; & XXV. Marabitii valent *duplam Maroquitanam*. Et XXII. Marabitii valent *Scilitatum* veterem *Panalbon* ...... *Mutonem*, vel *Cathedram*. Atque XXV Marabitii valent *Agnum*. Atque XX. VIII. Marabitii valent *Regalem*. Et XXIV. Marabitii valent *duplam Castellanam*. Necnon & XXX duplæ valent *duplam* magnam & latam Saracenorum.

Et sciendum, quod *Marcha Grossorum argenti Bohemiæ* valet communiter XLVIII. Grossos Pragenses, vel XXIV. *Scotos*.

Item in qualibet Marcha sunt IV. Fertones.

Item *sex Scoti* valent unum Fertonem.

Item *unus Scotus* valet duos Grossos Pragenses.

Item *unus Grossus Pragensis* valet XVI. Denarios.

Item sciendum, quod in Marcha prædicta sunt XVI. *Lothones*.

Item *Lotho* valet unum Scutum & medium, vel tres Grossos, quod idem est.

Item quilibet *Ferto* habet IV Lothones.

Pro *Bisantio* solvuntur duæ partes unius Floreni.

Pro *Massamutino* solvuntur duæ partes unius Floreni.

Pro *Marabottino* solvitur unus Florenus, minus X Denarios.

Pro *Milachino* VIII Grossi argentei.

Ista Cabrospinus in schedâ illâ MStâ. Ex hisce Nummis quidam Aurei, quidam Argentei fuere. Quidam etiam, quamquam idem gererent nomen, non tamen ex eodem metallo fabricati erant, scilicet aliqui ex auro, alii ex argento conflati. Et primo de *Marabotinis* dicendum, Nummis videlicet in Hispania cusis, & olim celebratissimis. Erant enim procul dubio Aurei. Eorum pretium indicatur a Hieronymo Rubeo Lib. V. Histor. Ravenn ad Annum MLXXVI cujus sunt verba: *Gerardus quotannis pensionem solveret duodecim Marabosinorum* (scribendum *Marabotinorum*): *ita in vetustissimis tabulis hujus locationis, quas nos legimus in Bibliotheca Ursiana, scribitur; qui ejus essent ponderis, ut septeni unciam conflarent*, idest auri. Sunt & alia veterum monumenta, e quibus evincitur, aureos fuisse Marabotinos. Verum quidem est, si Grimaldus supra laudatus recte scripsit, alteram quoque pecuniæ Marabotinæ speciem, hoc est, argenteam in usu fuisse. Ut enim ille tradit, *in Libro Magistri Marini de Ebolo, centum quadraginta Marabotini sunt decem Marchæ argenti*. Sed minime hæc sufficiunt ad hujusmodi opinionem statuendam. Tu interea commemoratos animadverte *Marabutinos aureos Anfusinos*, hoc est a Rege *Anfus* (qui nunc *Alphonsus* dicitur) percussos, in Charta mihi suppeditata a Codice MSto Cencii Camerarii.

Census *trium Marabutinorum auri Anfusinorum* pro Castro de Agantico Magalonensis Diœcesis, Anno 1247.

IN *Dei nomine. Amen. Anno Domini Millesimo Ducentesimo Quadragesimo Septimo, die XI. exeunte Majo, Indictione V. Pontificatus Domini Papæ Innocentii Anno IV. In præsentia Magistri Boëtii Cameræ Domini Papæ Clerici, & mei Bassi Notarii, ac testium subscriptorum, Nobilis vir Raymundus Petri, Dominus Castri de Agantico Magalonensis Diœcesis, asseruit, quod annuum Censum* trium Marabutinorum Anfusinorum, *quem postulavit ab ipso ex parte Domini Papæ Frater Blancus de Ordine Fratrum Minorum, Nuntius Domini Papæ pro Ecclesia Romana, pro Castro prædicto numquam persolvit, nec umquam scit hujusmodi censum Ecclesiæ Romanæ deberi. Sed pro devotione, quam idem Nobilis habet ad Romanam Ecclesiam, promisit pro se, heredibus & successoribus suis dicto Magistro Boëtio, recipienti nomine Ecclesiæ Romanæ, solvere de cetero Ecclesiæ Romanæ, & Cameræ Domini Papæ pro ipsa Ecclesia Romana quolibet anno pro dicto Castro, nomine Census, dictos* tres Marabutinos aureos Anfusinos, *quando dictus Nobilis a Nuntio Romanæ Ecclesiæ fuerit requisitus. Et super his omnibus præfatus Nobilis præstitit corporaliter juramentum. Quo facto idem Nobilis dicto Magistro Boëtio nomine Romanæ Ecclesiæ pro isto præsenti quarto Anno Domini Innocentii Papæ, tres Marabutinos Anfusinos persolvit. Insuper prædictus Nobilis pro dicto Censu integre persolvendo, se, heredes & successores ac bona sua omnia perpetuò obligavit.*

Actum Lugduni, præsentibus Domno Paulo Canonico Lucano Cameræ Domini Papæ Clerico, Magistro Johanne de Manso Canonico Biterrense, Guillielmo de Agantico Burgense, Stephano de Sancta Maria Clerico Biterrense, Bertrando de Urganicis, & aliis.

Ego

Ego Bassus, filius quondam Domini Roberti, Apostolica auctoritate, & nunc Cameræ ejusdem Notarius, quia iis omnibus prædictis interfui, rogatu utriusque partis scripsi & publicavi.

Redeo nunc ad supra memoratam Cabrospini schedam, in qua *XXII. Marabitii*, idest *Marabotini*, seu *Marabutini valent Sciliatum veterem*. Num ibi scribendum *Liliatum*, an *Scyphatum*, sive *Schifatum*? Horum Nummorum species sæpe occurrit in Chronico Casinensi Leonis Ostiensis, ac in aliis veterum Chartis. *Scyphatorum* quidem cursus præsertim fuit in Apulia & Calabria. Mentio quoque pecuniæ hujus occurrit in Charta, quam ex Archivo Monasterii *de Patiro*, in Calabria siti, descripsit Sebastianus Paulius e Congregatione Clericorum Matris Dei, Theologus Augusti nostri CAROLI VI. vir ex Eruditione non minus, quàm Eloquentiâ sacrâ in Italia Clarissimus: Ibi Casalis venumdati pretium sunt *quingenti Schifati*, *& tres Destrerii*, idest equi. Ibi memmorantur W. idest *Willelmus Dux Apuliæ*, celeberrimi Ducis Roberti Guiscardi nepos, & ejus mater, scilicet *Adela* Comitissa. & ejus filius *Rogerius Comes*, quem Camillus Peregrinius, & Rocchus Pirrus ignorasse videntur, quòd patri præmortuus fuerit, & *Riccardus Senescalcus Ducis*, & *Valuvius* illius, idest *Balivus*, seu *Bajulus* Willelmi Ducis.

Casalis Sancti Apollinaris venditio facta Christodoro Admirato Willelmi Ducis Apuliæ a Fulcone de Balungerio. ut in jus Monasterii Sanctæ Mariæ de Patiro transferatur, Anno 1112.

✠ *IN Nomine Domini eterni Salvatoris nostri Jesu Christi, atque Spiritus Sancti. Ego Fulco de Balungerio notum facio, quoniam Dominum Christadorum Ammiratum & preco nobilissimum me requisisse de Casale, quod alias fuit Kiccini Porcelli, quod dicitur Sancti Apollinaris, & est secus fluvium Conchilis in iis mansis, quos habeo cum Feudo meo de Braala, ut eum sibi darem ac concederem pro de suis rebus, quem ipse mihi dare volebat, quum ipse offerre & tradere illum volebat Monasterio Sancte Marie de Patiro. Quapropter ego requirens voluntatem* Domini Ducis W. & Comitisse ejusque filii Roggerii Comitis, atque Riccardi Senescalchi Ducis ipsi Valivi, *quorum quippe consensu do & concedo supradicto Ammirato ipsum jam dictum Casalem cum villanis, ac silvis, terris, aquis ac pascuis, cunctisque Casalis ipsius pertinentiis, sicut ego illum melius tenui per unam diem & unam noctem. Ita ut ipse jam dictus Ammiratus jure habeat prefatum Casalem, ac possideat, ac potestatem habeat eundem ipsum offerre, dare & tradere supernominato Monasterio, ac ipsum Monasterium, ac pars ipsius Monasterii habeat atque possideat ipsum Casalem, ut supra dictum est, cum villanis ac sylvis, terris & aquis & pascuis, suisque pertinentiis, neque a me, meisque heredibus vel successoribus, neque a qualibet magna, privataque persona quicumque tempore aliquam ex ejusdem contrarietatem habeant concessionie. Quicumque tempore violator extiterit, sciat se compositurum auri purissimi Libras decem: & hec mea concessio semper firma & inviolabilis remaneat. Quod ut verius credatur, & firmius omni tempore observetur, Joannem Ducis Notarium scribere rogavi Anno Dominice Incarnationis Millesimo Centesimo Duodecimo, Ducatus autem supradicti Ducis Anno Primo, Mensis Novembris, V. Indictione. Preterea manifestum facio, quia propter hanc concessionem recepi a supradicto Ammirato* quingentos Schifatos, & tres Destrerios, *& idcirco me, meosque per supradictam compositionem obligo heredes, si huic concessioni quicumque tempore contraire tentaverimus.*

✠ *Signum Crucis proprie manus Fulconis de Balungerio.*

✠ *Signum Crucis proprie manue de Riccardo Senescalco.*

✠ *Signum Crucie de propria manu* W. *Piscionis.*

✠ *Signum Crucie proprie manus Petri de Factorosa.*

Ideo verò *Scyphati* appellati videntur ejusmodi Nummi, quòd ad formam Scyphi cusi forent, uti Du Cangius est opinatus, qui propterea *Caucios* Nummos pari de caussâ ejusdem speciei fuisse censet cum *Scyphatis*, quum *Caucum* Græce significet *Scyphum*, seu vas potorium. An ita se res habuerit, decernere ego non ausim. Illud quidem fidenter ajo, ejusmodi Græcos Nummos, si quidem figuram *Caucei* seu *Scyphi* prætulere, Scutellam potius ac pateram fuisse imitatos, similesque fuisse Mediolanensium Nummorum argenteorum, Ottonis Magni ævo percussorum, qui paululum concavi in medio, aliquantulum in circuitu prominent. De hisce mihi sermo fuit in præcedenti Dissertatione XXVII. *Scyphatos* autem Aureæ monetæ genus fuisse osten-

dit idem Du-Cangius, ac post eum prælaudatus Pater Paulius in Additamentis ad Beverini Syntagma de Ponderibus. Doërdelinus quoque in Comment. Historic. de Nummis Germaniæ mediæ, multa habet de *Cavis* in ea regione percussis. Rursus Nummi Aurei, appellati *Augustales*, cusi fuere jussu Friderici II. Augusti, atque in Apulia & Sicilia disseminati. In Chronico Richardi de Sancto Germano dicuntur hi Nummi expensi pro quarta *unciæ*. Vulgo autem reputantur ita appellati ab ipso Friderico II. *Augusto*. Verùm uti me monuit Cl. V. Apostolus Zenus, cui veterum Nummorum est insignis peritia atque supellex, ab *Augusto Cæsare*, cujus vultum in numismate Fridericus expressit, nummi illi *Augustarii*, sive *Augustales*, immo *Agustal s* sunt nuncupati. Audi Johannem Villanium Lib 6 Cap 21 Historiar. *L' Agostaro d'oro* (inquit ille) *valea l'uno la valuta d'uno Fiorino e quarto d'oro; e dall' uno lato della Agostaro era improntato el viso dello Imperadore, e dall' altro un' Aquila, al modo de' Cesari antichi, e era grosso di carati venti di fine oro a paragone*. Istius pecuniæ mentio est in Charta Romana, quam ex Regesto Cencii Camerarii excerpsi.

De concessione Castri de Arsa in feudum sub annuo censu, facta ab Innocentio IV. Papa, Anno 1253.

INnocentius Episcopus servus servorum Dei, venerabili fratri . . . . . Episcopo Castrensi salutem & Apostolicam benedictionem. In negotio Fidei, quod tibi contra Hæreticorum perfidiam in Patrimonio beati Petri in Tuscia duximus committendum, fidei tuæ zelum, & devotionis fervorem experti, personam tuam congruo libenter honore prosequimur, & in iis, quæ a nobis pro tuis, & Ecclesiæ tibi commissæ postulas incrementis, favorabiliter annuere volumus votis tuis. Hinc est, quod fraternitatis tuæ precibus inclinati, Castrum de Arsa cum Rocca, & aliis pertinentiis suis, in tua situm Diœcesi, ad Romanam spectans Ecclesiam, sub annuo Censu Duorum Augustariorum auri, *vel viginti Solidorum denariorum Senatus, nostræ Cameræ persolvendo, tibi, tuisque successoribus, de consilio Fratrum nostrorum, præsentium auctoritate concedimus Feudi nomine perpetuò possidendum: ita tamen quod guerram, pacemque exinde facietis ad nostram, ac successorum nostrorum beneplacitum & mandatum. Nulli ergo omnino hominum liceat, hanc paginam nostræ concessionis infringere, vel ei ausu temerario contraire. Si quis autem hoc attentare præsumserit, indignationem omnipotentis Dei, & beatorum Petri & Pauli Apostolorum ejus se noverit incursurum.*

Datum Laterani, Kalendis Februarii, Pontificatus nostri Anno Undecimo.

Richardus de Sancto Germano in Chronico, Tomo VII. Rer. Italicar. tempus adnotat, quo cudi cœpti sunt *Augustales*: scribit enim ad Annum MCCXXXI. *Nummi aurei, qui Augustales vocantur, de mandato Imperatoris in utraque Sicilia Brundusii & Messanæ cuduntur*. Eorum autem pondus ac pretium, immo & fabricam longe antea adinventam, discimus ex additamento ad Chronicon ejusdem Richardi, primùm edito a Cæsare Vergara in Lib. de Numm. Regni Neapolit. Hæc ibi verba: *MCCXXII. Mense Junii, quidam Thomas de Bando civis Scalensis, novam Monetam auri, quæ Augustalis dicitur, ad Sanctum Germanum detulit, distribuendam per totam Abbatiam, & per Sanctum Germanum, ut ipsâ Monetâ utantur homines in emtionibus & venditionibus suis juxta valorem ei ab Imperatore constitutum, ut quilibet Nummus aureus recipiatur & expendatur pro quartâ unciæ, sub pœnâ personarum & rerum in Imperialibus Literis, quas idem Thomas detulit, annotatâ. Figura Augustalis erat ab uno latere caput hominis cum media facie, & ab alio Aquila*. Sed alios Nummos deterioris materiæ, immo falsos, Fridericus II. procudisse dicitur in Vita Gregorii IX. Papæ, Tomo II. Rer. Italicar. pag 584 En verba *Novus Monetæ falsarius, dum æra cudit diverso charactere, argenti tenui superinductâ cuticula*. Præterea *Byzantii*, sive *Bysantii* olim fuere Aurei Nummi a Græcis Imperatoribus Constantinopoli percussi, quorum pretium parùm abludebat a Ducatis aureis Venetis, sive ab Hungaris, ceterisque Aureis Germanicæ nationi familiaribus. & a Florenis aureis Florentinis. *Solidos Byzantios* simpliciter, atque interdum *auri Solidos Bisanteos* reperimus in antiquis Chartis, præsertim Regni Neapolitani & finitimarum regionum, corumque frequens mentio est in Chron Vulturnensi, Part. II. Tomo I. Rer. Italicar Ibi etiam vide commemoratos in Charta Anni DCCCLXXXII *centum auri Solidos Constantinianos*, quos non alios a Byzantiis fuisse puto. *Solidi Constantini* non semel occurrunt in Episcop. Salernitan apud Ughellium. Sed fortasse scribendum *Constantiniani*, aut *Constantinopolitani*. Iidem *Constantinati*, nescio an Librarii errore, appellantur in Charta, cujus archetypum adservatur in Cavensi Mo-

Monasterio. Hanc exerere juvat in omnium Eruditorum commodum.

Donatio facta Ecclesiæ Sancti Felicis in Lucania a Guaimario IV. Principe Salernitano, Anno 1051.

IN nomine Domini. Trigesimo Tertio Anno Principatus Domni nostri Guaimarii gloriosi Principis, & Duodecimo Anno Ducatus ejus Amalfie & Surrenti, & Decimo Anno Principatus & ipsorum Ducatuum Domni Gisulfi eximii Principis & Ducis fili ejus, Mense Martio, Quarta Indictione. Dum coram presentia suprascripti Domni nostri Guaimarii serenissimi, & a Deo conservati Principis & Ducis, essemus nos Amatus & Johannes Judices, & plurima suorum more solito circum adesset turba fidelium, ipse Domnus Princeps & Dux semper solitus placidum Deo exhibere famulatum, & cupidus in sanctis Locis de suis rebus dare, per hanc cartulam dedit in Ecclesia beati Confessoris Felicis, que intra res suas, que sunt in finibus Lucanie, constructa est, de terris suis campestribus, & cum vineis, que sunt propinque ipsi Ecclesie, & ex omnibus partibus terris ipsius conjuncte, per mensuras justo passu hominis mensuratas. A parte Occidentis finis Via, & passus centum octoginta. A parte Meridiei est finis, sicut aliquantulum Valitellum discernit, & passus centum. A parte Orientis sunt passus centum octoginta, & revolvit in ipsam partem Orientis per Vallonem passus octoginta sex. Ab ipsa parte Septentrionis finis sicut aliquantum Vallone discernit, & passus ducenti triginta. Cum omnibus que intra ipsas terras sunt, cunctisque earum pertinentiis, & cum vice de ipsa Via. Ea ratione, ut semper sint in potestate custodum ipsius Ecclesie, & ipsis terris utantur, fruantur, & de usufructu earum faciant quod voluerint. Et ipse Domnus Princeps, & Dux obligavit se & suos heredes semper defendere custodibus ipsius Ecclesie suprascriptam dationem ab omnibus hominibus, quibus per ipsos Domnum Principem & Ducem, & illius heredes' illud vel ex ipso quodcumque datum aut obligatum aut alienatum paruerit, & qui pro illorum parte & dato quascumque causationes de eo ipsis custodibus jam dicte Ecclesie pre posuerint, & sicut superius scriptum est, ipse Domnus Princeps, & Dux & ejus heredes ipsis custodibus jam dicte Ecclesie non adimpleverint, & suprascripta vel ex eis quidquam removere aut contradicere presumserint, obligavit se & suos heredes componere custodibus ipsius Ecclesie ducentos auri Solidos Constantinatos. Et duas cartulas unius tenoris, hanc, quam ipsi Ecclesie emisit, & alteram, quam ipse Domnus Princeps retinet, te Romoaldum Notarium scribere precepimus, qui interfuisti.

✠ *Ego qui supra Amatus Judex.*
✠ *Ego qui supra Johannes Judex.*

Adeo autem usus *Bysantiorum* invaluit, ac tamdiu perduravit, ut Sæculo etiam XIV. in Italica Lingua familiaris ejus pecuniæ appellatio foret; & quum quis dicebat, sibi in votis esse *l'aver de' buoni Bisanti*, quid ejus verba significarent nemo saltem in Tuscia ignorabat. Eadem ratione in ore Italicæ gentis fuit olim familiaris vox *Tornese*, quo nomine *Turonenses* Nummi designabantur. Nulla autem dubitatio est, ut dixi, quin *Byzantii* ex auro fuerint: quod etiam ediscere poteris ex Judicato autographo, mihi viso apud Monachos Benedictinos Arretii in Cœnobio Sanctarum Floræ & Lucillæ. Ibi Constantinus Episcopus, & Hugo Comes pœnæ nomine indicunt *duo millia Bisancios* auri. Accipe nunc ipsam Chartam.

Placitum Arretii habitum coram Constantino Episcopo illius Civitatis & Hugone Comite, in quo Guido Abbas Monasterii Sanctarum Floræ & Lucillæ evincit Curtem de Sesto, Anno 1079.

DUm in Dei nomine, in Palatio Episcopatus Aretini in judicio residerent Constantinus Aretinus Episcopus, & Ugo Comes *ad justicias faciendas ac deliberandas, residentibus cum eis Arderico, Gerardo, Johanne Judicibus, Nordilo, Rodulfus, Sigismundo . . . . . . Ildevrando Causidicis*, Walfredus Comite, *Pagani de Corsena*, Ugone Vicecomite, *Uberto filio Bucci, Ildebrando Ugonis filio, Rodulfo filio Mascari Saracino . . . . Ursone, Grifone, Wilielmo, Rainerio filio Grifi, & reliquis pluribus ibidem adstantibus. Ibique in eorum presencia proclamaverunt Rainerius de Porano, & Teudicius de Hereditate Rainerii filio quondam Fuscerii, quam dicebant suis uxoribus pertinere ex successione predicti Rainerii fratris earum ab . . . . . defuncti, quod aversus Monasterium Sancte Flore, quod de hereditatis illius partem possidebat, cujus Monasterii* Wido Abbas *cum Pagano suo Avogatore . . . . . hujusmodi fecerunt responsionem, quod prefatus Rainerius in quadam sua infirmitate testamentum fecerat, in quo cuncta sua bona distributa . . . . . partem hereditatis, de qua contro-*

troversia erat, predicto Monasterio Sancte Flore judicavit, scilicet terciam porcionem de Curte, quod nominatur Sesto. Et testibus productis, in eorum præsencia jam dictus Rainerius suam voluntatem austenderat. De testamento legiptime reddiderunt testimonium, & ita vero essi, ut Abas Eglesie Sancte Flore cum Pagano Avogato suo affirmaverat. His peractis & jussione Constantini Aretini Episcopi, & Ugonis Comitis, & predictorum Judicum, predictus Rainerius & Teudicius pro se suisque heredibus, & pro eorum uxoribus refutaverunt suprascriptas res predicto Monasterio, & obligaverunt se, quod nec ipsi, nec eorum uxores, vel eorum ac earumque heredes predicto Abati, ejusque successoribus de prefatis Curte nullam controversiam in posterum moturos sub pena centum Librarum Denariorum Lucensium. *Insuper predictus Episcopus & Ugo Comes miserunt in bannum supradictum Abatum & suum Avogatum, & supra prefatas res, ut nulla magna parvaque persona, eos, eorumque successores de predictis rebus disvestire aut molestare presumat sine legali judicio. Qui vero oc facere presumpserit, fiat se compositurum* duo millia Bisancios auri, *medietatem Parti Publice, & medietatem eidem Abati suisque successoribus.*

Unde quidem & ego Ardericus Notarius ex jussione Donni Episcopi & Ugoni Comi & Judices & Causidicorum amonicione scripsi Anno ab Incarnatione Domini nostri Jesu Christi Millesimo Septuagesimo Nono, Pridie Nonas Decembris, Indictione Tertia.

 Ego Constantius Episcopus subscripsi.

✠ *Ego Ardericus Judex interfui & subscripsi.*

✠ *Rodulfus Causidicus interfui & subscripsi.*

✠ *Gerardus Judex sacri Palati subscripsi.*

Fuere nihilominus procedente tempore *Byzantii* quoque *albi*, uti Du-Cangius animadvertit, atque ideo ex argento conflati. Atque hi Byzantii posteriorum temporum, ejusdem pretii fuere, atque Scuta Romana, quorum singula decem Juliis constant; valebant nempe iidem argentei Byzantii duas partes e tribus Floreni aurei valentis olim Julios quindecim. Præterea usurpatos olim invenimus *Mancosos*, sive *Mancusos auri*, uti & *Mancosos argenti*. In Glossis Florentinis ab Eccardo editis reperio *Philippos* (*nummos*) *Mancusa*. Lege *Mancusa*. Quasi a Philippo, aut Philippico Augusto *Mancusi* percussi fuerint. Apud Anglos olim *Mancusa* idem fuit ac *Marcha*, ut pluribus ostendit Du Cangius: ac proinde quum in Chartis quoque nostris *Mancusos* ostendimus, argenti, aut auri Marcham designatam illic existimare licebit, si ejusdem Du Cangii sententiam amplectimur, immo & Vossii, & Hickesii, qui idem sensere. Ego tamen, quod est ad Italos, dubitare de ea cogor. Quippe in Italicis Chartis video ingentem copiam *Mancusorum* pro pœna statui. Quod fieri non facile solebat quum de Auro sermo erat. Exempla nonnulla dabo. Scilicet in tabulis, quas authenticas legi in Chartophylacio Monasterii Mediolanensis Ambrosiani, *mille Mancosi auri* memorantur.

Ludovicus II Imperator Ansperto Diacono Mediolanensi quasdam res ab ipso non semel in judicio evictas confirmat, Anno 857.

IN nomine Domini nostri Jesu Christi Dei eterni. Hludovicus . . . . & nostris, presentibus scilicet & futuris notum sit, quia vir venerabilis Engilbertus *sanctæ* Mediolanensis Ecclesiæ Archiepiscopus *suggessit celsitudini nostræ pro quodam suo Diacono nomine Anspertus, qui quasdam res super quemdam hominem nomine Ansprandum vicerat pro interfectionis scelere, quod in germanum suum exercuerat; super quibus rebus etiam post adquisitionem, nostri Genitoris serenitatis, preceptum adipisci promeruit. Verumtamen adquisitione adepta, & Imperiali precepto roborata, non valuit quorumdam hominum factiosa & subdola quiescere conquestio, quia in nostri presentia prefatum Diaconem propter quandam cautionem, quasi injuste retineret, eorum exorta cepit compellare conclamatio: super quibus & denuo compos & victor existens legaliter in se jure perpetuo res predictas debere respicere etiam scriptionis robore per juditii certi definitionem prenotavi. Petiit quoque idem venerabilis Archiepiscopus, ut iterum nos nostra corroboraremus quod esse eorum auctoritate. Idcirco hoc nostrum preceptum fieri jussimus, per quod confirmamus eidem Diacono illas res, unde superius mentionem habuimus, sicuti in preceptis Domni & Genitoris nostri illi confirmata & roborata esse dinoscuntur. Precipientes quoque jubemus, ut nemo deinceps audeat ei de ipsis rebus aliquam injustam inferre calumpniam, sed neque aliquam minorationem facere presumat. Quod si quis hoc hagere temptaverit, & nostrum Privilegium violare temptaverit, noverit se pœna dam-*

damnandum Mille Mancosos auri, *medietatem Palatio nostro, medietatem vero predicto Diacono, suisque heredibus. Et ut hoc quod jubemus, quodque concedimus, ab omnibus verius credatur, & in Dei nomine diligentius observetur, anulo nostro subter jussimus adnotari.*

(Non adest subscriptio Imperialis.)

Werimboldus Notarius rogatus ad vicem Druttemiri.

Data XII. Kalendas Julii, Anno Imperii Domni Hludowvici piissimi Augusti VIII. Indictione V.

Actum .... *ariola, in Dei nomine feliciter. Amen.*

Placitum subsequitur, luce plane dignum, quod hausi e vetustissimo Regesto Episcopii Cremonensis, ubi pœna *duum millium Mancosorum auri* indicitur.

Otto Dux & Missus Ottonis III. Imperatoris in Placito Cremonensi coram ipso Imperatore Privilegium Imperiale, ab Olderico Episcopo Cremonæ productum contra Cives Cremonenses, germanum recognoscit, & bannum pro ejus tutela emittit, Anno 998.

D*Um in Dei nomine Civitate Cremona, in Domo ipsius Civitatis, in Laubia majore ipsius Domus, ubi Domnus Otto gloriosissimus Imperator preesset, in judicio residebat, per ejusdem Domni Olderici licentiam,* Otto Dux & Missus Domni ipsius Ottonis Imperatoris, *unicuique justitias faciendas ac deliberandas, residentibus cum eo* Henricus Dux, *seu* Nothecherius, Vivdraldus, & Petrus Episcopi, *Gribertus Musicus, seu Leo qui Warinus Capellani ipsius Domni Imperatoris, Autecherius, Adelbertus, item Adelbertus, Marco, Radaldus, Johannes Judices sacri Palatii, Rogerius de Barisno, Odelricus de Colonie, Albericus de Mauringo, Vassi ipsius Domni Oderici Episcopi, & reliqui plures: ibique eorum veniens presentia ipse* Domnus Odelricus *ipsius sancte* Cremonensis Ecclesie, *& Lanfrancus ejus Advocatus, & ostenserunt Preceptum unum, continente in eo ab ordine, sicut hic subter legitur.* In nomine sancte & individue Trinitatis. Otto divina favente clementia Romanorum Imperator Augostus. Notum sit omnibus nostris fidelibus, presentibus scilicet ac futuris, sub nostre dominaslonis culmine degentibus, Episcopis, Marchionibus, Comitibus, ceterisque in inferiori statu viventibus, Cremonenses Cives nefanda deceptionis fraude nos circumveniendo decipientes intra dive memorie Avi, Patrisque mei veneranda, incunvulse & intemerate permansura Precepta de Cremone districtione infra Civitatem & extra, per quinque miliariorum spatia, curatura videlicet, teloneo, ripaticoque, certis redibitionibus, sive negotiis, que in eisdem Preceptis leguntur & continentur, que universa nos remeante beati Petri Apostolorum Principis Corpus, per nostri Precepti paginam manu propria in Sinodo jam antea roboravimus & conformavimus, ex nostri parte nobis nescientibus, apud nos amodo falsum, & ideo .... ac destruendum inlegitime ac subdole acquisivisse Preceptum; quod cum nostre certitudinis majestati per venerabilem Odelricum ejusdem Civitatis Episcopum revelata fraude intimatum fuisse, quia dignum nobis & rectum visum est, ut per ea, que justificatione prefate Cremonensis Ecclesie data & confirmata fueras, hoc injuste factum & rite abolendum Preceptum, deposita fronte verecunde tacere silentio, ne forte, quod Deus avertat, justitia & rectitudo obviante mandito Dei ..... pura mente, firmoque consilio statuentes decrevimus, quatenus ex nostri Præcepti pagina quasi grave jugum predicto callide acquisito Precepto imponeretur; cujus justo pondere ad nichilum omnimode redigatur & annuletur, vigore careat, virtutem non habeat, silens tacitumque permaneat, atque in nullo omnino valeat, sed quod Avus. & Genitor noster jam dicte Curtis Cremonensis Ecclesie dederant & confirmaverant, & nos, ut diximus, confirmando roboravimus, incunvulsa & intemerata omni tempore maneat, hoc superaddito Imperialis nostre securitatis Precepto. Eo nimirum ordine, ut nullus Episcopus, Dux, Marchio, Comes, Vicecomes, Sculdascius, Gastaldio, Decanus, seu quislibet Regie aut Imperialis potentie Procurator noster. nostrorumque militum miles, sive cujuscumque ordinis &c. Signum Domni Ottonis serenissimi & invictissimi Imperatoris Augusti. Herimbertus Cancellarius vice Petri Comani Episcopi & Archicancellarii recognovi. Data III Nonas Augusti Anno Dominice Incarnationis DCCCCXCVI. Indictione IX Anno vero Tertii Ottonis regnantis XIII. Imperii autem ejus ..... Actum Papie feliciter. Amen. *Preceptum ipsum ostensum ab ordine lectum, interrogati sunt ipsi Domnus Odelricus Episcopus & Lanfrancus ejus Advocatus, per quod Preceptum ipsum ibi ostenderat: qui dixerunt:* Vere ideo Precep-

tum istum hic ostensimus presentia, ut ne sciens appareat, si ullus homo versùs nos *&c.* Et quod plus est, querimus, ut dicant iste Domnus Otto gloriosissimus Imperator, & Liuzo Judex ejus Advocatus esse constitutus, si Preceptum ipsum, quem hic ostensimus, bonum & verum est, aut ipse Domnus Otto gloriosissimus Imperator eum fieri rogavit, & ab ejus anulo in calce jussit sigillare. *Ad hec responderunt ipse Domnus Otto gloriosissimus Imperator, & Liuzo ejus Advocatus & Judex dixerunt & professi sunt.* Verum Preceptum ipsum, quem vos ostensistis, bonum & verum est: & ego ipse Domnus Otto gloriosissimus Imperator eum fieri rogavi, & meum anulum in calce jussit sigillare, & de hoc, quod per ipsum Preceptum parte ipsius Episcopii concessit habere, & in eo . . . . omni tempore firmum & stabilem ita jubeat permanere. *Tunc ipse Domnus Dux Otto per ejusdem Domni Ottonis gloriosissimi Imperatoris licentia, per fuste, quem in sua tenebat manu, super eundem Domnus Oldericus Episcopus & Lanfrancus ejus Advocatus, seu super ipsum Preceptum, bannum ipsius Domni Ottonis gloriosissimi Imperatoris pro Dei amore, & anime sue mercedis, emisit* in Mancosos auri duo Millia, *ut nullum quibuslibet homo de eo, quod in ipsum legitur Preceptum, aliqua violencia aut minuationem seu contraditionem parte ipsius Episcopii facere audead sine legali juditio. Qui vero fecerit, predicta* duo Millia Mancosos auri *se compositurus agnoscat, medietatem parte Camare ipsius Domni Ottonis gloriosissimi Imperatoris, & altera medietate parte ipsius Domni Odelrici Episcopi, suisque successoribus, seu pars ipsius Episcopii. Hanc notitiam pro securitate ejusdem Episcopii fieri ammonuerunt.*

Quidem & ego Dominicus Notarius sacri Palatii ex jussione prefati Missi & Judicum ammonitione scripsi in nomine Domini Dei & Salvatoris nostri Jesu Christi, Tertius Otto gratiâ Dei Imperator Augustus, Anno Imperio ejus Deo propitio II. quartodecimo Kalendas Februarii, Indictione XI.

 OTTO DVX ET MISSVS SVBSCRIPSI.

Autecherius Judex sacri Palatii interfui.
Adelbertus Judex sacri Palatii interfui.
Johannes Judex sacri Palatii interfui.
Radaldus Judex sacri Palatii interfui.
Martius Judex sacri Palatii interfui.
Adelbertus Judex sacri Palatii interfui.

Alterum Placitum exero, cujus antiquum apographum se mihi legendum obtulit in Archivo Capituli Canonicorum Patavii. Ibi *duo millia Maneusorum* animadvertas.

Guntherus Cancellarius Henrici Imperatoris II. in Placito Mantuano bannum promulgat pro tutela Decimarum spectantium ad Canonicos Patavinos, Anno 1055.

D*Um in Dei nomine, in Civitate Mantua, in Lobia solariata, que fuit* Marchionis Bonifacii, *in judicio resideat* Domnus Guntherus Cancellarius & Missus Domni Secundi Henrici Imperatoris, *ad justitias faciendas ac deliberandas, residentibus cum eo Atto, Tolbertus, Burgundius, Gravo, Wezolus Judices sacri Palacii, Liutulfus, Papo, Ingo, Rozo, Gumpo, Joannes, Tiso, Bonifacius, & reliqui plures: ibique in eorum veniens presentia Milo Archidiaconus, & Milo Presbiter, seu Ademarius item Presbiter, & Johannes, & Adam Diaconus, Canonici Sancte Marie matris Ecclesie Patavine, una cum Johanne Advocato eorum, & ceperunt dicere:* Habemus & detinemus ad proprietatem Canonice Sancte Marie nominative totas Decimas de omnibus rebus de Villa, que dicitur Vico Altikerii, & Villa, que dicitur Vico de Arzere, & de Villa, que dicitur Roncone, & de Villa, que dicitur Roncalia & de omnia, que ad Decimas de prædictis Villis pertinet. Et si quislibet homo adversus nos aut adversus pars predicte Canonice aliquid dicete vult, parati sumus cum eo exinde ad racionem standum & legitime finiendum. Et quod plus est, querimus, ut vos propter Deum & anime Domni Imperatoris ac vestri mercedem, mittatis bannum super nos, & super predicta Canonica, ut nullus quislibet homo de predictis Decimis devestire, molestare vel inquietare audeat, sine legali judicio. *Et cum ipse Milo Archidiaconus, & Milo, & Ademarius Presbiteri, & Johannes, & Adam Diaconus, una cum Johanne Advocato eorum taliter postulassent, tunc predictus Domnus Cancellarius & Missus per fustem, quem sua tenebat manu, misit bannum supra predictis Canonicis, ut nullus quislibet homo de predictis Decimis pars predicti Canonici devestire, molestare, vel inquietare audeat sine legali judicio. Qui vero fecerit,* duo mille Mancosos aureos *se compositurum agnoscat, medietatem parte Kamere Domni Imperatoris, & medietatem parti predi-*

cti

ci Canonici . Finita est causa, & hanc notitia pro securitate parti predicte Canonice fieri ammonuerunt .

Quidem & ego Petrus Notarius & Judex sacri Palatii ex jussione predicti Cancellarii, & Judicum admonitione scripsi; Regni verò Domni Secundi Henrici Imperatoris Deo propicio Nono , XV. Kalendas Novembris , Indictione IX.

Ego Guntherius Cancellarius confirmavi .
Ego Atto Judex & Missus interfui .
Ego Burgundius Judex sacri Palacii interfui .
Ego Gravo Judex interfui .
Ego Wezolus Judex interfui .

Ex eodem Archivo Capituli Patavini tertium Placitum depromsi , ubi itidem *duo mille Mancosos aureos* commemorari videas .

Milo Episcopus Patavinus litem vincit in Placito coram Liutaldo Duce contra quosdam usurpatores bonorum Ecclesiæ suæ, Anno 1085.

D*Um in Dei nomine , in Civitate Padua , in judicio resideret* Domnus Liutaldus Dux , *ad singulorum hominum justicias faciendas ac deliberandas , adessent cum eo Ardricus Advocatus , Johannes &c. Judices , Uberto &c. & reliqui plures . Ibique in eorum presentia veniens* Domnus Milo Patavensis Ecclesie Episcopus , *una cum Advocato suo Uberto , retulerunt & ceperunt dicere , ac postulare mercedem* : Petimus vobis , Domne Liutaldus Dux , ut propter Deum, & anime vestre mercedem faciatis nobis rectum de Ugolino de Cingularia , qui tenet casam unam in jam dicta Civitate Padua juris jam dicti Episcopatus , & dedignatur propter nos distringi , aut justitiam facere . Et . . . . nobis de filiis quondam Fuscoli , qui tenent Molandinum unum in Fluvio Retrone . . . . ti Episcopatus, quem esterna die vincerunt supra quendam Singibaldum . *Cum ipse Domnus Milo Episcopus una cum Advocato suo Uberto taliter petiissent mercedem : tunc ibi loco per Judicum judicio, qui ibi fuerant , & per lignum , quod in sua tenebat manu , investivit jam dictum Milonem Episcopum & Advocatum ejus Uberto de jam dicta casa & molandino ad habendum ; & insuper misit bannum super predictum Episcopum & Advocatum ejus , & super predicta casa & molandino* in duo mille Mancosos aureos , *ut nullus quislibet homo &c. predictos* duo mille Mancosos aureos *se compositurus agnoscat , medietatem parti publice , medietatem eidem Episcopo . Finita est causa , & hanc notitiam propter securitatem ejusdem Milonis Episcopi & predicti Episcopatus fieri ammonuerunt .*

Quidem & ego Olveradus Domni Heinrici serenissimi Augusti Notarius ex jussione jam dicti Domini Ducis & Judicum ammonicione scripsi .

Factum est hoc Anno Dominice Incarnationis Millesimo Octuagesimo Quinto, Tercio die Marcii , Indictione VIII.

✠ *Hec Crux signum manus Domni Liutaldi Ducis , qui hanc noticiam fieri jussit .*
Ego Gotefridus Judex interfui .

Tantam irrogare pœnam minime mos fuit ; si *Mancusi* nomine *Marcham auri* designatam velimus . Ad hæc sub *Mancusi* , seu *Mancosi* vocabulo genus quoddam *Solidorum aureorum* aut *argenteorum* invenio . Anastasius in Vita Adriani I. memorat *in auro Solidos Mancussos numero ducentos* . Et in Vita Leonis IV. ait : *Multos ei in argento Mancosos præbuit* . Isoni Magistro *Philippei* appellantur *Mancusi* : *Philippeum* verò Papias Grammaticus , & Glossæ MStæ *Solidum* fuisse testantur . In vetustissima quoque Papyro Ravennate , Francis in Italia imperantibus , scriptâ, quam pag 175. Diplomat produxit celeberrimus Philologus Marchio Scipio Maffejus, legimus *scripto pretio Solidos Mancosos trecentos* . Neque dissimulabo , me reperisse in Diplomate Henrici I. Augusti , *Mancusos viginti* æquivalere *Solidis quinquaginta* . Sed fortasse *Mancusi* illi aurei æquiparantur *Solidis* argenteis . Diploma hoc nondum editum accipiat nunc Lector, quod autographum adservatur in Chartophylacio Monasterii Veronensis Sancti Zenonis .

Henrici II Regis & Imperatoris I. Diploma, per quod Monasterio Veronensi Sancti Zenonis omnia illius jura & bona confirmat , Anno 1014.

I*N nomine Sancte & individue Trinitatis . Heinricus divina favente clementia Romanorum Imperator Augustus . Quia Regalis & Imperialis potestas supra omnia & pre omnibus divino cultui debet esse semper intenta , & Ecclesiarum Dei sarcinam libenter portare ac sublevare , quatenus id agendo æternæ remunerationis premia percipere mereatur ; idcirco noverit omnium fidelium Sanctæ Dei Ecclesiæ, nostro-*

strorumque presentium scilicet ac futurorum industria Ildeprandum Veronensem Episcopum *humiliter nostræ serenitatis exorasse clementiam, quatenus ob amorem Dei omnipotentis, beatique Zenonis Confessoris Christi reverentiam, omnes proprietates & possessiones Monasterii predicti beatissimi Zenonis, ubi Corpus ejus sacrum quiescit humatum, & ubi nunc* Domnus Rozo *venerabilis* Abbas *preesse videtur, que ab antecessoribus nostris Regibus scilicet, & Imperatoribus, Episcopis, Comitibus, bonisque hominibus delegata sunt, & concessa, per nostræ munificentiæ Preceptum corroboraremus, modisque omnibus confirmaremus. Cujus ratas petitiones estimantes, misericordiaque omnipotentis Dei, & ejusdem beati Zenonis meritis & intercessionibus nos adjuvari sperantes, omnia Privilegia ac Precepta ipsius Monasterio quæ concessa & confirmata ac funditus delegata sunt priscis temporibus ab antecessoribus nostris Regibus vel Imperatoribus, seu omnes scriptiones, universasque res cum familiis & servis utriusque sexus, unde ipsum Monasterium juste & legaliter hactenus investitum permansit, & quicquid inibi legibus pertinere dinoscitur, tam per commutationes & precarias, quàm per oblationes & offersiones bonorum hominum, sive aliquas traditiones & quascumque donationes, quæ dici aut nominari possunt, per hanc presentem nostræ munificentiæ auctoritatem perpetuo confirmamus, modisque omnibus corroboramus: idest in eodem territorio Veronensi Monasteriolum constructum in honore Sancti Petri, quod dicitur Mauriatica: Villapicta: Castellum in Mauriatica, cum Capella in honore Sanctorum Firmi & Rustici: Castellum Herbetum cum cunctis adjacentiis & pertinentiis suis: Trebuntiolum: Vicum Aderis: Capellam Sancti Laurentii, sitam in ripa Padi, que dicitur Hostilia: Campum Walani: Campum Paliarium: Et Novoletum: & in Gajo Villam, quæ dicitur Aspo: Corticellam in Platone: Capellam Sancti Viti sitam in Portu: In Lavanio Cortem unam: In Monte Tauri Cortem unam cum Molendinis: Castellum Rommianum cum factiis Sancti Zenonis: & Montem, qui dicitur Alferia: In Lesinio, ubi dicitur Merlario, campos duos: In Clariano campos tres: in Puaro campos tres: in Laupha campum unum: in Sinevello Cortem unam: in Cavalo in Puiniano Cortem unam: Castellum Sancti Viti cum pertinentiis suis: Parona: Cassianum: Cellam Sancti Petri infra Civitatem Veronam cum pertinentiis suis: in Lacesis Cortem unam cum Capella in Sancte Christine: in Bardulini Cortem cum Capella Sancti Zenonis: in Cavi Cellam Sancti Andreæ cum pertinentiis suis: in Assi Corticellam unam: in Bellune massaricias tres: in Valle Trientina Cortem unam: in Lacbari Cortem unam: & res in Valle Caprinate, & in Valleputo: in Venti Capellam Sancti Viti cum pertinentiis suis: in Comitatu Brixiano in Puiniaca Corticellam unam: & res in Alsiano constitutas, & in Plasiano: & Cortem in Rivariola cum omnibus pertinentiis suis: in Comitatu Vicentino Cortem unam, que dicitur Cornetum: in Esculetum Cortem unam: in Comitatu Trevisiano Cellam Sancti Theonisti, & Sancti Martini cum omnibus adjacentiis suis: in Parma Cellam Sanctæ Eugeniæ infra Civitatem cum suis pertinentiis: in Civitate Florentia Capellam Sanctæ Mariæ, quæ dicitur Ferleuba, cum pertinentiis suis, & cum omnibus rebus ad præfatum Monasterium pertinentibus: cum Ecclesiis, Castellis, Vicis, colonibus, mancipiis, factitiis, & familiis utriusque sexus, terris, vineis, pratis, pascuis, silvis, aquis, aquarumque decursibus, molendinis, piscationibus, paludibus, cultis & incultis, rebus mobilibus & immobilibus, quantumcumque in supradictis locis eorum legitima dinoscitur esse possessio vel dominatio, tam de comparatu quàm & de quolibet attractu, omnia & ex omnibus ad memoratum locum pertinentibus.*

Specialiter tamen concedimus secundùm Precepta predecessorum nostrorum, ut in Regalibus silvis tam in Gajo quàm in ceteris pascuis licentiam habeant greges ovium suarum, nec non porcorum, jumentorumque vel ceterorum animalium ad ipsam Ecclesiam pertinentium, absque aliqua datione aut exactione pascua habere. Precipientes denique jubemus, ut nullus Dux, Marchio, Episcopus, Archiepiscopus, Comes, Vicecomes, Sculdascio, Gastaldio, nullaque nostri Imperii magna parvaque persona predicti Monasterii Abbatem vel Monachos aut eorum familias, servos seu liberos de omnibus prefatis rebus inquietare vel molestare aut disvestire presumat, nullum fodrum aut censum, neque teloneaticum persolvere cogantur. Nullus infra eorum Villas aut Castella, ingredi, Placitum tenere, aut eorum liberos sive famulos distringere vel pignorare, neque hospitari, seu aliquam functionem seu exactionem exigere audeat; sed habeant eorum naves licentiam eundi & redeundi per Padum, vel per Atasim, seu per cetera flumina absque ulla publica exactione & datione. Sed neque ipse Episcopus aliquid ab eis exquirat, seu aliquam molestiam inferat, nisi tantum

tum

tum quod antiquitus statutum est, in festivitate Sancti Zenonis aut Mancusos viginti , *aut* Solidos quinquaginta , *cum suis Clericis accipiat. Liceatque ipsis Monachis ex propria Congregatione Abbatem eligere, si ibi talem potuerint invenire; sin autem licentiam habeant cum consensu Episcopi, undecunque, sibi bonum pastorem eligere. Et si aliqui hoc Preceptum inrumpere temptaverint, licentiam habeant ipsi Monachi pro hac re aut ad nos, aut ad successores nostros reclamandi. Hoc vero & nos ob æternam remunerationem concedimus, ut Episcopus ejusdem Civitatis nullam umquam potestatem habeat aliquid inde abstraere vel sibi usurpare, aut alicui in beneficium dare; sed possint quiete & tranquille Dei misericordiam jugiter pro nobis exorare. Si quis vero hujus nostri Precepti violator extiterit, sciat se compositurum centum Libras auri obrizi, medietatem Kameræ nostræ, & medietatem predicti Monasterii Abbati vel Monachis. Quod ut verius credatur & diligentius ac firmius ab omnibus observetur, manu propria roborantes, sigillo nostro jussimus insigniri.*

Signum Domni Heinrici *serenissimi & invictissimi Imperatoris Augusti.*

Heinricus Cancellarius vice Everardi Episcopi & Archicancellarii recognovi.

Data XII. Kalendas Junii, Anno Dominicæ Incarnationis MXIV. Indictione XII. Anno Domni Heinrici Imperatoris Augusti regnantis XII. Imperii verò ejus I.

Actum Veronæ, in Dei nomine feliciter. Amen.

Appensa pendet Bulla plumbea ejusmodi.

Quæ verò hactenus dixi de *Mancusis*, in memoriam mihi revocant Caroli Crassi Augusti Diploma Anno DCCCLXXXIII. scriptum, atque ab Ughellio editum Tom 4. Ital. Sacr. in Episcop. Bergomatibus pro Ecclesia Bergomate, ubi transgressores dicuntur persoluturi eidem Ecclesiæ *triginta millia Mancosorum Aureorum.* Tantam indicere multam, minime mos veterum fuit; & quisnam illam quæso solvisset? Pauci sane, & ne ipsi quidem opulentissimi: quare vitiatum locum opinor. Sed juvat huc transferre, quæ Hickesius in Dissertatione Epistolari Tom. 2. Linguar. Veter. Septentrional. habet: *Monetæ percussæ argenteæ unum, ut videtur, apud Anglo-Saxones genus fuit: nempe argenteus ille Nummus, quem Penning, Pening, Penninc, & cum simplici N Pening* &c. *vocabant. Penning autem, qui a nobis Penningus Latino-barbare nuncupabatur, cujus nummulum argenteum, quem dicimus hodie* a three pence, *idest tres denarios Esterlingos, quod trutina probat, pondere & valore æquabat. Quinque Penningi pecuniæ argenteæ summulam, quæ Anglo-Saxonice,* a enne Scyling, *idest unum Scyllingum: & triginta Penningi summulam pecuniæ argenteæ, quam* a enne Mancus, *vel* aenne Mancs, *idest unam Mancusam constituebant (vel unam Marcam.)* Mearc *enim, sive* Marc *apud Anglo-Saxones idem argenti pondus, ac Mancus significabat* &c. *Mancusa pariter argentea, quæ triginta Penningos tales continebat, nonaginta nostros valebat Penningos, seu tres excusos patriæ nostræ nummos argenteos, quos vocamus* Halfcrowns. *Mancusa verò, vel Mar-*

ea auri, *decies valebat Mancusas argenti*, *secundùm valorem*, *quo aurum argentum superabat apud Græcos & Romanos*. Ita Hickesius. *Folles* etiam mihi commemorandi sunt, antiquissimum pecuniæ genus *Pholles* ab aliis appellantur. Græcæ originis fuerunt, ac de iis eruditionis Græcæ & nummariæ studiosi multa dixere. Præterire tamen piaculum ducerem, quid in hanc rem adnotavit Salmasius in Notis ad Lib. Tertulliani de Pallio pag. 112. Nempe e Rationali Græco in Regia Parisiensi Bibliotheca adservato educi, quid Græcorum Nummorum species quædam proportionis inter se haberent. *Nummus*, inquit, *Aureus tum duodecim Milliarensibus argenteis valebat*. *Milliarense* (hujusmodi Solidorum est mentio in Chronico Vulturnensi Part. II. Tom. I. Rer. Italicar) *viginti quatuor æreis Follibus*. *In bessem nummi aurei*, *Dicerati nomine*, *postulabant exactores Folles sexdecim pro Hexapbollo*: *sex Folles bes aurei cum Dicerato & Hesapbollo*, *Milliarensia octo colligit*, *& Folles du & viginti*. Suidas *Follem* non aliud quàm Obolum fuisse scribit. Ærei plerique Folles fuere; sed & Argenteos non defuisse fortassis ostendi possit. Aureos tantùm agnoscit Gutherius Lib. 3. Cap. 17 de Offic. Dom. August. qua in re deceptum illum puto. Marcellinus Comes in Chronico ad Annum Christi CCCCXCVIII. de Anastasio Imperatore hæc habet: *Nummis*, *quos Romani Terentianos* (Sirmondus recte suspicatur legendum *Ternuntios* aut *Teruntianos*) *vocant*, *Græci Follares* (alii Codices habent *Folles*) *Anastasius Princeps suo nomine figuratis*, *placibilem Plebi commutationem distraxit*. Et hujus quidem Græcæ pecuniæ, hoc est *Follium*, sive *Follarium*, antiquissimus est usus ac nomen: nam & ejus mentio est in Codice Theodosiano, & apud Lampridium, & penes Sanctum Augustinum Lib. 22. Cap. 8. de Civitate Dei, atque alibi, uti & apud Evodium Episcopum Uzalensem Lib. prim Cap. 14. de Miraculis Sancti Stephani. Idque etiam confirmabit vetusta Inscriptio apud Gruterum pag. 810. 10.

Ad Bucinum Lucaniæ Oppidum.

IN QVEM INDVXI SARCOPHAGVM

IN QVEM DVM RECEPTVM FVERIT CORPVS MEVM

NVLLI VNQVAM LICEAT ACCEDERE NEQVE VEXARE OSSA MEA

NON FILIVS NEQVE NEPOTES NEQVE DE AFFINITATE VLLVS

SI QVIS AVTEM INFRINGERE VEL APERIRE AVSVS FVERIT

IS TVM INFERET POENÆ NOMINE REIPVBLICÆ FOLLES MILLE

SANE NÆVIA PRISCA

SI PERMANSERIT VSQVE IN DIEM FINITIONIS SVÆ

RECIPIETVR IBI IVXTA MARITVM SVVM.

Alteram

Alteram accipe e schedis meis.

Aquilæ in Civitate Aprutina pro foribus Sanctæ Mariæ de Rojo basis, super qua ex pedum vestigiis statua olim collocata fuisse dignoscitur.

DEDICATA III. KAL. IVL

VRSO ET POLEMIO CONS

OB CVIVS DEDICATIONEM

DEDIT PLEBI VRANE

AD AEPVLVM CONVIVII

PANEM ET VINVM TAVROS II. VERBECES XV.

PRÆTEREA ET ARCÆ EORVM FOLLES M ....

EX QVORVM VSVRIS PER SINGVLOS ANNOS CONVIVIVM

DEDICATIONIS SIBI EXSIBEANT.

Posita est Inscriptio Anno Christi CCCXXXVIII. Neque prætaribo, quæ de his aliisque Græcis Nummis scribit Scholiastes Basilicorum Eclog. 23. *Nosse*, iniquit, *oportet*, *Ceratium unum Follibus valere duodecim*, *sive Miliarisio dimidio*. *Valent itaque Ceratia duodecim Nomismate medio: nam integrum Nomisma continet Miliarisia duodecim*, *seu Ceratia XXIV*. Qui plura cupit *de Follibus*, & *Milliarensibus* adeat Dionysii Petavii magni viri Diatribam in Sancti Epiphanii Opusculum de Mensur. & Ponderibus.

Michelatos, seu *Michalatos*, aut *Michaëlitas*, Michaëlis Græci Augusti nomine signatos; & *Romanatos* a Romano Græcorum Imperatore ita appellatos, novimus. Occurrunt quoque *Esmerati* in Charta, quam adservat Sublacensis Monasterii Tabularium. Hanc etiam tenebris ereptam Lector accipiat.

Leonis Sublacensis Abbatis Charta, per quam agros emit a Marco Archipresbytero &c. Anno 936.

A*Nno Domino propitio Pontificatus Domni Leonis summi Pontificis & universalis VI. Papæ in sacratissima Sede beati Petri Apostoli Primo*, *Indictione IX. Mense Junio die II. Quoniam certum est*, *nos videlicet Marco religioso Archipresbitero*, *seu Petronia honesta femina*, *nec non & Andrea Monetario*, *Dominicus & Stephania honesta femina jugalibus*, *ac die cessissemus & cessimus atque tradidimus*, *nec non & venumdavimus*, *nullo nobis cogente neque contradicente vel suadente aut vim faciente*, *sed propria spontaneaque nostra voluntate*, *vobis* Domno Leone *humilis Presbitero*, *& coangelico* Abbati *venerabili* Monasterio Sancti Benedicti, *quod situm est* in Sublaco, *seu Johannis atque Crescentium venerabilibus Diaconis & Monachis ex eodem Monasterio*, *cunctamque Congregationem servorum Dei*, *successoribus vestris*, *vel cui eas vobis largire & concedere placueritis*, *idest terra sementaricia in integrum capacitatis modiorum plus minus XXV. cum parietinis desertis*, *& cum omnibus ad eas generaliter & in integrum pertinentibus: posita foris juxta Porta Majore in fundum*, *qui vocatur* ...... *juris venerabilis Scole Cantorum*, *que appellatur Orfanotrophyo*; *& inter affines a tribus lateribus Vie publice circumdant*, *& a quarto latere Arco marmoreo majore ante suprascripta Porta*, *unde & Charta tertio genere nomine nostro facta esse videtur*. *Cum hanc cessio venditionis charta vobis contradidimus charta securitatis ad nomen de me supra scripto Andrea facta*, *quas facere visa fuit Anna germana mea*, *& cessio venditionis charta ad nomen Johanni suprascripto quondam Monetario genitore meo facta*. *Cum alias moniminas novas ac vetustas apud me meosque heredes & successores rogarunt ad con-*

fer-

servandum & salvas faciendum pro alia terra, que mias esse continere videtur, & pro hoc eas vobis minime tribuere potuimus; sed quandoque vobis vestrisque successoribus necesse fuerit pro vestra defensione, ostendere & demonstrare spondeo gratis & absque omni pecunia in omni tempore. Et si ex predicta terra qualisvis charta a nos nostrosque heredes & successores contra vos vestrisque successoribus litigandum (quod absit) ostensa fuerent; tunc vacuam & inanem & absque omni robore firmitatis decernimus permanere. Pro qua etiam suprascripta terra sementaricia in integrum ad modiorum plus minus XXV. cum parientinis desertis, & cum omnibus ad eas pertinentibus, ut superius legitur, accepimus nos suprascripti venditores a vobis suprascripti emptores in presentia subscriptorum testium, videlicet in argento bono optimo Esmeratos Libram *justoque pensantem, novoqus placibiles. In omnem veram decisionem, & ab odierna die licentiam habeatis in suprascripta terra, ut superius legitur, de presenti introëundi, utendi, fruendi, possidendi, vendendi, donandi, commutandi, etiam chartam renovandi, & quicquit exinde facere sive peragere volueritis, in vestram, vestrisqus heredibus & successoribus sit potestate. Et numquam a me, neque ab heredibus & successoribus nostris, aut a nobis summissa magna parvaqus persona contra vobis vestrisque successoribus aliquam aliquando abeatis questionem, onus aut calumniam, sed in omni tempors ab omni homine, in omni loco, ubi & ubi vos vestrisque successoribus necesse fuerit, stare nos una cum heredibus & successoribus nostris, & defendere promittimus vobis vestrisque successoribus. In qua & juramento dicimus per Deum omnipotentem, sanctque Sedis Apostolice, seu salutem beatissimi, & Apostolici Domni Leoni sanctissimi Sexti Pape, hec omnia, que bujus cessio venditionis chartam seriem textus eloquitur, inviolabiliter conservare atque adimplere promittimus. Si vero (quod absit) & quoquo tempore nos vel heredibus & successoribus nostris vobis vestrisque successoribus, aut contra hanc cessio venditionis charta, quam sponte fieri rogavimus, agere aut causare presumpserimus, pro quovis modi ingenio, quod sensum humanum intelligere vel capere potest, & minime defendere potuerimus aut noluerimus, vel amplius pretium vobis vestrisque heredibus successoribus quesierimus, tunc non solum perjurii reatum incurramus, verum etiam daturi nos promittimus una cum heredibus & successoribus vobis vestrisque successoribus ants omne litis initium pens nomine suprascriptum argentum in duplum, & post penam absolutionis manente hanc cessionis venditionis charta seriem in sua nichilominus maneat firmitate. Quam scribere rogavimus Leonem Scriniarium & Tabellionem Urbis Romæ, in qua & nos suprascripti subtus manu propria subscripsimus, & signa sancte Crucis fecimus, & testes qui subscriverent, rogavimus, & vobis suprascripti contradidimus in Mense & indictione suprascripta IX.*

✠ *Marco Archipresbiter huic cessio venditionis charta in venerabili Leone Abbate a me facta manu propria subscripsi, & testes qui subscriberent, rogavi.*

✠ *Signum manu suprascripta Petronia venditrice signum Crucis feci.*

Andrea in Dei nomine Consul in hanc cessio venditionis charta testis signum ✠ *feci, & testes, qui subscriberent, rogavi.*

Signum manu Stephania signum ✠ *feci, & testes, qui subscriberent, rogavi.*

Nycolaus in Dei nomine Consul & Dux, testis rogatus signum ✠ *feci.*

Baduaro in Dei nomine Consul & Dux, testis rogatus signum ✠ *feci.*

Petrus in Dei nomine Consul & Dux, testis rogatus signum ✠ *feci.*

Leo in Dei nomine Consul & Dux, testis rogatus signum ✠ *feci.*

Romanus in Dei nomine Consul & Dux, testis rogatus signum ✠ *feci.*

Ego Leo Scriniarius & Tabellio Urbis Romæ complevi & absolvi.

Vide quot Consules & Duces hisce tabulis subscripserint. Verùm in notas Chronologicas hujus Chartæ irrepsisse mendum videatur, quum Leo *Sextus* appelletur, qui in Historia Ecclesiastica *Septimus* inscribitur. Nil tamen immutare volui: fortassis enim Leo VI Papa Anno DCCCCXXVIII electus, uti verus Pontifex post ejus mortem non est agnitus. Ceterum quod est ad *Esmeratos* in Charta hac memoratos, nullum puta peculiaris pecuniæ genus hoc nomine designari, sed tantummodo Solidos *Esmeratos* fuisse nuncupatos, qui ex argento *mero*, sive bene purgato constabant. In Capitulari Caroli Calvi apud Baluzium Tom 2. pag. 178. legitur: *Quorum argentum ad purgandum acceperint, ipsum argentum Exmerent*. Ubi *Exmerare* pro *bene purgare*. Singularis contra nummorum species *Perperi* fuere (Græca pecunia), quorum frequens est mentio in Chronico Veneto Danduli, atque in Orientalium Populorum monumentis. Marino Sanuto juniore teste in Histor. Venet.

Tomo

Tomo XXII. Rer. Italicar. duo *Perperi* æquabant unum *Ducatum aureum* Venetum. Hi etiam appellati *Hyperperi* sive *Hyperpera*. De his post Du-Cangium egit Clarifs. Vir Sebastianus Paulius in Additamentis ad Beverini Syntagma de Ponderibus. Græcorum quoque Nummi argentei vocati fuere *Aspri*, aut *Albi*, de quorum nomine & æstimatione consule nuper laudatum Du-Cangium in Differtat. de Nummis Græcorum. Attamen Sanutus junior indicare videtur *Aspros* non alios fuisse a *Perperis*; dum fcribit, unum Ducatum aureum Venetum (nunc *Zecchino*) duobus *Aspris* pretio suo respondisse. *Melechinos*, seu *Malachinos* valentes octo Groffos supra commemoratos a Cabrofpino in sua fcheda vidimus. Hos Cencius Camerarius in Ceremoniali Romano *Meloquinos* appellat; eosque *Monetæ Italicæ* speciem fuisse opinator Du-Cangius. Arabicæ sive Saracenicæ originis vocem hanc extitisse censeo, a *Melech*, idest Rex, deductam, quòd essent Nummi ab illius gentis Rege percussi. *Tareni* verò cudebantur in Apulia & Sicilia. Sed & *Tareni Africani* a Leone Ostiensi memorantur. *Imperialium* Denariorum, sive Solidorum mentio in Italia occurrere incipit Sæculo XII. (fortassis etiam vetustior est) sive illi Nummi forent in Imperiali Ticinensi Moneta percussi, sive a Friderico I. Augusto, Cæsarei nominis in Italia propagatore, adinventi. In Charta Gerardi Archiepiscopi Ravennatis Anno MCLXXVI. fcriptâ, quidam Emphyteuta pollicetur, se quotannis persoluturum *Imperialem unum*. Fridericus II. a Ricardo de Sancto Germano ad Annum MCCXXXVI. *novos Imperiales* cudisse dicitur. *Imperialium* verò Libra quanti foret, innuit Matthæus Paris ad Annum MCCXLIX. commemorans *octodecim millia Librarum de Moneta Imperialium, quæ tantum fere valet, quantum Esterlingorum*. Et celebres quidem tunc in Italia quoque fuere denarii *Sterlingi*, ex quibus vario modo pro temporum diversitate apud Gallos & Britannos Libra conficiebatur. De iis consulendus laudatus Du-Cangius in Glossario Latino. Mihi fatis eft in hanc rem producere Chartam unam, ex MSto Cencii Camerarii Codice descriptam, in qua *Sterlingorum* eft peculiaris mentio.

Confessio facta a Johanne de Columna Sanctæ Romanæ Ecclesiæ Cardinali, de pecunia sibi persoluta nomine Gregorii IX. Papæ, Anno 1232.

IN nomine Domini. Anno Dominicæ Incarnationis Millesimo Ducentesimo Trigesimo Secundo, Pontificatus Domini Gregorii Papæ IX. Anno Sexto, Indictione V. Mense Aprili die II. Nos Johannes de Columna, divina miseratione titulo Sanctæ ... Presbyter Cardinalis, confitemur & recognoscimus hac presenti die recepisse a te Caponigro Provenzano Mercatore Senensi, socio Bobonis Johannis Bobonis Camsoris Domini Papæ, solvente vice & nomine Domni Gregorii Papæ IX., septuaginta Marcas bonorum novorum & Legalium Sterlingorum, scilicet XIII. Solidis, & IV. Sterlingis pro Marca qualibet computatis. Item & viginti Uncias boni & legalis auri Tarenorum Regni Siciliæ ad pondus Romanum. *Item &* ducentas & viginti Libras bonorum Provenienfium Senatus. *Item &* octo uncias & unam quartam boni auri pulveris ad pondus Romanum. *De quibus omnibus vocamus nos bene quietos & pacatos integre, exceptioni non numeratæ vel non solutæ pecuniæ, aut non ponderati auri renuntiando. Quæ omnia pro nobis & successoribus nostris promittimus tibi dicto Caponigro recipienti pro Domino Papa præscripto firmiter observare, & contra nullo modo venire.*

Actum præsentibus his testibus ad hoc specialiter rogatis, scilicet Magistro Dicibile Camerario, Johanne Barario Jumentario ab aug ... Oddone Adulterino, Radulfo de Zagarola, Daynese Octonello, Gracia de Sena testibus.

Ego Johannes Fortisbrachius, Dei gratiâ sacri Romani Imperii Scriniarius, quia his omnibus interfui scripsi rogatus.

Sed quando heic *Libræ Provisinorum*, sive *Provisiensium Senatus* commemorantur, earumque fæpe occurret mentio in aliis Contractibus, quos in hoc eodem Opere evulgavi, aliquid heic mihi de iis differendum eft. Blancus in Tractatu Historico de Monetis Francicis, multos variosque Nummos indicat sub Carolo Calvo percussos, atque inter cetera subdit: CASTIS PRUVINIS. *ideft Provins en Brie. Ejus ager in Capitularibus Caroli Calvi appellatur Pagus Provinisus & Provinensis. Apud Auctores, atque in Chartis sub tertia Regum Francorum Stirpe, fæpe fit mentio Solidorum ac Librarum Provinensium. Ego de iis fusius loquar in Tractatu de Monetis Prælatorum ac*

Baronum : quem Librum an is umquam con fecerit, edideritque, incompertum est mihi. Du-Changius monetam Ducum Campaniæ ita appellatam censet. Equidem sæpe vidi in Contractibus Romæ scriptis Sæculo XII & sæpius Sæculo XIII in publico usu ibidem fuisse *Libras Provisinorum Senatus*, hoc est Libras ex denariis sive Solidis Romæ percussis, quarum, ut puto, æstimationem Senatus Romanus decreto suo firmarat. Petrus Manlius, qui Anno Christi MCLVII. floruit, in Histor. Basilic. Vaticanæ, Tom. 7. Actor. Sanctorum Mensis Junii a V. Cl Patre Conrado Janningo Soc. Jesu edita, pag. 38 scribit, datos Canonicis *tres Solidos Provinienses pro clareto*. Apud Turrigium Part. 2. Cap. 3. de Crypt. Vatican. in pergamena legitur : *XVI. Kalendas Augusti obiit felicis recordationis Innocentius Papa III. relinquens Basilicæ nostræ inter alia sex Libras Provisinorum pro anniversario suo*. Mirum certe Lectori videatur, Romanos ab humili Oppido Provinensi appellationem Monetæ aut Libræ suæ fuisse mutuatos. Et quamvis Oppidum illud non longe a Parisiis distet, ac fortassis olim ab aliquo Francorum Regum ibi versante edictum quodpiam emanare potuerit ad constituendum Libræ currentis pretium ; aut ibi officina monetaria denariis nomen conferre potuerit, quod postea in Italiam quoque permearit ; attamen Le Blanci conjecturam, a Du Cangio postea probatam, ne ipse quidem Janningus amplexus est, nummosque Romanos appellatos potius putat a *Provisionibus*, seu reditibus Ecclesiarum. Nihilo tamen secius Provinense Oppidum in Gallia celebre fuisse ob amplissimas nundinas reperio ; & apud Rolandinum Bononiensem in Summa Art. Notar. scripta Sæculo Christi XIII memorantur *decem brachia panni de Pruyn* : quæ omnia famam loci illius apud Italos propagare potuerunt. Interea erit heic locus Chartis tribus, quas e supralaudati Cencii Codice MSto desumtas evulgare congruum puto : non parum enim præsidii hæ conferent ad dignoscendum, quanti olim penderetur Libra *Provisinorum*, sive *Proventensium*, vel *Provenientium*.

Chartula refutationis factæ a Guidone Sanctæ Mariæ Trans Tiberim Presbytero Cardinali, & Johanne Guidonis de Papa, & Petro Romano, & Henrico fratribus & filiis quondam Cencii de Papa, super Civitate Castellana : Anno 1195.

IN nomine Domini. Anno Dominicæ Incarnationis Millesimo Centesimo Nonagesimo Quinto, Anno IV. Pontificatus Domni Cœlestini III. Papæ, Indictione XIII Mense Februario, die VII. Nos quidem Johannes Guidonis de Papa pro medietate subscriptæ rei, & nos Guido Dei gratiâ titulo Sanctæ Mariæ trans Tiberim Presbyter Cardinalis, nec non & Petrus, Romanus, & Henricus germani fratres & filii quondam Domini Cencii de Papa. Sed ego Petrus pro me & nepotibus meis, scilicet Bonaventura & Romano filiis olim Bonaventuræ fratris mei, quorum tutor sum, eis a manibus Domni Saiffonis Primicerii Judicis datus, sicut per instrumentum Inventarii manu Romani de Rubia Scriniarii scriptum apparet. Et ego Petrus Bonaventuræ nepos prædictorum fratrum una cum prædicto Domino Petro patruo meo & curatore in hoc mihi a manibus Dominorum Judicum, scilicet Saiffonis Primicerii, & Johannis Saiffonis Arcarii dato, in eorumdem Judicum præsentia, & per eorum auctoritatem atque decretum, quantum ad dictos Minores pertinet, pro altera medietate, pro portione tamen unicuique nostrum & ipsorum Minorum competente ; in præsentia Domini Petri de Judice Causidici, & subscriptorum testium ; Omnes similiter, ut dictum est, pariter propria nostra voluntate renuntiamus, & generaliter refutamus vobis Domino Cinthio Dei gratiâ Ecclesiæ Sanctæ Luciæ in Silice Diacono Cardinali, & Domni Papæ Camerario, mandato quoque & Procuratori præfati Domni Papæ Cœlestini ad hoc specialiter constituto, ad opus & utilitatem ipsius Domni Papæ, & successorum ejus, ac totius Ecclesiæ Romanæ perpetuo: idest omnem litem & petitionem, quam ipsi Domno Papæ & Ecclesiæ Romanæ fecimus, petivimus, petere vel facere potuimus, videlicet de universa portione quondam Petri Præfecti, illarum scilicet mille Marcarum argenti, quas ei & suis consortibus olim Domnus Papa Adrianus IV. debuit. Pro quibus ei Civitatem Castellanam & universum Comitatum ejus, ac Montem Altum obligavit, & jure pignoris tradidit, sicut per Privilegium ipsius Domni Papæ Adriani apparet ;

ret; & ad præsens vobis pro dicto Domno Papa reddimus, & publice reinvestientes, corporalem traditionem transferimus, & ex eis jam traditam confirmamus omnes res & possessiones, videlicet domos, casalinos, terras & vineas, hortos, canapinas, atque oliveta, Molendinum, & Viam Molarum, cum arboribus fructiferis, & infructiferis, & omnibus suis pertinentiis. Quæ res & possessiones nobis pertinent, vel pertinere videntur, & eas usque modo jure obligationis tenemus & tenuimus, & in corporibus vel in actionibus habuimus in dicta Civitate Castellana intus & de foris & toto Comitatu; quæ ut dictum est, nobis pertinent pro duabus partibus centum Librarum Denariorum Papiensium, quas olim Domina Purpura Amita nostra prælibato Petro Præfecto viro suo nomine dotis dedit, sicut per dotalia Instrumenta apparet, quæ ad majorem Ecclesiæ Romanæ cautelam vobis damus. Quodcumque itaque jus & quamcumque actionem personalem & in rem, sive hypotecariam tam etiam ad agendum, quàm excipiendum, quod, quamve in omnibus prædictis rebus Civitatis Castellanæ intus & de foris, & totius Comitatus ejus, & in omni patrimonio Ecclesiæ Romanæ, & specialiter in omnibus bonis in corporibus vel in actionibus constitutis, quæ fuerunt olim prædicti Petri Præfecti, habemus; & specialiter adversùs modernum Petrum Præfectum, & ejus fratres, atque adeo adversùs aliam quamcumque personam habere quoquo modo possemus, respectu vel jure duarum partium præfixæ dotis centum Librarum Denariorum Papiensium & fructuum, usurarum vel accessionum earum pœnæ, vobis pro dicto Domno Papa & ejus successoribus, ut dictum est, procuratorio nomine cedimus & mandamus, & quantùm ad ipsum Domnum pertinet refutamus, & ut utili possitis & directa actione intendere, vos in re prædicti Domni Papæ & Ecclesiæ Romanæ procuratores facimus.

Hanc autem refutationem, restitutionem, concessionem, & mandatum vobis, ut dictum est, facimus pro octoginta duabus Marcis argenti & dimidia, quas nobis, ut dictum est, pro omni jure nostro duarum partium prædictæ dotis centum Librarum Denariorum Papiensium pro dicto Domno Papa, & tota Romana Ecclesia, & ex ejus pecunia, ut dictum est, procuratorio nomine datis atque persolvitis pro ducentis sex Libris Proveniensium Senatus, & quinque Solidis, eo quod Denarius Papiensis secundùm statutam formam a Judicibus, & Mercatoribus Urbis, duodecim Denarii pro viginti Proveniensibus veteribus nunc computantur: & habita portione Proveniensium veterum ad Provenienses Senatus, qui nunc duodecim Provenienses veteres pro sex Proveniensibus & dimidio Senatus cambiantur. Unde usque ad prædictam summam argenti extenduntur dictæ duæ partes prælibatæ dotis. *Quas autem argenti Marcas nobis Johanni Guidoni pro medietate, & nobis prædictis fratribus una cum dictis Minoribus pro altera medietate, videlicet mihi Petro pro me & dictis impuberibus, quorum tutor sum, & mihi Petro Bonaventuræ cum dicto patruo & curatore meo, & pro portione mihi competenti, decreto prædictorum Judicum, quantùm ad portionem mei Petri & prædictorum impuberum pertinet, datis & solvitis. De quibus omnibus, & de omni nostro jure, quantùm ad dictam dotem pertinet, bene nos quietos vocamus, & non solutæ pecuniæ, seu non redditæ dotis exceptionem in omnibus & per omnia refutamus. Ideoque amodo dictus Domnus Papa & tota Romana Ecclesia ex hac causa quietæ semper & pacifice maneat. Insuper promittimus vobis hoc nostrum jus, vel partem nemini alii concessisse, obligasse, nec aliter alienasse. Et si aliquando, quod absit, ex hac causa per Petrum nunc Præfectum, vel per ejus fratres, seu per aliam quamlibet personam, seu etiam per alienationem, vel concessionem a nobis factam, dictus Domnus Papa & successores ejus, vel Ecclesia Romana damnum aliquod de jure patientur, quantum ad dictam summam argenti pertinet, quanti erit damnum, tantum auctoritate propria sine juris offensa & alicujus Curiæ proclamatione, & nostra contradictione, in nostris bonis eis placentibus jure pignoris vendicent: & si contradicere voluerimus, a jure, quod in eisdem bonis habebimus, cadamus, & ipsum damnum duplum emendare modis omnibus teneamur. Præterea ego Petrus Cencius de Papa, sciens me legibus adjuvari, eo quod pro Minore intercedo, illud juris vel legum auxilium, quod pro me in hac causa introductum est, omnino refutans, vobis pro dicto Domno Papa & suis successoribus promitto, si aliquo in tempore dictus Domnus Papa & successores ejus, vel Ecclesia Romana per prædictum Petrum nepotem meum, cujus Curator sum, occasione minoris ætatis, vel aliter quoquo modo damnum aliquod patientur, quanti erit damnum, tantum in meis bonis eis placentibus jure pignoris vendicet. Novissime autem nos omnes prædicti pro nobis, & nostris heredibus & successoribus, & ego specialiter Petrus pro me & dictis impuberibus, quorum Tutor sum, tutelari officio vobis pro dicto Domno Papa & suis successoribus, ac tota Romana*

mana Ecclesia, quæ dicta sunt, omnia observare, defendere, & adimplere promittimus sub pœna totius suprascriptæ summæ argenti duplæ; & solutâ pœnâ hæc Chartula firma permaneat: quam scribere rogavimus Johannem Leonis Scriniarium in Mense & Indictione suprascripta XII.

Petrus de Cencio, Viserius Domni Papæ, testis.

Petrus Malagromus, Viserius Domni Papæ, testis.

Johannes Gregorii a Coliseo, testis.

Curtesius, testis.

Paschalis, Cambitor, testis.

Andreas, Custos Cameræ, testis.

Leonardus, Janitor Cameræ, testis.

Bartholomæus Insulæ, testis.

Bartholomæus Peponis, testis.

Ego Johannes Leonis, Sanctæ Romanæ Ecclesiæ Scriniarius, habens potestatem dandi tutores & curatores, emancipandi etiam, decretum interponendi, & alimenta decernendi, complevi, & absolvi.

Altera Charta refutationis factæ a filiis Cencii Romani de Papa de facto Civitatis Castellanæ;
Anno 1195.

IN nomine Domini: Anno Dominicæ Incarnationis Millesimo Centesimo Nonagesimo Quinto, & Anno IV. Pontificatus Domni Cœlestini III. Papæ, Indictione XIII. mense Februario, die XXV. Nos quidem Tederada uxor Andreæ Stephani Raineriis de Stephano, & Romana uxor Gentilis Fortivoliæ, germanæ sorores, filiæ quondam Cencii Romani de Papa, una cum Stephano Johannis Crassi Curatore nostro, in hoc nobis a manibus Domini Johannis Saissonis Arcarii, & Henrici Dativi Judicis dato: & nos Stephanus Johannis Crassi Tutor Gattæ & Bonæ filiarum olim dicti Cencii, eis & sic patrimonio a dicto Henrico Dativo Judice datus pro ipsis impuberibus, in præsentia eorumdem Judicum, & per eorum auctoritatem atque decretum, in præsentia Domni Octaviani Dei gratiâ Ostiensis & Velletrensis Episcopi, atque Domni Cencii titulo Sancti Laurentii in Lucina Presbyteri Cardinalis, & Domni Fidancii titulo Sancti Marcelli Presbyteri Cardinalis, atque Domni Gregorii Dei gratiâ Ecclesiæ Sanctæ Mariæ de Porticu Diaconi Cardinalis, & Petri de Judice Causidici, & subscriptorum testium: propria nostra voluntate renuntiamus, & generaliter refutamus vobis Domno Cencio gratiâ Dei Ecclesiæ Sanctæ Luciæ in Silice Diacono Cardinali, & Domni Papæ Camerario, mandato quoque & Procuratori præfati Domni Papæ Cœlestini ad hoc specialiter constituto, ad opus & utilitatem ipsius Domni Papæ & successorum ejus, ac totius Romanæ Ecclesiæ perpetuò: idest omnem actionem & petitionem, quam ipsi Domno Papæ & Ecclesiæ Romanæ fecimus, petivimus, petere, vel facere potuimus pro portione olim prædicti Cencii Romani de Papa patri nostro competenti; videlicet ex universa portione quondam Petri Præfecti, illarum scilicet mille Marcarum argenti, quas ei & suis consortibus olim Domnus Adrianus Papa IV. debuit: pro quibus eis Civitatem Castellanam, & universum Comitatum ejus ac Montem Altum obligavit, & jure pignoris tradidit, sicut per Privilegium ipsius Domni Papæ Adriani apparet; & ad præsens vobis reddimus & tradimus omnes res & possessiones in corporibus & actionibus constitutas, quas in dicta Civitate Castellana intus & de foris, & in toto Comitatu ejus habemus. Quæ res nobis & dictis impuberibus pertinent, vel pertinere videntur jure obligationis pro tertia parte quinquaginta Librarum ejusdem Monetæ, nomine donationis propter nuptias; quam idem Præfectus prædictus Dominæ Purpuræ fecit, atque pro portione nobis, ut dicitur competenti centum aliarum Librarum Proveniensium, vel Inforciatorum, *quas prædictus Præfectus ipsi Dominæ Purpuræ in suo testamento reliquit. Quodcumque itaque jus & quamcumque actionem personalem & in rem, sive hypothecariam, tam etiam ad agendum, quam excipiendum, quod, quamve in omnibus rebus Civitatis Castellanæ intus & de foris, & totius Comitatus ejus, & generaliter in omni patrimonio Ecclesiæ Romanæ, & specialiter in omnibus, in corporibus, vel in actionibus constitutis, quæ fuerunt olim prædicti Præfecti, habemus, & specialiter adversùs modernum Petrum Præfectum, & ejus fratres, atque adversùs aliam quamcumque personam habere quoquo modo possemus, respectu vel jure totius portionis nostræ, & dictarum sororum nostrarum præfixæ dotis & donationis atque legati, fructuum, usurarum, vel accessionum eorum, & pœnæ, vobis, ut dictum est, pro dicto Domno Papa & suis successoribus, ac tota Romana Ecclesia procuratorio nomine refutamus, cedimus, & mandamus, & ut utili possitis & directa actione intendere vos in re prædicti Domni Papæ procuratores facimus.*

Pro quadraginta Marcis argenti, quas nobis præ-

prædictis sororibus, una cum dicto Curatore nostro, & mihi Stephano Johannis Crassi pro dictis impuberibus, quorum Tutor sum, pro omni jure nostro præfixæ dotis centum Librarum Denariorum Papiensium, pro dicto Domno Papa & ex ejus pecunia procuratorio nomine, decreto prædictorum Judicum, datis atque persolutis: & pro aliis undecim Marcis argenti, quas nobis pariter, ut dictum est, datis pro omni jure nostro præfixæ donationis atque legati: eo quod habita ratione Denariorum Papiensium ad Provenienses veteres, & Proveniensium veterum ad Provenienses Senatus, secundùm statutam formam a Judicibus & Mercatoribus Urbis, dicta portio nostra dotis prædictæ, donationis & legati, usque ad dictam summam quinquaginta unius Marcarum argenti extenditur. *De quibus omnibus, & de omni nostro jure prædictæ dotis, donationis, & legati, nos bene quietos vocamus, & non solutæ pecuniæ, seu non redditæ dotis exceptionem omnino refutamus. Ideoque amodo dictus Domnus Papa & successores ejus, ac tota Romana Ecclesia de hac causa quietè semper & pacificè maneat. Insuper promittimus vobis, hoc nostrum jus, totum, vel partem, nec nos, nec olim patrem nostrum alii obligasse, concessisse, nec aliter alienasse, & ex quo nos specialiter prædictæ sorores legitimam vigintiquinque annorum ætatem habebimus, si a Romana Ecclesia erimus excitatæ, quæ dicta sunt, omnia confirmare promittimus. Ad hæc autem nos Stephanus Rainerii de Stephano, & Stephanus Johannis Crassi vobis pro dicto Domno & successoribus ejus, ac tota Romana Ecclesia procuratorio nomine, fidejubemus & legitime promittimus, si aliquando, quod absit, de hac causa per Petrum nunc Præfectum, vel per ejus fratres, seu per eorum successores vel heredes, sive per aliam quamcumque personam, seu etiam per concessionem, obligationem, vel alienationem a dictis minoribus & impuberibus, sive a patre quondam earum factam, vel etiam per ipsas minores, dictus Domnus Papa & successores ejus & Ecclesia Romana damnum aliquod de jure patietur, quantùm ad dictam summam argenti pertinet, quanti erit damnum, tantum sine juris offensa & alicujus Curiæ proclamatione, & sine nostra contradictione, in nostris bonis & possessionibus vis placentibus auctoritate propria jure pignoris vendicent. Et si aliquo modo contradicere voluerimus, a jure, quod in eisdem bonis habebimus, omnino cadamus, & ipsum damnum duplum emendare teneamur. Pro quo damno, si, quod absit, acciderit, vobis pro dicto Domno Papa & suis successoribus procuratorio nomine pignori ponimus & obligamus omnes res & possessiones nostras rusticas & urbanas, quas, quantùm ad ipsum damnum, si acciderit, pertinet, pro nobis & nostris heredibus & successoribus a dicto Domno Papa & suis successoribus ac Romana Ecclesia precario & eorum nomine possidemus. Et huic promissioni & obligationi scientes nos legibus adjuvari, eo quod pro minoribus intercedimus, illud omnino juris vel legum auxilium, quod pro nobis in hac causa introductum est, refutamus, & omnem exceptionem, si qua uti possemus ad infirmanda quæ dicta sunt, pariter refutamus. Novissime autem nos prædictæ sorores pro nobis & nostris heredibus & successoribus, & ego Stephanus Johannis Crassi pro me & dictis impuberibus, quarum Tutor sum, & meis, & earum heredibus & successoribus, & ego Stephanus Rainerii de Stephano pro me & meis heredibus & successoribus vobis, ut dictum est, pro Domno Papa & suis successoribus, quæ dicta sunt, omnia observare, defendere & adimplere promittimus sub veræ pacis & Christianæ fidei vinculo a nobis specialiter Theodora & Romana præstito, & sub pœna ab omnibus compromissa totius prædictæ summæ argenti duplæ: & solutâ pœnâ hæc Chartula firma permaneat; quam scribere rogavimus Johannem Leonis Scriniarium in Mense & Indictione suprascripta XIII.*

Henricus Lombardus, testis.

Stephanus Petri Romani Arcoli, testis.

Paulus Malagruma, Domni Papæ Viserius, testis.

Paschalis, Cambiator, testis.

Curtesius, testis.

Ego Johannes Leonis, Sanctæ Romanæ Ecclesiæ Scriniarius, habens potestatem dandi tutores & curatores, emancipandi etiam, decretum interponendi, & alimenta decernendi, complevi & absolvi.

Altera confessio facta a Johanne de Columna S. R. E. Cardinali de pecuniâ sibi persolutâ nomine Gregorii IX. Papæ, Anno 1232.

IN nomine Domini. Amen. Anno Incarnationis Christi Millesimo Ducentesimo Tricesimo Secundo, Pontificatus Domni Gregorii Papæ IX. Anno VI. Mensis Julii die XVI. Indictione V. Nos Johannes de Columna titulo Sanctæ Praxedis Presbyter Cardinalis, hac die præsenti confitemur, nobis plene solutum esse ac integre satisfactum a te Caponigro de Senis, nomine

mine Domini Papæ & Romanæ Ecclesiæ persolvente, *centum & octo uncias auri Regis & dimidiam ad pondus Romanum*, & centum septuaginta quatuor Libras & quatuor Solidos bonorum Proveniensium Senatus, *pro quibusdam pignoribus nostris*, *quæ tempore guerræ in servitio Ecclesiæ pro solidis militum & servientium assignavimus. Unde nos de prædictis denariis & auro nobis pro pignoribus ipsis a te nomine Domini Papæ & Romanæ Ecclesiæ persoluto bene quietos vocamus*, *exceptioni non numeratæ pecuniæ*, *& non soluti vel ponderati auri renuntiando. Renuntiantes etiam omni juri & actioni utili & directæ & exceptioni tacitæ & expressæ*, *quod quasve occasione prædictorum pignorum nostrorum contra Romanam Ecclesiam vel Dominum Papam habere possemus. Promittentes pro nobis nostrisque successoribus hanc refutationem & omnia supradicta rata & firma semper habere & non contravenire sub pœna dictæ pecuniæ duplæ*, *& pœná solutá hoc Instrumentum refutationis nihilominus firmum permaneat*.

Actum Spoleti præsentibus testibus subscriptis ad hoc specialiter rogatis, *scilicet Magistro Johanne Caparono de Anagnia*, *Magistro Johanne Anglico*, *Clerico Domini Cardinalis*, *Johanne de Furcono Clerico*, *Fratre Johanne Converso Saxivivii*, *& Martino Fulginate*, *testibus*.

Et ego Ricardus, *Imperialis Aulæ Scriniarius*, *hanc Chartam mandato prædicti Cardinalis scripsi & complevi rogatus*.

Provisinæ quoque pecuniæ mentio est apud Grimaldum supra laudatum, cujus propterea eruditum sermonem, per alias etiam Nummorum species excurrentem, audire juvabit. *Provenientium* autem veteres *Librum* is appellat. Mihi tamen attente veteres Codices perlustranti dubitatio nata est, an legendum potius esset *Provisiensium*, aut *Provisinorum*. Sed rem decernere non audeo, nam in Chartis antiquis breviata est eadem vox, & non unam admittit lectionem. Hæc autem sunt verba Grimaldi:

Libra Provenient Senatus valoris erat .... *2.50. Libra parva Provisinorum Senatus valoris erat Bol. 15. & 20. Solidi Provisinorum conficiebant Libram. Solidus Provenientium Senatus argenteus valoris erat Bol. 12. semit. Solidus Provisinorum Senatus valoris erat quatuor quadrantum. De differentia Solidorum Provenientium & Provesinorum exstat memoria in Instrumento Anni MCCXCV. in Archivo Sancti Petri*, *fascicul. 356. capsulá 66. De Libra verò Provesinorum Senatus docent Libri Censuales dictæ Basilicæ ab Anno MCCCLXXVIII. usque ad MCCCCL. Florenus aureus valoris erat Scuti unius Bol. 25. Hic namque aureus erat*, *& ponderabatur*, *ut liquet ex Instrumento venditionis octo petiarum vineæ in costis Montis Mali Anno MCCCXIX* pretio XLIX. Florenorum boni & puri auri, & justi ponderis, *ex dicto Archivo*, *capsulá 66 fascicul 189. & in Libro Transumtorum fol. 253. Anno MCCCLXXVII.* quinquaginta Floreni boni auri & recti ponderis, *præter alia exempla brevitatis causá omissa*. *Florenus Romæ currens tempore Eugenii IV. multo etiam ante & post ex Lib. Instrument. Lelsi Petronii in dicto Archivo*, *& in Libris Censualibus*, *valebat Bol. 35. & quadrantem unum*. *Et 47. Solidi Florenum conficiebant*. *Tempore Innocentii III. uti ex ejus Vita habetur*, valida fames invaluit, ut rubium frumenti a 20 ad 30 Solidos venderetur: *hoc est ad 24. & 36. Julios ascendit frumenti rubium*. *Ex Cæremoniali Gregorii X. in Bibliotheca Vaticana fol. 7.* in Coronatione Pontificis processio a Sancto Petro ad Lateranum. Fiunt Domino Papæ arcus: & Clerici Romani occurrunt eidem in Via sacra, ubicumque possunt, cum thuribulis & incenso. Et in remuneratione dantur Romanis Libræ XXXV. Provenientium. Et Clericis pro thuribulis XIV. Libræ & dimidia Provenientium. *Item fol 62. de mundato faciendo* Missâ igitur solemniter peractâ ascendit Palatium, comitantibus eum tam Episcopis, quàm Presbyteris & Diaconibus, omnibus paratis secundùm ordinem suum. Pontifex verò ingreditur Basilicam Sancti Laurentii de Palatio, vel Capellam Sancti Martini, si est ad Sanctum Petrum, & exuit planetam, & assumit sibi mantum in scapulis, imposito super caput suum frinone cum mitra, & facit mundatum, XII Subdiaconibus roquetum cum superpelliceo portantibus. (Hodie sunt duodecim Pauperes, quibus Papa lavat pedes), Cubicularii ponunt concham ante eum: ipse verò præcinctus linteo, habens ante se linteum mundum, quo unus Diaconus ei servit, secundùm Dominum Jacobum Gaytani ipsum Papam præcingit, bracheolam ad hoc paratam habens in brachiis, & linteum mundum ante se tenens. Quæ omnia debent parari per Thesaurarium, vel Fratres de Pagnotta. (*Fratres de Pagnotta Ordinis Sancti Benedicti Ecclesiam Sancti Blasii in Via Julia incolebant*; *curabant etiam Corpus Pontificis defuncti. Hodie hujusmodi curam habet Sacrista Papæ Ordinis Sancti Augustini*.) Et duodecim Subdiaconi manent foris Basilicam discalceati. Duo verò Ostiarii accipiunt Priorem in ulnis, & portant eum ante

Pon-

Pontificem. Pontifex verò cum aqua calida, quam infundere debent Cubicularii, lavat pedes ejus, & tergit linteo, & deosculatur pedem ejus dextrum, & dat ei duos Solidos Provenientes. Et sic facit unicuique Subdiaconorum, & dat ei XII. denarios *&c.*

Addere etiam juvat, quæ Innocentius III. Papa habet in Constitutione sua ad Rectorem & Fratres Hospitalis Sancti Spiritus, quæ typis edita est inter ejus Opera. Hæc ille ait: *Jubemus, ut pro mille pauperibus extrinsecus adventantibus, & trecentis personis intus degentibus, decem septem Libræ usualis Monetæ (ut singuli accipiant tres denarios, unum pro pane, alterum pro vino, aliumque pro carne) ab Eleemosynario summi Pontificis annuatim vobis in perpetuum tribuantur.* Idem etiam Innocentius imperat, ut Canonicis, *qui effigiem Salvatoris processionaliter deportabunt, singulis duodecim Nummi de oblationibus Confessionis beati Petri præstentur.* Hæc autem quum sibi illustranda proposuisset Grimaldus supra memoratus, hisce rem expedit, inquiens: *Supra dictæ decem & septem Libræ usualis Monetæ erant Scuta auri in auro 34 ut colligitur ex pluribus observationibus a me factis ex Scripturis Archivi prædictæ Basilicæ. Solidi, de quibus infra, valoris erant Bononeorum, sive Obolorum duodecim semis pro quolibet. Decem Solidi argentei conficiebant Nummum aureum Juliorum decem & Bonon. 25. Quatuor Nummi argentei erant unus Solidus. Nummus valoris erat trium obolorum seu denariorum. Triginta Solidi valebant Marcham unam argenti puri: sunt Scuta tria, Bonon. 75. Ita habetur fol. 71. in Libro antiquissimo MSto in membranis Callisti II. Papæ. Ex Vita ejusdem Innocentii III. colligitur, Marcham majorem esse Scutorum trium, Bol. 75 atque etiam Scutorum quinque, Bol. 75.* Libræ XXXV. Provenientium Senatus *sunt Scuta auri in auro LXX. Idem etiam Innocentius pro subsidio Terræ Sanctæ fecit novam navem, in qua cum armamentariis suis* mille trecentas Libras *expendit. Sunt Scuta in auro 2600. Hinc colligitur, Libram hanc esse magni valoris.* Pro mille *igitur* & trecentis personis, *largiendo singulis tres denarios seu obolos, conficiebant Summam Scutorum 39. Monetæ. Et supradictæ Libræ XVII. sunt auri in auro Scuta 34. ad Julios duodecim semis pro Scuto. Sic satis superque erat hujusmodi eleemosyna, & sufficiebant illis temporibus dicti tres Denarii seu Oboli ad panem, vinum, & carnem prædictas emendas. In Cæremoniali Gregorii X. in Bibliotheca Vaticana de electione novi Pontificis, hæc leguntur:* Recipit Papa de manu Camerarii denarios argenteos valentes decem Solidos Provenientes, & projicit super Populum, dicens singulis vicibus: *Dispersit, dedit pauperibus &c.*

Occurrunt etiam in Chartis antiquis Romanæ Civitatis *Libræ Affortiatorum*, de quibus actum est in Dissertatione præcedenti. Earum pretium non aliud fuisse videtur, quàm *Libra Lucensis* monetæ. Atque ad idem nobis persuadendum fortasse proderit Charta ex Regesto MSto Cencii Camerarii depromta. Confer textum, ut ajunt Leguleji, cum Rubrica

De Rocca Sancti Stephani, & medietate Perceni & Repesini, pignori obligata Domno Papæ pro *centum Libris Afforciatorum, & quinque Solidis*, Anno 1159.

IN *nomine Domini. Anno Incarnationis Dominicæ Millesimo Centesimo Quinquagesimo Nono: Anno V. Pontificatus Donni Adriani Papæ IV. Indictione VII. Mensis Januarii die II. Ego Aldebrandinus Comes de Calmaniare pro me, & procuratorio nomine pro Bernardino fratre meo, coram Willelmo Presbytero Cardinali titulo Sancti Petri ad Vincula, & Raimundo Diacono Cardinali Sanctæ Mariæ in Vialata, & Gregorio Corano Judice, obligo & in pignus pono tibi Domino Bosoni venerabili Cardinali Diacono Sanctorum Cosmæ & Damiani, Donni Papæ Camerario, procuratorio nomine pro ipso Donno Papa & pro Ecclesia Romana; idest Roccam Sancti Stephani, & medietatem Perceni, & medietatem Ripeseni, cum omnibus eorum usibus, utilitatibus & pertinentiis, sicut inter suos concluduntur fines, posita in territorio Orbevetano; qualiter nobis competunt, taliter obligamus, & in pignus ponimus pro* centum quadraginta octo Libris Lucensium & quinque Solidis, *quos nobis pro ipso Donno Papa mutuasti. Insuper in unoquoque mense pro* sexdecim Solidis Lucensium, *quos pro custodia Arcis Dominus Papa expendere debet, prædictum pignus obligatum, sicut pro ipsa sorte tenebitur. Et sic in unoquoque anno, donec pecunia soluta fuerit, & pignus liberatum, accrescit summa sorti no*vem Librarum, & duodecim Solidorum Lucensium. *Quacumque vero hora prædictam pecuniam vobis, vestrisque Catholicis successoribus solvemus, pignus hoc sit vacuum, & hæc Chartula ad nos revertatur. Nos autem & nostri heredes defendere promittimus ab omni homine, si necesse fuerit. Quod si contra hæc, quæ dicta sunt, quolibet modo venire tentaverimus, tam*

nos

nos quam nostri hæredes componamus Donno Papæ, suisque Catholicis successoribus pro pœna suprascriptum pretium duplum: & solutâ pœnâ hæc Chartula firma permaneat; quam scribendam rogavi Andream Scriniarium in Mense & Indictione suprascripta VII.

✠ *Signum manus suprascripti Aldebrandini Comitis de Calmaniare pro se & Bernardino fratre suo, hujus chartulæ rogatorum.*

Docibilis, testis.
Bobo de Petro, testis.
Urso filius ejus, testis.
Stephanus de Marta, testis.
Petrus Buticularius, testis.
Rogerius de Letulo, testis.
Johannes Ritius, testis.
Ego Andreas Scriniarius Sanctæ Romanæ Ecclesiæ & sacri Lateranensis Palatii, complevi & absolvi.

Sed aliquid tamdem mihi dicendum est de celebratissima specie Italicæ pecuniæ, hoc est de *Florenis*. Anno MCCLII. teste Ricordano Malaspina Cap 152 & Johanne Villanio Lib. 6. Cap. 53. Historiar. cœpit Populus Florentinus percutere Nummos aureos, quos *Florenos*, alii verò *Ducatos* appellarunt, eâ de causâ, quod in altera parte Nummi *Lilium* inscriptum foret, atque in altera effigies Sancti Johannis Baptistæ. Hæc prima institutio *Floreni* aurei, ita ut Borghinii sententiam in Lib. de Numm Florent. probare nesciam, ubi videlicet scribit: *Questo nome di Fiorino fu innanzi alcuni Secoli* (idest antequam Carolus I. Comes Andegavensis Apuliæ ac Siciliæ regno potiretur) *e tutta la cosa della Moneta nostra era prima ferma, che questo Carlo avesse che far nulla, o pur pensasse al Regno di Napoli*. Quod certum est, Anno Christi MCCLXVI. Carolus I. Regnum Neapolitanum arripuit. Quum verò Florenus primum percussus fuerit Anno MCCLII. ubinam sunt tot Secula a Borghinio excogitata? Porro *Florenorum* nomen & decus ita deinde propagatum est per universam Europam, ut fere omnes alii Principes ad eorum imitationem similes Nummos procuderint, eosque ipso nomine donarint. Uti fidem facit prælaudatus Johannes Villanius Lib 9. Cap 48 Henricus VII. Augustus Anno MCCCXIII. contra Florentinos iratus statuit: *Che i Fiorentini non potessono battere moneta d'oro, nè d'argento; e consentì per privilegio a Messer Ubizino Spinoli da Genova, & al Marchese di Monferrato, che potessero battere in loro Terre, Fiorini d'oro contrafatti sotto il segno di quegli di Firenze*. Id alii Principes imitati sunt, sive suo jure, sive ex privilegio. Atque inter alios, testante eodem Villanio Lib 9 Cap. 169. Johannes XXII. Romanus Pontifex Anno MCCCXXII. *fece fare in Avignone una nuova Moneta d'oro, fatta del peso e lega e conio del Fiorino d'oro di Firenze, sanza altra insegna, se non che dal lato del Giglio diceano le lettere il nome di Papa Giovanni*. Eadem repetit Villanius Lib. 9. Cap. 278. addens: *E non vi avea altra differenza, se non che dal lato della impronta di Santo Giovanni diceano le lettere* Papa Giovanni; *e per intrasegna, di costa a Santo Giovanni una Mitra Papale, e dal lato del Giglio diceano le lettere Sanctus Petrus, Sanctus Paulus*. Prætereea scribit, anathema ab eodem Pontifice indictum iis, qui Florenos aureos ad æmulationem Florentinorum cuderent. Sed & Francorum Reges sub *Florenorum* nomine aurum signarunt, non tamen eo tempore, quo Le Blancus est opinatus. Is enim Florenos aureos tribuit Philippo Augusto, & Ludovico Sexto, Septimo, aut Octavo Francorum Regibus: immeritò sane, quum ii ante Annum MCCLII. floruerint, quo primùm Floreni e Florentinorum Moneta prodierunt. Quare ii credendi sunt pertinere ad Ludovicum Nonum, aut Decimum, & ad Philippum Pulchrum. Nequecum *Florenis* confundendi *Liliati*, sive *Gigliati*, aurei nempe Nummi a Carolo I Siciliæ & Apuliæ Rege eodem Sæculo XIII. percussi, & sic appellati, quod & ibi *Lilium*, Francorum Regum insigne, fuisset inscriptum. Non tamen erepta mihi omnis dubitatio, quin & Floreni Florentini sub eadem appellatione apud aliquos olim venerint. Quænam verò comparatio foret valoris Floreni ad Libras Romanas Provisinorum, a subsequenti Charta discere licebit, quam ex supra laudato Codice Cencii Camerarii descripsi.

Solutio debiti Hominum de Frusinone facta filiis Domini Matthiæ de Papa, Anno 1295.

IN *nomine Domini. Amen. Anno Nativitatis Dominicæ Millesimo Ducentesimo Nonagesimo Quinto, Indictione VIII. Mensis Aprilis die III. intrante, Pontificatus Domini Bonifacii Papæ VIII. Anno Primo. In præsentia mei Notarii & testium subscriptorum Nobiles viri Atenulfus & Nicolaus filii quondam Domini Matthiæ de Papa, Cives Anagnini, coram venerabili viro Domino Theodorico Domini Papæ Camerario personaliter constituti, confessi sunt & recognoverunt, se habuisse ac recepisse ab*

ab eodem Domino Camerario dante & solvente eis nomine ac vice sanctissimi Patris Domini Bonificii divinâ providentiâ Papæ VIII. Romanæ Ecclesiæ & Cameræ suæ, octingentos sexaginta sex Florenos, & duas partes unius Floreni auri pro sexcentis quinquaginta Libris Provesinorum, *quas idem Dominus Mathias pater eorum, dum viveret, mutuaverat Hominibus Castri de Frusinone, pro liberatione & absolutione hominum dicti Castri a restitutione sive solutione debiti seu mutui pecuniæ supradictæ. Dicti quoque Adenulphus & Nicolaus recognoscentes libere & expresse eis fore de hujusmodi mutuo integre satisfactum, nomine suo, heredum & successorum suorum promiserunt eidem Domino Camerario recipienti & stipulanti nomine ac vice Domini Papæ, Romanæ Ecclesiæ, & Hominum prædictorum, non inquietare vel molestare de cetero Homines ejusdem Castri de Frusinone super restitutione pecuniæ, seu mutui prædictorum: sed ipsos absolverunt & liberaverunt præcise a debito memorato, ita quod occasione hujusmodi mutui eis vel eorum heredibus in nullo de cetera teneantur. Renuntiantes in iis exceptioni non numeratæ, non traditæ, vel solutæ eis prædictæ pecuniæ quantitatis, beneficio restitutionis in integrum, omnisque alterius actionis & juris canonici & civilis auxilio, per quod huic Instrumento vel facto posset aliquatenus objici vel opponi.*

Actum Laterani in Camera præfati Domini Camerarii, præsentibus Lanfranca Clarenti de Pistorio, Lando Sigoli, & Dino Orlandi de Florentia Mercatoribus Cameræ, & Gabriele Damasi, Serviente Domini Papæ, & aliis.

Et ego Jacobus Pisani de Viterbio, Apostolica auctoritate, & nunc Cameræ Domini Papæ Notarius, præmissis interfui, & ea rogatus scribere, fideliter scripsi, & in publicam formam redegi, meoque signo signavi.

Octo aurei Floreni Florentinæ officinæ pondus unius unciæ auri æquabant, & singuli pro Solidis XX. computabantur. Teste etiam Guilielmo Venturâ in Chronico Astensi, Floreni Aurei Anno MCCXC *valebant Solidos XX. Astenses*. Contra Johannes Villanius Lib. 7. Cap. 89. scripsit *Cento mila Libre di Genovini* (idest Genuensis pecuniæ) *erano più di cento venticinque migliaja di Fiorini d'oro*. Apud Brixianos verò circiter Annum MCCLXX Jacobo Malvecio teste in Chronico ejusdem Urbis, *mille Aurei sexcentis Libris æquivalebant. Nam tunc in Civitate hac Brixia duodecim Soldi tantum pro Floreno Aureo dabantur*. Ita verò subsequenti Sæculo XIV. percrebuit fama & nomen *Florenorum*, ut suprà ceteros Aureos Nummos ii in cursu essent longe lateque per Italiam, immo & ultra Italiam. In Libro MSto Decretorum & Privilegiorum exsistente in Archivo Communitatis Mutinæ, vidi ego tria Diplomata Johannis Bohemiæ Regis, data Anno MCCCXXXI. quo is tot progressus in Italia fecerat *Nobili viro Andreæ de la Molza*, in quorum uno ipsum constituit *Domus nostræ Domicellum & familiarem domesticum*, in altero ei donat Castrum Leonis, quum XVII. Kalendas Majas Anni ejusdem e sacro Fonte suscepisset Gerardinum illius filium. Ibi quoque libellus legitur ab Andrea ipso oblatus Carolo IV. Augusto ejusdem Johannis Regis filio, in quo Privilegia nonnulla petit, eumque rogat, ut sibi rependatur pecunia a se mutuo data ipsi Carolo, ejusque Augusti patri Johanni annis retroactis. Neminem puto pigebit legere postremam partem petitionis, quam iisdem verbis, quibus concepta fuit, exerere statui. *Imprima prestà eo Andrea al meo Signore Misser la Re de Boemia, siando in Modena, li quae ello fe dare a Misser Eusilmaro Todescho, li quae elloge donò, e foe a dì X. d'Aprile in MCCCXXXI in presentia de Misser Loyxe de Savoja, e de Misser Zim da Castione, e de Misser Raynero da Monte Pulzano foe Cancellero*, Fiorini CCC. d'oro. *Item prestà eo Andrea al deto meo Signore, siando in Bologna in casa del deto Andrea, e recevelli Misser Nicolò, ch'era alora foe Cancellero, e da poi foe Vescovo de Trento, & haveli per pagare l'algergo là, ove era stae molti Cavaleri e Famia del deto Re, e per vari drapi, che comprò lo deto Misser Nicolò, per vestire lo deto Misser lo Re, e li Conti de Namurco foe Cuxini, e foe a dì XV. d'Aprile MCCCXXXIII. in presentia de Misser Guido de Scali da Fiorenza Factore e Donzella de Misser lo Legato Cardinale de Hostia e Signore de Bologna* &c. Fiorni DCC. d'oro. *Item prestà eo Andrea al dicto Misser lo Imperatore a dì XXIII. d'Aprile MCCCXXXIII. siando lo deto Re a Modena in casa di Frà Predicatori, e recevelli Misser Nicolò alora foe Cancellero, per pagare spese, che havea facto Misser lo Re in Modena, non possandone havere nesuno da Misser Manfrè di Pii, nè in Comune, & questo in presentia de Misser Guido de Pii da Modena, e de Fra Jacomo da Collegarola Priore di Frà Predicatori de Modena* &c. Fiorini MDC. d'oro: *di quai lo deto Imperatore ne recevè Cartha, siando in Modena in casa di Frà Predicatori*. Sed integrum Tractatum *de Florenis* sperare nos propediem facit doctissimus vir Franciscus Victorius,

rius, Eques Sancti Stephani, qui Romæ tum ex eruditione, tum ex Museo suo illustris nominis famam sibi comparare pergit.

Nunc autem est animadvertendum, ex quo Civitatibus Italicis una cum Libertate jus auri atque argenti signandi ab Augustis concessum est, tunc non paucas ex iis cursum pecuniæ suæ fuisse moderatas ad normam Nummorum a se percussorum, ita ut alius non rarò in una, alius in altera esset ordo ac nomen pecuniæ. In Chartâ, quam obtulit mihi Archivum Canonicorum Mutinensium, scriptâ Anno MCCXII. *Honestus Dei gratiâ Abbas Monasterii Sancti Benedicti de Lene* (hoc est ad Leones) *in Diœcesi Brixiæ, ex præcepto Domini Sicardi Cremonensis Episcopi, & Apostolicæ Sedis Legati* (hoc munus, quo functus fuit Sicardus, ignorabam, quum Tomo VII Rer. Italicar. ejus Chronicon evulgavi) nonnulla prædia venum dat, ac præcipue *Curtem Sancti Vincentii, quæ est posita prope astrum de Badiano* (nunc Bazzano) *Pretio CCCLI. Librarum Imperialium in Bologninis, vel Ferrarinis, vel Parmesiniis, tribus Solidis per unum Imperialem*. Mabillonius in Annalibus Benedictinis ad Annum DCCLIX. Leonense Monasterium commemorat, illudque ait, a *Conrado II. Imperatore solo æquatum*. En illud vigens adhuc Anno MCCXII In altera Charta Anno MCLXXIX exaratâ occurrit mihi *Donnus Erizo Monachus venerabilis Monasterii Sancti Benedicti de Leune Prior de Panzano*, Cella videlicet, sive Monasteriolum situm in Vico Panzano, Mutinensisne an Bononiensis Comitatus, nescio Sunt enim duo ejusdem nominis Vici. Panzanum autem illud suberat eidem Leonensi Cœnobio. Vidimus ergo Solidos *Bononienses, Ferrarienses*, & *Parmenses*, & adhuc durat *Bologninorum* appellatio non Bononiæ tantùm, sed & Mutinæ, ac in aliis loc s. In vetustissimo Codice Statutorum Ferrariensium Lib. 2. Rubrica 341. titulus est *de valore Bagatinorum*. Scilicet, *quod quilibet teneatur recipere quatuor Bagatinos pro tribus Ferrarinis*. Apud Ticinenses verò olim fuit duplex *Libra*, uti eruitur ex Chronico Majori MSto Gualvanei de la Flamma Ordinis Prædicatorum, in Ambrosiana Bibliotheca adservato Scribit enim Cap 286. *Ex hoc postea Communitas Papiensis solvit decem & octo mille Libras illius grossæ Monetæ, cujus Libra valebat Florenum*. Hæc Gualvaneus circiter Annum Christi MCCCXXX scribebat, quo tempore Florenus Aureus intra & extra Italiam supra ceteros Nummos celebratissimus erat. Audi etiam Anonymum Auctorem Chronici Mediolanensis, cujus partem evulgavi Tomo XVI. Rer. Italicarum. Scilicet in parte a me neglecta hæc ille habet (an optimis fundamentis nixus, alii videant) *de Moneta ab Archiepiscopis Mediolanensibus cusâ: Prima Moneta dicebatur Marca auri, & valebat XIV. Florenos* (scilicet aureos). *Alia fuit Marca argenti, quæ valuit quatuor Florenos cum dimidio. Tertia Moneta dicebatur Augusta, habens Imperatoris imaginem, & erat ex purissimo argento. Et erat grossa in tantum, quod decem Augusti valebant unum Florenum. Quarta dicebatur Imperialis, habens Imperatoris imaginem, & suprascriptionem, & erat de argento purissimo. Decem Solidi Imperialium valebant unum Florenum. Quinta Moneta dicebatur Tertiolus, quia ejus tertia pars erat tantùm argentea, & XX. Solidi valebant unum Florenum*. Neque omittenda est mentio *Ducati Aurei Veneti*, quem nunc *Zecchino* appellamus. Nummum istum primo Venetiis percussum sub Johanne Dandulo Duce, auctor est Marinus Sanutus in Histor. Venet Tomo XXII Rer. Italicar ad Annum MCCLXXXV. Ejusdem verò ponderis ac formæ fuerunt & *Ducati aurei Germanici*, & *Hungarici*, quorum familiaris est usus.

Verùm ad tempora nostra sermonem tandem convertamus. Nulla nunc Provincia est, nulla Civitas in Italia, quæ ingens discrimen non animadvertat inter pretium Librarum ac Solidorum veteris ac præsentis ævi. Olim paucis, nunc multis Libris Aurei nummi emuntur: olim agri, ædes, ac cetera venum exposita, paucarum Librarum pretio dabantur, nunc multarum. Ad hæc veterum Contractus si attente consulantur, ubique produnt progressum hunc in mutatione pretii pecuniæ, quem nostris quoque temporibus, immo & in dies singulos animadvertimus. Sive tanta instabilitas tribuenda est numquam saturatæ hominum avaritiæ, quibus perpetuum studium est, aurum aut argentum suum cariori pretio, si possint, quàm ceteri, quotidie vendere, aut expendere: sive eadem processerit, ac procedat ex minutorum Nummorum, sive Denariorum conditione, quæ quotidie deterior ex officinis Monetariis prodit, sive aliis ex caussis; neque enim raritati auri aut argenti tribuendas hasce metamorphoses affirmare ausim: illud certum est, enormem intercedere differentiam inter veteris ac recentis monetæ æstimationem. Cujus rei exempla aliquot delibavi ex Archivo Communis Mutinæ. Quanti væniret apud majores nostros panis & vinum, ex hisce intelliges. *Anno MCCXLIX. Indictione VII. die Mar-*

Martis X. intrante Mense Augusti, Regnante Domino Imperatore Friderico. Hæc est ratio, qualiter vinum vendi debeat ad minutum. Vinum, quod constat X. Solidos Mutinenses quartarium, debet fieri mensura de XXXIII. unciis, & una drama. Item mensura vini de XI. Solidis Mutinensibus, debet esse de triginta unciis & una drama &c. Nota, quod quartarium vini est in summa CCCXXXIII. Libras. Quando Sextarium frumenti valet XX. Solidos Mutinenses, debet esse panis coctus VIII. uncias & meza pro duobus Denariis Mutinensibus. Item ad rationem XIX. Soldorum, debet esse IX. uncias, minus una drama &c. Pari etiam ratione Anno MCCLXXXIII. tempore regiminis Dominorum Guidocti de Archidiaconis Potestatis, & Guidonis de Corrigia Capitanei Communis & Populi Mutinæ, *panis venalis bene coctus, qui fiet de Sextario frumenti, qui valuit XX. Soldos Mutinenses, vel ultra, fieri debeat tribus Denariis Mutinensibus XIV. unciarum, & trium tramarum minus quarta parte unius tramæ &c.* Ferrariæ verò, ut habetur in Statutis Anno MCCLXVIII. confectis, *Fornaxarii tenebantur dare milliarium lapidum* (idest laterum) *pro XX. Solidis Ferrarinis, & milliarium cupporum* (hoc est tegularum) *pro XXIV. Solidis Ferrarinis; & milliarium tavellarum* (nempe subtiliorum laterum) *pro XV. Solidis Ferrarinis; & modium calcinæ pro XVIII. Solidis Ferrarinis*. Quod est ad agrorum pretium, Anno MCCXXI. *Ubertinus Campetia de Spilumberto vendidit per alodium duas petias terræ positas in Curte Spilamberti. Prima petia est XII. bubulcæ. Secunda est VI. bubulcæ: pro XL. & octo Libris.* Anno MCCXXVIII. *Guilielmus Episcopus Mutinensis* emit in agro Porcilis petiam terræ bubulcarum XIV. titulo pretii solvens *XLIX. Libras Imperiales ad rationem trium Librarum Imperialium & dimidii pro qualibet bubulca*. Tum eodem Anno aliam terram *ad rationem quatuor Librarum Imperialium*. Aliam quoque *ad rationem quindicim Librarum Parmensium quamlibet bubulcam*. Anno MCCLX. Guido de Suzaria, celebratissimus eorum temporum Jurisperitus, Civis Mutinæ creatus, de quo mihi erit sermo in Dissertatione XLIV. *de Literarum fortuna*, duas petias terræ emit positas in Silva de la Lama, bubulcarum XCVI. *ad rationem XIII. Librarum Mutinensium pro qualibet bubulca*. Eodem anno Commune Mutinæ emit petiam terræ laboratoriæ positam in districtu Florani pro DCXXI. Libris Mutinensium, *ad rationem novem Librarum & septem Soldorum Mutinensium pro qualibet bubulca: quæ petia terræ debet esse septuaginta septem bubulcas minus decem tabulis*. Præterea Anno MCCLXIII. eadem Respublica Mutinensis in districtu Sancti Felicis magnam copiam agrorum emit, Monasterio Nonantulano tradendam gratiâ concordiæ initæ, per quam Monachi renuntiarunt cuicumque juri sibi fortasse competenti in quædam Castella, quæ ab immemorabili tempore Communitas Mutinensis possidebat. In hisce fundis emendis erogatæ sunt bis mille centum & viginti duæ Libræ Mutinensium *ad rationem cujuslibet bubulcæ septem Librarum Mutinensium pro trecentis bubulcis, & ad rationem quinque Librarum Mutinensium pro quatuor bubulcis*. Alia quoque petia XII. bubulcarum in Sancto Felice posita emta fuit *ad rationem octo Librarum Mutinensium & undecim Solidorum Mutinensium, & quinque Mutinensium pro qualibet bubulca*. Nunc apud nos quælibet bubulca terrarum quingentis, aut mille & amplius Libris Denariorum currentium vænit.

Eamdem monetæ variationem enormem, in singulos pæne annos crescentem discere possumus e subsequutis temporibus. In domesticis Libris Monachorum Mutinensium Benedictinorum Sancti Petri hæc animadverti. Anno MCCCCLXX. pro singulis millibus laterum coctorum pendebantur Bononini L. hoc est, duæ Libræ & semis Solidorum. Nunc XXX. Libræ, atque etiam XXXV. impenduntur. Anno MCCCCLXXI. Libræ 96 Bononini 16. & Denarius unus monetæ Florentinæ valebant Libras 48. Bononinos 12. & Denarios 3. Mutinensis monetæ. Quo item Anno Bononinis quatuor pro singulis diebus conducebatur Librarius, ut *Homiliam Bedæ* describeret. Anno MCCCCLXXXII. *Florenus aureus* æstimabatur Solidis 98 monetæ Mutinensis. Anno autem MCCCCLXXXVII. quilibet *Florenus largus aureus* Mutinæ emebatur Libris tribus & Bononinis duobus. Anno MDVIII. *Ducatus aureus* valebat Solidos 71. *Scuta* verò 26. *aurea* æquabant valorem Librarum 93. Mutinensium. Idem *Scutum aureum* Anno MDLX. pretium reddebat Librarum quatuor & semis. *Dupla Hispanica aurea* Anno MDXCVII. respondebat Libris duodecim & Bononinis duodecim monetæ Mutinensis: *Italica* verò *Dupla aurea* Libris duodecim & Bononinis tribus. *Zecchinus aureus Venetus* æstimabatur Mutinæ Lib. 7. & Bonon. 6. *Hungarus* verò *aureus* Lib. 7. Bonon. 5. *Ducatonus argenteus*, sive *Scutum Romanum argenteum* Lib. 5. & Bonon 2 Tum Anno MDCIII. *Dupla aurea Hispanica* constabat

bat

bat Lib 13. *Italica* Lib. 12. Bonon. 10. *Zecchinus* Lib. 7 Bonon 12. *Ducatonus argenteus* Lib. 5. Bonon. 7. Rursus Anno MDCVIII. *Dupla Hispanica* valebat Lib. 14. *Italica* Lib 13. & femis. *Zecchinus* Lib. 8. Atque ut cetera omittam, Anno MDCXIV. *Dupla* eadem *Hispanica* pendebatur Lib 16. Anno MDCXXII. Lib. 18 Anno MDCXXXVI. Lib. 22 & femis. Ita perenni fluctuatione pretii eo usque *Dupla Hispanica aurea*, uti & *Gallica* sub Ludovico XIV. Rege percussa, Mutinæ pervenit, ut nuper Libris 50 & ultra Bononinorum Mutinensium, nunc Libris 65. mirabili saltu facto redimatur, & apud vicinos nostros paria in dies æstimationis augmenta patiatur, sive recipiat. Equidem norunt omnes, quàm immanis auri argentique vis in Europam confluxerit, ex quo detectæ Occidentales Indiæ in ditionem venerunt Hispanicorum præcipue ac Lusitanorum Regum, ita ut nunc passim vili pendenda viderentur pretiosa illa metalla. At tamen animadvertendum simul est, quantos auri atque argenti acervos exuberans nostrorum temporum luxus absorbeat & absumat. Quod plus est, occupante jam nimio ære locum argenti in nummis, necesse est, ut pluribus quàm antea nummis aurum & argentum emantur. Accedit & alia (ipsaque longe gravior neque tamen vulgo nota) pecuniæ Europææ vorago, Mercatorum videlicet numquam fatianda cupiditas, qui ad Turcarum, Indicique Mogolis, & Sinensium provincias, & in reliquum ferme Orientem, immensam quotidie auri argentique copiam vehunt, ut inde merces Europæis dividendas abducant; neque enim Orientales Populi Europæas merces pecunia emere, aut mercibus suis permutare facile consueverunt. Quod tamen nostris temporibus usuvenit, ne vetustis quidem omnino insuetum fuit. Testatur Johannes Villanius Lib. 12 Cap. 96. Historiar. de Florentinorum argento, *che i Mercatanti per guadagnare, il raccoglievano, e portavano oltre Mare, dove era molto richiesto*. Verùm longe minus olim fuit pecuniæ Europææ detrimentum. Luxum enim non adeo familiarem antiqua fæcula habuerunt, & præter aromata, margaritas ac pannos, vix quidquam aliud ab Orientalibus conquirebant, nondum perviis Europææ genti ulterioribus Indiis ad Orientem & Occidentem positis. Immo hoc ipsum qualecumque commercium in utilitatem non modicam Italicorum cedebat. Verùm ubi luxus Italicorum mentes fascinare cœpit, tunc Orientalium merces majorem in modum exhaurire etiam cœperunt Italicæ gentis thesauros. Vide in Notis Clariss. Benvoglienti ad Chronicon Senense Tom XV Rer Ital. ad Annum MCCCXXXVII. quot merces Syriacas una Salimbenorum familia Senensis, effusâ ingenti pecuniâ, compararit. At de his alii opportunius differant.

Ceterum nullo umquam tempore desiderati sunt, qui adulterinam monetam fabricarint, aut legitimam circumciderint, aut collegerint, ut carius divenderent. Adversùs abominandum hoc publicorum furum genus sunt in Codice Theodosiano multæ Leges Lib 9 Tit. 21. & sequent. Tacitus quoque Augustus, ut est apud Vopiscum, *cavit, ut si quis argento publice, privatimque æs miscuisset; si quis auro argentum; si quis æri plumbum, capital esset cum bonorum proscriptione*. Neque Langobardis & Francis in Italia regnantibus ejusmodi crimen insuetum fuit. Idcirco Rotharis Rex Lege 245 decretum hoc promulgavit: *Si quis sine jussione Regis aurum signaverit, aut monetam confinxerit, manus ejus incidatur*. Quæ verba satis indicare videntur, jam tum Reges Langobardorum Nummos suo nomine signasse, quamquam antiquiores ego exhibere nequiverim. Carolus autem Magnus in Capitularibus, ne *falsa Moneta* cuderetur, nunquam *nisi in Palatio* cudendam jussit. Sed & Ludovicus Pius Lege 27 inter Langobardicas Rotharis constitutionem his verbis renovavit *De falsa Moneta jubemus, ut qui eam percussisse comprobatus fuerit, manus ejus amputetur. Et qui hoc consenserit, si Liber est, LX. Solidos componat; si Servus est, LX. ictus accipiat*. Sed & præter Nummos aureos & argenteos, quorum familiaris usus fuit temporibus barbaricis, inveniuntur etiam ærei Nummi, seu ex ære & argento mixti. Sed rariores, quàm apud Romanos: ærei enim Romanorum ævo fignati plurimi prostant, & quotidie tellure effossi in Italiâ inveniuntur; rarò autem declinante Imperio ærea, aut mixti æris Numismata occurrunt, eaque fere omnia sub Germanicis Augustis, & sub Civitatibus liberis percussa. Ex his aliquot vidi. Neque fieri aliter potuit, poscente id necessitate humani commercii. Nam ut scripsit Sæculo XIV. Nicolaus Oresmius Episcopus Lexoviensis in Lib de Mutat. Monet. Cap 3 *Quoniam portiuncula argenti, quæ juste dari deberet pro libra panis, vel aliquo tali, esset minus bene palpabilis propter nimiam parvitatem, ideo facta fuit mixtio de minus bona materia cum argento: & inde habuit ortum Nigra Moneta, quæ est congrua pro minutis mercaturis*. Utique ex hac *Nigrâ Mo-*

Monetâ nihil mihi se obtulit spectans ad Langobardorum Francorumque Regum tempora. Le-Blancus etiam in Tractat. de Monet Franc. Cap. 3 affirmare non audet, num sub prima & secunda Francorum Regum serie in usu fuerit apud Francos Moneta *Billionum*, idest ex puro ære, aut ære mixto cum argento. Attamen quæ caussa invehendi Nummos æreos ab Oresmio allata est, nobis ante oculos semper obverfetur necesse est. Vix enim intelligamus, quei tunc minutæ merces, multaque victui necessaria a paupere vulgo comparari quotidie possent, nisi vilis alicujus pecuniæ species in hunc usum exposita fuisset. In Apulia præsertim & Calabria Sæculo Christi XII. usitata fuit pecunia *Romesina* ex nummis vilis metalli, quum teste Falcone Beneventano ad Annum MCXXXIX. Barenses obsidione pressi a Rogerio Rege emerent *panem unum sex Romesinis*. Vide & Du-Cangium ad hanc vocem. Invexit etiam idem Rogerius Rex Anno MCXL. *Ducatum*, *octo Romesinas* valentem, qui longe plus æris quàm argenti præferebat. Idem quoque percussit *Follares æreos*, *Romesinam unam appretiatos*: quod pecuniæ iniquissimæ genus, testante eodem Falcone, calamitatem, ac pauperiem Regni mirum in modum auxit; ut tandem intelligamus, vitia Sæculi nostri ne vetustis quidem temporibus ignota, inluctave fuisse.

DE
NUMMIS
PATRIARCHARUM AQUILEJENSIUM
P. F. BERNARDI MARIÆ
DE RUBEIS
ORDINIS PRÆDICATORUM

DISSERTATIONES II.

EMINENTISSIMO AC REVERENDISSIMO

D A N I E L I

CARDINALI DELPHINO

PATRIARCHÆ AQUILEJENSI

F. BERNARDUS MARIA DE RUBEIS
Ordinis Prædicatorum.

Libellum de nummis Patriarcharum Aquilejensium, tametsi modicum & exiguum mole, atque argumento ipso vulgarem exilemque, Te vero, PRINCEPS EMINENTISSIME, tuaque dignitate minus fortasse dignum, quamobrem ut Nomini tuo, Te annuente, nuncupatum in lucem proferrem, vehementer optaverim, rationes me plures impulerunt. Pro tua erga literas optima voluntate, non modo erectam publicæ utilitati Bibliothecam, Præcessoris Dionysii Patrui consilia sequutus, augere pergis atque amplificare: verum etiam tuo ductus consilio, in antiquis Ecclesiæ tuæ monumentis undique conquisitis diligentissime colligendis, nulli parcens labori & sumptui, eam cogitationem & curam adhibes, ut & peramplum Tabularium jam e solo excitatum, aptissimoque ordine constitutum egregia monumentorum supellectile instruxeris; ditissimumque Musæum comparaveris, quod præter alia, omnes ferme majores, minoresque Aquilejensium Patriarcharum jussu cusos argenteos num-

mos complectitur. Ex isto quum typi prodeant, quos opusculum nostrum exhibet, perita ac fida manu delineatos, nec minori diligentia impressos, annon Tibi quod tuum utique est, reddendum fuerat? Patriarchali honore præstans, Metropolitanam moderaris Ecclesiam, quam origine claram, finibus longe lateque patentibus amplissimam, præclarissimis Præsulum gestis apprime nobilem, juribus & prærogativis insignem, edito paucis abhinc annis pro virili parte Commentario inlustrare studui, reseratis benevolentia atque imperio tuo Tabulariis, unde postremæ ætatis, atque ævi medii, & si qua forent vetustiora monumenta depromerem. Annon tibi ergo Dissertationem, quæ rem monetariam Aquilejensem, insigne tuis Præcessoribus concessum decus, versat ac exponit, sisterem & nuncuparem? Nativo splendori, quo fulges, & Familiæ Delphinæ, ex qua progenitus es, & Ecclesiæ, quam scite sanctissimeque regis, accedit amplissimum Sacræ Purpuræ ornamentum, quod Tibi abs justissimo meritorum judice & retributore BENEDICTO XIV. *Maximo atque Optimo Pontifice conlatum gratulati nuper sumus, & adhuc effuso lætitiæ sensu gratulamur. Quidni porro in hac tanta pro nupera ista tua dignitate bonorum omnium communi acclamatione præstari munusculum a me potuerit, vel etiam debuerit, quod singularis observantiæ & obsequii erga Te mei qualecumque testimonium foret? Tot itaque nominibus dubio procul jam tuum, quod Tibi sisto, PRINCEPS EMINENTISSIME, levidense licet munus, ut benevole excipias, oro: idemque benevolentia tua auctum, atque ornatum, Te ipso, aliqua saltem ex parte, dignum reddas. Vale, & studia nostra, quæ in Ecclesiæ tuæ rebus inlustrandis impendimus, humanitate tua complectere, tuo patrocinio tuere.*

AD

AD

LECTOREM BENEVOLUM.

IN Ecclesiæ Aquilejensis Monumentis, inter Poponis Patriarchæ præclara gesta, factam illi a Conrado Imperatore hujus nominis primo, Germaniæ Rege secundo, Monetam cudendi facultatem, Regio diplomate descripto, recensuimus; ibique Diplomatis tenor pro modulo nostro expositus vindicatusque, actumque paucis, quantum instituto satis erat, de nummis Patriarcharum, cusis & arbitrariis, majoribus, & parvulis, quibus illi constabant, eorumque valore. Præ manibus erant Tabulæ duæ, jussu Nicolai & Ludovici Turriani Patriarcharum confectæ, quæ initas cum Monetario conventiones complectuntur, signandæque Monetæ argenteæ pondus exhibent, & notam, & examen. Sibillæ foliis obscuriores, candido fateor animo, mihi tunc videbantur illæ, tametsi lectæ, relectæque, & acriore mentis attentione semel atque iterum ac sæpius ad examen revocatæ. Consilium ergo incidit, inseditque, ut easdem inter insignis Metropolitanæ Patriarchalis Ecclesiæ monumenta, quæ vulgabam aptis commentariolis illustrata, prorsus præterirem: suppressasque vellem, donec splendidior mihi lux affulgeret, quæ difficultatum tenebras omnes dispelleret, fugaretque. Pro data occasione Tabulas easdem, cum venirent sub oculos, diligentius excutiebam: cum rei nummariæ peritis, atque cum ipsis Monetariis dubia conferebam, quæ menti obversabantur, ut germanum & vocum, & sententiarum, (si quidem alii probe intelligerent,) sensum perciperem: varieque subductis ratiociniis, modo hanc, modo illam veluti aptissimam sequebar methodum, qua postea me falli, minimeque duci quo eundum erat, certo noveram. Factum denique, ut silice frequentius pertinaciusque excusso, ignis (ut puto) prosilierit, quem optabam; veramque Monetæ in officina Aquilejensi cudendæ rationem ex dubiis obscurisque vocibus, implicatisque loquendi modis, quibus ipsæ Tabulæ memoratæ scatent, ni mea me fallat opinio, elicuerim. Laborem nostrum, qualiscumque ille sit, Forojuliensium Antiquitatum cupidis, aliisque benevolis offero Lectoribus: corrigere paratus, si quæ in argumento implexo errata sunt: ac meliora sequi gestiens, si quæ alius quisque in re nummaria peritior noverit, ac docuerit. Vale.

INDEX CAPITUM.

CAPUT I.

CAPUT II.

CAPUT III.

CAPUT IV.

CAPUT V.

CAPUT VI.

CAPUT VII.

CAPUT VIII.

CAPUT IX.

CAPUT X.

DE NUMMIS PATRIARCHARUM AQUILEJENSIUM DISSERTATIO.

CAPUT I.

Tabulæ duæ, altera Nicolai Patriarchæ, altera Ludovici successoris, quæ initas de cudenda Aquilejensi moneta conventiones continent. Monetam eamdem cudendi jus in alios quandoque translatum pro annua pecuniæ pensione.

I. DE nummis Patriarcharum Aquilejensium, cusis, & non cusis seu arbitrariis, eorumque varietate, pondere, nota, & absoluto comparatoque valore dicturus, Tabulas ego in antecessum profero duas, Nicolai Patriarchæ alteram, & alteram Ludovici successoris, quibus initæ cum Monetariis conventiones de moneta Aquilejensi cudenda exhibentur. Priores accipe ex vetusto apographo desumptas.

„ Anno Dominicæ Nativitatis Millesimo „ Tercentesimo quinquagesimo sexto, indi„ ctione nona, die decimaoctava Mensis „ Octobris: præsentibus Venerabilibus & sa„ pientibus viris Dominis, Fratre Guidone „ Abbate Monasterii Mosacensis, Cyno de „ Castellione Jurisperito, Joanne de Monti„ culis Vicario in Temporalibus, ac Pauli„ no q. Magistri Joannis de Mutina Cancella„ rio Domini Patriarchæ infrascripti, testibus „ ad hæc vocatis: Reverendissimus in Christo „ Pater, & Dominus D. Nicolaus Dei gratia „ Sanctæ sedis Aquilegensis Patriarcha, juxta „ morem Prædecessorum suorum, ad fabrica„ tionem & constructionem novæ Monetæ „ Aquilegensis sub ejus nomine intendens: con„ fisusque de probitate & fidelitate discreti & „ providi Viri Francisci Bonaquisti de Flo„ rentia commorantis in Venzono, de cujus „ industria & fidelitate laudabile testimonium „ intellexit: ipsum Franciscum super hujusmo„ di moneta cudenda & facienda Magistrum „ constituit & officialem suum; itaquod dictam „ monetam cudere debeat, & cudi facere „ legaliter & prudenter, cum modis & con„ ditionibus infrascriptis. Videlicet imprimis: „ quod ipse Franciscus debeat facere, seu „ fieri facere in Civitate Aquilegiæ, & ali„ bi, ubicumque placuerit dicto Domino Pa„ triarchæ, monetam hujusmodi bonam & „ puram, videlicet de unciis quatuor argenti „ Venetorum grossorum, & tribus quarteriis „ pro quolibet Marcho: de qua moneta de„ beant viginti solidi, & octo denarii Aqui„ legenses ponderare marchum unum: & de „ ipsa moneta non possit expendere, nisi de „ quacumque scossa prius fiat fazium in ponde„ re, & in igne: quod fazium debet esse de „ uno marcho in pondere, & de uno quarte„ rio unciæ in igne. Debent enim pondere „ viginti solidi, & octo denarii facere mar„ chum unum: quod si essent denarii quatuor „ magis, vel quatuor minus, approbentur „ boni denarii: si vero fuerint quatuor plus, „ teneatur in sequenti scossa eos facere de qua„ tuor minus, & e converso. Quod si aliter „ reperiatur moneta, quæ facta fuerit extra „ talem formam, iterato debeat in ignem „ mitti, & iterum fundi & meliorari. Item „ quod idem Franciscus debeat facere, seu fie„ ri facere fazium in igne de uno quarterio „ unciæ, quod est grana centum quadraginta „ quatuor: & debet reddere pro quarterio „ de argento fino grana octuaginta duo, & „ dimidium. Ita tamen quod si reddiderit de „ granis octuaginta & dimidio, debeant ap„ probari boni denarii: & dictus Franciscus „ non teneatur ad restitutionem aliquam hu„ jusmodi duorum granorum deficientium. Et

 „ si red-

„ si reddiderit de minori, quam octuaginta „ granis & dimidio, tunc debeat dicta mo„ neta iterato in ignem mitti, & meliorari.

„ Et quod dictus Dominus Patriarcha te„ neatur deputare certos homines, qui inter„ sint ad requisitionem dicti Francisci, quan„ do fiet fazium de dicta moneta: & cum „ fuerit approbata per ipsos Deputatos, idem „ Franciscus sit liber a præfato Domino Pa„ triarcha, & a quocumque ejus officiali, de „ hujusmodi moneta cusa, & approbata. Et „ teneatur ipse Franciscus dare eidem Domino „ Patriarchæ pro quolibet marcho denarios „ novem dictæ Aquilegensis monetæ, solven„ dos ipsi Domino Patriarchæ de tribus in tri„ bus Mensibus, incipiendo in prima cusione „ dictæ monetæ.

„ Item quod dictus Franciscus possit cudere „ usque ad mille marchos monetæ parvæ: ita „ quod quodlibet marchum ponderet uncia „ una argenti Veneti; & sint in pondere pro „ quolibet marcho solidi sexaginta sex. Quod „ si essent duodecim denariis parvulis minus, „ vel duodecim plus, approbentur boni dena„ rii: si vero duodecim magis, teneatur in „ sequenti scossa eos facere de duodecim mi„ nus, & e converso. Et si aliter reperire„ tur moneta, quæ facta fuerit contra talem „ formam, iterato debeat in ignem mitti, & „ iterum fundi & meliorari. Et fiet fazium „ in igne de dimidio quarterio unius unciæ de „ granis septuaginta duobus: & debeat red„ dere de argento fino grana octo, & duos „ tertios Et cum fuerit approbata per dictum „ Dominum Patriarcham, vel Deputatos ab „ eo, dictus Franciscus sit liber & immunis „ de dicta moneta approbata ab ipso Domino „ Patriarcha, & ejus quocumque officiali. „ Et teneatur (a) pro quolibet marcho eidem „ Domino Patriarchæ dare solidos duos par„ vulorum.

„ Item quod præfatus Dominus Patriarcha „ deputet unum custodem, sive superstitem, „ qui stet continue cum Magistris ipsius mo„ netæ, ad videndum cudere eam: & teneat „ unam clavim, & dictus Franciscus aliam „ loci seu castellæ ubi stabunt ferramenta pro „ cusione dictæ monetæ, & denarii monetati, „ quousque fuerit fazium factum de dicta mo„ neta: & teneatur ipse Dominus Patriarcha „ dictum custodem seu superstitem salariare, „ & prædictus Francisus eidem facere ex„ pensas.

„ Quodque teneatur idem Dominus Patriar„ cha facere proclamari ad omnem requisitio„ nem dicti Francisci, quod prædicti denarii „ recipiantur in quolibet foro & cambio per „ quemcumque, pro quatuordecim denariis „ parvulis quilibet: & hoc sub pœna unius „ marchæ in non parentes, cujus pœnæ ter„ tia pars Cameræ Domini Patriarchæ appli„ cetur, alia dicto Francisco, & reliqua „ tertia pars accusatori: & quod omnes offi„ ciales dicti Domini Patriarchæ teneantur sic „ facere observari. Et in qualibet solutione „ cujuscumque mercationis, vel debiti te„ neatur quilibet recipere usque ad summam „ decem solidorum denariorum parvuorum; „ & hoc sub pœna prædicta.

„ Item quod prædictus Dominus Patriarcha „ teneatur præfato Francisco præstare domum „ pro eo, & ipsius familia, in qua Moneta „ cudatur & fiat; & ipse cum ejus familia valeat „ habitare. Item quod ipse Dominus Patriar„ cha teneatur securare, & securum facere „ dictum Franciscum, & omnes de ejus fa„ milia per totum districtum: ita quod ipsi „ possint secure cum argento, moneta, & „ suis mercationibus ire per omnes dicti Do„ mini Patriarchæ civitates & loca, stare „ etiam, & redire absque alio damno. Quod „ si contigerit, teneatur idem Dominus Pa„ triarcha restituere de sua Camera, si aliter „ ablata recuperari non possent; dum tamen „ ipse Franciscus, seu familiares sui a dicto „ Domino Patriarchæ licentiam postulent, seu „ a Vicario suo, vel aliis, quos super hoc „ duxerit deputandos. Item teneatur dictus „ Dominus Patriarcha facere proclamari pu„ blice per totum districtum suum, quod nul„ lus audeat extrahere argentum, sive Bolso„ num argenti & bolsoni; cujus pœnæ tertia pars „ Cameræ dicti Domini Patriarchæ, & alia „ dicto Francisco, & reliqua accusatori ap„ plicetur: & quod quilibet portans argen„ tum, sive bolsonum prædicto Francisco, „ vel ad suam fabricam, possit libere ire, sta„ re, & redire per totum districtum ejusdem „ Domini Patriarchæ, cum personis & rebus „ suis, tute, & absque eo quod molestari „ possit occasione aliquarum repressaliarum, „ vel aliarum causarum; dummodo non sint „ rebelles, & inimici dicti Domini Patriar„ chæ, & Ecclesiæ Aquilegensis. Item quod „ dictus

(a) In Tab. Ludovici Turriani: *Et non teneatur aliquid dare pro hujusmodi parva moneta ipsi Domino Patriarcha.*

„ dictus Franciscus possit & debeat cudere, „ cudi facere prædictam monetam hinc ad „ unum annum proximum, integrum & completum, hodie inchoandum.

„ Quæ quidem pacta, omnia & singula, „ præfatus Dominus Patriarcha pro se & Ecclesia Aquilegensi, & dictus Franciscus „ pro se, jurans etiam ad sancta Dei Evangelia, rata, grata, & firma, solemni hinc „ inde stipulatione interveniente, habere, „ adimplere, & inviolabiliter observare promisit, sub pœna mille marcharum Aquilegensis monetæ: quæ pœna exigi possit ac debeat cum effectu per partem observantem a „ parte non observante totiens, quotiens contra veniretur, vel fieret: & pœna soluta, „ vel non, præsens nihilominus contractus obtineat plenum robur. Obligantes sibi vicissim, „ unus alteri, videlicet dictus Dominus Patriarcha eidem Francisco omnia bona sua, „ & suæ Aquilegensis Ecclesiæ; & ipse Franciscus ei omnia bona sua, mobilia & immobilia, præsentia & futura. Renunciantes „ omni legis, & consuetudinis, ac juris tam „ canonici, quam civilis, auxilio, per quod „ possent contra prædicta se defendere, vel „ tueri. In quorum omnium testimonium prædictus Dominus Patriarcha mandavit, præsens Instrumentum confici per me Notarium „ infrascriptum, & sui sigilli appensione muniri. Actum Utini in Palatio Patriarchali....

Similes ævo superiore Tabulas confectas, quæ perierunt, vel in forulis archivorum latent, nullus dubito. Similes vero post elapsum tri nnium, Ludovici Turriani jussu scriptæ, præsto sunt: queis ejusdem Francisci opera in cudenda moneta Aquilejensi, initis eisdem conventionibus, comparatur. Priora verba sunt hæc: „ In christi nomine Amen. Anno „ Nativitatis ejusdem M. CCC LIX. Indictione duodecima, die decimanona Mensis „ Octobris: præsentibus Nobilibus & circumspectis Viris Dominis, Carlevario, & Castrono dicto Panceria, de la Turre, Joanne „ de Monticulis Jurisutriusque perito Vicario „ in Temporalibus infrascripti Domini Patriarchæ, & aliis: Reverendissimus in Christo Pater & Dominus D Ludovicus Dei gratia Sanctæ Sedis Aquilegensis Patriarcha, „ juxta morem suorum Prædecessorum Patriarcharum, ad fabricationem & constructionem novæ Monetæ Aquilegensis sub „ nomine ejus diligenter intendens; confisusque „ de probitate, industria, & fidelitate discreti & providi Viri Francisci Bonaquisti de „ Florentia, commorantis in Venzono, de „ quibus eidem Domino Patriarchæ testimonium laudabile perhibetur: eundem Franciscum super hujusmodi moneta cudenda & „ facienda Magistrum constituit, & officialem „ suum, ita quod dictam monetam cudere „ debeat, & cudi facere legaliter ac fideliter, cum pactis, modis, & conditionibus „ infrascriptis. In primis videlicet, (*ut in superioribus Nicolai Patriarchæ tabulis*.) „ Actum in Castro Utini in Camera prædicti „ Domini Patriarchæ. Ego Paulus q. Magistri Joannis de Mutina publicus sacræ Imperialis aulæ Notarius, & prædicti Domini „ Patriarchæ scriba prædictis interfui, & ea „ de mandato ejusdem Domini Patriarchæ „ scripsi, & publicavi rogatus. „

Joannis de Monticulis, in Jure peritissimi, qui in utrisque allatis Tabulis testis vocatus comparet, elogium texit Josephus Capodalius in sua Utini Civitate illustrata: eodemque in loco *Cini de Castellione*, qui prioribus in Tabulis testis adest, vicaria in Civitatibus Tridenti, Belluni, Feltriæ, Ludovici Bavari Imperatoris nomine, potestate perfuncti, mentionem ingerit: ejusque præfecturam ad annum 1340. refert Pilonus in Historiæ Bellunensis libro quarto. Apud eundem Capodalium laudes prostant *Carlevarii*, e gente Turriana viri celeberrimi: ad ipsamque spectabat *Castonus*, aut *Castronus*, ab eo, qui eodem vocatus nomine Sedem Aquilejensem Patriarchalem rexit, diversus.

II. Neque solum Monetariorum opera ad cudendam in Provincia monetam utebantur Patriarchæ: factum etiam quandoque, ut extra Provinciam signarentur nummi Aquilejenses, ipso jure ad tempus pro certa pecuniarum singulis annis solvendi summa in alios translato. Alexandri IV. Summi Pontificis litteræ ad Gregorium de Montelongo datæ rem patefaciunt. „ Alexander Papa IIII. G. „ Aquilegensi electo. Sicut petitio tua nobis „ exposita continet: jus cudendi monetam, „ quod ad te in Patriarchatu Aquilegensi pertinet, Matthæo dicto Tervisin, Johanni „ & Marino Zorzani, & Nicolao Venerio, „ civibus Venetiarum, usque ad duos annos, „ de consensu Aquilegensis Capituli, concessisti „ pro certa pecuniæ quantitate, prout in Instrumento publico confecto, exinde tuo & „ ipsius Capituli sigillis signato plenius dicitur „ contineri. Nos itaque tuis supplicationibus „ inclinati, quod super hoc provide factum „ est, ratum & gratum habentes, id auctorita-

„ ritate Apostolica confirmamus , & præsentis „ scripti patrocinio communimus . Nulli ergo „ .... nostræ confirmationis ..... Datum Nea- „ poli V. Nonas Maii anno primo : „ (æræ vulgaris 1255.) quo scilicet anno , ac Mense Majo , dieque tertia , nondum Neapoli , ubi electus fuit , discesserat Pontifex . Similem juris monetam Aquilejensem cudendi translationem non hac vice tantum , sed alias , ac superiore tempore , a Patriarchis factam , conjectaverim ego, conjecturæque argumenta inferius dabo .

CAPUT II.

Facultas Poponi Patriarchæ facta a Conrado Imperatore primo , nummos argenteos cudendi , Veronensis monetæ denariis pares , vel meliores . Denarios majores , quatuordecim parvulis constantes , cudebat officina Aquilejensis , ipsosque parvulos : qui Veronenses vocabantur . Diplomatis a Conrado dati sensus exponitur .

I. MOnetæ nostræ Aquilejensis conditionem rationemque diligentiore indagine ut exploremus , verba referenda sunt Diplomatis , quo Conradus Rex Germaniæ , hujus nominis secundus , & Imperator primus , anno 1028. fecit Poponi Patriarchæ percutiendæ monetæ facultatem . „ „ Conradus Dei gratia Romanorum Augustus. „ Ex nostrorum antecessorum constituto didicimus , nostri esse juris , sanctæ Matris „ Ecclesiæ res pro viribus augere , & auctas „ pacificare . Quapropter volumus & optamus , ut notum sit omnibus Sanctæ Dei „ Ecclesiæ utrisque fidelibus : quomodo nos , „ interventu nostræ dilectæ jugalis Gislæ , & „ Henrici Regis dilectissimi nostri filii , necnon „ & Arabonis Moguntiensis Archiepiscopi , & „ dilecti nostri Brunonis nepotis Cancellarii , „ atque Adalberonis Ducis , donamus , atque „ nostra imperiali potestate concedimus , pro- „ ut juste & legaliter possumus , Sanctæ „ Aquilegensi Ecclesiæ , & Poponi Patriar- „ chæ , qui ibidem Domino videtur deservi „ re , licentiam Monetam publicam infra Ci- „ vitatem Aquilejæ faciendi . Igitur denarios „ ipsius Monetæ ex puro argento firmiter præ- „ cipimus fieri , & Veronensis monetæ denariis æquiparari , nisi prænominatus Patriar- „ cha sua spontanea voluntate velit meliorare. „ Habeantque licentiam omnes Regni nostri „ negotiatores , in qualibet venali mercæ ipsos „ denarios accipere , si tamen fuerint simpli- „ ces falsitate . Quod ut verius credatur , & „ ab omnibus diligentius observetur , hanc „ nostræ concessionis paginam inde scriptam „ manu propria roborantes , sigilli nostri im- „ pressione jussimus insigniri . Signum Conra- „ di invictissimi Romanorum Imperatoris Au- „ gusti . Bruno Cancellarius Sacri Palatii vice „ Arabonis Archiepiscopi & Archicancellarii „ recognovi . Data anno Dominicæ Incarna- „ tionis MXXVIII. Indictione XI. III. idus „ Septembris , anno Conradi Regnantis quar- „ to , Imperii vero secundo , ejusdemque Im- „ peratoris filii Henrici Regis anno primo . „ Actum Immideshirton feliciter . „

Diploma non vidit Doctissimus Muratorius , qui inter Dissertationes Italicas Medii ævi Dissert. XXVII *de Moneta* , verbo *Aquileja* , sic habet : *Post ejus* (Aquilejæ) *miserabile excidium , nullum ibi per multa secula vestigium officinæ Monetariæ fuit . Patriarchis demum Aquilejensibus , utpote qui amplissimæ regioni dominabantur , collata est eadem prærogativa a Friderico II. Augusto . An antea argentum Patriarchæ signarint , ignotum mihi est : saltem ab eo tempore argentei nummi visuntur ad eorum nutum cusi* . An diploma dederit Fridericus II quo fieret Volchero Patriarchæ , cujus nummi ac successorum servantur in Musæis, argentum signandi facultas , incompertum mihi : collatam vero hanc Poponi prærogativam a Conrado Rege secundo , Imperatore hujus nominis primo , nullus ego dubitaverim . Hac de re plura disseruimus in Monumentis Ecclesiæ Aquilejensis Capite LIV. n. V. Quæ sequuntur , rursum accipe , non pauca , nec inutilia .

Vitia quidem , Librariorum oscitantia , irrepserunt aliqua in apographum , quod superius descriptum est : cætera sibi constant omnia . *Conradus* dicitur *Dei gratia , Romanorum Augustus* : at legendum genuina diplomata jubent , *Cunradus* , vel *Chuonradus divina favente clementia* , vel *gratia Romanorum Imperator Augustus* . Frequentius *interventum dilectæ jugalis* , seu *consortis Gislæ* exhibent sincera alia : sed *Imperatricis* titulum addunt , utpote quæ nomen istud & consecrationem Romæ cum viro suo Conrado acceperit anno 1027. die sancto Paschæ , 26 Martii . Poponi favet , proque eo intervenit *Henricus Rex dilectissimus filius* , ut alia quoque diplomata produnt : quem scilicet undecim annos natum Conradus pater in regalem apicem anno 1028. in Paschate die 14 Aprilis , apud Aquisgrani pa-

palatium sublimari fecerat. Preces addunt *Moguntinus Archiepiscopus*, & *Bruno Cancellarius*: quod in aliis ejusdem Conradi diplomatibus frequentius observare contingit. *Adalbero* demum *Dux* adest: ille nempe, qui Carinthiæ Ducatum administrabat, dissidia fovit cum Popone Patriarcha, ac pacem iniit anno 1027. Consule laudata Monumenta Ecclesiæ Aquilejensis Capite LIV. num. II. & III.

Illa verba, *signum Conradi invictissimi Romanorum Imperatoris Augusti*, sincera ac genuina sunt: ac unus fortasse deest *Domni* titulus. *Archicancellarius* occurrit *Arabo*, vel potius *Aribo*, Archiepiscopus Moguntinus: sunt vero diplomata, in quibus *Archiepiscopus* duntaxat appellatur, & *Archicancellarius*: alia prostant, quæ addunt *Moguntinum*. Frequentius *Bruno Cancellarius* dictus legitur: sed *Brunonem* etiam *Sacri Palatii Cancellarium*, raro licet tum temporis stylo, in Diplomatibus occurrere, animadvertit Abbas Gottvvicensis in Prodromo ad Chronicon Gottvvicense, diplomate in exemplum adducto, quod in Bullarii Cassinensis Tomo II. habetur. Diploma addo ego, quod Ughellus recenset in Episcopis Novariensibus. Quis fuerit *Bruno* iste, ignorare se fatetur Doctissimus idem Abbas Gottvvicensis: an lucem aliquam afferat diploma nostrum, quod ipsum exhibet Conradi Regis & Imperatoris *nepotem*? Hunc vero jam ab anno 1023. fungi munere suo cœpisse, Diplomata docent. Recensitum ab Ughello in Episcopis Novariensibus afferro: *Bruno Cancell. Sacri Palatii vice Arribonis Archiep. & Archicancell. recognovit. Dat. anno Dominicæ Incarnationis* 1028. *anno vero Regni Conradi* 4. *Imperii autem* 2 *ejusdem Imperatoris filii Henrici primo, indictione* 11. *Actum in Palatio Aquisgrani*. Mensis desideratur, ac dies ejusdem.

Recognoscentem Brunonem diplomata, quæ ad res Italicas pertinent, nos ipsa diplomata docent. Cur ergo non agit ipse vices Archiepiscopi Coloniensis, cujus in eisdem rebus Italicis munus erat? Difficultatem elidit omnem laudatus Abbas Gottwicensis, qui sapienter animadvertit, Archiepiscopos Moguntinos *Italici* quoque *Archicancellariatus* munus, utpote *Archicancellarios universales*, frequentius obiisse: quod plurium diplomatum exemplis evincit.

Diploma *datum*, ac *data* diplomatis concessio, ut in nostro legitur, perinde se habent, ac utriusque formulæ præsto cuique sunt exempla. Ad chronologiam demum quod attinet, eadem est ac in diplomate superius memorato ad Petrum Novariensem Episcopum: Mensis tamen additur *Septembris*, ac dies *tertia ante idus*, seu dies undecima ejusdem Mensis. Conradi *Imperatoris*, & Henrici filii *Regis* anni, scilicet *secundus*, & *primus*, optime cohærent cum anno vulgaris æræ 1028 & undecima indictione. Locum etiam haberet indictio XII. a Kalendis Septembris incepta. At regnum ipse Conradus *anno* 1024. *6. idus Septembris*, seu die octava, auspicatus fuerat: unde *die* 3. *idus Septembris*, seu die undecima, anno 1028. jam cœperat quintus Conradi regnantis annus. Aut ergo in Diplomate nostro, annus regni *quintus*, non *quartus* legebatur: aut tribus tantum illis diebus, qui supra completum quartum Regni annum excurrebant, non computatis, quartum annum regnantis Conradi numeraverit minus attentus Cancellarius. Locus denique *Immidesbirton* nondum mihi notus.

Conlata si fuerit, inquies, Poponi Patriarchæ argentum signandi facultas, cur Aquilejenses cusos nummos videre non liceat ante Volcherum, qui anno 1204. in Sedem Patriarchalem conscendit? Argenteum servant Musæa nummum, cujus pars una sedentem Episcopum exhibet, manu dextera pedum Episcopale, librum sinistra tenentem, cum epigraphe circum inscripta, AQ LEGIA P. visiturque parte in altera ædificium arcubus quatuor superstructum cum duabus turribus, ac media inter illas Crux. (Vide Tabulam I. n. 1) An sigla illa P. significet *Poponem*, vel *Peregrinum* primum, vel alterum; an potius universim *Patriarcham*, non ita facile dixerim. Satis mihi fuerit, si animadvertero, nummum prædictum sine dubio Aquilejensem esse, ipsumque cusum signatumque ante Volcherum, pro ea scilicet, quam signandi argentum contulit Conradus Imperator facultatem *Poponi Patriarchæ, & Sanctæ Aquilegensi Ecclesiæ*. Apud Venetos primus Henricus Dandulus, qui Rempublicam anno 1192. administrare cœpit, nomen suum, una littera initiali posita, nummis imposuisse dicitur: ob eamque non expressi nominis rationem vix ullos videre licet certos compertosque Venetorum nummos, quos ævo superiore cusos vetustæ produnt chartæ. Quidni hunc imitatus morem fuerit Peregrinus II. qui Aquilejenses infulas anno 1195. obtinuit, suumque nomen littera initiali P. indicari voluerit in nummis? Conjecturis finis esto. Miratio porro subeat nulla, nummos istos, quos ante Volcherum cuderit Officina monetaria Aquilejensis, utpote siglis obscuris notatos,

vel etiam Patriarcharum nomine destitutos, insuper habitos fuisse, ac igne fusos ut in alios mutarentur, atque deperditos deletosque: aut si quos adhuc effodi, & adinveniri contingat, ob eamdem rationem veluti certos Aquilejenses cognosci, & haberi non posse. Nummum expende in eadem Tabula I. num. 2. positum. Typus ejus, & fabricæ ratio haud levem præferunt similitudinem cum superius allato, ipsisque cum Volcheri nummis, ut ex eadem omnes prodiisse officina videantur. Rem ego in medio relinquo. Aquilejensium certe explorata series a Volchero incipit, duciturque ad Patriarcharum postremum, Ludovicum Techium, quam infra dabimus integram.

II. Tum vero qui nummi hujusmodi repeciuntur in Musæis, tum allatæ Nicolai & Ludovici Patriarcharum tabulæ, & vetustæ chartæ innumeræ docent, ac evincunt, cudi in Officina Monetaria Aquilejensi consueuisse nummos majores, minoresque argenteos: ac istos passim appellatos *denarios parvulos*, ac *parvulos* absolute: illosque, *denarios*, & *denarios Aquilejenses*, seu *monetæ Aquilejensis*, quatuordecim parvulis constantes: ac parvulos demum frequentius dictos *Veronenses*.

Chartarum certa fide, quæ adfero, luculentissime confirmantur. Ex tabulis in Archivo Forojuliensium Fratrum Prædicatorum adservatis, profero verba, quæ sequuntur. Anno 1252. *indictione decima, die nono exeunte Septembri .... pro pretio trecentarum librarum Veronensium parvulorum*. 1256. *indictione quartadecima, die* XII. *intrante Madio .... pretio & foro trium Marcharum denariorum Aquilegensis Monetæ*. 1260. *indictione tertia, die tertio intrante Januario ..... quadraginta sex denarios Aquileg. monetæ*.

Plurima præstat documenta Archivum insignis Capituli Forojuliensis. Quæ sequuntur accipe. Anno 1214. *denarios Aquil. monetæ*. 1216. *Denarios Aquil.* 1254 *pretio unius Marchæ, & duodecim librarum & mediæ denariorum Aquilegensis monetæ*. 1276. *Quingentor & octoginta tres Fortones, viginti unum denarios, & octo Veronenses, ad monetam Aquilegiæ computato denario Aquilegensi pro quatuordecim Veronensibus*. 1288. *Marchas denariorum Aquileg.* 1293. *Centum librarum Veronensium parvulorum*. 1299. *Viginti duorum denariorum Aquilegensis monetæ*. 1377. *Veronenses parvulos viginti tres*.

Autographus *liber* servatur *Rationum Reverendissimi in Christo Patris & Domini Domini* **Ludovici**, *Dei gratia Sedis Aquilegensis dignissimi Patriarchæ, qui nominatus est, Clarum me fac*: quem olim summa Jo. Josephi Liruti humanitate commodatum legimus, & expendimus: deque ipso delibavimus plura, ad argumentum quod illustramus aptissima. Pauca profero sic in eo posita ratiocinia. Anno 1360. *Recepit Dominus Ambrosius de la Turre Thesaurarius a Joanne de Falcis .... libras Veronensium ducentas .... A dicto Domino Phebusino Marchas denariorum Aquilegensium ducentum quatuordecim, denarios quadraginta quinque, pizzulos* (seu parvulos) *decem ... A Manfredo familiari Domini Guccellonis super solutione dictæ Gastaldiæ librar parvorum centum quadraginta novem .... A dictis Dominis Pertoldo & Pileo de Murucio libras Veronensium centum*. Anno 1361 *Recepit Dominus noster Patriarcha a Dominis Pertholdo & Pileo fratribus de Murucio Marchas denariorum centum quadraginta, & denarios quadraginta quinque, pizzulos sex*. Paria passim occurrunt plurima, quibus in recensendis diutius immorari non vacat.

In ipsis Ludovici Torriani anno 1359 & Nicolai anno 1356 confectis Tabulis, nummos argenteos in officina Monetaria Aquilejensi cusos *denarios Aquilegenses* appellatos, & *denarios* legimus, qui recipi debeant *in quolibet foro & cambio per quemcumque, pro quatuordecim denariis parvulis quilibet*: ipsosque *denarios parvulos*, & *denarios parvos* memoratos habes, qui & *moneta parva* appellantur. *Marcam* in superioribus monumentis cum legis, & *Fortones*; nummum intellige non cusum, neque signatum, sed idealem, & arbitrarium. Denariis Aquilejensibus centum & sexaginta constabat Marca, & quarta pars Marcæ erat Forto: qua de re ampliora damus Capite VI. & VII.

III. Iterum sub oculos modo subjicere præstat Diplomatis a Conrado dati verba, ut legitimo ea sensu declarentur. Videlicet: *igitur denarios ipsius monetæ ex puro argento firmiter præcipimus fieri, & Veronensis monetæ denariis æquiparari, nisi prænominatus Patriarcha sua spontanea voluntate velit meliorare*. Apud Ducangium in Glossario ad Scriptores mediæ & infimæ latinitatis, vox *denarii* adhibita reperitur, tum pro nummo cuso duodecim nummulis constante, quem *Solidum* vocabant: tum pro ipso nummulo, duodecima solidi parte. Factum vero, ut frequentiore usu majores nummi appellarentur *solidi*, ac *denarii* vocarentur minores, quibus illi constabant. Rem certissimam ac perspicuam, quam obvia Tabu-

Tabulæ apud scriptores, & Archivorum chartæ testantur, amplioribus piget verbis illustrare.

Utroque sensu accipi debent *Denarii* in Diplomate Conradi, tum pro solidis duodecim nummulorum, tum pro nummulo duodecima solidorum parte. Atqui facultas Poponi & Successoribus facta fuit, ut argenteos denarios cuderent, vel *monetæ Veronensis denariis æquiparatos*, vel etiam *si velint meliores*. Pro facultate sibi data cudi jusserunt Patriarchæ nummulos argenteos, Veronensibus pares, qui & communi in Provincia vocabulo dicebantur *Veronenses*: itemque signari nummos fecere, qui *solidis* majores essent, melioresque; cum illi duodecim nummulis, quatuordecim isti constarent. In Tabulis Nicolai & Ludovici de utraque moneta, magna, & parva, cudenda agitur: indiciturque, ut *denarii* majores *recipiantur in quolibet foro & cambio per quemcumque, pro quatuordecim denariis parvulis quilibet*. Verba illa Tabularum anni 1276. non prætereo, utpote aptissima: nempe, *quingentos & octoginta tres Fortones, viginti unum denarios, & octo Veronenses, ad monetam Aquilejæ computato denario Aquilejensi pro quatuordecim Veronensibus*. Addo litteras Zenobii de Giaceto Monetarii, Antonii Patriarchæ nomine, ad Joannem de Rabata Goritiensem Capitaneum anno 1399. datas, quas integras infra dabo, quibus indicitur: *singulum denarium* novæ monetæ Aquilejensis *pro quatuordecim parvulis* recipi debere, *& solidum pro duodecim parvulis*.

Itaque solidos duodecim parvulorum cudebat officina Monetaria Veronensis: nummosque, pariter *solidos* dictos, paris ponderis & valoris, signabant aliarum Civitatum officinæ in Marca Veronensi. Henricus, Conradi filius, potestatem Bernardo Patavino Episcopo fecit, *Monetam faciendi secundum pondus Veronensis Monetæ*. Tabulæ prostant apud Rerum Patavinarum Scriptores, quas pluribus vitiis expurgatas vulgavit dudum Doctissimus Joannes Brunatius, de Re Nummaria Patavinorum edita anno 1744. Dissertatione, Capite II. Hinc nummuli in his locis cudebantur, quos *denarios* appellabant, & *parvulos*: simulque majores nummi, dicti *soldi*, duodecim denariis constantes. At majore nummo apud Aquilejenses parte septima aucto, ad quatuordecim usque nummulos, mutata quodammodo fuere nomina apud illos. Nummos argenteos, quatuordecim nummulis constantes, vocabant *denarios*, & *denarios Aquilejenses*: ipsique nummuli, alibi *denarii* dicti, *Veronenses* appellati sunt, & *parvuli*, & *pizzuli*. Nihil dictum, quod jam allata monumenta non confirment amplissime: sed adhuc infra latiore calamo agendum.

CAPUT III.

Communis in Aquilejensi provincia etiam solidorum usus, qui duodecim parvulis nummis constabant. An eos cuderet Monetaria Aquilejensis Officina? Videntur nummi fuisse, in officinis Marcæ Veronensis, & alibi cusi, signatique. Quid solidus Furlanus, & Aquilejensis, & usualis?

I. Frequentissimum *solidorum*, qui duodecim nummos parvulos *Veronenses* valore & pretio æquabant, in Aquilejensi provincia usum in venditionibus, emptionibusque, solutionibus æris alieni, aliisque commerciorum speciebus, patefaciunt innumera, quæ in publicis privatisque Tabulariis adservantur monumenta. Indubiam rem compertamque paucis in medium prolatis liceat confirmare. In allatis Zenobii de Giaceto litteris indictum legimus: ut *singuli denarii* Aquilejenses *pro quatuordecim parvulis* recipiantur, *& solidus pro duodecim parvulis*.

Ex Forojuliensibus Archivis insignis Capituli Canonicorum, ac Fratrum Ordinis Prædicatorum, hæc promo paucissima, & profero. Anno 1252. *pro pretio trecentarum librarum Veronensium parvulorum*. 1299. *quinque solidi Veronensium parvulorum*. 1417. *Censum livellarium duarum marcharum, unius videlicet denariorum novorum Monetæ Aquilegensis, & alterius solidorum*. 1418 *Marchas denariorum quatuor, & quadraginta duas Marchas solidorum*. Ad seculum superius quartumdecimum spectat laudatus *Rationum Ludovici Patriarchæ liber, qui nominatus est, Clarum me fac*: in eoque plurima prostant rei, qua de agimus, documenta. V. g. *Marchas denariorum decem & octo, denarios viginti, & solidos duos .... Libras parvorum centum quadraginta novem, & soldos sex ..... Marchas soldorum quatuor, & mediam .... Marcham unam soldorum, & soldos triginta duos*. His demum ratiocinia addo, quæ marcas solidorum, quæ solvebantur, redactas exhibent ad Marcas denariorum Aquilejensium, quos parte septima solidis majores jam adnotavimus. V. g. *Marchas soldorum triginta: capiunt Marchas*

chas XXV. $\frac{1}{2}$. *denarios* XXXIII. *piz.* IIII. .... *Marchas soldorum triginta septem, quæ capiunt Marchas denariorum* XXXI. $\frac{1}{2}$. *denarios* XXXIIII. *piz.* IIII. Hisce de ratiociniis, monetarumque æquationibus diligentiore opera inferius agendum.

II An vero hujusmodi solidos, quorum usus in Provincia frequentissimus erat in commerciis, officina monetaria Aquilejensis cuderet, quæstio est. Ajentem partem evincere videntur verba Diplomatis, quo Conradus Imperator facultatem Poponi Patriarchæ fecit, *faciendi denarios* argenteos, eosque *Veronensis monetæ denariis*, idest solidis, *æquiparandi, nisi prænominatus Patriarcha, sua spontanea voluntate velit meliorare*. Quo loco tum facultas data est, signandi denarios pares Veronensibus: tum arbitrium concessum, meliores majoresque cudendi. Cur ergo, sicut arbitrio, ita potestate sibi facta usi non fuerint Patriarchæ?

Argumentum suppeditant, quo res eadem evinci videtur, citatæ litteræ Zenobii de Giaceto Primus eas in lucem protulit Justus Fontaninus, postea Archiepiscopus Ancyranus, in libello italice edito *Delle Masnade*. Integras referro. „ Nobili Viro Johanni de „ Rabatta, honorabili Capitaneo Goritiæ „ Majori, & amico charissimo, Zanobius „ Monetarius de Giaceto de Florentia, Utini „ habitans, cum recommendatione. Noveritis, Reverendissimum Dominum D. Antonium (Cajetanum) Patriarcham Aquilejensem modo noviter mutasse monetam: & „ ipsius monetæ regalia, debenda Magnificis „ Dominis Comitibus Goritianis Dominis vestris, idem Dominus Patriarcha mittit præsentium per latorem de dicta moneta nova, „ modo noviter mutata: videlicet denarios „ novos ex dicta moneta, ascendentes ad „ summam centum librarum solidorum, quæ „ debentur præfatis Dominis Comitibus pro „ eorum regalia, quando mutatur moneta. „ Quare vos precibus instantissimis, quibus „ possum rogo, quatenus velitis in Goritia, „ & in aliis locis præfatorum Dominorum Comitum existentibus ad has partes, dictam „ monetam modo noviter mutatam facere pro „ clamare: videlicet, quod unusquisque habitator, & subditus dictorum locorum præfatorum Dominorum Comitum recipere „ dictam monetam debeat; videlicet singulum „ denarium pro quatuordecim parvulis, & „ solidum pro duodecim parvulis, sub aliqua „ certa pœna exigenda a quolibet contrafaciente, secundum quod nobis videbitur. „ Datum Utini 14 Aprilis, indictione septima. „ (anno *Christi* 1399) Ubi luculentiora adhiberi verba non potuisse videntur, quæ enunciarent, Monetam novam, seu nuper cusam in officina Monetaria Aquilejensi, tam denarios quatuordecim parvulorum complexam esse, quam solidos parvulis duodecim constantes.

Accedunt Tabulæ, quas Humanissimus Liruttus tradidit, *venditionis cujusdam domus in Glemona, anno 1386. Indictione 9. die 5. Novembris*; in quibus ita pretium enunciatur: *pro pretio & foro Marchar. Sold. Furlanorum* XVI. *&* *Sold.* XX Solidorum marcas heic habes, solidosque vocatos *Furlanos*. Cur ita? Plana & obvia ratio videtur, quod in Provincia Forijulii cuderet eos officina Monetaria Patriarcharum. Hinc *Furlani* dicti fuerint, ut a Patavinis distinguerentur, a Veronensibus, aliarumque civitatum nummis, aut solidis.

III. Opinioni huic, quam argumentis haud leve monumentum præseferentibus communivimus, gravissimæ adversantur difficultates. Plurimos quidem nummos argenteos, parvulos, & majores, a Volcheri Patriarchæ ætate ad finem usque dominationis Patriarchalis, effossos ac inventos Musæa eruditorum servant; quin in majoribus illis ullum deprehendi signum certum, ac stabile, cunctisque obvium queat, quod denarios Aquilejenses distinguat a solidis: habeanturque illi omnes pro denariis An solidos æque, ac denarios cuderit Monetaria Patriarcharum officina; istosque contingat in dies detegi plures, nunquam illos?

In allatis Nicolai, & Ludovici Tabulis, quibus cudenda moneta indicitur, deque cudendæ ipsius Monetæ ratione pacta continentur, unus occurrit denarius major quatuordecim parvulorum: nullaque nummi, aut solidi mentio, qui *duodecim* constaret nummulis. Clarissima verba sunt: *quodque teneatur idem Dominus Patriarcha facere proclamari ad omnem requisitionem dicti Francisci* (Monetarii) *quod prædicti denarii recipiantur in quolibet foro & cambio per quemcumque, pro quatuordecim denariis parvulis quilibet*.

Novæ Monetæ sub Raimundo Patriarcha fabricam memorat Julianus in Chronico Forojuliensi ad An. 1274. & ad An. 1277 memoratque cusos denarios, quatuordecim & sexdecim

decim nummulis constantes : de solidis, qui duodecim nummulos æquarent, ne verbulum quidem habet. Ad annum posteriorem sic ait : „ Die VII. intrante Martio, mutata est „ moneta, quæ habebat Patriarchæ (Raimundi) imaginem interius, & exterius „ turrim, quæ valuerat XIV. *Veronenses*, „ in monetam valentem, seu positam XVI. „ *Veronenses*, habentem interius imaginem „ Sanctæ Mariæ cum Filio, & exterius *Aquilegia*. Item eodem anno, die VII. intrante „ Aprili, fuit proclamatum ex parte Patriarchæ : quod ex tunc daretur tantum pro „ *quatuordecim Veronensibus* & illa nova, quæ „ tunc currebat, differens a priori in duabus „ Crucibus parvulis interius & exterius. „ Mirum, Chronistam data opera agentem de nova moneta, in officina Aquilejensi cusa, denarios memorare quatuordecim parvulorum, solidos præterire, si & ipsi in eadem Aquilejensi officina signarentur !

Præsto sunt aliæ Tabulæ, extremo dominationis Patriarchalis tempore confectæ, quæ rem eamdem confirmant. „ Innotescat unicuique personæ, qualiter cum hoc .... ad honorem & reverentiam omnipotentis Dei, & „ suæ gloriosæ Genetricis Mariæ, ac pro fructu & communi utilitate totius Patriæ Forijulii : illustris Princeps, & Reverendissimus „ Dominus noster D. Ludovicus Dux de Dech, „ & Sanctæ Sedis Aquilegensis digniffimus „ Patriarcha, novissime ordinaverit, & fieri „ fecerit monetam novam, videlicet *denarios* „ secundum antiquam consuetudinem antiquorum Dominorum Patriarcharum, & bonorum Pastorum & Rectorum dictæ Sanctæ „ Sedis Aquilegensis, necnon secundum antiquum stylum & ordinem usitatum in dicta „ Patria. Et nunc dicta Moneta fuit sazata, „ & approbata hodierna die per Magistrum „ ad id specialiter deputatum : quæ reputatur „ esse boni ponderis, & finæ ligæ argenti : „ ideo pro parte dicti Reverendissimi Domini „ nostri Domini Patriarchæ, ego Dominicus „ præco mando unicuique personæ, vicinæ, „ & forensi, ut debeat recipere & expendere de dicta moneta pro *denariis*, in ratione „ pro singulo *parvulorum quatuordecim*, per „ totam dictam patriam. Scientes, quod „ quicumque contra faciens huic proclamationi, pro singula vice qua contrafecerit, incurrat & cadat in pœnam 100. librarum „ *denariorum*, applicandarum Cameræ Patriarchali. Quæ pœna nullatenus remittetur eidem sic contra facienti. Dat. Utini, „ die Sabbati 26 Martii 1413 Indictione 6. „ Cusam signatamque *novam* Aquilejensem *monetam* habes : *videlicet denarios secundum antiquam consuetudinem*, minime solidos. Ejusdem monetæ valorem publice præco denunciat, jubetque recipi debere & expendi *denarios*, non solidos. Valor demum nummorum constituitur *in ratione parvulorum quatuordecim pro singulo*, nulla solidorum ingesta mentione, qui duodecim parvulos valerent. Hæc mihi ferme peremptoria videntur.

Quid ? quod in ea nummorum largitione, quæ pro munere quodam, cum nova moneta Aquilejensis cuderetur, fieri Comitibus de Goritia consueverat, nummos argenteos, qui solvebantur, *denarios* vocat Zenobius Monetarios, minime Solidos : „ Idem Dominus „ Patriarcha, inquiens, vobis mittit præsentium per latorem de dictæ *Monetæ novæ*, „ modo noviter mutata, & fabricata : videlicet *denarios* novos ex dicta moneta, ascendentes ad summam centum librarum *Solidorum*, quæ debentur præfatis Dominis Comitibus pro eorum regalia, quando mutatur „ moneta. „ Ubi *de nova moneta, noviter mutata, & fabricata*, missos legimus *denarios novos ex dicta moneta*. Cur etiam novi *Solidi* missi non fuerint, si eos Monetaria Aquilejensis officina signasset ? Animadverte, *denarios* ex dicta *moneta nova* numeratos esse *ad summam centum librarum solidorum*. Nempe pro consueto munere *censum* solvebantur *libræ solidorum* : at nulla tamen erat *Solidorum* solutio, sed *denariorum* ; quot videlicet, ratiocinio instituto, pensatoque valore, centum libris solidorum æquivalebant. Cur ita ? Satis apertum puto, quia de nova moneta, quæ in Aquilejensi officina cusa fuerat, non alii argentei nummi erant, nisi denarii parvuli, ac majores parvulis quatuordecim constantes.

Cum ergo in eisdem litteris Monetarium denunciantem legis, ut Comites Goritiani eorumque subditi *dictam Monetam novam recipere debeant, videlicet singulum denarium pro quatuordecim parvulis, & solidum pro duodecim parvulis* ; denarios accipe pro ipsa Aquilejensi Moneta nova, solidosque pro nummis extraneis, quorum usus Goritiæ & in Comitatu communis erat, vel Tergestinis, vel Tirolensibus, vel aliarum Civitatum, & ipsius Goritiæ, (ibi namque cusos aliquando nummos, nummi qui servantur in Musæis patefaciunt :) factamque proinde a Monetario denunciationem sic intellige, ut novi illi denarii, utpote Aquilejenses, pro parvulis qua-

tuordecim singuli, quicumque illi sint, recipi debeant; cæterique nummi usu communi adhibiti in commerciis, utpote extranei, aliisque in officinis Monetariis percussi, appellatique *solidi*, valore & pretio duodecim duntaxat parvulorum Veronensium recipiantur. Ac sane monetæ illius extraneæ argentei nummi, qui in Civitatibus Marcæ Veronensis, aliisque finitimis in locis cudebantur, plurimi effodiuntur in dies ex agro Forojuliensi, non minus ac denarii, quos Aquilejenses appellamus. Tirolensis nummi, itemque Goritiani typos in postrema Tabula impressos vide.

Neque facultatem urgeas a Conrado Imperatore factam, signandi denarios, tum monetæ Veronensis denariis æquivalentes, tum etiam meliores, ipsi Patriarchæ si vellent. Facultate nempe sibi facta usi sunt. Cudi fecere tum denarios parvulos Veronensibus pares; tum majores, non quidem æquiparatos ponderi ac valori solidorum Veronensium, sed meliores majoresque, parte scilicet septima, ad summam usque quatuordecim parvulorum. Id jussum, id permissum in diplomate Imperatoris: ac utrumque executioni demandatum a Patriarchis pro sibi data potestate.

IV. Solidos opponis, in aliquibus Archivorum tabulis vocatos *Furlanos*: eosque ita dictos intelligis, quod eosdem, tametsi duodecim parvulos valentes, non alia cuderet Monetaria officina, nisi Aquilejensis in Provincia Forijulii. Imo denarios ipsos Aquilejenses quatuordecim parvulorum putaverim ego, dictos *Solidos Furlanos*: a cæteris nempe solidis distinctos, qui duodecim tantum parvulis constabant.

Interpretationem confirmari arbitror sequentibus Tabulis, quas Fratrum Prædicatorum Forojuliensium Archivum servat. Altera est: „ Anno 1446 Indictione 9. die vero Lunæ „ 21 Mensis Novembris .. solvendo annuatim .. ipsi Monasterio Sancti Dominici Soldos Aquilegenses decem. Altera: Anno „ 1470 Indictione 3. die 3 Mensis Maii .... „ Cui Ecclesiæ (Sancti Dominici) sive Conventui legavit perpetualiter annuatim solvendam .... Marcham unam Soldorum usualis monetæ. „ Quibus in locis *Soldos usualis monetæ*, maximeque *soldos Aquilegenses*, intelligi debere *denarios quatuordecim parvulorum*, dictos *Aquilejenses*, nullus dubito: nondum enim ea tempestate, Monetæ Patriarcharum, tametsi Provincia Forijulii potiretur Veneta Majestas, antiquatus omnino usus erat cum pristino suo valore.

Neque mirum, denarios prædictos Aquilejenses dictos aliquando *solidos*, maximeque cum addito *usualis monetæ*, vel *Aquilejenses*, vel *Furlanos*: cum & ipsi *solidi* non raro vocentur *denarii*. In ipso Conradi Imperatoris diplomate, quo prærogativa Poponi Patriarchæ confertur, denarios cudendi pares, vel meliores *Veronensis monetæ denariis*, intelligere denarios istos par est, tum numulos parvulos, tum majores, idest *solidos*, valentes duodecim parvulos. Peritissimus Joannes Brunatius in Opusculo, *De re Nummaria Patavinorum*, Venetiis excuso anno 1744 apud Jo. Baptistam Pasqualium, Capite V. chartam profert cum his verbis: „ M CC III. Indictione VI. die III intrante Novembri: Paduæ „ in Episcopali Camera .... promiserunt solvere ... VI. libras *denariorum* Veneciarum: „ videlicet XL solidos ad forum Sanctæ Justinæ, & XL ad mercatum Sancti Prosdocimi, & XL. ad forum Sancti Viti. „ Ubi qui primum appellantur *denarii*, deinde *solidi* vocantur. Aliæ Tabulæ prostant in quibus hæc habentur: „ Anno Mill. C. nonagesimo secundo Indictione X. die 11. intrante Octobre ..... reliquit (Speronella in „ suo testamento) libras quinquaginta *denariorum* pro mille Missis cantandis: „ quo loco denarios accipit Brunatius pro solidis: docetque hac ætate, cantandæ Missæ stipendium *solidum* unum fuisse, duodecim parvulos valentem. Satis hæc vero, ut cuique lux affulgeat, qua prælucente veteres chartas, vetustosque nummos in eis enunciatos recte valeat, vocis æquivocatione sublata, intelligere.

CAPUT IV.

Frixachenses nummi, & Frexachenses, Frixachi, vel etiam Frixerii. Iidem omnino cum denariis Aquilejensibus parvulorum quatuordecim. Cur eo nomine appellati.

I. NUmmos frequentius memorant vetustæ chartæ, in Tabulariis nostris, publicis privatisque, adservatæ, dictos *Frixachenses*, *Frexachenses*, *Frelsachenses*, *Frixachos*, vel etiam *Frixerios*. Anno 1092. *tres Frisacenses* occurrunt in Tabulis Capitularis Archivi Forojuliensis. Anno 1206. in Membrana Archivi Aquilejensis, prædium venditur *pro pretio sex Marcharum Frixacensis Monetæ*. Anno 1354. *Indictione VII. die XXVI.*

XXVI. intrante Mense Augusto ..... Redditus quorum Mansorum idem Dominus Galvanus asseruit, ascendere ad usum Curiæ de redditu, Marchas VIII. demptis Frex. XX. Anno 1355. *VIII. Indictione, die XXV. intrantis Mensis Januarii, in Castro Maniaci ... solvit annuatim de fictu St. 2. frumenti, St. 2. Millei, spatulam 1. edum 1. gallinam 1. & Frex. XII. ..... Et solvunt annuatim de fictu Frex. cent. Aquilegensis monetæ ..... Et in Missis pro omni Sacerdote in Offertorio unum Doplerium cum VII. Frex. dare & offerre* debeant. Anno 1370. *Die septima Julii, sub Domo Communis Maniaci .... Solvit 1. Star. frumenti, 1. Avenæ, 1. Millei, 2. quartas Siligenii, 2. quartas Panigii, Frex.* 20 Superiores tres chartas Illustrissimo Comiti Nicolao Jacobo de Maniaeo acceptas debeo. In Statutis vetustis laudati Forojuliensis Capituli hæc habentur: *Trium Frixach. Frixachen. XX. & non ultra. Unam Marcham Frixach. Unius Marchæ Frixachorum*.

In Vita Beati Bertrandi Patriarchæ, qui anno 1350 vita functus ad cælites evolavit, apud Bollandi Continuatores ad diem VI. Junii, hæc legimus verba Capite V.... Votum emisit, *ut ejus sepulturam visitaret, & super ipsam Imaginem ceream ad formam hominis trium librarum, & valoris quadraginta Frixoriorum poneret, & offerret*. In Notis Bollandiani sic habent. „ Quod genus monetæ, „ & cujus valoris fuerint Frixoria, ignorare „ se hodie fatentur Forojulienses interrogati. „ Suspicantur autem, nummum fuisse, Fri- „ xorii seu sartaginis formam referentem, vel „ impressam sibi habentem. „ Nugæ sunt. Nullus ego dubito, *Frixorios*, vel *Frixerios* perinde intelligi ac *Frixachenses*, ac *Frixachos* debere: illudque animadverto, mihi nondum præsto fuisse chartas, in quibus *Frixorios* aut *Frixerios* legerem, cum plurimæ nummos præstent *Frixachenses*, *Frexachenses*, & *Frixachos*. Hinc loco citato cum fortasse scriptum esset in Codice MS. *Frix.* minus periti librarii expresserint vocem *Frexoriorum*, pro *Frixachensium* vel *Frixacorum*. Ut ut sese res habeat, compertum exploratumque debet esse, memoratos eo loco *Frixorios* intelligi denarios Aquilejenses debere.

II. Nummos hujusmodi, *Frixachenses* dictos, & *Frixachos*, pronuntiat Justus Fontaninus in citata Epistola *delle Masnade* Nota 23 cusos non fuisse signatosque, sed arbitrarios & ideales, certo quodam numero denariorum Aquilejensium constantes, ea ratione excogitatos, ut minore summa expediri contractus possent; ac facilius ratiocinia instituerentur: quod in *Marcha*, & *Fortone* factum, inferius dicendum: ac insuper demum a *Frixachensibus* distingui putat Frixerios, veluti duo nummorum non signatorum genera.

Contra se rem habere, certum facit exploratumque laudatus Codex *Rationum Reverendissimi in Christo Patris & Domini D. Ludovici Dei gratia Sedis Aquilegensis dignissimi Patriarchæ, qui nominatus est, Clarum me fac*. Positas in eo rationes ita legimus, ut *Frixachenses* vel *Frixachi* pro iisdem omnino Aquilejensibus denariis quatuordecim parvulorum passim constantissime accipiantur. V. g.

„ Recepit pro solutio- „ ne.... March. denr. de- „ cem & octo, *dnr* viginti, & soldos duos — Mr XVIII. *Frix.* XX. sold. 11.

„ Recepit ... super solu- „ tione.... March. dnr. „ Aquilegen. ducentum „ quatuordecim, *denarios* quadraginta quin- „ que, piz. (pizzulos, „ seu parvulos) X. — Mr. II.^c XIIII. *Frix.* XLV. piz. X.

„ Recepit... March. de- „ nariorum centum quadraginta, & *denarios* „ quadraginta quinque, „ piz. sex. — — — Mr. CXL. *Frix.* XLV. piz. VI.

„ Recepit .. March. dnr. „ unam, & *dnr* octo — Mr. I. *Frix.* VIII.

„ Recepit. March. dnr. „ unam, & *dnr* quinquaginta. — — — Mr I. *Frix.* L.

Et sic deinceps passim: ubi qui *denarii*, vel *denarii Aquilejenses* integra expressa voce appellantur, indicantur etiam compendiaria nota *Frix.* quæ *Frixachenses*, aut *Frixachos* significat.

Quid erit ergo formula illa, in vetustis chartis haud infrequens: v. g. *Quadraginta Fresachenses denariorum novorum Aquiljensis monetæ?* Annon certus enunciari videatur numerus denariorum, qui in officina Aquilejensi cudebantur, in uno vel pluribus Fresachensibus contentus, veluti nummo arbitrario? Par esse videtur ratio, atque cum *Marcha una*, vel *decem*, vel *viginti*, vel *centum Marchæ* denariorum Aquilejensium enuncientur: arbitrarius quippe nummus est Marca, quo

certus continetur denariorum numerus. Verum inesse nullam verbis allatis difficultatem, luculentissime evincunt posita ratiocinia, quæ in laudato *Rationum* codice, *Frixachensem* nummum repræsentant unum eumdemque, ac *denarium Aquilejensem* quatuordecim parvulorum. Una restat prædictæ formulæ, aut locutionis ratio, & origo quærenda.

III. Hæc vero facilius detegi ut possit, cur denarii nostri Aquilejenses insigniti fuerint *Frixachensium* aut *Frixachorum* nomine, in antecessum perquiramus oportet. Frisaci, vel Freisaci, quæ Carinthiæ civitas est, remotiore jam ævo Monetaria officina extabat: signatique in ea nummi dicebantur *denarii Fresacenses*. Apud Bernardum Pezium Tomo III. Thesauri Anecdotorum Parte III. documenta prostant in Codice Diplomatico Admontensi: primum *anni ab incarnatione Domini M. C. LXVIIII. Indictione II.* num. 9 cum his verbis: *VI. Marcharum Fresacensium denariorum*; & alterum *Indictione V.* (anni 1232.) num. 58. ubi hæc habentur: *ut Abbas idem XXV. Marcas denariorum Frisacensium Militi daret prædicto*; tertium *anni Incarnationis Domini M. C. XCI.* num. 114. in quo legimus: *unde sibi quinquaginta denarii Frixacensis monetæ annuatim solverentur*. Apud Ughellum in Italia Sacra. edit. Ven. in Vodalrico II. Patriarcha Aquilejensi, charta recensetur *anni M. C. LXXX. Indict. XIII.* quæ Bernardum de Treven Ministerialem exhibet, solventem Mosacensi Abbatiæ, nomine census, *annuatim quinque denarios Friesac.* (Friesachenses.) In Codicillo demum Diplomatum Bambergensium apud Ludevvigum in Ecclesia Bambergensi. Privilegium refertur num xx. quo Fridericus II. Imperator facultatem Henrico Bambergensi Antistiti confert: *ut apud Villacum* (aliam Carinthiæ civitatem) *novam Monetam cudi faciat, quæ Frisacensi Monetæ æqui polleat*. Datum Diploma est *anno Dominicæ Incarnat. M. CC. XLII. Mense Junio quintædecimæ Indictionis*.

De voce jam puto diremptam esse quæstionem omnem: proque certo habendum, nomen denariorum, qui signabantur Frisaci, ad Aquilejenses denarios translatum esse. Quænam enim vocis differentia fuerit inter *Frisacenses* & *Fresacenses* nummos, quos Frisaci cudebant Monetarii, ac inter *Frixachenses*, *Fresachenses*, *Frixacos* ita numcupatos denarios Aquilejenses? Ac sane *Frisacum*, & *Freisacum*, civitatem Carinthiæ, vocatam barbara voce *Frixacum*, & *Frexacum*, & *Fresacum*, nullus dubito.

Cur vero nomine illo *Frisacensium* denariorum, & ipsi Aquilejenses nummi insigniti? Vel quia denarii nostri pares fuerint, valore, & pondere, illis nummis, qui *Frisaci* in Carinthia percutiebantur. Vel potius, quod ævo primo quispiam nostrorum Patriarcharum denarios Aquilejenses feriundos curaverit in officina Monetaria *Frixacensi*. Jus ipsum cudendi Monetam Aquilejensem a Gregorio Patriarcha translatum fuisse in quosdam Venetos Cives, discimus ex Tabulis, quas Capite primo num. II. recensuimus. Quidni simile quidpiam, nondum fortasse Aquilejæ, vel alio in loco Provinciæ Forojuliensis officina Monetaria instructa, Bertholdus, aut Volcherus, aut Præcessores Patriarchæ egerint? Hinc porro factum, ut denarii, ad usum quidem Aquilejensium signati, sed tamen in *Frisacensi* officina Monetaria cusi, *Frixachenses* dicti fuerint, & *Frixachi*, & *Fresachenses*. Quo rem magis animo verso, eo proclivius feror, ut rem ita accidisse credam.

Posita rursum in calce numeri II difficultas evanescit, quæ ex illa formula desumitur, v. gr. *Quadraginta Frixachenses denariorum novorum Aquilegensis monetæ*. Intellige nummos *Frisachenses* generatim pro denariis. sive qui *Frisaci* pro Frisacensibus populis cudebantur, sive qui Aquilejenses erant, Aquilejæ vel alibi percussi: cætera verba, *denariorum Aquilegensis monetæ*, veluti differentiam accipe. qui nomen illud generale definitur, ac circumscribitur: ac perinde demum fuerit, enunciare *quadraginta denarios novos Aquilejenses*, atque *quadraginta Fresachenses denariorum novorum Aquilegensis monetæ*.

CAPUT V.

Denariorum Aquilejensium communis valor, itemque solidorum in Provinciis, Extraordinarius aliquando, & excedens. Communis comparatus cum hodiernæ Monetæ Venetæ solidis Idemque cum mercium quantitate, quæ vendebantur & emebantur.

I COmmunem denariorum Aquilejensium valorem constanti pretio *quatuordecim parvulorum Veronensium* æstimari consuevisse, jam sæpe diximus: Solidosque valuisse, haud unquam invecta mutatione, *duodecim* eosdem *Veronenses parvulos*: adeoque denariorum excessum præ solidis parte septi-

feptima computari. Documentis indubiis diligentius res eft demonftranda.

Charta *anni* 1276. prolata eft Capite II. anm. II. ex Archivo Capituli Forojulienfis, ubi hæc habentur: *quingentos & octoginta tres Fortones, viginti unum denarios, & octo Veronenfes; ad monetam Aquilegiæ computato denario Aquilegenfi pro quatuordecim Veronenfibus*. Repeto Juliani verba in Chronico Forojulienfi ad Ann. M. CC. LXXVII. „ Die „ VII. intrante Martio mutata eft moneta, „ quæ habebat Patriarchæ imaginem interius, „ & turrim exterius, quæ valuerat *XIV. Veronenfes*, in monetam valentem feu pofitam „ XVI. Veronenfes, habentem interius imagi„ nem Sanctæ Mariæ cum Filio, & exterius „ *Aquilegia*. Item eodem anno die VII. in„ trante Aprili, fuit proclamatum ex parte „ Patriarchæ: quod ex tunc daretur tantum „ *pro XIV. Veronenfibus* & illa nova, quæ „ tunc currebat differens a priori in duabus „ Crucibus parvulis, interius, & exte„ rius. „

Anno 1356. confectas habes Nicolai Patriarchæ Tabulas Capite I. defcriptas, quæ fic habent: „ Teneatur idem Dominus Pa„ triarcha facere proclamari ad omnem re„ quifitionem dicti Francifci (Monetarii:) „ quod prædicti denarii (tunc cufi) reci„ piantur in quolibet foro & cambio per „ quemcunque, *pro quatuordecim denariis parvulis* quilibet. „ Eadem habentur verba in Tabulis Ludovici Turriani fucceffloris, datis *anno Nativitatis M. CCC. LIX. indictione XII. die XIX. Menfis Octobris*. Zenobius Monetarius in Epiftola anno 1399. data ad Joannem de Rabatta, admonet ipfum, ut præconis denunciatione indicat: *quod unufquifque habitator & fubditus* (Goritienfis) *recipere dictam monetam valeat; videlicet fingulum denarium pro quatuordecim parvulis, & folidum pro duodecim parvulis*. Sub Ludovico Techio anno 1413. *unicuique perfonæ, vicinæ, & forenfi*, Præco denuntiat, *ut debeat recipere, & expendere de dicta moneta, pro denariis in ratione pro fingulo parvulorum quatuordecim*. Plura dabimus infra, de Marca nummo arbitrario pertractaturi.

II. Cufos attamen aliquando denarios Aquilejenfes majoris valoris, verba Juliani Chronistæ fuperius allata evincunt: *Mutata eft*, inquientis, *moneta, quæ habebat Patriarchæ imaginem interius, & turrim exterius, quæ valuerat XIV. Veronenfes, in monetam valentem feu pofitam XVI. Veronenfes*. Refert Jacobus Valvafonus de Maniaco in Hiftoria MS. Patriarcharum Aquilejenfium: Monetam juffu Bertrandi fignatam fuiffe, cujus valor pretium *quatuor denariorum* communium æquaret. Typum nummi defcribit, parte ex una infigniti *imagine Sancti Hermagoræ*; atque *Cruce*, & nomine *Deus* ex altera.

Hunc fervant Mufæa nummum. Pars altera Crucem exhibet, intra cujus latera DEUS, cum epigraphe *Bertrandus Patha*: vifitur in altera Sancti Pontificis effigies, qui manum dexteram elevatam habet, finiftra tenet crucem, cum verbis in circuitu, *S.* (fic) *Hmaebor*, Vide Tab. 3. num. 1. Pondere examinato, æquipollere nummus deprehenditur duobus denariis, & dimidio. Nummus etiam ejufdem Bertrandi habetur, duplo major ceteris: cujus antica præfert Deiparæ imaginem, puerum Jefum ulnis geftantem, cum epigraphe, *Virgo Maria* (fic) *Avocata Mundi* a poftica vero Aquilam exhibet cum litteris, *Bertrandus P. Aquilegenfis*. Eamdem confule Tabulam 3. num. 2.

Vetuftæ demum feculi quartidecimi chartæ occurrunt, in quibus enunciantur denarii *de viginti* parvulis: quos attamen Aquilejenfem fuiffe monetam, non ita facile dixerim. Sed hæc fatis de nummis, quos raro cudebant juffu Principis Aquilejenfes Monetarii, communem denariorum valorem excedentibus.

III. Communis Aquilejenfis denarii valorem expendere jam liceat, ad exteros nummos, eorumque æftimationem comparatum. Fontaninus in Epiftola laudata *delle Mafnade* Nota 23. arbitratur Aquilejenfes *argenteos denarios æftimari fingulos poffe fex folidis Venetis hodiernis*. Hanc ergo animadverto conjectationem Aquilejenfibus cujufque ætatis denariis adaptandam non effe, cum non fuerit una, five materiæ conditionem fpectes, five pondus confideres, fed varia ipforum ratio. Nummi quippe fub Volchero, Bertholdo, Gregorio, Raimundo, Petro, Ottobono ponderofiores erant, purioreque argento conflati: ab his decidunt, pondere, & nota, qui fub Nicolao, Ludovico, & Marquardo fignati fuerunt: minufque ponderantes, redactique ad impuriffimum gradum deprehenduntur, quos cudi poftremi Patriarchæ curarunt; qua de re latius infra.

Denariorum comparationem cum Ducatis, & Florenis aureis frequentius exhibet citatus Codex *Rationum* Ludovici Patriarchæ, anno 1360. & infequente fcriptus. V. g. *Recepit.... Ducatos quinquaginta quatuor in ratione*

LXIIII. denariorum pro quolibet : vel *Florenos viginti unum in ratione LXIII. denariorum pro quolibet* : vel *Ducatos quadringentos in ratione denariorum sexaginta trium , & parvorum decem pro quolibet Ducato* . Ducatum intellige nummum aureum Venetum , vulgo *Zecchino* . Hujusce valor hodiernus in communi foro æstimatur libris viginti duabus , seu solidis 440 Hanc summam divide per 64. (quot nempe Aquilejenses denarii æquabant aurei nummi valorem :) quotus erit 6. residuus 56. Solidos istos residuos 56. duc in duodecim parvos nummulos , vulgo *Bagattini* : productum habes 672 Hanc divide summam per 64 In quoto erunt nummi parvi 10. & supersunt 32. Itaque Aquilejensis denarius , ætate Nicolai & Ludovici Patriarcharum cusus , excedit valore sex Venetos hodiernos solidos , ac septem non exæquat

Hinc solidorum hujusmodi numerus augendus est , ad æquandum valorem Aquilejensis denarii ætate superiore signati ob meliorem tum ponderis , tum notæ conditionem : idque opposita ratio efficit , ut sequioris ac postremæ ætatis denarius pauciores valeret solidos hodiernos . Ab laudato Jo. Josepho Liruto , Forojuliensium antiquitatum peritissimo , accepimus : chartas in Archivis a se visas , quæ docent , Ducatum aureum Venetum anno 1380. computari consuevisse pro 70 denariis Aquilejensibus , seculi quintidecimi initio pro denariis octoginta , & anno 1414 pro denariis ferme nonaginta . Res ita habere se debuit in hisce Aquilejensibus denariis , qui & pondere , & materiæ conditione in dies evadebant pejores .

Venetiis prodiit laudata Epistola *delle Massade* anno 1698. apud Hieronymum Albrizium : quo tempore nummus aureus Venetus , vulgo *Zecchino* , in foro pendebat libras decem & septem solidorum , seu solidos 340. Hinc instituto (ut superius) ratiocinio , innotescit , singulos denarios Aquilejenses pares valore fuisse solidis quinque Venetis , & tribus parvulis : quorum residui sunt octo & quadraginta , in 64 denarios distribuendi . Quæ tamen ratiocinia recte ut se habeant , pro dato sumi debet , Venetum hodiernum nummum aureum ejusdem esse notæ & gradus, ac illi erant , quorum valorem ætate Ludovici Patriarchæ æquabant 64. denarii Aquilejenses .

Facta rursum comparatio ad hodiernos duntaxat pertinet solidos Venetos : æreos videlicet , duodecim parvulis , vulgo *bagattini* , singulos constantes ; tametsi a foro & usu rejecti dudum prædicti parvuli sint , & exulent . Cæterum argenteos olim Veneta monetaria officina signabat denarios , aut solidos : in eaque prima vice anno 1285. cusus aureus Ducatus , vulgo *Zecchino* , visus est Hujusce valorem multiplicem ac varium , relate ad solidos , ac solidorum libras , pro notæ , ponderis , & valoris eorundem decremento , scheda sequens exhibet .

Anno	1285. —— ——	L. 3. 2.		
	1351. —— ——	L. 3 4.		
	1353. —— ——	L. 3. 6.		
	1356. —— ——	L. 3. 8.		
	1359. —— ——	L 3 10.		
	1365. —— ——	L. 3. 12.		
	1370 —— ——	L 3 14.		
	1377 —— ——	L. 3 16.		
	1378 —— ——	L. 3 18.		
	1379. —— ——	L. 4.		
	1380. —— ——	L 4. 2.		
	1382. —— ——	L 4. 4.		
	1399. —— ——	L 4 13.		
	1412. —— ——	L 4 14. 8.		
	1417. —— ——	L. 5.		
	1418. —— ——	L. 5. 1.		
	1429. —— ——	L. 5 4.		
	1441. —— ——	L. 5. 13.		
	1442. —— ——	L. 5. 14.		
	1453. —— ——	L. 6 4.		
	1514. —— ——	L. 6. 10.		

Quæ nota , varium sequioris etiam temporis ad nostram usque ætatem valorem nummi aurei Veneti exhibens , typis edita prostat in calce Partis I. Chronici Veronensis a Petro Zagata concinnati , lucemque in publicam editi a Joanne Baptista Blancolino Veronæ typis Dionysii Ramanzini anno MDCCXLV.

IV. Non abs re demum fuerit exempla nonnulla afferre , quæ denariorum Aquilejensium valorem patefaciant in mercibus vendendis , emendisque . Agri olim , ædes , grana , vestes , ac cætera venum exposita , paucorum solidorum , paucarumque pretio librarum dabantur : nunc pluribus aut solidis , aut libris opus est . Causæ plures adduci solent : ac primo ipsa denariorum conditio , qui , sive pondus sive notam spectemus , deteriores ex officinis monetariis prodiere . Adde immanem auri argentique vim advectam in Europam , ex quo tempore detectæ sunt Indiæ Occidentales : inde namque factum , ut passim vili pendi pretio pretiosa illa metalla cœperint .

Sed

Sed neque præteriri debet invecti luxus ratio, sive qui ad victum spectat, sive qui ad vestitum, aliasque hominum aut necessitates, aut voluptates. Aliæ demum sunt causæ, quæ repeti ex variis rerum temporumque circumstantiis possunt: neque diligentius eas expendere, nostra inter negotia est.

Cariora quædam profero pretia, quibus grana seculo tertiodecimo emebantur in Provincia Forojuliensi: eademque comparet lector cum pretiis hodiernis. Julianus Chronista hæc habet. „ *De Caristia*. Anno Domini M. CC.
„ LXXVI. in Novembri vendebatur St. Fr.
„ XXX. den. & etiam plus. Millium XXII.
„ denar. Surcum XIV. & etiam XVI. den. &
„ tantum Siligo, & plus. Surcum XXIIII.
„ & XXVIII. den. Item ascendit Fr. ad L.
„ den. Millium ad XL. Surcum etiam ad
„ XXXVII. & plus. In principio Martii,
„ die Sabbati sexto intrante Martio, finaliter
„ positum fuit Fr. pro XL den. & Siligo &
„ Faba pro XXXVI. Millium pro XXVIII.
„ Surcum pro XXIIII. den. in manu solvendo. „

Duas demum addo chartas: alteram anni 1382. *Star. Frum. 2. in ratione den 58. pro Stario: & Starios Sigalæ 2. in ratione den. 46. pro Stario*. Alteram anni 1389. *In ratione solidorum 78. pro quolibet congio* vini *ad mensuram clari*. Hæc protulisse satis, quæ præ manibus erant.

CAPUT VI.

Marca, nummus arbitrarius. Alia denariorum Aquilejensium, alia solidorum: ac utraque centum & sexaginta nummis conflata. Præter hanc communem Marcam, alia ad usum Curiæ dicebatur: cujus valor inquiritur.

I. HActenus de nummis, quos Monetaria Patriarcharum officina cudebat. Marca sequitur nummus arbitrarius, certo denariorum aut solidorum numero constans: ea ratione excogitatus, ut minore summa enunciarentur pretia rerum, ac facilius ratiocinia instituerentur. Plena sunt chartis Tabularia, quæ Marcas exhibent tum denariorum Aquilejensium, tum solidorum.

Valorem in Aquilejensi Provincia communem definire, operæ pretium est: nec enim ubique idem Marcæ valor. Ducangium consule in Glossario, ubi Marcæ occurrunt, quas longe ab Aquilejensibus discrepantes novimus. Marcæ cujusdam mentio est in Diplomate C. XVII codicis Diplomatici Admontensis, apud Bernardum Pezium Tomo III. Anecdotorum Parte III. per hæc verba: Godferidus, ejusdem Cœnobii Admontensis Abbas in Stiria, *fodinas* quasdam *ea conditione* largitur *D. Meynardo & Heinrico de Pulndorff, ut debeant nobis persolvere Marcam CXXX. denariorum*. Marcam heic habes, centum triginta (nisi prælum erret) denariis (Frisacensibus, ut puto,) compositam.

II. At denariis 160. constabat communis Aquilejensis, quæ dicebatur, *Marca denariorum*: totidemque solidis, *Marca solidorum*. Exploratam, compertamque rem faciunt vetustæ chartæ, quas ex Archivo Hospitalis Glemonensis erutas, ab Humanissimo Jo Josepho Liruto accepimus. „ Anno Domini
„ MCCCXXVII. Indictione decima, die
„ XXI. Aprilis: præsentibus Presbytero Jaco-
„ bo ol. Choculi, Simunino ol Biachini,
„ Pidrusio genero ol Stephani Ventroni de
„ Glemona, Domino Francisco Domini Mat-
„ thiæ, Daniele ol. Penchari de Glem Multo-
„ bello filio Stephani de Artenea, & aliis te-
„ stibus .... Cum Michella uxor Phevi de
„ Florentia dare, & solvere teneretur an-
„ nuatim in Nativitate Domini Hospitali San-
„ cti Spiritus de Glemona *XL. denar Aquil*
„ pro quadam Vinea, quæ olim fuit Purziti-
„ ni .... Dominus Adalgerius Prior dicti
„ Hospitalis per se .... contentus fuit habere
„ a dicta Michella *dimidiam Marcham* dena-
„ riorum Aquilejensium pro *duobus censibus*,
„ pro duobus annis tunc sequentibus. „ Census annuus quadraginta denariorum bis solutus, seu octoginta denarii, sub nomine enunciantur *dimidiæ Marchæ*: adeoque Marca integra conflabatur denariis 160

„ Anno Domini MCCCLXXXII Indictione
„ V. die VIII. Martii. Actum Glemonæ in
„ statione mei Notarii: præsentibus Fratre
„ Nicolussio de Maniacho Priore Hospitalis
„ Sancti Spiritus de Collibus Glemonæ, Ni-
„ chuluto q. Petri de Camuzacho, & al. ...
„ Ibique Simon q Ser Francisci de Buya fuit
„ contentus, & confessus habuisse, & inte-
„ gre recepisse a Simone q. Nicholuti Viduli
„ de Buya. starios Frum. II. in ratione dena-
„ riorum LVIII. pro stario: & starios Siglæ
„ II. in ratione denariorum XLVI. pro stario:
„ quod ascendit ad summam *Marcharum denariorum unius*, & *denariorum XLVIII*. „ Denarii bis 58. & bis 46. summam conflant de-

denariorum 208. quibus Marca una conficitur denariorum 160. & residui sunt denarii 48.

„ Anno Domini MCCCLXXXVIII Indictio- „ ne XII. die XXI. Mensis Decembris. Actum „ Glemonæ ante Canipam Nicoluti Thomasiæ: „ præsentibus Blanco Benvenuto dicto d'Avra- „ va, Francisco q. Nichuli Zimulini, omni- „ bus de Glemona .... Ibique Christianus, „ gener Zernerch, & filius q. Gropilli de „ Orvistano, habitator Sillize; & suis pre- „ cibus Johannes q. Nicolai della Porta, & „ Sfletiz q. Zernech de Silliza, ex causa pre- „ tii unius vasis vini terrani, exstimati *Con-* „ *giis VI.* ad mensuram Clari .... principali- „ ter & in solidum se obligantes, dare & sol- „ vere promiserunt Francisco dicto Pizignino „ q Petri Luzie de Glemona, *Mareh. fold.* „ *par. III. demptis foldis XII.* usque ad pro- „ ximum festum Carnisprivii: & hoc in ratio- „ ne sol LXXVIII. pro quolibet congio. „ Duc vero 78 in sex: productum habes 468. Porro solidi 468 conficiunt duas Marcas, so- lidorum 160. singulas: ac supersunt solidi 148. quibus si addas 12. integræ tres consurgent Marcæ.

His addo chartam anni 1365. in Archivo Capituli Canonicorum Forojuliensium adservatam, cum his verbis: *Item mediam Marcham pro censibus retentis in quatuor annis proxime elapsis, videlicet 20. denarios in anno.* Quater viginti sunt denarii octoginta, queis dimidium Marcæ conflatur.

Argumenta ejusdem rei suppeditat plura sæpe laudatus Codex *Rationum* Ludovici Patriarchæ. Pauca profero supputationum exempla. V. g. *Recepit .... libras Veronensium ducentas, quæ capiunt in Monetæ Aquilegensis denariis, Marchas XXI. Frix. LXVIII. piz. VIII.* Ducentæ Veronensium libræ, facta multiplicatione 200. librarum in 20. solidos, (quot nempe continet libra,) capiunt solidos 4000. Duc modo 4000 in 12. nempe parvulos Veronenses, (quot scilicet parvulis constat solidus:) productus erit 48000 Hanc summam divide per 14. (nam parvulos 14. complectitur denarius Aquilejensis:) quotum habes 3428 denariorum: & parvuli 8. supersunt. Divide per 160. (quo denariorum numero definiri Marcam dicimus:) & quotus erit Marcarum 21. cum residuo denariorum 68. & parvulorum octo. Item, *Recepit florenos vigintiunum in ratione LXIII. denariorum pro quolibet, qui capiunt Marchas VIII. Frix. XLIII.* Ducas vero 21. in 63. & habebis productum 1323. Hanc summam dividas per 160. quotusque erit 8. cum residuo 43.

Ad solidorum Marcham sequens attinet ratiocinium: *Recepit .... Marchas soldorum triginta: capiunt Marchas XXV.* $\frac{1}{2}$. *denar. XXXIV. piz. IV.* Duc 30. in 160. (quot scilicet solidos in Marca solidorum contineri ponimus:) productus erit 4800. Duc etiam 12. (constat quippe solidus parvulis duodecim) in 4800. & habebis productum 57600. Hanc summam divide per 14. ut denarii Aquilejenses fiant: quotus erit 4114. & residuum 4. quotum divide per 160 & in novo quoto habebis Marcas 25. denarios 114. qui conficiunt mediam Marcam, cum residuo denariorum 34.

Hæc latiore calamo declarare, & patefacere licuit: utpote quæ mirifice confirment, quæ superioribus capitibus tradidimus omnia. Patet namque, cusos signatosque nummos Aquilejenses appellatos fuisse *denarios*: aliosque communi in usu commutationum fuisse, qui *solidi* vocabantur. Denarios, communi & costanti valore, *parvulis quatuordecim* æstimatos: *duodecim* tantum valuisse solidos: atque parvulos istos, sive qui componerent solidum, sive qui denarium, dictos esse *Veronenses*. Monetam denique exteram indicari *solidos* ea loquendi ratione, quæ frequentius adhibetur: v. gr. *Libras Veronensium ducentas, quæ capiunt in Monetæ Aquilegensis denariis &c.* quo etiam modo ratiocinia Ducatorum, exteræ sine dubio monetæ, supputata legimus: *Ducatos quadringentos, in ratione denariorum sexaginta trium, & parvorum decem pro quolibet Ducato: capiunt Marchas 159. Frix. 45. piz. 10.*

III. Præter hanc denariorum, solidorumque Marcam, quæ usu communi in negotiis & ratiociniis adhibebatur, alia distingui Marca consueverat ad *usum Curiæ*. Hujusce valorem, magnum quidem, ingentemque, indicat conventio sequens, quam exhibent Tabulæ *anno M. CCC. LXVIII. Indictione V. die Sabbati III. Mensis Julii confectæ Utini in Capella S. Petri prope Majorem Ecclesiam S. Mariæ de Utino.* „ Item quod prædicti, „ Frater Meus, & Fratres teneantur & de- „ beant, nomine census, singulis annis da- „ re, & consignare fructus seu redditus „ *unius Marcæ redditaum ad usum Curiæ*, „ supradictis Decano, Canonicis, & Capi- „ tulo in Festo Nativitatis Domini nostri Jesu „ Christi, vel ante. Videlicet Frumenti staria sex, Avenæ staria sex, Millii staria „sex,

„ sex, Vini congia quatuor, denarios viginti quatuor, Gallinas quatuor cum ovis, & „ Surgi starium unum. „ Expende, quot granorum, & vini mensuræ requirebantur, ac insuper denarii, & alia ad æquandum valorem *Marcæ ad usum Curiæ*.

Lux affulget splendidior ex Codice MS. Belloni, in quo hæc habentur: *Nota quod ex qualibet Marca de redditu ad usum Curiæ, communi æstimatione percipiuntur quinque Marchæ denariorum*. Ita scil. jam pridem adnotasse *Odoricum & Joannem Susannios*, Patriarcharum Ludovici & Marquardi Cancellarios, admonet Bellonus. Quinque Marcæ continent denarios 800. Divide per 63. (quot nempe denarii, Nicolai & Ludovici Patriarcharum ætate, supputabantur pro quolibet aureo Ducato Veneto, vulgo *Zecchino*:) quotus est 12. ac supersunt 44. Itaque Marca *ad usum Curiæ* excedebat duodecim Aureos Ducatos.

Rem confirmant Tabulæ sequentes, quas debeo Jo. Josepho Liruto. „ Anno Domini „ MCCCLXXXXIV. Indictione II. die Sabbati XIX. Mensis Decembris. Actum in „ Civitate Austriæ *Aquilegen.* Diocesis, super „ Domo Communis in Stupa, in qua dictæ „ Terræ Civitatis Austriæ solet Consilium „ congregari. Præsentibus ec. Quod pro „ recompensa dicti census de cætero annuatim, prima die Mensis Aprilis, *XXV. Ducat. Auri* dicto Plebano Ecclesiæ S. Mariæ de Glemona, ejusque Successoribus, „ vel eorum Locumtenenti in dicta Plebe, „ perpetuo solvere teneantur. Ita tamen, „ quod quandocumque inter dictam primam „ diem Aprilis, & Festum Assumptionis B. „ M. Virginis, Plebanus Ecclesiæ S. Andreæ, vel Successores sui, seu Communitas Ventioni dederint, & consignaverint „ eidem Plebano Glemonæ, vel Successoribus suis, *duas March. de redditu ad usum Curiæ* .... præfatus Plebanus Ecclesiæ S. „ Andreæ, successoresque sui, ab onere præ„ dicto solvendi dictos *XXV. Ducatos auri*, „ ut dictum est, ex tunc in antea perpetuo „ remaneant & sint absoluti, & liberati. „ Perspicue patet, duarum Marcarum Aquilejensium valorem ita fuisse ea tempestate æstimatum, ut æquivaleret Venetis Ducatis auri vigintiquinque: singulæ videlicet Marcæ duodecim Ducatis cum dimidio.

Ex his, quæ compertissima sunt, corrigendum sphalma venit, quod in verbis quibusdam Antonii Belloni cubat in Aloysio Scarampo Mediarota Patriarcha, apud Muratorium in collectione Scriptorum Italiæ. Verba sunt: „ Scriptum reperio apud Benvenutum „ Messetinum, Patriarcham Aquilejensem, „ ultra Canipas & decimas Muglæ, duodecim Millia Marcharum ad usum Curiæ in „ annuo censu habuisse: quarum quælibet „ Marcha quinque denarios valebat, authore „ Johanne Susannio. „ Corrige, ac lege: *Quarum quælibet Marcha* (scilicet ad usum Curiæ) *Marchas quinque* (communes) *denariorum valebat*.

CAPUT VII.

Ferto, sive Forto, nummus itidem arbitrarius, & quarta pars Marcæ. Libra denariorum, & libra solidorum. Marcæ hodiernæ valor.

I. Marca, nummus arbitrarius, in partes quatuor dividebatur, seu quatuor nummos pariter arbitrarios, qui *Fertones*, & *Fortones* dicebantur. In Codice *Rationum* Ludovici Turriani Patriarchæ, frequentius ratiocinia legimus ita subducta: v. g. *Recepit Marchas denariorum duas, Fortones tres, & denarium unum*. Enunciari *Fertones* utplurimum solent, cum denariorum numerus, aut solidorum, minor est ipsius Marcæ valore & quantitate: verum & aliquando *Fertonum* numerus Marcam superat, & Marcas plures. In Membranis Forojuliensis Archivi hæc legimus: Anno 1276. *Quingentos & octoginta tres Fertones, viginti unum denarios, & octo Veronenses*. Anno 1297. *Septem Marchas, tres Fertones, & sex denarios Aquilegensis monetæ*. Anno 1324. *Fortones denariorum novorum Aquilegen. monetæ*. Anno 1362. *Fertonibus tribus denariorum Aquilegensium*.

Vox eadem occurrit in *Scheda* Joannis Cabrospini, *indicante, quænam tunc* (anno 1356.) *foret variorum nummorum æstimatio*, apud Doctissimum Muratorium de Antiquitatibus Italicis medii ævi Dissertat. XXVIII. Tomo II. pag. 783. Nempe: *Item in qualibet Marcha sunt IV. Fertones*: agiturque eo loco *de Marcha grossorum argenti Bohemiæ, quæ valet communiter 48. grossos Pragenses, vel 24. Scotos: & grossus Pragensis 16 denarios*. Marcæ multiplicis varietatem animadverte. Quæ Ducangius habet in Glossario Mediæ & infimæ latinitatis, hoc loco subji-

 „ cio.

cio . „ *Ferto* , *Fertum* , (*Fortho* , *Firto* ,) „ voces ejusdem ac unius notionis , sed & „ ejusdem originis ac *Ferthing* (vox Saxonica:) „ quarta pars Marcæ . „ Pro varietate Marcæ , plures paucioresque solidos , aut denarios complectebatur *Ferto* . Laudatum consule Ducangium . Ferto noster Aquilejensis denariis quadraginta constabat , totidemque solidis , pro diversa Marcæ denariorum & solidorum ratione .

II. Libra sequitur , in commerciis & ratiociniis frequentissima . Duplicem Aquilejenses distinguebant : denariorum viginti alteram , & alteram solidorum viginti . Effertur utraque diversimode in vetustis chartis . Anno 1292. *Libras denariorum* . 1293 *Centum librarum Veronensium parvulorum* . 1306. *Libras denariorum Aquilejensis monetæ* . 1392. *Trecentas libras monetæ parvæ , & ducentas libras novorum parvorum* . 1441. *Libras soldorum* . 1455. *Libras viginti solidorum* . In Codice *Rationum* Ludovici a Turre Patriarchæ : *Libras Veronensium ducentas* . *Libras Veronensium quadringentas* : *Pretio mille librarum Veronensium* : *Libras parvorum* 149. *& soldos sex* .

Libra , quæ dicitur *denariorum* , constabat omni procul dubio viginti Aquilejensibus denariis , quorum singuli *quatuordecim parvulos* seu *Veronenses* valebant : totidemque solidos , *duodecim parvulis* seu *Veronensibus* constantes , continebat libra , quæ dicitur *solidorum* . An vero libram *monetæ parvæ* , seu *parvorum* , seu *Veronensium* , conficerent nummi *parvuli* duntaxat , iidemque viginti ? Minime . Ita namque diversimode exprimebatur libra , propterea quod inter contrahentes iniri conventiones consueverat , ut solutiones fierent , vel numeratis denariis solidisque , vel numeratis etiam parvulis . Quo pariter sensu intelligitur libra *denariorum novorum* , & *novorum parvorum* : quod novis nempe numeratis denariis , aut novis parvulis nummis merces emebantur , aut alia constituebantur contractuum genera . Rem patefaciunt verba , quæ profero ex Tabulis Nicolai & Ludovici Patriarcharum , Capite I. allatis : *Et in qualibet solutione cujuslibet mercationis* , vel *debiti , teneatur quilibet recipere usque ad summam decem solidorum parvorum* , seu centum & viginti eorundem parvorum . Hæc nempe Principis jussio , communis omnibus : alia etiam pacta inter se constituebat contrahentes . Quod ajo demum , sequens ac similia plura confirmant ratiocinia : *Libras parvorum* 149. *& soldos* 6. ubi solidi , qui in fractione enunciantur , satis indicant integras libras ex solidis confectas , qui duodecim parvulos valebant .

III. Ad libræ valorem redigere si velimus Marcam , sive quæ denariis Aquilejensibus conficiebatur , sive quæ solidis : utraque , cum nummis 160. constaret , libras octo continebat : libras nempe denariorum illa , solidorum ista . Attamen continuatores Bollandi in Notis ad Epistolam B. Bertrandi Patriarchæ ad Decanum Aquilejensem , admonent : *Marcam valuisse tunc libris sex minutis octo* : allegantque auctoritatem Suardi . Apertissimum sphalma rejice . Accuratior est Justi Fontanini in Epistola *delle Masnade* adnotatio : *Marca una valebat* , inquientis , *libras novem , denarios sex , & parvulos octo : quod intelligi tamen debet habita ratione ad pretium , usumque hodiernum monetæ Venetæ* .

Res est paullo diligentius , dilucidiusque pertractanda . Jamvero adnotavimus , octo libris denariorum constitisse Marcam , quæ dicebatur *Marca denariorum* : totidemque solidorum libris eam , quam *Marcam solidorum* appellabant . Nicolai Patriarchæ & Ludovici successoris ætate , cum denarii Aquilejenses 63. vel 64. æquarent valorem Veneti Ducati aurei ; sponte fluit , Marcam unam denariorum perinde ea tempestate fuisse , quod attinet ad valorem , ac Ducatos duos auri cum dimidio . Atqui demum post hæc tempora , in pejus redacta re Monetaria , denariisque ac solidis tum pondere , tum nota deterioribus factis , duplex effluxit Marca : altera octo libras solidorum monetæ Venetæ hodiernæ continens : altera novem solidorum libras , solidos sex , & parvulos octo : illa ex Marca solidorum profluens , ista ex Marca denariorum : ac utraque in Provincia Forijulii adhuc in usu est .

Cur ita ? Nempe denarii valebant *quatuordecim* parvulos : *duodecim* duntaxat solidi . Hinc discrimen prodit in librarum numero . Duc enim denarios 160 in 14 parvulos : productum habes 2240 parvulorum . Hanc divide summam per 12. (quot nempe parvulis conficiebatur solidus :) quotus est 186. solidorum , ac residuus parvulorum octo : qui libras conficiunt *novem* , solidos *sex* , parvulos octo . At solidis demum 160. constantur libræ octo , absque ullo residuo .

CA-

CAPUT VIII.

Initæ conventiones declarantur de cudenda moneta Aquilejensi: ac primo Marca seu Marcus, pondus octo unciarum. Ex una Marca conficiebantur denarii ducenti quadraginta & octo. Quatuor siliquas, vulgo Carati, singulorum pondus excedebat. Hæc nempe ad ætatem spectant Nicolai Patriarchæ, & Ludovici Successoris. Adhibiti argenti nota expenditur.

I. Tabulas Capite primo descriptas, jussu Nicolai Patriarchæ anno 1356. & Ludovici Turriani anno 1359. confectas, exponere jam aggredior, ut cudendæ Monetæ ratio in Aquilejensi Patriarcharum officina innotescat. Verba illa primo occurrunt: „ Quod ipse Franciscus debeat facere, „ vel fieri facere ... monetam hujusmodi bo- „ nam, & puram: videlicet *de unciis qua-* „ *tuor argenti Venetorum grossorum, & tri-* „ *bus quarteriis pro quolibet Marcho*: de qua „ moneta debeant *viginti solidi, & octo de-* „ *narii Aquilejenses* ponderare *Marchum* „ *unum*. „ Item: „ Et de ipsa Moneta non „ possit expendere, nisi de quacumque scossa „ prius fiat fazium in pondere, & igne. „ Quod fazium debeat esse *de uno Marcho* in „ pondere, & de uno quarterio unciæ in „ igne. Debent enim pondere *viginti solidi* „ *& octo denarii* facere *Marchum unum*. „ Quod si essent *quatuor denarii magis, aut* „ *quatuor minus*, approbentur boni denarii. „ Itemque demum: „ Quod idem Franciscus „ debeat facere, aut fieri facere fazium in „ igne de *uno quarterio unciæ*, quod est *gra-* „ *norum centum & quadraginta quatuor* pro „ quarterio: & debet reddere pro quarterio „ de argento fino *grana octuaginta duo, &* „ *dimidium*. Ita tamen, quod si reddiderit „ *de granis octuaginta & dimidio*, debeant „ approbari boni denarii. „

Marcus, qui & Marca, non accipitur hoc loco pro nummo arbitrario, quem exposuimus, centum & sexaginta denariis, aut totidem solidis, pro ejusdem Marcæ varietate, constante: sed intelligitur pondus. Rem conficiunt ipsa, quæ descripsimus, verba: *De qua moneta debeant viginti solidi & octo denarii Aquilegenses ponderare Marchum unum.* Ac rursum: *De ipsa moneta non possit expendere, nisi de quacumque scossa prius fiat fazium in pondere, & igne. Quod fazium debet esse de Marcho uno in pondere ...... Debent enim viginti solidi, & octo denarii facere Marchum unum*. Monetæ examen, quod *Sazium* in Tabulis dicitur, Italis *Saggio*, ita dictum appellatumque a voce perantiqua latina, *Exagium*, comprobat ex vetustis nummis, documentis, & Scriptoribus Muratorius Tomo II. Antiq. Italic. in calce Dissert. XXVII.

Hujusce ponderis, sive Marci, quantitatem primo videntur aspectu ea verba definire: *Debeat facere, vel fieri facere Monetam hujusmodi bonam & puram, videlicet de unciis quatuor argenti Venetorum grossorum, & tribus Quarteriis pro quolibet Marcho*: ac si Marcus in Officina Monetaria Aquilejensi nonnisi quatuor argenti uncias, ac tres unciæ quadrantes ponderaret. Non ita se res habet. Quantitas imo solius argenti adsignatur, quæ adhiberi pro quolibet Marco debeat: eademque definitur quatuor unciis, & tribus quadrantibus *argenti Venetorum grossorum*. Hic pondus integri Marci non explicatur: subintelligendumque relinquitur, prædictis *argenti Venetorum grossorum unciis quatuor & tribus quarteriis* tantum addi inferioris materiæ debere, quantum satis esset ad *Marci* pondus, notum quidem compertumque in officina Monetaria.

Apud Joannem de Janua *Marca* dicitur *pondus quoddam, scilicet mediæ libræ, ut dicitur Marcha argenti*. An ergo Marca, seu Marcus par pondere fuerit *sex unciis*, cum idem Lexicographus *libram* adnotet, constare *duodecim unciis*? Admonet Ducangius in Glossario: *Apud nos* (nempe Gallos) *Marcham duplicatam libram efficere, quæ dividitur in sexdecim uncias*. Constabat Marca Veneta, (ut alias prætereamus,) hodieque constat *unciis octo*: ponderat uncia *centum quadraginta quatuor siliquis*, vulgo *Carati*: & siliqua quælibet dividitur *in quatuor grana*. Pro certo habeo, hanc Venetam Marcam in usu fuisse apud Aquilejenses in officina Monetaria: quemadmodum & uncias Venetas adhibitas ab eis esse, ea satis indicant verba, quibus argenti examen *in igne* fieri jubetur *de uno quarterio unciæ, quod est grana centum quadraginta quatuor*, idest siliquæ triginta sex: quæ si ducantur in 4., integrum unciæ productum habes, seu 144 siliquas. Marcus ergo Aquilejensis fuerit octo unciarum: qui in officina Monetaria confici conflarique debebat *quatuor*

tuor unciis argenti grossorum Venetorum, *& tribus unciæ quadrantibus*, ac rursum tribus unciis cum uno quadrante inferioris materiæ.

II. Id facilius, ac tuto deprehendi ut liceat, ea Tabularum verba ponderanda sunt: *De qua Moneta debent viginti solidi, & octo denarii Aquilejenses ponderare Marcum unum*. Item: *debent enim in pondere viginti solidi & octo denarii facere Marchum unum*. Quibus in locis tum *solidi*, tum *denarii* distinguuntur: ac sane *denariis* compositos *solidos*, verba enunciant. Ipsi *denarii* vocantur *Aquilejenses*, nummi sine dubio cusi signatique, quorum valorem communi usu & foro æstimatum fuisse *quatuordecim parvulorum Veronensium* pretio, ex eisdem Tabulis, quas illustramus, aliisque ex monumentis, jam confecimus. Non ita *solidus* prædictis in verbis usurpatur: sed pro nummo non cuso, pluribus *denariis Aquilejensibus* constante, fumi debet. Quoties namque in eisdem Tabulis nummi signati & cusi memorantur, eorumque definitur valor, hi semper *denarii* vocantur, nunquam solidi. Sequentia accipe verba: „ Teneat (custos a Patriarcha deputatus) „ unam clavem: & dictus Franciscus aliam, „ loci seu cassellæ, ubi stabunt ferramenta „ pro cusione dictæ monetæ, & denarii „ monetati. „ Insuper denunciatio injungi tur: „ quod prædicti *denarii* recipiantur „ in quolibet foro, & cambio per quemcum- „ que, *pro quatuordecim denariis parvulis* „ quilibet. „

Quot vero numerandi sint denarii, qui *solidum* huncce, nummum arbitrarium, confiaverint? Nihil dubites, denarios duodecim numerandos esse: quemadmodum & solidus nummus cusus, duodecim constabat parvulis. Non absimile exemplum præbent vetusta apud Venetos documenta, quæ produnt, *solidum* quemdam arbitrarium ex *grossis* compositum, ipsumque *duodecim grossis* constantem. Unde conficitur demum, *viginti solidos & octo denarios Aquilejenses*, qui nostris in Tabulis enunciantur ponderi unius Marcæ octo unciarum æquales, perinde esse ac 248 denarios Aquilejenses.

Quod ita conjeceram, extra dubitationis aleam positum lego in Tabulis, quas Comes Franciscus Beretta ostendit, ab laudato Jo. Josepho Liruto acceptas „ In Christi nomi- „ ne Amen. Anno Nativitatis ejusdem M. „ CCC LVI. Indictione IX. die XX. mensis „ Februarii..... Providus vir Magister Ga- „ briel aurifex de Civitate Austria, per Re- „ verendissimum Patrem & Dominum Domi- „ num Nicolaum, Dei gratia Sanctæ Sedis „ Aquilegensis Patriarcham, deputatus sa- „ ziator Monetæ novæ Aquilegensis, quam „ cudit in Aquilegia Magister Zacchettus... „ de centum Marchis & tribus unciis in pon- „ dere dictæ Monetæ nuper cusis per eum- „ dem Magistrum Zacchettum: extraxit more „ solito unum Marchum in pondere dictæ „ monetæ. Quo ponderato, & postmodum „ numerato, repertum fuit habere in numero „ Marcham unam cum dimidio & Frix quin- „ que. „ Marchum hoc loco habes pro pondere acceptum, octo scilicet unciarum: & Marcam habes, nummum non signatum, centum sexaginta denariis, seu Frixachensibus cusis constantem. Atqui *Marca* integra, & *dimidium* Marcæ, & *denarii quinque* summam efficiunt denariorum 245. Adhuc tres requiruntur, ut definita habeatur 248 denariorum summa. At nullum inde ingeri negotium, ex illis Tabularum verbis colligo: *Quod si essent* (in examine ponderis) *quatuor denarii magis, aut quatuor minus, approbentur boni denarii*. In eo ponderis examine, quod Magister Gabriel perfecit, deprehensum fuit, ex uno Marco argenti, seu octo ex unciis materiæ ad cudendos nummos paratæ, ducentos & quadragintaquinque denarios *in numero* cusos fuisse confectosque: adeoque veluti *bonos denarios* adprobandos.

Hocce examen, quod initum perfectumque fuit *anno* 1356 *die* 20. *Mensis Februarii*, tempore præcedit Nicolai Tabulas, quas illustramus, eodem *anno* 1356. datas die 18. *Mensis Octobris*. Eodem sensu intelligi debent, quæ sequuntur hujusmodi examina sub Ludovico Turriano. „ M CCC LX. Indictio- „ ne XIII. die XIIII. Februarii. Aquilegiæ „ in Camera superiori Patriarchalis Palatii: „ præsentibus, Reverendissimo in Christo „ Patre & Domino nostro Domino L. Dei „ gratia Sanctæ Sedis Aquilegensis Patriarcha „ dignissimo, ac Ven, & Discretis Viris „ Dominis Fratre Guidone Abbate Mosacensi, „ & Ambrosio de la Turre Canonico Aquile- „ gensi, Hermacora de Murucio etiam Ca- „ nonico Aquilegensi, ac Nob. Viro Domino „ Pertoldo de Muruccio, & Johanne Notario „ q. Gubertini Notarii testibus, & aliis pluri- „ bus. Facta fuit tracta Monetæ de Marchis „ quadringentis quinquaginta quatuor cum „ dimidia in pondere: & inventa fuit Mar- „ cha de solidis viginti & Frix. 8. (*idest*, *de*

„ *de denariis Aquil-jensibus ducentis & quadraginta octo*) in numero. Et fazium de „ uno quarterio ..... de igne: inventum fuit „ grana octuaginta duo de argento fino. Quæ „ omnia approbata & laudata fuerunt, bene „ & legaliter ac juste in pondere, & liga fore „ inventa &c. „ Alias Tabulas profero: „ M. „ CCC. LX. Indictione XIII. die XXVII. „ Aprilis. Aquilegiæ ...... Facta fuit tracta „ Monetæ novæ Aquilegensis de Marchis quadringentis decem & octo in pondere: & „ inventa fuit Marcha de solidis viginti, & „ Frix. novem in numero &c. „ (*idest, de denariis ducentis & quadraginta novem*.) Casum habes in utriusque Patriarchæ, Nicolai, & Ludovici, Tabulis positum, quo denarii, qui uno ex Marco confici debent, aut excedunt, aut non adæquant numerum denariorum 248. *quatuor magis aut quatuor minus*.

Alio modo idem examen expressum enunciant Tabulæ sequentes. „ M. CCC. LX. Indictione XIII. die ultimo Februarii. Aquilejæ in Sala Domus de la Moneta: præsentibus &c Facta fuit tracta de Marchis quadringentis & septem cum dimidia in pondere: & inventa fuit Marcha de marbj sexaginta duabus & uno Frix. in numero. Et fazium de uno quarterio unciæ...... de „ igne: inventum fuit grana octuaginta duo „ de argento fino. „ Item „ Anno M CCC. „ LX. Indictione XIII. die VIII. Martii. Aquilegiæ &c. Facta fuit tracta de Marchis ducentis triginta octo in pondere: & inventa „ fuit Marcha de marbj LX. & Frix. VIIII. „ &c. „ Quænam vox indicetur nota illa compendiaria marbj, nondum mihi, fateor, exploratum est. Pro certo habeo intelligi nummum quemdam apud Aquilejenses Monetarios arbitrarium debere, denariis quatuor constantem. Duc vero 4 in 62. productum habes denariorum 248. Adde unum: fit summa 249. Duc etiam 4. in 60. & productus numerus erit denariorum 240. Adde novem: summa conficitur 249 Tot scilicet denarios habes ex uno Marco confectos, quot etiam complectuntur *solidi viginti*, *& Frix. novem*, in aliis Tabulis enunciati. Quidni vero conjectari tandem liceat, verba illa ita legi oportere, *& inventa fuit Marcha de maioribus*? Intellige *majorem* monetam, vel *majorem* denarium, nummum apud Aquilejenses arbitrarium, valore ideali ferme æqualem *Grosso*, cuso apud Venetos nummo, solidis hoc ævo argenteis quatuor constante. Unde sensus fuerit, in examine monetæ inventum esse, Marcam unam uncias octo ponderantem reddidisse *majores* denarios, seu grossos 62. cum uno *Frixachensi*, idest Aquilejenses denarios 249.

III. Quæ cum ita se habeant, jam facile singulorum denariorum pondus innotescit. Marcus, seu Marca, (pondus) octo constat unciis: uncia vero 144. siliquis, vulgo *Carati*: siliqua granis quatuor: adeoque integer Marcus, seu Marca integra continet 1152. siliquas. Quæ distribui si debeant per 248 denarios, jam singulos noveris ponderare siliquas quatuor cum dimidio: ac residua sunt grana 144. iterum per singulos denarios distribuenda.

An ergo hocce fuerit pondus denariorum, quos sub Nicolao & Ludovico Turriano cusos Musæa servant? Ad lancem Venetam examine facto, ponderant alii siliquas quatuor: excedunt alii, uno vel duobus granis. Hæc satis sunt ut ratiocinia nostra recte instituta dignoscantur. Sunt vero Nicolai & Ludovici denarii, qui ad pondus definitum, ad eamdem lancem Venetam expensi, non pertingunt: at causa fuerit, quod ipsi nimium attriti sint longo eorum usu, passique fuerint magis minusque detrimenti ex terræ locis, unde sunt effossi. Hinc pondus, quod exstantibus denariis inest, pro certa regula certoque dato sumi non debet ad ipsam rationem cudendæ monetæ in Tabulis præscriptam tuto explorandam. Fieri id etiam fortasse potuit, ut nummos minoris ponderis cuderint laudati Patriarchæ: de quibus cudendis, signandisque conventionum Tabulæ desiderentur.

IV. Superiorum Patriarcharum ævo, ponderosiores hujusmodi fuisse denarios, eosque puriore ex argento confectos, ipsa docet experientia. Qui cusi sunt, Volcheri, Bertoldi, Gregorii, Raimundi, Petri, Ottoboni jussu, ab anno 1204. ad annum 1318. ponderant plerique siliquas quinque cum dimidio: sex siliquas æquant aliqui, sub Bertoldo & Gregorio signati. Pagani Turriani, & Beati Bertrandi denarii, ab anno 1318. ad 1350. ponderare deprehenduntur siliquas quatuor cum dimidio, ac etiam quinque integras. Denariorum Nicolai, Ludovici, & Marquardi sequitur pondus, ab anno 1350 ad annum 1381. quod ad lancem Venetam examinatum, æquare siliquas quatuor, & eas excedere deprehensum est. Sequiore demum ætate, cum Sedem Aquilejensem Alenconius, Joannes de Moravia, Antonius Cajetanus, Antonius de Portugruario, & Ludovicus Techius admini-

strarent, denarii occurrunt tum pondere, tum alienæ materiæ admixtione deteriores: ipsorumque pondus reddit siliquas quatuor, tres item cum dimidio, ac etiam tres tantum.

Quo tamen experimento iterum animadverto, justum colligi non posse pondus, quod inerat denariis in officina Monetaria cusis. At illud vero certum exploratumque fit, *denariorum solidos* minime *viginti cum denariis octo*, seu *denarios* minime *ducentos quadraginta & octo* semper, sed plures ævo sequiore, pauciores remotiore ætate, numerandos in examine ponderis fuisse, ut Marcum unum, unciis octo constantem, æquarent. Fac enim, 248. denarios ponderare singulos v. gr. *quinque siliquas*: prodit summa siliquarum 1240 hoc est octo & octoginta supra Marcum. Fac etiam, 248. denarios ponderare singulos v. g. *quatuor* tantum *siliquas*: prodit summa siliquarum 992 hoc est, centum & sexaginta infra Marcum. Jamvero de re satis, quæ splendidissime patet.

V. Ad ipsum Marci, seu Marcæ pondus redit sermo: quod unciis octo definiendum esse, hactenus ostendimus, confirmatque præterea denariorum examen igne perficiendum. Tabularum verba sunt: „ Item quod idem „ Franciscus debet facere, vel fieri facere fa„ zium in igne *de uno quarterio unciæ*, quod „ est *grana* 144 pro quarterio. Et debet red„ dere pro quarterio *de argento fino grana* 82. „ *& dimidium*: ita tamen quod si reddiderit „ *de granis* 80. *& dimidio*, debeant appro„ bari boni denarii. „

Facilius ratiocinia ut fiant, grana reducere liceat in siliquas, & unciæ quadranti integram substituere unciam. Si puri argenti grana 82. & dimidium contineri in quadrante debeant; siliquas 82. & grana duo, seu dimidium siliquæ, integra continebit uncia. Jam vero, le argenti quantitatem, quæ Marci ponderis partem conficere debeat, definitam illis verbis esse, quæ *quatuor* enunciant *uncias argenti Grossorum Venetorum, & tria quarteria*: quæ nempe siliquas continent 684. Sed hæc argenti quantitas per tot uncias distribui debet, quot opus illæ sunt, ut singulæ contineant boni argenti siliquas 82 & grana duo, seu dimidium siliquæ. Quod si numerum 684 dividas per octo: jam quotus erit 85 cum residuo 4. Nempe supra siliquas 82. & grana duo excessus habetur duarum siliquarum cum dimidia: quibus addi debet residuum 4 ut integer excessus tribus demum constet siliquis.

At exiguo prædicto excessu nemo non videt impedimentum apponi nullum, quominus Marci in officina Monetaria Aquilejensi adhibiti quantitatem iterum constituamus, unciis octo constantem. Porro excessus ille, conventionibus cum Monetario initis prætermissus neglectusque, aut cedebat in ipsius Monetarii proventum; aut alia damna compensabat, quæ contingere poterant; aut aliis ex causis oriebatur, quas diligentius perquirere non vacat. Illud vero certum denique videtur, compertumque, argentum illud pro bono ac puro in Aquilejensi Monetaria officina acceptum fuisse, quod erat *argentum Grossorum Venetorum*, quæcumque demum hujusce nota, & quicumque puritatis gradus fuerit.

CAPUT IX.

Marchus adhibitus in cusione parvæ monetæ octo pariter uncias ponderabat. Singulorum denariorum parvorum pondus, & nota argenti, ex quo illi conficiebantur, exploratur. De lucro agitur, quod Patriarchæ obveniebat, & Monetario.

I. Parvulos etiam nummos, dictos *Veronenses*, cudebat signabatque Monetaria officina Aquilejensis. Sive pondus eorum, sive notam argenti, ex quo conficiebantur, spectes, hæc erat eos cudendi ratio. „ Item quod idem Franciscus possit „ cudere usque ad mille March. monetæ par„ væ: ita quod *quodlibet Marchum* ponderet „ *unciam unam argenti Veneti*: & sint in „ pondere *pro quolibet Marco solidi sexaginta* „ *sex*. Quod si essent duodecim denarii par„ vuli minus, vel duodecim plus, appro„ bentur boni denarii: si vero duodecim ma„ gis, teneatur in sequenti scossa eos facere „ de duodecim minus, & e converso .... Et „ fiat fazium in igne *de dimidio quarterio* „ unius unciæ de granis 72 & debeat redde„ re de argento fino grana octo, & tertios „ duos. „

Quo in loco *Marcum* intelligo octo unciarum: constitutum nempe *uncia una argenti Veneti*, & septem unciis alienæ materiæ. Sensum confirmant, quæ superiore Capite disseruimus num *s* Addo parem ferme cudendæ monetæ parvæ Venetæ rationem, quam Marinus Sanotus in Vita Joannis Danduli Ducis ad Annum 1282. sic describit: *Marcam unciarum octo argenti*, (ex quo nummuli, vulgo

vulgo *Bagattini*, ævo illo confecti sunt, *uncia una argenti cum dimidio constitisse, ac unciis sex æris cum dimidio*. Italica verba latine reddita sunt.

II. In unctum Monetario legitur: ut *sint in pondere pro quolbet Marco solidi sexaginta sex*. Solidos intellige nummos arbitrarios, duodecim parvulis constantes: unde parvulorum 792. consurgit numerus. Integra Marca octo unciarum ponderat filiquas 1152. Hanc summam divide per 792. Quotus est 1. cum residuo 360 Unde Nicolai Patriarchæ & Ludovici successoris ætate, parvulus quilibet nummus ponderabat filiquam unam: ac insuper filiquæ 360. seu grana 1440. per singulos distribuenda sunt.

Eamdem Marci, ponderis, quantitatem indicat examen, in igne perficiundum *de dimidio quarterio unius unciæ*, quod reddere debet *de argento fino grana octo, & duos tertios*. Quæ grana cum trientibus ad filiquas, easdemque in uncia contentas, si redigas; in uncia qualibet contineri decem & septem filiquas, ac trientem grani unum, boni argenti debere, facile instituto ratiocinio deprehendes. Jamvero uncia una *argenti Veneti*, seu filiquæ 144 si dividantur per *octo*, quotus erit *decem & octo*: adeoque dubitandi ratio nulla est, quin Marca, (pondus) in cusione parvulorum nummorum adhibita, pro Marca unciarum octo in officina Aquilejensi Monetaria sumeretur.

At quotus ille 18. si compåretur cum filiquis 17. & uno grani triente, excedit duobus grani trientibus: qui sane exiguus excessus vel fuerit lucrum Monetario obveniens, vel alia de causa in conventionibus cum Monetario initis prætermissus fuerit. Tam minuta per ratiocinium differentia deprehensa constitutam minime convellit quantitatem Marci, quo Monetarii Aquilejenses utebantur.

Nummos id genus parvulos adservant Musæa. Albi sunt alii, qui superiore maxime cudebantur ævo, scilicet puriore ex argento conflati: nigriores alii, quibus plus inerat æris, quam argenti. Illi tenuiores, crassiores isti. Crucem ex utraque parte præferunt alii: in aliorum parte altera visitur Crux, vel stemma gentilitium, in altera Caput Mitra insignitum: legiturque nomen *Patriarchæ Aquilegensis*, vel integre expressum, vel sigla indicatum v. g. B. MB. A. *Bertrandus*, *Moneta Bertrandi*; *Antonius*. Ad pondus quod demum attinet: extat nummulus Bertrandi, qui ponderat filiquas duas: ejusdemque, aliorumque Patriarcharum extant parvuli, qui ponderant vel filiquam unam; vel filiquam, & unum alterumve granum; vel grana tria, vel tria cum dimidio. Quæ demum omnia institutum confirmant ratiocinium de pondere, quod Nicolai & Ludovici Turriani nummulis inesse juxta initas conventiones debebat.

III. De lucro, quod ex Monetæ cusione Patriarchæ obveniebat, & Monetario, pauca postremo loco dicenda sunt. Vocabatur *Tractus*. Pro singulis Marcis, (pondus intellige,) denariorum Aquilejensium, numerare Patriarchæ tenebatur Monetarius *novem denarios*: proque singulis Marcis monetæ *parvæ*, *solidos duos parvulorum*, scilicet parvulos 24. Tabulas ipsas Nicolai, & Ludovici Turriani lege. Hunc imminutum anno 1361. sub eodem Ludovico Patriarcha, redactumque ad *octo* denarios *tractum* fuisse, colligimus ex citato *Rationum* Codice, ubi hæc habentur: „ MCCC LXI. concessa fuit cusio, & Magisterium Monetæ Aquilegensis Francisco Bonaquisti de Florentia, a die omnium Sanctorum ad unum annum immediate sequentem, „ pretio quadringentorum March denariorum „ solvendorum in quatuor terminis, scilicet „ de tribus in tres Menses pro rata: cum hoc „ tamen, quod si plus cuderet, tantum plus „ debet solvere, ad rationem *octo denariorum* „ pro Marco.„ Lucrum Patriarchæ hæc patefaciunt verba.

Quod vero Monetarius reportabat, ex pluribus oriebatur capitibus. Ac primo licebat ipsi, denarios cudere ex materia, quæ pro qualibet unciæ quadrante redderet grana *argenti fini octoginta cum dimidio*: tametsi inita conventio foret, ut *pro quarterio* redderentur *de argento fino grana* 82. *& dimidium*. Ipsa nota, vel gradus argenti, magis minusque puri, qui in officina Aquilejensi pro gradu *argenti fini* constitutus fuerat, lucrum Monetario parere poterat. Id etiam obveniebat ex pretio, quod in emptione *argenti Veneti* solvendum erat, compensando Aquilejensibus denariis, qui *parvulos quatuordecim* singuli valebant. Unde lucrum demum oriebatur ex valore, quem extrinsecum vocant, denariis Aquilejensibus imposito. Hæc satis.

CA-

CAPUT X.

Series denariorum Aquilejensium, cum typis, & inscriptionibus. Animadversiones. Monetariæ officinæ loca.

I. A Popone Aquilejensi Patriarcha, cui facultas argentum signandi Anno 1028 facta fuit, ad Volcherum successorem, ad Patriarchalem Metropolitanam Sedem anno 1204 evectum, vix nummi reperiuntur, quos Monetaria nostrorum Præsulum officina cuderit. Eo temporis intervallo cusum percussumque fuisse primum illum, quem exhibet Tabula prima, ambigendi ratio nulla est. Sedens Episcopus visitur, manu dextera pedum Episcopale, librum læva tenens, cum Epigraphe AQILEGIA P. visiturque parte in altera ædificium, quod arcus quatuor sustinent, cum duabus turriculis, ac media inter illas cruce. Tres nummos hujusmodi vidi ego. An Sigla illa P. significet *Patriarcham*, an *Poponem*, aut *Peregrinum* primum, vel alterum, quis certo divinaverit? Tempus ergo, quo signatus nummus fuerit, definire non licet. Consule, quæ conjecturis agendo disseruimus Capite II. num. 1.

Nummus alter in eadem Tabula sequitor, Episcopi sedentis effigie, ac Templi ædificio insignitus, litterasque detritas quasdam præferens, quæ nonnisi de fœdo barbaroque charactere nos docent. Monetæ fabricam si expendas, eamque conferas cum superiore, ac Volcheri nummis, non parum similes eos omnes deprehendunt oculi. An ergo Aquilejensis nummus fuerit? Id ego non adseram: si quis alius non inepte conjectari posse contendat, per me licet.

Quæ certa est Aquilejensium nummorum series, incipit a Volchero. Typos eorum plurimos vulgavit Muratorius, & exposuit in opere omnigena eruditione referto de antiquitatibus Italicis medii ævi, Tomo II. Dissert. XXVII. Menda quædam irrepserunt, quæ detergenda sunt, in nummorum inscriptionibus: nec adeo perita, ac fida manu delineati videntur typi omnes: pluresque desiderantur, quos Musæa servant. Non paucos item vulgatos impressosque videre licet in egregio opere, *Le Antichità d'Aquileja, profane e sacre*, quod Auctorem habet Comitem Jo. Dominicum Bertoli Canonicum Aquilejensem: sed auctiorem ego seriem profero. Plerosque ipsismet oculis vidi nummos, a se visos alios retulerunt amici, quos possidebat olim Senator præstantissimus Dominicus Paschalicus, ac possident Illustrissimi Viri, Apostolus Zenus Venetus, qui litterarum subsidia, quibus abundat petenti cuique prono animo ac summa humanitate elargitur, Jo. Gaspar Goritiensis S. R. I. Comes de Lantheriis, Agricola de Agricolis Patricius Utinensis. Longe ditissimum Eminentissimus ac Reverendissimus Daniel Delphinus S. R. E. Cardinalis Patriarcha Aquilejensis cimeliarchium possidet, in quo nummi ferme omnes, Antistitum præcessorum jussu cusi, quotquot hactenus visi sunt, adservantur. Ex his negotio nullo obtinui, ut desumerentur typi, qui in adjectis Tabellis prostant, operam dirigente eruditissimo Viro mihique amicissimo Dominico Ongaro, Patriarchali Seminario Præfecto, remque ipsam pro sua erga me benevolentia diligentissime exequente Mario de Tursio Juvene Patricio Utinensi, Clericali militiæ adscripto, egregia indole & singulari ingenio prædito, quibus devinctiorem me profiteor, quam ut agere gratias possim. Nummorum seriem jam accipe.

VOLCHERUS, Patriarcha renunciatus anno 1204 (a)

1. In antica visitur effigies Patriarchæ sedentis cum pallio. Crucem dextera, ac læva librum tenet. Epigraphe: *Volfker* P. Pars altera ædificium præfert, arcu superstructum, cum portis patentibus: suntque hinc inde turriculæ duæ. Circum vero legitur, *Civitas Aquilegia*.

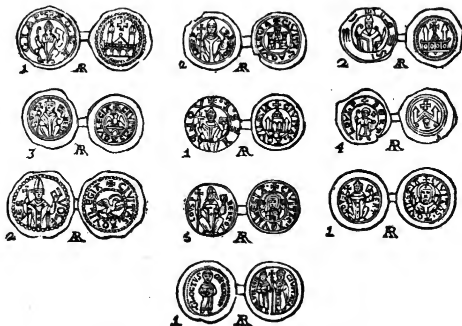
2. Differt a præcedente pars aversa, ubi Aquila. Apud Muratorium epigraphe est, *Volfker Ep.* Mendum, quod irrepsit, corrige, ac lege, *Volfker* P. ut in eodem nummo, quem possidet Illustris. Comes Dominicus Bertoli Canonicus Aquilejensis. Cur vero *percussus hic nummus* dicitur *circiter annum Christi MCCXX.*? Mortem Volcherus obierat anno 1218 eodemque anno in Aquilejensem cathedram conscenderat Bertoldus.

BERTOLDUS, ex Comitibus Andacensibus, anno 1218.

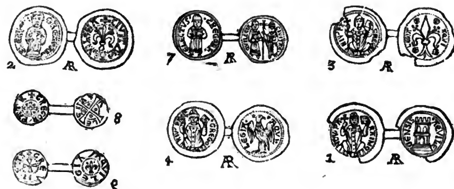
1. Eadem effigies Patriarchæ sedentis, cum litteris *Bertoldus* P. Aream alteram occupat figura, sublatas manus habens. Inscriptio, *Civitas Aquilegia*. Ad *annum Christi circiter MCCXXXIV. referendus* dicitur *nummus*; at nihil

(a) Tab. I.

TABULA I.

TABULA II.

Tab. LXXXVI.

T A B U L A III.

TA-

nihil ego in nummo video, quod referri ad annum 1234 debeat.

2. Eadem pars prior. In postica visitur porta, tribus turribus pinnatis munita. In utraque parte eædem inscriptiones.

3. Pars altera Aquilam præfert, arcui vel ponti insidentem.

4. Episcopus dextra pedum tenens, læva crucem elevatam, cum epigraphe, *Bertoldus P.* A tergo ædificium, quod pontis formam habet, cum duabus turriculis, ac media inter illas cruce. Sub arcu caput ornatum cernitur duos inter globos. Inscriptio nulla.

5. Dimidius denarius, ut videtur, denario similis, quem primo loco numeramus.

GREGORIUS de Montelongo, anno 1251.

1. Figura stans, cum litteris, *Gregoriu Electus*. In altera facie Archiepiscopus crucem accipit a quodam Sancto, cum inscriptione: *Civitas Aquilegia*.

2. Figura stans cum manibus ante pectus: *Gregori electus*. In aversa parte lilium intra orbem, atque circum litteræ, *Civitas Aquilegia* (a).

3. Effigies Patriarchæ sedentis, cum inscriptione, *Gregorius Pa.* Alterius partis aream implet lilium cum quatuor stellulis. Epigraphe, *Aquilegia*.

4. Typus idem. Aream posticæ occupat Aquila. Eædem inscriptiones.

5. Pars aversa crucem præfert, cujus latera æqualia: ac intra latera stellulæ visuntur, aut lilia.

6. In eadem aversa parte Crux cum lateribus latioribus, & ornatis: & intra latera lilia cum stellulis. Typus prostat apud Muratorium.

7. Dimidius denarius, typo similis denario primo.

8. Nummus parvulus. Crux parva intra orbem, cum litteris, *Gregori Pa.* In altera facie Crux major: ac intra suprema latera, *Aquilegia*.

9. Item nummus parvulus. Crux intra orbem, cum epigraphe, *Gregori Patr.* A tergo lilium intra orbem, cum litteris, *Aquilegia*.

RAIMUNDUS A TURRE, anno 1273.

1. Figura Patriarchæ sedentis: *Raimondus Pa.* Pars altera Turrim exhibet, Turrianæ Familiæ stemma, ac epigraphem, *Aquilegensis*. Hujus Monetæ mentio apud Julianum in Chronico Forojuliensi, quod editum prostat in Appendice ad Monumenta Ecclesiæ Aquilejensis. Verba sunt ad An. M CC. LXXVII. *Mutata est moneta, quæ habebat Patriarchæ imaginem interius, & Turrim exterius, quæ valuerat XIV. Veronenses*.

2. Eadem antica pars. *Raimundus Pa.* A tergo, sceptra liliata, & decussata, cum litteris, *Aquilegensis*.

3. Pars altera Crucem exhibet, ac in area superiore claves duas, spiritualem nempe ac temporalem potestatem indicantes: duasque turres in area inferiore, Turrianæ gentis insignia.

4. Nummum memorat loco citato Julianus: *Mutata est*, inquiens, superior moneta, de qua num. 1. *in Monetam habentem interius imaginem Sanctæ Mariæ cum Filio, & exterius Aquilegia* (Aquilam,) *valentem seu positam XVI. Veronenses*. An hujus monetæ typus fuerit, qui inter nummos Raimundi quarto loco numeratur, ac primus exhibetur in Tabula III. (b)? An potius idem typus nummo conveniat, quem laudatus Julianus pergit loco citato describere: *Eodem anno*, inquiens, *die VII. intrante Aprili, fuit proclamatum ex parte Patriarchæ, quod ex tunc daretur pro IV. Veronensibus & illa nova, quæ tunc currebat, differens a priori in duabus crucibus parvulis, interius, & exterius*? In nummo, quem præ manibus habemus, cruces illæ parvulæ cernuntur: ipseque nummus inauratus est.

PETRUS GERRA, anno 1299

1. Effigies Patriarchæ sedentis, ut supra: Epigraphe, *Petrus Patra*: ubi pro littera R informi & barbara, H vel K delineant alii. In altera facie visitur Aquila cum avitis Familiæ insignibus, ac litteris, *Aquilegensi*.

OTTOBONUS de Razzis, vel Robarius, anno 1302.

1. Protome, seu media superior pars Patriarchæ sedentis, ac subtus Aquila: *Otobonus Pa.* In postica sunt Familiæ insignia, & litteræ, *Aquilegensis*.

2. Patriarcha sedens: *Otobonus Pa.* Insignium Familiæ; summitatem tenet Aquila: *Aquilegensis*.

CASTONUS a Turre, anno 1316 Morte ereptus Patriarchalem Metropolitanam Ecclesiam non adiit.

PAGANUS a Turre, anno 1319.

1. Eadem effigies Patriarchæ sedentis: *Pagan. Patra*, vel *Patka*; vel *Patha* in sequentibus

(a) Tab. II. (b) Tab. III.

bus nummis. In parte altera Turris cum sceptris liliatis ac decussatis: *Aquilegia*.

2. In postiea, præter Turrim ac sceptra liliata, duæ parvæ cruces aut stellulæ.

3. Nummus parvulus. Crux: *Paganus Pa.* Turris intra orbem: *Aquilegia*.

BERTRANDUS de Sancto Genesio, anno 1334.

1. Crux, intra cujus latera *Deus*. Epigraphe in circuitu: *Bertrand. Patra*. Visitur in altera parte effigies Sancti, dextra librum elevatum, sinistra crucem tenentis, cum litteris: *S. Hmachor* (sic) *Aquilegens.* Monetam hujusmodi, denario communi majorem, memorat Jacobus Valvasonus de Maniaco in Vitis MSS. Patriarcharum. Consule Caput V. num. II.

2. Aquila cum epigraphe, *Bertrandus P. Aquilegensis*. Imago Deiparæ, ulnis puerulum Jesum gestantis: *Virgo Maria Avocata mundi*. Denarius communi major.

3 Virgo Deipara, ut supra: *Bertrandus P.* Aquilam præfert pars aversa, *Aquilegens.*

4. Crux integram aream dividens, intra cujus latera, *Bertrand. Patra.* A tergo Archiepiscopus, seu Patriarcha, dextra librum, læva crucem tenens: *S. Hmachor.* (a)

5 Dimidius denarius, similis denario, quem tertio loco recensuimus.

6 Nummus parvulus. Sigla *Monetam Bertrandi* significat. In parte altera, caput Patriarchæ

7. Nummus parvulus: Patriarchæ caput, *B. Patriarcha*. Crux intra orbem. *Aquilegensis*.

NICOLAUS, anno 1350.

1. Leo coronatus, erectos pedes habens, (vulgo, *rampante*,) cum epigraphe, *Moneta Nicolai*. In postica crux liliata: *Patre Aquilegie*.

LUDOVICUS a Turre, anno 1359.

1. Effigies Patriarchæ sedentis in Faldistorio leonum, cum manu dextera elevata, ac sinistra crucem tenente: *Ludovic. Pa.* In aversa facie Turris, ex qua prodeunt sceptra duo liliata: & hinc L indeque V. cum epigraphe: *Aquilegia*.

2. Duo sceptra liliata, & decussata. Intra latera LV. Epigraphe, *Moneta Ludovici*. A tergo, Aquila: *Patriarche Aquilegens.*

MARQUARDUS, anno 1365

1. Aquila visitur: circum vero, *Moneta Marquardi Pat. Aq.* In altera parte, Protome Episcopi; ac subtus, avita Familiæ insignia. Epigraphe: *S. Hermacoras*.

2 Globus supra pulvinar, sub quo littera M & in circuitu *Marquardus Pata.* Pars altera crucem exhibet cum octo radiis, quorum quatuor longiores & latiores sunt, cum litteris in circuitu, *Aquilegensis*.

PHILIPPUS Alenconius, anno 1381.

1. Insignia regiæ Francicæ familiæ, cum epigraphe, *Filipus Cardinalis*. Aquila cum litteris, *Patriarcha Aquilegensis*. Error irrepsit in typum apud Muratorium, in quo legitur, *Filipus Cominaris*.

JOANNES DE MORAVIA, anno 1388.

1. Aquila tessellata, *Scaccata*, ut ajunt: *Joannes Patriarch. Aqui.* In altera parte sedet Patriarcha in Faldistorio leonum. Epigraphe, *S. Hermacoras*.

2. Cassis pennigera supra Familiæ insignia. Hinc inde stellulæ, seu parvæ cruces: *Joanes Patriba*. A tergo, protome Episcopi: *Santus* (sic) *Hermachoras* (b).

ANTONIUS Cajetanus, anno 1395.

1. Scutum gentilitium cum duabus fasciis, seu viperis veru transfixis: *Antonius Patrha*. Hinc inde, AN. Partem alteram occupat Aquila, cum litteris in circuitu, *Aquilegensis*: quæ vox quatuor stellulis intersecatur.

2. Eadem Familiæ insignia: *Antonius Patriarcha*: Crux in postica: & intra latera crucis stellulæ. Epigraphe, *Aquilegensis*.

ANTONIUS de Portugruario, anno 1402.

1. Stemma gentilitium, quod ab insignibus utriusque nummi superioris differt, ut infra num II. Epigraphe, *Antonius Patriarca*. Aquila in aversa facie, cum litteris, *Aquilegensis*.

* Nummus parvulus. Sigla A significare videtur *Antonium*, an *Cajetanum*, an *de Portugruario*, incertum. In altera facie 1579. de quo numero infra.

LUDOVICUS Dux de Tech, anno 1412.

1. Scutum gentilitium: *Lodovicus Dux D. Dech*, seu *Tech.* In altera parte visitur Virgo Deipara cum puero Jesu in ulnis. Epigraphe, *Patra Aquile*.

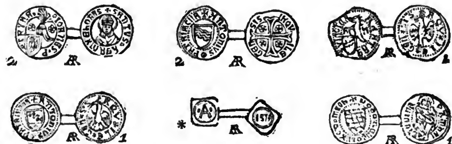
2. Nummus parvulus. Eadem familiæ insignia. In parte aversa sigla M cum numeris.

3 Nummorum parvorum posticæ cum eadem sigla M. ac numeris diversis. An hujusmodi parvuli, quos officina Monetaria Aquilejensis cudebat, fortasse numerati, eorumque nu-

(a) Tab. IV. (b) Tab. V.

TABULA IV.

TABULA V.

Tab. LXXXVIII.

2 AR 3

AQVILEGIENSIM. PATRIARCA ECCLESIAM RESTITVA. T.

ECCLESIA RESTITVTA EXALTO

Æ

1 AR 2 AR 3 AR

numerus in typo expressus ? Tot ergo instrumenta fuerint ad signandos nummulos adhibita, quot ipsi nummuli ? quod est perridiculum. An notæ quædam dici debeant, ex numeris pro genio & arbitrio, ac veluti fortuito adsumptæ, quibus novæ ac variæ, quæ iterabantur, nummulorum fabricæ & impressiones designarentur ? Conjecturis indulgere pro libito suo cuique liceat.

LUDOVICUS Scarampus Mediarota, anno 1439.

Nummus æreus majoris moduli, vulgo *Medaglione*. Pars prior effigiem repræsentat Viri Ecclesiastici, coronam clericalem gerentis. Litteræ in circuitu: *L.* (Ludovicus) *Aquilegensium Patriarcha Ecclesiam restituit*. In postica Milites, pedites, equitesque, procedentes. Epigraphe, *Ecclesia restituta ex alto*. Consule Monumenta Ecclesiæ Aquilejensis Capite CX. & CXI.

Hactenus vero Aquilejensium denariorum series, quos officina Monetaria Patriarcharum, majores, minoresque, & parvulos, cudebat. Sequuntur nummi, 1. *Gortiæ* signatus, 2. *Tergestinus*, 3. *Tirolensis*, qui cum aliis alibi, maximeque in officinis Marcæ Veronensis percussis, communi usu in Provincia Forijulii adhibebantur: vulgo *solidi* appellati, septima parte denariis Aquilejensibus minores; duodecim scilicet parvulis constantes.

In primo Comitum de Goritia insignia visuntur. Epigraphe legitur, *Henricus Comes Goricien*. Crucem præfert pars altera, cum luna, & stellulis intra latera.

In altero Episcopus sedens, qui dextra pedum tenet, sinistra librum, cum epigraphe *Volricus Ep.* In postica visitur prospectus urbis, cum inscriptione, *Civitas Tergestum*. Nummos Tergestinos plures exhibent Ireneus a Cruce, ac Doctissimus Muratorius.

In tertio Crux cum octo radiis, quorum quatuor longiores, breviores quatuor, aream occupant. Epigraphe, *Meinardus*. In postica Aquila, cum alis expansis, & inscriptione, *Comes Tirols*. Alios Tirolenses nummos profert laudatus Muratorius.

II. Animadversione in hisce Patriarcharum Aquilejensium nummis digna sunt Familiarum insignia, quæ in eorum plerisque adhibita cernuntur. Observandos præcipue illos exhibeo, qui Raimundi Turriani jussu cusi sunt, Turrim & sceptra liliata, nobilissimæ Familiæ sine dubio insignia, præferentes. An etiam lilia, quæ visuntur in nummis Gregorii de Montelongo, insignia fuerint ejus familiæ, non iverim inficias, neque tamen confidentius adsero, cum certa mihi præsto non sint rei documenta.

Hinc Justus Fontaninus in Epistola *delle Masnade* anno 1692. typis edita Venetiis, postea Archiepiscopus Ancyranus, corrigendum merito censet Virum clarissimum Danielem Papebrochium e Societate Jesu, qui tametsi omnigena eruditione floreret, putabat, docetque: *prædictis quatuor seculis* (XI. XII. XIII. XIV.) *familiæ insigniis, seu tesseris, vulgo Arme, usi in nummis non consuevisse Patriarchas, Episcopos, aliosque Ecclesiasticos*: nummosque id genus aliquos, veluti postea cusos, fusosque, rejiciendos jubet. At Sedem Aquilejensem ab anno 1273. tenuit Raimundus Turrianus ad annum ineuntem 1299. eique præcesserat Gregorius de Montelongo ab anno 1251. tertiodecimo seculo ultra medietatem provecto, ac versus finem vergente: quorum nummos superius recensitos nemo dixerit postea *cusos fusosque*.

Papebrochii sententia, quæ habetur Parte II. *Responsionis ad exhibitionem errorum per R. P. Sebastianum a S. Paulo evulgatam* pag 474. n. 37. minime rei antiquariæ peritis arridet. Cæteros hoc loco prætermitto omnes, ac unum memoro Doctissimum Ludovicum Antonium Muratorium, qui de origine *Insignium*, quæ nunc Italice *Armi*, & *Arme* appellamus, eodem modo sentiendum putat, atque de *cognominum* origine. De his agit inter ævi medii Antiquitates Italicas, Dissertatione quadragesima secunda: de illis, Dissertatione quinquagesima tertia. Fuere nimirum antiquis latinis *cognomina*, & *agnomina*, quibus inter se una Familia ab altera distingueretur: nihilo tamen secius *cognomina* nunc usitata, post annum duntaxat a Christo nato millesimum cœpta sunt usurpari. Ita, inquit, & de *gentilitiis insignibus* dicendum reor. Hæc enim, „ quamvis apud veteres Latinos, & Græcos „ non levia illorum vestigia occurrant, ubi „ tamen, qualia nunc sunt, considerentur, „ idest certo colorum ac typorum signo orna„ ta, eaque hereditaria, & in sigillis, num„ mis, vexillis, picturis, aliisque locis ad „ Familiarum discrimen adhibita, tantummo„ do post seculum decimum, imo & post un„ decimum, ac præcipue post susceptam a „ latinis sacram expeditionem in Orientem, „ sensim invaluisse videntur. „ Viros eruditione præstantes recenset plures, qui hanc sententiam probarunt: interque Familias nobilissimas memorat illam *Turrianorum*, sive

della

della Turre, qui Mediolani olim dominati sunt, & adhuc in Forojulii effulgent, atque a seculis compluribus eximium nobilitatis locum apud Gallos retinent, *Turrim* pro insigni eligentem.

Sunt alii ferme innumeri apud Scriptores editi nummorum typi Episcoporum, & Abbatum, qui Papebrochii opinionem convellunt. Tergestinæ Ecclesiæ, quæ Aquilejensi Metropolitanæ proxima est ac suffraganea, nummos exhibent Irenæus a Cruce in Historia Civitatis Tergesti, & Muratorius Tomo II. Antiquitatum Italicarum medii ævi. Arlongi Episcopi, quem Civitatis ejus cathedram anno 1254 conscendisse notat Ughellus videre nummos licet cum *luna ac stella*, *& sceptris liliatis*, quæ pro Familiæ *insigniis* habet Bucelinus Parte I. Germaniæ sacræ. Hanc argentum signandi facultatem Episcopis Tergestinis decimo jam seculo collatam existimat Irenæus a Cruce, Tabulas proferens consignatas *anno ab Incarnatione Domini DCCCCXLIX. Mensis Februarii die XXI. indictione quarta*: ubi Joannes Episcopus jus *cudendi monetam* transferre inducitur in Cives Tergestinos. Vitiatas temporarias notas minus attentus non observavit Irenæus: memoratosque non animadvertit *denarios Aquilejenses*, qui nonnisi post annum 1028. cudi potuerunt. Tabulas easdem ad seculum tertiumdecimum adultum & provectum spectare, pluribus argumentis ostendimus in Monumentis Ecclesiæ Aquilejensis Capite LIV. num. V.

Ad Aquilejenses nummos quod attinet, non pauci altera in parte præferunt vel Aquilam, vel ædificium instar arcis, aut castri cum turribus. Symbola hæc esse ipsius Civitatis, non dubitaverim. Henricus Imperator in Diplomate Patavinis concesso anno 1049. *in altera* (*denariorum superficie*) *ejusdem Civitatis* (Patavii) *figuram imprimi jussit*. Hanc figuram, quæ olim in Januensibus nummis visebatur, Georgius Stella describit Capite IV. Annalium, Tomo XVII. Scriptorum Italiæ: *Conradus Rex Alemannus*, inquiens, *Romanorumque Imperator electus* (hujus nominis II.) *concessit anno Incarnationis Jesu Dei nostri MCXXXVIII.* (al. XXXIX.) *ut fabricaretur Januensis pecunia .... Sunt litteræ, Janua, in ejus nummi altera facie in extremitate rotundi, medioque figura arcis & castri cum turribus. Castrum ipsum, sicut monstrant hæ litteræ, Janua, Januensem significat urbem*. Pari ergo ratione Civitatem nostram Aquilejam, a Popone Patriarcha instauratam, significat quod in nummis visitur ædificium, aut turribus munitum, aut arcubus superstructum, aut certe portas patentes præferens. Adnotat laudatus Stella, *pro Civitate* Januæ *in pecunia formam Castri positam fuisse, quod erat illis temporibus apud Templa Sancti Silvestri & Sanctæ Crucis, tanquam formam loci ipsius Civitatis præcipui*. Quidni ad Aquilejam etiam civitatem indicandam, positum in nummis Patriarcharum fuerit, quod in ea præcipuum ædificium erat, Templum a fundamentis erectum a Popone, ac adjunctæ Patriarchales ædes? Hujusce symboli loco Aquilam præter ea adhibuerunt Monetarii. Cur vero? Quia *urbi cum conderetur*, (verbis utor Juliani Cæsaris in Oratione II. de gestis Constantii) *Aquila, dextra ex parte cælitus advolans, de suo nomine vocabulum imposuit*. Ita nempe vulgaris fama ferebat.

Inter hæc symbola, quemadmodum vetusti, ac recentes, & aliorum populorum nummi, ita Aquilejenses Crucem præferunt. De hac consuetudine, cruce signandi usuales ipsos nummos, quos in rerum commutationibus damus & accipimus; deque rationibus, quæ Christianos Principes permovere potuerunt, ut pecuniam cruce decorandam putarent, late disserit contra Auctorem Apiarii Gretserus Tomo I. de Santa Cruce Libro II. Capite LVI. & Tomo III. Libro I. Capite tertio, & seqq. Lilia etiam apparent, & globi, & stellulæ, quibus nummos a Monetariis insigniri consuevisse, notum est compertumque.

Ad Familiarum insignia sermo redit, quæ nummis Patriarcharum seculi quartidecimi imposita cernuntur, Petri, Ottoboni, Pagani, Nicolai, Ludovici Turriani, Philippi Alenconii, Joannis de Moravia. Hos excipiunt Antonius Cajetanus, & Antonius de Portogruario, quorum nummos Scuta gentilitia diversa distinguunt. Fasciæ duæ, seu viperæ, ut ajunt, veru transfixæ, repræsentantur in Stemmate Cajetani. Simile prostat apud Ciaconium in Vitis Romanorum Pontificum & S. R. E. Cardinalium, Tomo II editionis Romanæ anni 1677. ubi tamen longe diversum ab eo, quod nummi nostri exhibent, conspicitur gentilitium scutum Antonii de Portugruario, seu Pancerini.

III. Ad officinæ Monetariæ loca spectat postrema nostra animadversio. Frisaci in Carinthia ut cuderentur Aquilejenses nummi, post Poponem fortasse curarunt nonnulli Patriarchæ, nondum Aquilejæ, vel alio in loco Provinciæ Forojuliensis instructa Monetaria offici-

officina. Conjecturam ingerit ea nummorum *Frefachensium* in vetustis Provinciæ chartis appellatio, quos eosdem omnino cum denariis Aquilejensibus ostendimus Capite IV. Signatos percussosque aliquando Venetiis hujusmodi nummos, evincere videntur Alexandri Papæ IV. litteræ ad Gregorium de Montelongo, Capite 1. num. 2. descriptæ: quibus *juris cudendi monetam*, *quod ad Te*, (inquit Summus Pontifex,) *in Patriarchatu Aquilegensi pertinet*, translatio, *usque ad duos annos*, confirmatur, in *cives* nonnullos *Venetiarum pro certa pecuniæ quantitate*. Ad primos Gregorii Patriarchæ annos litteræ spectant, ad annum scilicet Christi 1255. ipsius Gregorii in Aquilejensi Cathedra sedentis quartum.

Positam Aquilejæ officinam, ibique cudi frequentius consuevisse nummos, ratio nulla dubitandi est. Rem apertissime testantur Tabulæ Capite VIII. numero 2. recensitæ, quæ novæ Monetæ examen Aquilejæ factum complectuntur. Vel ea tamen in Civitate, vel in alio Provinciæ loco, pro arbitrio Patriarcharum, collocare officinam debuisse Monetarios, certos nos reddunt ipsæ Tabulæ Nicolai, & Ludovici successoris, quas hactenus pro virili illustravimus. Verba sunt: *Imprimis*, *quod ipse Franciscus* (Bonacquisti de Florentia) *debeat facere*, *seu fieri facere*, *in Civitate Aquilegiæ*, *& alibi*, *ubicumque placuerit dicto Domino Patriarchæ*, *monetam istiusmodi bonam & puram &c.*

Loca singula curiosius, ac diligentius perquirere, haud ego puto pretium operæ: neque conventionum Tabulas præsto habeo, quas adhibita diligentia ex Archivis eruere non adeo fortasse arduum negotium fuerit. Rimentur illas, & colligant alii. Extitisse in Civitate Utini Monetariam officinam, nullus dubito: quod etiam Tabulæ confirmant, extremo Dominationis Patriarchalis tempore, sub Ludovico Techio, anno 1413. confectæ, novæ Monetæ examen exhibent, atque valoris publicam denunciationem. Eas vide, & consule Capite III. num. 3. Hæc vero satis.

DISSERTATIO ALTERA.

LECTORI BENEVOLO.

TERTIA publicam prodit in lucem, Lector humaniffime, hæc mea *De Nummis Patriarcharum Aquilejensium* opella, horis subsecivis pro conditione argumenti per otium elucubrata. Egeram ego de facultate Monetam argenteam cudendi, quam Poponi Patriarchæ anno 1028 fecerat Conradus, Imperator hujus nominis primus, in Monumentis Metropolitanæ Patriarchalis Ecclesiæ, quæ anno 1740 e typis emerserunt, Regio Diplomate inter alia conlata beneficia descripto, vulgatoque. Pro methodo, quam mihi vetusta recensenti documenta proposueram, Diploma Regium ut illustrarem, pauca adnotare de nummis Patriarcharum placuit, quantum instituto satis erat, cusis videlicet, & non cusis aut idealibus, parvulis item, majoribusque certo illorum numero constantibus, eorumque demum nominibus, & valore. Ita nempe disserebam Capite LIV. num. V. „ Fit Patriarchæ nostro facultas, denarios argenteos cudendi, qui *Veronensis monetæ denariis æquiparentur*, „ *nisi prænominatus Patriarcha sua spontanea voluntate velit meliorare*. Hanc Poponi factam signandi meliores Veronensibus denarios facultatem, intelligere præstat peculiarem prærogativam, qua voluit ipsum cohonestare Imperator, ut proprium Aquilejenses Patriarchæ monetam haberent, a communi Veronensi diversam .... Denarios ergo argenteos officina Patriarcharum cudebat, qui *Denarii Aquilejenses* dicti sunt. Nulli præsto habentur, qui hac ætate (post annum 1028.) percussi fuerint. Antiquiores, quos vidimus, ac Musæa servant, (ita eo scribebam tempore,) Volcheri qui sedem indeptus est Patriarchalem anno 1204. ætatem non excedunt ... Julianus in Chronico Forojuliensi ad Annum M. CC. LXXVII. denarios memorat, qui valebant *quatuordecim* nummis *parvulis*, aliosque valentes *sexdecim*. Prior æstimatio in usu communi erat. Passim dicebantur *Frixerii*, & *Frixachenses*. Appellationis origo non constat ... Præter denarios, in Aquilejensi provincia *Solidi* communi usu adhibebantur, qui *duodecim parvulis* æstimari consueverant. An hujusmodi solidos cuderet officina Patriarcharum, sub judice lis est. Certo quodam numero, tum *denariorum*, cum *solidorum*, constituebatur Marca (nummus idealis:) illa 160. solidis. Quarta pars Marcæ dicebatur *Ferto*, seu *Forto*. Seculo quartodecimo, Ducati (vulgo *Zecchini*) expendebantur *in ratione LXIV. denariorum pro quolibet*, ut habent ejus ævi codices. Tum denarii, cum denariorum Marcæ, extremis dominationis Patriarcharum temporibus, ad infimum tenuemque valorem redacti fuerant. Vetusti *Marcharum census* hodieque vigent, qui solvuntur, numeratis pro qualibet Marca vel *octo libris Venetis*, vel *novem ac solidis sex & parvulis octo*: quod oritur discrimen „ ex duplici Marcarum genere, quarum altera *denariis Aquilejensibus*, altera *solidis* constabat.

Hæc disserueram paucis, fide innixus *Juliani in Chronico Forojuliensi*, ac *ejus ævi Codicum*, ut inquiebam. Inter cætera vetusta monumenta, quæ plura collegeram, insignis præsto mihi erat *Liber MS. Rationum Reverendissimi in Christo Patris, & Domini D. Ludovici* (Turriani) *Dei gratia Sedis Aquilegensis dignissimi Patriarchæ, qui nominatus est, Clarum me fac*: quo scilicet, anno 1360. & insequente, utebatur *Thesaurarius, & Dispensator dicti Domini Patriarchæ, Venerabilis & sapiens Vir D. Ambrosius de la Turre Canonicus Aquilegensis*. Humanitati summæ Illustrissimi D. Jo. Josephi Liruti debeo, quod pretiosum istum vetustum autographum Codicem habuerim commodato, ex quo nota compertaque fiunt plura, ad negotium monetarium spectantia: ac præcipue *Frixachenses* nummos eosdem fuisse omnino cum *denariis Aquilejensibus* cusis, adversum Justi Fontanini opinionem in Epistola *delle Masnade*: Marcam etiam, apud Aquilejenses pro nummo ideali, 160 denariis aliam, aliamque 160 solidis constantem: quartam partem Marcæ, vulgo appellatam *Fortonem*, aut *Fertonem*: valoremque demum denariorum, si comparatio fiat ad aureos Ducatos Venetos, *in ratione* positum *sexaginta quatuor denariorum pro quolibet Ducato*, anno scilicet 1360. & insequente. Quæ omnia ex eodem MS. Codice, aut verbis tenus descripta, aut certe pervio & facillimo ratiocinio deducta, proferebam ego.

Leviora tamen, ac nimium perfunctoria hæc mihi videbantur. Tabulas duas, quæ initas cum monetæ Præfecto conventiones complectuntur, ipsamque cudendæ monetæ (quod ad pondus attinet, notamque argenti) rationem exhibent, alteram Nicolai Patriarchæ, Ludovici Successoris alteram, operæ pretium erat pro virili explanare. De argumento agebatur, quod ita obscurum æquivocæ & insolentes voces, implicatique loquendi modi reddebant, ut rei nummariæ peritis Viris, peritisque nonnullis Monetariis, quibuscum difficultates conferebam, hæreret aqua. Factum nihilominus, ut justa demum elucubraretur Dissertatio. Cudendorum nummorum, sive qui *parvuli* dicebantur, sive qui *denarii* parvulorum quatuordecim singuli, accuratissime, ut mihi videbatur, explorata ratio: severiore item examine discussa quæstio, num præter parvulos, ac præter denarios parvulorum quatuordecim singulos, cuderet *solidos* parvulis duodecim constantes Monetaria Patriarcharum officina: series nummorum auctior, quam hactenus visa fuerit, quinque Tabellis comprehensa, typos eorum repræsentantibus: editi quoque nummi, Volcheri Patriarchæ ætate superiores, qui in manus inciderant: ac demum veterum quamplurium syngrapharum fide, quæ arithmetica ratiocinia confirmabant, diligentius ac uberius est pertractata singula capita, quæ bre-

brevi compendio in Monumentis Aquilejensibus perstricta fuerant. Inter adversaria jacebat in tenebris Opusculum, quod anno 1747. lucem ut videret, Eminentissimus ac Reverendissimus Daniel Cardinalis Delphinus Aquilejensis Patriarcha suasit, aut etiam pro sua jussit auctoritate, cum summopere exoptaret, ut Prædecessorum nummi, quos iu dirissimo servabat Musæo, commentariolo explicati in publicum prodirent. Pro votis ejus, proque modulo meo factum satis videbatur.

Accidit vero, ut Opusculi typis editi exemplum, ne meo deessem officio, transmitterem ad Reverendissimum Josephum Binium, Ecclesiæ Glemonensis Archipresbyterum: quod ipse pro temporis & negotiorum opportunitate legeret, proque sua antiquitatum Forojuliensium peritia ad examen vocaret, corrigeret, suppleret. Litteræ ab eo humanissimæ mihi redditæ fuerunt: simulque vetusta Pagani Patriarchæ syngrapha transmissa, in eam expenderem, quæ similes cum monetæ Præfecto conventiones, sex & viginti annos ante Nicolai Tabulas, ab eodem Pagano de cudenda moneta Aquilejensi initas complectitur. Acriore quadam abreptus cupiditate, vetustum legebam monumentum: seria mentis attentione perlego, severum voco ad examen, atque comparo diligentissime cum Tabulis Nicolai, & Ludovici Successoris: factumque bene & auspicato est, ut conjecturæ, quas priore in Dissertatione subtimide protuleram, mirifice confirmarentur omnes, ac plenam in demonstrationem, quin mea me fallat opinio, utique abeant.

Secunda, ac propitia fuit etiam fortuna itineri, quod paullo post negotii causa in Provinciam Forijulii conficiendum mihi fuit. Diversabar Utini, hospes humanissime exceptus ab ornatissimo Comite Francisco Beretta: cumque piissimos Oratorii Neriani Sacerdotes pro officio inviserem, inter plura vetusta monumenta, quæ ab Illustrissimo Domino Agricola de Agricolis accepta ostendebat humanissimus Antonius Comorettus, veterem video membranam, quæ initas a Nicolao Patriarcha, primo indepti Patriarchatus anno, de cudenda moneta conventiones præstit, Gubertini de Novate ipsius Patriarchæ Notarii & Cancellarii manu propria exaratam. Ad eas oculos, aciemque intendo conventiones, quæ præcipuæ sunt: easque partim cum Pagani Tabulis convenire statim intelligo, ac partim cum aliis ipsius Nicolai in priore Dissertatione vulgatis. Pretium monumenti agnosco, quod sine mora transcribendum curo: indeque sumpta occasio, ac enata causa, quæ ad alteram istam *De nummis Patriarcharum Aquilejensium* Dissertationem elucubrandam, ac typis edendam impulit. Admonere præstat, frequentiora arithmetica ratiocinia adhiberi debuisse, quæ omnia recte subducta crediderim: quod si error aliquis aut prælo errante irrepserit, aut exciderit oscitante calamo, nihil inde obventurum detrimenti fidem adsero, quod rei summam convellat, cum alia adhibita sint argumenta plura, quæ luculentissime eam confirment.

Viros clarissimos, qui ad hanc spartam ornandam contulere operam, quos ego noverim, tum honoris causa, tum sua cuique ut laus constet, recensere hoc loco mihi liceat. Marcus-Antonius Nicolettus, Patricius Forojuliensis, decimi sexti seculi & insequentis scriptor præstantissimus, in Codice manu exaratum, quem perillustris Familia servat, Italice inscripto, *De' costumi, e leggi antiche de Forlani sotto i Patriarchi*, sic disserit: „ Si batteva la moneta or „ in Aquileja, or in Udine, nella Città del Friuli „ (Cividale,) in Gemona, in Soffamburgo (Castello,). in altri luoghi Erano i *piccoli*, i *soldi*, il „ *danaro*, le *libre*, le *Marche* La Marca conteneva *lib.* 9. *soldi sei*, *e piccoli* 8. E quelle erano „ Marche delle publiche affittanze, e delle gabelle: „ ma quelle de' particolari contratti d'alienazione, „ di doti, e di altre convenzioni non passavano *lib.* „ 8. E queste pure si usavano nelle condanne de' rei. „ Si batteva il *Fortone* di valore di 40 *danari*: ed il „ *Frisacbense*, il cui valore è incerto, come delle „ monete Triestine con un San Giusto protettore di „ quella Città, e con un Vescovo. Il *danaro* capiva „ un soldo, e due piccoli. „ Denarium, nummum argenteum apud Aquilejenses cusum, constanti valore nunquam immutato, æquasse quatuordecim parvulos Veronenses, adnotaveram in Monumentis superius laudatis, ac multiplici argumentorum genere confectum puto in edita priore Dissertatione. Num solidos parvulorum duodecim singulos cuderet monetaria Patriarcharum officina, judicium peritioribus primum relinquebam, inficiantem postmodum sententiam sequutus sum. Nummum, *Frixacbensem* dictum, inter cusas monetas vere numerat Nicolettus: at ipsum minime diversum esse a denario, parvulis quatuordecim constante, ignoravit. Errat, cum *Fortonem* fuisse percussum nummum narrat, qui omni procul dubio idealis erat, & quarta pars Marcæ, idealis pariter nummi. Hæc apud Aquilejenses *octo libras denariorum*, seu denarios 160. complectebatur: itemque *libras octo solidorum*, sive cusi fuerint, sive ad nummum idealem Marcæ redacti, Marcam conficiebant Aquilejensibus communem. Hoc est, Marca prior *denariis* 160. altera *solidis* 160. constabat. At sublatis demum denariis, eorumque in locum solidis dumtaxat invectis, Marcarum tamen species duæ manserunt: *octo librarum solidorum* altera: & altera *novem librarum solidorum*, ac præterea *solidorum sex*, *&* *parvorum octo*. Quod utique oritur discrimen ex duplici Marcarum specie, quæ olim in usu erat, *denariorum* altera, & altera *solidorum* Duc enim denarios 160 in 14. parvulos, (ut in priore Dissertatione Capite VII num. III. inquiebam:) productum habes 2240. parvulorum. Hanc tribue summam per 12. (quot nempe parvulis conficiebatur solidus:) quotus est 186. solidorum, ac residuus parvulorum octo: qui libras conficiunt novem, solidos sex, parvulos octo. Num vero hujusmodi Marcarum usus foret, quem Nicolettus narrat, dubium mihi: imo quamplurima, quæ in citata Dissertatione congessimus, conventionum, sive inter privatos, sive cum Principe initarum, adversantur Instrumenta.

Egit etiam de nummis Forojuliensibus Justus Fontaninus, postea Archiepiscopus Ancyranus in Epistola *Delle Masnade*, anno 1698. typis Venetis edita: Sub Nota 23 pag. 33. hæc habet Vir præclarissimus: „ Le monete, che nel Friuli si usavano, „ erano di quattro sorte, *Fresacbensi*, *Frisserii*, *danari*, e *soldi*. I primi erano moneta arbitraria „ al par delle Marche .... I *Frisserii* altresì erano „ moneta ideale. .. I *danari*, ch'erano la terza „ spezie delle nostre monete, valevano più, e meno, (facta scilicet comparatione *ai danari Veneti*, ut postea subdit, *di que' che oggi corrono*) „ Un di essi danari valeva *quatordici* monete *Veronesi*, chiamate *piccoli*: e un *soldo*, ch' era la „ quar-

„ quarta spezie, ne valea *dodici*. „ Et pag. 38. „ „ Ora vengo alle *Marche*. Una di esse montava a „ *lire nove danari sei e piccoli otto* .... Questo però si „ deve intendere giusta il prezzo, e l'uso odierno „ della moneta Veneta: sicchè una Marcha era „ formata di trentasei danari Aquilejesi in circa, „ mettendo la lor valuta rincontro di quella delle „ lire Venete moderna. „ Nimium a vero abludunt, quæ de Marca nummo ideali Fontaninus tradit. Virum peritissimum in transversum egit hodiernus Marcarum usus in provincia Forojuliensi: quarum altera, (haud pigeat dicta repetere,) octo libras Venetas: novem altera complectitur, ac insuper solidos sex, & parvulos octo. Quo tamen ex usu, si attentiore mente is expendatur, pronum est colligere, Marcam libris octo, seu nummis 160. confectam esse: duplicemque fuisse apud Aquilejenses, aliam denariis 160. aliam solidis 160. constantem: illamque proinde ad solidos redactam, æquasse libras novem solidorum, & solidos sex, & parvulos octo: atque demum tum denarios illos, tum solidos intelligi oportere argenteos, qui eo tempore in usu erant, longe differentes ab hodiernis Venetis nummis æreis. Alii sunt Viri Clarissimi lapsus: cum *Frixerium* a *Frisacbensi* distinguit, ac utrumque computat inter nummos ideales. Quos omnes tum paucis animadversionibus in Monumentis Aquilejensibus, anno 1740. editis; tum latiore sermone, inconcussa veterum documentorum fida allegata, refutatos habes in Dissertatione, quæ anno 1747. publicam lucem vidit.

Fontanini errata, nec levia, nec pauca, vidit castigavitque pro ea qua pollet ac præstat peritia, Illustrissimus Comes Jo. Rinaldus Carlius, publicus in Patavina Universitate Professor, in Epistolari Dissertatione, quam Italice scriptam anno 1741. die 29. Julii nuncupavit Nobili Viro Josepho Binio, Archipresbytero Glemonensi. Prostat ea Tomo XXV. Collectionis Calogerianæ. Insignem Codicem MS. *Rationum Ludovici Turriani* & ipse ab Clariss. Jo. Josepho Liruto acceperat: sciteque perceptis, ac rite adhibitis ratiociniorum exemplis, quibus Codex ille scatet, notum fecit compertumque, *Frisacbenses* nummos eosdem fuisse eum *denariis Aquilejensibus*, utrosque parvulis quatordecim constantes: denariis etiam sexaginta supra centum confectam *Marcam* Aquilejensem, nummum idealem, itemque *Fortonem* pro Marcæ quarta parte computatum: fuisseque demum in usu *solidos*, quos tamen Aquilejensis officina minime cuderet, & solidorum Fortones, & Marcas, & Libras. Egit etiam de valore denarii Aquilejensis, ad nummos Venetos comparati: proqua data occasione, *Grossos argenteos* & *Ducatos* aureos expendit ac illustrat, itemque *Florenos*. Laudatam epistolam Lector adeat, ut plura addiscere, & adsequi possit.

Numerum claudit prolixius opus, quod Italice inscriptum, *Della Moneta propria, e forestiera, ch' ebbe corso nel Ducato del Friuli*, recentibus typis vulgavit jam sæpe laudatus Jo. Josephus Lirutus. In hoc opus Virum Clarissimum incubuisse ante annum 1740. sicuti certo novi, ita palam profiteor: ab eoque Syngraphas non paucas, quibus priore in Dissertatione usus sum, mihi summa traditas humanitate, cum gratiarum actione, uti par erat, retuli sæpius. Doctissimi Auctoris commentarium, ad exteros nummos quod attinet, neque paucis mea refert hoc loco perstringere. De Aquilejensibus, cusis & idealibus, eorumque nomine, ac valore absoluto, eadem ejus, ac nostra sententia est: neque enim vetustas Forojulienses chartas perlustrantibus dissona insidere opinio potest. Sicut olim opinabatur, ita opinari pergit adhuc, Monetariam Patriarcharum officinam, præter argenteos denarios parvulis quatuordecim constantes, ac parvulos ipsos, solidos etiam argenteos cudisse, qui duodecim parvulos valerent. Hoc primum inter nos in hocce monetario negotio, firmo animorum consensu manente, dissensionis caput est. Præcipua mihi priora in Dissertatione cura fuit, (cætera namque scitu facillima, & obvia cuique erant,) ut Nicolai Patriarchæ, & Ludovici Successoris Tabulas, quæ conventiones de cudendis nummis cum monetæ Præfecto continent, pro virili explanarem. Interpretationes, quas veras, aut verisimillimas existimabam, prior jam dicta præstat omnes Dissertatio. Hanc in Opere suo curam video a Liruto prætermissam, qui etiam Ludovici syngrapham, cum eam Capite VII. integram referat, *intelligi vix posse* pronunciat, *contradictionibus* quoque scatere, aut certe *librariii mendis* deformatam esse: quod alterum caput est litterariæ concertationis. Obscuras ego, difficilesque, & implexas novi, ac fateor tum Ludovici Tabulas illas, tum alias Nicolai, alteram priore in Dissertatione juris publici factam, & alteram mox evulgandam, tum antiquiores Pagani justu confectas: quæ tamen, cum omnes, ex Apographis aliquæ, ex Autographis aliæ desumptæ, omnino consonæ sint, librarii mendi, quod irrepserit, suspicionem tollunt omnem. Hinc vero colligitur, nullam inesse Tabulis antilogiam: implicatasque formulas post accuratiorem mentis indaginem explanari posse, ac debere. Datis ego inhæreo interpretationibus: eisque firmius ut hæream, novæ syngraphæ, quas in lucem profero, suadent, persuadentque omnino. Si quid autem amplioris emolumenti ex opere novo perceperim, aut alio quovis, priores Magistros, vel Autores, a quibus addiscere quidpiam licuerit, pro mihi imposita lege, si quando alienis uti contingat, libens gratusque patefaciam. Vale.

INDEX
CAPITUM.

CAPUT I.

CAPUT II.

CAPUT III.

CAPUT IV.

CAPUT V.

CAPUT VI.

CAPUT VII.

CAPUT VIII.

DE NUMMIS PATRIARCHARUM AQUILEJENSIUM DISSERTATIO ALTERA.

CAPUT I.

Pagani Patriarchæ Tabulæ, quæ initas de cudenda moneta Aquilejensi conventiones continent. Animadversiones. Sedis Aquilejensis, quam Paganus indeptus est, diligentius perquiritur initium. Ejusdem aliorumque e Gente Turriana Patriarcharum genealogia.

I. MOnetarium Aquilejensium Patriarcharum negotium novis ego curis dum illustrare adgredior, Pagani Patriarchæ Tabulas, aliasque Nicolai primo Patriarchatus ejus anno scriptas nunc primum in lucem profero, ut quæ de cudenda moneta Aquilejensi ævo illo iniri consueverant, in ipsis contentas vetustis syngraphis legere, & expendere eruditus cupidusque antiquitatum nostrarum Lector valeat conventiones. Suo ipse studio, perque seipsum instituto veterum monumentorum examine, par fine dubio fuerit, (quod inde emolumenti facile obventurum confidimus,) de interpretationibus nostris, quibus priore in Dissertatione similes laudati Nicolai Patriarchæ, & Ludovici Successoris Tabulas exposuimus, judicio pro sua æquitate ferendo: num obscurissima verba, & implicatissimas formulas exponentes veritatem ipsam adsecuti simus, aut propius attigerimus. Accipe primo loco Pagani syngrapham, ex *notis Eusebii de Romagnano*, qui Cancellarii munere sub eodem fungebatur, in Archivo Civitatis Utini adservatis desumptam.

„ Anno Dominice Nativitatis MCCCXXX. „ Indict. XIII. die X. Mensis Maii, in predicto Palatio Civitatensi: presentibus testibus, „ Venerabilibus Viris DD. Fratre Johanne „ Abbate Monasterii Rosacensis, & Petro Mora de Mediolano Rectore Ecclesie S. Marie „ de Turre Mediolanensis Diocesis, Vicariis „ suprascripti Domini Patriarche: & D Odorico de Strasolto Plebano Lavariani, D. Guillelmo de . . . . Magistro Gualterio de Civitate, Gasparino de Novate habitante in Utino, & aliis. Venerabilis Pater D. Paganus Patriarcha predictus dedit Discreto Viro „ Thomasio filio quondam Domini Pini de „ Anellis de Parma, recipienti pro se, & Petro fratre suo, Bentiviene, Mano, Pacino „ de Florentia cive Parmensi, & aliis quos sibi „ associare voluerint, ad cudendam monetam „ novam, quam idem Dominus Patriarcha „ vult facere de novo in Civitate Aquilegie: „ & cum eodem Thomasio, suo nomine, & „ predicto, convenit pactis & stipulationibus „ infrascriptis. Videlicet:

„ 1. Quod idem Thomasius pro se, & predictis Sociis promisit eidem Domino Patriarche, cudere monetam in Aquilegia per annum continuum & completum, incipiendum „ a Festo S. Michaëlis proxime venturo, bonam & puram Frixachensem: scilicet de „ unciis quinque, & quarteriis tribus, & dimidio boni & puri argenti pro quolibet Marcho. De qua moneta debent esse in quolibet „ Marcho solidi XVIII. numero, & pondere: „ & ponderati & coëquati singuli denarii ipsius monete, quando inciduntur & cuduntur. „ Nec expendatur de ipsa moneta, nisi prius „ de quacumque scossa fiat fazium in pondere, „ & in igne.

„ 2. Quod fazium debet esse de uno Marcho in pondere, & de uno quarterio uncie „ in igne. Debent enim decem & octo Solidi „ in pondere facere Marchum: quod si essent „ denarii quatuor plus, aut quatuor minus, „ comprobentur boni denarii. Si autem fuerint

„ rint quatuor plus, teneantur in sequenti „ scossi eos facere de quatuor minus, & e converso. Quod si aliter reperiretur moneta, que facta foret contra talem formam, „ iterato debeat in ignem mitti, & iterum „ fundi & meliorari.

„ 3. Item quod ipse Thomasius, & Socii „ teneantur, & debeant facere, vel fieri facere sazium in igne de uno quarterio uncie, „ quod est grana centum quadraginta quatuor „ pro quarterio: & debeant reddere pro quarterio de argento predicto grana centum „ quinque, & tres tertiarios grani, & dimidium Et si reperirentur grana duo plus, „ vel minus, approbentur boni denarii. Et si „ fuerint duo minus, teneantur in sequenti „ scossa facere duo magis: & e converso. Quod „ si contrafieret, debeat dicta moneta iterato „ in ignem mitti, & meliorari.

„ 4 Item teneantur, & debeant dare & „ reddere prefato Domino Patriarche, vel ejus „ Factoribus, de qualibet Marcha denariorum, „ quos fecerint, solidos quatuor parvorum, „ dandos & solvendos eidem, quotiens scossam fecerint. Item quod ipse Dominus Patriarcha teneatur, & debeat dictis Magistris „ monete prestare domum, in qua fieri faciant „ ipsam monetam, & hoc in civitate Aquilegie. Item quod teneatur facere banniri omnes alias monetas: & quod nullus presumat „ emere, vel vendere, vel aliquod forum facere, nisi in predicta moneta; ita quod teneatur mittere Dominis, & Communibus totius Istrie, ut predicta moneta possit in dictis locis expendi, velut in Civitatibus & „ locis Forijulii, idest cum eodem cursu.

„ 5. Item quod dicti Magistri monete teneantur, & debeant habere unum Sazatorem „ ad asazandum dictam monetam, que fiet. „ Qui quidem Sazator debet esse salariatus per „ eosdem Magistros. Item quod prefatus Dominus Patriarcha teneatur habere unum *Superstantem* apud dictos Magistros, qui continue videat, vice ipsius Domini Patriarche, „ & teneat omnes denarios, sicuti fient de „ die in diem, in potestate sua; donec de eis „ fiat sazium, ut predicitur, & simul cum „ Sazatore & quacumque persona voluerit, „ examinet & provideat dictam monetam in „ omni scossa, si sit ut esse debet: alioquin „ non expendatur, sed iterum in igne mittatur.

„ 6. Item quod dictus Dominus Patriarcha „ teneatur securare, & securos facere Magistros predictos, & omnes suos familiares, „ per totum districtum ipsius Domini Patriarche; ita quod possint secure cum argento, „ moneta, & mercandaria ire per omnes civitates, & loca sua, & stare ac redire absque „ ullo dampno. Quod si contingeret, teneatur de Camera restituere, si aliter ablatum „ recuperare non possent: dum tamen dicti „ Magistri, vel sui familiares petant licentiam „ ab ipso Domino Patriarcha, vel alio seu aliis, „ quem vel quos ad hoc deputaverit.

„ 7. Item quod dicti Magistri teneantur habere, & tenere continue in ipsa moneta libras ducentas Venetorum grossorum ad minus; cum ista additione, quod si impedimentum aliquod superveniret aut de guerra, „ aut de infirmitate Magistrorum monete, aut „ ex defectu recuperandi argenti, seu alio quocumque impedimento legitimo, videlicet expediendi monetam, dummodo continue predicta summa librarum CC. grossorum tam „ in argento, quam in moneta sit in dicto opere, ad illud non teneantur.

„ 8 Item quod dicti Thomasius, & Socii, „ vel unus aut duo ipsorum cum Magistris ipsius monete, teneantur stare continue in civitate Aquilegie, vel alios dimittere loco „ ipsorum ibidem: & continue facere laborare „ dictam monetam bene, & legaliter, secundum cursum consuetum.

„ 9 Item quod dictus Dominus Patriarcha „ teneatur facere preconizari, & banniri per „ totum Forumjulium, & districtum suum: „ quod nullus portare presumat extra Forumjulium aliquod argentum, seu Bolzonum, „ sub pena perdendi illud argentum: cujus „ pars tertia sit ipsius Domini Patriarche, alia „ tertia accusatoris, & reliqua tertia dictorum „ Conductorum & Magistrorum. Item quod „ quilibet portans argentum dictis Conductoribus & Magistris, seu ad fabricam monete, „ aut bolzonos, possit ire, venire, stare, & „ redire per totum Forumjulium, & jurisdictionem ipsius Domini Patriarche predicti, „ cum personis & rebus eorum tute, & absque eo quod molestentur, vel molestari possint occasione aliquarum repressaliarum, vel „ aliarum causarum, que dici vel cogitari possent; dummodo non sint rebelles, vel inimici ejusdem Domini Patriarche.

„ 10 Item quod dicti Conductores, & Magistri habeant auctoritatem faciendi cudi parvulos, qui sint de liga quinque quarteriorum argenti fini pro Marcho ... solidos duos „ plus, vel minus, approbentur boni. Et fiat „ sazium de uno quarterio ipsorum, in quo „ de-

„ debent esse grana XXII. & dimidium argenti „ fini: & si essent duo plus, vel minus, „ similiter boni reputentur. Et dare debeant „ de lucro ipsi Domino Patriarche pro quoli- „ bet Marcho Sol. I. parvorum. In quo Mar- „ cho veniant de ipsa moneta', & sint in nu- „ mero lib. tres, & duo sol.

„ II. Item fuerunt in concordio ipsi, „ Dominus Patriarcha, & Conductores, „ quod si ipse Dominus Patriarcha voluerit, „ ut faciant alias monetas a predictis, quod „ eas facient de predicta prima liga Frixa- „ chen. & respondebunt eidem Domino Pa- „ triarche de lucro pro quolibet Marcho, „ prout respondebunt de ipsis Frix. prout „ majores, vel minores essent denariis &c. „

II. Animadversionibus nonnullis liceat mihi ante illustrare superiores Pagani Patriarchæ Tabulas, quam ipsam monetæ Aquilejensis cudendæ rationem in eisdem constitutam diligentius expono. Datam syngrapham legimus *anno MCCCXXX. Indictione XIII. die X. Mensis Maji*, sex nimirum & viginti integris annis ante consimilis negotii Tabulas, Nicolao Patriarcha jubente confectas *anno MCCCLVI. Indictione VIIII. die XVIII. Mensis Octobris*, quas priore in Dissertatione pro modulo explanare curavimus. Satis vero temporis inter utrumque Patriarcham effluxit, ut quas mutationes Aquilejensis moneta subiit, adeoque diversas quæ statui conventiones de illa cudenda ac feriunda debuerunt, sive pondus consideres, sive gradum argenti, per conjecturam in eadem indicatas Dissertatione, tuto jam deprehendere, certoque definire possimus, ut infra dicendum. Morabatur tunc Paganus Patriarcha *in Palatio Civitatensi*, hoc est, *Civitatis Austriæ*, vel *Civitatis* absque adjecto, vel demum *Forijulii*: quod postremum nomen, Romanis Italiæ dominatoribus, ac deinceps obtinuit ad plura secula; negligi cœpit Barbaris rerum potientibus, ac omnino siluit ævo medio, invecto scilicet *Civitatis Austriæ* nomine; majorumque demum nostrorum ætate, veluti postliminio reversum, frequentius usurpari consuevit.

Monetam publicam, quam ut cudi facerent, facultate & privilegio post Poponem ab incepto undecimo seculo potiebantur Patriarcæ Successores, locat Paganus *Thomasio filio quondam Domini Pini de Anellis de Parma*, & *Petro fratri ejus* ac sociis, inter quos nominibus suis appellantur *Bentiviene*, *Manus*, *Pacinus de Florentia civis Parmensis*. Exteros etiam homines ad idem opus perficiundum conductos, ex monumentis remotioris & sequioris ævi addiscimus, quæ loco jam citato in lucem prolata sunt. Jus cudendi monetam Aquilejensem anno 1255. concesserat Gregorius de Montelongo *Matthæo dicto Tervisin*, *Johanni & Marino Zorzani*, & *Nicolao Venerio*, *civibus Venetiarum*. Syngrapham Nicolai Patriarchæ dabimus capite sequente, primo ejus Patriarchatus anno, Christi 1351. exaratam, ubi Magister Monetæ constituitur *Zilius quondam Zanobii de Florentia*. Aliæ prostant laudati Nicolai Tabulæ, quas *anno 1356. Indictione 9. die 18. Mensis Octobris* datas legimus: quæ Magistrum monetæ exhibent *Franciscum Bonaquisti de Florentia*, *commorantem in Venzono*. Eodem anno incepto, *die 20. Mensis Februarii* Charta scripta fuit, in qua Monetam *cudisse in Aquilegia* dicitur *Magister Zacchettus q. Bindi Scandalionis de Luca*. Ludovici Turriani Successoris syngrapha, *an. 1359. Indictione 12. die 19. Mensis Octobris* confecta cudendæ monetæ præfectum prodit, laudatum *Franciscum Bonaquisti de Florentia commorantem in Venzono*. Quibus in locis *Bonaquistum* non esse pro cognomine accipiendum, sed esse nomen patris, certo docet *Liber MS. Rationum Ludovici Turriani*, inscriptus, *Clarum me fac*, qui *ad Ambrosium de la Turre*, *Canonicum Aquilegensem*, ejusdem Ludovici Patriarchæ *Thesaurarium & dispensatorem* pertinebat. Verba quippe legimus: *Item magisterium*, & *fabricatio monetæ Aquilensis concessa fuit* (anno 1361.) *ad certum tempus Francisco*, & *Stephano fratribus quondam Bonaquisti de Senis*. Dicitur *de Senis* Bonaquistus, de *Florentia* Franciscus: unde civitatem, & sedem mutavisse videtur filius.

Litteræ accedunt, quas Justus Fontaninus, postea Archiepiscopus Ancyranus, in Epistola *delle Masnade* Venetiis anno 1698. apud Hieronymum Albritium typis vulgavit, abs *Zanobio Monetario de Giaceto de Florentia Utini habitante*, jussu Antonii Cajetani Patriarchæ, anno 1399. datæ *Nobili Viro Johanni de Rabata*, *Honorabili Capitaneo Goritiæ Majori*. Novum *Monetarium* vides advenam, exterumque hominem. Is *Utini habitans* dicitur, & Franciscus Bonaquisti *commorans in Venzono*: qui scilicet ex patria, prævalentibus turbis, expulsi, aut alia de causa migrantes, quæsiverant sedem in provincia Forijulii. Familiam Dominorum de Diacetto (locus est, sive castellum, unde sumptum cognomen invaluit,) plurima eruditione exornat Scipio Ammiratus

in Nobilibus Familiis Florentinis, ubi hæc habet: *Zanobi di Pagolo, (di Mignajo, di Recco da Diaceto,) visse alcun tempo in Udine città del Friuli, dove ebbe beni, veggendosi che una casa grande, dove si faceva la Zecca, era sua*. An etiam Thomasius Magister monetæ sub Pagano Patriarcha, ac Pinus de Anellis pater ejus, atque Zilius quondam Zanobii de Florentia sub Nicolao, in Forojulii sedem fixerint, & alicubi civitate in eadem donati fuerint Provincia, vetusta præsto mihi non sunt monumenta, quæ doceant.

Locationis præfatæ tempus definitur *annus continuus & completus*, inchoandus *a Festo S. Michaelis proxime venturo*: quod etiam spatium temporis constitutum legimus in Codice MS. *Rationum Ludovici Patriarchæ*. Ad annum 1361. hæc verba occurrunt: *Concessa fuit cusio, & magisterium monetæ Aquilegensis Francisco Bonaquisti de Florentia a die Omnium Sanctorum ad unum annum immediate sequentem*. Sed anni duo numerantur in Tabulis, quibus *jus cudendi monetam*, quod Gregorius de Montelongo civibus quibusdam Venetis *pro certa pecuniæ quantitate* anno 1255. concesserat, firmum ratumque habet Alexander Quartus, Summus Ecclesiæ Christianæ Pontifex.

Ministros plures, ea curantes quæ ad monetam spectabant, exhibent superiores Pagani, aliæque Nicolai, & Ludovici Successoris syngraphæ. Præter ipsos opifices, distinguuntur *Magistri monetæ*, seu cudendæ monetæ præfecti, quibus etiam ipsa moneta publica Aquilejensis locabatur: ideoque vocabantur *Conductores*. Annuo statuto stipendio peritus homo conducebatur, cujus erat signatos cusosque nummos exigere ad normam; examen scilicet instituere, num juxta conventiones, quod attinet ad pondus gradumque argenti, percussi fuerint. In tabulis appellatur *Sazator*, Italice *Saggiatore*: quæ vox ex antiqua latina voce *exagium* profecta est, doctissimo animadvertente Muratorio contra Menagium. Præpositum denique, mercede pacta, constituebat Patriarcha, dictum *Custodem*, & *Superstantem*: qui monetarium urgebat opus, Magistris monetæ advigilabat, cusosque nummos custodiebat sub clavi; donec ipsi, instituto peractoque examine, adprobarentur boni.

III. Conventiones istas Paganus init, tertius ex antiqua & nobilissima Turrianorum gente Patriarcha Aquilejensis. Metropolitanæ Patriarchalis Ecclesiæ sedem ab anno 1273. ad annum usque 1299. tenuit Raimundus Turrianus. Petro Gerra immediato Successore vita functo, *anno 1301. Capitulum Aquilegense* (verbis utor Juliani in Chronico Forojuliensi,) *convenerunt de electione facienda in festo Beati Matthiæ Apostoli* (die 24. Februarii:) *& elegerunt omnes Canonici Dominum Paganum de la Turre, nepotem quondam Domini Raymundi Patriarchæ, Decanum Aquilegensem: exceptis Domino Jacobo Episcopo Concordiensi, & Gyllone de Villalta Archidiacono Aquilegensi, & Odolrico de Glemona Canonico Aquilegensi, qui postulaverunt Dominum Ottonem de Ortunbruch Præpositum* . . . Utramque electionem, & postulationem, irritam declaravit Bonifacius Papa VIII. qui *anno Domini 1302. penultimo die Mensis Martii, contulit Patriarchatum Aquilegensem Domino Ottobono, tunc Episcopo Paduano: & Episcopatum Paduanum Domino Paganino*, (quo etiam nomine vocari Paganus consueverat,) *Decano Aquilegensi, electo in Patriarcham, existenti in Curia Romana super quæstione ipsius Patriarchatus*.

Patavinæ Sedis, quam ipse Paganus indeptus est, primordia refert Ughellus ad *diem XVI. Kal. Maii*, seu 17. Aprilis. Vitam cum morte commutavit Ottobonus Patriarcha, Juliano teste, *anno Domini 1315. die 13 Januarii*: vacavitque Metropolis Aquilejensis ad annum usque 1316 cujus postrema die, 31. Decembris, Patriarchales infulas obtinuit Castonus Turrianus. Juliani accipe verba: *Anno Domini 1317. Sanctissimus Papa Johannes* (XXII.) *ad preces Regis Roberti* (Siciliæ Regis,) *dedit Patriarchatum Domino Castono de la Turre*, (Archiepiscopo Mediolanensi, patria & Ecclesia sua expulso,) *in Festo S. Silvestri*, ultima die Decembris. Annum auspicari solet Chronista a Nativitate Domini, die 25. Decembris: unde Patriarchalem Castono conlatam dignitatem intelligimus postrema anni Juliani 1316. die, stylo novo.

Castoni obitum ante initam Ecclesiæ suæ possessionem, successionemque Pagani narrare pergit laudatus Julianus his verbis: *Anno Domini 1318. die 12. exeunte Augusto* (seu die 20. ejusdem Mensis,) *Dominus Castonus Patriarcha, veniendo Florentiam in Forumjulii, obiit & ibi sepultus est. Anno 1319. Sanctissimus Papa Johannes* (XXII.) *providit de Patriarchatu Aquilegensi Domino Pagano Episcopo Paduano*. Tribus, quos memoravimus, e Turriana gente Patriarchis quartus accedit Ludovicus, qui Aquilejensem rexit Ecclesiam

ſiam ab anno 1359 ad annum 1365.

Annum translationis Pagani numerat Julianus 1319. diemque addit Ughellus *X. Kalendas Aprilis*. In Patavinis Tabulis adnotat ille: *retentum etiam* ab eodem Pagano *per duos annos*, *ex Apoſtolicæ Sedis permiſſu*, *Eccleſiam Patavinam*. Rem ego veriſſimam enarro, quam patefaciunt Acta in quadam controverſia, ex authenticis monumentis in Utinenſi Archivo adſervatis deprompta. Nimirum *anno* 1319. die *XI. & XXIII. Menſis Februarii*, dieque *XVIII. Martii*, & *I. Aprilis*, inſcriptus Paganus legitur *Epiſcopus Paduanus*, *& Adminiſtrator Eccleſiæ Aquilejenſis*. Eodem anno *die XVI. Aprilis*, itemque *die XV. & XVIII. & XXI. Maii* dicitur *Electus*, nempe Aquilejenſis, & *Adminiſtrator* Eccleſiæ ſine dubio Patavinæ. Die *XXIII.* inſequentis *Julii* nuncupatur *Electus*, ſimulque diſertiſſime *Adminiſtrator & gubernator Epiſcopatus Paduani*: dieque *VII. Auguſti*, & *XII. Novembris*, & *anno* 1320. *die XIII. Februarii*, & *XXIV. Martii* inſcribitur hoc modo, *Electus &c.* Eodem demum anno 1320. *die XXVIII.* ejuſdem *Martii* appellatur *Patriarcha Aquilegenſis*: ſuſceptoque Pallio, conſuetum fidelitatis juramentum emittit. Hæc paucis commemoro, quæ ſermone latiore in Additamentis ad noſtra Eccleſiæ Aquilejenſis Monumenta refero, & explano.

IV. Quo invicem nexu ſanguinis, Turriani præfati quatuor Patriarchæ conjungerentur, diſpendium operæ non fuerit perquirere. Non una Scriptorum vox eſt. Paganum, quo de agimus, appellat Julianus loco primum citato, *nepotem quondam Domini Raymundi Patriarchæ*. Synchrono probatiſſimo Scriptori fidem integram cur non adhibeamus? Favent Ughellus in Tabulis Aquilejenſibus & Patavinis, Jo. Franciſcus Palladius de Olivis in Hiſtoria Forojulienſi, & Jo. Joſephus Capodaleus in Civitate Utini illuſtrata, Paganum adſerentes *filium Cavernæ*, ſeu Cavernarii, qui *Raimundi Patriarchæ frater*. Ipſum vocat ejuſdem Raimundi *patruelem* Antonius Bellonus in Vitis Patriarcharum; non eo quidem ſenſu, ac ſi Raimundus, & Paganus duorum fratrum filii forent: verum quia Pagano *patruus* erat Raimundus, ideſt frater patris. Hanc nominis acceptionem exemplum confirmat, quod in Additamentis ad Gloſſarium Ducangii legitur: „ *Patruolus*, fra„ tris ſeu ſororis filius. Chron. MS. Reg. „ Francor. *Et ex ſtatim a Ludovico fratre* „ *ſuo*, *eoque ipſo inconſulto & invito*, *impe*„ *rium ſui Patruoli*, *ſeu nepotis uſurpavit*. „ Hinc ſine dubio decepti Proſper Mandoſius, & Julius Ambroſius Lucentius, qui ſuis in Notis ad Ughellum, Caſtonis Patriarchæ, non Raimundi, nepotem fecere Paganum: quibus demum opponere ſatis fuerit Auguſtinum Lampugnanum in Monumentis, ac Stemmate Turrianorum.

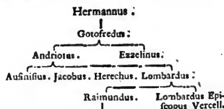
Locum etiam, quem in Stemmate ipſe Raimundus Patriarcha teneat, dubium efficiunt Scriptores. Apud Aloyſium Tattum in Annalibus Comenſibus ad Annum MCCLXI. nonnullis Raimundus dicitur *frater Martini Domini Mediolanenſis*, aliiſque *nepos*, & aliis *filius*. Vocat ipſum Ughellus in Tabulis Aquilejenſibus *filium Pagani*, & in Comenſibus *Martini filium*. Priorem Ughelli ſententiam confirmant Bernardinus Corius, Leander Albertus, Franciſcus Sanſovinus, Auguſtinus Lampugnanus: quos ſequuti ſunt Forojulienſes Scriptores, Palladius, & Capodaleus. Eadem proſtat genealogia in Annalibus Mediolanenſibus, qui ad annum Chriſti 1402. pertingunt, Tomo XV. Muratorianæ Scriptorum Italiæ collectionis. Locum integrum, qui partem ſtemmatis nobiliſſimæ Gentis exhibet, profero ex capite XII. „ *Martinus Giganteus*, „ qui in quodam paſſagio pro defenſione fidei „ Chriſtianæ martyr Chriſti effectus eſt (anno „ æræ vulgaris 1148) De iſto Martino natus „ eſt *Jacobus*: (filium alterum addunt alii „ *Paganum*.) De Jacobo nati ſunt tres filii, „ ſcilicet *Paganus* (Mediolani Dominus anno „ 1240.) & *Jacobus*, & *Antimanus Archi*„ *presbyter*. (Loco Antimani habent alii „ Joannem.) De Pagano nati ſunt ſex filii: „ ſcilicet *Hermannus*, *Napus*, *Franciſcus*, „ *Carnevà*, *Raymundus* Patriarcha Aquilejen„ ſis, & *Paganinus* qui fuit interfectus in „ Vercellis (anno 1266.) De Jacobo nati „ ſunt duo filii: ſcilicet *Martinus Magnus*, „ (Dominus Mediolani anno 1256.) & *Phi*„ *lippus Magnus*, (Dominus Mediolani an„ no 1264. poſt obitum Martini, vita functus „ anno inſequente 1265. „) Partim convenit Gualvaneus de la Flamma, partim differt: ſibique ipſe adverſatur in Manipulo Florum. Ad annum 1273. Raimundum noſtrum, primum Comi Epiſcopum, tum Patriarcham Aquilejæ, vocat *fratrem Napi*, adeoque filium Pagani: ipſumque ad annum 1263. appellaverat *fratrem Martini Domini Mediolani*: quod oppido falſum, niſi fortaſſe *fratrem patruelem* intellexerit Auctor, *fratel-cugino*. Jamvero Stemmatis partem accipe, quæ prolatis

latis monumentis innititur, allisque inferius indicandis. (*)

Nobilissimæ stirpis originem penitius introspicere nec libet, nec vacat. Muratorius in Annalibus Italiæ ad Annum 1171. ex Puricellianis Basilicæ Mediolanensis monumentis profert *Ardericum de la Turre*, Mediolanensem hoc anno Consulem, ex quo fortasse Turriani descenderint, qui potentissimæ urbi dominati sunt. Hanc ego rem prætermitto. Interim Raimundum Patriarcham vides fratrem patruelem Martini & Philippi, qui *Magni* cognomentum habuere: fratremque germanum Napi, & Carnevarii, ac patruum Pagani Patriarchæ, qui ejusdem Carnevarii filius. Martinus Magnus obiit improles, ut in præfatis Annalibus Mediolanensibus ad Annum 1262. & 1263. legitur. Philippo pariter Magno *filiam* peperit uxor ejus *ex illis de Niguarda*, teste Gualvaneo Flamma ad Annum 1263. & *filium* dictum *Salvinum* uxor alia *ex illis de Birago*. Napi *filium Cassonum* legimus in Manipulo Florum ad Annum 1275 & insequentem: itemque ad Annum 1277. *filium Muscam*, quem alii *Conradum* vocant. Ad eundem annum memorant Annales Mediolanenses *Franciscum de la Turre cum Guidetto*, seu Guido, *ejus filio*: ac etiam *Carnevà* seu Carnevarium *cum duobus suis nepotibus*, scilicet *Herech*, & *Lombardo*, filiis Hermanni, qui ejusdem Carnevarii frater. In Manipulo Florum ad Annum 1315. *Zanfredus* de la Turre, qui eodem anno interfectus periit, dicitur *Pagani Patriarchæ Aquilejensis frater*: quorum nempe genitor Carnevarius.

Castonis Patriarchæ parentem, quem Muscam dicimus, sequens patefacit sepulchralis in Templo Aquilejensi Epigraphe: *Hic jacet Nobilis Domina Alegrantia, nata de Raude de Mediolano, uxor Nobilis Viri Domini Muscæ de la Turre, Mater Domini Castonis bone memorie Patriarche Aquilegensis*. Consobrinos ejus, fratresque germanos aliquos recensent Annales Mediolanenses, & Gualvaneus de la Flamma. In illis ad Annum 1309. hæc habentur: *Guido*, seu Guidettus, *cepit Castonum Archiepiscopum* (Mediolanensem anno superiore renunciatum, postea Aquilejæ Patriarcham,) *consobrinum suum*, & *tres fratres ejus*. Suis nominibus tres isti fratres in Manipulo Florum ad Annum 1308. appellantur *Paganinus* seu Paganus *de la Turre*, & *Eduardus*, & *Muschinus fratres ejus*. Vetustas chartas possideo ad annum 1317. pertinentes, qui *fratrem* ejusdem Castonis produnt *Raynaldum*. Hinc liquet apertissime, Mandosium, & Lucentium errasse, qui Castonem fecere patruum Pagani Patriarchæ.

Ad Hermanni, qui Raimundi Patriarchæ frater, stirpem spectat Ludovicus, quartus ex Turriana gente Aquilejæ Patriarcha. In stemmate, quod exhibemus, filius est Raimundi, nepos Lombardi, pronepos Hermanni in linea recta. Hanc Stemmatis partem desumpsimus ex Opere insigni, quod inscribitur: *Genealogie de la tres-illustre tres ancienne .... Maison de la Tour ... recueillie par le Sr. Flaccio Heraut & Roi d'armes de la Province de Luxembourg, a Bruxelles MDCCIX.* Tom. III. fol. m. Præter vetusta monumenta, quæ lustrare potuit, fide & auctoritate nititur Auctor Augustini Lampugnani, Gabrielis Bucellini, Joannis Dreslini, aliorumque. Apud Ughellum in Aquilejensibus Tabulis idem Ludovicus dicitur *Raimundi filius*, *Castonis* Patriarchæ (nepos,) *Pagani* Patriarchæ *pronepos*, *Raimundi* Patriarchæ *abnepos*, in linea scilicet transversali. Fratrem illum nonnulli putant Lombardi Vercellarum Episcopi, alii nepotem, seu filium Fratris ejus. Hanc eandem stemmatis partem longe diversam præstat Corius in Historia Mediolanensi:

Scriptorem clarissimum errasse, nullus dubito. Præclarissimæ gentis Viros quamplurimos, qui in Aquilejensi Provincia divitiis, honoribus, dignitatibus floruerunt, memorant vetustæ Chartæ: quorum gradus diligentiore opera hoc loco perquirere non licet.

CA-

- Martinus. — Jacobus.
  - Jacobus.
    - Martinus Magnus.
    - Philippus Magnus.
  - Paganus.
    - Hermannus.
      - Lombardus.
        - Lombardus.
        - Philippus.
        - Phœbus.
        - Raymundus.
          - *Ludovicus Patriarcha.*
          - Lombardus.
          - Hermagoras.
          - Phœbus.
        - Nappus.
      - Herechus.
      - Gothofredus.
      - Alii.
    - Nappus.
      - Conradus dictus Mufcha.
        - *Caftonus Patriarcha.*
        - Paganus.
        - Eduardus.
        - Mufchinus.
        - Nappus.
        - Raynaldus.
        - Alii.
      - Caffonus.
    - Francifcus.
      - Guido.
        - Francifcus.
        - Simon.
        - Amoratus.
        - Guidettus.
        - Alii.
    - Carnevà. *Raymundus Patriarcha.*
      - *Paganus Patriarcha.*
      - Zumfredus.
      - Joannes.
      - Alii.
    - Paganus.
      - Paganus.
      - Alii.

CAPUT II.

Aliæ sub Nicolao Patriarcha initæ de cudenda moneta Aquilejensi conventiones, primo indepti Patriarchatus anno. Earumdem comparatio cum supra descriptis Pagani, aliisque posterioribus ipsius Nicolai conventionibus. Animadversiones.

I. IN priore nostra de Nummis Patriarcharum Aquilejensium Dissertatione *Instrumentum monetæ cudendæ* in lucem edidimus, quod Nicolaus Patriarcha fieri jussit *anno Dominicæ Nativitatis Millesimo trecentesimo quinquagesimo sexto, Indictione nona, die decima octava Mensis Octobris*. Ejusdem argumenti syngrapham aliam sub eodem Nicolao, primo Patriarchatus ejus anno, Christi 1351. confectam, quæ partim cum supra descriptis Pagani tabulis convenit, ac partim cum aliis ipsius Nicolai, operæ nostræ pretium est evulgare, ex vetusta Membrana Gubertini de Novate Cancellarii desumtam.

„ In Christi nomine Amen. Anno Nativi„ tatis ejusdem Millesimo Tercentesimo quin„ quagesimo primo, Indictione ... die vice„ simo quarto Mensis Septembris. Presenti„ bus Nobilibus & discretis Viris Dominis „ Gerardo .... Petro & Jacobo fratribus de „ Luca, Magistro Petro de Larocha de Mu„ tina Physico, & Henrico de Ayntz, fa„ miliaribus infrascripti Domini Patriarchæ, „ testibus ad hec specialiter vocatis & roga„ tis. Reverendissimus in Christo Pater & „ Dominus D. Nicolaus Dei gratia Sanctæ „ Sedis Aquilegiensis Patriarcha, juxta mo„ rem Predecessorum suorum ad fabricatio„ nem & constructionem nove monete Aqui„ legensis sub ejus nomine diligenter inten„ dens: confisusque de probitate & fidelitate „ Discreti & providi Viri Zilii quondam Za„ nobii de Florentia, de cujus industria, „ fidelitate, & providentia laudabile testi„ monium intellexit, ipsum Zilium super „ hujusmodi moneta cudenda & facienda Ma„ gistrum constituit, & Officialem suum; „ ita quod ipse, & Socii quos secum habere „ voluerit, bonos tamen & legales ad opus „ predictum, dictam monetam cudere de„ beat, & cudi facere legaliter, & pruden„ ter, cum pactis, modis, & conditionibus „ infrascriptis.

„ 1. Videlicet imprimis quod ipse Zilius & „ Socii debeant facere, aut fieri facere in „ Terra Utini monetam hujusmodi bonam, „ & puram: videlicet de unciis quatuor „ argenti Venetorum grossorum, & tribus „ quarteriis pro quolibet Marcho. De qua „ moneta debeant decem & octo Solidi pon„ derare Marchum unum: & de ipsa moneta „ non possint expendere, nisi de quacumque „ scossa prius fiat sazium in pondere, & in „ igne. Quod sazium debet esse de uno Mar„ cho in pondere, & de uno quarterio uncie „ in igne. Debent enim in pondere decem „ & octo Solidi facere Marchum unum: quod „ si essent denarii sex magis, teneantur in se„ quenti scossa facere de sex minus, & e „ converso. Quod si aliter reperiatur moneta, „ que facta foret contra talem formam, ite„ rato debeat in ignem mitti, & iterum fun„ di & meliorari.

„ 2. Item quod idem Zilius & Socii de„ beat facere, seu fieri facere sazium in igne „ de uno Quarterio uncie, quod est grana „ centum & quadraginta quatuor pro quarte„ rio: & debent reddere pro quarterio de „ argento fino grana octuaginta duo, & di„ midium. Et si reperiretur granis duobus „ plus vel minus, approbentur boni denarii: „ & si fuerint duobus minus, teneantur in „ sequenti scossa facere duobus magis, & e „ converso. Quod si contra fieret, debeat „ dicta moneta iterato in ignem mitti, & „ meliorari.

„ 3. Item quod dictus Dominus Patriarcha „ teneatur deputare certos homines, qui in„ tersint ad requisitionem Magistrorum mone„ te, quando fiet sazium de dicta moneta: „ & cum fuerit approbata per dictos Deputa„ tos, dicti Magistri monete sint liberi a „ prefato Domino Patriarcha, & a quocum„ que ejus Officiali de hujusmodi moneta cu„ sa & approbata. Et teneantur ipsi Magistri „ dare dicto Domino Patriarche pro quolibet „ Marcho Solidos quatuordecim parvulorum, „ solvendos eidem Domino Patriarche de tri„ bus in tribus Mensibus, incipiendo in pri„ ma cusione dicte monete.

„ 4. Item quod dicti Magistri possint cude„ re mille, & usque ad duo millia Marchor. „ monete parve: ita quod quodlibet Marchum „ ponderet uncia una argenti Veneti, & sint „ in pondere pro quolibet Marcho solidi sexa„ ginta sex. Quod si essent duodecim dena„ riis parvulis minus, vel duodecim plus, „ approbentur boni denarii: si vero duode„ cim magis, teneantur in sequenti scossa eos

„ de duodecim minus, & e converso. Et si
„ aliter reperiretur moneta, quæ facta foret
„ contra talem formam, iterato debeat in
„ ignem mitti, & iterum fundi & meliora-
„ ri. Et fiat Sazium in igne de dimidio
„ Quarterio unius uncie de granis septuaginta
„ duobus: & debent reddere de argento fino
„ grana octo, & tertios duos. Et cum .....
„ approbata per dictum Dominum Patriar-
„ cham, vel Deputatos ab eo, dicti Ma-
„ gistri sint liberi & immunes de dicta mone-
„ ta approbata, a prefato Domino Patriarcha,
„ & ejus quocunque Officiali. Et teneantur
„ pro quolibet Marcho eidem Domino Pa-
„ triarche dare solidos duos parvulorum.

„ 5 Item quod prefatus Dominus Patriar-
„ cha deputet unum Custodem, sive Super-
„ stitem, qui stet continue eum Magistris
„ ipsius monetæ ad videndum cudere eam:
„ & teneat unam clavim, & Magistri præ-
„ dicti aliam loci, seu caselle, ubi stabunt
„ ferramenta pro cusione dicte monete, &
„ denarii monetati, quousque fuerit factum
„ sazium de dicta moneta. Et tenetur ipse
„ Dominus Patriarcha dictum Custodem, seu
„ superstitem salariare, & dicti Magistri
„ eidem facere expensas.

„ 6. Quodque teneatur dictus Dominus
„ Patriarcha facere proclamari ad omnem re-
„ quisitionem prædicti Zilii, & ejus Socio-
„ rum: Quod dicti denarii recipiantur in
„ quolibet foro, vel cambio per quemcum-
„ que, pro quatuordecim denariis quiliber,
„ & hoc sub pena unius Marche in non pa-
„ rentes: cujus pene tertia pars Cameræ Do-
„ mini Patriarchæ applicetur, alia Magistris,
„ & tercia accusatori. Et quod omnes Of-
„ ficiales dicti Domini Patriarche teneantur
„ sic facere observari. Et in qualibet solutio-
„ ne cujuscumque mercationis, vel debiti
„ tenentur quilibet recipere usque ad sum-
„ mam decem solidorum denariorum parvo-
„ rum: & hoc sub pena predicta.

„ 7. Item quod dictus Dominus Patriarcha
„ teneatur prefatis Magistris prestare domum
„ pro eis, & ipsorum familia: in qua Mo-
„ neta cudatur, & ipsi cum eorum familiis
„ valeant habitare. Item quod ipse Dominus
„ Patriarcha teneatur securare, & securos
„ facere dictos Magistros, & omnes de eo-
„ rum familia per totum districtum suum:
„ ita quod ipsi possint secure cum argento,
„ moneta, & eorum mercationibus ire per
„ omnes dicti Domini Patriarche Civitates,
„ & loca; stare etiam, & redire absque ullo
„ ..... Quod si contigerit, teneatur re-
„ stituere de sua Camera, si aliter ablata re-
„ cuperari non possent: dum tamen ipsi, seu
„ familiares ... a dicto Domino Patriarcha
„ licentiam postulent, seu a Vicario suo,
„ vel aliis quos super hoc duxerit deputan-
„ dos. Item quod teneatur dictus Dominus
„ Patriarcha facere proclamari publice per
„ totum districtum suum, quod nullus audeat
„ extrahere argentum, sive bolsonum de
„ dicto districtu, & hoc sub pena argenti
„ sive bolsoni: cujus pene tertia pars Came-
„ re Domini Patriarche, alia dictis Magi-
„ stris, & tertia accusatori applicetur. Et
„ quod quilibet portans argentum, sive bol-
„ sonum predictis Magistris, vel ad suam fa-
„ bricam, possit libere ire, stare .... per
„ totum districtum ejusdem Domini Patriar-
„ che cum personis & rebus suis, tute &
„ absque eo quod molestari possit occasione
„ aliquarum represaliarum, vel aliarum cau-
„ sarum, dummodo non sint rebelles, & ini-
„ mici dicti Domini Patriarche, & Ecclesie
„ Aquilegensis.

„ 8. Item quod dicti Magistri possint & de-
„ beant cudere, & facere dictam monetam
„ per unum annum, incipiendo in Festo S.
„ Michaelis proxime venturo. Que quidem
„ pacta prefactus Dominus Patriarcha pro se
„ & Ecclesia Aquilegensi, & dictus Zilius
„ pro se & Sociis suis, rata, grata, & fir-
„ ma, solemni hinc inde stipulatione inter-
„ veniente, habere, adimplere, & inviola-
„ biliter observare promiserunt ..... sub
„ pena mille Marcharum Aquilegensis mone-
„ te; que pena exigi possit & debeat ad ef-
„ fectum per partem observantem totiens,
„ quotiens contraveniretur, vel fieret: &
„ pena soluta, vel non, presens contractus
„ obtineat plenum robur. Obligantes vicis-
„ sim, unus alteri, videlicet dictus Domi-
„ nus Patriarcha eidem Zilio omnia sua bona
„ & Ecclesie Aquilegensis ..... omnia bona
„ sua mobilia & immobilia, presentia & fu-
„ tura. Renunciantes omni legis, consuetu-
„ dinis, juris, tam canonici, quam civilis
„ auxilio ...

II. Ad primum Nicolai Patriarchæ annum hæc ejus pertinet syngrapha de moneta cudenda, quæ nunc primum publicam lucem videt. Eam diligentissime conferre præstat cum Pagani Tabulis capite superiore descriptis, cum aliisque ipsius Nicolai anno 1356. confectis, ac priore in Dissertatione vulgatis, ut quæ conveniunt, quæve differunt, sive a pluri-

pluribus Patriarchis initæ, sive ab eodem non eodem anno, innotescant conventiones. Monetam, quæ fieri debeat, vocat Paganus *bonam & puram Frixachensem*: appellatque *Aquilegensem . . . bonam & puram* Nicolaus in utrisque Tabulis: & hanc demum apud utrumque positam legimus in *denariis*, qui *pro quatuordecim parvulis recipi* singuli debeant; ac in ipsis *parvulis*, aut *denariis parvulis*.

Argenti *unciis*, quibus conficiendus est Marcus, (ponderis quædam species,) numerat Paganus *quinque*, *& quarteris tria*, *& dimidium*: pauciores Nicolaus tum in his, tum in aliis ejus Tabulis, nempe *quatuor*, *& tria quarteris*. Hæc vero ad diversam argenti notam, quod Pagani & Nicolai denariis cusis inerat, maxime spectare infra dicendum. Quot ex uno Marci pondere conficere nummos Monetarii deberent, his verbis denunciat Paganus: *de qua moneta* (Frixachensi) *debent esse in quolibet Marcho solidi decem & octo*, *numero*, *& pondere . . . . debent enim decem & octo solidi in pondere facere Marchum*. Eumdem solidorum numerum habet syngrapha Nicolai superius descripta, quæ anno 1351. data legitur: *de qua moneta* (Aquilegensi) *debeant decem & octo solidi ponderare Marchum unum . . . . . debent enim in pondere decem & octo solidi facere Marchum unum*. At in aliis ejusdem Nicolai Tabulis anni 1356. major est solidorum nummorumque numerus, quem verba præstant, quæ sequuntur: *de qua moneta* (Aquilegensi) *debeant viginti solidi*, *& octo denarii Aquilegenses ponderare Marchum unum: debent enim in pondere viginti solidi & octo denarii facere Marchum unum*. Ac his demum conveniunt Ludovici Turriani conventiones, quæ anno 1359. initæ fuerunt. Quod ego discrimen inter primam, & alteram Nicolai syngrapham animadversione dignissimum judico, ac dirimendæ quæstioni, quæ in hoc negotio præcipua est, maxime idoneum.

Neque tamen omnem, qui posset accidere, hujusmodi ponderis defectum impedimento fore, quominus denarii cusi cursum habeant, constituit Paganus: *quod si essent*, inquiens, *denarii quatuor plus*, *aut quatuor minus*, *approbentur boni denarii: si autem fuerint quatuor plus*, *teneantur in sequenti scossa eos facere de quatuor minus*, *& e converso*. Liberalius agit Nicolaus in sua anni 1351. syngrapha, inquiens: *quod si essent denariis sex magis*, *teneantur in sequenti scossa eos facere de sex minus*, *& e converso*. Numerum vero *quatuor denariorum*, qui deficerent, efferunt ejusdem Nicolai Tabulæ anno 1356. confectæ.

Ad monetam parvam quod attinet, argenti quantitatem, ac solidorum numerum his verbis definit Paganus: *Item quod dicti Magistri habeant auctoritatem faciendi cudi parvulos*, *qui sint de liga quinque quarteriorum*, (unius unciæ, & quadrantis) *argenti fini pro Marcho . . . . In quo Marcho veniant de ipsa moneta* (parva) *& sint in numero libræ tres*, *& duo soldi*, seu duo & sexaginta solidi. Differunt nonnihil ambæ Nicolai, & Ludovici Turriani Tabulæ, in quibus hæc habentur verba: *Ita quod quodlibet Marchum ponderet uncia una argenti Veneti*, *& sint in pondere pro quolibet Marcho solidi sexaginta sex*.

Lucrum denique, quod Patriarchis ex ipsa utriusque monetæ, denariorum, & parvulorum constructione obveniebat, non idem solvendum indicitur in hisce Patriarcharum conventionibus, quas invicem comparamus. In Pagani Tabulis hæc habentur: *debeant dare & reddere præfato Domino Patriarchæ*, *vel ejus Factoribus*, *de qualibet Marcha denariorum*, *quos fecerint*, (quatuordecim parvulorum singulos,) *soldos quatuor parvorum*. Et infra: *Dare debent de lucro ipsi Domino Patriarchæ de quolibet Marcho* (monetæ parvæ) *soldum unum parvorum*. Aliud est, quod in Nicolai syngrapha anni 1351. indicitur lucrum: nempe, *Teneantur ipsi Magistri dare dicto Domino Patriarchæ pro quolibet Marcho* (denariorum) *solidos quatuordecim parvulorum . . . Et teneantur pro quolibet Marcho* (parvulorum) *eidem Domino Patriarchæ dare solidos duos parvulorum*. Differt etiam lucrum, quod in aliis occurrit ipsius Nicolai Tabulis anno 1356. confectis: *Et teneatur dare eidem Domino Patriarchæ pro quolibet Marcho* (denariorum) *denarios novem dictæ Aquilegensis monetæ . . . Et teneatur pro quolibet Marcho* (monetæ parvæ) *eidem Domino Patriarchæ dare solidos duos parvulorum*. Animadverte, verba illa Tabularum Pagani, *de qualibet Marcha denariorum*, aut mendo laborare, ac ita legi oportere, *de quolibet marcho denariorum*: aut certe *Marcham* accipiendam esse pro *Marcho*, ponderis quadam specie, ut inferius dicendum.

III. Jamvero quatuor prostant, studio nostro publicam in lucem edita, *Instrumenta* Pa-

Patriarcharum Aquilejensium *de moneta cudenda*: Pagani primum anni 1330. alterum Nicolai primo Patriarchatus ejus anno, æræ vulgaris 1351 confectum: ejusdem Nicolai tertium anni 1356. & quartum Ludovici Turriani, quod anno 1359. datum legitur. Bonis contigit avibus, ut cum plura, sive quæ unus & idem, sive quæ diversi fieri jussere Patriarchæ, hujusmodi Instrumenta reperta sint, singulorum nota compertaque fieret *αὐθεντα*. Fac enim, unicum aut Ludovici, aut Pagani, aut alterius Patriarchæ exemplum Tabularum, de quibus agimus, sub oculos haberi: cum non pauca nimium perplexa, primo adspectu, occurrant verba & dicta, obscurissima, ac fere pugnantia, suspicio facillime incidere potuisset de librariorum oscitantia, deque textu vitiato. Dubium certe removet omne consona lectio quatuor Instrumentorum: quæ constantissime eadem verba, eademque dicta, quibus ingeri suspicio potuisset, præstant omnia.

Cur easdem præterea Tabulas minime ad nos genuinas ac sinceras pervenisse dubitaverimus, cum illæ Pagani, aliæque duæ Nicolai ex autographis Notariorum chartis diligentissime desumptæ sint? Voces barbaras & insolentes, ac dicta perplexa & obscurissima sine causa quispiam opponat, ut chartarum fidem elevet, quæ rudi ac barbaro ævo exaratæ sunt, continentque difficillimum neque satis pervium cudendæ monetæ negotium. Hæc vero, & si quæ sunt alia, minime nobis impedimento fuere, quominus priore in Dissertatione, cum duæ tantum Nicolai, & Ludovici Successoris tabulæ versarentur sub oculos, veram Aquilejensis monetæ cudendæ rationem ex obscuris vocibus implicatisque loquendi modis elicere pro virili niteremur. Neque sane interpretationum pœnitet, quarum a'iis subtimide protulimus, aliasque veluti certas, timore omni deposito: quinimo nova duo, quæ in lucem edimus instrumenta, alterum Pagani, & Nicolai alterum, dubium omne exsolvunt, nostramque sententiam mirifice confirmant.

CAPUT III.

Nummi cusi apud Aquilejenses, tum parvuli, tum denarii parvulorum quatuordecim singuli: itemque nummi ideales, Marca, Forto, Libra. Marcum, sive Marcam pondus, conficiebant unciæ octo, quæ certa argenti boni quantitate, cum materia inferiore immiscenda, constabant. Ex unoquoque Marca plures, vel pauciores conficiebantur Solidi ideales, ex duodecim nummis cusis, sive parvulis, sive denariis, compositi.

I. REM ipsam, quæ Monetæ Aquilejensis cudendæ rationem spectat, jam adgredior. Difficili & obscuro argumento splendidior lux, quoad fieri potest, ut accedat, paucis recolenda sunt quæ priore in Dissertatione de nummis Aquilejensium cusis, ac idealibus seu arbitrariis lato calamo pertractavimus. Poponi Patriarchæ facultatem percutiendæ monetæ anno 1028. fecit Conradus, Rex Germaniæ hujus nominis secundus, & Imperator primus. Diplomatis verba sunt, animadversione dignissima: *Nostra Imperiali potestate concedimus . . . licentiam, monetam publicam infra civitatem Aquilegiæ faciendi. Igitur denarios ipsius monetæ ex puro argento firmiter præcipimus fieri, & Veronensis monetæ denariis æquiparari, nisi prænominatus Patriarcha* (Popo) *sua spontanea voluntate velit meliorare.*

Hac sibi concessa ita Patriarchæ nostri usi sunt facultate, ut juxta morem in aliis Monetariis officinis obtinentem *denarios argenteos*, tum parvulos, cum majores, cudi facerent. Denarii parvi vocari consueverunt *parvuli* absolute, & voce populari *pizzuli*, ac demum frequentissime *Veronenses*, propterea quod hujusmodi nummuli Monetariis Marcæ Veronensis officinis communes forent. Majores vero denarii, qui alibi dicebantur *solidi*, apud Aquilejenses appellati sunt *Denarii* absque addito, & frequentius *denarii Aquilejenses*. Nummi parvuli, sive Aquilejæ, sive alibi in Marca Veronesi cusi, ejusdem erant aut esse debebant valoris: non ita majores nummi. Solidi passim & ubique constabant *parvulis duodecim*: at *quatuordecim parvulos* complectebantur denarii Aquilejenses, seu qua-

quatuordecim parvulorum valorem æquabant. Id Patriarcharum arbitrio procul dubio factum pro ea, qua ipsi potiebantur, facultate cudendi signandique argenteos nummos, tum *Veronensis monetæ denariis æquiparatos*, tum etiam *si vellent meliores*. Hinc majores nummi, qui alibi *solidi* vocabantur, ac duodecim constabant nummulis; parte septima apud Aquilejenses aucti sunt, eorum valore ad quatuordecim usque nummulos protenso: appellatique fuere vel *denarii* absolute, vel *denarii Aquilejenses*, ut a solidis distinguerentur. Consule prioris Dissertationis capita II. III. & IV.

Denarios utrosque, tam parvos, quam majores, quanquam dubitandi ratio nulla est pro nummis haberi, qui in officina Monetaria Aquilejensi cudebantur: id attamen certissimis monumentis evinci potest, quæ præsto sunt. Prostant nempe Nicolai Patriarchæ, & Ludovici successoris Tabulæ, *anno 1356. Indictione nona, die decima octava Mensis Octobris*, & *anno 1359. Indictione duodecima, die decima nona Mensis Octobris* confectæ, quæ initas de ipsa cudenda Moneta conventiones complectuntur. In his vero Patriarcham legimus, *ad fabricationem & constructionem novæ Monetæ Aquilegensis intendere*: Franciscum Bonaquisti *super hujusmodi moneta cudenda, & facienda constitui Magistrum*: custo liri sub clavi oportere *denarios monetatos*, donec a peritis examen *in pondere*, & *in igne* peractum fuerit: prædictos *denarios recipiendos* esse *in quolibet foro, & cambio, per quemcumque, pro quatuordecim denariis parvulis quemlibet*: ac demum teneri Monetarium *cudere monetam* etiam *parvam*, seu *denarios parvulos*. Quot scilicet verba, tot etiam luculentissima rei, qua de agimus, argumenta.

Eadem occurrunt verba in Tabulis Nicolai anno 1351. confectis, quæ nunc in lucem prodeunt: hisque apprime consonat Pagani Syngrapha. Thomasius Monetarius promittit *cudere monetam bonam & puram Frixachensem*. Ponderari & coæquari jubentur *singuli denarii ipsius monetæ, quando inciduntur & cuduntur*. Examinari *in pondere, & in igne* juxta leges constitutas debent, ut *adprobentur boni denarii*. Designatus Custos teneat *omnes denarios, sicuti fient de die in diem*, donec eorum examen *peractum fuerit*. Habeantque *Conductores & Magistri auctoritatem faciendi cudi parvulos*. Parvulos istos, denariosque nemo non videt, nummos fuisse cusos signatosque: illos utique ipsissimos, ne diutius in re perspicua immoremur, quorum typos in calce prioris Dissertationis, quinque Tabellis comprehensos dedimus. Addo verba, quæ occurrunt, ex Statuto insignis Capituli Forojuliensis deprompta Part. II. Capite LVIII. „ Omni die cuilibet Canonico, Missæ „ & Horis, ut præfertur, interessenti, *tres* „ *denarii monetæ currentis* distribuantur: quo„ rum *septem Veronensium parvulorum*, pro „ Matutino, *septem* pro Missa, & *septem* „ pro Vesperis, & *quinque* pro Completorio: „ pro qualibet vero aliarum Horarum, *qua*„ *tuor Veronen. parvulorum* pro cursu, seu „ quotidianis distributionibus lucretur. „ Quammaxime innotescit, *denarios monetæ currentis*, nonnisi cusos nummos intelligi posse: eosque singulos parvulis quatuordecim constitisse, evincit ipsorum parvulorum, seu Veronensium, duorum & quadraginta summa.

Præter integrum denarium, qui parvulorum quatuordecim valorem æquabat, vetusta monumenta produnt, docetque experientia, cusos aliquando in Officina Monetaria Aquilejensi minores majoresque nummos, videlicet dimidium denarium, denarium cum dimidio, ac denarium etiam, qui communes denarios duos æquabat, vel excedebat. Typos eorum præfatæ Tabellæ repræsentant inter nummos Bertoldi, Gregorii de Montelongo, & Bertrandi: ad eosque pertinet postrema, quæ legitur in Syngrapha Pagani, conventio: nempe num. 11. *Iterum fuerunt in concordio... quod si ipse Dominus Patriarcha voluerit, ut faciant alias monetas a prædictis* (parvulis, & denariis,) *quod eas facient... majores, vel minores*. Num vero inter minores hujusmodi monetas locum habuerint *solidi*, parvulis duodecim singuli constantes, in officina monetaria Patriarcharum cusi signatique, negantem opinionem in citata dissertatione propugnavimus: qua de re uberius infra agendum.

Nummos etiam ideales ac arbitrarios adhibebant Aquilejenses, ea ratione excogitatos, ut minore summa enunciarentur pretia rerum, ac facilius ratiocinia instituerentur. Rem hanc accuratissime illustrant capita duo prioris Dissertationis, sextum, & septimum. Primo loco *Marcam* memoro, nummis cusis centum & sexaginta constantem: duplicemque *Marcam* vetustæ chartæ Forojulienses distinguunt: aliam *denariorum*, quos cudebat monetaria Patriarcharum officina: aliam *solidorum*. Hanc voco *Marcam communem*, frequentissimo

mo emptorum, & venditorum, atque contrahentium usu adhibitam: ab eaque differebat *Marca ad usum Curiæ*, quæ valore æquabat quinque communes denariorum Aquilejensium Marcas. Quarta pars Marcæ erat *Forto*, sive *Ferto*: constabatque denariis quadraginta, vel totidem solidis, pro diversa Marcæ denariorum, vel solidorum ratione. Denique *Libra*, in commerciis & ratiociniis frequentissima, viginti complectebatur, sive denarios Aquilejenses, sive solidos. Hæc vero satis de nummis Aquilejensium cusis, ac idealibus: quæ recoli paucis hoc loco debuere.

II. Ad ipsam rationem, quæ in cudenda moneta nostra servanda erat, diligentius exponendam accedo. Conventionis primæ, quæ Paganum Patriarcham inter, & monetæ Præfectum inita est, verba profero: „ Idem „ Thomasius pro se, & prædictis Sociis pro- „ misit eidem Domino Patriarchæ, cudere „ monetam in Aquilegia . . . bonam & puram „ Frixachensem, scilicet *de unciis quinque*, „ & quarteriis tribus, & dimidio boni & „ puri argenti pro quolibet Marco. „ Conferenda hæc sunt cum illa conventione, quam Syngraphæ continent, Nicolai & Ludovici Successoris jussu confectæ, ad annum 1351. 1356. & 1359. pertinentes. Tabulæ anni 1351. sic habent: „ Quod ipse Zilius, & So- „ cii debeant facere aut fieri facere . . . mo- „ netam hujusmodi bonam & puram, vide- „ licet *de unciis quatuor argenti* Venetorum „ grossorum, & tribus quarteriis pro quoli- „ bet Marcho. „ Paria sunt, quæ Tabulæ sequiores exhibent. „ Quod ipse Franciscus „ (Bonaquisti, Monetarius) debeat facere, „ vel fieri facere . . . monetam hujusmodi „ bonam & puram, videlicet *de unciis quatuor argenti Venetorum grossorum, & tribus quarteriis pro qualibet Marcha*. „ Quod his in locis *argentum Venetorum grossorum* dicitur, in priore enunciatur *bonum & purum argentum*. Sed istud intelligendum esse ipsum *argentum Venetorum grossorum*, evincere videntur verba, quibus Pagano Patriarchæ fidem suam num. 7. obstringit Thomasius, monetæ Præfectus, *tenendi continue in ipsa moneta Libras ducentas Venetorum grossorum ad minus*. Singulas hujusmodi libras conficiebant viginti solidi ideales: ac solidi grossis duodecim, qui signati conflatique apud Venetos nummi erant, conficiebantur. Id oneris veró cur Monetario Aquilejensi impositum? Ut scilicet materia ad monetam Aquilejensem cudendam necessaria, præsto semper foret.

Marcum, quem eodem loco enunciatum legis, pondus intellige: minime arbitrarium illum, aut idealem nummum, nomine *Marcæ* appellatum, quem centum & sexaginta cusis nummis constantem apud Aquilejenses animadvertimus. Neque tamen putes, integram hujusce ponderis quantitatem definiri, aut *unciis quatuor & quarteriis tribus* in Syngraphis Nicolai & Ludovici, aut *unciis quinque & quarteriis tribus & dimidio* in Tabulis Pagani: quod priore in Dissertatione sedulo adnotandum proposuimus, iterumque admonitos lectores volumus. Quantitas imo solius *argenti boni* adsignatur: cui tantum æris, aut inferioris materiæ commisceri debeat, quantum satis esset ad integrum *Marci*, vel *Marcæ* pondus, in officina monetaria notum.

Monetæ cusæ examen, *in pondere, & in igne* juxta leges perficiundum, quæ tum in Pagani Tabulis, tum in illis Nicolai & Ludovici constitutæ habentur, certissima duo suppeditat argumenta, quæ *Marcum* hujusmodi intelligendum evincunt pondus octo unciarum: quo etiam *Marco* utebatur, ac utitur Officina Monetaria Venetorum. Hac de re accuratissime agendum infra. *Marcus* itaque apud Aquilejenses conficiendus fuerat *quatuor unciis & tribus quarteriis argenti*, ac rursum tribus unciis cum uno quadrante inferioris materiæ, juxta Syngraphas Nicolai & Ludovici: & juxta illas Pagani, *unciis quinque argenti & quarteriis tribus & dimidio*, itemque duabus unciis inferioris materiæ cum dimidio quadrante.

Ad rem hanc præcipuam, quam hoc loco enarro, maxime facit insignis Historiæ Bononiensis locus apud Cherubinum Ghirardaccium Parte I. Libro IX. ad Ann. MCCLXXXIX. ubi decretum de cudenda moneta his verbis affertur: „ Che occorrendo di far la moneta „ di *Bolognini Grossi* (nummus erat cusus, „ quem Bononienses, & Veneti, aliique po- „ puli *Grossum* vocabant, majorem solido „ parvulis duodecim constante,) si dovesse „ fare bona d'argento, e di lega . . . . Cioè, „ che la lega fosse di *dieci oncie, & un terzo* „ *d'argento Vinitiano grosso*, & ugualmente „ bono; & due oncie, meno un terzo, di „ rame, in dodici oncie di Bolognini grossi: „ & sieno al peso di tredici soldi, & due „ danari in Marcha. „ Luculentiora optari verba non potuissent, queis notum compertumque fieret, definitas in Syngraphis nostris uncias, definitosque unciæ quadrantes, nonnisi ad quantitatem pertinere argenti boni & puri,

puri, scilicet grossorum Venetorum: ipsamque commiscendam fore cum ea inferioris materiæ quantitate, quæ *Marci*, vel *Marcæ* pondus adæquaret. In officina Monetaria Bononiensi *Marca*, vel *Marcus* uncias duodecim ponderabat: octo duntaxat uncias complectebatur *Marcus* Aquilejensis, ut infra latiore sermone disserendum.

Facile quisque jam animadvertat, quemadmodum plus argenti inerat Marco sub Pagano Patriarcha, quam Nicolai & Ludovici ætate: ita denarios, jubente illo cusos, melioris fuisse notæ, aut perfectioris gradus, quam posteriores. Rem confirmat examen *in igne*, quod sequente Capite exponendum est: ipsumque consonat experimentum, explorata vel ad lydium lapidem, vel per ignem denariorum bonitate.

III. Verba sequuntur in eadem Paganum Patriarcham inter, ac Thomasium Monetarium conventione prima, quæ accuratiore indigent examine. Nempe, *De qua Moneta* (Frixachensi, vel denariorum Aquilejensium) *debent esse in quolibet Marcho* (pondere) *solidi decem & octo, numero, & pondere*. Eadem est conventio in priore Nicolai Syngrapha anni 1351. *de qua moneta* (Aquilegensi) *debeant decem & octo solidi ponderare Marchum unum*. Differens enunciatur solidorum numerus in posterioribus Nicolai, itemque Successoris Ludovici Tabulis: *De qua moneta debeant viginti solidi, & octo denarii Aquilegenses ponderare Marchum unum*. Numeratos hujusmodi *viginti solidos*, minime pro nummo cuso accipiendos, sed pro nummo ideali duodecim cusis denariis Aquilejensibus confecto, putabam ego priore in Dissertatione: itaut perinde fuerit, *viginti solidos & octo denarios Aquilejenses* enunciare, ac *ducentor quadraginta & octo denarios argenteos majores*, parvulis nempe quatuordecim singulos constantes.

Conjecturam illa verba præstabant, quæ in Syngraphis Nicolai, & Ludovici leguntur: *Viginti Solidi, & octo denarii Aquilegenses*. Inquiebam enim, octo illos denarios Aquilejenses enunciari, veluti numeros fractos, qui continentur in solido, tanquam in numero integro, nec plures utique, nec pauciores, quam duodecim; cum duodecim in partes usu communi dividi soleat solidus. Præsto erat exemplum, quo conjectura comprobaretur, in illo ideali nummo, qui apud Venetos, aliosque dicebatur *Solidus grossorum*: qui nempe duodecim grossos, cusæ signatæque monetæ speciem, complectebatur. His demum vetustæ authenticæ chartæ summa auctoritas accedebat, quæ novæ Monetæ sub Nicolao Patriarcha examen exhibet, *anno 1356. Indictione 9. die 20. Mensis Februarii* peractum, ubi scilicet, *Marcho* denariorum *ponderato, & postmodum numerato, repertum fuisse* dicitur, *habere in numero Marcham unam cum dimidio, & Frixachenses* (seu denarios) *quinque*. Sensus enim apertissimus est, ex uno *Marci* pondere tot denarios argenteos Aquilejenses conflatos fuisse, qui numerati conficerent *Marcham unam* (nummum idealem,) ac præterea *dimidium* Marcæ, & *quinque* demum *Frixachenses*, seu denarios: idest 160. *denarios*, quot nempe Marca una complectitur, ac rursum 80. *denarios*, quibus dimidium Marcæ conficitur, ac insuper *denarios quinque*: verbo uno, *denarios quadraginta quinque supra ducentos*. Noveram equidem, *viginti* illos *solidos*, & *octo denarios Aquilejenses*, si pro nummo ideali accipiendi forent illi solidi, summam efficere paullo majorem, denariorum scilicet quadraginta & octo supra ducentos. At omnem, quæ oritur ex isto trium duntaxat denariorum excessu, difficultatem verbis illis elidi animadverteram, quæ in Syngraphis Nicolai sæpe laudatis habentur: *quod si essent denarii quatuor magis, vel quatuor minus, approbentur boni denarii*. Quod utique in præfato ponderis examine, tribus denariis minus justo repertis, contigit. Certum hoc, & evidens pronunciaverim ego argumentum.

Illustrem confirmationem præbet locus Historiæ Bononiensis, ex Ghirardaccio jam superius descriptus: ex quo addiscimus, Monetariis in officinis positum fuisse in more, ut nummorum qui signandi forent, & ex uno Marci pondere conficiendi, compendiosior quoad fieri posset, facilioris ratiocinii causa adhiberetur numerus, majoribus nempe enunciatis enumeratisque nummis idealibus & arbitrariis. Verba sunt Italica: *In dodici oncie di Bolognini grossi, siena al peso di tredici soldi, e due danari in Marcha*, quæ duodecim unciis apud Bononienses constabat. Monetaria ipsorum officina inter cæteros nummos cudebat argenteos quosdam, qui *Grossi* dicebantur. Mos idem apud Venetos, aliosque populos. Cum vero ex uno duodecim unciarum Marco conflandos legimus *tredecim solidos*, & *denarios duos*; ipsa re adigente cogimur, ut hujusmodi *solidos* pro nummo ideali accipiamus, *duodecim grossis* constante, quorum singuli cer-

certo *denariorum*, aut parvorum numero conficiebantur. In vetustis Venetorum chartis passim *soldi* id genus occurrunt: quod etiam in Forojuliensibus nostris observare licet, ut infra. Itaque numerus *tredecim solidorum*, qui in Bononiensium decreto enunciantur, numerum continet centum & quinquaginta sex grossorum.

Nihil ergo anceps, pari sensu, illa etiam verba intellige, quæ in Pagani Turriani, ac prioribus Nicolai Tabulis habentur: *De qua moneta* (denariorum Aquilejensium) *debent esse in quolibet Marcho solidi decem & octo, numero, & pondere*. Solidos accipe nummos ideales, quorum singuli denariis duodecim Aquilejensibus componantur: ut perinde fuerit, ac si numerati forent denarii ducenti & sexdecim. Cur vero solidi, aut denarii pauciores in his Pagani & Nicolai Tabulis, pluresque in aliis ejusdem Nicolai & Ludovici; idest *viginti solidi & denarii Aquilejenses octo* in istis, *decem & octo solidi* duntaxat in illis, ex uno Marci pondere conficiendi, constituantur? Quia nempe ponderosiores erant denarii Pagani, & Nicolai primo Patriarchatus ejus tempore: minusque ponderantes denarii, quos cudi fecere sequiore ætate Nicolaus & Ludovicus, ut priore in Dissertatione, experimento facto ad lancem, observatum est, ac inferius lucidissime constabit. Hinc Pagani, ac priores Nicolai Syngraphæ, quas expendimus, lucem accipiunt ex conjecturis & argumentis eadem in Dissertatione adhibitis: & hæc vicissim validissime confirmantur ex ipsius Pagani, & prioribus Nicolai Tabulis.

CAPUT IV.

Marci pondus octo definitum unciis fuisse in officina Monetaria Aquilejensi, solidumque idealem ibidem adhibitum, evincitur denariorum, qui cudebantur, examine in pondere. Varium colligitur denariorum pondus, qui sub diversis, sub eodemque Patriarcha, cudebantur. Eamdem Marci quantitatem, nummorumque idealium usum probat ipsorum denariorum examen in igne. Rem utramque confirmat monetæ parvæ examen in pondere, & in igne.

I. Aquilejensis monetæ examen certis legibus perficiundum constituunt Pagani, Nicolai, Ludovici Patriarcharum Syngraphæ: quo sane unciarum octo quantitas in uno Marci pondere definitur, solidorumque idealium usus, certusque denariorum cusorum numerus in solidis idealibus contentus confirmatur.

Examen hujusmodi duplex est, alterum *in pondere*, *in igne* alterum. Tabularum Pagani verba refero, quæ habentur num. 1. & 2. „ *Nec expendatur de ipsa moneta* (denario„ rum, quorum scilicet singuli parvulis qua„ tuordecim constabant,) nisi prius de qua„ cumque scossa fiat sazium in pondere, & in „ igne. Quod sazium debet esse *de una Mar„ cha* (seu de uno Marcho) *in pondere*, & „ *de uno quarterio unciæ in igne*. Debent „ enim *decem & octo soldi* in pondere facere „ Marcham, (seu Marchum.) Quod si es„ sent denarii quatuor plus, aut quatuor mi„ nus, comprobentur boni denarii &c.„ Verba sequuntur, quæ ad examen in igne pertinent, inferius exponenda. Idem *solidorum decem & octo*, qui *debent facere*, *Marchum unum*, numerus enunciatur in Tabulis Nicolai anno 1351. confectis.

Priore illo examine *in pondere* compertissima tria fiunt, quæ proposuimus: tum primo *Marcæ*, vel *Marci* pondus apud Aquilejenses Monetarios unciis octo constitisse: tum etiam juxta legem Monetario impositam, ex illis unciis octo confici debuisse sexdecim supra ducentos denarios: ac istos demum, in decem & octo solidorum idealium *numero comprehendi*. Ratiocinio, & experimento rem totam conficio. Integrum Marci pondus fac esse unciis octo constitutum: reddit ergo siliquas, vulgo *Carati*, 1152. Fac vero, decem & octo solidos, utpote ideales, complecti denarios cusos ducentos & sexdecim: atque per 216. divide numerum 1152. Quotus erit 5. cum residuo 72. Quod ducendum erit in grana 4. efficieturque productus 288. quem iterum numerum divide per 216. & quotum habebis 1. cum residuo 72. quod etiam si ducas in grani trientes, dabit productum 216. quo demum numero diviso per 216. quotus erit 1. Igitur in hac mea tum Marci ponderis octo unciarum, tum solidorum decem & octo idealium hypothesi constituendum foret, singulos Pagani denarios, ac etiam Nicolai primo Patriarchatus ejus anno, qui juxta leges in eorum Syngraphis constitutas cusi fuerint, ponderasse quinque siliquas, granum unum, ac trientem grani.

Atqui denarios Pagani plures ad lancem expendere licuit: quorum aliqui siliquas quinque cum dimidio seu duobus granis ponderant, & alii quinque siliquas duntaxat, alii-

que

que unum insuper granum. Tum illi postremi, tum illi fortasse, qui siliquas quinque duntaxat ponderant, utpote longo usu detriti, adeoque justo pondere carentes, ad illam Monetæ Aquilejensis confectionem dubio procul pertinent, præscriptam in Tabulis, quas pro virili nostra declaramus. Neque miratio subeat, varium deprehendi sub eodem Pagano pondus denariorum ejus: quod etiam, experientia duce, sub aliis Patriarchis evenisse novimus. Hinc enim notum fit compertumque, non easdem omnino, quod ad pondus attinet, notamque insuper argenti, initas fuisse conventiones, quoties nova Aquilejensis moneta, sive sub diversis Patriarchis, sive sub uno cudenda fuerat: sed pro temporum circumstantiis tum denariorum pondus, tum argenti gradum mutationem aliquam subiisse. Id vero certissimi documenti fide numero sequente pluribus illustrandum.

Attentiore jam mente perpende, quomodo prælucente notitia ponderis, quod cusis conflatisque denariis inesse certo experimento deprehenditur, tria quæ sequuntur adserta nostra, perspicua fiunt atque certissima: tum Marci, qui pondus est, definiri quantitatem unciis octo: tum ex octo materiæ ad cudendos nummos paratæ unciis confici sub Pagano debuisse denarios ducentos & sexdecim: atque demum denarios istos sexdecim supra ducentos intelligi debere in Tabulis numero illo enunciatos *solidorum decem & octo*, sine dubio idealium.

Priore in Dissertatione inquiebam ego, Marci pondus in Officina Monetaria Aquilejensi, unum idemque semper invariatum, octo unciis compositum, absque ulla mutatione adhibitum fuisse: denariosque, qui cudebantur, plures pauciores que, prout minus aut plus ponderantes conficiebantur, oportuisse numerari. Quod scilicet opinabar, indubium primo loco patefaciunt Syngraphæ duæ, altera Pagani, Nicolai altera anni 1356. invicem comparatæ. Prior Pagani syngrapha *solidos* ideales *decem & octo*, scilicet denarios ducentos & sexdecim conficiendos præscribit: Nicolai altera, *viginti solidos* ideales, & *octo denarios Aquilejenses*, idest denarios quadraginta & octo supra ducentos. Quid ita? Id oritur nempe ex diverso denariorum pondere. Ponderant denarii Pagani, de quibus agimus, quinque siliquas, & granum unum, & grani trientem: denariosque Nicolai ratiocinio & experimento ponderantes deprehendimus, quatuor siliquas cum dimidio, & amplius aliquanto. Attamen animadverte, ex uno octo duntaxat unciarum pondere, sive Marco tum Pagani denarios 216. confectos fuisse, tum denarios Nicolai 248.

II. Ad pondus quod attinet hujusmodi nummorum, majus illud, minusque fuisse sub uno etiam eodemque Patriarcha, nova quæ in lucem nunc primum prodit Nicolai syngrapha anno 1351. confecta, amplissime docet: quo scilicet Ecclesiam Aquilejensem regente, primo Patriarchatus ejus tempore, denarios paris ponderis percussere Monetarii cum Pagani denariis. Luculentissima sunt, quæ habentur verbi num. 1. „ Quod ipse Zilius & Socii debeant „ facere, & fieri facere . . . monetam hujus„ modi (denariorum) bonam, & puram: „ videlicet *de unciis quatuor argenti Veneto„ rum Grossorum, & tribus Quarteriis pro „ quolibet Marcho*. De qua Moneta debeant „ *decem & octo solidi ponderare Marchum „ unum*. Et de ipsa moneta non possint ex„ pendere, nisi prius fiat sazium in pondere, „ & in igne. Quod sazium debet esse de uno „ Marcho in pondere, & de uno Quarterio „ unciæ in igne. Debent enim in pondere „ *decem & octo solidi facere Marchum unum*.

Definita argenti quantitas minor est illa, quæ in Tabulis Pagani statuitur: eadem scilicet, atque in alio ejusdem Nicolai instrumento anni 1356. unde colligitur, melioris notæ, gradusque argenti perfectioris denarios Pagani fuisse, quam Nicolai. At nummorum, qui ex uno Marci pondere conficiendi forent, idem numerus legitur in prædictis Nicolai, & Pagani Tabulis: utrobique namque *decem & octo solidi*, seu denarii cusi ducenti & sexdecim numerantur, qui *debeant ponderare & facere Marchum unum*. Solidos ideales plures, nimirum *viginti*, ac insuper *octo denarios*, seu denarios ducentos quadraginta & octo, posterior constituit Nicolai syngrapha, quæ anno 1355. confecta est: unde palam fit, Nicolai denarios, primo Patriarchatus ejus anno signatos, ponderosiores conflari debuisse denariis, qui deinceps, ipso jubente Nicolao, percussi sunt.

Pondus ergo hujusmodi denariorum, quos anno 1351. cudi jussit Nicolaus, æquare quinque siliquas, & granum unum, & grani trientem debuerat. Mihi nondum, fateor, Nicolai denarii inciderunt in manus, quibus prædictum pondus insit. Ponderant non pauci, quos tractavimus, quatuor siliquas cum dimidio, & amplius aliquanto: quod utique pondus conventionibus in Instrumento anni 1356.

1356 constitutis max me convenit. Cur vero de re dubitandum fuerit, quam facit compertissimam syngrapha nunc primum in lucem edita? colligendum vero, sub uno etiam, eodemque Patriarcha signatos conflatosque fuisse diversi ponderis denarios: plus nempe ponderantes, qui primo indepti Patriarchatus anno feriebantur, minusque illos qui postea cudebantur: idque demum sine dubio pro variis temporum circumstantiis. Ita vero per conjecturam antea docebamus. Qua conjectura ductus præcipuam diversi ponderis, quod inesse denariis eodem sub Patriarcha conflatis experimentum docebat, aperiri caussam posse censebam ego: meamque sententiam modo certissimam facit, quæ nunc primum in lucem prodit Nicolai syngrapha anno 1351. confecta, cum Tabulis comparata, quæ anno 1356. exaratæ fuerunt.

III. Ad operis argumentum sermo redit. Marci ponderis quantitatem, quam unciis octo definiri statuimus, denariorum alterum examen confirmat, quod sequitur, *in igne*. Tabularum Pagani verba accipe num. 3. „ Item quod ipse Thomasius & Socii teneantur, & debeant facere, seu fieri facere „ sazium in igne *de uno quarterio unciæ*, quod „ est *grana centum quadraginta quatuor* pro „ quarterio: & debeant reddere pro quarterio de argento prædicto *grana centum quinque, & tres tertiarios grani, & dimidium*. Et si reperirentur grana duo, plus „ vel minus, approbentur boni denarii: & si „ fuerint duo minus, teneantur in sequenti sossa facere duo magis, & e converso. „ Recole superiora alia verba, quæ habentur num. 1. *Promisit cudere monetam bonam & puram Frixachensem, scilicet de unciis quinque, & quarteriis tribus, & dimidio boni & puri argenti pro quolibet Marcho*.

Habes primo, integram istam boni argenti quantitatem, quam inferiore cum materia immiscendam fore adnotavimus, ad summam ascendere siliquarum 845. quælibet enim uncia siliquis 144. constat. Habes etiam, hanc boni argenti quantitatem ita per uncias, & unciæ quadrantes distribui debuisse, ut quilibet quadrans igne probatus reddat grana 105. & quælibet proinde uncia siliquas reddat pariter centum & quinque. Fractiones facilitatis gratia prætermitto absque ullo tamen, quod inferatur veritati, dispendio. Itaque siliquas 846 divide per 8. uncias, (quot nempe unciis Marchum unum in Aquilejensi Monetaria officina constitisse adfirmamus:) quotus erit 105. cum residuo 6. Nimirum unciarum octo, quæ Marcum efficiunt, singulæ continent siliquas 105. argenti boni, & singuli unciæ quadrantes continent grana 105. juxta legem in Syngrapha Pagani constitutam. Quod vero siliquarum 6. residuum manet, & fractiones *trium grani trientum cum dimidio* pertinent: quibuscum jungi debent grana illa duo argenti, quæ tametsi deficerent, impedimento non forent, quominus boni adprobari debeant denarii.

Tutissimam esse hanc a nobis adhibitam methodum, res ipsa per se clamat. Quidni ita fuerit, cum eadem optime quadret ad illud etiam examen denariorum Nicolai, & Ludovici Successoris, quibus non idem inerat gradus argenti, sed utique diversus? Conficienda eorum moneta erat *de unciis quatuor argenti Venetorum grossorum, & tribus quarteriis pro quolibet Marcho*: ac insuper lex imposita fuerat, ut peracto examine *in igne, reddi debeant pro quarterio de argento fino grana octuaginta duo, & dimidium*. Uncias illas quatuor, & tres quadrantes argenti redige in siliquas 684. & hunc siliquarum numerum divide per 8. uncias, quæ Marchum efficiunt. Quotus erit 85. cum residuo 4. qui præter propter ille siliquarum, & granorum argenti numerus est, quot inesse debent aut unciæ, aut quadranti unciæ juxta Tabularum conventiones. Priorem consule Dissertationem Capite VIII. num. V. ubi si quam ingerit difficultatem exiguus aut siliquarum, aut granorum excessus, ratiocinio deprehensus, tollitur omnis eliditurque.

Hinc vero colligendum, varias equidem diversasque, si præsto forent aliorum Patriarcharum Syngraphæ, quod attinet ad denariorum pondus, gradumque argenti, initas deprehensuros nos esse conventiones: sed una tamen eademque, qua utimur methodo, explanati omnes facillime posse. Quo fit, Tabularum interpretationem, quam priore in Dissertatione subtimide, ac veluti conjecturis innixi proferebamus, pro verissima habendam esse, utpote perspicuis ac certissimis argumentis munitam.

IV. Præter denarios argenteos, qui parvulorum Veronensium quatuordecim valorem æquabant singuli, ipsos etiam parvulos cudebat Monetaria nostra Aquilejensis officina. Leges, & conventiones, in eisdem feriundis conflandisque servandas, Pagani Tabulæ exhibent num. 10. „ Item quod dicti Conductores, & „ Magistri habeant auctoritatem faciendi cudi „ *parvulos*, qui sint de liga *quinque quarte-*

„ *rio-*

„ *riorum argenti fini*, (seu unius unciæ cum „ quadrante) pro Marcho . . . solidos duos „ plus vel minus, approbentur boni. Et fiat „ fazium de *uno quarterio* ipsorum, in quo „ debent esse *grana XXII. & dimidium* argen- „ ti fini: & si essent duo plus vel minus, simi „ liter boni reputentur . . . In quo Marcho „ veniant de ipsa moneta (parva) & sint in „ numero *libræ tres*, *& duo solidi*. „ Hæc superiore methodo si exponantur, splendidissimam lucem accipiunt: eademque illustrata confirmant quammaxime, tum *Marci* ponderis quantitatem *unciis octo* definiendam esse, tum *solidi* vocem pro nummo ideali usurpatam fuisse, denariorum & parvulorum, qui ex uno Marcho conficiendi forent, certum numerum complectente. Præcipua hæc sunt capita duo, quibus Tabularum Pagani, Nicolai, Ludovici Patriarcharum, nostra innititur interpretatio.

Monetæ parvæ examen *in pondere* primo loco occurrit. Indicitur vero in Syngraphis Pagani, ut Marcum unum æquare debeant *libræ tres*, *& duo solidi*. Tres intelligo libras solidorum idealium, qui parvulis duodecim singuli constabant. In Tabulis Nicolai tum anni 1351. tum etiam anni 1356. & Ludovici Successoris decretum legimus: *quod sint in pondere pro quolibet Marcho solidi* (nempe ideales) *sexaginta sex*. Itaque solidi 66. reddunt parvulos 792. & libræ tres cum duobus solidis, seu solidi 62. continent parvulos 744. Quo discrimine jam conficitur, nummulos Pagani aliquantulo ponderosiores esse debuisse nummulis Nicolai, & Ludovici. Marcum (pondus) adsumo unciarum octo, quæ siliquas, vulgo *Carati*, efficiunt 1152. Hunc numerum divide per 744. parvulos, quot nempe reddunt solidi ideales 62. quotus erit 1. cum residuo 408. Hunc siliquarum numerum duc in 4. grana: productum habes 1632. Quem si dividas per 744. quotus erit 2. & residuum 144. Hinc nummuli Pagani, juxta præfatas Tabularum leges conflandi, ponderabant siliquam unam, & duo grana, & amplius aliquanto. Quo tamen ratiocinio instituto, nummulorum Nicolai, & Ludovici pondus deprehenditur, ad siliquam unam & grana duo integra non pervenire.

Cudi solidos nummulis duodecim constantes in officinis populorum & urbium monetariis consuevisse, dubitandi ratio nulla est: an etiam in Monetaria Patriarcharum officina, inferius disceptabimus. Certum illud ego compertumque habeo, *solidos* parvulorum aut *duos & sexaginta*, aut *sexaginta sex*, in allatis syngraphis enunciatos, nonnisi pro solido ideali sumi posse. Alioqui namque quomodo solidi cusi signatique, sive sexaginta duo, sive sex & sexaginta duntaxat, ex integro Marco confici potuissent, quæcumque denium Marci quantitas definiatur? Hanc enim si unciis octo definitam intelligas, decem & octo siliquas, & amplius aliquanto singuli ponderarent denarii illi. Si unciam, & quadrantem seligas juxta quantitatem boni argenti, jam illi denarii siliquas duas duntaxat ponderarent, & aliquot grana: quod utrumque nemo non videt absurdissimum.

Argenti boni *quinque quarteria*, scilicet unciam unam & quadrantem, complectebatur integer quique materiæ ad feriundos nummulos paratæ Marcus, ætate Pagani: juxta conventiones vero in Syngraphis Nicolai, & Ludovici constitutas, *quodlibet Marchum ponderare* debebat *unciam unam* duntaxat *argenti Veneti*. Hinc argenti gradus in nummulis Pagani innotescit aliquantulo perfectior, quam in nummulis aliorum, quos memoravimus, Patriarcharum. Atqui vero quadrans unciæ examinatus igne reddat oportet *grana 22. & dimidium argenti* juxta Pagani conventiones: decretumque in Tabulis Nicolai, & Ludovici legimus, ut *dimidium quarterii unius unciæ reddere debeat de argento fino grana octo & duos tertios*; idest integer unciæ quadrans, grana decem & septem cum triente. Itaque ratiocinium consueta methodo sic instituo. Illa *quinque quarteria*, seu uncia cum quadrante *argenti*, quod integro Marco juxta Pagani Syngraphas inesse debet, continent siliquas, vulgo *Carati* 180. Has divide per 8. uncias: quotus erit 22. cum residuo 4. Siliquæ 22. si redigantur in grana, summam efficiunt granorum 88. Hanc divide per 4. unciæ quadrantes: quotus erit granorum 22. quæ nimirum singulis insunt quadrantibus unciæ. Siliquæ vero 4 seu grana sexdecim, quæ priore in ratiocinio supersunt, ad illud grani dimidium pertinent, quod granis 22. additum legitur: habentque excessus aliquantulum, minime hoc loco computandum.

Hæc eadem si adplicueris ratiocinia *unciæ argenti*, seu siliquis 144. quæ juxta Nicolai, & Ludovici conventiones integro inesse Marco debuerant; illud ipsum quod exquiritur, certissime compertum innotescit, ut prioris nostræ Dissertationis Capite nono ostendimus, singulis quadrantibus unciarum octo, quibus constare Marcum adserimus, grana octo & am-

amplius aliquanto reddentibus. Quæ demum omnia cum adeo bene & optime cohæreant, adfirmari posse nihil ambigimus, interpretationem nostram, qua difficiliorem Tabularum Pagani, Nicolai, Ludovici Patriarcharum partem exposuimus, non intra solius conjecturæ limites consistere, verum perspicua atque certissima demonstratione probari.

CAPUT V.

Nummi in Provincia Forijulii Frisachenses dicti, non ideales, sed cusi: iidemque, ac denarii parvulorum quatuordecim singuli. Hisce denariis majores alios, minoresque cudebat Monetaria Patriarcharum Officina. Argenti ibidem adhibiti nota, gradusque indagatur. De lucro, quod ex cusione monetæ Patriarchis obveniebat.

I. ALIA sunt eruditionis emolumenta plura, quæ Monetario Patriarcharum Aquilejensium negotio accedunt ex una Pagani Patriarchæ Syngrapha e tenebris in lucem prolata. Lucem affert ea fulgentissimam ad quæstionem dirimendam, quæ vocat ad examen, num *Frixachenses* nummi, (vocatos etiam in vetustis chartis legimus *Frixachenses*, *Frixachos*, vel etiam *Frixerios*,) differant a denariis argenteis cusis, qui parvulis quatuordecim constabant singuli. Pro nummis *arbitrariis*, non minus ac *Marcas*, certo denariorum numero constantibus, habet illos Justus Fontaninus in *Epistola delle Masnade* pag. 33. Verum cusos conflatosque fuisse nummos, indubiis argumentis confecimus in priore Dissertatione.

Firmissimum suppeditant argumentum ipsæ Tabulæ Pagani. Verba illa refero, quæ num. 1. habentur: „ Venerabilis Pater Do„ minus Paganus Patriarcha .... volens fa„ cere *de novo cudere monetam* .... cum eo„ dem Thomasio ... convenit pactis & stipu„ lationibus infrascriptis: videlicet quod idem „ Thomasius ... promisit *cudere monetam bo„ nam & puram Frixachensem*. „ Animadverte, his agi verbis de moneta *cudenda*, & quidem *bona & pura*: eamque vocari *Frixachensem*. Igitur ille ipse nummus, qui *Frixachensis* vocari consueverat, cudi debuerat a Monetariis bonus & purus. Quispiam vero si diceret, in Officina monetaria Aquilejensi cusas Marcas, & Fortones cusos fuisse bonos & puros, nonne se deridendum propinaret? Cur ita? quia nempe Marcæ, & Fortones nummi sunt arbitrarii, qui neque cuduntur, neque boni & puri dici possunt. Verba sequuntur in eisdem Tabulis: *Debent esse ponderati, & coæquati singuli denarii ipsius monetæ (Frixachensis,) quando inciduntur & cuduntur*: quo deinceps *denariorum* nomine adhibito, ipsa *moneta Frixachensis* frequentius memoratur in Tabulis. Perinde foret, ac si quispiam diceret, *coæquatos esse debere singulos denarios ipsius Monetæ Aquilejensis*. Unde quemadmodum moneta Aquilejensis, ita Frixachensis, pro nummo ideali accipi non potest: & sicuti illa, ita ista in ipsis consistit cusis denariis signatisque.

At inquies, non ineptam, sed verissimam locutionem esse, si quispiam diceret, *centum v. g. Marcas monetæ Aquilejensis cusas fuisse*, tametsi Marcæ sint nummi ideales, qui revera non cuduntur. Cur pari sensu *Monetam Frixachensem cudi*, dici non queat? Apertissimum discrimen nemo non videt. Cum *centum v. g. Marcas cudi* dicimus, ipsam simul aut exprimimus, aut certe subintelligimus *monetam Aquilejensem*, quæ cuditur, in denariis sub ideali Marcæ nummo comprehensis consistentem. At Syngraphæ Pagani verba ita *Frixachensem monetam* enunciant, ut satis indicent, hanc esse ipsissimam *novam monetam*, quæ cudi debeat, *bonam* etiam *& puram*, eamdem omnino cum *denariis Aquilejensibus*, eodemque *denariorum* nomine pariter appellatam. Quam porro *monetam Frixachensem* Paganus, *Aquilejensem* vocant Nicolaus, & Ludovicus: ac alia demum adhibita voce, *denarios* appellant, eosque *parvulis quatuordecim* constantes, tres illi Patriarchæ.

In vetusto Codice MS. *dati & expensi*, computata quædam ratio legitur his verbis: „ 1356. expensæ Mensis Madii .... Item die „ 12. dedi Domino Juliano Capitaneo pro „ mensuris, pro parte Domini Patriarchæ „ (Nicolai) *libras soldorum 66. sold. 13. „ parv. 4.* quæ faciunt *March. 7. Frix. 2. „ den. 23.* „ Quo loco inquies, non enunciari parvulos 23. sed *denarios* 23. adeoque certo *denariorum* numero constitisse *Frixachenses*, nummos utique non cusos, sed ideales. Hæc tua abludit a vero interpretatio. Denarios quippe ibidem enunciatos, veluti nummos fractos in Frixachensibus contentos, pro parvulis accipi, putatosque fuisse, ipsum suadet ac evincit ratiocinium: quod attamen

tamen vitio laborat. Libræ *66.* solidor. continent solidos 1320 Adde 13. sunt ergo solidi 1333. Hac summam duc in 12. nempe parvulos: productum habes 15996. Adde 4. parvulos: consurgit parvulorum summa 16000. Hanc divide per 14. (quot nempe parvulis constat denarius Aquilejensis:) quotus est 1142. & residuus 12. Sunt nempe *septem* Marcæ, singulæ denariis 160. constantes: itemque denarii, seu Frixachenses 22. & parvuli 12. Animadverte, nummos parvulorum quatuordecim apud Aquilejenses tum *denarios* appellatos, tum *Frixachenses*: priore usurpata *denariorum* appellatione, *parvulos* dici debuisse nummulos, ne ulla irreperet æquivocatio: sed altera *Frixachensium* appellatione adhibita, nummulos eosdem aliquando legi *denarios* dictos. Cæterum innumeræ in vetustis chartis rationes apparent, in quibus *Marchæ denariorum*, deinde *Frixachenses*, denique *parvuli*, aut *pizzuli* numerantur: quo certe computationis modo indubium fit, *parvos* nummulos immediate contineri in *Frixachensibus*; illosque non alios esse, quam *denarios*, atque denariis confici *Marcham*, nummum idealem.

Vocem hanc, *Frixachensem*, non compendio, sed integre scriptam, legimus in Pagani Tabulis: quo fit, conjecturam nostram confirmari de vitiata lectione illa *Frixoriorum*, vel *Frixeriorum*, quæ in Vita Beati Bertrandi Patriarchæ Capite V. occurrit apud Bollandi Continuatores. Verisimile namque videtur, ut notam compendiariam *Frix.* videntes librarii, legerent scriberentque *Frixerios*, aut *Frixorios*; cum legere & scribere debuissent *Frixachenses*, aut *Frixachos*: quæ voces in vetustis originalibus chartis frequentius offenduntur, quin ullæ mihi hactenus præsto fuerint cum voce integra *Frixeriorum*, aut *Frixoriorum*. Facti res est, quæ originalium documentorum inspectione dirimi debet: nihilque mihi facilius, quam prædictam rejicere conjectationem, si viri periti antiquitatum scrutatores, de lectione illa in chartis originalibus occurrente testimonium perhibeant.

II. Nummos in Officina Aquilejensi monetaria cusos, qui prædictis Frixachensibus aut denariis, parvulorum quatuordecim singulis, majores erant minoresque, jam memoravimus Capite II. n. I. Nummos hujusmodi, qui sub Patriarchis, Bertoldo, Gregorio de Montelongo, & Beato Bertrando, percussi fuere, Musæa servant: ad eosque illustrandos pertinet postrema conventio, quæ legitur in Syngrapha Pagani. Verba sunt num. 11. „ Item „ fuerunt in concordio ipsi, Dominus Pa„ triarcha, & Conductores, quod si ipse „ Dominus Patriarcha voluerit, ut faciant „ *alias monetas a prædictis* (denariis, aut „ Frixachensibus, parvulorum quatuordecim „ singulis,) facient de prædicta *prima liga* „ *Frixachen.* (Frixachensium:) & responde„ bunt eidem Domino Patriarchæ de lucro „ pro quolibet Marcho, prout respondebunt „ de *ipsis Frix.* (Frixachensibus;) prout „ *majores*, *vel minores* erunt denarii. „ Addiscimus plura. 1. *Monetas alias*, a denariis aut Frixachensibus diversas, hisque *majores minoresque*, aliquando in Monetaria Aquilejensi officina cudi consuevisse. 2. Monetas hujusmodi pro ipsorum Patriarcharum *voluntate* & arbitrio cusas esse. 3. Pondere quidem, non argenti nota & gradu, differre illas a denariis aut Frixachensibus, qui valorem parvulorum quatuordecim æquabant: adeoque earumdem valorem ex sola ponderis quantitate explorari, comparata scilicet cum denariis communibus, majori, vel minori.

Hinc vero sponte fluit conjectura, *Majores* illas *monetas* vocari fortasse apud Aquilejenses consuevisse *Grossos*, vel *Grossos Aquilejenses*, qui duobus denariis, vel denario cum dimidio æquivalerent. Vetustas Forojulenses chartas recensuimus Capite V. prioris Dissertationis n. 2. in quibus enunciatos legimus *denarios de viginti*, nempe parvulis. Ad hujusmodi majorem monetam Aquilejensem fortasse pertinebant: neque tamen pertinacius abnuerim, exteros illos fuisse nummos, vel grossos. Apud Joannem Brunatium de Re Nummaria Patavinorum Cap. VI. pag. 49. vetusta charta prostat *anno* 1265. *Indictione* 8. *die primo Aprilis* consignata: ubi enunciantur *libræ tres denariorum Venetorum grossorum a* 27. (scilicet parvulis:) *& libræ tres*, *& solidi sexdecim denariorum Veronensium grossorum a viginti* parvulis. Denarios, vel grossos habes in Officina Monetaria Veronensi percussos, qui viginti parvulorum valorem æquabant.

In serie nummorum Patriarchalium, quam Capite X. prioris Dissertationis exhibuimus, majorum id genus, minorumque denariorum Aquilejensium typos recensuimus. Inter Bertrandi Patriarchæ nummos, qui ad lancem expensi frequentius ponderare dignoscuntur siliquas, vulgo *Carati*, quatuor cum dimidio, ac etiam integras quinque siliquas, occurrunt duo ponderosiores. Alter est, cujus

pars una *Crucem* præstat, intra cujus latera *Deus*, cum epigraphe *Bertrandus Patha*: & in altera visitur sedentis Pontificis effigies, qui manum dexteram elevatam habet, sinistra tenet crucem, cum verbis in circuitu, *S. Hmachor. Aquilejens.* Ponderantem in lance Veneta referunt possessores, *novem siliquas*, *&* *grana tria*: admonentque alii, pondus esse *siliquarum undecim*. Quod insigne ponderis discrimen oriri videtur ex ipso nummo magis minusque tempore & usu detrito. Nummus alius prostat, qui parte una *Aquilam* exhibet, cum verbis, *Bertrandus P. Aquilegensis*: & partem alteram effigiem *Deiparæ*, ulnis puerulum Jesum gestantis, cum epigraphe, *Virgo Maria Avocata Mundi*. Ponderat, referentibus aliis, *octo siliquas*, *& grana tria*: & apud alios, integras *decem siliquas*.

Minor ejusdem Bertrandi nummus habetur, *siliquas duas* & *tria* circiter *grana* ponderans: qui Virginem Deiparam repræsentat, cum verbis *Bertrandus* P. & Aquilam cum epigraphe, *Aquilegensis*. Hunc appellare *dimidium denarium* liceat. Inter nummos Bertholdi, & Gregorii de Montelongo denarius visitur, quem *dimidium* appellamus: pondus enim inest illi duplo minus aliorum denariorum pondere, quos cudi prædicti Patriarchæ fecere. Utriusque vero denarii, qui servantur plures in Musæis, frequentius quinque siliquas, ac insuper dimidium siliquæ exæquant: repertique sunt aliqui sex siliquas æquantes, aliique uno vel altero grano excedentes.

Qua posita diversitate ponderum, corollaria sponte fluunt animadversione dignissima. Ac primo pro certo compertoque habendum est, (quod etiam animadvertimus Capite IV num. I. & II.) hanc ponderis diversitatem partim oriri ex ipsa denariorum conditione, quorum alii magis, minusque alii tempore, & usu detriti inveniuntur: partim etiam, ac præcipue ex diversis conventionibus, quibus diversum pondus, ac diversa argenti nota statuebantur, quoties moneta nova tum sub diversis Patriarchis, tum sub uno eodemque Patriarcha cudenda fuerat. Ex uno unciarum octo pondere sive Marcho jubet Syngrapha Pagani, ac prior alia sub Nicolao anno 1351. exarata, conficiendos denarios fore *sexdecim* supra *ducentos*: jubentque Tabulæ Nicolai anno 1356. confectæ, aliæque Ludovici Successoris, denarios *ducentos quadraginta & octo*: hoc est ponderosiores illos, minus ponderantes istos. Ad unum vero eumdemque Patriarcham quod attinet, verisimillimum puto, meliores magisque ponderantes fuisse denarios primo indepti Patriarchatus tempore cusos, minusque bonos, ac minus ponderantes, qui postea signabantur. Idque sine dubio factum pro variis temporum circumstantiis, quas diligentiore opera perscrutari non libet.

Hinc animadversio confirmatur, quam priore in Dissertatione Capite VIII. n. 3. proposuimus: pondus illud, quod inesse denariis experimento lancis deprehenditur, pro certa regula certoque dato statui non debere ad ipsam cudendæ monetæ rationem, quæ in Syngraphis constituta legitur, tuto & accuratissime exponendam: plurimum tamen lucis, ac utilitatis inde proficisci. Rem clarius explano. Pagani v. g. nummos ad lancem Venetam expendamus. Occurrunt aliqui, quorum pondus est *siliquarum quinque cum dimidio*: adæquant alii *siliquas quinque* duntaxat, & alii *unum* insuper *granum*. Quod si conventionibus hæreamus, quas Pagani Tabulæ anno 1330. extremo Patriarchatus tempore confectæ statuunt; denariorum ipsius Pagani pondus æquare deberet *siliquas quinque*, *granum unum*, *& grani trientem*. Ajo ergo, ad explorandam constitutam in Tabulis rationem cudendæ monetæ, adsumi veluti certam regulam non debere pondus illud, quod inesse denariis ad lancem expensis deprehenditur: tum quia hujusmodi denarii, qui servantur, nonnihil detrimenti ex usu, tempore, & loco, unde effossi sunt, pati potuerunt: tum quod etiam sub uno eodemque Patriarcha diversæ conventiones, quod attinet ad pondus, ipsamque argenti notam, iniri pro temporum circumstantiis consueverant. Addo nihilominus, pondus idem, quod per lancem dignoscitur, tametsi mutationem aliquam ob allatas causas potuerit subire, satis lucis ac utilitatis afferre, ut ipsam cudendæ monetæ rationem exploremus, ac probe intelligamus. Verisimillimum namque est, denarios illos Pagani, qui *siliquas quinque* excedunt, cusos percussosque in Officina monetaria fuisse juxta leges in allegatis Tabulis præscriptas: itemque denarios illos, qui *siliquas quinque* duntaxat adæquant, utpote usu, tempore, loco detritos, ad easdem leges redigi debere: ad aliasque demum conventiones pertinere, qui *siliquas quinque*, & *grana duo* aut æquant, aut excedunt. Quod ajo mirifice confirmant, quæ sub Nicolao Patriarcha initæ fuerunt anno 1351. conventiones: quibus denarii, ejus nomine cusi, hactenus mihi noti minime conve-

veniunt, si ponderi ipsorum per lancem explorato inhæreamus. Consule, quæ adnotavimus Capite IV. num. II.

III. Hæc vero de pondere denariorum; sive qui communes erant, ac parvulorum quatuordecim valorem æquabant, sive qui hisce denariis majores minoresque pro arbitrio Patriarcharum cudebantur, satis. De nota, sive gradu argenti, quo denarii communes, majoresque, & minores constabant, paullo diligentius inquirendum est. In Tabulis Nicolai & Ludovici, *bonum & purum argentum*, quod in Aquilejensi moneta conflanda adhiberi debeat, dicitur *argentum grossorum Venetorum*. Hæc duntaxat verba, *bonum & purum argentum*, legimus in Syngrapha Pagani: quod attamen non aliud intelligendum esse, quam *argentum grossorum Venetorum*, evincere videtur illa ejusdem Syngraphæ conventio, num 7. posita, qua Monetæ Præfectus obstringitur, *tenere continue in ipsa moneta libras ducentas Venetorum grossorum ad minus*: ut materia scilicet, ni mea me fallat opinio, ad cudendam monetam Aquilejensem necessaria, præsto semper foret.

Argentum, id genus, quod est *Grossorum Venetorum*, in exteris Monetariis officinis adhiberi consuevisse, liquido certoque patet ex decreto Bononiensium, quod anno 1289. latum refert Ghirardaccius: *Che occorrendo di far la moneta di Bolognini Grossi, si dovesse fare buona d'argento e di lega .... cioè che la lega fosse di dieci oncie, & un terzo d'argento Vinitiano grosso, & ugualmente buono: & due oncie meno un terzo di rame in dodici oncie di Bolognini Grossi*. Cudi Venetiis primum cœpere *Grossi* sub Henrico Dandulo, qui Dux anno 1192. renunciatus fuit, ita referente ejus gentili Andrea in Chronico Libro X. Capite III. Parte V. „ Subsequenter Dux *argenteam monetam*, vulgariter dictam *Grossi Veneziani*, vel *Matapani*, cum imagine Jesu Christi in throno ab uno latere, & ab alio cum figura Sancti Marci, & Ducis: valore *viginti sex parvulorum*, primo fieri decrevit.„ Quo de nummo latiore sermone agendum Capite insequente.

Marcus, ponderis species, duodecim uncias apud Bononienses complectebatur: ipsumque, cum agebatur de grossis eorum conflandis, conficiebant unciæ decem cum triente argenti grossorum Venetorum, ac uncia una cum duobus trientibus æris, seu materiæ inferioris. Longe deterior erat mixtura, ex argento & ex ære composita, ex qua denarii Pagani, Nicolai, & Ludovici confecti sunt. Marco enim Aquilejensi, quem unciis octo definitum animadvertimus, Nicolai & Ludovici tempore, inerant *unciæ quatuor, & tria quarteria argenti Venetorum grossorum*: idemque Marcus, ætate Pagani, complectebatur *uncias quinque, & quarteria tria, & dimidium boni & puri argenti*. Hinc vero perspicuum fit, denarios Nicolai & Ludovici, ad argenti notam gradumque quod attinet, pejores fuisse denariis Pagani: ac utrosque Grossis Venetis longe deteriores.

Atqui argento Grossorum Venetorum sua quoque inferior materia immixta fuerat. Quantitas ejus incomperta mihi: sed modicissimam fuisse, peritos Viros referentes audivi. Hinc difficultas emergit ex eo pecuniæ nostræ examine *in igne*, quo in Tabulis Nicolai præscriptum legitur, ut *quarterium unciæ* igne probatum reddere debeat *de argento fino grana octuaginta duo, & dimidium*: & in illis Pagani, ut *quarterium unciæ* debeat *reddere de argento prædicto* (bono & puro) *grana centum quinque, & tres tertiarios*. Porro quadrans unciæ ponderabat grana 144. seu siliquas, vulgo *Carati* 36. & integra uncia siliquas 144. Inquiritur vero, num istud *bonum*, & *purum*, & *finum* argentum, quod examine in igne peracto reddendum fuerat, absolute bonum purumque vocetur: an haberi pro argento puro illa mixtura debeat, ex qua Grossi Veneti conficiebantur? Pars hæc posterior asserenda videtur: quandoquidem numerus granorum, aut siliquarum argenti boni & puri, qui facto per ignem examine reddendus constituitur, ipsam adæquat Grossorum Venetorum quantitatem, integro Marco Aquilejensi juxta leges Tabularum cum materia inferiore immiscendam. Ratiocinia nostra recole, & expende, quæ Capite III. num. 2. & 3. subducta sunt, & Capite VIII. num. 5. prioris Dissertationis.

Quam ego tamen difficultatem, si qua est, accuratiore versandam examine his relinquo, qui Monetariorum leges, & artem penitius callent. Docebunt ipsi, si quid ad rem hanc accuratissime dirimendam conferat numerus granorum in prædictis ratiociniis residuus: & si quid etiam conferre valeat aliquorum granorum defectus in Tabulis permissus. Modicam illam inferioris materiæ quantitatem, quæ argento Venetorum grossorum erat immixta, fortasse non computabant Aquilejenses, aliique Monetarii.

IV. Lucrum denique sequitur paucis exponen-

tendum, quod Patriarchæ obveniebat, quoties nova cudebatur Aquilejensis Moneta, sive parvuli forent, sive denarii, sive nummi denariis majores minoresque. In Tabulis Pagani hæc habentur num. 4. *Item teneantur & debeant dare, & reddere præfato Domino Patriarchæ, vel ejus Factoribus, de qualibet Marcha denariorum, quos fecerint, solidos quatuor parvorum, dandos & solvendos eidem, quoties scossam fecerint.* Et num. 10. *Item quod dicti Conductores, & Magistri habeant auctoritatem faciendi cudi parvulos .... Et dare debeant de lucro ipsi Domino Patriarchæ pro quolibet Marcho sold. 1. parvorum.* Et n. 11. *Item fuerunt in concordio ... quod si ipse Dominus Patriarcha voluerit, ut faciant alias monetas a prædictis* (denariis & parvulis,) *quod eas facient di prædicta prima liga Frixachen.* (seu denariorum:) *& respondebunt eidem Domino Patriarchæ de lucro pro qualibet Marcho, prout respondebunt de ipsis Frix. prout majores vel minores essent denariis.*

Nummorum species, qui cudebantur in Monetaria Aquilejensi officina, tres distinguuntur: denarii parvulorum quatuordecim singuli, parvuli ipsi, aliæque monetæ denariis majores minoresque. Ex singulis monetæ cusæ Marcis lucrum obveniebat Patriarchæ. Marcum unum, ætate Pagani, ponderabant nummi parvuli cusi 744. quorum *solidus unus parvorum*, seu duodecim cusi parvuli in lucrum solvebantur Patriarchæ. Ex uno item Marci pondere conficiebantur denarii 216. quodve inde reportabatur, lucrum erat *solidorum quatuor parvorum*, seu parvulorum hujusmodi cusorum signatorumque octo supra quadraginta. Idemque demum lucrum obveniebat ex illa moneta, quæ denario major vel minor pro arbitrio Patriarchæ feriebatur. Paullo differens lucrum est, quod in Tabulis Nicolai statutum legitur. Pro singulis Marcis, qui pondere æquabant denarios culos 216. juxta conventiones anno 1351. initas, numerare Patriarchæ tenebatur Monetarius *solidos quatuordecim parvulorum*: prope singulis Marcis monetæ parvæ, qui parvulos cusos 792. complectebantur, *solidi duo parvulorum*, idest parvuli cusi 24. solvi debuerant. Idem legitur lucrum, quod attinet ad monetam parvam, in aliis ejusdem Nicolai Tabulis anni 1356. quæ tamen pro lucro *ex denariis* 248 obveniente *novem denarios* enunciant.

Quibus in locis cum *solidum unum* legis, itemque *solidos duos*, ac *solidos quatuor parvulorum*, itemque *solidos quatuordecim parvulorum*, cave solidos ipsos pro nummis cusis accipias, cum sint ideales. Recole, tres monetæ cusæ species in præfatis Patriarcharum Syngraphis memorari: videlicet *parvulos*; & *denarios* seu *Frixachenses*, parvulorum quatuordecim singulos; ac monetas alias, denario majores minoresque, nimirum dimidios denarios, denarium cum dimidio, aut denarium duplo majorem. Cum ergo *solidi parvorum* enunciantur, qui lucri causa debeant Patriarchæ solvi; pro nummo ideali accipiuntur *solidi*, numerum complectentes *parvorum*, qui in Officina monetaria cudebantur, ac Patriarchæ solvi a Monetario debuerant. Insignis confirmatio accedit ex his verbis, quæ in Tabulis Nicolai, & Ludovici Successoris habentur: *Et in qualibet solutione cujuscumque mercationis, vel debiti, teneatur quilibet recipere usque ad summam decem solidorum denariorum parvorum.* Cudi ac signari in præfatis Tabulis jubent Patriarchæ, tum *parvulos*, tum *denarios* parvulorum quatuordecim singulos. Jubentque præterea, ut venditores, creditoresque in emptionis & venditionis contractibus, ac æris alieni solutionibus, *denarios parvos* recipere teneantur *usque ad summam decem solidorum*: neque cogant emptores, debitoresque, ut pretia rerum, & æs alienum solvant, *denariis Aquilejensibus* duntaxat enumeratis. Num ergo *decem* isti *solidi* fuerint cusi? Toto erraret ostio, qui allata verba sic intelligenda putaret. Imo sunt *decem solidi* ideales, idest parvuli cusi centum & viginti, quos in solutionibus respui a venditoribus & creditoribus vetant Patriarchæ.

CAPUT VI.

Denariorum Aquilejensium valor, comparatus ad Venetum Ducatum aureum, vulgo Zecchino, itemque ad Florenum. Idem comparatus ad solidos in aliis Monetariis officinis cusos. Grossi Veneti valor, non idem, sed varius. Computatio parvorum, & grossorum ad aurum, ut inquiunt, explicatur.

I. Denarios argenteos Aquilejenses, communi æstimatione singulos, valorem æquasse parvulorum Veronensium quatuordecim, indubia vetusta monumenta evincunt, quæ recensuimus in priore Dissertatione Capite V. Immotus idem semper denariorum stetit valor, tametsi quod attinet ad pon-

pondus, notamque argenti, tum ipsi denarii, tum parvuli, tempore succedente, pejores deterioresque cuderentur. Hinc utique factum, ut Aquilejenses denarii, ad aureum Ducatum Venetorum, vulgo *Zecchino*, itemque ad Florenum comparati, numerandi pauciores forent remotiore ætate, pluresque ævo sequiore, ad ipsius aurei nummi valorem æquandum. Rem hanc animadvertendam loco citato proposuimus, certamque faciunt vetustæ chartæ. Potiores aliquas in lucem proferre præstat, quarum majorem partem humanitati summæ Josephi Binii Archipresbyteri Glemonensis acceptam debeo.

Antiquior, quæ mihi charta præsto est, ratiocinium exhibet, quod sequitur. „ 1356. „ . . . Item die 29. Septembris dedi Domino „ Rovereo, qui procuravit factum Commu- „ nis (Glemonæ) apud Dominum Imperato- „ rem, ex mandato Consilii, *Florenos de- „ cem*. Sunt *libræ Frex.* 30. „ Sunt nempe Frexachenses, aut Frixachenses nummi, seu Aquilejenses denarii 600. Quo fit, denarios 60. hoc anno solvi debuisse, ut Floreni aurei valor æquaretur. Florenum, nummum aureum, Florentiæ primo cusum anno 1252. testantur Ricordanus Malespina Capite 152. Joannes Villanius Libro VI. Capite 54. S. Antoninus Parte III.Tit. XIX. §. 6. cujus hæc verba sunt: *Tunc Civitas in felicitate temporali constituta, cœpit cudere Monetam auream, scilicet Florenos ex auro, quæ prius utebatur argentea: & fiebat de auro perfecto &c.*

Quatuor denariorum augmentum exhibent putationes, quæ sequuntur, ad annum 1359. pertinentes. Primum accipe ratiocinium: „ 1359. . . . Item dedi Janviso supradicto pro „ æstimatione quatuor suorum equorum, quos „ perdidit in Sclusa, ex mandato Consilii „ majoris, *Florenos auri* 72. in ratione 64. „ *denariorum* pro quolibet. „ Alterum: „ 1359. „ . . . Item dedi Magistro Viviano Physico „ salariato . . . *Ducatos auri* 22. qui constite- „ runt quilibet *denar.* 64. „ Tertium „ 1359. „ . . . Item recepi . . . Quæ pecunia data fuit „ Medico ab eisdem, qui erant fidejussores „ pro Communi, *Ducatos auri* 61. in ratione „ 64. *denariorum*. „ Quartum: „ 1359. . . . „ Item recepi a Raymondolo de Utino *Du- „ catos auri* 61. in ratione 64. *denariorum* pro „ quolibet. „ Parem Floreni, & Ducati Veneti valorem habes. De hoc aureo nummo in Chronico Andreæ Danduli Tomo II. sub initium hæc habentur: *Qui* (Joannes Dandulo Dux anno 1289. renunciatus die 24. Mensis Martii) *etiam Ducatos aureos primitus fieri jussit*. Neque Ducis, neque vulgaris æræ annus definitur, quo Ducatus aureus prima vice cusus fuerit. Hunc Franciscus Sansovinus definit 1282. in Chronico Veneto. Marinus Sanutus in Vitis Ducum Venetiarum apud Muratorium in Collectione Scriptorum Italiæ Tomo XXII. col. 575. refert, se in Veneta Monetaria Officina epigraphem insequentem vidisse marmori insculptam: „ In „ Nomine Dei Omnipotentis. Anno ab In- „ carnatione Domini nostri Jesu Christi MCC- „ LXXXV. Mensis Martii Indictione XIII. „ tempore egregii Viri, & honorabilis co- „ ram Deo & hominibus, Domini Johannis „ Dandulo, Inclyti Ducis Venetiarum, fuit „ prius quidem facta Moneta auri, quæ vo- „ cata est Ducatus, ad honorem Beati Mar- „ ci Evangelisti, & omnium Sanctorum, & „ Reipublicæ Venetorum. „ Christi annus, Indictio, & Martius Mensis recte cohærent in ea pariter, quæ apud Venetos vulgaris erat, anno computandi ratione. Adverbium illud, *prius*, æquivocatione laborat: incertusque sensus est, num moneta illa aurea tum *primo*, idest anno 1285. percussa fuerit, an *prius*. Peritiori cuique rem ego definiendam relinquo. Consule vero Comitem Jo. Rinaldum Carlium in Epistolari Dissertatione, quam laudavimus, differentem plura, & anecdota monumenta proferentem.

Ludovico Turriano Ecclesiam Aquilejensem administrante, alia est denariorum comparatio cum Ducato Veneto, alia cum Floreno. In Codice MS. *Rationum Reverendissimi in Christo Patris & Domini D. Ludovici Dei gratia Sedis Aquilegensis dignissimi Patriarchæ*, ad Annum 1360. hæc habentur: „ Item „ die XXVIIII. Octobris recepit (Ambro- „ sius de la Turre, Canonicus Aquilejensis, „ & laudati Ludovici Patriarchæ Thesaura- „ rius,) a Matthiussio de Prampergo, nomi- „ ne ejusdem Domini Panzerræ, *Ducatos quin- „ quagintaquatuor*, in ratione *LXIIII. denar.* „ pro quolibet. „ Quis ille fuerit Dominus Panzerra, verba patefaciunt, quæ paullo superius descripta sunt: *Item Gastaldia Carneæ concessa fuit Nobili Viro Domino Panzerræ de la Turre ad annum &c.* Quo *Panzerræ* nomine vocatum adnotat Dominicus Capodaleus in Civitate Utini illustrata, *Castolinum*, *filium Napoleonis*. (seu Napi, aut Napini,) *consanguineum Ludovici Patriarchæ*. Alias profero rationum putationes: „ 1360. Item recepit ab

 eo-

„ eodem *Florenos viginti unum*, in ratione „ *LXIII. denar.* pro quolibet . . . . . Recepit „ . . . super solutione dictorum, Gastaldiæ, „ & Capitaneatus, (Medunæ, & Sancti „ Steni,) *Ducatos quadringentos*, in ratio- „ ne *denar. sexagintatrium*, *& parvorum de-* „ *cem* pro quolibet Ducato . „ Quænam hujusce diversitatis causa fuerit? Num diversum Floreni, & Ducati pondus? An aliqua in ipsa auri nota immutatio? An etiam Ducatorum, qui dudum, & qui recens cusi fuerint distinctio? Diligentius causam perquirere nec libet mihi, nec vacat. Quæ vero in denariorum numero differentia notatur, ex eorum certe oriebatur conditione, ut infra dicendum.

Idem erat denariorum 64. cum dimidio, & unius Floreni valor anno 1363. „ Item dederunt Johanni Nuncio, qui ivit ad Dominum „ Imperatorem, & portavit litteras Commu- „ nis, *Florenos duos*, & *solidos viginti*. *De-* „ *nar. CXLVIIII.* „ Putantur nempe denarii 64. cum dimidio pro singulis Florenis, ac supersunt denarii viginti. Hinc animadverte, *solidos* eo loco sumi pro denariis parvulorum quatuordecim singulis. Uno denario imminutum Floreni valorem anno 1370. insequentes Tabulæ docent: „ 1370. . . Item dedit „ Federico de Venzono, & testibus tribus „ de Trasagiis, qui iverunt Utinum testatum „ in quæstione, quam Commune habet cum „ Georio de Venzono, *Florenos quatuor* in „ ratione *denar.* 63. pro quolibet. *Libr. de-* „ *nar. XII. denar. XII.*

Veneti Ducati valor, comparatus ad Aquilejenses denarios, incrementum deinceps accepit: idemque ut æquaretur, denarii quinque supra sexaginta requirebantur. „ 1374. „ . . . Item dedit Presbytero Karolo de Pigna- „ no, qui ter fuit Glemonæ suis sumptibus, „ & laboravit ad nobis inveniendum Magi- „ strum Scholarum, *Ducatos quatuor*. (vi- „ del.) *March.* 1. *denar. LXXXXVI.* „ Marca una, nummus idealis, cum denariis 96. summam efficiunt denariorum 256. Quo numero distributo per 4. nempe Florenos, quotus erit 64. Idem nempe hoc etiam anno 1274. valor Ducati Veneti, qui annis superioribus. Auctum ipsum jam vide: „ Item die „ 27. Junii dedi Vicario de Pers, & ejus „ uxori, de mandato Consilii, *Ducatos de-* „ *cem*, qui faciunt in ratione *LXV. denar.* „ *Marchas IIII. & denarios X.* „ Ex his quatuor Marcis, & denariis decem summa consurgit denariorum 650. Hanc divide per *decem* Ducatos: quotus est 65. Eadem anno 1376. occurrit valoris comparatio: „ 1376. „ . . . Die 28. dicti Mensis Augusti post deli- „ berationem Consilii, dedi Domino Rainaldo „ Capitaneo *Ducatos quindecim*, in ratione „ *LXV. denar.* „

Deteriores pejoresque insequentibus annis cudit Aquilejensis Monetaria officina denarios, qui numerari plures debuerunt, ut Venetum Ducatum exæquarent, nimirum tres & septuaginta. „ 1380. . . . Item expendidi de man- „ dato meorum Provisorum, & quatuor Ele- „ ctorum super facto guerræ: quos dedi Sr. „ Georio Francischini pro quatuor lanzeis, „ in ratione *XX. ducatorum* pro lanzea: va- „ lore cujuslibet Ducati, *LXXIII. denar.* „

Comparatum deinceps hujusmodi valorem in denariis 70. 71. 72. constitutum, deprehendimus ex Tabulis, quas profero. „ 1381. „ . . . Die lunæ 24. Februarii. Post delibera- „ tionem Majoris Consilii, dedi Turino, qui „ portavit Ambaxiatoribus, qui vadunt ad „ Dominum Regem Ungariæ, & Ducem „ Leopoldum, pro treguis slongandis inter „ Dominum Patriarcham & Dominum Du- „ cem, *Ducatos sex* pro *denariis LXXII.* pro „ quolibet. 1383. . . . *Ducatos viginti septem* „ in ratione *denariorum septuaginta* pro Duca- „ to . . . . Die XV. Februarii (anno, ut „ puto, 1384.) expendidi juxta deliberatio- „ nem octo Electorum: quos dedi Francisco „ de Clula, familiari Domini Paduani, quia „ portavit novam super facto Tarvisini distri- „ ctus nuper devento dicto Domino Paduano, „ *Ducatos sex*. (idest) *March. denar. II.* „ *denar. CVI.* „ Marcæ duæ, denariorum 160. singulæ, ac insuper denarii 106. summam constituunt denariorum 426. Hanc divide per 6. nempe Ducatos: quotus est 71. Hæc in numero denariorum, qui pro singulis aureis Ducatis plures paucioresque computabantur, differentia ex ipsa oriri denariorum conditione debuit: qui nempe vel antiquiores melioresque erant, vel recens cusi pejoresque: itemque sub uno eodemque Patriarcha notæ pejoris alii, aliique melioris pro temporum circumstantiis cudebantur.

Augeri insequentibus annis denariorum numerum oportuisse, numeratosque denarios 72. 74. 75. & 75. imo demum 80. docent dati & expensi rationes, quas profero. „ 1391. „ die XII. Augusti . . . expendi, quos dedi „ Christophoro Roberti, qui ivit ad S. Vi- „ tum . . . juxta deliberationem Consilii, *Du-* „ *catos tres*, in ratione *denariorum septua-* „ *gin-*

„ *ginta quinque* pro ſingulo . 1393. die VII. „ Septembris expendi, quem dedi juxta deliberationem meorum Proviſorum Cando Coletti, ut exactori Dacii communis, pro malis expenſis, *Ducatum unum*, „ in ratione *ſeptuaginta duorum denariorum*. „ . . Die 25. Febr. item expendi, quos dedi „ Petro Pitaſſi, qui ivit Romam ex deliberatione quatuor Electorum . . . *Ducatos duodecim* in ratione *ſeptuaginta quatuor denariorum* pro ſingulo . . . 1397. . . Recepi a „ Joſeph Judæo . . . *Ducatos decem*, videlicet „ quatuor in auro, & ſex in moneta, in ratione *ſeptuaginta ſex denar.* pro ſingulo . „ Denique in Inſtrumento, quod *anno a Nat. ejuſdem* (Domini) 1399. *Indict. 7. die ultima Menſis Junii actum eſt Utini ſuper Platea Communis* computatos lego Ducatos quinquaginta auri, *in ratione dimidiæ Marchæ*, ideſt *denariorum Aquilejenſium octoginta* ſingulos.

II. Hactenus de valore denariorum Aquilejenſium, cum Florenis & Ducatis aureis comparato. Liceat illos modo conferre cum ſolidis, quos an officina monetaria Patriarcharum cuderet, diſſidium eſt, ac negans utique opinio noſtra: cudebant certe aliæ populorum, & urbium officinæ. Duodecim denariis, ſive parvulis nummis ubique conſtabat ſolidus: unde Aquilejenſis denarius, qui parvulorum quatuordecim valorem æquabat, ſolidum excedebat parte ſeptima. Hinc vero factum, ſolidos plures, quam denarios numerari debuiſſe, ut Floreni ac Ducati aurei valor æquaretur: Solidorum quippe numerus requirebatur, qui parte ſeptima numerum denariorum excederet.

Hanc denariorum ſi comparationem inſtitueres cum ſolidis univerſim, qui diverſis in locis cudebantur, graviſſimos in errores incideres: neque enim hujuſmodi ſolidis, ac denariis ſeu parvulis, alibi cuſis, idem inerat valor, idemque pretium; quod etiam a Doctiſſimo Muratorio obſervatum in Antiquitatibus Italicis medii ævi Tomo II. Diſſert. XXVIII. col. 779. Inſtitui comparationem oportere nullus ego dubito, cum ſolidis qui in Officinis Marcæ Veronenſis cudebantur. Facultas quippe Patriarchis facta eſt cudendi *denarios Veronenſibus pares*, aut meliores: cuderuntque ipſi pro ſibi data facultate denarios parvulos, qui cum Veronenſibus pares forent, *Veronenſes* etiam appellatos: proque ſibi conceſſo arbitrio cudi majores nummos fecere, *denarios Aquilejenſes* dictos, qui parvulis Veronenſibus quatuordecim conſtabant; cum reliquæ officinæ ſignarent ſolidos parte ſeptima minores, duodecim videlicet parvulis conſtantes. Solidos intellige, non æreos hodiernos, ſed argenteos.

Num ratiocinio noſtro, quod juſtiſſimum puto, res ipſa conſonet, vetuſtis chartis Veronenſibus, Patavinis, ſimilibuſque, quæ mihi præſto non ſunt, comprobandum foret. Apud Brunatium De Re nummaria Patavinorum Capite XII. computatos Ducatos lego anno 1398. *in ratione librarum IIII. ſolidorum X. pro quoque*, ideſt ſolidorum Patavinorum 90. eandemque video putationem anno 1399. & anno 1400. Apud Aquilejenſes anno 1397. *denarii Aquilejenſes 76.* requirebantur ad æquandum aurei Ducati valorem: idemque denariorum numerus annis inſequentibus dubio procul augeri debuit. Hinc haud inepta ſuſpicio eſt, eam denarios Aquilejenſes inter, ac Patavinos interceſſiſſe rationem, quæ ſeptimæ partis differentia eſt. Syngraphas alias occurrere nullus dubito, quæ difficultatem ingerant: neque tamen quiſpiam præſumat, ut omnes difficultates, quarum non una, ſed varia origo eſſe poteſt, facile ac perſpicue expediantur.

Quid? quod Aquilejenſium denariorum comparatione inſtituta cum ſolidis argenteis Venetis, qui ævo remotiore cudebantur, ſeptimæ partis præter propter differentia paſſim deprehenditur. Schedæ proſtant typis editæ, ac manuſcriptæ, quæ valorem Ducati exhibent, ſolidorum Venetorum libris expreſſum. Comparationem, quæ ſequitur, attentiore mente expende.

Valor Ducati aurei, vulgo *Zecchino*.

Apud Aquilejenſes.	Apud Venetos.
Anno 1356. Florenus, ac Ducatus aureus pretium æquabat *denar.* 60.	Eodem anno *libr.* 3. *ſolid.* 8. ideſt *ſolid.* 68.
Ab anno 1359. ad annum 1374. *denar.* 64.	Ab anno 1359. ad annum 1374. *libr.* 3. *ſolid.* 10. & *libr.* 3. *ſolid.* 13. ſeu *ſol.* 70. & 73.
Anno 1374. 1375. 1376 *denar.* 65.	Eodem tempore *libr.* 3. *ſol.* 14. & *libr.* 3. *ſol.* 16. nempe *ſolid.* 74. & 76.
Ab anno 1380. ad annum 1384. *denar.*	Anno 1380. *libr.* 4. *ſol.* 2. Anno 1382. 70.

70. 71. 72. 73. — *libr.* 4. *solid.* 4. Integra denariorum summa est 82. 84.

Ab anno 1391. ad annum 1399. *denar.* 74. 75. 76. & 80. — Anno 1399. *libr.* 4. *sol.* 13. seu *sol.* 93.

In hisce computationibus invicem collatis excessus occurrit septimæ partis præter propter in solidorum Venetorum numero. Exactissimum ejusdem septimæ partis incrementum haud observari, fateor; ne videlicet fractionibus parvulorum difficillima ratiocinia, implicatique venditionum & emptionum contractus, ac ferme impossibiles pretiorum solutiones redderentur. Hæc lucem afferunt ad eam quæstionem dirimendam, quæ inferius excitanda mihi est, vocatque ad examen, num præter parvulos, ac denarios parvulorum quatuordecim singulos, cuderet solidos Monetaria officina Patriarcharum.

III. De tabula manus mihi subducenda non est, quin de *Grosso* Veneto in syngraphis nostris memorato, ejusque valore paullo diligentius agam. Nummum istum, *Grossum*, & *Mattapanem* vocatum, primo cusum signatumque, jussu Henrici Danduli Ducis, adnotavimus Capite IV. num. 3. Certo numero *denariorum*, seu *parvulorum* Grossus conficiebatur: *duodecim grossis* constabat solidus, nummus idealis; ac *solidi* id genus *viginti* conficiebant libram, quæ *libra magna* dicebatur.

Stanislaus Santinellus, e Congregatione Somascha Clericus Regularis longe doctissimus, quem mortis fato non ita pridem amissum dolent boni omnes, inter Epistolas anno 1734. typis editas, Epistola III. ad Nobilem Virum Franciscum Teupolum, valorem Grossi seu Mattapanis ad examen vocat. Ait vero: „ Mattapanem *sex & viginti parvulos* valuisse, „ ait Dandulus. Si *parvuli isti* minutissimi illi „ nummi sunt, qui in desuetudinem abiere, „ ac duodecies ærea moneta, quam *solidum*, „ aut *Marculum* ab impressa Sancti Marci figura appellamus, continebantur, *Bagattini* „ dicti, longe abest Mattapanis ab eo, quod „ modo pretii illi est. Si *parvuli* sunt ipsi „ nummi ærei, seu *Solidi* nostrates, qui viceni in singulas libellas Venetas numerantur, „ nimium exsuperat pretium, quo nunc æstimatur .... Quem vero id torqueat? Aliud „ olim, aliud ad præsens argenti pretium, neque vacat utriusque rationem inire, neque „ res hæc brevi codicillo perstringenda... „ Brevi tamen codicillo rem hanc perstringens ego, animadverto, *parvulos nummos*, quorum certo numero, puta *sex & viginti*, constabat *Grossus*, cum primo cusus est, neque *solidos* æreos unquam fuisse, neque *Bagattinos* aut parvulos, qui duodecies æreo solido continebantur. Bagattinos æreos olim cudebat Monetaria Venetorum officina: qui modo sunt nummi ideales. Recole vero, solidum argenteum ævo illo remotiore cudi consuevisse, itemque parvulos: istosque duodecies numeratos, eorum expenso pondere & argenti gradu, solidi unius valorem aut pretium exæquasse. Sic etiam in Aquilejensi officina monetaria parvuli cudebantur, eo pondere & gradu argenti pollentes, ut quatuordecim id genus nummi denarium argenteum æquarent. Itaque *parvulos* istos Venetos *viginti sex* valebat *Grossus*, ab Henrico Dandulo cusus.

Grossos cudere perrexerunt Duces Successores: quorum attamen valor, ad parvulos comparatus, non idem, sed varius in vetustis chartis dignoscitur. Apud laudatum Brunatium De Re nummaria Patavinorum Capite VI. in Syngrapha *anni 1265.* legere est *libras tres denariorum Venetorum grossorum a 27.* Intellige, Grossum Venetum valuisse parvulos 27. Unius parvuli augmentum indicant, quæ sequuntur verba Anno 1274 ... *denarii Venetialium Grossi accipiantur & expendantur pro denariis viginti octo parvis pro uno.* Numerari deinceps debuere parvuli 32. unde in vetusta charta anni 1290. hæc habentur pag. 49. *Pro libris ducentis & quinquaginta denariorum parvorum in denariis Venetis Grossis, computatis ad valorem denariorum triginta duorum parvorum pro quolibet Grosso.* Quibus in locis animadverte, *denarios* appellari rum parvulos, tum Grossos: nempe *denarios* grossos, & *denarios* parvos.

Hunc Grossi valorem, parvulis duobus ac triginta æquivalentem, immotum exhibent chartæ, anno 1297. & anno 1306. scriptæ apud eundem Brunatium. In Glemonensi dati & expensi codice MS hæc habentur verba: „ Anno 1383.... Item expendi pro „ *libris sexaginta novem clavorum* emptorum „ a Constancio Fabro, in ratione *unius Grossi* „ *pro libra*, occasione dicti laborerii. Summant „ in totum *denarios* (Aquilejenses) *centum* „ *quinquaginta octo*. „ Hanc denariorum Aquilejensium summam duc in 14. (quot nempe parvulis constabat denarius Aquilejensis:) productum habes 2212. Si dividas per 32. quotus erit 69. cum residuo 4. parvulorum. Itaque anno illo Grossus æstimabatur pretio 32. parvulo-

vulorum. In Scheda MS. valorem Ducati aurei exhibente hæc lego verba: *Le lire di Grossi valevano lire* (di soldi) *trentadue*, anno scilicet 1408. Libra una grossorum continet viginti solidos grossorum, ac grossis duodecim constant solidi singuli: unde libra una grossorum complectitur grossos 240. Fac vero grossi valorem adhuc exæquari duorum & triginta parvulorum pretio. Sunt ergo parvuli 7680. Divide per 12. (quot nempe parvulis constat Solidus:) quotus est 640. Quibus nempe solidis conficiuntur *libræ solidorum duæ & triginta*, in Scheda MS. enunciatæ. Jam constat, Grossorum valorem constanti pretio definitum fuisse parvulis 32.

Animadverte, parvulorum numerum ad annum usque 1274. & ultra, ad æquandum Grossi valorem, augeri debuisse a 26. ad 32. & hunc deinceps numerum parvulorum invariatum fuisse pretium Grossi: quod fortasse mirum videatur, cum solidi argentei & parvuli apud Venetos, sicut etiam denarii & parvuli apud Aquilejenses, pejores deterioresque, pondere, & gradu argenti, tempore succedente cuderentur. An etiam ipsi Grossi argentei pejores fierent? In re obscura hariolari non licet: quam peritiores fortasse felicius detegant.

IV. Vetustam chartam anni 1411. cum Nota manu *Nicolai Codorossii Notarii Glemonensis* exarata, interpretatione donandam ad me transmisit sæpe laudatus Josephus Binius, Glemonæ Archipresbyter dignissimus. Nempe, „ Ratio Grossorum secundum usum Civitatis Venetiarum. *Denarii* (seu parvuli) 32. *valent grossum. Grossi* 12. *valent soldum. Soldus* 1. *valet medium Ducatum. Libra* 1. *Soldorum valet Ducatos* 10. *Grossi* 24. *valent Ducatum*: intelligendo, & expresse nominando omnia hæc *ad aurum*.

Ducatus aureus medio circiter seculo quartodecimo æstimabatur *libris Solidorum*, vel etiam *parvorum*, ut appellari consueverant *tribus*, & *solidis quatuor*, seu *solidis* 64. Porro solidi 64. summam parvulorum efficiunt 768. Hanc divide per 24. nempe grossos: quotus est 32. Notæ Codorossii consonat ratiocinium. At anno 1411. quo ipse scribebat Codorossius, Ducatus aureus valebat *libras quatuor & solidos tresdecim*, seu *solidos* 93. Ex his summa parvulorum efficitur 1116. Qui si distribuantur per 24 quotus est 46. cum residuo 12. Dissonum vides a nota Codorossii ratiocinium. At omnis facili negotio expediri difficultas potest, si valorem Ducati, ad grossos & ad parvulos comparatum, intelligas grossis idealibus 24. & parvulis idealibus 32. in singulos grossos definitum. Quinimo & ipse demum Ducatus accipi pro nummo ideali cœpit.

Rem omnem diligentissime expositam lego a Dominico Manzono Opitergino in Libro Italice Venetiis impresso anno 1573. inscriptoque: *Libro Mercantile ordinato col suo giornale, & alfabetto, per tener conti doppj al modo di Venezia, e potrà servir in ogni altro luogo &c.* Hæc habentur vero Cap. XIIII. „ Gli „ è da notare, che communemente due sono „ le sorti di monete, che si usano nel vende„ re, e comprare. La prima è quella, che „ dal volgo è frequentata, *la qual si vede*, „ *e con mano si tocca*: e con questa moneta „ communemente si comprano quelle cose, „ che sono necessarie all' uso commune. La „ quale si divide a questo modo, che *soldi* „ *venti* fanno *una lira*, e *piccoli* 12. fanno „ *un soldo*: e propriamente sono dimandate „ *lire de' piccioli*, a moneta commune. Un' „ altra sorte di moneta vi è, che molto fra „ Mercatanti di quì è usata: la quale quan„ tunque *non si veda ne si tocchi*, come que„ la di sopra; nondimeno ella *s'intende* in „ vero essere, come appunto si maneggiasse; „ & è quella, con la quale si vende, e com„ pra quasi ogni sorte di mercanzie. Adun„ que questa sorte di Moneta in tal modo si „ divide, che 24. *grossi* fanno *un Ducato*, „ e 32. *piccioli* fanno *un grosso*, intendendo „ *piccioli a oro*, & non a moneta: che *un* „ *picciolo a oro* ne fa *quasi due a moneta*; „ che verria a essere *piccioli uno*, e 15. *se*„ *decimi l'uno*, a punto . . . Altri Mercatanti „ tengono un' altra sorte di moneta . . . . & „ è dimandata *a lire di grossi*. La quale in „ tal modo si divide, che *una lira* prima „ s'intende esser *dieci ducati*, e poi le dette „ lire si dividono in soldi, li soldi in grossi, „ & li grossi in piccioli: che *soldi* 20. fanno „ similmente *una lira*: & *grossi* 12. fanno *un* „ *soldo*: & 32. *piccioli* fanno *un grosso*, co„ me di sopra. Cioè *piccioli a oro*, che a „ moneta commune verriano a essere *piccioli* „ 62. per grosso; perciocchè ogni *grosso a* „ *oro* viene a essere *soldi* 5. *piccioli* 2. a mo„ neta commune. Et questo è, perchè il „ Ducato corrente s'intende Lire 6. 4. a mo„ neta commune. „

Quo in loco animadvertendum est, parvulos 32. *ad aurum*, Manzoni ætate, singulos valuisse quidem parvulos 62. *ad monetam*: at inferiorem tempore præcedente, seu medietate prima seculi quintidecimi, eorum-

eumdem fuisse valorem, eumdemque varium pro incremento, quod aureus Ducatus cusus accipiebat, donec idealis usurpari Ducatus cœpit, grossis idealibus 24. constans, qui parvulos ideales *ad aurum* 32. & *ad monetam duos & sexaginta* complectebantur. In Scheda MS. sæpe citata ad Annum 1408. hæc habentur verba: *Le Lire di grossi valevano L. 32. e a oro L.* 48. Libra una solidorum grossorum continet grossos 240. Fac vero, singulos constitisse *parvulis* 32. *ad aurum*, idest *ad Monetam* 48. Summa consurgit parvulorum 11520. Hanc divide per 12. (quot parvulis conficitur solidus:) quotus est solido um 960. qui *libras* 48. conficiunt. Ducas modo 24. grossos, (quot nempe grossis confici Ducatus fingitur) in 48. parvulos: productum habes 1152. Hanc summam parvulorum dividas per duodecim: in quoto erunt *solidi* 96. seu *libræ* 4. *&* *solidi* 16. Atqui vero juxta memoratas Schedas MSS. & typis editas, aurei Ducati valorem præstantes, valor ejusdem anno 1412. æquabat libras 4. & solidos 14. & anno 1417. libras quinque: adeoque spatio temporis intercedente, fortasse prædictis *libras quatuor*, *&* *solidos sexdecim* exæquavit.

Hinc rationem computandi, Ducato scilicet distributo in grossos 24. & singulis grossis in parvulos 32. nullus dubito, incœpisse anno circiter 1351. quo valorem Ducati Schedæ memoratæ æstimatum repræsentant pretio librarum trium & solidorum quatuor, idest grossis cusis 24. qui ætate illa valebant singuli cusos parvulos 32. ut superius ostensum est. At anno circiter 1453. ut aliquæ Schedæ habent, vel postea, aurei Ducati valorem æquabant libræ sex & solidi quatuor, seu solidi 124 Duc vero 24. grossos in 62. parvulos *ad monetam* juxta grossorum pretium, quod laudati Manzoni ætate, ac etiam superiore illis inerat; productum habes parvulorum 1488. Hanc summam divide per 12. & in quoto erunt solidi 124. seu libræ sex & solidi quatuor. Hinc colligitur, Ducatum nummum idealem circa hæc tempora invectum esse, qui certo ac stabili grossorum 24. numero computari consuevit, parvulis etiam 62. seu solidis quinque & parvulis duobus, absque ulla immutatione pro singulis grossis computatis: qui tamen parvuli 62. perinde erant, ac parvuli 32. *ad aurum*, ut inquiebant. Hæc vero satis. Meliora doceant peritiores.

CAPUT VII.

Solidos, parvulorum duodecim singulos, florente Patriarcharum dominatione, non cudebat Monetaria Aquilejensis Officina. Solido tamen ideali adhibito, fieri contractus venditionum, & emptionum, similesque consuevere. Usus etiam solidorum permissus, quos aliæ officinæ cudebant. Eorumdem solidorum exempla. Solidi vox aliquando accepta pro denariis Aquilejensibus, parvulorum quatuordecim singulis.

I. QUæstionem hanc, quæ ad examen vocat, num solidos, parvulorum duodecim singulos, cuderet Monetaria Patriarcharum Aquilejensium officina, priore nostra in Dissertatione lato calamo discussam, secundis curis pertractandam adsumo non absque insigni emolumento, quod Pagani Turriani Patriarchæ, ac Nicolai Tabulæ nunc primum in lucem vulgatæ suppeditant. Negantem opinionem argumentis plurimis loco citato propugnavimus: quam etiam, extremis dominationis Patriarchalis temporibus tantisper sepositis, tueri & confirmare pergimus.

Juliani auctoritate primum utor in Chronico Forojuliensi, quod is anno 1293. scribebat, ac deinceps cum Joanne fratre continuavit. De moneta Raimundi Patriarchæ agit Auctor: eamdemque pluries *mutatam*, sive cusam signatamque, adnotat ad Annum 1274. 1277. 1281. & 1287. Quid vero? Monetam memorat *valentem sexdecim Veronenses* sive parvulos, aliamque, quæ communis erat, *valentem quatuordecim Veronenses*: solidi, quem cuderent Aquilejenses Monetarii, duodecim parvulos valentis, meminit nunquam.

Pagani a Turre Patriarchæ Syngrapha sequitur, anno 1330. scripta. Moneta nova feriunda indicitur. Monetarum, quæ cudi debeant, diversæ species distinguuntur: ipsarumque pondus constituitur, ac nota argenti. Sunt vero *parvuli*: sunt etiam *denarii*, seu *Frixachenses*, quatuordecim parvulorum singuli: sunt postremo monetæ, *denariis majores minoresque*, quibus eadem ac Frixachensibus inerat *liga*, aut nota argenti, pro arbitrio ipsius Pagani Patriarchæ signandæ, videlicet *dimidius denarius*, *denarius cum dimidio*, aut etiam *denarius duplo major*. De solido parvulorum duodecim mentio nul-

nulla. Consule, quæ disseruimus Capite V. num. 2.

Æque validum splendidumque exhibent argumentum Tabulæ Nicolai Patriarchæ anno 1351. & anno 1356. datæ, aliæque Ludovici Turriani Successoris anno 1359. consignatæ. Conventiones in his continentur initæ de nova cudenda moneta Aquilejensi. Non alia vero conflanda indicitur, nisi quæ *denariorum parvulorum* nomine, quæve nomine *denariorum* absolute, aut *denariorum Aquilejensium* appellabatur. Valor insuper constituitur hujusmodi denariorum, qui *recipiantur in quolibet foro, & cambio per quemcumque, pro quatuordecim denariis parvulis quilibet*: caveturque, *ut in qualibet solutione cujuscumque mercationis, vel debiti, teneatur quilibet recipere usque ad summam decem solidorum denariorum parvorum*. Ubi decem illi solidi accipiuntur ideales: cusi vero sunt ipsi *denarii parvuli*, quos in contractibus emptionum, aliisque solutionibus recipi debere ad constitutam summam jubet Patriarcha. Jam ergo solidi, nummi cusi in Officina Monetaria Aquilejensi, occurrunt nulli.

Culæ monetæ examina *in pondere*, & *in igne*, quæ a Viris peritis ad id munus designatis peracta fuere, in lucem protulimus plura Capite VIII. prioris Dissertationis. Vetustæ illæ chartæ pertinent ad annum 1356. sub Nicolao Patriarcha, & ad annum 1360. sub Ludovico Turriano. Hæc verba sunt animadversione digna: *Uno marcho* (pondere) *dictæ monetæ* (novæ Aquilejensis,) *ponderato, & postmodum numerato, repertum fuit habere in numero Marcham unam* (nummum idealem) *cum dimidio, & Frix. quinque*. Hujusmodi *Frixachenses quinque* dubio procul sunt ipsi *denarii Aquilejenses*, parvulorum quatuordecim singuli. Marca nummus idealis continebat *centum & sexaginta Frixachenses*, & dimidium Marcæ *octoginta Frixachenses*: unde summa *Frixachensium* 245. prædicto in examine æquavit unius Marci pondus. Hoc loco solidos cusos non habes. Illa etiam animadverte verba: *Facta fuit tracta monetæ de Marchis .... in pondere: & inventa fuit Marcha* (pondus) *de solidis viginti, & Frix. octo*. Fractus ille *Frixachensium* numerus indicat ac evincit, *solidos* illos, qui *viginti* numerantur, *Frixachensibus* (duodecim nempe) constitisse singulos: unde solidi viginti & Frixachenses octo summam efficiunt *Frixachensium* 248. Hinc habes, Frixachenses nummos esse, qui in officina Patriarcharum cudebantur: solidos vero ideales usurpari consuevisse, ad enunciandum Frixachensium nummorum, aut denariorum numerum.

Ex nova moneta, quæ feriebatur, lucrum obveniebat Patriarchæ. In Tabulis Nicolai hæc habentur: „ Teneatur idem Franciscus „ (Monetæ Præfectus) dare eidem Domino „ Patriarchæ pro quolibet Marcho, *denarios* „ *novem* dictæ Aquilejensis monetæ (*denario-* „ *rum*,) solvendos ipsi Domino Patriarchæ „ de tribus in tres menses, incipiendo in „ prima cusione dictæ monetæ (denariorum.)„ Et ad *monetam parvam*, seu denarios parvulos quod attinet: „ Teneatur pro quolibet „ Marcho eidem Domino Patriarchæ dare „ *solidos duos parvulorum*. „ In Libro MS. *Rationum* Ludovici Turriani Patriarchæ, ad Annum 1361. sic lego: „ Concessa fuit cusio „ & Magisterium *Monetæ Aquilejensis* Fran- „ cisco Bonaquisti .... pretio quadringenta- „ rum Marcharum *denariorum*, solvendorum „ in quatuor terminis .. ad rationem *octo de-* „ *nariorum* pro Marcho. „ Nimirum in singulos denariorum Marcos lucrum Patriarchæ obveniebat *denariorum octo*, vel *novem*: & in singulos *monetæ parvæ*, seu *parvulorum* Marcos a Monetario solvebantur *parvuli* 24. qui sub numero *duorum solidorum*, absque dubio idealium, enunciantur. Paria legere est in Syngrapha Pagani Patriarchæ, & Nicolai Tabulis anno 1351. confectis, quin unquam solidi cusi occurrant, nec ullum hujusmodi solidorum lucrum Patriarchæ obveniens memoretur.

Favent apertissime litteræ *ad Joannem de Rabatta Capitaneum Goritiæ*, anno 1399. jubente Antonio Cajetano Patriarcha scriptæ, dataeque a Zenobio Florentino Moneta Præfecto. Verba hæc refero: „ Noveritis, Re- „ verendissimum Dominum D. Antonium Pa- „ triarcham Aquilegensem *modo noviter mu-* „ *tasse monetam*. Et ipsius monetæ regalia, „ debenda Magnificis Domini Comitibus Go- „ ritianis, idem Dominus Patriarcha mittit „ præsentium per latorem, *de dicta moneta* „ *nova, modo noviter mutata*: videlicet „ *denarios novos* ex dicta moneta, ascenden- „ tes ad summam *centum librarum solidorum*, „ quæ debentur præfatis Dominis Comitibus „ pro eorum regalia. „ Quo loco *monetam novam* legis, *noviter mutatam*, cusam scilicet jussu & nomine Antonii Cajetani Patriarchæ. Num hanc *monetam novam* intelligere *solidos* debeamus: an *denarios* quidem, simul atta-

attamen & *solidos*, quos cuderit Aquilejensis Monetarius? Dubium omne excutiunt allata verba, quæ *monetam* illam *novam*, & *noviter mutatam*, vocant *scilicet denarios novos*, nulla certe solidorum facta mentione. Quid? quod ea nummorum largitio, quæ pro munere quodam, cum *nova moneta Aquilejensis* cudebatur, fieri Comitibus de Goritia consueverat, dicitur quidem *ad summam* ascendere *centum librarum solidorum*: at nulla tamen solidorum, qui cusi fuerint, fit solutio aut enumeratio. Disertissime quippe *pro regalia centum librarum solidorum* dicitur *mittere* Patriarcha, minime quidem solidos, verum *denarios novos ex dicta moneta*, (nova, noviter mutata,) *ascendentes ad summam centum librarum solidorum*. Peremptorium ego pro lecta opinione argumentum puto.

II. Vetustæ chartæ innumeræ videntur repugnare, quæ initos emptionum & venditionum contractus, aliasque æris alieni solutiones, enunciant, *solidorum*, aut *librarum solidorum*, aut *Marcharum solidorum* pretio enunciato. Priore in Dissertatione Capite III. prostant Syngraphæ sequentes. Anno 1252. *pro pretio trecentum librarum Veronensium parvulorum*. 1299. *quinque solidi Veronensium parvulorum*. Scatet hujusmodi solidorum pretiis Liber MS. *Rationum Ludovici Turriani Patriarchæ*. Exempla pauca profero.

„ Marchionatus Istriæ primo concessus fuit „ Nobili Militi D. Simoni de Walvesono pro „ *libris mille Veronens.*

„ Primo recepit Dominus Ambrosius de la „ Turre, Thesaurarius, a Johanne de Fal„ cis, solvente nomine Dicti D. Simonis, „ *libras Veronen. ducentas*, quæ capiunt in „ moneta Aquileg. Mr. XXI. Frix. LXVIII. „ piz. VIII.

„ Item Gastaldia Carneæ concessa fuit No„ bili Viro Domino Pancerre de la Turre ad „ annum, precio *Marcharum soldorum o'Ingentarum*. Capiunt Mr. Frix. DC. LXX„ XV. $\frac{1}{2}$. denar. XXXIIII. p. IIII. Recepit „ dictus D. Ambrosius in duabus vicibus a „ Manfredo, familiari D. Guecelonis (de „ Porcileis,) super solutione dictæ Gastaldiæ „ (Aviani,) *libras parvorum* 149. *& soldos* „ *sex*. Capiunt Mar. XV. minus piz. VIII.

„ Item recepit .... a D. Hermanno, Ple„ bano in Rasech Archidiaconatus Karinthiæ, „ pro decimis Papalibus trium annorum, „ *Mar. soldorum quatuor, & mediam*.

„ Item recepit a D. Johanne de Tiver, „ Archidiacono Carniolæ & Marchiæ, *Mar.* „ *soldorum triginta*. Capiunt Mar. XXV. „ $\frac{1}{2}$. denar. XXXIIII. piz. IIII.

Vetustos *dati expensi* Codices Glemonensia Tabularia servant, in quibus plurima id genus ratiocinia occurrunt. „ Anno 1353. Item „ dedi Nicoso Seraphini pro vinea sua, quæ „ ivit in Fossatum, *libr. Veronen.* 20. Faciunt „ Marchas duas, denarios 23. Anno 1356. „ dedi D. Juliano Capitaneo pro mensuris, „ pro parte Domini Patriarchæ, *libr. soldorum 66. sol.* 13. *par.* 4. quæ faciunt March. „ 7. Frix. 2. 23. denar. Anno 1357. Dedi „ Magistro Johanni Scholarum, pro medieta„ te anni sui, *March. soldor.* 12. quæ con„ stituunt March. denar. 10. & denar. 46. „ Anno 1359. Recepi a Sandro Brugni pro „ carcerato de Venzono, *lib. soldor.* 200. „ quæ faciunt March. denar. 21. & denar. „ 68. & medium. „ Hæc satis. Hinc argumentum depromi putant non pauci, quos rei antiquariæ eruditio exornat, quod vires adversum nostram opinionem validissimas exserat.

Responsio prima est, contractus in Aquilejensi Provincia iniri, ac solutiones fieri consuevisse, pretio enunciato *solidorum idealium*, at certe numeratis nummis cusis, qui minime *solidi* erant, sed *parvuli*, ac *denarii* parvulorum quatuordecim singuli. Simile quidpiam quotidie accidere videmus. Merces quippe venditas, emptasque dicimus pretio tot solidorum, aut tot librarum solidorum, parvorumque; tametsi frequentius haud ullus reipsa numeretur solidus, sed aurei vel argentei nummi solvantur, qui pretium in solidorum libris constitutum exæquant. V. g. quæro a Bibliopola, quodnam sit libri alicujus pretium, quem emere volo. Exigit ille libras octo solidorum. Aquiesco, pretiumque solidorum libris enunciatum solvo, minime solidis enumeratis, sed argenteis nummis. Cusi equidem, signatique solidi nobis præsto sunt: at illi profecto idealium loco habentur in iis contractibus ac solutionibus, in quibus non ipsi solidi cusi, sed aliæ numerantur argenteæ, aut aureæ monetæ.

Rem hanc adeo perspicuam putaverim ego, ut nonnisi pertinacius pro partium studio negari queat. Insignia luculentissima accedunt exempla. Ac illud primum affero, quod exhibent litteræ a Zenobio monetæ Aquilejensi præfecto datæ ad Joannem de Rabatta Capitaneum Goritiæ. Munus, quod Comitibus Go-

Goritianis, cum nova moneta Aquilejensis cudebatur, fieri a Patriarchis consuêrat, *centum libris solidorum* definitum legimus. Num vero solidos cusos numeraverit Antonius Cajetanus Patriarcha? Immo numeratos legimus *denarios novos*, parvulorum quatuordecim singulos. Disertissima accipe verba: „ Idem „ Dominus Patriarcha *mittit* præsentium per „ latorem *de dicta moneta nova*, modo no- „ viter mutata: *videlicet denarios novos* ex „ dicta moneta, *ascendentes* ad summam „ *centum librarum solidorum*, quæ debentur „ præfatis Dominis Dominis Comitibus pro „ eorum regalia. „ Alia sunt exempla in Tabulis Pagani, Nicolai, & Ludovici Patriarcharum: quibus in lucrum Patriarchæ ex *cusione monetæ parvæ* obveniens, *solidus unus parvulorum*, & *solidi duo parvulorum* indicuntur. Nempe nummi cusi, quos Monetatius solvebat, erant *parvuli*, pretium æquantes vel unius, vel duorum solidorum idealium. Cavetur etiam, indiciturque in eisdem Nicolii & Ludovici Tabulis, ut in venditionum contractibus, ac æris alieni solutionibus, *teneantur* venditores creditoresque *recipere usque ad summam decem solidorum denariorum parvorum*. Idest, *decem illi solidi* sunt ideales: qui vero cusi nummi numerabantur, ac recipi debuerant, sunt ipsi *denarii parvi*. Syngrapham addo luculentissimam: „ 1279. „ Sivridus q. Domini Gotfridi de Canalibus „ Usuncii (forte *Sontii* fluminis)... . jure „ proprio, precio 132. *librarum Veronensium* „ parvorum in *denariis antiquis* diffinito... „ dederunt... Domino Ottoni Plebano de „ Treven. „ Pretium habes *libris Veronensium parvorum*, seu libellis solidorum enunciatum: quod attamen solvitur, *denariis* Aquilejensibus numeratis, iisdemque *antiquis*, parvulorum quatuordecim singulis; nummis utique in Aquilejensi Monetaria officina cusis.

Appositissimum, ni fallor, aliud exemplum præbet Instrumentum dotis, quod legitur in *Quaterno Notarum* Christophori Missulini de Utino *in Millesimo. CCC. LXXXIIII. Indictione septima*. Codicem evolvendum pro sua humanitate tradidit illustrissimus Comes Franciscus Berretta. Longiusculum textum affero, ex quo vetusti mores in contrahendo matrimonio servati innotescunt. „ Die quinta Men- „ sis Maii, Utini in domo... præsentibus „ &c. . . . . dicta Domina Agnisutta ad inter- „ rogationem mei Christophori Notarii in- „ frascripti per verba de præsenti laudavit an- „ tedictum Ucellum præsentem semel, se- „ cundo, & tertio, & in ipsum tamquam „ in suum verum & legitimum sponsum & „ maritum consensit secundum sancta præcep- „ ta Sanctæ Romanæ Ecclesiæ, jura Eccle- „ siæ Aquilejensis, & consuetudinem patriæ „ Forijulii: versaque vice antedictus Ucellus „ modo simili ad interrogationem mei Nota- „ rii infrascripti suprascripti & infrascripti „ laudavit antedictam Dominam Agnisuttam „ præsentem & consentientem per verba de „ præsenti semel, secundo, & tertio, & in „ ipsam tanquam veram & legitimam sponsam „ & uxorem consensit secundum consuetudi- „ nem, præcepta, & jura antedicta. Ubi „ quidem ante hujusmodi contractum matri- „ monium, antedicta Domina Agnisutta cum „ voluntate & consensu Dominarum Margare- „ tæ ejus matris, & . . . suæ Sororis, seip- „ sam dotavit, & dotis nomine promisit, & „ fletit dare & solvere eidem Ucello suo Ma- „ rito ibidem præsenti, stipulanti, & reci- „ pienti pro se, & eorum jugalium futuris „ heredibus, *Marchas soldorum Monetæ Aquilegensis octuaginta*: quarum quidem octua- „ ginta Marcharum soldorum, *quadraginta* „ *Marcha videl. denariorum* sunt & fuerunt „ primæ dotis constitutionis dictæ Dominæ „ Agnisuttæ cum dicto olim Francisco Nota- „ rio suo primo marito, exhibendæ tamen „ & quæ adhuc solvi debent & restant de, „ in, & super bonis hereditariis dicti quon. „ Sr. Ancelloti patris ipsius Dominæ Agni- „ suttæ. Residuum vero dictæ pecuniæ sup- „ plens, & constituens ad dictam *summam* „ *octuaginta Marcharum soldorum* præfatæ „ novæ dotis constitutionis exhibetur & solvi „ debet ex juribus præfatæ Dominæ Agnisut- „ tæ, videl... Quod si contigerit, ipsam „ Dominam Agnisuttam præmori dicto Ucel- „ lo ejus futuro marito sine communibus „ filio seu filiis, & herede seu heredibus, ex „ ipsis legitime descendente seu descendenti- „ bus, ac superviveate seu superviventibus, „ tunc dicta Domina Agnisutta possit, & „ valeat, & auctoritatem omnimodam habeat, „ de dicta tota ejus dote, tam in pecunia „ quam in bonis constituta, ut supra decla- „ ratur, excepto quidem *de duodecim Marchis denariorum* pro compacto, ut in pro- „ ximo declaratur, retinendis, disponere & „ ordinare pro suo libito voluntatis, & eam- „ dem dotem cui voluerit legare & judicare „ &c. „ Verba illa recolenda sunt, quibus dotem suam constituit Agnes *Marchas soldorum monetæ Aquilegensis octuaginta*. Dotem

scilicet intellexerim ego in *Marchis soldorum octuaginta* constitutam; quæ tamen *Aquilejensi moneta* numerata præstari debuerat. Hinc vero subdit Agnes, prædictam *octuaginta Marcharum soldorum* summam ita confici, ut primo numerandæ sint *quadraginta Marchæ videl. denariorum*: quibus verbis propria Aquilejensis moneta declaratur, quam positam ignorat nemo in argenteis denariis, qui parvulis quatuordecim constabant singuli: ac infra demum *duodecim Marchas denariorum* excipit Agnes, de quibus constituere nihil valeat, si marito superstite obierit absque prole. At *solidos* etiam *Aquilejensis monetæ* si quispiam intelligere malit ipsos denarios, per me licet: qua de re inferius agendum.

Cur vero, inquies, hæc apud Aquilejenses computandi ratio invaluerit. Reponam ego, in emptionibus venditionibusque quotidianis, quæ occurrunt, apud alios aliosque populos, mercium pretia certo solidorum, aut librarum solidorum numero enunciari: eademque tamen solvi pecunia aurea, & argentea frequentius numerata. Id nempe olim factum, hodieque passim fit pro arbitrio, vel facilioris ratiocinia subducendi methodi causa. Adde, proprios in Aquilejensi Provincia in cursu fuisse nummos cusos, *parvulos* videlicet, qui & *Veronenses* vocabantur, ac *denarios* parvulorum quatuordecim singulos: cæteras vero civitates, ac provincias, quæ circum positæ erant, usu communi *parvulos* cusos, cusosque *solidos* parvulorum duodecim singulos adhibuisse: ac istos demum in eadem Aquilejensi provincia permissos, ut infra dicendum. Hinc ratio computandi pretia mercium, ac æris alieni solutiones duplex apud Aquilejenses invaluit: altera propria, propriis enunciatis numeratisque nummis, *parvulis*, & *denariis*, & *parvulorum ac denariorum* libris, Fortonibus, Marcis: altera vero, quam a vicinis circumpositisque populis mutuati fuerant, *solidis* nempe enunciatis, ac *solidorum* & *parvorum libris*, at propria numerata Aquilejensi moneta. Imo tertia demum distingui posse computandi ratio videtur, cum nempe *solidos*, proprios aliarum gentium nummos, enunciabant: ipsosque redigebant ad nummos ideales *Marcarum*, & *Fortonum*, qui Aquilejensium quodammodo ea causa proprii dici poterant, quatenus numero *solidorum centum & sexaginta* Marca, *numero solidorum quadraginta* Forto definiebatur. Apertissimæ causæ videntur, quæ *solidorum* nempe idealium, ac *librarum solidorum parvorumque* computationis apud Aquilejenses invectæ originem pandunt.

III. Quæ cum ego differo, inficiari nolim, initos frequentius in Provincia nostra contractus fuisse, tum solidis etiam cusis conflatisque numeratis, quos videlicet exteræ Monetariæ officinæ feriebant. Exteræ quidem monetæ usum vetari consuevisse, Tabulæ Pagani docent num. 7. ubi hæc habentur: „ Item quod „ teneatur (Patriarcha) *facere banniri omnes* „ *alias monetas*: &c. quod nullus præsumat „ emere, vel vendere, vel aliquod forum „ facere, nisi in prædicta moneta: „ in *denariis* nempe, aut *Frixachensibus*, parvulorum quatuordecim singulis, & in ipsis *parvulis*. At ipsas exteras tamen monetas utplurimum in Provincia adhibitas nullus dubito, Patriarcharum permissu pro temporum circumstantiis. Rei, quam adfero, certissimum profero monumentum, quod Comiti Francisco Florio acceptum debeo, ex Archivis Utinensibus erutum. „ Die 4. Januarii „ 1383. statutum fuit & ordinatum per Do- „ minos quinque Deputatos Terræ Utini ad „ communem utilitatem status Terræ Utini, „ & pro removendis illicitis erroribus, qui „ super hoc oriebantur: quod omnes Solidi „ Veneti, tam veteres, quam novi, qui „ expenduntur Venetiis, debeant habere in „ Terra Utini liberum & communem cur- „ sum, ii qui tamen non sunt falsificati: & „ quod ab omnibus tam masculis quam fœ- „ minis in Terra Utini debeant recipi sine „ aliqua recusatione, & hoc sub pœna 20. „ solidorum; quam irremissibiliter solvere „ oportebit, quicumque contrafecerit huic „ ordinamento, & toties quoties contrafe- „ cerit. „ Anno 1383. incepto, nondum in Aquilejensem Provinciam novus ab Urbano VI. renunciatus Patriarcha venerat, Joannes de Moravia: hinc vero ab Utinensibus prædictum decretum latum pro Civitate Utini. Miratio ergo subeat nulla, tot in vetustis Codicibus, *dati & expensi*, aut æris alieni solutiones aut mercium pretia legi, certo *solidorum* numero, aut solidorum libellis definita, & enunciata.

Hinc sane factum, ut inter contrahentes fieri conventio consueverit de pretio solvendo, vel propriis Aquilejensibus nummis, idest *denariis* numeratis; vel numeratis etiam *solidis*, nummis videlicet exteris, quos aliæ Monetariæ officinæ cudebant. Certa etiam ipsorum *denariorum Aquilejensium* conditio re-

redigi in pactum consueverat, vel *novorum*, vel *antiquorum*: unde formulas insequentes haud raro legere est, v. g. *promisit dare & solvere Marchas denariorum novorum*; vel *Marchas denariorum veteris monetæ Aquilegensis*: aliasque consimiles. Hæc altera responsio est, qua posita objectioni satis posse fieri, nemo non videt.

IV. Quinam isti fuerint solidi, argentei videlicet, parvulorum duodecim singuli, quos exteram monetam appellamus? Venetos primo loco memoro: quorum usum in civitate Utini certo evincit superius anni 1388. documentum. Venetos etiam videre solidos mihi videor in Testamento anni 1311. in quo *quadraginta solidos Veronensium argenti* legato relictos legimus. Dictos quippe *solidos Veronensium* puto, ut diversi intelligerentur a *solido grossorum*, nummo ideali apud Venetos usitato. Quidni demum Solidorum Venetorum usum in Aquilejensi provincia satis indicet inita illa denarium Aquilejensem inter, ac Venetum Solidum comparatio, qua constat, valorem istius comparatum ad illum, constantissimo ratiocinio, septima parte inferiorem fuisse. Consule, quæ late disserui mus Capite VI. num. 2. Cusos alios in Monetariis Marcæ Veronensis Officinis addo solidos. Quemadmodum enim parvuli ab Aquilejensibus conflati, Veronensibus parvulis pares erant: ita solidorum hujusmodi valor comparatus cum denariis nostris, nisi fortasse tempore succedente pro Dominorum arbitrio aliæ invectæ fuerint leges, debuit septima parte minor esse.

Tergestinos etiam nummos, quandiu Civitas Tergestina, aut ejus Civitatis Episcopi nummos cuderunt, inter solidos computandos esse, parte septima minores denario Aquilejensi, priore in Dissertatione suspicabamur. Opponi potest Instrumentum Brisæ Episcopi Tergestini anno 1295. confectum: quo in Cives, eorumque universitatem jura quædam temporalia ad Ecclesiam pertinentia transferuntur, *precio ducentarum Marcharum Frix. novorum denariorum Aquilegensis, vel Tergestinæ monetæ*. Tum Aquilejensis monetæ, tum etiam Tergestinæ nummi, appellantur *denarii*, & *Frixachenses*: adeoque parvulis quatuordecim singuli constabant. Haud abnuerim rem ita esse: neque tamen si qui admissus error est, insigne quodpiam detrimentum parit. Quidni vero præterea *Frixachenses* ac *denarii* enunciati ad *Aquilejensem* duntaxat pertineant *monetam*? Tunc sensus fuerit, nummos *Tergestinæ monetæ*, utpote solidos parte septima minores, tot fuisse numerandos, quot requirebantur ad valorem Frixachensium, aut denariorum Aquilejensis monetæ exæquandum.

In hunc solidorum censum redigere fortasse liceat *Tirolenses* & *Goritienses* nummos, si qui sunt. Cusam aliquando Goritiæ monetam, liberaliter dare priore in Dissertatione maluimus, quam accuratiorem hac de re instituere indaginem. Chartam ego vetustam, *anno 1202. 13. die intrante Decembrio, Indictione 15.* (corrige, & lege, 5.) confectam, inter Monumenta Aquilejensia, sub Peregrino II. Patriarcha, in lucem protuli: ubi Goritiensis Comes *Monetam non habuisse* dicitur. Locum hunc merito animadvertendum proponit Lirutus. An eam vero postea obtinuerit, aut sibi adrogaverit facultatem Comes Goritiensis, diligentiore examine non perquiro. In Tabella V. loco citato post nummos Patriarcharum, typus prostat, cujus pars altera stemma bipartitum præfert, in ejusque superiore loco *il leone rampante*, proprium Goritiensis Comitatus insigne: Epigraphes initum legitur aliis HENRI. aliisque, MAIN. (sunt enim detritæ, & evanescentes litteræ:) tum COMES GORICIEN. Visitur in altera parte Crux, cujus latera occupant stellulæ, & lunulæ: In epigraphe vox apparere videtur, DVX, ac verba cætera edaci tempore consumpta desiderantur. Titulus *Ducis*, si tamen constet, cusam monetam evinceret vel a Mainardo, vel ab Henrico filio, Ducibus Carinthiæ, Comitibusque Tiroli, & Goritiæ. In Monumentis Ecclesiæ Aquilejensis Mainardum, & Albertum memoravimus, filios Mainardi Comitis Goritiensis: illumque migrasse in Tirolim, ac istum sedem Goritiæ habuisse. Ditioni Tirolensi idem Mainardus adjunxit Carinthiæ Ducatum: quem ejus filii, ipsorumque postremus Henricus, ad annum usque 1335. tenuerunt. Ita vero utraque Familia titulis ac juribus promiscue utebatur, ut Mainardus & posteri inscriberent sese *Comites Tirolenses*, & *Goritianos*: Albertus vero, & Successores dicti sint *Comites Goritiani*, & *Tirolenses*. Innumeræ vetustæ chartæ quod ajo, apertissime docent. Hinc fortasse moneta cusa credi posset in utriusque Comitum Tirolensium, & Goritiensium stirpis gratiam: num vero in Tiroli provincia, num in Carinthia, an demum Goritiæ, viderint alii.

Inter filios memorati Alberti eminuit Henricus Comes Goritiæ, qui Tarvisinæ Civita-

tis

tis regimen tenuit, sibi ab Henrico VII. Imperatore demandatum, confirmatumque a Friderico Austriaco, Ludovici Bavari æmulo. Gesta ejus recensent Cortusii ab anno 1312. ad annum 1322. Tomo XII. Scriptorum Italiæ. Ad hunc referri solent nummuli quidam in Musæis adservati, quorum pars una Crucem præfert, cum epigraphe *Comes Gor.* & altera pars cruculam, cum his verbis *Tarvisi*. In illo majore, quo de egimus nummo si quispiam contendat legi *Henricum* debere, ac titulum *Ducis* non legi, ipsumque huic Henrico *Comiti Goritiensi* adscribendum censeat, pugnam ego non instituam: neque rem certe obscuram diligentiore versare examine vacat. Nummum laudatus Lirutus affert cum epigraphe una ex parte, *Comes Albertus*, & ex altera *Moneta de Luenze*. Loncium, vulgo *Lientz*, aut *Luentz*, Castrum olim Carinthiæ, (ab anno 1511 intra fines Tiroli,) ad Comites Goritianos pertinebat. Julianus in Chronico ad Annum MCCCIV. sic ait: *Nobilis Vir Dominus Albertus Comes Goritiæ obiit Lonytz* (Lientz) *& sepultus fuit Rosaeis*, (in Benedictinorum Ascetarum Abbatia in Forojulio) *in vigilia Nativitatis Sanctæ Mariæ*.

Communis erat hujusmodi nummorum, ac similium, quos solidos appellamus, usus Goritiæ, & in Comitatu, præter denarios Aquilejenses. Hinc perspicua causa patet, cur Zenobius Monetarius in litteris jam citatis *ad Joannem de Rabatta Capitaneum Goritiæ*, nomine ac jussu Antonii Cajetani Patriarchæ, denunciet: *quod unusquisque habitator, & subditus dictorum locorum præfatorum Dominorum Comitum recipere dictam monetam debeat, videlicet singulum denarium pro quatuordecim parvulis, & solidum pro duodecim parvulis*. Factam nempe denunciationem ita intellige, ut *denarii novi*, quos tum cuderat Officina Monetaria Patriarchæ, pro parvulis quatuordecim, quicumque illi forent, recipi deberent: cæterique nummi, usu communi in commerciis adhibiti, in aliis cusi officinis, appellatique *solidi* valore & pretio duodecim duntaxat parvulorum reciperentur.

V. Charta vetusta *anni* 1375. præsto est, in qua erogantur *quadraginta soldi veteres Aquilegenses*: itemque alia *anni* 1385. in qua venditio domus cujusdam recensetur *pro precio, & foro Marcharum soldorum Furlanorum XVI. & soldorum XX.* Quidni *solidi Furlani*, inquies, & *Aquilegenses* intelligantur nummi parvulorum duodecim singuli; ea ratione *Furlani* & *Aquilegenses* dicti, quod officina Patriarcharum Monetaria in Forojulio eos cuderet, adeoque distinctos a solidis, quos externæ aliæ officinæ conflabant? Imo denarios ipsos Aquilejenses parvulorum quatuordecim singulos putaverim ego, hac ætate *solidos Furlanos* & *Aquilegenses* appellatos: a cæteris nempe solidis, quorum cursus in provincia permittebatur, distinctos, qui duodecim tantum parvulis constabant. Quemadmodum quippe externæ Monetariæ officinæ, ita Aquilejensis Patriarcharum, tum parvulos nummos, tum majores certo parvulorum numero constantes cudebant: unde quemadmodum majores exteri præfati nummi usu constantissimo *solidi* appellati sunt, ita majores nummi Aquilejenses eodem aliquando *solidorum*, aut *solidorum Furlanorum*, & *Aquilegensium* nomine appellari potuerunt.

Luculentissimum affero exemplum, quod Glemonensis vetustus codex offert. Nempe „ *anno* 1363. *Expensæ Mensis Septembris* .... „ *Item dederunt Johanni Nuncio, qui ivit ad* „ *Dominum Imperatorem, & portavit litteras* „ *Communis, Florenos duos, & sol. viginti*. „ *Denar. CXLVIIII.* „ Floreni valorem anno 1363. exæquatum fuisse denariis Aquilejensibus quatuor & sexaginta cum dimidio, adnotavimus Capite V. num. 1. Hinc Floreni duo valebant denarios 129. Ad æquandum denariorum 149. numerum, adhuc *viginti* requiruntur *denarii*, quos eo loco *solidos viginti* appellatos legis.

CAPUT VIII.

Extremo dominationis Patriarcharum tempore agi primo cœptum de mutanda Aquilejensi moneta: unde validissime opinio confirmatur, quæ negat, solidos in Aquilejensi officina monetaria, superiore ætate cusos. Capta demum deliberatio, ut solidi cuderentur, non denarii: quod utique factum.

I. Dignissimæ animadversione, extremo dominationis Patriarcharum tempore, post æræ vulgaris annum 1400. chartæ occurrunt, ex Archivis Utini, Civitatis Austriæ, & Glemonæ depromptæ, quæ factam in Aquilejensi moneta mutationem patefaciunt. Primam, quæ in manus incidit, insequentem profero: „ Jacobus de Gittardis de Arpino in „ Spiritualibus Generalis Vicarius, Artichus „ Comes de Porcileis, & Muschinus de la „ Turre, Reverendissimi Domini nostri D. An„ tonii, Patriarchæ Aquilegiensis dignissimi, „ Lo-

„ Locumtenentes: Prudentibus Capitaneis, Vi-„ cecapitaneis, & Gastaldionibus, Consiliis, „ & Communitatibus Terrarum Glemonæ, „ Venzoni, & Tumetii, amicis carissimis, „ salutem in Domino. Significamus vobis, „ quod pro honore Reverendissimi Domini no-„ stri præfati, ac utilitate & statu totius hujus „ suæ Patriæ, *in Facto Monetæ*, videlicet *de-„ nariorum*, cum pluribus Compatriotis in „ his doctis & expertis consilium habere vo-„ luimus: quo habito mature, non semel, „ sed pluries, pro bono & utilitate ipsius Pa-„ triæ decrevimus, quod ipsa *moneta in dena-„ riis* pro nunc existente, *proclamaretur in „ soldos*; sicque fieri jussimus. Quare vos simi-„ liter requirimus, & hortamur mandantes: „ quatenus ipsam *monetam de cætero per sol-„ dos habeatis*, & eam in locis consuetis (ut „ moris est) *per soldos publicari faciatis*: do-„ nec per præfatum Dominum nostrum, seu „ nos in præmissis fuerit aliter ordinatum. Da-„ tum Utini sub impressione sigilli Vicedomi-„ natus, die XII. Aprilis Indictione VIIII. „ anno Christi 1401. Chartam servat Tabula-„ rium Glemonæ.

Anno præcedente Antonius Cajetanus Patriarcha, tum infirmæ valetudinis farciendæ causa, tum etiam ortas in Provincia turbas ut declinaret, Mense Martio discesserat. Monumenta nostra Ecclesiæ Aquilejensis consulenda sunt. Hoc absentiæ tempore *Conservatores* creati, qui publicam nomine Patriarchæ rem administrarent. Nomina *Conservatorum* offerunt Tabulæ, quas in lucem protulimus. Animadvertebant illi, ob diuturna dissidia, ac bella plurima, quæ mota præcedentibus annis, gestaque fuerant, publicum ærarium pessumdatum inveniri, ipsamque monetam maximum passam esse detrimentum, ac plurima sequi in commutationibus & commerciis incommoda. Insedit ergo consilium, ut ipsi *denarii* Aquilejenses cusi, quorum valor æquare debuerat quatuordecim parvulos, utpote ad imperfectissimum gradum redacti, pro *solidis* parvulorum duodecim singulis haberentur. Id vero coram palamque denunciant ipsi, litteris ad Universitates ac Proceres provinciæ datis. Quod ego conservatorum consilium expendens, firmior opinioni hæreo, quæ solidos negat superiori ætate ab Aquilejensibus cusos. Si namque Patriarcharum officina *solidos* æque, ac *denarios* cudisset, id unum peragendum fuerat, ut denarii justo gradu carentes, ad monetariam revocarentur officinam: ibique aut meliores efficerentur, aut in solidos conflarentur.

Litteras Conservatorum accepere Utinenses. Quænam eorum deliberatio fuerit, accipe: „ Die XV. Septembris MCCCCI. Super litte-„ ra missa huic Communitati *per Dominos Lo-„ cumtenentes*, requirentes hanc Communita-„ tem, ut hodie mitteret duos bonos viros ad „ providendum *super moneta cudendi*, una cum „ aliis de Patria. Deliberatum fuit quod mit-„ tatur. Et sic missi fuerunt Sr. Nicolaus de „ Soldeneriis, & Magister Jacobus de Monte-„ gnacco ad providendum cum aliis, & præ-„ cipue ad conferendum cum nostris fratribus „ & vicinis de Civitate Austria, *de modis* sub „ quibus *solidi possint cudi*, cum minori damno „ hujus Patriæ. „ Ita nempe scriptum legitur in MSS. Annalibus Civitatis Utini. Animadverte, in superioribus Conservatorum litteris jussionem haberi, ut qui *denarii* Aquilejenses cusi signatique extabant, *proclamarentur in soldos*, proque *solidis imposterum* haberentur: minime vero heic stetisse hocce monetæ negotium: positumque in discussione, *quibus modis cudi possent soldi, cum minori damno Patriæ*: ac demum hac de re Forojuliensium Communitatum consilium requisitum fuisse. In MSS. Civitatis Austriæ, seu Forijulii Annalibus ad *Annum M. CCCC. II.* hæc habentur: „ Die Ve-„ neris, secundo Mensis Junii, in Civitate Au-„ stria, in Stupa Consilii, in pleno Consilio ut „ supra, deputati fuerunt Nobiles & honora-„ biles Viri, Nicolaus de Portis, & Virgi-„ lius, ut vadant ad conferendum *in facto Mo-„ netæ Aquilegensis* cum Utinensibus: & se-„ cundum quod fuerit captum, & definitum „ per ipsos & per Utinenses concorditer, ita „ fiat: & fint cum Domino nostro Domino Pa-„ triarcha. „ Tantæ ne molis erat, *solidos* cudere, parvulorum duodecim singulos! Cur tota Provincia, ac Provinciæ Communitates incitandæ fuerant, ut *modos* expenderent, quibus *cudendi solidi* forent *cum minori damno Patriæ*, si monetam hanc ævo superiore simul cum denariis cudi fecissent singuli post Poponem Patriarchæ? Pronum est intelligere, de moneta Aquilejensi mutanda, deque solidis loco denariorum, qui hactenus percussi fuerant, cudendis juxta morem Venetiis, & alibi in Veronensi Marca servatum, hac tempestate, cum Patriarcharum Aquilejensium dominatio pessum in dies ibat, actum esse.

Antonio Cajetano ad purpuram evecto, in sedem Aquilejensem conscenderat Antonius de Portugruario eodem anno 1402. penultimo die mensis Februarii. Quænam fuerit circa propositam monetæ mutationem capta deliberatio,

nam ipsius Patriarchæ sententia, monumenta præsto mihi non sunt, quæ doceant.

II Turbarum Forojuliensium pertæsus Antonius de Portugruario, Patriarchatu abdicato, purpuram induit a Joanne XXIII collatam anno 1411. Insequente anno, dieque decima Februarii mensis, Ludovicum Ducem de Tech sibi Patriarcham postularunt Canonici Aquilejenses. Confirmationem Sedis Apostolicæ non obtinuit ille ante annum 1418. At Ecclesiam suam sive primum postulatus, sive postea confirmatus, quiete rexit nunquam. Sigismundi Imperatoris, qui contra Venetos arma moverat, partibus adhæsit, sua demum ipse sede pulsus, ac dominatione multatus. Tabulas Utinense Archivum servat, quæ mutandæ monetæ negotium iterum ad examen vocatum produnt, captamque ab Utinensibus deliberationem. „ In Consilio Magnificæ Civitatis Utini, „ die Martis ultimo Mensis Januarii M.CCCC. „ XIII. Super propositis per Sr. Girardum Notarium de Grataroliis, unum ex Dominis deputatis ad regimen, exponentem qualiter venerunt Ambassiatores de Civitate Austriæ, „ de Glemona, & de aliis locis Patriæ, *super facto monetæ faciendæ &c.* instantes provideri, & deliberari per Communitatem nostram, „ *utrum debeant fieri Dinarii, vel Soldi*: ut „ Dominus Patriarcha possit esse certus de voce, & intentione nostræ Communitatis. Deliberatum, consultum, & obtentum fuit per „ majorem partem ballotarum: quod *debeant fieri Soldi*, consideratis *certis legitimis causis* ibidem expressatis. Cum hoc tamen, „ quod debeat intimari coram Reverendissimo „ Domino nostro Patriarcha Ludovico: quod „ debeat observari *liga antiqua*, & non degenerare monetam seu *soldos* a dicta liga. Super quibus facta fuit commissio Sr. Jacobo „ Aurifici de Montegnacco, & Sr. Paulo Draperio ad essendum cum Domino Worlico, „ & cum Dominis Ambassiatoribus super præmissis, & informatione capienda &c.

Negotium, quod iterato examine & consilio pertractandum adsumitur, absque ulla verborum ambage mutationem Monetæ spectat: *utrum debeant fieri Dinarii, vel Soldi*. Fac vero, præter *denarios* parvulorum quatuordecim singulos, cudi in officina Aquilejensi Monetaria *solidos* etiam parvulis duodecim valentes consuevisse; quid opus erat, Procerum & Universitatum Provinciæ consilia exquirere, deque mente ac deliberatione Utinensium certiorem facere Patriarcham? Hæc oppido quidpiam novi, quod circa monetam perficiundum fuerat, satis indicant ac evincunt. Deliberatum vero ab Utinensibus, decretumque fuit, *quod debeant fieri soldi*. Decreti rationes generatim efferuntur: *consideratis certis legitimis causis*. Atque ea demum servanda conditio præcipua constituitur, *quod debeat observari liga antiqua*: quæ nempe in cudendis denariis servabatur. Dignum certe animadversione, non agi de pondere, utpote quod minus deberat *solidis* inesse: agi vero de nota argenti, scilicet *antiqua*, seu bona, quæ servari debebat, ut novi solidi ab exteris ac vicinis populis absque ulla difficultate in commutationibus, & commerciis reciperentur.

Forojuliensium consilia, ac Utinensium deliberatio minime Patriarchæ arriserunt. Quod ajo, certum compertumque facit Notitia sequens, eodem anno 1413. mense Martio scripta: „ Innotescat unicuique personæ: qualiter „ cum hoc sit, quod ad honorem & reverentiam Omnipotentis Dei, & suæ gloriosæ Genitricis Mariæ, & pro fructu & communi „ utilitate totius Patriæ Forijulii; illustris Princeps & Reverendissimus Dominus noster D. „ Ludovicus Dux de Dech, & Sanctæ Sedis „ Aquilegiensis dignissimus Patriarcha, *novissime ordinaverit*, & fieri fecerit *monetam novam*, videlicet *denarios*, secundum *antiquam* „ consuetudinem *antiquorum* Dominorum Patriarcharum, & bonorum Pastorum, & Rectorum dictæ Sanctæ Sedis Aquilegiensis: „ necnon secundum *antiquum stylum*, & ordinem usitatum in dicta Patria. „ (Quot scilicet habentur verba, tot sunt argumenta quæ probant, nova Forojuliensium consilia haud placuisse Techio: ab eoque pro sua Patriarchali jussum auctoritate, ut nulla circa monetam immutatio fieret.) „ Et nunc dicta moneta fuit sazata, & approbata hodierna die „ per Magistrum ad id specialiter deputatum: „ quæ reputatur esse boni ponderis, & finæ ligæ argenti. Ideo pro parte dicti Reverendissimi Domini nostri D. Patriarchæ, ego „ Dominicus præco mando unicuique personæ, „ vicinæ & forensi, ut debeat recipere & expendere de dicta moneta *pro denariis*, in „ ratione pro singulo *parvulorum quatuordecim*, per totam dictam Patriam &c. Datum „ Utini die Sabbati XXVI. (25.) Martii M. „ CCCC. XIII. Indictione VI. „ Denarios conflatos habes, qui parvulos quatuordecim valebant: neque ulla solidorum mentio ingeritur.

Denarios item, minime solidos, insequente Mense Aprili, percussit signavitque Monetaria Aquilejensis Officina. Certum perhibet testimo-

monium Charta, quam affero. „ In Christi „ nomine Amen. Anno Nativitatis ejusdem „ MCCCCXIII. Indictione VI. die vero Sab- „ bati VIII. Mensis Aprilis. Actum Utini „ Aquilegien. Dioc. in domo Honorabilis Vi- „ ri Sr. Ambrosii Marchesinæ, Monetarii an- „ tefacti Domini nostri Patriarchæ Ludovici, „ in Camino inferiori: præsentibus &c. Pro- „ vidus Vir, Magister Dominicus Aurifex „ de Brunatiis de dicto Utino, tanquam „ homo deputatus ad probandum fazium mo- „ netæ præfati Domini nostri Lodovici Pa- „ triarchæ Aquilegiensis, in præsentia Ho- „ norabilis juvenis Sr. Antonii de Cavalcanti- „ bus, tanquam Custodis dictæ monetæ, a „ liga facto fazio justo & diligenti, judica- „ vit, sententiavit, & ratificavit, & appro- „ bavit Ducentos tres Marchos *monetæ dena- „ riorum Aquilegensium* ibidem præsentes: „ ipsam monetam esse in pondere, numero, „ & argento justam, veram, & non ficti- „ tiam: sed esse in liga & forma consueta „ juxta pacta ejusdem Domini Patriarchæ, & „ constitutiones Patriæ Forijulii &c. „

Prævaluisse tamen Forojuliensium consilia de solidis loco denariorum percutiendis, conflandisque, ipsorumque demum votis indulsisse Techium Patriarcham, Tabulæ plures docent, insequentibus annis confectæ. Accipe illas, quæ præsto sunt. „ In Christi nomine Amen. „ Anno Nativitatis ejusdem MCCCCXIIII. „ Indictione VII. Infrascripta sunt Instrumenta „ Sr Ambrosii Marchesinæ super fazio mone- „ tæ Reverendissimi Domini nostri D. Ludo- „ vici Ducis de Dech, Dei gratia Patriarchæ „ Aquilegensis dignissimi, scripta & annota- „ ta manu mei Johannis Notarii q. Thomæ, „ diebus & mensibus infrascriptis... Die „ Jovis XIX. Aprilis. Actum Utini in Cami- „ no inferiori domorum habitationis dicti Sr. „ Ambrosii Monetarii, ubi solet fieri fazium „ monetæ: præsentibus &c. Providus Vir „ Magister Dominicus Aurifex de Brunatiis, „ tanquam Magister deputatus ad probandum „ fazium monetæ *Soldorum novorum* Reve- „ rendissimi Domini nostri D. Lodovici „ Ducis de Dech, Dei gratia Patriarchæ „ Aquilegensis, in præsentia Honorabilis Vi- „ ri Sr. Antonii de Cavalcantibus de Utino, „ tanquam Custodis dictæ monetæ, a liga „ facto diligenter fazio, & probatione ipsius „ monetæ; sententiavit, judicavit, ac ra- „ tificavit, & approbavit Marchos ejusdem „ *monetæ Soldorum* ducentos sexaginta quin- „ que: ipsam videlicet *monetam Soldorum* esse „ in pondere, numero, & argento justam, „ & veram, & non fictitiam: sed esse in li- „ ga & forma debita juxta & secundum pacta „ prælibati Domini nostri Patriarchæ, & „ consuetudines Patriæ Forijulii &c.... Item „ anno MCCCCXVIII. Indictione XI. die Jo- „ vis penultimo Decembris... Idem Domi- „ nicus de Brunatiis... in præsentia Sr. An- „ tonii de Cavalcantibus... probat Marchos „ *Soldorum* sexcentum & sexdecim.... Eo- „ dem anno XV. Aprilis... Petrus Aurifex „ de Spegnimbergo, deputatus ad fazium, „ in præsentia Antonii de Cavalcantibus, pro- „ bat Marchos *Soldorum* ducentum triginta „ septem, cusos a dicto Ambrosio Monetario „ ... Item anno MCCCCXX. Indictio- „ ne XIII. die Martis XXX. Januarii ... idem „ Petrus Magister fazii, in præsentia ante- „ dicti Custodis Antonii, probat Marchos „ *Soldorum* quingentos septuaginta quinque, „ cusos a dicto Ambrosio Monetario juxta „ pacta firmata cum Ludovico de Dech Pa- „ triarcha. „

Solidos hocce tempore in Provincia Forijulii, Ecclesiam Aquilejensem regente Techio, cusos fuisse, injici dubium nullum, suspicio nulla jam potest. Dolendum vero, Tabulas adhuc latere, vel periisse, quæ Patriarchæ Techii mandatum, ut solidi cuderentur, complectuntur. Sed hanc solidorum cussionem imperatam, factamque animadvertere post institutam inter Forojulienses quæstionem, *utrum debeant fieri dinarii, vel soldi*: post requisita Universitatum, ac Procerum consilia *de modis, quibus cudi soldi possint cum minori damno Patriæ*: post captam deliberationem, *quod debeant fieri soldi, consideratis certis legitimis causis*. Nondum Techii Patriarchæ consensus accesserat. Imo jussit ille anno 1413. fieri *monetam novam*, videlicet *denarios*, secundum *antiquam* consuetudinem *antiquorum Patriarcharum*. Anno ergo insequente votis Forojuliensium indulsisse Patriarcham, dicendum est: ac *solidos* utique, non *denarios*, in officina Monetaria cusos, produnt allatæ indubiæ chartæ. Quæ demum omnia, factam monetæ Aquilejensis mutationem luculentissime demonstrare videntur.

Interim pretia rerum enunciant ejus ætatis Syngraphæ, aut soluta, aut solvenda, tum *denariis* Aquilejensibus, tum *solidis*. Chartas vidi & expendi, ex Archivo insignis Capituli Forojuliensis erutas, in quibus anno 1413. occurrunt *Fortones denariorum*: anno 1414. *Marchæ denariorum*: 1418. *denarii Aqui-*

Aquilejenses. Nempe denarii, qui ad annum usque 1414 cusi fuerant, permittebantur & erant in cursu. Quinimo Chartæ anni 1417. & 1418 *denarios novos Aquilegiensis monetæ* exhibent: quos intelligere par est, denarios anno 1413. cusos, *novos* appellatos, facta ad antiquiores comparatione. Sub Venetæ Majestatis, quæ anno 1420. potita est Forojuliensi Provincia, Imperio liberum ad plures annos cursum habuere denarii Aquilejenses: at solidorum frequentior usus erat. Pauca profero ex Glemonensibus dati, & expensi Codicibus exempla. ,, Anno 1427. Summa ,, summarum omnium receptorum per Nico- ,, laum Furizini de Glemona, tempore sui ,, Massariatus: *Marchæ soldorum* trecentum ,, & quadraginta quatuor, & *soldi* sexaginta ,, . . . 1433. primo expendi, quas dedi Sr. ,, Francisco de Faganea, Capitaneo Glemo- ,, næ, *Marchas denar. duodecim*: videlicet ,, *Marchas solidorum quatuordecim* .... 1436. ,, Expendi datis mihi Massario secundum ,, *antiquam consuetudinem* Marchar. *denario- ,, rum* quatuor: quæ constituunt *in solidis* ,, Marchas *solidorum* quatuor, libras quin- ,, que, & solidos septem. ,, Paria insequentibus annis occurrunt plurima. Animadverte *antiquam consuetudinem*, quæ memoratur. Novus erat solidorum, qui proprii forent, in Provincia Forojuliensi usus, paucis abhinc annis invectus: denariorumque usus, qui permittebatur, & computus ad *antiquam* pertinebat *consuetudinem*.

JOANNIS BRUNATII DE RE NUMMARIA PATAVINORUM.

Jam tempus est quædam ex nostra, ut ita dicam, Moneta proferri.

Senec. de Benefic. lib. III. cap. 35.

M. FOSCARENO
EQUITI, DIVIQUE MARCI
PROCURATORI

JOANNES BRUNATIUS
F.

Librum de re Nummaria Patavinorum Tibi censebam, MARCE EQUES AC PROCURATOR; ea quando seculi felicitas est, ut literas & earum cultores ames: alteras ex usu teneas, alteros ex liberalitate juves; utrisque ex officio præsideas. Tu celeberrimo Patavinorum Gymnasio præfectus es, & principem Reipubl. Bibliothecam curas; ipse bibliothecam domi sic habes, ut colas: ea libros & plurimos & pulcherrimos & optimos. Namque tibi mens omnium capax; eloquentia vero iis efferendis egregia est.

Equidem laudes tuas arcto, Vir Præstans. Ita quippe sum. Nec ampullas affecto, resque nec aliorum jacto nec meas. Id enim ex ipso hoc constat opusculo quod in promptu est. At Ipse jam fereris omnium & linguis & scriptis; ultraque montes & maria favore mortalium studiisque personas. Ajunt te FOSCARENUM Veneta nobilitate Patricium, deinde Senatorem, præterea Equitem, ad hæc D. Marci Procuratorem, vivente pari fastigio Patre, quo memorabilius id etiam sit; Oratorem diu apud Reges apud Pontifices apud Cæsares, iis auctum titulis & meritis & factis, eo tamen esse notabiliorem, quod græca latinis admisceas, quod philosophica politicis addas, quod oratores poetis, historicos utrisque conjungas; idem vetustis

tustis ævi monumentis impalleas ; & membranarum voluminibus inhies ; omnia Reipublicæ tempora nexumque rerum seriemque gestorum sic ab origine teneas edisseras ornes , ea regnis ac Rebuspublicis aliis hinc præferas inde conferas , ut nunquam aut ingenio arescas , aut memoria subsistas , aut facundia non placeas .

Urbi quidem tuæ florentissimæ , congratulandum esse mihi scio , quæ Te Scriptorem rerum suarum & Oratorem nacta sit , cum hominem qui magnitudinem suam stilo atque oratione æquare possis . Etsi enim ut Romani quondam, & nunc Veneti Tui facere malint , quam dicere , resque suas laudari posse ab aliis optent , quam ipsi alienas laudare, non minima tamen bene gestæ rei pars est , ut præclare quis gesserit, ita & esse aliquem qui præclare dicat . Laterent siquidem res majorum nostrorum , nullaque ad posteros nostros præsentium rerum memoria pervenire posset , nisi prodita essent divina quædam ingenia ; qualia apud priscos multa , apud nos Tuum , quæ & suarum & superiorum ætatum gesta litteris complecterentur .

Hæc ineunte quintodecimo jam seculo Vergerius e MSS. meis . Ut inde parata tibi , MARCE Vir , hoc est , famæ tuæ , doctrinæ tuæ , scriptis tuis eruditorum suffragia vix ambigas . Vale .

PRÆ-

PRÆFATIO.

Commentariolum de re Nummaria Patavinorum, quod in manibus est, hanc habet causam. Diu versor in his tabulariis & urbium quæ proximæ sunt, id agens ut hæc Italiæ portio fama nobilis & opum ac virorum ferax obscuris maxime seculis inclareat, & inde barbarica temporum juvetur eruditio, quæ dudum literatos ævi sollicitat. Itaque vetustis annorum chartis ac pergamenis incubo, privatis itemque publicis. Ibi vero nihil tam frequens ac pecuniaria res. Ubique nummos & denarios ubique solidos habes; aut parvos aut grossos; hinc libras & marcas, hinc ducatus ac florenos: adde Byzantios & imperiales, adde maraboti nos, alios. Hæc properantem retardant, & retardando fatigant. Ac mihi vix erat quies ab ejusmodi scabie; tandemque putavi commodius ut ex iis maturius emergerem; atque ita stomachum eo velut eruditionis indigestæ fastidio solverem. Præterea si non oscitanter hæc agas, id quoque comperies, eum, qui res has antiquitatis invaserit, de pecuniaria fore sollicitiorem; quippe quæ reliquarum nexus ac vinculum est. Age bella sive paces; age testamenta, nuptias, emptiones, emphyteuses, acta causarum, jura feudorum, vectigalia, decimas, ac præbendas; age literas & artes, quæ solemnior est archivorum materies: ea fere pecunia coëunt: ut proinde quantum promovendis hominum negotiis valet pecuniaria res, tantum valeat iis intime perscrutandis exacta rei pecuniariæ tractatio.

At non sic agimus hæc, ut eam lucem rudibus ævi moribus ingerant. Aliqua indico, pauca conficio, reliqua jacent; idque fit monumentorum conditione, vel operis. Et monumenta, si numerum spectes, innumerabilia sunt, quæ nummos hos & monetas offerant ac nomine vocent. At rem vix ultra provehunt. Idque stomachere magis, ut in ea nimietate jejunium sentias. Hæc ab anno CML. ad MCCXX. Deinde major est adhuc membranarum satietas; &, si vis, alia rerum momenta conferunt. At nondum satis hæc erant; & erant communia Dissertationibus aliis, (quæ fortasse sunt ad manus) ex quibus Antiquitatum medii ævi Patavinarum non insolens opus existeret. Ex. grat. sic anno *millesimo ducent. septuagesimo quinto, indictione tertia, mense decembris* apud Patavinos statutum est, ut *in rocheta S. Victoris continue stare debeat unus capitaneus miles vel pedes ab omnibus armis: & sex custodes. Et quilibet custos habeat pro suo salario libras tres & dimidiam pro quolibet mense. Quorum salarium debet solvere dominus Episcopus Feltrensis & commune Feltri*. Rursus anno *millesimo ducentesimo septuagesimo quinto*. Statutum est, ut *sindicus communis qui mittitur ad denunciandum electionem alicujus doctoris, habeat solidos decem pro persona & equo, & non possit habere solucionem nisi pro tribus equis*. Statutum quoque est *ante millesimum ducentesimum trigesimum sextum, ut nullus sartor accipere debeat de sua arte ultra modum inferius comprehensum. Modus autem est iste. Pro gonella ab homine solidos duos, pro paludello ab homine solidos decem & octo, pro pelle & guarnacia ab homine solidos tres, &c.*

Hæc nonnihil ad res Patavinorum nummarias. Sed nec satis ea sunt, & in Exercitationes de re militari, de re literaria, de re vestiaria Patavinorum melius inferas. Ita de pluribus aliis: ut hæc propterea vel omittenda prorsus, aut alio reservanda fuerint. Ubi vero nodus inquisitionum est, monumenta cesserunt. Quid non egi hic, ut uni saltem ex tot nummis, quos edo, precium certo statuerem? Quo nempe firmato reliquos iisdem supputationibus agerem. Dixi quid esset mar-

cha ad ducatum, quid ducatus ad libram, quid libra ad solidum, quid solidus ad denarium; denariumque medium notavi, quartum quintumque denarii. Sed quid tandem quinta hæc denarii pars? aut quæ libra denariorum? Num semper ex argenteis? At habebamus & æreos. Horum quis ortus apud nos, aut sectio, quis modus aut lex, aut quibus expendenda momentis? hæreo, chartæ facessunt, antiquitas silet. Itaque frustratis eo calculo progredi nefas, ac tantum conjecturæ supersunt.

Institi pariter, ut haberem nummos ad normam diplomatis Henriciani, quod est capite II. Jam illud a Muratorio defendi, sed eo modo quo fuerat impugnatum, nempe leviter, & quasi dissimulando. Plura, quibus exaggerari poterat res, omisi, ne superflua congererem. Sed parum interest verum falsumve teneas, cum nonnisi ducentos ac viginti post annos h. e. MCCLXXI. *denariorum Paduanorum parvorum* nomen inaudias; & quos anno M. circiter ac CCC. vides, ipsi decreto repugnent. Hinc ei non admodum blandior; atque in eo recensendo plus Veronensi quam Patavinæ monetæ consulo.

Ex his habes caussam Dissertationis, & modum. Ordo sic erit. Primum tractabo nummos in urbem receptos; dein nummos in urbe signatos.

Haud dubito prodituras exinde chartas his refricandis idoneas; at vellem perficiendis. Ea quippe vel apud auctores æquævos implicatiora sunt. Et Oresinius anno MCCC. circiter LXXX. tractaturus hæc in opere *De mutatione monetarum*, quod est Tom. XXVI. Biblioth. PP. sic demum professus est. *Magnum*, inquit, *scandalum est & vile principi, quod moneta regni sui nunquam in eodem statu permanet; sed de die in diem variatur: & quandoque in uno loco plus quam in alio pro eodem tempore. Item sæpissime ignoratur his durantibus temporibus vel mutationibus, quantum valeat hoc numisma vel illud. Et sic rei quæ debet esse certissima, nulla est certitudo, seu potius incerta & inordinata confusio in vituperium principatus.*

INDEX CAPITUM.

DE

DE RE NUMMARIA PATAVINORUM

CAPUT I.

De Veneta pecunia usui Patavinorum Seculo X. atque XI.

ANtiquior est mentio Nummorum, quos aliunde Patavini sumpserunt, quam quos ipsi conflarunt. Anno nongentesimo quinquagesimo, Lotharii *nonodecimo sub die de mense madio indictione hoctava-Kavasino de Civem Patavensis* Teudiverge conjugi *solidos numeros centum* pollicitus est. *Hacto in civem Patavensis*. Anno nongentesimo sexagesimo octavo, *domni Hotoni Deo propicio Imperatore septimo & item Hotto filio ejus imperii primo sub die de mense Julio indictione undecima*; venditor Stephanus ab emptore Martino, *pro argento & alis specie valente solidos sexsainta* recepit. *Acto in Civitate Patavensis*. Anno quoque ab *Incarnacione domini nostri Jhesu Christi pos milesimo quariesimo quarto quarta die intrrante mense Feburario indicione terciadecima*, quod est a Nativitate millesimo quadragesimo quinto, *tunc inferamus ad illa parte contra quam exinde litem intulerimus multa denari obtimo uncias vinti, arienti poderas quadrinta*. Pariter id *Actum infar civitate Patavit*. Hæc remotiora penes nos inquilinæ monumenta pecuniæ. Quas inaui, membranæ tres autographæ sunt, ac de facrario templi maximi prodeunt. Eas Viri Canonici describendas cesserunt. Præter has etiam plurimas obtulerunt. Eruditionis arcanæ thesauros aperuerunt. Nobilitatem sanguinis æqua magnanimitate pensarunt.

Hinc si quæras unde Patavina gens hos nummos haberet, alius alias invehat monetas. Veneta certe non aberat. Effero chartam, quam mihi velatæ S. Stephani Matronæ cum toto tabulario domum miserunt. Hoc antea Petrianæ Virgines, & Agathenses, & aliæ præstiterant. Factum laudabile posteris silendum non erat. Hæc autem archetypa est, annumque refert millesimum quinquagesimum tertium. Sic habet „ In Christi nomine. Placuit atque convenit inter domna Gepa Abatissa de monesterio Sancti Stefani martir Cristi foris civitate Patavi pro ponte Sancto Stefano, nec non & inter Dominico filius quondam Christiano, ut in Dei nomine debeant dare, sicut a presenti dedit ipsa domna Gepa Abatisa ad laborandum libellario nomine usque ad annos viinti & novem expletos, oc est pecia una de terra aratoria ad vinea plantandum in lo e fundo ubi dicitur Porcila jure de suprascripto suo monesterio. Quoerit ei de omnes partes fossa, sico eque alie sunt coerentes. Ea racione uti amodo ipse Dominicus & suos heredes (&c.) Pena vero inter se posuerunt, ut quis ex ipsis non compleverint omnia qualiter superius leitur, vel si tollere aut relaxare voluerint ante suprascriptos viinti & novem annis expletis, compona pars partem fidem servandi, pena argentum solidos viinti & novem de Veneciarum monete, & post pena composita unc libellum in sua manead firmitate. Anno vero Domnus Enricus Secundo Dei gratia Imperator obgustus, anno imperii ejus Deo propicio ic in Italia septimo, quarto die mense decembre, indicione sesta. Actun infra claustri a de scripto monesterio feliciter. + Ego Gepa Atisa que hanc cartula libello a me fata mm. ss. Ego Lanita. Ego Alburga manus mea scrisip. Ego Angelberga manus meas scripsit. Ego Burga manus meas scripsit. Signum ††††† manibus Arustigello, & Laurencio, & Johannes, & Dominico, & Martino de fornase rogati testes. Ego Ugo notarius & judex scriptor ujus cartule libello postradita coplevi & dedit. „ Ergo tum *solidi Veneciarum monete* Patavinis aderant, ac vulgo jactati minute quoque rei nempe sanctioni libellaticæ pares erant.

Adde litteras Henrici Quarti Regis anno regni

regni sui *XXIII. Dominicæ incarnationis millesimo LXXVIIII.* quas etiam Muratorius e manuscriptis *Estensibus* in *Italicas* intulit *Antiquitates* Dissertat. XIX. *Stabilimus*, ait Henricus Rex in gratiam Patavini Præsulis Odelrici, *quidquid eadem Ecclesia habere videtur. Nominatim septem libras monete Venetiarum, quas in nostro adventu in Regnum Italicum Saccenses ex Præcepto Patris nostri dicunt se nobis debere*. Saccus agri Patavini portio est ad orientem contermina mari; caput Populorum Plebs. Hos hic habes *septem Venetis libris* Italico Regi devinctos. Ajunt autem eas sibi pendendas ex Præcepto Patris Henrici. Quale Præceptum hoc? Dicam. Vetus exemplar annorum plus quingentorum Canonici tenent. Ibi chronologia deest; quam tamen haud ægre suppleas. In eo memorantur Henrici duo Tertius, itemque Quartus Italiæ Reges. Tertius excessit octobri mense, MLVI. Quartus extitit Rex aprili; MLIV. Stat eo triennio Diplomatis epocha. Signare placet annum MLV. mensemque novembrem, quo legimus apud Muratorium Dissertat. XLV. datum Diploma Mantuanis, actamque similem causam. Forte sibi populus populo fuit incitamento vel usui.

„ *In nomine sanctæ & individuæ Trinitatis*. „ *Henricus divina favente clementia Romanorum Imperator Augustus. Si miseris & pauperibus secundum quod scriptum est*, subvenite misero, *manum misericordie prout Imperialem decet clementiam porrigimus, videlicet ut a violentis oppressionibus* * & *hic* „ *& in futuro premium nos recepturos sperare debemus. Quapropter notum sit omnibus sancte Dei nostrisque Fidelibus tam futuris quam presentibus, qualiter Homines in Valle que vocatur Saccus habitantes clementiam nostram audierunt de injuste servitutis oppressione in quam Patavensis Episcopus violenter eos compulerat miserabiliter conquerentes. Verum nos pro remedio anime nostre, & ob interventum dilectissime Conjugis nostre Imperatricis Agnetis, & propter incrementum Filii nostri Henrici Quarti Regis precipimus & confirmamus, ut quicquid Patavienfis Episcopus per violentiam illis abstulit, aut cartas ab eisdem fieri compulit, integre ipsis restituatur: & ut deinceps ab injusta servitute sint soluti sancimus; hocque nomen ab Imperiali auctoritate nostra stabilitum obtineant ut in omni succedenti tempore Eremanni dicantur; & ea consuetudine qua nunc ceteri Eremanni in comitatu Tarvisiano utantur*. Preterea cum nos in regnum Italicum venerimus, sicut antiquis temporibus soliti fuerant, septem libras ut „ impendant, *& decimas per unum quemque annum precipimus. Insuper vero Episcopus, nec aliqua magna vel parva nostri Regni persona predictos homines molestare inquietare sine legali judicio presumat. Statuimus quia partibus autem Ecclesie secundum justitiam faventes, ut predictis hominibus non liceat ipsam Eremanniam suam vendere aut Archiepiscopo, aut Patriarche, aut Duci, Marchioni, Comiti, Vicecomiti, neque aliquibus se Potencioribus vendant, nisi quod secundum eandem consuetudinem debitum Eremannie predicte Patavienfis Ecclesie justitiam suam persolvere velint. Si quis vero contra hanc nostram Imperialem confirmationem a predictis Eremannis aliquid exegerit aut nostrum Preceptum infringere temptaverit .C. libras auri optimi componat, medietatem Camere Imperiali, & medietatem ipsis hominibus. Quod ut verius credatur hanc cartam inde conscriptam manu propria ut infra videtur corroborantes sigilli nostri impressione jussimus insigniri*.

Hoc erat præceptum Patris Henrici, quod Henrico Filio Saccenses ingesserant. Alterum itaque alteri jungas. Ait Henricus Rex III. ad Saccenses, *septem libras ut impendant*. Henricus Rex IV. eas asserit *septem libras monete Venetiarum*. Venetas ergo libras septem Saccenses Italico Regi solvebant anno MLV Rursus ait Henricus Rex III. id eos facere ex antiqua consuetudine temporum: *Sicut antiquis temporibus soliti fuerant*. Nos antiqua hæc tempora metiamur annis saltem centenis. Jam res anno nongentesimo quinquagesimo resedit, quo Venetos nummos accersebamus Urbi Patavio.

CAPUT II.

De Veronense Pecunia apud Patavinos Seculo XI.

Sequitur Moneta Veronensis. Apud nos primum celebratur illo Diplomate quod Imperator Henricus Episcopo Bernardo cunctæque Civitati novo munere cohonestandis expediit anno MXLIX. Tritum est apud Sigonium, Ugellium, Ursatum, Muratorium, atque alios. Nondum tamen omni labe caret. Ei vulgando pergamena duplex e chartophylacio Canonicorum præsto est. Recen-

gentior anno *millesimo trecentesimo undecimo indictione nona die prima Decembris* manu *Virgilii notarii*. Vetustior autographo par annos exhibet undecimi saeculi postremos. Ex hoc Virgilius, ex Virgilio ceteri deinde sumpserunt. Singula spectanti res patuit. Attentos enim oculos adhibere satis erat.

„ IN NOMINE SANCTAE ET INDIVI-
„ DUAE TRINITATIS HEINRICUS divi-
„ na favente clementia Romanorum Imperator
„ AUGUSTUS. Si sacris & venerabilibus
„ locis proficua dona concedimus, animæ no-
„ stræ profuturum nullo modo ambigimus.
„ Quapropter omnibus Christi nostrique Fide-
„ libus, tam futuris quam & presentibus no-
„ tum fieri volumus, qualiter nos ob inter-
„ ventum nostri thori Regnique consortis sci-
„ licet AGNETIS Imperatricis Augustæ, nec
„ non ob devotum servicium & peticionem
„ BERENHARDI PATAVIENSIS Episcopi,
„ licentiam & potestatem monetam faciendi
„ in Civitate PATAVIENSI secundum pon-
„ dus VERONENSIS monetæ sibi suæque
„ Ecclesiæ perpetualiter concedimus atque
„ permittimus. Et ut certior auctoritas hu-
„ jus nostræ concessionis videatur, in una su-
„ perficiae denariorum nostri nominis & ima-
„ ginis impressionem, in altera vero ejusdem
„ Civitatis figuram imprimi jussimus. Et quo-
„ niam secundum Imperialem auctoritatem
„ nostrorum antecessorum regum vel impera-
„ torum pro animæ nostræ remedio sanctæ
„ Dei Ecclesiæ prælibatum donum conditione
„ stabili tradimus, volumus firmiterque pre-
„ cipimus ut nulla major minorve persona Ec-
„ clesiam Dei suumque provisorem BERE-
„ NHARDUM videlicet Episcopum ejusque
„ successores hoc nostræ benignitatis dono de-
„ stituere aut molestare presumat. Quod ut
„ verius credatur ab omnibus, & per succe-
„ dentis temporis evum ab omnibus diligen-
„ tius observetur: hoc nostræ donationis
„ Præceptum manu propria corroborantes.
„ Sigilli nostri impressione inferius jussimus in-
„ signiri.

„ Signum Domni Heinrici „ Tercii Regis.

„ Herimannus Coloniensis Archiepiscopus atque Archicancellarius Recognovi.

„ Data XVI. Kal. maj. Anno dominicæ Incarnationis M. XLVIIII. indict. II. Anno autem
„ domni Heinrici tercii Regis Imperatoris secundi ordinationis ejus XX. regni quidem X.
„ Imperii autem III. in nomine Domini.

„ Actum Goslare fel. Amen.

Monumentum hoc Muratorius an *certum sincerumque* sit hæret. Primum quia non Episcopum, sed Civitatis Principem moneta deceret; deinde quia Episcopus in nummis non Civitatem signaret nec Cæsarem, sed S. Prosdocimum genti Patronum; tertio quia repugnat Episcopi monetam esse, typum Civitatis: ejusdem quippe sit nummus oportet ac imago nummi. Nos contra. Vidimus anno MLV. Præsulem Patavinum Saccensibus insultare subactis, hoc quidem præpotentis est rerumque domini. Saccenses autem non Patavinum nec Tarvisinum Comites adeunt, sed Cæsarem pulsant; ut vi proximum. Rursus hoc anno MLV. mense novembri, ex Muratorio Dissertat. XLV. *Mantuani Cives* eundem postularunt Augustum *suas miserias & diuturnas oppressiones conquerentes*. Idemque *predictos Cives videlicet Eremannos in Mantua civitate habitantes* integros esse jubet. Jam si quæramus a quo Mantuani Cives & Eremanni crudelia passi forent, ipse reponet Muratorius, a Bonifacio *Comite* Mantuano. Liceat hoc idem de Saccensibus Eremannis: ut eos premeret qui Comes iis ac Præses erat, hoc est; ut Patavinæ ditionis arctaret populos qui Patavinorum Republicæ præerat. Nec silendum est *Præceptum*, ut alia mittam, quod Ursa-

tus interpolatum dedit, ipse apud Canonicos evolvi duabus autographis chartis, altera pendente sigillo, altera infixo, utraque Cancellarii manu firmatis, quo quidem *Heinricus* anno *M. nonagesimo primo indictione XIII. VI. Kalendas* Julias *Urbem Patavienfem* Episcopo Miloni cessit, omnemque *Arimaniam ejusdem Civitatis omnemque districtum cum placitis*; ut ea, inquit Augustus, *juxta constitutionem Antecessorum nostrorum confirmaremus*. Antecessorum statuta latent. Ex hoc tamen agnoscimus, Antistites Patavinos iis seculis ea in Urbe sub Imperii munimine dominos. Ex quibus ipse Bernardus impetravit monetæ jus. In nummis autem signabat imaginem Civitatis, in qua Princeps erat; ac Cæsaris imaginem sub quo Princeps. Hoc ergo diplomate moneta Veronensis apud Patavinos laudata est; Anno deinc MLXVII. privatis quoque rationibus adhibita est. Habe chartam e S. Stephani gynecæo.

„ In Christi nomine. Placuit adque conve- „ nit inter domna Gepa abatipsam de mone- „ sterio S Stefano martire Christi, quod est „ contructum foris civitate Padua, nec non „ & inter Pagano qui dicitur de Berengarda „ ut in Dei nomine debeat dare sicut a pre- „ senti dedit ipsa domna Gepa abatipsa eidem „ Pagano, at ficto censo redendum libellario „ nomine usque at annis viginti & novem ex- „ pletis. --- Ita ut per jam dicto Pagano -- „ meliorentur, nam non pegiorentur, & per- „ solvere ex inde debet per omni anno in fe- „ sta S. Justina que venit de mense Octuber a „ ficto soldos octo de moneta Veronensi, & „ in festo S. Stephani (&c.) Unde duo libel- „ li uno tinore scripti sunt. Hanni ab Incar- „ nacione Domini nostri Jhesu Christi millesi- „ mo sexagesimo septimo, octavo Kalendas „ Augustus, indicione quinta. Actum in su- „ prascripto monesterio feliciter. Signum „ &c. ex autographis. Tunc & Aquilejam fama pecuniæ Veronensis impleverat, urgente *Conrado* Cæsare, qui nummos in nova ejus Urbis officina cudendos *Veronensis monetæ denariis æquiparari* vult, anno d. *t. MXXVIII. indictione XI. XIII. idus Septembris*. Edidit ex authenticis Bernardus de Rubeis.

Ac mihi potiora Vincentiæ tabularia Joh. Checotius aperuit, alia quorum Mabillonio, alia Bollando, alia Muratorio restiterant: isque sic in me Veicetinorum devinxit animos, ut hominem ignotum omnibus amoris ac liberalitatis officiis auxerint. Ibi Veronenses nummos hoc ævo solos animadverti. Princeps eorum mentio e *S. Felicis* autographo. *In nomine Domini Dei eterni. Anno ab Incarnacione Domini nostri Jhesu Christi millesimo XXV. primo die de mensis September indicione octava. Constat nos Tiso & Elica jugalibus que professa sum ego ipsa Elica ex nacione mea lege vivere Longobardorum set nunc pro ipso viro meo lege vivere saliba: ipso namque jugale & mundoaldo meo mihi consenciente & subtus confirmante; & justa legem meam una cum noticia de propinquioribus parentibus meis cujus supra Elicæ i sunt Vilano & Aripranda germani mei, in eorum presencia & testium certa facio professione & manifestacione quod nulla me pati violencia ad quempiam omine nec ab ipso jugale & mundoaldo meo nisi mea bona & spontanea voluntate accepisemus nos comuniter sicuti & in presencia testium accepimus nos ad te Warnerius qui est abitator in Castro Pedaola inter* argentum & alia re valaente liberas quarainta de Verona *finitum precium sicut inter nobis convenit pro masaricias trex cum omnia suarum pertinencia juris nostri qua nos abere visi sumus in Comitato Vicentino in loco & fundo Marestica a locus a dicitur planicia & in costa de Molvena secundum quod sunt rete per ipsi masarj. Prima masaricia in jam dicta costa, que fuit donicata de Walcauso; & est reta, & laborata per Martino zoto libero omine. Steunda est reta & laborata per Johanes libero omo. tercia in loco Planica que est recta & laborata per Viviano masario libero omo. & sunt predictes masaricias --- Al illam partem contra quam exinde lite intollerimus mulcta que est pena auro obtemo unciis decem & argenti * ponderas viginti & quod repecierimus --- & bergamina cum atramentario de terra levavi. pagina Ugo notarius tradidit & scribere rogavi in qua subtus confirmans testibusque obtulit ad roborandum. Actum in colo ranpone feliciter. Signum †† manuus suprascriptorum Tiso & Elica, qui ad jugale sua consensi ut supra. Signum manuu †††††† Conrado, & Fulco, Wiperto .... dal colo, & Alberto, & Gausilino de planicia testestes *. Quidem ego Ugo notarius sacri palacii hanc vendicionis cartulam scripsi, posttradita conplevi*. Ergo si vel Aquilejensem, vel & Vincentinam Civitates anno M. circiter & XX. nummi Veronenses invaserant, cur non & Patavinam? Quæ alteri finitima est, utrique interjacet.

CA-

CAPUT III.

De Lucense pecunia Patavii, deque Bizantiis ac Marabotinis Seculo XI. ac XII.

NUnc de lucense. Muratorius Antiquitates Estenses cumulat syngrapha quadam, cujus archetypum tabulario Mutinensi creditum est. „ Anno ab Incarnatione D. N. „ J. C. millesimo nonogesimo quinto, sexto „ die Aprilis, indictione tertia. Tibi Ugo „ germano meo ego Fulco filius Alberti Mar„ chionis qui Azo Marchio dicitur, qui pro„ fessus sum ex natione mea lege vivere Lon„ gobardorum, sicut ipse genitor meus vivere „ visus est. Propterea dixi; manifestum est „ mihi qui supra Fulco, eo quod tu qui su„ pra Ugo odie in me emisisti cartulam ven„ dicionis sub dupla deffensione pro accepto „ precio librarum mille Lucensis monete no„ minative de cunctis Curtibus, Castris, Ec„ clesiis, & Capellis, Casis, & Massariciis, „ & omnibus territoriis, que mihi evenerunt „ per cartulas a Marchione Azone nostro ge„ nitore factas --- Actum in loco Adeste fe„ liciter --- „ Ut Adeste sic pecunia Lucensis ibi reposita nostras erat. Ea nec secuto deinde seculo defuit. Anno quippe *millesimo centesimo trigesimo sexto. die quartodecimo mensis Augusti, indicione quartadecima --- Domnus Placitus dei gratia venerabilis Abbas Monasterii S. Petri justa urbem Mutinam investivit Domnum Gorogium Abbatem S. Michaelis de loco Candiana de hoc --- eo pacto ut predictus Georgius Abbas & ejus successores --- annualiter persolvant quadraginta solidos denariorum Lucensium bonos & expendibiles quales pro tempore cucurrerint*. E canonicorum scriniis. Ut etiam *millesimo centesimo septuagesimo tercio. die sabati, quarto Kal. Madii, indicione sexta --- convenit ut annuum censum quadraginta solidorum Lucensium predicta Candianensis Ecclesia Ecclesiæ S. Petri persolvat*. Præterea nusquam mihi lecta est. Quare parcius a nostris admissam reor.

Idem de nummis habe quos a loco monetæ vocabant Byzantios. Hi semel occurrunt. „ Anno millesimo centesimo nonagesimo quar„ to. mense Julii. indicione duodecima. Te„ stis Adam dixit. Ego eram ..... cum Ab„ bate Odelrico, & domnus Johannes Padue „ Episcopus erat ibi. Et multociens fuit ante „ dominum Papam, quando memoratus Epi„ scopus Padue placitabat cum predicto Ab„ bate O. & dicebat Johannes Episcopus, quod „ ipse erat Dominus illius monasterii, & om„ nem dominationes ad eum pertinebat. Et „ Abbas dicebat, Non. Et ad finem dominus „ Papa, sicut audivit dicere, dixit eidem Epi„ scopo --- Nos talem sententiam damus, quod „ volumus, ut amodo habeas omnem ratio„ nem quam nos inde habemus. Interrogatus; „ quid inde habebat dominus Papa. Respon„ dit; sicut audivi, Bisantium unum per an„ num. „ Scilicet e Carrariense cœnobio. Charta Canonicorum est. Ex ea aliaque gemina didici Odelricum hunc Abbatem Carrariæ datum circiter anno millesimo centesimo sexagesimo, desiisse sub Episcopo Gerardo. Gerardus ipse creatur anno millesimo centesimo sexagesimo quinto, *a sancta Maria de mense martio, hora diei circa tertiam*. Sic e variis tabulis ac tabulariis. Non iis modo vulgandis immoror aut explicandis; quod & longius irem, nec hoc instat; tantum indicabo chartulam, quæ Canonicis autentica est. *In nomine domini Dei. Anno nativitatis ejus M. C. LXVI. die V. Junii. indicione IIII. X. Gerardus dei gratia Paduanus Episcopus*. &c. Ughellus autem Gerardi pontificium quadriennio retardat. Idque facit more quodam suo. Quippe ei solemne est omnia nostrorum Præsulum invertere. Res erat nec parvi pretii nec exiguæ moræ Dyptica restituere florentis Ecclesiæ. Id egi. Singulos horum maxime temporum Antistites ordine suo locavi. Quantum monumenta chartarum valent, omnia nunc apte constant. Ea autem, quæ dicta sunt, litem Johannis & Odelrici cohercent intra millesim. centes. sexagesimum, millesimumque C. sexag. quintum. Tunc Rom. Pontifex Episcopo resignavit Bizantium, quem Monachi Carrarienses hucusque solverant. At quando cœpit ea pensionis indictio? Hæc quidem obvia interrogatio est. Adde ex Libro *Censuum Rom. Ecclesiæ*, quem *Cynthius Cælestini Papæ III. Camerarius* anno *M. C. XC. II.* confecit, Muratorius Differtat. LXIX. vulgavit. Unde sic habes.

In Episcopatu Paduano Ecclesia S. Mariæ de Pratalia IV. Marabutinos. Ecclesia S. Crucis de monte Sion duos Marabutinos. Monasterium de Ispida unum Marabutinum; nummos hos quotannis Romam mittebant. Hinc ergo rursus est quæstio, num quos ea Patavinorum Sacraria seu Byzantios, seu Marabutinos ævo duodecimo dabant, undecimo quoque darent. Causa quærendi est, quod pensiones publicæ stabiles sunt, nec privatis similes; at sacræ sunt

funt etiam firmiores. Quare centenaria earum præscriptio non frustra præsumitur. Id autem nec repugnat ex parte nummorum quibus ea fieret solutio. Nam *duo millia Bisancios auri* vides anno *Millesimo septuagesimo nono, pridie nonas decembris, indictione tercia*. Sic *Marabotinorum* mentio est anno *MLXXVI*. quorum *septeni uncia m conflarent*. Chartas Dissertat. XXVIII. Muratorius exhibet. Hi ergo pensionibus ea quoque ætate solvendis faciles erant. Rursus id non repugnat ex parte Cœnobiorum quæ pensiones ipsas solverent. Nam Carrariense vel anno 1068. nomen habet.

Anno ab incarnatione D. N. J. X. millesimo sexagesimo octavo. sexto die mensis augusti, indicione sexta. Monasterio beatissimi S. Steffani, qui est constructo in loco & fundo Carraria. — Tabulas obtulit Ubertinus Papafava Marchio; easque reliquumque tabularium in lares meos intulit. Asceterium Pratallæ nostri conditum putant anno MLXXX. Nec iis desunt inde quædam memoriolæ, quas in eo chartophylacio vidi, non quidem authenticæ, sed nec improbabiles. Hoc autem ex autographis est *millesimo centesimo septimo decimo indicione decima* &c. in eo memoratur *Abat de Pradalla*; notarius *Ugo* chartulam fecit. Hic sumus adhuc non procul ab ævo quod versamus undecimo. Sequitur Ispidæ Monasterium, quod est aliis vectigalibus additum. Ex eo Cynthii libello revocatur ad hoc fæculum; nec a superiore dejicitur. Ei quidem pauciores ætates adscribere potes: at etiam plures. Hoc autem ipse faciam. Ex adverso quippe nihil est. Ultima ex eo codice est *Ecclesia S. Crucis de monte Sion*. In eam præjudicaverunt, qui nomina hæc locorum, velut mons Sion & alia transmarinis æqua vocabulis, apud nos orta denique putant, ex quo Crucesignatorum gens Asiæ Palestinæque spolia ac titulos in occidentem transtulit. Audi Maffejum Veron. Ill. parte III. cap. I. latine sic redditum.
„ Nec silendum, inquit, quæ proximæ Vero-
„ næ pars insidet monti ferre quædam nomina
„ locorum quæ Jerosolymis adjacent. Ea sunt
„ Valdonica quæ vallis Dominica; Calvarium
„ qui S. Rochi mons est; & clausa modo mæ-
„ nibus hinc Nazaret, inde Bethlehem. Di-
„ ctus & Oliveti mons ubi cœnobium Trini-
„ tatis est. Hæc nostri induxere Cives ab Je-
„ rosolymiticis bellis in patriam reduces. Has
„ sedes iis admodum similes videbant, ipsas
„ eodem vocabulo notabant. „ Hæc ille non sine aliqua veri specie. Sed mihi ex autographis Canonicorum charta est quæ negotium expedit. Totam describere placuit, ut certum sit legentibus inde judicium. Quæ lacunis hiant vetustas eluit. Usitatas quoque tabellionum nænias omisi. Cætera sic habent.

„ In nomine domini Dei & Salvatori nostri
„ Jhesu Xpisti. Enricus Secundo dei gracia
„ Inperator Abgustus. Anno inperii eius Deo
„ propicio ic in Italia anno quarto; septimo
„ die mens . . . . indicione tercia. Eccle-
„ sie & Canonice Sancte Marie Patavensis Ec-
„ clesié, que est constructa in . . . . . vitate
„ Patavi Ego Vito presbytero qui profeso sum
„ ex nacionem meam leiem vivere romana,
„ offertor & donator ipsius Ecclesie Sancte
„ Marie presens presentibus dixit. Quisquis
„ (&c.) Ideoque ego iam dicto Viro presbi-
„ tero dono & ofero in eadem Canonice San-
„ cte Marie it est pecia una de terra aratoria
„ . . . . . quam abere viso sum infra comitato
„ Patavensis & infra fine de civitate Patavi &
„ in loco & fundo Mezana; & est pecia ipsa
„ de terra aratoria . . . . . . uno latere iure
„ ipsius Sancte Marie abente, & de alio late-
„ re ingreso . . . . . . nostris consortes sabente,
„ & de alio capite via plubica percurrente
„ (&c.) Hanc enim cartulam ofersionis me
„ painam Johannes notarius tradidit & scribe-
„ re rogavit, in qua subter confirma testibus-
„ que obtulit at roborandam. Actum in Mon-
„ te Oliveto feliciter; Signum † † † manibus
„ Bonoomo, & Amedeo, & Bernardo roma-
„ ni testes. Signum † † manibus Paulo, &
„ Zorzo testes. Ego Johannes notarius scri-
„ ptor uius cartule ofersionis postradicta con-
„ plevit. „ Jam constat eos Crucesignatorum reditus ævo tantum duodecimo factos. Hæc autem charta non dubium quin anno ML. respondeat. Ea ergo non expectavit ovantes ab oriente milites, ut *Oliveto Monti* nomen imponerent. Hinc antelati systhematis excisa compages. Exemplo hoc reliqua apud nos loca Palestinis aucta vocabulis alios aliosque sibi quam qui putantur auctores adstruent. Age nunc *Ecclesia S. Crucis de monte Sion*, quæ causa differendi fuit. At ea ex dictis confecta res. Ao itaque, ut *Olivetus* apud nostros ea ætate *Mons* erat, haberi potuisse *Montem* quoque *Sion* eique additam *S. Crucis* ædem, quæ Carrariensi Pratalliensi atque Ispidensi juncta cœnobiis eos aut Bizantios aut Marabotinos annuam Romæ pensionem, sicut ævo duodecimo, sic & undecimo persolveret. Ac demum juvit huc omnes congessisse pecunias, quarum temporibus iis apud nos rara mentio levisque suspicio est, & tamen aliqua est. Inde Vero-nen-

nensem retractamus ac Venetam; quæ, quoniam loco, frequentia potiores erant.

CAPUT IV.

De nummis Veronensibus ac Venetis ab anno 1080. *ad* 1128.

NUmos Verona Venetiisque Patavium transtuli. Dehinc anno mill. septuag. nono coævos exhibui. Nunc utrosque jungam, simul eorum velut ætates exequar. Ætas prima est ab anno millesimo octuagesimo ad millesimum cent. vigesimum octavum: quo spatio tabulas pecunia Veronense triginta plus habeo, Veneta tres. Omnes e Canonicorum scriniis. Harum prima notatur. *Mill. cent. vigesf. quarto*. Data *vigo novo* Saccensium finibus. Altera *M. C. XXVI.* Tertia *mill. cent. XX. octavo* scriptae *Patavii*. Moneta Veronensium est anno *millesimo octuagesimo nono*. Actum *infra* (S. Stephani) *monesterio*. Secunda *M. C. XX. quarto. XIIII. dies mad. indicione secunda. In claustro Canonice beate Marie de Padua*. Demum *millesimo cent. vigesimo quinto, mensis Julii die decima, indicione tercia ---- Patavii in claustro S. Marie*. Prima ex archetypo S. Stephani, altera ex authentico, tertia ex autographo Pratalienfis archivi. Reliquas exerere non est opus. Itaque pecunia Veronensis erat frequentior usui Patavinorum. De pondere sic habe. Primum Venetos ex argento fuisse nummos. Innui chartam *M. C. XXVI. X. die octubris indicione quarta*. Nunc addo in ea laudari *solidos quatuor & medium denarii monete Venecie de qualicumque moneta albulorum cucurrerit per hanc patriam*. Legis albulos, intelligis argenteos. His quadrupli Veronenses erant: ex altera quam censui pagina Canonicorum; summa cujus est: Dadolus venetas libras viginti septem fœneratus erat Natigerio. Hic contra fecit ei Syngrapham quasi massariciam venderet; ut, si Natigerius datam pecuniam cum fœnore solveret, ei Dadolus chartam remitteret. Sin autem, sibi retineret. Fœnus erat denariorum sex in mensem pro singulis libris. Hæc Julio mense. Tum Septembri. Dadolus eodem fœnore libras Veronenses quatuor & solidos tres Natigerio dedit, ut is æque redderet aut libras quatuor & solidos tres Veronensium, vel sexdecim libras Venetiarum. Nunc ex autographo.

„ Testes Lenizo de Gafarello. Arenge-
„ tio. Albericus de Maraldo. Johannes de
„ Pivota. Merze menuda. M. C. XXIIII.
„ quartox die intrante mense Julii. indicione
„ secunda. Fecit Natigerius da vigo novo
„ cartula vendicionis sub dupla defensione in
„ manu Dadolo de Pre Litardo nominative de
„ masaricia una de terra iuris suis que iacet
„ in villa vigo novo & in eis finibus iusta,
„ que est recta per predicto Natigerio cum
„ capulo & pasculo, & cum omni iure a
„ predicta masaricia pertinentibus (&c.).
„ Hec cartula vendicionis pignus sit posita per
„ precium libras XXVII. Veneciarum monete.
„ terminum de hinc ad ano novum
„ proxime venientem. Promissionis fecit
„ inter se uni alter, quod si predicto Na-
„ tigerius vel suos heredes fecit sanacionem de
„ suprascripti denarii libre XXVII. Venecia-
„ rum cum proficuo per libras in mensem de-
„ nariorum sex a Dadolo, vel a suos heredes
„ de hinc a festa de ano novo proxime ve-
„ niente vel ad anno expletos, reddere debet
„ Dadolo vel a suos heredes ista cartule rasa
„ & incisa sub pena duplo. Et si predicto
„ Natigero vel suos heredes non fecit sanacio-
„ nem de suprascripti denarii libras XXVII.
„ Veneciarum cum proficuo per libras in
„ mense denariorum sex a Dadolo vel a suos
„ heredes de hinc ac statutum terminum qua-
„ liter legitur, deinde in antea ista cartula
„ vendicionis firma & stabile permaneat sub
„ pe a dupli ...... abere debet launichild ca-
„ pello. Et pacti sunt quod denarii dispendi-
„ biles sub estimacione boni viri acipere debet
„ quando sanacionem facit. Ego Johannes no-
„ tarius rogatus scripsi. Et postea alia vice
„ in media mense Septembris dedit Dadolo
„ libras IIII. Veronenses & solidos III. a
„ Natigero. de hinc a sex menses expletis
„ cum proficuo per libras in mense denario-
„ rum sex: & ipse Natigerius investivit Da-
„ dolo de omnibus iuriis suis immobilibus
„ quam ab . . . Et si in capite de sex menses
„ predicto Natigero vel suos heredes fecit sa-
„ nacionem de libras IIII. & solidos III. Ve-
„ ronenses, vel sedecim libras Veneciarum,
„ cum proficuo per libras in mense denarii
„ VI. accipere debet Dadolo sine proficua.
„ Sic pacti sunt „, Exscripsi schedam barbarie scatentem ac tricis, dii boni! quo tædio. Sed hæc horum studiorum infelicitas, quam compensat ex abdito ducta veritas. In ea exigi vides aut libras IIII. & solidos III. Veronenses, aut sedecim libras Veneciarum. Si libris Veronensibus addas solidos tres, erunt quadruplæ Venetis.

Aquilejense monumentum est e tabulario Forijulii, quo Bergomensis Episcopus *argenteos denarios bonos Mediolanenses solum quinque aut de Venetia solum decem* quotannis remittere iussus est. Illud vulgavit supra Bernardus de Rubeis, annoque nongentesimo septuag. secundo locavit ac dixit autographum. Lege itaque autographorum puto scripsisse notarium non *pro singulis locis & vocabulis*, ut in edito est, sed *per singulis locis*: non *persolvere ei inde debet*, sed *persolvere exinde debet*: non *dari ipsi denarium*, *sed dati ipsi denarium*: non *per juramentum inter se posuerunt*, sed *penam vero inter se posuerunt*: non *ejusdem Ottoni filio & similiter Imperator*, sed *& item Ottoni filio ejus similiter Imperator*: non *mense Julii in die quintadecima*, sed *indicione quintadecima*: non *Rambaldus Comes suus*, sed *Rambaldus Comes subscripsi*. Quæ quidem & alia virum maioribus inhiantem præterire decuit. Mihi dum minutiora persequor, hæc etiam momento sunt.

Igitur anno nongentesimo septuag. secundo denarii quinque Mediolanenses erant Veneti decem. Rursus anno millesimo cent. vigesimo quarto Veronenses libræ quatuor erant Venetæ sexdecim. Quare, nisi quid ævo mutatum est, ut Mediolanenses nummi dupli Venetis, sic Veronenses dupli Mediolanensibus erant. Hi quippe dupli Venetis, ii fere quadrupli. Princeps ergo Veronensium pondus est, deinde Mediolanensium, denique Venetorum.

Nunc ipsa nummorum spectanda vis ex archetypis Canonicorum chartis „ millesimo nonogesimo sexto. nono Kal. aprilis, indicione „ quarta. Constat me Andrea filius quondam „ Dominico de Elena, qui professu sum ex „ nacione mea lege vivere romana, accepisse „ sicuti & in presencia testium accepi a te „ Alberto clerico filius cuiusdam Johannis de „ Raimberto inter argentum & alia re valente „ solidos decem denariorum Veronensium „ finitum precium sicut inter nobis convenit „ pro pecia una de terra aratoria cum vite „ super se abente, quod sunt ordines quinque „ iuris mei quam abere & possidere visu sum „ in comitatu Patavino foris civitate Padua, „ in loco qui vocatur Martinese. coeret &c. „ Actum in monasterio sancte Justine „ ---- Terra bene culta frugumque ferax & ordines quinque vitium solidis decem Veronensibus empta sunt, ac proinde quadraginta ferme Venetis. Anno quoque *millesimo C. sexto*, *secundo die intrante mense septembris*, *indicione quartadecima* --- *quinque ordines de vinea* prostant *in comitatu Patavino* rursus *ad locum qui vocatur martinise*. Vel iidem vel proximi superioribus erant ut ex lectione chartarum patet. Pretium *inter argentum & aliam rem valentem solidos* inde *viginti Veronensis monete* numerant. Actum *in suburbio civitatis Padue*. Veronenses antea denos, hic autem vicenos adhibent in ordines vinearum quinos. Aut hos auctos, aut eos imminutos intelligas. Illud pronius. Anno deinde „ ab incarnacio„ ne D. N. J. X. millesimo. C. octavo, duo„ decimo calendas mensis aprilis, indicione „ quintadecima. Constat me Dominicus filius „ quondam Fusco qui professus sum lege vive„ re Langobardorum, accepisse sicuti & in „ presencia testium accepi ad te Inricus, qui „ dicitur Judex, inter argentum & aliam rem „ valentem libras quinque & solidos septem „ denarios Veronensis monete finito precio „ sicut inter nobis convenit, pro omnibus „ cuntis casis & rebus inmobilibus iuris mei, „ qui supra Dominico, de quantum ego abe„ re & possidere visus sum & mihi pertinet „ infra fine Sacisica & in villa que dicitur „ Silba boluni tam infra ipsa villa quamque „ & deforis & in eis finibus. --- Actum „ in villa Silbaboluni. Signum manus „ &c. Ego Johannes notarius scriptor hu„ jus cartule vendicionis postradita com„ plevi. „

Anno millesimo C. octavo, die XXI. mense Martio prima fluebat indictio? Cur hæc quintadecima est? Alia mihi charta est. Anno *Millesimo C. octavo undecimo die intrante mensis genuarii, indicione quintadecima ---- Johannes notarius*. Alia quoque *Millesimo. C. octavo septimo die intrante mense mad. indicione prima --- Johannes notarius*. Omnes eodem Johanne notario ductæ parem stylum præferunt. Indictiones autem dispares sunt. Nec annus aut communis aut Pisanus aut Florentinus, aut alii; nec indictiones undecumque cœptæ repugnantiam tollunt. Ergo chartas pseudigraphas? Ita Germonius. Alii parcius existimant. Hæc autem quam recolo non parvas res versat. Actum *de omnibus* & *cunctis casis & rebus immobilibus intra villam* ac *deforis*. Omnia quæ Dominicus eo loco possidet emptori precio finito cessit. Quanti vero? Quinque libris & solidis septem Veronensibus, hoc est, viginti circiter Venetis. Age nunc domos terras & vineas æstima, pretium quo nunc constarent inquiras; hinc quæ nummorum seu Veronensium

sium seu Venetorum vis apud Patavinos esset, ex parte cognosces.

CAPUT V.

De iisdem ab 1128. ad 1173. rursus a 1173. ad 1221.

ALtera pecuniis iis ætas statuitur apud nos ab anno millesimo centesimo vigesimo octavo, ad millesimum centesimum septuagesimum tertium. Quo spatio Veronensis ubique tenet, Veneta auspiam est. Cur sic refrixerit ignoro, nec conjecturas agam. Cavacio quoque parcam, qui Veronensem per hos annos abigit, Venetæ soli dat locum. *Velut*, inquit, *ex tabulis late constat*. Jam longe contrarium constat ex tabulis. Sed auctores hos persequi nihil est. Claudatur hæc ætas monumentorum copia cæteris impar, annorum vertigine par.

Tertia succedit ab anno millesimo centesimo septuagesimo tertio ad millef. ducentesimum vigesimum primum. Tunc moneta Venetorum postliminio rediit, agentibus chartis duabus autentica e Cœnobio S. Augustini autographa e parthenone S. Petri.

„ Anno domini M. C. LXXIII. indictione „ VI. die II. exeunte marcio. Constat me „ quondam Gumbertum de Aldino accepisse „ a te Ugolino de Aldegerio, octuaginta „ quinque libras denariorum Venetorum fini- „ to precio --- pro pecia una de terra arato- „ ria iuris mei que jacet in confinio Padue in „ loco ubi dicitur contra. Coheret --- Actum „ in Padua.

Vides hic octuaginta quinque denariorum Venetorum libras. In altera leges XX. denariorum Venetorum solidos.

„ Anno M. C. LXXIIII. Indic. VII. die „ XI. exeunte octubri. Aquilina Dei gratia „ monasterii S. Petri Abbatissa per consensum „ & voluntatem sororum suarum investivit „ Otonellum de tribus petiis de terra, qua- „ rum una est --- dando pro renovatione so- „ lidos XX. denariorum Venetorum. „

Heinc autem nova pecuniæ Veronensis & Venetæ facies. Aut crevit hæc, aut illa decrevit; aut hæc progrediens, ea digrediens ultimo concurrerunt. Id ut ordine peragam, rursus earum scrutabor usum, pondus, ac vim. Quoad usum sic habe. Charta mihi autographa est e tabulario Canonicorum scripta *M. C. LXXXVII. indict. V. die ultimo exeunte octobris*. Ea solvendos refert *denarios VI. Veronensium vel Venetorum concurrentium*. Idque statutum *Padue*. Rursus ibidem membranæ sunt anno 1192. 1194. 1213. 1221. vel aliis, in quibus eadem est pactio *denariorum Venetorum vel Veronensium melius & plus concurrentium tempore solutionis*. Ex iis probatur anceps utriusque pecuniæ sors, alternante vel consuetudine populi vel sanctione Principis.

Additur anno „ M. C. LXXXXIIII. ind. „ XII. die VI. exeunte septembris --- red- „ dendo, *inquit*, annuatim duos denarios „ Veneciarum, vel Verone, vel alterius „ monete sicut curreret tantundem valen- „ tis.

Hic locus in ea urbe novæ pecuniæ fit. Idque cumulatius e chartario Prataliense. „ M. C. LXXXVIIII. indictione VII. die „ IIII. exeunte Januario. Reddere autem de- „ bet --- XXV. libras Veronensium aut Ve- „ netorum tempore solutionis melius com- „ muniter in Padua currentium, vel alterius „ currentis monete, que non sit melior „ predictarum ultra XXIIII. denarios per li- „ bram. „

Una ex iis monetis erat *Imperialium*, de qua postmodum. Ceteræ silentur. Eæ autem duæ pariter ibant, annumque mill. ducent. vigesim. primum semper æquato pede tenebant. Habe chartam e tabulario Sanct Petri.

„ In nomine Domini Dei eterni. Anno „ nativitatis eiusdem millesimo ducentesimo „ vigesimo primo, indictione nona, die „ sextodecimo marcii --- Domina Maria Dei „ gratia monasterii S. Petri Abbatissa --- ad „ libellum ad renovandum per unumquemque „ vigesimum nonum annum, dando pro qua- „ libet renovatione predicte Abbatisse vel eius „ succetrici solidos quatuor denariorum Ve- „ netorum, vel Veronensium plus curen- „ cium, ad nemus de salicibus plantandum „ investivit pascalem --- Actum in Padua in „ predicto monasterio. Testes (&c) Ego „ Asinellus sacri palatii notarius interfui, & „ eorum iussu hoc scripsi. „

Is usus apud nos utriusque monetæ. De pondere sic erat ex archetypis Canonicorum.

„ M. CC. III. indictione VI. die III. intran- „ te novembris. Padue in episcopali came- „ ra --- promiserunt solvere --- VI. libras „ denariorum Veneciarum, videlicet XL. „ solidos ad forum S. Justine. & XL. ad „ mercatum S. Prosdocimi. & XL. ad fo- „ rum

„ rum S. Viti . ea ratione &c. „

Legimus hic, ut in aliis, & libras & solidos & denarios. Libra constabat solidis, solidi denariis. Ex hac charta libram solidi viginti pendebant. Item e chartario S. Stephani.

„ M. C. octuagesimo septimo indictione V. „ die X exeunte madio. Debet dare tres li- „ bras; scilicet XX solidos per totum ma- „ dium. & XL. solidos ad Kalendas augusti. „ Actum in Padua. „

Solidi duodecim nummis erant:

„ Anno a nativitate Domini millesimo „ centesimo LXXXI. indictione XIIII. die „ tercio exeunte Januario. Cum lis & con- „ troversia esset inter domnum Albertum Ab- „ batem S. Marie de Pratalia pro ecclesiis „ quas habet in Carturio, videlicet S. Petri „ & S. Nicholai; & Archipresbiterum Al- „ bertum de Carturio super multis capitulis, „ inter alia statutum est. „ Et persolvere de- „ bent Capelle prenominate omni anno pre- „ dicto Archipresbitero & plebi pro obedien- „ tia Episcopi tres solidos & dimidium, sci- „ licet. XXI nummum in temporalibus ma- „ dii. & XXI. in temporalibus nativitatis. „ ex archivo Prataliæ.

Dixi nummos, ut voces archetypi redderem; non enim alios a denariis. Lege chartas duas, alteram,

„ Millesimo centesimo LXXVIII. indictio- „ ne XII. XVII. Kalendas Januarii ---- Odolri- „ cus filius quondam Rebellori denarios Ve- „ ronenses libras C. & V. ab Aicardino filio „ quondam Stephani de Millo se accepisse „ professus est „ pro manso uno de terra ---- in „ comitatu Vicentino in villa Lugo & in eius „ finibus. „ Alteram „ millesimo centesimo „ octuagesimo indicione terciadecima, die „ VI. intrante aprili ---- Cum domina Wili- „ birc Dei gratia Monasterii S. Stephani de „ Padua venerabilis Abbatissa profiteretur se „ mandasse Aicardino de Vicentia filio quon- „ dam Stephani de Millo ut mansum unum in „ Lugo -- - emeret ---- centum & V. libris de „ nummis. „

Eadem utrinque emptio est. Utrobique pretium par. Uno loco qui denarii vocantur, alio nummi sunt. Hoc eos unum atque idem fuisse probat. Id & Ducangius in Glossario. Pariter ii *menutorum* vocabulo stabant, ex archivo Canonicorum. *millesimo ducentesimo, octavo decimo, indictione sexta, die quinto intrante madio ---- Dedit denarios decem & octo Venetorum menutorum, quia consueverat solvere dictos denarios*. Muratorius ad chartam 958. quæ refert *argentum denarios bonos libras sexaginta habentes ducenti quadraginta denarii libra*, dubitavit num tunc libram constituerent „ aut „ decem solidi qui e denariis XXIIII. singuli „ constabant, aut ex solidis viginti quorum „ singuli denarios XII. æquabant. „ Dissertat. XXVIII. Tom. II. Momenta chartarum, quæ dedimus, alteri sententiæ pondus addunt, priorem elevant.

Superest ipsa nummorum vis. Vidi terræ campos qui valerent libras Veronenses duas, & qui valerent quinque Venetas libras; item qui libris octo constarent, qui novem, sexdecim, viginti, vigintiquinque. Chartas ad annos 1174. 1175. 1185. 1187. 1190. 1207. de tabulariis Canonicorum, S. Stephani, S. Agathæ, S. Justinæ legitimas habeo; plurimas sileo. Sed ex autographis apud Canonicos: Anno *Mill. C. nonag. secundo. indictione X. die II. intrante octubre*. Speronella multiplex opum ac maritorum femina testamentum fecit. *Reliquit libras L. denariorum pro mille missis cantandis*. hoc primum.

„ Mill. C. nonagesimo II. indictione X. die „ octavo exeunte aprili ---- Dominus Gous in- „ vestivit Pasqualem de Malfato de Savonaria „ de XV. campis de terra cum decima iacen- „ tibus in confinio Savonarie. „ Debuit autem „ dictus Pasquale de Malfato prefato „ domino Goho pro predicto feudo retinere „ equum unum bonum & utilem valentem „ usque ad precium XXV. librarum, cum „ bona sella & reatu bono. „

Rursus anno „ Mill. C. nonagesimo nono „ indictione secunda, die primo novembris „ Padue ---- Gerardus Dei gratia Episcopus „ ---- investivit Henrighetum ---- de molendi- „ no uno posito in Tercola ---- „ Debuit autem Henrigetus ---- „ tenere annuatim ma- „ zale I. domino Episcopo. & pro pastura „ illius ---- de predicto surgo quinque modia, „ & IIII. staria. & pro empcione unius tem- „ poralis debet tenere in se XVI. solidos quos „ solitus erat solvere pro affecto dicti molen- „ dini, & X. solidos quos Johannes de Ale- „ xio solvere tenetur. „

Anno præterea „ M. CC. XI. indictione „ XIIII. die VIIII. intrante aprilis. Wera „ de Maria Rubea de Abano confessus fuit se „ emisse & tradidisse vacam unam cum uno „ manzo & unam vitulam pro XIII. libris, „ & solidis V. denariorum Venetorum ab „ Oto-

„ Otolino del Peta de Sermedaula. Unde „ ipse vvera promisit eidem Otonelo XIII. „ libras, & solidos V. denariorum Veneto„ rum.

Quo pariter anno *Mill. ducentesimo undecimo*, *indictione XIIII. die XII. exeunte decembris* .... *Dominus Ato de Pagano Potestas Padue* .... *penam pro vite & arbore fructifera incisa vel extirpata solidos XX. constituit*. Hæc ea ætate rerum pretia nummorumque vis. Cantandæ Missæ stipendium solidus unus est; arborem vitemque frugiferam viginti solidis æstimant; equum militarem XXV. libris, bovem tauro vituloque sociam XIII. libris & quinque solidis, aprum solidis viginti sex emunt. Nec incuriosum est quod,

Anno domini mill. cent. LXXXVIII. indictione sexta, die XIII. intrante novembris, erat certamen *inter dominum Ubertinum Padue Canonicum* .... *& Richeldam de Bajamonte matrem Rainerii Rubei super hoc, quod jam dictus Ubertinus petebat ab ea VI. libras IIII. solidis minus, quod dicebat ipsam quemdam fregisse libellum: petebat etiam X. solidos pro pasto vindemie quem ipsa noluit dare sibi* .... *a servientibus sicuti debebat*, (&c.) Quid hic autem Vindemiæ pastus? Id quoque notandum est. *Anno Domini M. CC. quinto indictione octava. die VIIII. exeunte Januario* pariter *actum contra Bavosum & Pome fratres* & alios, ut ipsi *tempore vindemiarum procurare deberent scutiferos & equitaturas Paduanorum Canonicorum, quando Canonicis Padue dant pastum vindemie*: firmatumque, ut *qui debent dare pastum vindemie duobus dominis, dent etiam pastum vindemie duobus scutiferis suis & quattuor equis; & qui debent dare pastum vindemie uni domino, dent etiam pastum vindemie uni suo scutifero & duobus equis*. Anno deinde *M. CC. VIII. indictione XI. die penultimo januarii* occasione alterius querelæ contra *Petrum de Galzegnano*, definitum est quid esset ea procuratio exhibenda famulitio Canonicorum; nempe ut darent *fenum & annonam equis Canonicorum & eorum servientum, quando sunt in Galzegnano in vindemia & pasto vindemie, quando dant ipsis Canonicis & servientibus pastum vindemie*. Tunc ergo vindemie pastus erat convivium tempore vindemiæ paratum Canonicis. Hos autem sui comites ac scutiferi stipabant; iis etiam extruendæ dapes. Aderat equorum cohors; & his annonam fœnumque præstabant. Charta quam tractamus, post vocem *sibi*, quæ Canonicum arguit, exhibet hiatum; mox aliud vocabulum *servientibus*. Ergo famuli plures erant; atque adeo ex altera quoque charta, Domini plures. His autem suisque scutiferis & omnium equis dandum solemne prandium quanti valebat? Decem solidis. Quæ dixi communia sunt utrique monetæ. Nam

„ Anno Domini M. C. LXXVIIII. in„ dicione XII. die XIIII. exeunte octu„ bris. In presencia testium quorum no„ mina dicentur inferius. Presbiter Al„ drevandus Sancti Bartholomei, Henri„ getus de Corozana, Saketus & Ugoli„ nus de Berengarda masarii Sancti Bar„ tholomei pro hedificatione ipsius Eccle„ sie, & per parabolam domini Gerardi „ Dei gratia Paduani Episcopi, & per „ parabolam tocius vicinitatis, ut ipsi di„ cebant, investiverunt dominum Balcum „ Paduanum Canonicum de pecia una de „ terra que iacet in cultura Sancte Ma„ rie de Terradura. cui coeret ab uno „ latere Octo Judex, ab alio Wido pla„ nus, ab uno capite via publica. ab „ alio .... Et hoc fecerunt ipsi pro XXV. „ solidis denariorum Veronensium vel Ve„ netorum quos ipsi fuerunt confessi se „ accepisse ab eo. Testes interfuerunt Ro„ bertus serviens presbyteri Allexii. Pe„ trus bonus filius Vicentine. Actum in „ Padua in camera predicti domini Al„ bi. (Nam qui supra Balcus, is erat Blancus in aliis passim laudatus autographis; hic autem dicitur Albus eodem sensu). „ Ego magister Albertinus sacri palatii no„ tarius interfui & eorum jussu scripsi. „ Notanda sunt: *Hoc fecerunt pro XXV. solidis denariorum Veronensium, vel Venetorum quos ipsi fuerunt confessi se accepisse*. Solidos Veronenses, ac Venetos pariter habent, ut utrinque mistos, eademque prorsus incude calentes: ut ex iis omnibus eorum constet par usus, idem pondus, æqua vis.

CAPUT VI.

De pluribus Pecuniis Seculo XIII. Patavium accitis.

POst hæc auctæ mihi documentorum strues; addita sequioris æræ tabularia: simul editi Scriptores horum secutorumque temporum memorabilia ferunt. Ibi pecunia Veronensis ad summum decies, Veneta semper est: alias aliæ nostrorum tabulæ produnt. De quibus aliqua quæ Doctis superaverunt adnoto.

Primum memorabitur a me *Statutorum* codex, quem præfert e suis tabulariis commune Patavinorum. Membranaceus est magnique precii magnæque molis, & habet quadringentos & quadraginta circiter annos. Hinc exscribebam populi Patavini decretum, quo *monetis Venetis grossis* & grossis *Veronensibus* ac *Tridentinis* anno *millesimo ducentesimo septuagesimo quarto* dant locum. Post etiam *denariis parvis* utique *Veronensibus* ac *Venetis*. Quibus exceptis *omnes aliæ monetæ forbanniantur*, inquiunt, *de Padua & Paduano districtu*. Pariter addunt; *Et denarii Veneti grossi accipiantur & expendantur pro denariis viginti octo parvis pro uno, secundum quod expenduntur Venetiis*. Ipsum vero decretum nos hoc passim capite distrahet. Nam si, dum Venetos & Veronenses ac Tridentinos admittunt, alios facessere jubent, hos ergo pariter habuere nummos, in quos hoc anno statuerent. Utique habuerant, ex eodem codice lib. III. rubric. XIV. *Potestate domino Laurentio Teopolo. millesimo ducentesimo sexagesimo quinto. Statuimus quod aurifices & quilibet alii non debeant laborare aurum quod sit deterius auro de Tarinis, & argentum quod sit deterius argento de Sterlinis*. Ergo Tarinos, ergo & Sterlinos habuerant. Et quidem Tarenos ex auro, Sterlinos ex argento novimus ex aliis memoriis apud Muratorium, & Cangium. Vide *statutum mss. aurificum Parisiensium* quod ex Cangio habes. *Nul orfevre ne peut ouvrer à Paris d'argent, que il ne soit aussi bons, comme esterlins, ou meilleurs*. Eadem apud Patavinos erat de Sterlinis exceptio. Rursus ante decretum hoc nummos habebant & *imperialium*, de quibus anno MCLXXVIII. die XV. junii mentio est *apud villam quæ vocatur Solecino. Sub pena*, inquiunt nostri, *centum librarum imperialium*, Charta prostat inter *antiquitat. Estenses*. Et melius ex libello Rodolfini de Concadalbero qui res Elicæ de Baone curabat anno M. C. X C. Quæ lacunis hiant ætate putrent. Autographa vero chartula est e Canonicorum scriniis. *Ego Rodolfinus de concadalbaro ---- dedi decem libras pro una pelle pro domina mea Elice ---- Similiter ipsamet dedi a .... tres soldos imperialium .... similiter ..... imperialium in subtellaribus sue camerarie. & similiter in aliis vice dedi ipsamet VIII. imperialium ..... alia parte dedi Bonzolino V. solidos Venetorum --- uno pelicione domine mee Elice VII. libras & XV.... imperialium*. Quater imperialium repetita solutio pecuniam vulgo tritam præfert. Alexander autem PP. quartus an. MCCLVI. *Fratribus ordinis minorum Paduanis* id annuit, ut *de usuris rapinis & aliis ---- usque ad ducentas libras imperialium recipere* valerent. *Dat. Anagnie III. Kal. augusti; pontificatus anno secundo*. Quod quidem ex archetypo est, ipsum totumque chartarium habui ex cœnobio quod est ad oraculum D. Antonii. Imperiales erant fere sextupli Venetis h. e. Imperiales quingentæ quinquag. reddebant duo mille libras & octingentas & octuag septem Venetas, ex archetypo Canonicorum. „ Millesimo ducentesimo vicesimo „ secundo indictione decima die undecimo „ exeunte februario. Padue in episcopali ca„ mera. Dominus Albertus prior de monte „ Montissilicis confessus fuit se accepisse a do„ mino Jordano dei gratia Paduano episcopo duo „ millia & octingentas & octuaginta septem „ libras & dimidiam denariorum Venetorum „ in denariis Venetis parvis & crassis, tracta „ ratione pro quingentis & quinquaginta li„ bris imperialibus. „ Hæc ante decretum quod erat anno MCCLXXIV. Quid postea? Patavinos haud dicto stetisse comperio. Nam lib. I. rubric. III. quæ pariter e volumine *statutorum* est, non eo quidem vetustiore, sed novo, quod anno MCCCCXX. conditum, quod membranaceum, quod etiam publicis inest cancellis, hæc adnotant. *Potestate domno Guidone de Robertis M. CC. LXXVI. Quilibet de consilio teneatur*. &c. *Et qui contrafecerit solvat pro banno pro quolibet vice unum aquilinum*. Ita S. C. biennio rescissum est. At quid Aquilini? dictos ab aquilæ signo facile conjicies. Erant viginti bagatinis *millesi. ducent. nonagesimo secundo indictione quinta die quinto mensis augusti ---- duodecim libras & octo solidos aquilinorum argenti. viginti bagatinos*

tinos pro uno computatis . *& quadraginta libras tres solidos & decem denariorum bagatinorum* . Bagatini scilicet alii ex parvis, alii erant ex grossis, & *millesimo ducentesimo nonagesimo tercio indictione sexta die XXIII. ianuarii Padue*; memorant *decem milia quinquaginta sex, quatuor solidos , & quinque denarios bagatinorum parvorum* . Sed aquilini licet argentei tamen anno MCCXCI. sextupli quartoque plus erant imperialibus ipsis , quos vidimus antea pene sextuplos Venetis . *Sex imperialibus & quarto pro aquilino quolibet computatis* , ita ex Syngrapha, quæ primigenia est apud Canonicos , ut aliæ quoque tres . Hanc damus ex integro .

„ Millesf. ducentesimo nonagesimo primo „ indict. quarta , die XV. mensis octubris . „ Gaddinus Sclate de Florencia de Pulicum , „ & Rimbertinorum , & Justus Forensis de „ Pistorio de Clarentum societatibus procura- „ tores & nuncii speciales a venerabile patre „ domino Bernardo dei gratia Paduano epis- „ copo executore & generali collectore deci- „ me pro negotio regni Sicilie concesse in „ Lombardie partibus „ acceperunt „ mille „ septingentas quadraginta quinque libras , „ decem & septem solidos & medium dena- „ riorum imperialium Mediolanensium ; cen- „ tum quadraginta sex florenos auri boni & „ recti ponderis , triginta duas libras tres „ solidos & octo denarios Turonensium gros- „ sorum argenti , triginta duas libras tresde- „ cim solidos & quinque denarios Venetorum „ grossorum argenti , & triginta novem libras „ decem solidos quatuor denarios & medium „ aquilinorum grossorum argenti , sex impe- „ rialibus & quarto pro aquilino quolibet „ computatis , & quingentas libras ianuino- „ rum de pecunia per dictum dominum epi- „ scopum recepta in predictis partibus occa- „ sione decime predicte . Actum Janue in „ claustro S. Marie de vineis . „ Tres adhuc subolescunt nummorum species Floreni , Turonenses , ac Janui ni , præter Aquilinos , Imperiales , ac Venetos . Habebant etiam quos vocabant *rogatos* . & *millesf. duc. nonagesimo quarto , indict. septima die secundo mense januario* . *Franchenus* &c. recepit *ab episcopo Bernardo sexdecim libras & tres solidos venetorum grossorum boni argenti , & viginti rogatos parvos de pecunia per eundem dominum episcopum collecta* . *Actum in Padua* . Pariter in eo tabulario . Præterea vidi nummos Astenses , item Ducatos , & alios hoc ævo Patavinorum manibus actos . Ut inde colligas, nihil illud valuisse decretum , quo pecuniis his omnibus anno MCCLXXIV. renunciatum est .

Eam modo decreti formam retento . Venetos grossos , Veronenses , Tridentinos amant . Parvos etiam , sed Veronenses ac Venetos . De Tridentinis silent . Hos ergo materia deteriores arguas , quos proinde rejicerent , aut aliis de causis. Aiunt de Venetis grossis , ut *expendantur pro denariis viginti octo parvis pro uno , secundum quod expenduntur Venetiis* . Ergo quid est quod Dandulus anno MCXCIII. laudat *argenteam monetam vulgariter dictam grossi Veneziani vel matapanj valoris viginti sex parvulorum ?* Tom. XII. rer. Italic. pag. 316. vel notarii , vel mendum scriptoris est , vel mutatum monetæ pondus aut æstimatio : idque vero similius est . Adde chartulam ex hoc Olivetanorum cœnobio utique autographam velut & alias antea appellatas anno *millesf. ducent. sexag. quinto indict. octava die primo aprilis . Belengarda filia olim Zamboni di Florenza, qui fuit de turrigla* recepit *a dompno Paduano priore quondam de Venda & modo S. Benedicti libras tres denariorum Venetorum grossorum a XXVII. & libras tres & solidos sexdecim denariorum Veronensium grossorum a viginti , & solidos duodecim denariorum grossorum a vigintiquinque , & libras viginti denariorum Venetorum parvorum . Et in alia parte solidos novem denariorum grossorum .... decim quos* &c. *Actum fuit hoc in Padua in andito ante canipam S. Benedicti* . Quo loco si legas aut Venetorum grossos a XXVII. parvulis , aut Veronensium grossos a viginti parvulis , aut grossos alios a vigintiquinque parvulis , hæc duo habes . Primum est grossorum varias fuisse species & modos . Alterum est Venetos grossos ævo sic mutatos , ut anno MCXCIII. viginti sex parvos , MCCLXV. viginti septem , MCCLXVIIII. viginti octo valerent . At nec hæc liquent , & infra monumentum est , unde vel ante MCCXXXVI. grossis his octo ac viginti parvulos adstruas . Deinde aliter apud principem , aliter apud privatos extimari poterant ; ut in iis fieri solet . Certum est eos anno MCCXC. ac deinceps communi calculo tenuisse denarios triginta duos *MCCLXXXX. primo indictione quarta die vigesimo primo mense januarii Padue . Pro libris ducentis & quinquaginta denariorum parvorum in denariis Venetis grossis computatis ad valorem denariorum triginta duorum parvorum pro quolibet grosso* . Quod au-

authenticum e cœnobio D. Antonii.

Millesimo ducentesimo nonagesimo septimo indict. decima die nono intrante mense februario. Precio librarum duorum milium & centum denariorum parvorum in denariis Venetis grossis computatis ad valorem denariorum triginta duorum pro quolibet grosso. Quod autographum ex eodem chartario. *Millesimo trecentesimo sexto indictione quarta die vigesimo septimo mensis augusti. Padue. Libras mille & septuaginta quinque denariorum Venetorum parvorum in denariis Venetis grossis pleni & completi de bono & puro argento, pro quolibet grosso bene valente denarios triginta duos parvorum.* Quod authenticum ex codice Marchionis Ubertini Papafavæ. *Millesimo trecentesimo decimo octavo indictione prima die septimo augusti Padue. Pro solidis quadraginta duobus denariorum Venecialium grossorum completorum de bono argento valentium denarios treginta duos Venecialium parvorum pro unoquoque grosso.* Quod archetypum e parthenone S. Petri. Præter has, omnes hoc ævo chartæ quas vidi, quas etiam teneo, Venetos grossos eodem precio semper exhibent.

Huic loco reservavi decretum, quod erat apud Patavinos ante MCCXXXVI. Extat in antiquiore libro *Statutorum* rubr. XIV. quæ titulum præfert *sacramentum caniipariorum*. Caniparii seu canevarii nomen a canipa seu caneva ductum est; quæ vox Muratorium incitavit adversus Cangium. Cangii verba sunt hæc in glossario *Feudum cameræ vel canevæ aut cavenæ dicitur* &c. velut hæc unum promiscue sint. At Muratorius Antiquit. Dissertat. XI. Tom. I. pag. 638. *Ducangius*, inquit, *feudum canevæ idem fuisse censet atque feudum cameræ. Cur hæc ille scripserit nondum intelligere potui*. Dixerim ego, noluit. Hæc enim Ducangius ad vocem *canipa* constituerat. Primo canipæ nomine cellam venire vinariam: secundo publicos etiam thesauros. Eaque duo legitimis rationibus asserit. Deinde vocabulo *feudum* consequens erat ut hæc duo rursus adstrueret; primum sic habet *feudum cameræ vel canevæ dicitur cum aliquid annuum ex camera* vassallo *solvitur*. Alterum sic habet, *feudum canevæ dicitur cum vassallo ex cellario domini præbetur annona* scilicet *nomine feudi*; quæ pariter aptis exemplis explicat. Hæc itaque clara sunt, nec ullam Cangio conflare possunt invidiam. Mihi præterea feudum Canipæ jus est administrandi Canipam; jus inquam, quo quis ordine feudali vel cellæ vinariæ præest, vel domini curat ærarium. Nam publicas eas functiones in feudum dari notum est mihi vel ex domesticis; ut ex archetypo Canonicorum. *Millesimo ducentesimo quartodecimo indictione secunda die quintodecimo intrante junio. Jordanus* Patavinorum pontifex *investivit Hengelerium de racione sui feudi*. Feudum erat *ambaxarie; quia debebat facere ambaxarias Paduani episcopatus per plebem Saci & ejus judicatum*. Rursus *investivit Ugonem de racione sui feudi*. Feudum erat *comandarie. ita quod debet facere comandariam Paduani episcopatus per Saccum & Paduam & Paduanam*. Pariter *investivit Martinum de racione sui feudi*. Feudum erat, *quod debet colligere affictus Paduani episcopatus in plebe, qui solvuntur festo S. Martini*. Feudum hoc proximum est feudo canipæ quod ipsi delineare pergimus. Hæc itaque & alia talia vassalli curabant ex vi beneficiorum, quæ sub dominis hæreditaria vice tenebant. Erat Mita Canonicorum beneficiarius anno MCXCIIII. quod ex eorundem constat autographis. Hæc autem inde testes jactabant. *Scio quod sedimen Mitte est feudum hereditarium domus. Et adhuc non sunt duo anni quod Canonici Padue cum placitavit de dicto sedimine dicentes, quod erat feudum coquine. Et Mitta respondit dicens, quod dimidiam partem coquine debebat eis facere, & non plus. Et obtinuit Mitta; quod melietas servicii coquine per tempora per istud feudum, & aliud quod a Canonica habet, debet facere*. Testis alius addiderat. *Quod vidit patrem Mitte esse coquum Canonicorum; & dicebatur quod dictum sedimen cum alia terra erat suum feudum coquine*. Feudum coquinæ sic esset Ducangio, nempe *cum vassallo ex coquina domini pararentur dapes* nomine *feudi*. Nobis est jus in officium coquinæ, quod oritur ex jure fruendi *sedimine* prædioque, quod habet conditionem seu ministerium coquinæ. Sic erat ærarii feudum feudumque cellarii, seu canipæ feudum, quod iis idem est; nempe jus in servicium canipæ nexum beneficio. Ex. gr. mihi ope Vitaliani mei de Donatis autographum est, *millesimo ducentesimo octuagessimo octavo indictione prima die quinto intrante decembri*. Quo *Canonici ad carzeres*, & communia *Gazi* & *Vigizoli* consenserunt in *dominos Canamellem Ferrariensem decretorum doctorem, Petrum judicem domini Belli de Est, Antonium filium domini Nasinbene de Canale caniparium potentissimi viri domini Obizionis marchionis Estensis in Este, tamquam in arbitros*. Antonius iste caniparius Athestinæ canipæ præesse poterat aut ad salarium, quod ajebant, aut ad feudum. Si præerat ad feudum, vides illud famu-

molitium feudumque canipæ, de quo quæritur. At si canipæ præerat ad salarium, quod est non perpetuo jure tum servicii tum beneficii, sed temporariis hinc officio, inde stipendio; tunc ne cessabat quidem feudi vocabulum. Sic erant statuta Mutinensium lib. I. *Potestas recipiet pro suo feudo & salario sex mensium MCC. libras*; apud Muratorium Differtat. XLVI. Nam de nostris afferre non est opus. Et Cangius ad *feudum annuum* redigit plures officiorum pensiones, easque feudi vocabulo traductas probat. Ergo canipæ feudum pariter hic habes, h. e. salarium ac mercedem iis debitam qui canipam curabant. Atque ita feudum canipæ vel hoc nomine pertinet ad jus in administrationem curamque canipæ. Curam hanc canipæ *Canipariam* vocabant, ut ex allato Statutorum libro rubricaque XIV. *Teneantur caniparii solvere salaria officialibus preconibus & capitibus centenariorum & aliis qui fuerint in officio, secundum quod eis in statuto concessum est tempore sue caniparie*. Sed quæ tandem canipa hæc? Utique cella condendis vinariis, & arca recipiendis pecuniis. At non satis. Erat aliarum quoque rerum congeries. Habe sacramentum canipariorum, quod est in eodem Statutorum libro pariter *ante millesimum ducentesimum trigesimum sextum*. *Juro. Quod bona fide salvabo & custodiam pignora pecuniam blavam & alia bona que mihi pro communi Padue consignata fuerint*. Eoque præterea loco *statutum est ante* MCCXXXVI. quo prohibitus est caniparius alteri recludere *vinum blavam pannum equos vel aliqua alia mercimonia sive res*. Ergo fere omnes urbis opes, & ultra quam creditur, erant apud caniparios, & hæc omnia condebantur in canipis. Ajo canipas. Erant quippe duæ; quod ex hac etiam *rubrica* sic probo. *Potestate domino Giberto de Gente millesimo ducentesimo sexagesimo tercio. Denarii omnes qui recipiuntur occasione tolloneorum seu datiorum debeant solvi tantum ad unam de canipis communis: & condepnationes & affictus stationum & cetere solutiones & receptiones fiant ad aliam canipam. Securitates vero fieri possunt ad utramque canipam*. Sic obiter executi sumus & de canipis & de canipariis, hoc est, aggressi nummarias res, etiam custodes nummorum custodiasque descripsimus. Ipsum modo decretum recolo, quod his occasionem dederat. Sic habet: *Statutum vetus conditum ante millesimum ducentesimum trigesimum sextum. Caniparii teneantur & debeant pro communi & occasione communis solutiones recipere & facere tantum in denariis Venetis grossis cum decem & octo denariis parvis pro libra; excepto quando numerus seu quantitas in grossis compleri non poterit, quod tunc liceat eis dare & complere in parvis usque ad viginti septem denarios parvos*. Is tum quoque cultus apud nos Venetis nummis & maxime grossis.

Age nunc parvos, quos & denarios & nummos & menutos eodem vocabulo ferri vidimus, adde pizolos, & bagatinos. Eos Mussatus asses haud semel vocat. Hi numero duodecim valere solidum pergebant anno quoque *millesimo ducentesimo octuagesimo nono indictione secunda die undecimo exeunte junio Padue. Debeat solvere libras quingentas denariorum Venetorum parvorum in tribus pagis, scilicet libras centum & sexaginta sex & solidos tresdecim & denarios quatuor denariorum Venetorum parvorum pro qualibet paga seu termino*; membrana est ex optimo codice marchionis Ubertini de Papafabis. Erantque ex argento vel anno *millesimo trecentesimo trigesimo indict. XIII. die Veneris XXVI. mensis ianuarii Padue. Pro pretio librarum trium millium & centum denariorum Venetorum parvorum de bono argento quos* &c. ex chartula ejusdem codicis. Anno quidem *millesimo ducentesimo nonagesimo primo, die XV. octobris; aquilinorum quatuor & medium* vidisti denarios. Ergo in iis ad medium denarium deducta res erat, hoc est ad quartam & vicesimam solidi sectionem. Pariter & Imperialium; loco scilicet eodem, *quinque libras decem & septem solidos, & medium denarium imperialium*. Clarius etiam *millesimo ducentesimo nonagesimo secundo indictione quinta. Quingentas septuaginta novem libras, decem & novem solidos unum denarium & medium Imperialium Mediolanensium*. Muratorius hos nummos ab *imperiali Ticinensi* moneta vocat imperiales. Ex hoc autem loco causa nominis alia est: ab imperiali quidem moneta, sed Mediolanensi. Lege Statuta Pistoriensium quæ Muratorius ex Benvogliento dedit Antiquitat. Dissertat. L. Tom IV. pag 538. §. 22. *Statuimus* &c. *Si autem ferrarius fecerit ferrum non de suo ferro, tunc accipiat pro factura & ferratura unum denarium & dimidium & non plus*. Ergo hæc medii denarii divisio non tantum in idea, sed & in manibus agentium erat. Apud Venetos adhuc secabantur in partes quatuor ex Dandulo ad annum forte MCCLXVII. Tom. XII. rer. Italicar pag. 372. *Civitas*, inquit, *rivoaltina quæ mediatione canalis hactenus divisa fuerat, nunc ex lignei pontis constructione unita est, & appellatus est pons illæ de moneta; quia prius quam factus esset*,

transeuntes monetam unam vocatam Quartarolus valoris quartæ partis unius denarii Veneti nautis exsolvebant. At ii quidem denarii fuerint ex grossis: ut proinde mirum non esset, eos in quatuor aut etiam quinas distrahi partes, ut cap. XII palam est. Sed ea Imperialium maxime gradatio in *libras* & *solidos*, & *denarium* ac deinde *medium* denarii, nonnullam mihi parvorum quoque suspicionem ingerit. Eaque multo magis invalescet ex monumentis quæ reservamus XI. capite. Nunc satis. Hactenus eos nummos expendi quos Patavina Civitas ex aliis hauserat. Momenta quæ Seculo decimo, vel sequente, quæque duodecimo posui, notabiliora sunt, quoniam vix alia præter hæc suppetunt, unde res eas ornes. Ævo decimo tertio multa collegi, plura dimisi lapsus in ea proxime tempora, quæ nummos a Patavinis ipsis conditos dabant. Ratio quippe monebat, alienis sepositis domestica persequi.

CAPUT VII.

De nummis Patavinæ monetæ. De falsariis.

„ Potestate domino Jacopino Rubeo millesimo ducentesimo septuagesimo quarto. Nulla moneta expendi debeat in „ civitate Padue exceptis monetis Venetis „ grossis, Veronensibus, Paduanis, & Tridentinis grossis; & exceptis denariis parvis „ Venetis, Paduanis & Veronensibus, qui „ expendi possint ut est hactenus consuetum. „ & omnes alie monete predictis exceptis „ forbanniantur de Padua & Paduano di„ strictu: & exquiratur sacramento a gastal„ dionibus frataliarum, campsoribus, & „ mercatoribus, quod non accipiant alias „ monetas preter predictas nisi pro argento „ rupto. Et denarii Venecialium grossi ac„ cipiantur & expendantur pro denariis vi„ ginti octo parvis pro uno, secundum quod „ expenduntur Veneciis & non currant cum „ aliquo alio lazo. Et hoc vendicet sibi lo„ cum & observetur a pasca majori in antea: „ & usque ad dictum terminum quilibet ha„ bens de dictis bannitis monetis possit ex„ pendere & de eis exire. A dicto vero ter„ mino in antea si quis dederit de ipsis mone„ tis contra formam predictam, solvat pro „ banno libras decem denariorum parvorum. „ Et quilibet possit accusare, & ei credatur „ cum duobus testibus bone fame & oppinio„ nis: & accusator habeat medietatem ban„ ni. Et accipiantur securitates a campsoribus „ de predictis servandis: & illi de frataliis „ jurare debeant observare predicta ut di„ ctum est „. Hoc erat populi Patavini decretum, quod exacto jam capite versabam. Non illud ex integro dedi; ne, dum peregrinos adorno, cogerer urbanos quoque nummos ingerere; quorum curiositas animum aliis intentum distraheret. Ergo Patavini suas hoc anno locoque monetas habent, parvas & grossas: parvas Veronensibus ac Venetis pares, Tridentinis dispares; has quippe rejiciunt: grossis Veronensibus ac Tridentinis similes, dissimiles Venetis; has quippe distinguunt. Addunt eas omnes ordine sic valituras, *ut hactenus* institutum est. His ergo pecuniis aliquas ætates adsignant. Et certe diu valuisse Venetam, diu Veronensem probavimus. Hoc autem de Tridentina non liquet. De Patavina videndum est.

„ Anno millesimo ducentesimo septuagesimo „ tertio indict. prima die X exeunte majo. „ In Ecclesia S. Pauli de Montesilice Bonifacius „ Clericus „ Ecclesiæ suæ nomine pepigit cum popularibus suis „ solidos XXVIIII. denario„ rum parvulorum de Padua: „ quod ex archetypo Monsilicanæ plebis est. „ Anno mil„ lesimo ducentesimo septuagesimo primo in„ dictione quartadecima die quartodecimo in„ trante novembri. In Este. Primerius sar„ tor de Este pro libris octuaginta denario„ rum Paduanorum parvorum vendidit „ quidquid jurium „ habebat in uno casamento „ super pratum mercati in Este. „ Quod est ex autographo matronarum S Stephani. Rursus eodem „ millesimo ducentesimo septuagesi„ mo primo indict. quartadecima die sabati „ nono intrante madio. Padoe in communi „ palacio. Cum ad instanciam creditorum „ bona Lanzaroti quondam Frugerii de pon„ te corvo forent cridata ad vendendum tri„ bus vicibus in diebus lune in platea com„ munis & in capite scalarum, & totidem „ vicibus ante domum habitacionis supradicti „ Lanzaroti secundum formam statuti com„ munis Padue pro libris quinquaginta qua„ tuor denariorum Padue: quas dominus „ Marsilius filius olim domini Partinipei judi„ cis stipulatione promisit „ &c. quæ sunt ex autographo cœnobii ad D. Antonium. Probant hæc nummos Patavinæ monetæ jam patriis menibus & agris effusos, jam rebus æque publicis ac privatis adhibitos, jam sacris ac profanis hominibus obvios ante Decre-

tum

rum quod extitit anno MCCLXXIV. Post ipsum vero decretum sic erat „ millesimo ducentesimo septuagesimo sexto indict. IIII. die „ VIII. exeunte novembri . Padue in hora S. „ Urbani —— Manelda uxor Albertini &c. „ fuerunt confessi se emisse & accepisse medium peciam optimi panni vergati santellarii pro precio librarum trium solidorum sex „ & dimidio denariorum Padue parvorum a „ domino Philippo . „ Quod autographum est ex Canonicorum scriniis . Et „ millesimo „ ducentesimo septuagesimo octavo indict. „ sexta die nono intrante februario sub porticu venditricis „ in Montesilice . „ Justina „ quondam Martini Capucii de Montesilice „ pro libris centum denariorum parvorum de „ Padua vendidit unam peciam sclavarum vineatum circa medium campum positam in „ monte Richo ubi dicitur rivus Freolfus . „ Id ex authentico S. Francisci quod est apud Montemsilicem . Denique „ millesimo ducent. „ nonages. septimo indict. decima die ultimo „ exeunte januario in Montesilice . dominus „ Lanzarotus quondam domini Lambertini de „ Montesilice recepit a Bartholameo dicto „ Ximaio quondam Guidonis de Carlaxare de „ Montesilice partem sibi contingenti de uno „ debito librarum quinque & denariorum duodecim denariorum Padue , quos denarios „ dare tenebatur eidem „ Lanzaroto . Quod ex autographo est . Id autem erui ex eodem tabulario . Chartas iis similes , quas habeo , reliquas omitto ; quod nec lucem prioribus afferant , & idem legenti describentique fastidium creent . Malo quædam de falsis nummis ac falsariis adiungere , quorum tractatio huic tempori locoque apta est . Ex iis enim , ut externarum , ita monetæ quoque nostræ decus attentari mos erat . Hinc vel *ante millesimum ducentesimum trigesimum sextum* sic jurabant Patavini prætoris officiales . *Juro . Falsa pensa vel falsa moneta aut falsa mensura non utar, nec uti faciam . Et , si sciero aliquem falsa moneta vel falsa pensa uti vel uti velle probibebo bona fide ; & potestati vel suo judici aut alii ejus nuncio , quam citius potero , manifestabo & dicam . Et juro . Omnem monetam falsam, & specialiter denarios parvos , que ad manus meas pervenerit , bona fide & sine fraude destruam & destrui faciam* . Id ex antiquiore Statutorum codice lib. I. rubrica X. pag. 23. Quæ quidem ad falsas monetas pertinent ; altera vero charta pertinet ad monetarios ; eaque est ex autographo Canonicorum . „ millesimo ducentesimo sexagesimo primo indict. „ quarta die nono exeunte majo . Padue . „ Jacobus de Carturio Canonicus Paduanus „ appellavit & dixit in hunc modum . Dicit „ & proponit & excipit Jacob. de Carturio . „ Quod littere que dicuntur impetrate ad vos, „ domine Episcope Paduane , nomine Leo„ nardi primicerii Castellani contra ipsum Jacobum super canonicatu & prebenda olim „ Petri de Abbatissa Canonici Paduani , sunt „ obtente scienter per dolum . Preterea dicit „ & excipit contra predictum Leonardum , „ qui est multis criminibus irretitus , & novi„ ter fabricavit falsam monetam . & propter „ fabricationem false monete fugit de Veneciis ; & per Ducem & commune Venetiarum est bannitus & positus in banno . „ Propter hoc tam de falsa moneta , quam „ de homicidiis ab ipso perpetratis Veneciis „ & alibi publice est infamatus . „ Et in ipso quem dixi vetustiore Statutorum codice scilicet ad calcem pag. 282. rursus antiquo stylo nempe Seculi XIII. legere est *pacta conditiones & ordinamenta inter commune Padue & commune Tarvisii* . quo loco sic eæ civitates utrinque conveniunt . *Item si aliquis commiserit homicidium sive predam furtum vel prodicionem civitatis , seu castri , burgorum ; vel falsitatem monete in civitate Tarvisii vel districtu ejus , & venerit in civitate Padue vel districtu ejus ; potestas Padue ad requisitionem potestatis & communis Tarvisii ipsum malefactorem debeat facere detineri , si in civitate Padue vel districtu poterit inveniri ; & ad civitatem Tarvisii sub fida custodia transmitti* . Contra Tarvisini reponunt . *Item si aliquis commiserit homicidium* &c. *vel falsitatem monete* —— *potestas Tarvisii malefactorem debeat facere detineri ; & ad civitatem Padue transmitti* . Actum id *viris nobb. domino Jacobino Rubeo potestate Padue , & domino Matheo de Corigia potestate Tarvisii* , velut est in ipso titulo pactorum . Nobis authentica duo sunt , in quibus ex æquo Prætores hos ire videas ; alterum e chartario S. Stephani . *millesimo ducentesimo sexagessimo sexto indictione nona die duodecimo intrante decembri . Ego Alcardus existens in officio communis Padue in secundis quatuor mensibus regiminis nob. viri domini Jacopini Rubei de Parma potestatis Padue* . Alterum est ex publicis Tarvisinorum membranis anno *millesimo ducentesimo sexagesimo sexto indict. nona die sabbati decimo tercio intrante novembri presente viro nobili domino Matheo de Corigia potestate Tarvisii* . Plura præter hæc nobis urbis utriusque testimonia sunt ; unde ge-

geminis viris alias epochas des. Sed nullibi tam bene cohærent. Alia pariter ostentationi serviunt, & negotium implicant. Non sic amamus eruditos haberi. Tarvisinorum chartas in promptu fecerunt viri Comites Henricus, & Victor e Scotis ambo fratres, ambo genere doctrina virtute nobiles. Henricus in hoc opere rursus audiet; Victor in aliis: utrique devotum ex merito sensum perpetuo deferam.

Tertium modo Statutorum volumen adtexo, quod est chartaceum quod in bibliotheca S. Franc. *Potestate domino Uberto de Cancellariis M. III.c XVI. Si aliquis monetam falsam fabricaverit vel expenliderit aut receperit vel tenuerit in Padua vel Paduano districtu, condemnetur*. Iteratæ leges crebra monetariorum flagitia indicant. Quid ex alio Statutorum codice? quem capite superiore diximus exaratum MCCCCXX Sic habes lib. III. rubric. XVI. *millesimo trecentesimo vigesimo nono de mense septembris. Nulla falsa moneta fabricari vel expendi debeat in Padua vel Paduano districtu. Et quicumque fabricari fecerit vel fabricaverit aut scienter ad civitatem Padue vel districtum Padue attulerit vel expendi fecerit, & qui ejus mandato expendiderit falsam monetam, ultimo supplicio mortis per incendium puniatur; vel aliter etiam pecuniariter pro qualitate criminis, & persone*. Quod est ad falsarios. Quoad falsos nummos hæc adnotant. *Omnes caniparii, massarii, collectores daciorum & daciorum communis, campsores, aurifices, & mercatores pannorum, & mutuatores ad tribulam jurare teneantur primo mense cujuslibet regiminis incidere per medium in duas partes omnem monetam falsam que ad eorum manus sive presenciam quocumque modo pervenerit, & cujuscumque fuerit*. Additum & nummis utique legitimis at minime receptis. *Nulla moneta etiam bona & vera, que non sit & usualis bene expendibilis, expendatur vel detur aut recipiatur in Padua vel Paduano districtu pro aliqua re, salvo quod vendi possit pro metallo rupto, sub pena librarum decem parvorum cuilibet contrafacienti*. Quæ sic reipublicæ intererant, ut *omnes gastaldiones fratalearum & homines de frataleis primo mense cujuslibet regiminis tenerentur jurare observare predicta. Quod si quis ignoranter falsam monetam vel aliter non bonum expendiderit, si fuerit de fratalea campsorum & aurificum vel de mutuatoribus predictis, condempnetur in quadruplum de bona moneta; & de ignorantia sit in determinatione domini Potestatis, & etiam de bonitate monete cum consilio peritorum circa bonitatem monete*. Demum eo decreto cautum est, ut *si quis monetas sbolzonaveris abraserit turiferit vel tonsaverit vel aliter deterioraverit, condempnetur in lib. XXV. pro quolibet & qualibet vice & plus vel minus pecuniariter vel corporaliter pro qualitate criminis, & persone in arbitrio Domini, & domini Potestatis*. Adeo erat rei monetariæ summa religio. Ne rideas ad verbum *sbolzonaverit*. Hæc ævi loquacitas. In alio codice Statutorum pariter ejusdem temporis ac tabularii alia est lectio. *Qui monetam sbolcionaverit abraserit tonsaverit vel aliter deterioraverit*: eaque melior est. Et adhuc *sbolzonare* nummos ajunt, quos in dorsum malleo tundunt antequam cudant. Sed eos ita post typum quatere nefas. Ergo nummi vel in faciem, vel in gyrum devastari possunt. Hoc modo *sbolzonari*, altero dicuntur abradi. Tertio possunt & in orbem cedi, quod est tonsari; *stronzare* jam dicunt, haud minus horrido vocabulo. De quo sic in eodem codice libr III. rubric. XXXIX. *Potestate domino Marco Dandulo, & Capitaneo domino Laurenc. Bragadeno MCCCCXX. Persona aliqua tenere non debeat aliquam monetam falsam aut tonsatam vel staronciatam, etiam si esset de bona & usuali moneta, nisi in duas ad minus partes incisa sit*. &c. moxque additum. *Si vero essent ducati vel floreni vel alia moneta de auro que esset falsa aut tonsata vel stironciata vel ad aquam vel aliter malitiose deteriorata, tunc & hoc casu incidantur*. Ad aquam scilicet fortem corrumpi moneta potest. Alia petas ex monetariis In utroque codice decretum verbis iis clauditur. *Et milites domini potestatis saltem omni mense de predictis inquirere teneantur*. Eos initio vocavimus officiales, eosque jam juratos vidimus in has leges ante MCCXXXVI Quid est autem quod Mussatus libr. XIV. *de gestis Henrici* memorans factum, quo Patavinæ cohortes Veronensium mœnibus effusæ sunt anno MCCCXIII. sic fere disserit?

„ Cumque ad suburbanum, ubi S. Michae-
„ lis basilica erat, permeassent, fixis acie-
„ bus ante Veronæ conspectum, Vinciguer-
„ ram S. Bonifacii Comitem cum stipendia-
„ riorum cohorte ad portas urbis currere
„ permisere --- Penetralia civitatis plena ti-
„ moris erant, vixque Federicus della Scala
„ qui Potestatis vices pro Cane consanguineo
„ gerebat, ad portas claudendas instante
„ metu suffecit. His qui citra Aticem amnem,

„ nem, qui urbem intersecat, ultra pontem „ diffugientibus thesauros charosque penates „ --- vehentibus ad salutemque trahentibus „ --- At Paduanorum Potestas, dum hora „ declinantis solis regressum appeteret, nec „ *&c.* signum receptui dari jussit .. Et qui „ prælia effligitabat Vinciguerra Comes cum „ Paduanorum juvenum certamini insistentium „ revocatus est ... VIII. Kal. Julias anni Do„ mini XIII. CCC. milleni. Tunc ... Padua„ næ acies .. gemina dumtaxat arce dimissa, „ quæ in apicibus montium Suavii & Ilasii „ eminebat, igni populationique consumptere „ --- diruptaque ac exusta altissima Canis „ Grandis palatia, quæ in Monte aureo, „ Calderio, Suavio, & Ilasio erant „. Post idipsum recolens Epistola XVII. verbis iis usus est:

At vesper vergente die divellimur inde
In medio pugnæ, atque inhonoram linquimus urbem
Per lapidum jactus & adempto jure MONETAE.
Fundimur in reliquos agros & ditia regna ---
Sternitur hic pulcher mons Aureus, altaque Grandis
Aula Canis; nostro succumbit Ilasius igni,
Uritur & magni ditissima villa Suavj.

Si verbis instas, id obtines, ut eo die Patavini facultatem cudendæ pecuniæ Veronensibus ademerint. Quod nescio qui fieri possit. Tamen hoc dissimulari non debuit.

Æreum hic nummulum dabo ex Arigonii cimelio, simul e scriniolo meo. Hinc PADUA litteræ sunt, inde CIVITAS. Apud Muratorium quoque primus in indice Patavinorum est. Ei vero stante Republica cusus habetur. Item mihi. Qua autem Republica? Nempe quæ fuit ab anno MCCLVI. quo pulsus est Ezelinus, ad annum MCCCXVIII. quo sunt inducti Carrarienses. Et ipsa nummi species annos ejus æræ postremos indicat. Alios præterea quatuor eidem Reipublicæ Muratorius asserit. Id perperam. Quartus enim nihil nisi P. litteram præfert, quæ si Patavium, cur non & Parmam, Perusiam, Pisaurum, Placentiam, vel alias urbes? Ego ipsum penes Arigonium vidi, nec quidquam inde certum habui. De tertio & quarto aliàs. Nunc de secundo.

CAPUT VIII.

De nummo PADUA REGIA CIVITAS.

Secundus ex argento Nummus est. Hinc *aquila* tenet, inde *crux*; adde *clypeolum* fascia trajectum: titulus est PADUA REGIA CIVITAS. Hæc nummi descriptio, cuique facilis; eadem foret explicatio, si provinciam hanc haberemus integram. Sed qui hæc antea volverunt, omnia commentis & anachronismis insulcant. Hinc altius intendenda res, ut præjudicia subsidant. Nam vulgo fabulæ quam veritas credibiliores sunt. Hunc itaque nummum primus edidit apud nos *Aulæ Zabarellæ* scriptor anno MDCLXX. Fecit hoc autem rudibus admodum typis, & qui non archetypi formam sed tractatoris inscitiam probarent. Eos tamen & Ursatus in suam transtulit *Historiam* quæ prodiit anno MDCLXXVIII. Scriptor uterque nummum non tam edidit, quam prodidit. Editionem vero malam pejor interpretatio secuta est. Uterque nummum sub Episcopo Bernardo constituunt. Hunc autem sub geminis Henricis Patre qui cessit, Filio qui cepit anno MLVI fera res. At causas tantæ vetustatis has habent. Primam quod Bernardus ille Pontifex e Maltraversis erat. Alteram quod ipse clypeum sic zona diremptum ferebat. Tertiam quod ab Henrico monetæ jus hausserat. Hæc illi. Verba singulorum non addo, ne nimium nugas eas palpem. Mitto quoque de reliquis eorum vitiis ambagibus antilogiis ac nævis; ne, quæ nihil valent, etiam refellendo concelebrem. Quod caput est urgeo, nummumque Bernardo Pontifici detraho. Causæ mihi sunt eædem tres, quas isti contra prætendunt, nempe Diploma, Clypeus, ac Maltraversi nomen. Ad primum. Diploma datum MXLIX sic habet. Ait Henricus Rex. *In una superficie denariorum nostri nominis & imaginis impressionem, in altera vero ejusdem Civitatis figuram imprimi jussimus.* Ex. gr. Nummi Bergomenses hoc modo sunt. Ab una parte vultum Cæsaris habent, ac FEDERICUS IMPERATOR. ab alia typum civitatis, ac PERGAMUM. Muratorius eos affert. Ita si noster a Bernardo est, habet Henrici nomen ac faciem. præterea civitatis effigiem. Sic enim ab Henrico præscriptum est. At ipse nihil ex iis. Ergo a Bernardo non est. omnia ex ipso diplomate con-

constant. Age de clypeo. Clypeum fasciola sectum, qualis in nummo est, dicunt esse Maltraversium. Non abnuo. Zambonus Andreæ de Favafuschis hæc de Maltraversis habuit Anno MCCCXXX. *Signa ferebant videlicet scutum, in cujus plano aureo mediabat ex transverso binda viridis*. Eum Codicem ex sua bibliotheca Facciolatus indulserat; unde manuscriptos & alios.

At clypeos hos, ut ajunt, gentilitios ætate Bernardi quærere, puerilis inscitiæ est. Ea quippe familiarum stemmata vel arma vel insignia quæcumque voces, tantum post Crucesignatorum motus invalescere cœperunt, hoc est post annum Christi M. C Quod inter eruditos jam constat. Imo notandum est, viros sacros etiam serius aliis hujusmodi familiæ symbolis usos. Causa patet, quod hæc iis commendarat occasio bellorum, quæ minus alteros urgebant. Hinc Mabillonius (De re diplomat. lib II. cap. XV. num. II) *Quod*, inquit, *attinet ad scuta gentilitia Episcoporum, nullum vidimus qui ea adhibuerit antiquiorem Thoma Belvacensi, qui in litteris pro Compendiensi monasterio datis, anno MCCLXXXIX. in contrasigillo insignia sua exhibet*. Hanc vero consuetudinem vix ante quadraginta annos invectam putat. *Sub medium*, inquit, *seculum XIII. Episcopi more Nobilium insignia sua contrasigillis apponere cœperunt in rectis suam ipsorum effigiem retinuere*. Nobis idipsum patet ex nostris. Habeo quippe sigillum. GERARDI DEI GRAC. Patavini præsulis anno *Millesimo centesimo septuagesimo primo, indic. quarta die quinta intrante mense quod est nominatum junii*. Sigillum quoque JORDANI DEI GRACIA PADUANI EPISCOPI. *millesimo ducentesimo vigesimo indictione octava die quarto exeunte aprili*. Rursus & S. JACOBI DEI GRA PADUANI EPI. *millesimo ducentesimo trigesimo tercio. indictione sexta. die veneris sexto decimo decembris*. Hæc infixa Canonicorum chartis. Adde e S. Stephani chartario S. IOHIS DI GRA EPI PADUANI, quod est anno „ millesimo „ ducentesimo quinquagesimo sexto indict. „ quartadecima. die septimo exeunte no- „ vembri „. Nihil in iis præter Episcopi stantis effigiem. Ita Episcopi. Quid eorum Vicarii? E Monsilicano S. Francisci tabulario habes „ Domini Guilielmi Visiani cle- „ rici Vicarii venerabilis patris Domini Ber- „ nardi Dei & Apostolica gratia Episcopi Pa- „ duani unam litteram sigillatam sigillo dicti „ domini Guilielmi. „ Praefert „ ymaginem „ Virginis Marie cum filio suo in brachio „. Charta est, „ millesimo duc. octuagesimo „ nono indictione secunda die septimo intran- „ te augusto. „ Hoc vero sigillum reipsa pendet ex charta S. Stephani data „ millesimo „ duc. octuagesimo octavo indictione prima, „ die sabbati quarto septembris; „ in eo autem litteræ sunt S. VICARII EPI PADUAI. At sigillum prorsus idem Patavini quoque Canonici tenebant,

„ Millesimo ducentesimo. XXVIIII. in- „ dictione secunda, mensis martii die XI. „ Quo „ Jacobus de Corado Archipresbiter & „ totum Capitulum ecclesie Paduane procura- „ tionem fecerunt sigillatam quodam sigillo „ cujus circumscriptio talis erat Sigillum Ca- „ nonice Paduane. In quo etiam erat in- „ sculpta imaginem genetricis Dei Marie te- „ tinens Filium in brachiis. „ Extat in codice tabularii S. Justinæ. Non ergo aut Episcopus, aut Episcopi Vicarius, aut Canonici Patavinæ sedis aliquid ex familia sua in publicum adhuc invexerant. At ex membranaceo, cujus initium est. *Liber Alberti de Sanctis Sofis* &c „ millesimo ducentesimo nonagesimo VI. „ indictione nona. die XX. intrante aprili. „ Padue in monasterio S. Antonii confessoris „ --- Ibique dominus Petrus quondam domini „ Petri de Guitardo de contrata pontis falaro- „ ti --- presentavit reverendo in Christo patri „ domino Henrico Dei & Appostolica gratia „ Episcopo Clugiensi infrascriptas litteras ex „ parte discreti viri domini Johannis boni Cu- „ stodis & Vicarii Capituli Paduani Episcopa- „ li sede vacante, que litere erant aperte „ sigilate rubea cera, in quo sigilo erat scul- „ ptus quidam bos cum quadam arbore supra „ literis dicentibus, que erant in dicto sigi- „ lo, S. Johis boni de Bovis. Cum capi- „ te dictarum litterarum erat quedam balota „ in qua erat quedam aquila sculpita. Qua- „ rum literarum tenor talis est. Venerabili in „ Christo Patri domino H Dei & appostolica „ gratia Episcopo Clugiensi Joh. bonus Custos „ & Vicarius Capituli Paduani Episcopali se- „ de vacante reverenciam „ &c Litteræ *Dimissoriales* erant, h. e. publicæ atque ex officio. Datæ *Padue in Episcopatu die XX. aprilis none indictionis*. Hæc ex archivo Papafavii mei, de quo passim in sequentibus agendum est. Ex iis omnibus habes quo tempore Pa-

Patavini Præsules insignia familiæ suis sensim monumentis induxerint: ac Mabillonium ex integro tenes. At nostri jam sentiunt ex eo stemmate quod in nummo est, ætatem Bernardi, quam sub Henrico fingebant, procul abscedere. Sin & nummum ex Patavini Pontificis officina volunt, eum in annos ævi XIII. postremos rejicere debent. At iis adimemus hanc curam. Nunc restat de cognomine Maltraversio. Si nostros audis, ea Familiæ fors. Alberto comiti Patavino filii erant Engulfus, & Maltraversus. Ab Engulfo continuata comitum soboles; a Maltraverso Maltraversi cœperunt. Iidem sic signa mutarunt. Alberto cessit antiquum familiæ scutum fasciis ad perpendiculum rubeis albisque sex. Maltraversus aliud a fratre scutum voluit colore croceum fascia bifidum, quæ viridis erat, ab orizonte veniens. Hæc anno M. Venit autem filius a Maltraverso Bernardus anno MXLIX. Patavinorum Pontifex; venit & Albericus abnepos anno MCLIII. militum Dux. Huic filii duo Guizolus & Albertus erant. A Guizolo Lucii Comites, ab Alberto Comites de Montebello fluxerunt. Sic illi. Quot verba tot stultitias. Audi ex charta quam Vincentiæ apud S. Petrum habui. „ Dum in Dei nomine in Civitate Vicentia in domo Episcopio Sancte Marie per data licencia domnus „ Litekerio Episcopus in judicio resideret „ domnus Huberus Comes istius comitatu „ Vicentino „ Hæc quidem autographa est, scripta „ millesimo sexagesimo sesto octavo die „ mense november indicione quinta. „ Pariter autographa est altera e S. Felicis archivo. „ Millesimo septuagesimo sesto, quinto Kalendas aprilius, indicione quintadecima. „ Constat me Ugicion comes comitatus Vicentino & filii quondam Uberto itemque „ comite abitator in loco & fundo que vocatur Muntebello, qui professo sum ex nacione mea lege vivere Langobardorum, accepisse sicuti & in presencia testium manifesto sum qui accepit ad te Uberti clerico „ sancte sedis Vicentine ecclesie germano „ meo, & est abitator in suprascripto loco „ Muntebello. „ Nunc adde Syngrapham ex Lyronense chartario apud Bacchinium lib. IV. pag 164 In ea est „ Ubertus comes „ qui Maltraversus vocor de Montebello filius „ quondam Uberti comitis: „ anno MCVII. Sequitur ex archetypo majoris ecclesie Montissilicis anno „ millesimo centesimo viesimo „ secundo, duodecimo Kalendas augusti in „ dictione quintadecima — Maltraversus Vicentinus comes filius quondam Widonis „ comitis, qui professus sum ex nacione mea „ lege vivere Longobardorum „. Maltraversus anno quoque „ millesimo. C. tricesimo sexto VI. Kalendas februarii indictione XIIII. „ stabat ex autographis apud Canonicos. At ex iisdem cesserat anno „ MCXXX. octavo. III. „ Kal. junii. indictiune prima die dominico, „ quo laudantur ii tres „ Guido, & Girardus, „ atque Albericus filii quondam Maltraversi „ comitis. „ Ei præter hos Ubertus etiam filius extitit ex Prataliense chirographo. „ Ubertus clericus jam Maletransversi filius „ anno Millesimo. C. L. quarto. IIII. Kal. „ feb. indict. secunda. „ Qui mox *Padue Canonicus* audiit ex eorumdem Canonicorum tabulis anno Millesimo C. XC. III signandis. Ibi Petrus testis ait. „ Jam sunt XXXV. anni „ parum plus vel minus, & vidi Ubertum „ de Maltraversis Padue canonicum habitare „ in camera — „. Reliqua mitto. Tantum id noto. Rolandinus initio operis hæc habet. „ Contigit autem tempore hoc in partibus „ Paduanis nominatim in villa de Abano esse „ nobilem quemdam virum nomine Manfredum Riccum qui erat altus & potens —. „ Hic filiam habuit unicam nomine Cæciliam. „ Quo defuncto „ &c. Manfredus anno M. C. LX VI. vivebat adhuc ex membrana Pratalienfis ascerterii „ Millesimo centesimo LX. „ sexto, die nono octubris, indictione XIIII. „ constat me Mainfredum Apani accepisse a „ te domno Martino — Actum in Apano in „ domo domini Manfredi feliciter „. Idemque decesserat ex autographo Canonicorum MC. „ LXVIII. indict. prima, XIIII. die „ exeunte madio „. Quo lis erat „ de feodo „ quod olim fuit Manfredi de Abbano „. Pergit Rolandinus, eam, quæ fuerat Manfredi conjux, nupsisse „ cuidam Nobili, unde „ postea prodiit proles de Maltraversis in Padua „. Facile est has nuptias in annum ferri M. CLXX. Nunc singula relegam. Fuit ergo domus olim de Montebello, quæ Vincentinos comites dabat. Hubertus anno MLXVI. genti dux. Huic MLXXVI. filii duo Ubertus & Ugicion. MCVII. fertur ex eadem familia Wido Filius huic Ubertus. Hic autem se Maltraversum notat eodem M. C. VII Deinde Maltraversus apud omnes est. Ejus etiam filii modo Maltraversi, modo de Maltraversis: item nepotes. Unus ex iis Vincentia Patavium migrat anno MCLXX. Vide quot errorum moles uno velut ictu concidant, & quo vere statu Maltraversium stemma sit. Ergo

go qui nummum derivant a Maltraversis, eum volunt vel ab iis qui Vincentiam, vel ab iis qui Patavium tenebant. Si primum, seculo saltem duodecimo cogendi sunt: si secundum, decimotertio. Sic ex diplomate Cæsaris, ex clypeo nummismatis, ex cognomine Maltraversi nummum revocamus ab ævo Bernardi.

CAPUT IX.

De eodem nummo.

UT epocham huic aptem, tria noto. Primum sic est. Nummus ipse præfert annos ultimos ævi XIII. primosque XIIII. Formæ, lineamenta, colores ipsi, characteres, & omnia spirant eam temporis indolem. Nec eruditis inexplorata res erit; etsi melius hæc sentias, quam probes. At certum est nummos, qui vetustiores hoc sunt, esse rudioris operæ; qui recentiores, esse majoris industriæ. Scilicet is aquilæ typus in vetustioribus impolitior est; ea litterarum species in recentioribus elaboratior est. Elaboratas ajo litteras, hoc est, corruptas; additis ad eas lineis & radicibus intortis, unde secuta est veteris ortographiæ clades, cui Gotico, cui Longobardo characteri nomen est. Ea primum codices tetigit; inde lapides: in nummis ac sigillis hoc ordine grassata est. Ab anno MCCXL circiter ad MCCCXXX. flexit aliquantum litteras, & calami quidem ductus at breviores egit: inde licentius usa calamistris, ipsas aliquando formas dum ornabat sustulit. Et quidem nec initio hujus deerant corruptionis artifices, imo jam saxis omnibus ac membranis insederant. Hinc & in nummo primo C verterunt in D.: T. mutarunt in M. Sed hoc inter initium finemque seculi differt, quod quæ primum leviora fuerant, inde tolerabilia vix esse cœperunt. Quis e. gr. vicesimum sextum nummum sine tædio legat? quis nonodecimum, atque in ea tabula reliquos? inde duodecimum ac decimum tertium? Quis in area non crederet L.? I rursus in octavo est. I. pariter in septimo. Sunt hæc ludibria scalptorum non litteræ. Cœpit hæc inverecundia medio circiter ævo. Nec silendum de Muratorio. Dat is in Dissertat. XXXV. *de Sigillis* utique sigilla duo, nempe S. AZONIS DEI ET APLICA GRA ANCHONE ET ESTENSIS MARCHIONIS. Et S. ALBERTI MARCHIONIS ESTENSIS VICARII CIVITATIS FERRARIE PRO SCA ROMANA ECCLESIA AC MUTINE D. GENERALIS. Alberti sigillum statuit anno MCCCXC quod bene habet. Azonis autem vel MCCVIII vel MCCLX. vel MCCCVIII. quibus Azones eo titulo tres erant. Mihi nulla ex iis epochis placet, multoque minus priores duæ. Tertia non itidem. Quod in utroque sigillo fere similis est labor, artificisque modus ac litterarum species. At certa dissimilitudo est operum, quæ MCCC. circiter anno facta sunt, & quæ circiter anno MCCCC. Quod in primis hoc novæ sculpturæ vitium veluti nascens, in alteris adultum est. Ajo de sigillis ac nummis. Præter eos tres Azo est quartus ex authentico quoque Papafaviorum *millesimo trecentesimo nonagesimo, indictione decima tertia, die veneris ultimo mensis decembris --- in villa Merlarie --- cujus proprium est Azonis Marchionis Estensis vel magnifici domini Alberti Marchionis Estensis*. Huic potius Azoni sigillum censeas, & alteri, velut opificio est, ævo quoque par habeas. Hæc egeram; Botius autem meus municeps attulit sigillum, quod in agris Monsilicanis effoderat. Erat opere excavato seu diaglyptico, velut hæc fere monumenta sunt. Aream linea secuerat in duas partes; alteram circinus, alteram semiglobuli plures implebant. Erat inscriptio S. ALBERTI IUD DE MANTELLA. Quæ quidem litteræ adeo erant similes iis, quas in hoc nummo vides, ut eandem seu manum, seu scholam referrent. Ego principiis meis hærens inspecto, statim sigillo chronologiam dedi, qualem nummo dederam; nempe vel exitum seculi XIII. vel sequentis initium. Res ætate Alberti judicis æstimanda erat. In eam ergo quæsivi, meaque adversaria excussi. Cœperam ab anno MCCCXXX recurrens usquequo trahebat ea me characterum species. Anno tandem MCCLXXIII hanc offendi notulam. Ea e Stephanensibus antographis est. *Ego Basilius --- exemplavi jussu domini Alberti judicis a Mantella existens in officio communis Padue in secundis quatuor mensibus potestarie domini Michaelis de Auro de Venecia Padue potestatis millesimo ducentesimo septuagesimo tercio indicione prima, die quartodecimo exeunte Januario*, quod est, octavodecimo. Tunc vidi conjecturas meas in historiam verti. Jam certa est Alberti judicis ætas; ætas quoque certa sigilli est. Ex iis autem certa pariter ætas est nummi: quod eadem utrinque rationum momenta sunt. Eum ego nec urgeam ante MCCL. nec post MCCCXL. Alterum quod noto sic est.

Scu-

Scutum zona sic ab orizonte trajectum Ducibus Austriacis est symbolum. Patet id quidem spectantibus insignia gentis augustæ, quæ passim sunt. Charta vero est *millesimo trecentesimo sexagesimo quinto indictione tertia* mense decembri, quæ laudat *quasdam litteras pergamenas in Theutonico scriptas illustrium principum Rudolphi Alberti & Leopoldi ducum Austriæ Germanorum suis veris sigillis* instructas. Hæc autem diu sigilla versat: sic de secundo memorat. *Octo* constabat hemicyclis. In primo *galeam crista Austrie* ferebat, *& clypeum dicti Ducatus*. In altero *clypeum Ducatus Karinthie in cujus una media parte tres leones: & alia pars medium clypeum Austrie Ducatus ostentabat. In tertio Ducatus Carnolie, qui aquilam super alas* &c. *Quarto comitatus Ferretis. Duorum piscium imagines* habebat. *Quinto dicto clypeo Austrie occupato. Sextus semicirculus clypeum comitatus Habspurgk, qui leonis effigiem quasi ad cursum dispositi* reddebat. *Septimus comitatus Tyrolis, quem aquila quasi volans occupabat. Octavus clypeum Ducatus Styrie, qui Pantheram* præferebat. Hanc edidit chartam Bernardus Pez Tom. V. Thesaur. Parte III. Quæ sequitur anecdota est ex chartario Perzini; qualem, velut & alias, obtulit Simon de Bartholomæis. Ea est privilegium Leopoldi Ducis Austriæ, *Datum in castro Tyrolis die jovis ante Sanctum Thomam*, MCCCLXXVI. Sic ex Teutonico Latine reddas; & abest Indictio, quod ex populari Germanorum consuetudine est. Hæret autem chartæ sigillum, cui litteræ circum LEOPOLDUS DEI GRATIA DUX AUSTRI. ET H .... nempe HARINtie. Quid in area? Quinque sunt clypei; quorum qui princeps eam nummi zonulam fert. Secundus habet leonem. Tertius ad perpendiculum bifidus hinc leunculos tres, hinc eandem rursus exhibet zonam. Quartus aquilam dat, & quintus aquilam. Nunc, si monomentum monumento conferas, habes & eos Carnoliæ Tyrolis Habspurgi Charinthiæ clypeos, &, quem modo quærimus, Austriæ. Sic nummo clypeum Austriæ concilias, & clypeo Austriæ seculum hoc, quo trahemus ipsum denique nummum. Sed nondum finis. In Aula Zabarellæ, atque in Historia Ursati nummus idem tres habet facies, mediam quæ crucem præfert; alteram quæ scutum, quale dedi, fasciolam trahens; tertiam quæ scutum liliis auctum sex. Putabam scriptoribus iis obvios fuisse geminos nummos eo quidem clypeo distinctos, cetera similes. Ita de utroque quærebam. Quinque ad manus erant ex Vicodarzere Pivato Bosio Patavii, Arigonio Venetiis, Scoto Tervisii; sextus e penu meo: septimus a Muratorio vulgatur ex Dominico de Conradis; octavus e Papafavio scilicet Alexandro; nonus iterum e scriniolo meo; decimus e museo Lazara. Museum verò Lazara notatur in Aula quoque Zabarella. (pag. 113.) „ cernitur, *inquit*, „ clypeolus cum uno tantum traversio prout „ comites Marsorum gerunt, & aliæ familiæ „ nobiles diversarum civitatum. Harum au„ tem unam argenteam ipse servo in meo „ museo, & est ista; & in museo Laza„ reo aliæ inveniuntur „. Ergo museum quoque Lazareum tentavi. Sed hoc jamdiu desiit. Ex eo tamen habui quasdam laminas æreis nummorum typis insculptas ac velut editioni paratas. In iis & omnes fere Patavinos, & hunc quem maxime volebam. Sed & in hoc & aliis omnibus uno tantum *traversio* clypeus est. Lilia nullibi sunt. Quid putarem? Falso ne ab iis invectum stemma cum liliis? At nec apud Zabarellam nec apud Ursatum locus indicatus est, unde nummus iste prodierit. Et aliunde vix dici potest quas ii tricas infarciant, fabulas nectant, ineptias ingerant. Octavus autem nummus e Veronensibus apud Muratorium præfert in area scutum hoc Austriæ, quod est aquila bicipite clausum; de quo Muratorius idem, *Nisi*, inquit, *percussus hic nummus fuerit postquam Maximilianus I. Augustus secundum Cameracensis fœderis pacta Veronensi civitate potitus fuit, eruditis Veronensibus illius interpretationem commendo*. Ego hoc onere Veronenses levabo. Ipse nummus apud Arigonium est. Subter humeros Episcopi S. Zenonis habet hanc epocham 1516. Sic ille Dux Austriæ revera Maximilianus est, qui Verona cessit anno MDXVII. die XV. januarii; ex Guitiardino. Par ejusdem nummi typus Arigonii dono meus est, ut alii plures.

Tertium quod noto sic est. Austriaci Duces Patavium tenebant anno MCCCXIX. Facti series apud Cortosios, Tom. XII. rer. Italicar. pag. 818. *Dominus Jacobus de Carraria Patavinorum princeps auxilio comitis Goritiæ*. Scaligeros inhiantes urbi submovere studuerat. Is a *Comite* responsum sic habuit: *Quod eum habere poterat defensorem, si Paduam eidem consignabat recipienti nomine Ducis Austriæ*. Nec ea Jacobo aut Patavinis ingrata res. Ergo legatus ab iis *Aleardus de Basiliis*, *qui dedit dominium Padue comiti de Goritia recipienti* no-

nomine Ducis Austriæ MCCCXIX. IV. novembris. Adi Mussatum quoque lib. IX. de Gest. Italicorum. Nunc id advertam. Quos hujusce nummi laudabam typos ab Arigonio, Vicodarzere, Pivato, Bosio, Lazara, Muratorio, Scoto, scrinioque meo, licet eandem teneant faciem, non eundem referre malleum. Qui prostat in his tabulis e Vicodarzere est: eumque meus æquat. Huic ad clypeolum duo tanquam trifolia vides; apud Muratorium stellulas duas: apud Scotum stat hinc *o*, stat inde velut rosa foliis sex: eaque pariter in Papafavio, pariter in altero meo. Quid apud Bosium? plus etiam discriminis est. Si quæris, unde sic differant; obvia responsio est, typos hos iterum ac tertio quartumque repetitos. Si rursus instas, unde repetiti sic fuerint; id quoque videndum. Certe MCCCXIX. comes Goritiæ Patavio præerat; id constitit. Inde MCCCXX. Valsius excepit Goritium, velut ex iisdem Cortusiis est: *Et sic die V. Januarii in pleno arrengo dominus de Valse nomine Ducis Austriæ recepit civitatis dominium*.

Cæsaris ille quidem Federici nomine partes
Fidus agens Patavum sumpsit pro fœdere sceptrum.

Mussatus eodem libro. Rursum MCCCXXI. Dux Carinthiæ successit Valsio, pariter ex Cortusiis: *Dux Karinthiæ ductus precibus Paduanorum a Duce Austriæ Paduæ factus fuit Vicarius generalis*. Id autem *die sabbati V. septembris*. Ergo tres Federicus huic urbi Præfectos instituit, primo Goritium, deinde Valsium, tertio Charinthium. Charinthius etiam *Viceccapitaneos* habuit ac *Subvicarios* suos Conradum de Oveltagn, Hengelmarium de Villandres, Ulricum de Donesdorf, Ulricum de Faninberch apud Mussatum lib. XII. apud Cortusios, & alios. Hinc ergo typi multiplices, & ea nummorum sic iteratorum series. Non quod hæc alias non posset habere causas. At nihil tam verisimile est, quam Præsides eos ac Legatos, ut primum peocederent, hos ordine percussisse nummos; aut suis quosque cœptis auspicia quærentes aut populum aucupantes, aut *maxime Domino*, quod Mussatus ait, *principali Federico* devotos. Huius initia recolens Mussatus idem lib. IX. sic ad Patavinos suos

--- --- *Veniunt*, inquit, *in bella Suevi*,
Totaque præsidiis armatur Stiria vestris.
Urbs hæc Imperii dicetur REGIA magni,
Et secura suos servabit libera fines.

Age. Patavium hic *Urbs Regia*, quæ in nummo *Regia Civitas*. Id etiam indicare fuit; ne nostrates eo titulo præcipites irent, & annos æternos inveherent. Vide totum quantus est librum Mussati XII. de G. Italicorum. Sic stetit Patavina res usquequo *Marsilius*, ex lib. IV. Cortusior. cap. III. *jussit consilium Paduæ congregari*, *in quo omnibus alacriter annuentibus eidem datum fuit dominium Civitatis MCCCXXVIII. die III. septembris*. Ea die *Griffus frater Hengelmarii Paduæ Potestas cum Theotonicis depositis armis claves Civitatis domino Marsilio resignavit*. Ipse receptas ab Austriacis ad Scaligeros transtulit. Tribus iis adnotatis epocham nummi diu quæsitam hactenus inexploratam denique tenes, annum nempe MCCCXIX. usque MCCCXXVIII. sub Austriaco Duce Federico Rege Romanorum Tertio.

CAPUT X.

Insignia Carrariensium.

Est apud Papafavios inclyta spectaculo gaza Carrariensium gemmæ tabulæ membranæ toreumata codices lapides, & aurum argentumque signatum atque æs. Hæc Albertinus ex ea gente vir ita servabat, ut pro merito coleret; ita colebat, ut ad eruditionem nemini subduceret. Hoc ei ex indole nobilitatis, alterum ex acri judicio fuit. Nam de virtute ejus, qua semper domesticam gloriam tutatus est, dissimulandum puto. Is autem ea in me prorsus effudit; bibliotheca museo tabulario tamquam meis cessit; omnes conatus meos æque ac suos habuit: nunquam mihi patientia consilio re defuit. Hæc & alia molientem sustulit mors. Et ipse velut e cœlo tactus inhorrui. Spero viri progeniem patriis ut bonis, ita responsuram meritis. Namque parentum maxime talium benefacta æmulari solemnior hæreditas est.

In primis ille codicem dederat membranaceum, chartis auro minioque decoris annos vetustum ferme trecentos. Ipse nummorum qui deinde sunt Carrariensium veluti clavis. Ibi

Ibi quippe Carrarienſium ſtemmata ſunt, eorum qui tenuere Patavium, Jacobi Marſilii Ubertini Marſilieti Jacobi Jacobini Franciſci Franciſci. Stemmata vocavi, codex eos appellat *conos*. Ita enim præfert

Verſus conorum Patavi ſunt hic Dominorum
Quos genuit clara ſoboles Carraria rara.

Conos ait; intelligit autem galeas & inſignia galearum, quæ viris Carrarienſibus uſui fuerant. Ea quidem perſequuntur & Gatari Pater ac Filius a Muratorio vulgati; ſed quæ ſunt apud eos paucis indicata verbis, hic & manu tenes & oculis probas. Tamen & hunc & eos jungam, quo ſit amplior ipſis auctoritas, utrinque commodata fide. Sic autem adhibeo Gataros. Andream ex editis fero, Galeatium e manuſcripto chartaceo quem mihi deſcribendum ceſſit Alexander Papafava ſedis Patavinæ Canonicus. Initio ſic habet. *In Chriſti nomine amen. Anno ab incharnat. D. N. I. C. M.CCCC.LXVI. adi XXV. de giugno. Ego Marchus Holiverio quondam magnifici domini Baldaſaris nobilli & cives Venetiarum explevi & ſchripſi hunc librum gratia Dei ad chontemplationem meam. amen.* Hanc vetuſtatem, credo, codices a Muratorio conſulti non ferunt. Deinde placet ea mihi qualis hic eſt Galeatii Patavinitas. Ipſa vere Gatarum exhibet. Hunc qui ſic mutarunt, ut in editis eſt, pro ingenuo hiſtorico adulteratum dederunt. Tertio tam ſæpe noſter aut ſupplet editos aut purgat, ut inde nova Gatari ſenioris editio parari poſſet, additis quidem aliis & hinc & aliunde monumentis. Hinc ergo ſtemmata Carrarienſium,

Prima ex eo codice Jacobi galea eſt. Habet in vertice binos currus velut ſtantes: aureæ litteræ ſunt ad oras I. atque A. quæ IAcobum reddunt. Inde verſus

En Jacobi inſigne Patavi qui ſceptra benigne
Carrigerum primus geſſit non laudibus imus.
Sponte ſemel ceſſit ſceptris, mox inde relectus
Voce fuit populi rurſumque ad roſtra revectus.

Nunc ex Gataro. *Portava coſtui per cimiero uno elmo coverto de una binda bianca piena di cari roſi. Et in pie de lelmo doi cari roſi. Et ne la targa un caro.* Princeps MCCCXVIII. die XXIV. Julii. Ceſſit MCCCXIX. IV. novembris. apud Cortuſios.

Altera ordine Principum galea eſt Marſilii. Stat in ea Pardus, adſtant M. atque A. adſunt verſiculi:

Carrigera lectus Patavi de ſtirpe ſecundus
Grandis ſe criſta texit Marſilius iſta &c.

Sequitur ex Gataro. *Coſtui portò per cimiero una teſta con tuto el peto de uno lionpardo. — In targa bianca un caro roſo.* Princeps MCCCXXX. VII. die III. auguſti; ceſſit MCCCXXXVIII. die X. martii. Vide Cortuſios. Tertia eſt Ubertini. Maurum præfert alis aureis & cornibus aureis. item litteras U. ao B. verſus autem:

Ternus Ubertinus Patavorum Carriger Heros
Cornigerum geſſit Maurum trudendo ſeveros.

Hinc ex Gataro. *El cimiero de coſtui fo una teſta, el peto de uno Saracino. Et la teſta del Saracino gera (cornuta di due corna d'oro). Ne la targa bianca uno caro roſo.* Quæ clauſa ſunt anſulis in manuſc. deſunt. Princeps MCCCXXXVIII. die X. martii: ceſſit MCCCXLV. die XXVI. martii, pariter ex Cortuſiis.

Quarta Marſilieti. Leonem ſuſtinet, ac notas habet M. atque AR, hoſque verſiculos

Quartus Herus Patavus Papaſavus Marſilietus
Carriger iſta conis portavit ſigna Leonis &c.

Ex Gataro quoque. *Portava el dito Segnor meſs. Marſilio Papafava da Charara una ſtella nel petto de un lione azuro per cimiero, ſemenato tuto de peluzo d'oro. Et per lo ſimele ſeguiva tuta la banda de lelmo. Et ne la targa ſoa bianca portava una croxe vermeja. Et ne le do parte de quela gera doi cari roſi. & ne li altri doi leoni azuri ranpanti.* Princeps MCCCXLV. die XXVII. martii. deſiit MCCCXLV. die VI. maji. Conſule Cortuſios.

Quia-

Quinta est galea Jacobi II. Serpentem gerit arrecto collo, cristatum, rictu patulo, linguis trisulcis, medium I. atque A. litteris. Ea apud Gatarum deest; ubi tamen hi versus & codici nostro communes

Qui tenuit gratum Patavi quintus dominatum
Crine tulit cristam Jacobus Dux plaustrifer istam.

Vide quam hic melius quam in editis fluant. Optabat Muratorius in Præfatione ad Gataros Tom. XVII. rer. Italicarum singulis horum conorum versiculis adhiberi medicas manus. Id ex parte facio, alia reservo. Versus hi probant, apud Gatarum ne galeæ quidem seu coni defuisse mentionem. Sed eam librarii non viderint. Ceperat Jacobus anno MCCCXLV. die VII. maji; desiit MCCCL. mense decembri. Lege Cortusios.

Sexta est Jacobini. Cristatus & ipsa draco est. Hinc ad cervicem quatuor anguiculi pullulant additis I. atque A. versibus etiam

Sextus in Euganea lectus Dux plaustrifer istis
Se Jacobinus erat solitus componere cristis.

Et Gatarus. *Costui portò per zimiero una testa con el colo de una serpa; & per la sebiena del colo de quella comenzando su la testa & gera quatro teste de serpe pizole --- ne la targa gera un caro roso nel campo bianco.* Princeps MCCCL. die XXII. decembris; abiit MCCCLV. die XVIII. Julii. semper ex Cortusiis.

Septima Francisci galea Maurum pariter habet, ut Ubertini, cornibus atque alis aureis, septemque litteras FFFFFFF demum versus

Heros septenus Franciscus marte gerebat
Carriger hunc conum Patavi dum sceptra tenebat.

Adhuc ex Gataro. *ordenò el Segniore a tuta la fantaria da pie --- soto doi penonè. Nel prino --- era el zimiero del Sarazino in ne lo chanpo verde. Soto quelo la targa bianca con uno caro roso ---* mense mad. MCCCLXXIII. Princeps MCCCLV. die XVIII. Julii; cessit MCCCLXXXVIII. mense Junio. Vide Gataros.

Octava Francisci junioris est. Ipsa quoque portat alatum cornutumque Maurum. Addas huic F. atque F. Ex Andrea quoque Gataro die 15. augusti MCCCCIV. Francisci vexillum est, *Pennone tutto verde col cimiere del Saraeino, e la targa del carro.* Tom. XVII. rer. Italicar. pag. 897. Princeps MCCCLXXXVIII. mense Junio; desiit MCCCCV. At nulli versus ad hunc conum. Credo quia nulli post Franciscum ex ea domo Principes, a quibus Elogium. Charta mihi ex eodem Papafavio autentica est *millesimo quadringentesimo tertio indict. undecima die iovis undecimo mensis octobris. Padue in palatiis habitationum infrascripti magnifici & excelsi Domini in anticamera a Cimeriis prope cameram Lucretie presentibus* &c. Ex ea sic habeo, fuisse *Cimmerios* hos aut galeas sive conos de quibus res est, in aula Carrariensium loco quemque suo positos; unde nomen atque Insignia omnium ex ea stirpe Patavii Principum facile constarent. In eos intendere potuerat qui Codicem nostrum scripsit ac pinxit; aut ei certe Gatarus uterque non defuit. Hi vero jamdiu Carrariensibus assueti semper hæc in oculis habebant. Alia simul habere poterant. Ita Carrariensium galeæ sunt.

Adde nunc clypeos. Currum semper habent. Eaque jam probata res. Id passim hoc capite Gatari suadent. In Codice quoque Papafavio singulæ galeæ singulos habent clypeos ita positos ut in vigesimo primo nummo simul & in quarto vides, ubi supra Maurus, infra Currus est. Ibi vero clypei semper albi purpureo plaustro. Quam Gatari quoque speciem delinearant; ac vetustior iis Jambonus Andreæ de Favafuschis illud *scutum in cujus plano albo pingitur currus non stallatus cum temone* prætenderat. Ergo Carrarienses insignia duo prætulerunt, alterum in galeis, alterum in clypeis. Quod in iis personæ, quod in his familiæ. Quo titulo gemina quoque sigilla jactarunt, unum galeæ par, alterum clypeo. Primum Francisci II. sigillum sic erat ex authentico S. Stephani „ millesimo trecentesimo „ octuagesimo octavo indictione undecima. „ die jovis prima mensis octobris. Padue in „ palaciis habitationum infrascripti magnifici „ Domini in Camera a quadris &c. Magnificus & potens dominus dominus Franciscus „ junior de Carraria civitatis & districtus Padue &c. mandavit confici publicum docu-

„ men-

„ mentum sui pendentis sigilli ad sculpturam „ Saraceni cum simplici littera F. ab utroque „ latere munimine roborandum „. Hoc erat sigillum galeæ par; utrinque Æthiops. Id personæ. Sequitur ex autentico S. Petri. „ Millesimo quadring. secundo indictione decima. die sabbati septimo mensis Julii. In „ camara Lucrecie --- Idem excelsus Dominus „ mandavit publicum confici documentum sui „ pendentis sigilli magni ad sculpturam Plau„ stri cum duplici littera F a lateribus in mar„ gine munimine roborandum „. Hoc alterum erat sigillum simile clypeo. Currus utrobique est. Id familiæ. Francisci vero primi primum dabo sigillum ex authentico S. Petri. „ Decreto ill. principis magnificique & excelsi „ domini Francisci senioris de Carraria civita„ tis Padue pro sacro Romano Imperio Vica„ rii generalis sigillato sigillo ipsius magnifici „ domini magno cere albe & rubee ad cime„ rium Saraceni cum litteris circum circa di„ centibus vel que sic legebantur, Munerat „ hoc signo Franciscus Carriger omnes, pen„ dente ad cordulam sericis rubei, scripto „ in millesimo trecentesimo septuagesimo sexto „ indictione quartadecima die jovis vigesima „ nona mensis maj „. Saracenum galea gerebat, eundem sigillo notabat. Hoc iterum personæ. Sigillum secundum sic erat ex autographo Bradiolorum. „ Millesimo trecentesimo „ octuagesimo tertio indictione sexta. die „ mercurii quintadecima mensis aprilis. Pa„ due in palaciis &c. magnificus & potens „ Dominus dominus Franciscus de Carraria „ heroum domus ipsius Carrariensis civitatis „ & districtus Padue septimus Dominus & Ca„ pitaneus generalis --- mandavit --- confici „ publicum documentum sui pendentis sigilli „ magni ad sculpturam plaustri cum F. sim„ plici littera ab utroque latere munimine ro„ borandum „. Pendet e membrana sigillum purpureo plaustro; circum reliquis fractis ea sunt M. ..... HOC S..... FRANCISCUS CHARIGER .... Ea ex superiore suppleas. Ergo currum clypeo, currumque sigillo dabat. Rursus id familiæ. Nunc ultra provehor ut sigilla cuique Carrariensi propria constituam Jacobino velut hydram; Jacobo II. serpentem; Marsilieto leonem; Ubertino maurum; Marsilio pardum; Jacobo I. geminos currus. Hæc singulorum; præterea plaustrum quod esset omnium: velut in utroque Francisco sigillum galeæ sigillum scuto par erat. Excipe de Marsilieto, cui clypeus erat non uno sed duplici curru ac leone gemino. Cuique simile proinde sigillum tribuere decet. Placuit hæc & de sigillis addere. Primum quod inde firmatur ipsa tractatio de galeis. Secundo quia sigillorum facies eadem plerumque nummorum est; unde Gatarus anno MCCCLXXII. die XXX novembris eos maxime laudat Ungaricos decem *X. ducati d'oro*. quoniam *bollati del proprio sigillo del Re*. Tom. XVII. pag. 115. Ex quo principio magnos habent progressus & qui de sigillis & qui de nummis instituunt, alteris juvantibus alteros, & contra. Nobis certum est sigilla Carrariensium quæ desunt suppleri nummis, & nummos sigillis.

CAPUT XI.

De nummis Marsilii Ubertini Jacobini Francisci senioris.

Signa Carrariensium dedi. Ex iis & nummos æstima. Quos habui singulos in tabulas intuli tres. Eas ad calcem vides. Aliquos ex iis & Muratorius exhibuit, iique numero 7. 9. 13. 15. 17 19 sunt apud nos. At nescio quo casu fere in singulis aliter a vero seu legit seu credidit. Ego hinc ei litem non amplius intento, ne tali viro crebrius allatrem. Sed ea certe tractatio non paucos habet nævos. Hunc autem in iis vulgandis modum tenui. Usus sum Petro Monacho æris incidendi solertia jam probato, de quo litteratorum gens accepit ex eo quoque libro *Novelle della Rep. delle lettere* MDCC. XXX. VIII. 21. Junii. Ad eum attuli plures cujusque nummi typos, ut quod in uno deerat, peteretur ex aliis. Harum quippe rerum curiosi norunt ægre dari barbaricos nummos, qui servent primas artificum manus; maxime quorum fœculenta materies ætatem non fert. Ita pluribus ex formis unam cujusque typi faciem expressimus, eaque in æs translata est. Plures autem vel ex uno Papafavii museo duci poterant. Adde ex domestico; adde ex alio Papafaviorum scilicet Alexandri ac fratrum; dehinc ex Pivato Busenellio Bosio Patavii; rursus ex Arigonio Zeno Gradenigo Venetiis; item ex aliis atque alibi. Quæ monui quo pateat, & mihi quæ cura fuerit, ut hæc ex integro constarent; & quæ legentibus esse debeat, ut eadem editis ineditisque componant. Hinc ad nummum numero tertium, qui primus e Carrariensibus est. In area serpens, habet ad collum litteras M. atque AR. ecce nodum. Si Papa-

favio codici ftet, hæ MARfilietum reddunt. Sed ei fymbolum non erat ferpens. Ergo Marfilium. Sed nec ei ferpens. Hæc unde concilies? De nummo ne quæras: authenticus eft. At dubitandum ne de geminis iis galeis? Ad leonem Marfilieti verficulus eft

Carriger ifta conis portavit figna leonis.

Infcriptio fignumque conveniunt. Ad pardum Marfilii titulus eft

Grandis fe crifta texit Marfilius ifta.

Nomen ab re difcors. Crifta quippe non de feris, fed de ferpentibus eft. Hi verfus autem licet inepti proprietatem fervant in defcribendis quos ajunt conis. Ergo fuerit ne Marfilio ferpens, ut nummus habet, ut verfus indicat? Sed ei demere pardum contra fidem tot, quos infpexi codicum, vix audeam. Et tamen quidquid præter hoc reponas, trahit negotium, non conficit. Tertium vero Marfilium Gatari Cortufiique dant, eumque Francifco feniori fratrem. Dant & quartum Gatari, nempe juniori Francifco filium. Sed nec iis quidquam eft cur certo nummum hunc deputes. Marfilio magno *datum fuit dominium civitatis* anno MCCCXXVIII. die III. feptembris, ut eft apud Cortufios. At hoc in fpeciem. Tunc enim vere Patavium cefferat ad Scaligeros occultis utrorumque confiliis. Et *dominus Canis* utique novus Paravinorum princeps urbem hanc *die X feptembris ingreffus eft* ex iifdem Cortufiis, ac Muffato. Quia tamen intererat pauculos eos dies putari Marfilium revera principem, potuit aliis principatus indiciis addere monetam; potuitque tunc habere caffidem non pardum, fed ferpentem qui transferretur in nummos. Hæc pono non ut quid ftatuam, fed ne quid fileam. Quod certum. Nummus eidem Marfilio coævus eft. Id præftare poffum. Quartus eft Ubertini cornuto atque alato Mauro. Cornuti caufam Gatarus exprimit, viriatam a Scaligeris Ubertino conjugem. De qua pariter in *Fragmentis* apud Muratorium Tom. III. *Antiquitat.* pag 287. Sub eo principe fi non conditum certe renovatum eft Statutum, quale quidem exhibet Statutorum codex e bibliotheca Sancti Francifci pagin. 312. M. III[c]. XXXIX.

„ Statutum conditum MCCCXXXVIIII. „ Statuimus & ordinamus quod pro quoli„ bet pondere marchi, quod, ficut effe „ deberet, non reperietur ad punctum; quod „ evenit fepe propter operationem marcho„ rum, hic modus & forma fervetur. Vide„ licet quod fi pondus medii quarterii uncie „ erit quarta pars unius denarii parvi minus „ in pondere, vel fi pondus uncie integre „ erit unus denarius parvus minus in ponde„ re, vel fi pondus duarum unciarum erit „ unus denarius & medius parvus minus in „ pondere, vel fi pondus quatuor unciarum „ erit duo denarii parvi minus in pondere, „ vel fi pondus octo unciarum erit tres de„ narii parvi minus in pondere quam ad pun„ ctum deberet effe; tunc & quolibet ifto„ rum cafuum ille vel illi cui vel quibus „ reperta fuerint dicta pondera minus, ut „ dictum eft, condemnetur in foldis viginti „ parvorum pro quolibet, & qualibet vice; „ vel minus fecundum qualitatem facti & „ perfone arbitrio domini Poteftatis „ & cetera. Notanda gradatio ponderum: magis autem *quarta pars unius denarii parvi*; de cujus ufu dictum cap. VI. dicendum infra. De pondere marchi recurret mentio cap. XV. Nummi quintus & fextus a Jacobino funt. Ibi ferpens additis ferpentulis. hoc Jacobini fymbolum. Septimi formas habui duas ferme pares; at non eafdem. Ex iis hanc vulgavi. Sedentem præfert Epifcopum; dextraque geftat urbem, finiftra lituum. proxima P litterula eft. In altero quem minime vulgo, ftellula eft. in ambitu S PROSDOCIMUS. ex alia parte CIVIT' PAD' Stat in area crux. Huic ad inferos angulos duo currus; ad fuperos I. A. Vidimus ex iis litteris in codice Papafavio fignari IAcobos tres. Et mihi currus hi duo fic ftantes diu de Jacobo I. fuaferunt; cujus galeam duo currus urgebant. At in re dubia timui ne mihi blandirer, ut aut nummo plures annos, aut monetam pluribus inde principibus darem. Quare ultimum ex iis vocavi; non tamen alios amovi. Sit ergo nummus ifte Jacobini. De quo fufpicionem fecit & I. littera, quam fi jungas I. litteræ nummi fequentis, eundem in alterutra fententis artificem. Quæ caufa eft, cur ipfum quoque nummum huic principi credam. Sed cur octavus idem nummus eft Jacobini? Dicam. Primo quidem ex eo indicari & Jacobum I & Jacobum II. & Jacobum III. Deinde, mihi placere III. ex conjectura rurfus alia. Infpice fequentes nummos tres. Hi pares alteri funt, ac tantum diftant, quod in his eft F. Hæc certe Francifcum dat. Hic autem

autem Jacobino proximus imperio, quin ex Cortusiis etiam consors, licet *sub* ejus *custodia*. Leg. lib. X. cap. V. & lib. XI. cap. IX. Gatari consentiunt. Ut ergo pares imperio, sic pares haberi possunt iis nummorum typis. Eaque ratio est ut ex ea F. Franciscum non secundum sed primum legam. Diximus etiam cap. VIII. nimios I. litteræ cincinnos olere non initium seculi quo Jacobus I. sed medium, quo reliqui duo. Sic dum meliora succurrant, hi quinque nummi positas tenebunt sedes. Tres ultimos adhuc enarro. Qui primus, eorum maximus; alter huic medius; huic tertius. Quid si denarium in primo, medium in secundo, quartam denarii partem in ultimo supputes? hæc rursus ex conjecturis. At mihi singula manibus oculisque volventi probabiles sunt. Ergo nongenti sexaginta nummi, qualis undecimus est, libram vel parvulorum vel æreorum facerent. Nummi quatuor 8. 9. 10. 11. a Papafavio absunt. Octavi typos duos obtulit Arigonius, alterum cessit. Nono, decimo, atque undecimo dedit utendum Com. Franciscus de campo S. Petri. Nec silendum, decimi typum haberi argenteum quoque apud Arigonium. Præterea nonus & apud Monsilicanos istos est; nec meminisse juvabat.

Est in duodecimo ac decimo tertio FRANCISCUS D. CARARIA, seu FRANCISSCHUS D. CARARIA SEPTIMUS DUX PADUE. Franciscum I certo teneas. Hic *heros septenus* est e Codice Papafavio. Et chartam vidimus antea *mill. s. trecentes. octuagesim. tercio. indict. sexta, die lune decimo nono decembris*. Ex qua *Franciscus* idem *de Carraria Heroum domus ipsius Carrariensis civitatis & districtus Padue septimus dominus & capitaneus generalis* est. Utriusque nummi faciem par implet imago. Quæ passim credita sphinx. Ea vir Æthiops, item Saracenus, item Maurus. Hunc I. Francisci conum galeamque novimus ex Papafavio, ex Gataris, atque ex *decreto* principis ejusdem Francisci senioris anno *mill. trec. septuag. sexto indictione quartadec. die jovis viges. nona mensis maj*; addito *sigillo ad cimerium Saraceni*, quod superiore capite vidimus. Eæ litteræ quæ Mauris adjacent, FF. sunt, non A. A. vel RR. ut nostri putant. Horum nummorum typi fere sunt ærei. Sed & plumbeus apud Papafavium est. Argenteum quoque Muratorius indicat ex Valesio. Adi nummum qui 22. in tabulis. In eo Saracenum pariter habes, ac circum septenas F. At & senior Franciscus ex codice Papafavio conum Saraceni septem litteris F. ornat. Ei nummum propterea deputes. Alios eodem fere typo præ manibus habeo, quos aut quatuor F. aut etiam sex obtinent. Eos ipsi Francisco censeas. Addas iis ex occasione nummum quoque 21. qui Maurum duabus F. medium tenet. Huic autem ferme pares, etsi non prorsus iidem sex alii sunt, ubi duæ similiter F. unicus ubi sunt RR. Hos omnes ab eodem principe ducas. Est quidem Saracenus & in secundi Francisci cono. Sed causa senioris hic potior est. Ac demum volui nummos omnes eodem symbolo factos in unum cogere. Nunc id restat. Nummum quartum Saraceno pariter ac alii notatum dedimus Ubertino. Causa fuit, quod & is ex Papafavio *cornigerum* gerebat *Maurum*. Sed nondum reddita ratio, cur Franciscum legeremus in iis, in hoc Ubertinum. Modo sic habe. Unus hic fere ex auricalco est, alii ex ære: nullas hic F. habet, alii semper habent: hic ornatum, velut eas in ambitu palmas, a ceteris alienum præfert: item currus alio prorsus opere est: denique alii & sibi similes invicem sunt, & simul omnes ab hoc differunt. Ea nos inter hunc atque alios distinguere monebant. Huc & 18. nummum traho. Quem rursus e moneta primi Francisci quam secundi malim, Causa cur malim, pariter ex insignibus est. Insignia Patavinorum primo regnante sic erant anno MCCCLXXXVII. mense martio *Bandiera del comun de Padoa, zoè la croxe vermeia, & nelli quatro campi bianchi gera uno caro roso e una croxe rosa*. Gatarus apud nos, & in editis pag. 579. Sed regnante secundo, Patavinorum vexilla sic erant anno MCCCIV. mense augusto. *La gran bandiera del popolo ch' è la croce rossa in campo bianco, e per ciascun quarto l'arma del carro*. Gatarus Tom. XVII. pag. 897. Consule nummum, res acta est. Eum, velut omnes alios a Papafavio habui. Alterum ipse teneo. Tertius apud Asolum est, monente Scoto. Redeo ad Gatarum, scilicet ex manuscripto pag. 34. ad annum MCCCLXXVIII. die *XVI. de setembre. zonse in Padoa el nobele Chavaliero, zioè el gran Conte maestro de la maiesta del Re de Hongaria con 600. Hongari con doe carete carge de piastre de argento, & una carga doro*. Quæ regio nomine principi Francisco cesserunt. Ipse nummos ex iis fieri jussit. Opus Ill. Viri curabant. *El Cheeo da Lione masaro del tesoro del Segniore, Francesco Turcheto referendario del Segniore, Galeazo*

leazo Gatari texsuriero, *Brocardo canbiadore & maistro de la zecha*. Hi genera nummorum tria signarunt. Primum est *moneda doro la quale valeva ducato mezo*. *El cunio de questa gera da una parte uno caro; dintorno gera scrito* FRANCESCO DA CHARARA. *da laltra parte san Prodocimo; scrito datorno* PROTETOR PADUE. Alterum *fo chararese, che una de queste monede valeva soldi quattro*. *El cunio de questa gera da una parte el caro; intorno gera scrito* FRANCISCUS de CHARARIA. *da laltra parte san Daniele*. Tertium *gera Chararini*. *Da una parte gera el chiro; intorno scrito* FRANCISCUS DE CHARARIA. *da laltra parte santo Prodocimo; intorno scrito* SANTUS PRODOZIMUS. *e valeva soldi dui l'uno*. Mox adjicit, confectis integro mense nummis, a Principe jussum die XIIII. *de setembre*, *chel fose fata una crida sul palazo*, *& su tute quattro le schale*, *che li soldi Venizani no se spendese più che per dexe dinari luno*. Idque actum. Diu sudavi hic dum laudatos a Gataro nummos editis comparo. Nec, puto, profeci. Certus error est in die seu XVI seu XIV. septembris. Et tamen omnes a me consulti codices eo recidunt. Et in aliis ex integro concordant. Eos apud Papafavium legi numero quinos aut etiam plures. Et apud Marchion. pariter e Papafabis, apud Comit. de Leonissa; denique geminos apud Guill de Campo S. Petri: præter hunc nostrum qui reliquis antiquior est; ac vulgatos. Et in Addimamentis ad chronicon Cortusiorum Tom. XII. rer. Italicar pag 985. ad annum hunc MCCCLXXVIII. *di X. del mese di settembre el gran Conte --- venne a Padova con V. cento homeni d'arme; e menò con se tre carrette cargade de pistre d'arzento*. Vides quot varient in hoc uno frustulo. Sed non ei fidendum præ Gataro.

CAPUT XII.

De Ducatis.

TRes ait nummos anno MCCCLXXVIII. cusos; argenteos duos, aureum. Vide, si non ii tres uno continentur autographo quod est Marci de Guarnerinis; hoc autem in publicis tabulariis. *Die martis XXVIIII. octobris 1398. Padue. Baldus de Bonifariis* accepit *in ducatis auri carrarinis argenti & carraresiis libras octuaginta denariorum*. Damus in tabulis & nos aureum num. 14 cujus a Papafavio typos tres, alium a Comit. Ant. de Capite-vaccæ. Sed hic obstant duo. Primum quod a Gataro laudatus habuit *Protector Padue*; noster habet *civitas Padua*. Deinde quod ille medio ducatui par erat; noster integro ducatui sive *zecchino* par est; idque trutina probat. Utraque difficultas eludi potest. Quoad primam. Semper in hisce nummis est *civitas Padua* velut in primo secundo septimo nonodecimo vigesimo atque aliis. Ergo sic haberi potuit in nummo qui laudatur a Gataro. Sed hic, inlato nomine *Sancti Prosdocimi*, statim posuerit *protector Padue*, consuetudine quadam qua *Sanctus Prosdocimus Protector Padue* in ore Patavinorum est. Sic mutari potuit inscriptio. Quoad secundam. Fieri potuit ut quo tempore cudebantur alii medio ducatui pares, cuderentur & isti numero pauciores modulo majores; idque velut ad pompam decusque monetæ. Quibus positis ipse nummus in annum hunc 1378 ferri potest. Adde ex authentico Bradiolorum *mill. trec. octuages. septimo inditione decima die mercurii penultimo mensis januarii Padue*. *Pro precio ducatorum quinquaginta boni auri & justi ponderis*, *& librarum trecentarum & vigintiquinque monete argentee Paduane*. Si, ut *argentea*, sic *aurea* quoque *Paduana* est, habemus hic monetæ Patavinæ ducatum, hoc est, nummum hunc quartumdecimum. Melius etiam ex codice Marci de Guarnerinis MCCCLXXXVII. *ind. X. die sabbati XXVI. januarii Padue*. *Precio librarum mille parvorum quos recepit -- medietatem in ducatis auri boni & justi ponderis*, *& medietatem in carrarinis argenti*. Quod certum, Patavini vel anno MCCCLXXVIII. nummos aureos excuderant. Id factum libertate temporum, qua sibi principes ac populi fas esse putabant, ut aurum quoque suis ipsi monetis inveherent. Exculptam inde pecuniam ali alio titulo nuncupabant. Extremis autem barbariæ seculis invexere florenos, adhibuere ducatos. Florenos a filio Florentinorum, ducatos ab Duce Venetiarum. Non quod hæ tantum monetæ nummos hujusmodi facerent; sed hæc erat appellatio frequens, & ad populi genium. Benvenutus etiam de Imola in commentariis suis ad Dantem vulgatus a Muratorio Tom. I. antiquitat. pag 1134 dum probare vult omnem esse pecuniam signo peculiari notandam, præfert harum tantummodo civitatum monetas; *sicut*, inquit, *Baptista sculpitur in floreno Florentinorum*, *&*

San-

Sanctus Marcus in ducatu Venetorum. Quæ reliquis fama præstabant, eas maxime celebrat. Aliorum vero locorum florenos, item ducatus ii memoravere, qui de utrisque commenti sunt; aliosque narrare poterant. Habes apud Muratorium quoque Tom. II. pag. 762. *florenum sive ducatum* notis his additis R. DI. G. P. AVRA. De quo *quis*, inquit Muratorius, *hic princeps? Suspicor tamen pertinere posse ad aliquem ex principibus Arausionensibus. Nam Arausio seculis barbarieis appellata fuit civitas Aurasica nunc indigenis Aurange, & Gallis Oranges*. Adde & *Orengia* seu gallica pronunciatione mavis *Orangiam*. De cujus aut ducatis aut florenis hæc apud nos extant ex allato codice Marci de Guarnerinis. *Notum sit quod ego Anedeus de Chevnay miles tradidi Francisco de Curte quandam corrigiam deauratam argenti, & certam summam catellarum & cuparum argenti, quas mutuavi a Petro Gerlex. tesaurario domini Comitis Sabaudie — Item tradidi sibi quatuor viginti* (scilicet octuagina) *francos auri. Item quinquaginta florenos boni auri de Orengia*. Nunc florenos AVRAngiæ certo tenes: & ille prænotatus R. littera Princeps, unus e Raymundis est Aurasicæ quondam dominatis, ut idem Muratorius adnotat. Ac floreni nomen inaudiit anno primum MCCLII. quod Ricordanus habet; *mense novembri*, quod Villanius adstruit; eratque precio *viginti solidis*; octo ex iis unciarum auri dabant. Tom. VIII. ac XIII. ser. Italicar. valuitque apud Venetos anno MCCLXXXIII. circiter octodecim grossos, ex documento quod Carlius exhibet in exercitatione sua de nummis Aquilejensium, Tom. XXV. Calojerianæ collectionis. Ita enim habet. *Tempore serenissimi ducis D. Johannis Dandulo MCCLXXXIII. die ultima octobris capta fuit pars, quod debeat laborari moneta auri comunis videlicet 67. pro marca auri; tam bona & fina per aurum vel melior, ut florenus; accipiendo aurum pro illo pretio quod possit dari moneta per decem & octo grossos*. Hæc auspicia Venetæ monetæ cui jam *ducato* nunc *zecchino* nomen est. Ex eo documento compertum est, etiam Venetos ducatos æstimari grossos octodecim; grossos inquam Venetos quibus ab anno MCCXC. ad MCCC. XVIII. duos adstruximus ac triginta denarios. At eodem MCCXC. nonnihil auctum erat floreni precium, scilicet septem denariis, ac fortasse plus ex autographo Canonicorum *mill. ducent. nonag. indictione tercia die sabati quarto intrante februario Padue — Rainucius accepit a* Bernardo præsule Patavino *trecentos florenos auri computato unoquoque floreno grossis decem & octo Venetis & denariis septem parvorum*. Ex quo ducatus etiam Veneti precium æstimes aliquanto scilicet plus iisdem florenis.

Inde si ferimur in hæc tempora quæ Patavinis etiam florenis aut ducatis accommoda sunt, erit evidens, anno MCCCLXXXVIII. sic & florenos & ducatus æstimari solitos, ut in assignandis rerum preciis æquo censerentur exagio. Constat ex Chronico Placentino quod Muratorius edidit Rer. Italic. Tom. XVI. pag. 579. & Tom. II. antiquitat. pag. 318. *Nunc*, inquit Chronici auctor, h. e. MCCCLXXXVIII. *fiunt per homines & dominas Placentiæ sumptuosissimæ expensæ in victu & vestitu — Qui drappi de grana vel de veluto vel de auro vel de aurato vel de serico constant pro uno Cabino vel barilloto vel pellarda a florenis XXV. auri usque in florenos sive ducatos LX. auri*. Notat id etiam Victorius; at non sine stomacho. *Florenus*, inquit, *quandoque ducatus & scutum similiter nuncupatur. Inscite, ut assolet. Etenim pondus alterius ab altero valde discrepat*. Apud Muratorium Tomo II. antiquit. pag. 694. Certe discrepabat apud Aquilejenses. Id enim colligitur ex diariis Ambrosii de Turre Canonici Aquilejensis & Antonii Patriarchæ ab ærario; de quibus apud Carlium pag. 125. 127. 132. 141. Nam de florenis hæc habet anno forte MCCCXCIX. *Recepit florenos viginti unum in ratione LXIII. denariorum pro quolibet*. Hæc autem de ducatis. *Recepit*, inquit, *ducatos quinquaginta in ratione LXIIII. denariorum pro quolibet*. Uno denario floreni distabant a ducatis. At Aquilejense denario. Quod etiam adnotes. Aquilejensium quippe denarii non iidem Patavinis. Habe ex Fontanino de *Masnatis* eas litterulas, quas *Nobili viro domino Johanni de Rabatta honorabili Capitaneo Goritiæ* inscripsit *Zenobius monetarius*. *Noveritis*, inquit, *dominum meum dominum Antonium Patriarcham Aquilejensem modo noviter mutasse monetam videlicet singulum denarium pro quatuordecim parvulis, & solidum pro duodecim parvulis. Datum Utini. 14. aprilis indict. 7.*, quod est anno MCCCLXXXXIX. Nam toto eo seculo Patriarcharum nummos habuisse quattuordecim parvulos audiebam recitante Bernardo de Rubeis. Ipse novum opus in has Aquilejensium monetas apparat. Et hoc

erat in eruditorum votis. Nam paucos eo criterio doctrinaque scriptores habemus Itali. Nunc Aquilejos junge Patavinis, erit evidens hic etiam distare florenos a ducatis. Est in publicis scriniis autographum *Zilii de Calvis* anno *millesimo trec. octuagesimo octavo. indict. undecima. die dominico vigesimo quinto mensis octobris Padue in Cancellaria Magnifici — Turchettus dixit sibi bene solutum a magistro Jacobo de ducatis nonaginta auri & sold. LX. parvorum in quibus tenebatur eidem* Turchetto *pro parte unius debiti, seu deposito; in quo magister Victor &c. erant obligati in libris sexcentis sexaginta duabus soldis decem parvorum, quos in ducatis auri eidem restituere tenebantur ad rationem librarum trium soldorum tresdecim pro quoque ducato, prout in instrumento depositi super inde confecto millesimo trecentesimo octuagesimo septimo die veneris XIIII. mensis junii plenius continetur*. Hic ducatus apud nos exhibet solidos septuaginta tres. Et florenus Aquilejæ dederat denarios sexaginta tres. Ii solidi reddebant parvulos octingentos septuaginta sex; hi denarii conficiebant parvulos octingentos septuaginta duos. Ergo florenus a ducato sex distabat parvulis. h. e. major erat ducato parvulis sex. Sed calculus hic mirum quas habeat salebras. Nam nec certum est Aquilejensium parvulos idem fuisse Patavinis. Deinde certum est anno MCCCLXXXXIX. Patavinorum ducatos alio fuisse precio, quam tribus & septuaginta solidis. Ex uno codice Marci de Guarneriis aperta res erit. pag. 88. „ Die lune primo julii „ 1398. Recepi per manus Florii de Brethenorio socii mei de massaria seu thesauraria „ Lodoici a paghis & Riprandini a caligis „ ducatos duos auri in auro in ratione librarum IIII. solidor. X. pro quoque, & solidos decem in carraresiis pro solutione paghe „ mee januarii proxime preteriti „. Deinde pag. 137. „ Die martis XIIII. octobris 1399. „ indict. VII. Padue in curtivo curie magnifici Domini Padue. Pro precio ducatorum „ tercentorum auri quod precium & quos „ ducatos &c. Et dixerunt valere dictos ducatos in ratione librar. IIII. solidor. X. parvorum pro quoque ducato „. Tum pag. 168. „ MCCCC. indict. VIII. die martis VI. „ julii. Hic ad bancum cancellarie. Precio „ librarum centum & quadraginta parvorum „ quos vir nob. Johannes Henricus quondam „ Palamidexii de Vitalianis habuit in ducatis „ auri in auro in ratione lib. IIII. sol. VIII. „ pro quoque ducato, & libras III. sol. XII. „ parvorum in moneta „. Sequitur ordine temporum „ Die sabbati primo januarii MCCCC. primo ind. nona Padue, nobiles viri „ &c. confessi fuerunt accepisse in dotem ducatos ducentos septuaginta auri in auro boni & justi ponderis in ratione librar. IIII. „ solidor. X. pro quoque ducato „. Mox pag. 185. „ Die dominico primo mai indict. „ nona. Padue in camera stipendiarie magnifici domini. Jacobus Lanarius accepit in „ deposito & salvamento ducatos sexaginta „ novem auri in auro boni & justi ponderis „ in ratione librarum quatuor solid. XII. pro „ quoque ducato „. Sic ergo pretia ducatuum apud nos erant, unde nihil ad Aquilejensium calculos. Alia deinde ducatuum comparatio nobis est ad *marchesanos* solidos. Exhibet *marchisanos* & Cangius ad vocem *marcha*, pariter ad vocem *marchisani*; sed alii erant a nostris. Hi cudebantur apud Ferrariam in moneta Marchionum; de quibus ex autographo ad D. Antonium. „ Mill. trec. nonages. „ quinto indict. tertia. Venetiis. Guillelmus de castro Barco fecit suum procuratorem ad exigendum a Jacobo de Padua libras „ septuaginta quatuor & solidos quinque marchiasorum monete Ferrariensis „. Ergo Patavini sic exigebant ducatos suos ad marchisanos nummos ex publicis scriniis „ millesf. „ trecentesimo nonages. quarto indict. secunda „ die lune vigesimo nono mensis junii. Padue „ in palatiis „. Principes Athestini debebant Carrariensi „ summam ducatorum viginti trium „ millium quadringentorum triginta octo auri „ & solidorum viginti sex marchesanorum „. Solverunt autem „ ducatos quatuor millia sexcentos octuaginta septem auri & soldos viginti septem marchesanos & denarios octo „ & quintos duos unius denarii ad rationem „ solidorum triginta septem cum dimidio „ marchesanorum pro ducato „. Factum id ajunt „ pro quinta parte totius suprascrip. „ summe ducatorum viginti trium millium „ quadringentorum triginta octo auri & solidorum viginti sex marchesanorum „. Vidisti *quintos duos unius denarii*. Quos si non mente sed manu tractabant, habes alias libræ denariorum sectiones mille ducentas. Nam dictionis series eos ex parvulis esse docet. Sed modo nos tenet observatio *solidorum triginta septem cum dimidio marchesanorum pro ducato*. Cum tamen non liqueat de vero marchisanorum precio, nec ipsa ducatorum cum iis comparatio quidquam est. At eos rursus cum aliis conferre possumus ex tabulario castri

de

de Alto, quod est in Tridentinis montibus apud Telvum sub episcopatu Feltriæ. *mill. tricent. LXXXXVII. indicione quinta die veneris XXI. mensis septembris. Ego presbiter Henselmus gratis mutuavi Antonio dicto de Catelag de Telvo VII. ducatus auri scilicet V. ducatos in auro, & reliquos duos in moneta scilicet XXXVIIII. grossos pro singulo ducato.* Ducatus ergo tricenis erat ac novem grossis. At horum quoque grossorum supputatio abdita est. Ac proinde nihil ex iis ad ipsos ducatos. Ea quidem notula est ex autographis Henselmi libellis. Eos autem totumque chartarium, præterea bibliothecæ codices, aliasque benevolentiæ dedit notas Eva Rosa *Baronissa vidua de Buffa nata Comitissa de Wicka domina castri Alti montisque Lilii atque Haidem &c.* præter hos aliis auctior ingenii morumque titulis. Hæc porro nos ex ineditis hæc ex finitimis in exemplum deduximus, ut certum sit, hujusmodi ducatuum supputationes esse penitus incertas. Alia petas ex aliis. Id tamen attendens, quot monetæ sunt, fere tot esse nummorum leges. Extrema Carrariensium re marcha quæ dicitur auri valebat octo ducatos, ut ex Polentono notabam „ millesimo „ quatricentesimo quinto indict. terci.dec. die „ martis vigesimo mensis octobris Padue in „ aula excelsi domini Padue infrascripti ad „ officium factorie sue. Pro satisfactione & „ solutione dictarum quinquaginta & dimidie „ marcarum in ratione ducatorum octo auri „ pro quaque marca dedit „ & cetera; quæ scilicet e Xichonis autographo depromta sunt.

CAPUT XIII.

De carraresiis, carrarinis, aliis.

Sicco Polentonus haud vulgare nomen in litteris. Et ipse laudatores habet domi Scardeonium, Portenarium, Thomasinum, Pignorium, Ursatum, Papadopolum; foris Vossium, Morhosium, Rehinardum, lexicographos Lipsienses, alios; adde Muratorium. Præterea Kappius homo Germanus apud Lipsiam professor eloquentiæ scripsit anno MDCCXXXIII. dissertationem *De Xiccone Polentono Cancellario Patavino historiæ litterariæ in Italia instauratore* grandibus utique titulis. In eam contulit & eorum curas qui de Siccone præscripserant, & addidit multa de suo: daturus & alia, si propius arcanas Patavinorum memorias inviseret. ex. gr. Kappius ortum Sicconis & domicilium sic enarrabat. Ortum pag. 8. verbis iis *anno MCCCCV. Xicco instrumentum notarius confecit; quem titulum cum vix ante duodevicesimum aut vicesimum annum obtinuerit, necesse est ut ejus nativitas in seculum XIIII. vergens inciderit.* domicilium iis quoque verbis: *Habitavit Patavii apud pontem molinum, quam domum olim Albertinus Mussatus possederat, lege* &c. Sed nobis ea duo sic constant ex ipso Sicconis autographo, quod est in publicis tabulariis hoc modo.

„ Primus liber magnus autenticus in quo „ ego Xicho natus Ser Bartholamei dicti Polentoni de Riciis de Levico civis habitans „ Padue publicus imperiali auctoritate nota„ rius descripsi & de verbo ad verbum in „ authentica & plena forma registravi & ma„ nu mea scripsi contractus pacta conventio„ nes seu instrumenta, de quibus fui & sum „ rogatus per partes millesimis indictionibus „ locis & testibus in eis late contentis & de„ claratis inchoando in millesimo trecentesimo „ nonagesimo sexto indictione quarta „

Stat hoc loco signum Sicconis ejusdem notarii; mox eadem manu „ MCCCXCVI. habitavi cum patre meo Padue in castro in „ contrata serasinesche in centenario S. Egidii, „ & quarterio turrisellarum; quo anno roga„ tus primum confeci instrumentum. MCC„ CXCVII. die primo septembris recessi de „ contrata serasinesche & ivi habitare in con„ trata Sancti Prosdocimi centenario & quar„ terio domi. MCCCLXXXXVIII. die pri„ mo septembris recessi de contrata S. Prosdo„ cimi & ivi habitare in contrata burgi novi „ Patriarchatus. MCCCC. die lune V. apri„ lis recessi de dicta contrata, & ivi habita„ re in contrata Capeelorum centenario ru„ thene, quarterio turricellarum. MCCCCI. „ die XVI. martii recessi de dicta contrata, „ & ivi habitare in contrata S. Petri centena„ rio & quarterio domi. MCCCCI. die vi„ gessimo octavo septembris, recessi de dicta „ contrata, & ivi habitare in contrata Concariole centenario & quarterio domi. MC„ CCCIV. die septima octobris recessi de „ dicta contrata & ivi habitare in contrata S. „ Firmi, centenario ejusdem & quarterio „ pontis molendinorum. MCCCCVI. die VI. „ octobris recessi de dicta contrata; & ivi „ habitare in quarterio pontis molendino„ rum, in centenario & contrata S. Leo„ nardi „.

Hic ea tandem Sicconis ædes unde apud Kap-

Kappium. Plura de Polentono non addam, de quo vel isthæc nimia jam fuerint. At inspecto viro Chirographo, stylus in ea sponte delapsus est, dum miror hæc intacta nostris, qui passim de Polentono scripturiunt. Eum scilicet aulæ Patavinæ cancellarium prædicant. Ergo facile erat ejus ex ipso palatio scripta reposcere. Sed ista non amant. Incerta temporum, falsa nominum, stribiligines ambages & apochryphorum quisquilias hæc in deliciis habent. His auspiciis hucusque tentata est apud nos ea historiæ pars, quæ est de litteratis ac litteris. Age jam de nummis. Post aureos quos vocat medios ducatos, ait Gatarus eo pariter anno percussos argenteos, id est Carraresios & Carrarinos. Addit Carraresios ab una parte prætulisse currum cum litteris *Franciscus de Chararis*, ab alia Sanctum Danielem; valuisse solidos quatuor. At in nostris quoque tabulis numero decimoquinto nummus est iisdem litteris ac signis. Eritne Carraresius? Huic duplo minor est ille numero decimo septimo, cui currus ab una facie cum nota *Francisci de Cararis*; D. Prosdocimus ab alia, cum titulo *S. Prosdocimus*. Hoc typo Gatarus ait fuisse Carrarinos. Ergone Carrarinus & hic apud nos, idemque solidos valebat duos? At in tabulis etiam numero sextodecimo nummus habet currum ac *Francisci de Carraris*, divumque Danielem ac *Sanctus Daniel*. Hic & decimo septimo fere par est, & plus duplo minor est decimo quinto. Hiccine potius e Carraresiis a Gataro notatis? Nam duplo minor huic est ille numero nonodecimo, cui currus ac *Francisci de Carraris*; cui crux ac *Civitas Padua*. Non hic quidem, sed alius forte præter hunc erat eodem pondere, qui typum titulumque ferret *S. Prosdocimi* qualem Gatarus adnotat; ut hic Carrarinus, alius esset numero sextodecimo Carraresius; hic quatuor, ille solidis binis. Adde quod septimi decimi typus alicubi varius est. Noster hic litterulam *p* tenet ad episcopi levam, tenet ad currum *F.* atque *I.* Sed alius ad dexteram *p*, ad currum geminas *F. F.* Ad præsulem rursus in alio, a dexteram urget, F. atque I. currum; in alio, a levam, currumque F. atque F. In alio stat ad antistitem *N.* atque *I.* Stat in alio *B. Z* nec idem pondus omnium est a maximo ad minimum plus *granis* duobus distant. Qui minimus est omnino sextodecimo par; & ipse *caratis* est quatuor. Ergo quis hoc mente quis alio constitit? Auget dubium libellus apud Papafavium. *Recepi pagas meas mensis januarii proxime præteriti de millesf. trecent. octuagesf. octavo indict. undecima die vigesimo februarii presentis de massaris domini Bonifacii Fantelli in quatrinis. Recepi pagam meam mensis februarii proxime preteriti pro soldis duo Carraresium, quam non potui expendere nisi pro solto uno, secundum formam cride ejus facte in Kalendis martii presentis. Recepi pagam meam mensis junii presentis de massaria Andree de Bazaleriis per manus dicti Bettini in quatrinis & Carraresiis.* Hic quatrinos distinguit a Carraresiis. At hi quoque solidis erant quatuor. Et Carraresios uno solido dicit expensus. Id vero difficilius adhuc, nisi mendum sit in apographo. Non est autem vel ex tractatis vel aliis ex calculis emergendi spes. Mutatio monetarum, quæ tunc quoque solemnis erat, omnem supputandi rationem fugit. Expende Cangium in voce *marca*, rursus in voce *moneta*, certus eris, has res nullo judicio, tantum libidine principum actas. In his autem conjectationibus argenteos hos aureosque nummos Francisco Seniori tantum probabiliter adstruas. Et hoc satis est. At in decimonono conjecturæ nos ipsæ deficiunt; & in vigesimo. Eum sumpsimus ex Muratorio, dehinc ex æreis apud Lazarum laminis. Adde nunc ex libello, quem noscere licet, dum operæ librariæ locum prorsus hunc tenent. Editum credas ante quinquaginta plus annos; habetque Sigillorum Nummorum Numismatum medii, quæ vocant, ævi plus centum ac viginti species. Scatet autem Patavinis nummis omnium fere modorum, quos hic vides. Et, si licet, eos Mediolanensium typis, quos Muratorius adhibuit, admodum præfeсas. At nos minime nostrorum pœnitet. Operis exemplar Apostolo Zeno per litium recens. Ipse mihi reservabat humanitate quidem sua, quæ Viri famæ atque eruditioni par est. Nec de nummo vigesimo tertio quidquam constat. Putetur ex iis de quibus apud Gatarum pag. 891. MCCCCIV. 23. junii. *Questi sono mille ducati tutti d'oro, i quali io bramo piuttosto spendere, che voi vilmente un bezzo del vostro doniate a costoro.* Quod enim *un bezzo* nobis, huic fere æquum est. Adde quartum ac vicesimum. Pars una currus est, altera scutum quod ævo putruit. Eum, quod e plumbo est, alii sigillum putabant. Sed ibi nulla tubuli signa, quem chordulæ trajicerent. Alii formam cudendis inde nummis. Sed & hoc anceps. Quod si fuit sigillum, fuit etiam forma nummorum. Hinc jam cap. X. dictum est. Denique de vigesimo

mo quinto. Pars una currus est, altera lilium. Quæ ratio lilium prætenderit, id quoque latet. Plura quidem huc congesseram, sed nihil supra conjecturas. Eas deinde resecare placuit. Alium præterea vidi penes Alexandrum fratresque Papafabas, sed plumbeum, sed exactis jam tabulis: in quibus proinde locum non habet. Nec tanti est, nec ei tabulis opus est. Habet discum prorsus eundem quinto, caretque quolibet ornatu. Tantum una pars effert currum vigesimo tertio similem; temone recurvo, sed qualis in duodecimo est. Altera pars exhibet N. specie qualis in quintodecimo est ad lævam martyris; at spatio totam occupat aream. Si ex littera N. Nicolaum de Carraria cogitas, ipse MCCCXXVI. *die II. julii societatem fecit cum domino Cane contra Paduam*, inquiunt Cortusii lib. III. cap. 12. facinorosorum vero coegit exercitum, tenuitque plus quatuordecim menses. Eo spatio monetam licet illegitimam facere potuit, ut de suo nummos ederet. At hic ex plumbo est. Ita quidem tumultuario ejus imperio congruens. Adde curvum plaustri temonem, de quo Vergerius in *Nicolao* pag. 141. rer. Italicarum Tom. XVI. *primus hic curvo temone pingi currum inter arma jussit, cum civili bello a suis maxime gentilibus diffidens infesta patriæ arma inferebat; unde signa discerni Carrariensium possent*. Si nec satis ista sunt, non insto; nam nec mihi satisfaciunt. Quod si nummum hunc Nicolai crederem, pluris haberem; quippe qui Carrariensium reliquos anteverteret.

Addam quoque quod erit integrum cuilibet opinari. Francisco seniori filius extitit ex contubernio nomine Comes. Hic ille Comes de Carraria cujus egregie factis Italia omnis insonuit. Ipse supererat exitio Carrariensium, stetitque vel anno MCCCCXX. De quo Cribellius in *vita Sfortiæ* Tom. XIX. rer. Italicar. pag. 707. *Per eam*, inquit, *hyemem Comes Carrariensis sub spem ducendi in hiberna militis sui ad oppidum Esculum in Picenis, quod ipsius juris erat, intra paucos dies febri correptus vita deseritur. At initio insequentis anni qui fuit primus supra mille quadringentos & viginti* &c. Constat Asculum urbem Comitis imperio subditam. Quid si is illic monetam jure principatus instituit? Nam suos & Asculum nummos habuit; horumque nonnullos apud Muratorium tenes. Mitto quippe diplomata Cæsarum Conradi MXXXVII. Henrici MLVI. Lotharii MCXXXVII. Federici MCLXXXV. quibus Asculano præsuli *cudere monetam* fas erat. Ea recitat Andreantonellus Hist. Asculanæ pag 237. ac reliquis. At nostris habemus in tabulis eos nummos 23. 24. 25. numero positos, in quibus insigne Carrariensium currus est, at nomen ac titulus abest. Alios eodem signo proferet ætas aut nota principis, aut litterarum subsidio vacuos. Hinc si quis hos horumve similes ex Asculana Carrigerorum moneta velit; id & facile asseras, & facile neges, & alterutrum difficile probes. Ipse Comes de Carraria filios habuit duos Obitium, atque Arditionem. Sic enim Gatarus anno MCCCCV. mense aprili. *Francesco* Patavinorum princeps *mandò i suoi figliuoli a Fiorenza*. Nomen iis *Ubertino* ac *Marsilio*. Sequuntur *Obizo & Ardizone figliuoli di mess. Conte da Carrara fratello naturale del Signore*. Autographam Opitionis epistolam habui dum viveret a Papafavio. Fert adhuc currum quo sigillo obsignata fuerat. Extra sic habet.

„ Magnificis & excelsis dominis Gubernatoribus communis & Capitaneo populi Civitatis Senarum honorabilibus patribus carissimis &c. „

Series intra sic erat.

„ Magnifici & potentes domini honoratissimi patres carissimi. recepimus vestras graciosissimas litteras, ymo satis & non modice, e quibus vere colegimus, ut ad vestri communis magnifici complacentiam, quemdam Jacobum Nannis de Sartiano vobis subditum, pro quibusdam excessibus apud pretorium nostrum nexum, a suis eidem debite infligendis penis ex toto liberum redderemus. Et licet sui crimina & deffectus penas exigant corporales, sicut nostre hujus civitatis sancitum legibus aperte comperimus. Attamen nos leta mente & animo liberali, eundem reum ad complacenciam antedictam proprie reddimus libertati; eumque fecimus liberum a carceribus: ab eodem legalibus sedatis penis & amotis. Et ad mayora subditorum vestrorum circa favores & gratias liberalles leto affectu vestra magnifica dominatio indubie promptos reperiet. Datum Esculi die VII. aprelis. IIII. indictionis. Obizo de Carraria Esculi &c. „

Patri filius in principatu successerat, annoque MCCCCXXVI. velut indictio est, adhuc Esculo in urbe clavum tenebat.

Hoc quidem capite videor unus ex iis, qui quod in *Catilinar.* Crispus ait, *omnibus modis pecuniam trahunt vexant*. Sed hæc argumenti series. Alia, quæ hic restant, explicatiora sunt. Ad primum certe Franciscum spectat hoc e grammatophylacio castri de Alto „ millesſ. tricentessimo octuagessimo primo indict. quarta; die sabati XXIIII. mensis augusti. In villa Tranceni „, quæ Teluo subest. „ Ibique nobilis vir dominus Franciscus quondam nob. viri domini Guillielmi de castro Alto investivit Ser Ancium de Roncegno de una sua pecia terre posita in regula Telui. solvendo dictus Ser Ancius in festo S. Michaelis triginta duos solidos denariorum parvorum monete Paduane nomine fictus perpetui „. Quod autographum est. ut hoc etiam „ millesimo trecentessimo LXXXIIII. indictione VII. die Veneris XII. mensis februarii. In Teluo. Ibique Antonius (&c.) vendidit unam suam peciam terre prative. jacet in regula Telui, in ipsa fundamentum unius felogni constructum in loco cui dicitur ad Cejum --- pro precio & foro decem & octo librarum denariorum parvorum Paduane monete. Quod precium „ &c. Hæc indicio sunt Patavinorum nummos in Valsuganam quoque transductos; fortecum Carrarienses iis insedere locis, unde post paulo cesserunt. Johannes Galeaz Mediolanensium princeps anno MCCCLXXXVIII. mense novembri Carrarienses submovit, ipse Patavium tenuit, honorem monetæ Patavinæ servavit ex authentico Bradiolorum *millesimo trecentesimo octuagesimo nono, indictione duodecima, die jovis ultimo mensis septembris. Padue in communi palacio --- Pro precio librarum sexaginta parvorum bone & usualis monete Paduane quod* &c. Patavina res annum septemque menses eo Domino stetit.

CAPUT XIIII.

De loco Præfectisque monetæ. De nummismate Francisci II.

SEd antea dicendum erat de loco monetæ. Nam plures adhuc Patavii feruntur ædes, in quibus olim pecunia fieret. Princeps earum notio est e tabulario Papafaviorum „ MCC. octuagesimo nono. indict. secunda. die XI. exeunte junio. Padue in contrata S. Martini in domo infrascriptorum dominorum Petri comitis, Albertini, Marsilii, ac Bonifacii filiorum quondam domini Jacobini dicti Papafave „ &c. Papafavii fratres bona sua dividunt. In partem Marsilii cecit „ In primis una domus de muro. jacet in Padua in contrata S. Martini, que dicitur domus monete. cui coheret ab uno capite & uno latere via communis. ab uno capite dominus Anthonius de capite vace „. Hæc e membranaceo codice, cui titulus est „ Liber Alberti notarii „ pag. 47. Codex ipse primigenius est. Adde rursus ibidem:„ M. II.[c] nonagesimo V. indictione VIII. die XVI. intrante madio. Padue in contrata S. Martini --- Dominus Marsilius prefato domino Petro comiti --- vendidit, ipsumque jure proprii investivit de uno sedimine cum domo murata, cupis cohoperta superhedifficata, que domus appellatur domus monete. jacet in Padua in contrata S. Martini. cui coheret ab uno capite versus mane dominus Anthonius de capite vace. „ Verba si spectes, ea non erat domus monetæ, sed vocabatur; hoc est, opificio in aliam translato, nomen adhuc tenebat „ Eodem „ vero „ die dictus dominus Petrus --- possessionem apprehendidit unius sediminis cum domo murata cupis cohoperta que dicitur domus monete. jacet in contrata S. Martini „. Pariter habet titulum, licet non rem. Quod maxime constat ex ipso Codice pag. 48.„ M. II.[c] nonagesimo septimo indicione X. die penultimo setenbris. Padue in contrata S. Martini in domo que dicitur domus monete, que est domini Viviani de Castro novo „. Ea ergo jam in usus inquilinorum cesserat. Ex alio autem Codice qui pariter autographus est æque membranaceus atque in eodem tabulario, factus anno „ millesimo trecentessimo sexagessimo quarto indictione secunda die lune octavo mense novembris „ hæc habes.„ Infrascripta sunt ca-

„ xa-

„ xamenta ultrascripti domini Albertini in „ contrata S. Martini „. Reliquis missis hæc scribo. „ Item una domus in predicta con„ trata, in qua habitabat Campagna, & „ nunc habitat dictus dominus Albertinus. „ Coheret ab una parte via communis a dua„ bus dominus Albertinus: & ab una parte „ mastelarias S Canzini; ab alia Joh. mona„ rius. Blaxinus Lanarius de Florentia tenet „ unam domum ad affictum in predicta con„ tracta a dicto domino Albertino. Co„ heret ab una parte Fruxerinus de Capite „ vace, a duabus partibus dictus Dominus, „ ab allia parte via communis. Blaxius pre„ dictus tenet unam alliam domum in dicta „ contrata a dicto domino Albertino. Cohe„ ret ab una parte dominus Fruzerinus ante„ dictus, ab allia parte mastellarii S. Can„ ziani, ab allia via communis, ab allia di„ ctus dominus Albertinus „. Hic eædem sunt domus, iidemque confines; at monetæ nulla mentio, forte quod longa desuetudine ministerii nomen ipsum ipsum recesserat. Sed ex archetypis ejusdem chartarii tabulis anno „ millesimo quadringentesimo quinto, in„ dictione tertiadecima, die vigesimo septimo „ mensis novembris „ institutum est inventa„ rium de bonis „ Papafabarum. Notantur „ in primis duo palatia cuppata murata & „ sollerata cum curtilli & putheo posita in ci„ vitate Padue in contrata S. Martini juxta „ hos confines, videlicet juxta vias publicas, „ juxta domum a zecha, & juxta mastella„ rios „. En iterum monetaria domus, at nova phrasi. Prius habebas domum quæ dicitur domus monetæ, nunc domum a moneta, vel a zecha, quod idem est. Huc fortasse postremi Carrariensium principes opificium, seu, quod aiebant, *artem* revocaverant. Age rursus ex authenticis ejusdem Papafavii *millesimo trecentesimo nonagesimo quarto, indictione secunda, die mercurii septimo mensis octubris Padue*. memoratur *una domus de muro solariata & de cupis cohoperta nunc dicta domus a moneta, & olim domus rubea, cum curte orto & putheo posita Padue in contrata S. Margarite. Cui coheret a duabus partibus via publica, ab uno latere magister Carolus aurifex de Janua, & a parte posteriori heredes Brocardi campsoris*. Erat ergo domus altera Patavii dicta domus a moneta, quæ quondam vocaretur & domus rubea. Ex iis verbis duo colligas. Id primum est. Ea domus hoc anno jam desierat ab opificio monetæ, quoniam non scribitur esse monetæ domus, sed tantum vocari. Præterea jam *Collegio Scolarium* destinata fuerat, ut in ipsis est tabulis. Alterum sic est. Ea quidem domus habuerat officinam monetæ, sed paucis annis, quoniam servabat adhuc primævum nomen, hoc est, rubeæ. Confines huic erant hæredes Brocardi campsoris. Ipse *contratam Fallaroti* tenebat *millesimo trecentesimo sexagesimo nono indictione septima die lune quinto mensis februarii. Padue in contrata fallaroti in domo habitacionis Brochardi campsoris filii Ser Petri boni de Plebe sacei*. Pariter ejus hæredes *millesimo trecent. nonagessimo tercio indicione prima die sabati quartodecimo mensis junii. Padue in contrata fallaroti in domo heredum quondam Brocardi campssoris*. Ex Pratalienfibus autographis. Ex iis hanc a moneta domum sive rubeam locamus ubi contratæ seu regiones duæ Fallaroti sanctæque Margaritæ coibant. Proximas namque probat membranaceus apud Fatiolatum codex, in quo describitur ævo quartodecimo Patavina civitas, Inter alia *porte quindecim minores* hoc ordine sunt. *Porta S. Leonardi. porta B. Petri. porta Tadorum. porta B. Thome*, &c. *Porta S. Stephani. Porta Fallaroti. Porta braidi* --- Vides ut Fallaroti regio ad S. Margaritam decurreret. Ex archetypis etiam geminis apud cœnobium D. Antonii, quorum est unum *millesimo trecentesimo sexagessimo sexto indictione quarta die dominico ultimo mensis mai Padue. presentibus --- Brocardo campsore filio Ser Petri boni Scosati de plebe de contrata Falaroti de Padua*. Alterum est eodem *millesimo* &c. *presentibus --- Brocardo campsore filio sir Petri boni Scosfati de contrata Braidi sive Falaroti de Padua*, vides quo loco statuenda sit ædes Brocardi. Nam quæ quondam contrata Braidi, nunc S Bernardini est. Hæc notiora nostris. Idem Brocardus anno MCCCLXXVIII. mense septembris monetæ magister erat, ut XI. capite dictum est. Ipse rubeam domum viciniæ gratia monetam fecerit. Inde locum tenemus, in quo sub seniore Francisco publica Patavinorum moneta constitit. Anno deinde MCCCLXXXVII magister erat monetæ Bonromæus de Bonromæis ex Gataro pag. 786. & 615. Ipse alio fortasse monetam devexerit: unde rubeæ domui sublata re titulus hæserit. Anno quoque MCCCXCVI. Petrus ab oleo magister est ex Papafaviis „ millesf. trecentesimo nonagesimo sexto, in„ dict. quarta, die sabbati vigesimo quarto „ iunii. Cum per Rolandum a Curtivo camp„ sorem, & Manfredum ejus fratrem Consilio ma-

„ magnifici domini nostri exposita fuerit querela, quod Petrus ab oleo magister Ceche debeat eis certam pecunie quantitatem „ & argenti, quam in cecha predicta ipse „ Petrus deberet habere, & quod ipse Petrus „ quantitatem ipsam pecunie & argenti in ipsa „ cecha nun habet: cumque fuerit ipsam „ Consilium informatum sic esse, ut dicebant „ dicti fratres. Id circo dictum Consilium in „ quo fuerunt dominus Johannes de Porcellinis, dominus Guilielmus de Curtarodulo, „ dominus Baldus, dominus Daniel de Rido, dominus Simon de Noenta, Paganus „ de Capitevace, & Guilielmus de Hungarellis factores deliberaverunt & preceperunt dicto Petro ab oleo presenti, quatenus „ usque ad decem dies proxime futuros debeat securitatem idoneam prestitisse eisdem „ Rolando & Manfredo fratribus, de solvendo & dando sibi omne id & quicquid constiterit ipsum Petrum sibi teneri occasione dicte „ Ceche in terminis quibus tenetur. Ego „ — notarius &c. „ Eo magistro moneta rursus in alias ædes concesserit. Anno demum MCCCXCVIII. Johannes ab argento de Bononia magister extitit monetæ, velut ex tabulis apud Papafavium, scilicet Ubertinum, quæ proximum Caput erunt. Ex iis hæc modo ponam *Millesimo trecentesimo nonagesimo o tavo. indictione sexta, die mercurii quinto Junii Padue — Item quod dictus magister Johannes habere debeat, & quod supradicti factores dare teneantur usque ad dictum terminum duorum annorum unam domum habilem & sufficientem pro laborando & faciendo artem predictam (Ceche) pro quo dictus magister Johannes nullum affictum nec solutionem solvere teneatur*. Ex iis omnibus habes ædem monetæ non fixam loco, sed aut Principis aut opificum voluntate mutabilem. Ego nullum vidi præfectum sive magistrum post Johannem. Qui certe monetam curare debuit annos saltem duos, *incipiendo die primo augusti*. Quare si is postremus est, opus nummarium fortasse revexerit in antiquas ædes, hoc est Papafabarum, de quibus extremo dictum est MCCCCV.

Ultimus ordine Principum Franciscus erat Francisci filius. Exculptos ab eo nummos certum est ex editis edendisque chartis. Eos autem vix indices. Et eorum nonnullos qui supra positi sunt maxime Francisci nomine vix ei detraham. Sed in vigesimo sexto qui postremus est, haud dubiam Junioris epocham tenes. Hic quidem nullo pretio est si spurius est; multo autem, si legitimus est. Non enim nummus, ut reliqui, sed nummisma est ex iis quas *medaglie* vocant. Hæc quippe distinguunt; nummum commercio populorum, nummisma decori Principum. Porro sic creditum est, ut nummismata hæc ævo tantum quintodecimo coeperint; hoc autem quartodecimo est. Ego nihil hinc præceps egi. Typos ejus habui plures unum domi, geminos e Papafavio, penes Arigonium Gradenigum Zenum singulos, utique æreos; argenteum rursus ab Arigonio, cavum postica, vacuum; quod ei cudendo deerat matrix: incusum vocant; utique non ex ea parte cusum. Tamen ipse, velut & reliqui, fusus est. Eos autem hoc est quisque suum ac suos fœtibus accensebamus ingenuis. Et ipse Zenus in hoc velut pertinax. Adii quoque Mapheium litteris ac dono nummismatis. Ipse in ambiguo est. Rescripsit alia Venetiis edita jam nummismata Carrariensium, quæ sequioris ævi credita sunt: ita hoc videri. *Ne fu già stampato in Venetia un gran foglio, ma non si credono del tempo loro, bensì fatte nel susseguente: così probabilmente sarà questo*. Jam vides ut nihil a me dissimulatum sit. Nunc quo se quisque velit suffragio teneat. Mihi certe magna est hujus auctoritas. Eorum vero quæ vulgata sunt ab Josepho scilicet Smith archetypa vidi jactavique pluries, omnia enim apud Papafavios; & alia similis ingenii. Nec ea multum nos tenent. Alterum mihi nunc indicat libellus ex eodem Zeno laudatus etiam Capit. XIII. Sphæra quidem io antica est, & inscriptio FRANCISCI DE CARARIA. Dei Patris imaginem postica fert; litteras autem REX REGUM ET DOMINUS DOMINANTIUM. Sic autem hæc sic alia typis iis expressa sunt, ut certam vetusti nummismatis ideam ingerant. At causa difficili laboramus: adeoque nihil audendum sine ipsis archetypis. Archetypum tamen aliud nummisma præter hæc innotuerat nobis adnitente Scoto per litteras. Habet Epigraphem stylo, *che chiamano*, ait ipse, *gotico*. FRANCISCUS CARRIGERUS HEROS PATAVUS. Ibique *testa d'uomo barbato, d'età assai avanzata, coperta d'una specie di capuccio, non molto diverso da quello dei frati Capuccini*. Sic ad faciem. Sic ad posticam est HAC ALMA IN URBE MODERANTUR IMPERIUM. *Il carro* &c. Pergit. *Il pezzo è della grandezza d'uno de' nostri ducati. Il metallo è bello, la testa è ben fatta, non infe-*

infelici le lettere ; ma con tutto questo ho le mie grandi dubbietà : e 'l Signor Abate Arigoni pure ne dubita . Tuttavia non si può condannarlo . Dein & videndum misit usque Venetias . Inspectu , fateor , aucta dubitatio . Ibi vix erat mihi quidpiam ex eo seculo. Nam litteræ non tam erant , quam affectabant videri goticæ . Adde mixtas his & romuleas ; id enim præter ævi consuetudinem est . Quid de viro fene rugoso barbato simoque naso qui spectabatur in nummo ? Nasus ille Francisco nempe seniori non convenit . Nam de ipso nummus censetur . Et Carrariensium vultus habes in ædicula Baptisterii quæ proxima est episcopio ; sic enim putant : habes in codice Papafavio quem diximus annorum ferme trecentum . Barba quoque vix habet locum apud nos in monumentis aut picturarum aut signorum quæ per eos annos expressa sunt ex archetypis . Et quidem nec Marsilii facies insculpta mausoleo , quod est apud Carrariam ad Divi Stephani ; nec simulacrum Jacobi , nec Ubertini quæ Patavii sunt ad divi Augustini , barbam præferunt : eaque & Carrariensia certo sunt , & coæva sunt , & integra sunt . mitto de reliquis . Ipsa quoque nummi species , œconomia , genius , omnia demum mihi fraus erant . Hæc causa est , ipsum ne veris Carrariensium nummis adjungam . Scotus autem ne damnaretur obstitit . Hæc iterum causa est , ipsum ne falsis Carrariensium toreumatis addam . Sed hoc num. 26 nostrum procul ab omnibus iis . Alius color , alia materies , aliud opus . Eæque per orbem litteræ sic ævo suo consonant , ut reliquæ quorumcumque nummorum , de quibus in iis passim tabulis . Nam quæ vulgantur a Smith omnia Romanas habent notas . Id quidem inter isthæc disterminat , & nostro vetustatis adstruit fidem . Franciscus hic collo nudus atque humeris , & in lævum nexo fibula pallio : capilli breves auribus cedunt : ipse decora facie , validis membris . At hæc Gataro concinunt . Ipse Franciscum dat *non molto grande , ma di statura comune , grosso e ben formato* , pag. 940 Nec repugnat ornatus ille vestium . Quid enim Senior apud Gatarum MCCCLXXXVI. mense Junio? *Si rivestì d'un panno d'oro con un mantello affibiato sopra li spalla longo fino alli piedi , abito proprio Cesariale* ; qualis in nummo penitus est . Hæc autem inscriptio est . 1390. *die 19 junii recuperavit Paduam &c.* Pariter hæc tempori congruunt , velut apud Gatarum est ; & apud Muratorium Tom. IIII. Antiquitat. Italicar. pag. 1165. ex Patavino chronico ad annum 1390 *Hoc anno & die XIX. junii dominus Franciscus junior de Carraria viriliter recuperavit Paduam cum toto Paduano districtu excepto Bassiano* . Concinit *specimen Historiæ Sozomeni* Tom. XVI. rer Italicar. pag. 1143. D. *dominus Franciscus* &c. *die XIX. dicti mensis receptus fuit Padue in dominum* . Mordebat me potius is artifex & elegantior ætate sua res . At alia pariter ejus ævi feruntur opera , quæ similes manus æquamque produnt industriam . Lege vel ipsum Maphejum Veron. Illust. part. III. cap. VI Ait autem ipse laudatis ad me litteris , adhuc sibi nullum nummisma visum quod huic seculo sidis . *Del 1300. non ne ho veduto ancora , che con sicurezza si possa giudicare di esso* . Nostrum vero hoc & adeo nullas habet difficultates , & sic omnes authentiæ notas , ut eam poscat ætatem vel cum paucis , si qua præter hoc sunt ; vel & solum , si nulla sunt .

CAPUT XV.

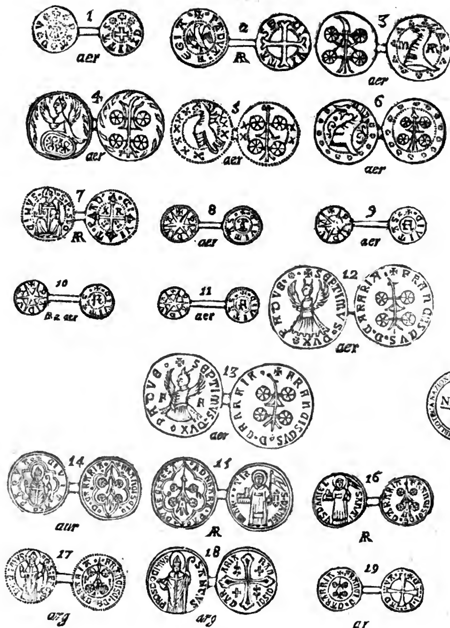
Franciscus II. an. 1398. monetam publicam locat. Inde syngrapha hæc .

„ IN Christi nomine amen . Anno a nativitate ejusdem millesimo trecentesimo nonagesimo octavo , indictione sexta , die mercurii quinto junii . Padue in palatiis habitationum infrascripti magnifici Domini , & ejus factoria , presentibus egregiis & honorabilibus viris domino Michele de Rabbata milite quondam domini Antonii de contrata S. Nicolai , domino Henrico de Gallis filio ser Uliverii de Gallis licentiato in jure civili de contrata Domi , Paulo de Leone quondam nobilis viri domini Chechi de Leone de contrata S. Lucie , & Matheo de Ferraria quondam domini Jacobi de Prioribus de contrata S. Agnetis civibus & habitatoribus Padue testibus rogatis & ad hæc specialiter convocatis & aliis. Ibique nobiles & prudentes viri Gulielmus de Ungarelis quondam nobilis viri Traversii de contrata S. Malgarite , & Nasimbene quondam Zamboni de contrata S. Agnetis in simul factores & generales administratores factorum & negotiorum magnifici & illustris Domini domini Francisci de Carraria Padue &c. domini generalis , & filii recolendissime memorie magnifici & illustris principis & Domini domini Franci-

„ ſci ſenioris de Carraria Padue olim domini
„ generalis , nomine & vice prefati Domini,
„ & Communis Padue dederunt locaverunt &
„ affictaverunt honorabili viro magiſtro Jo-
„ hanni quondam magiſtri Simonis ab argen-
„ to de Bononia qui ad preſens habitat Fer-
„ rariam in contrata S. Romani , pro bono
„ utili & commoditate prefati Domini , &
„ communis Padue , omni modo via & for-
„ ma quibus melius potuerunt , uſque ad
„ duos annos proxime futuros incipiendo die
„ prima menſis augusti proxime futuri , Ce-
„ cham & laborerium monete ipſius Domini
„ & communis Padue pactis & conventioni-
„ bus infraſcriptis ; videlicet in fabricando
„ & cudendo libras viginti milia ſextinorum
„ nigrorum & ad ligam oncie unius & quar-
„ torum duorum argenti fini , & ad contum
„ ſeu numerum librarum ſex pro qualibet
„ marca Paduana : habendo remedium in
„ dicta liga denarium unum argenti fini in
„ pluri , & denarium unum argenti fini in
„ minori ; & in numero ſoldos duos in pluri ,
„ & ſoldos duos in minori , quibus reperire-
„ tur dicta moneta : & libras decem milia
„ pizolorum ad ligam quartorum trium ar-
„ genti fini , & ad contum ſive numerum
„ librarum tres ſoldorum duodecim pro quali-
„ bet marca Paduana , & liga de argento &
„ ramo prefati Domini ; habendo in liga de-
„ narium unum argenti fini in pluri , & de-
„ narium unum argenti fini in minori , & in
„ pondere ſoldos duos in pluri , & ſoldos
„ duos in minori : & omnem quantitatem
„ Carrarinorum qui exient ſive extrahentur
„ de argento quod ponetur in dicta zecha per
„ quamcumque perſonam ad ligam uncia-
„ rum ſeptem & Carrainorum octuaginta
„ pro marca , & ad contum ſive numerum
„ librarum viginti ſex pro qualibet marca
„ Paduana , habendo remedium in dicta
„ liga caratorum quatuor argenti fini pro
„ qualibet marca in pluri , & in minori : &
„ in pondere Carrarinum unum pro qualibet
„ marca in pluri , & in minori , quibus re-
„ perirentur dicte monete omnibus calis &
„ expenſis dicti magiſtri Johannis . Item
„ quod illud plus vel minus quod reperiretur
„ dicta liga ſupracriptarum monetarum intra
„ ſupraſcipta remedia in damnum vel in utile
„ dicti magiſtri Johannis per ſuperſtitem vel
„ cuſtodem dicte ceche , non debeat con-
„ tari nec poni per aliquam perſonam , ſed
„ ſolummodo monete ſupraſcripte debeant
„ computari & poni ad rationem ſupraſcripta-
„ rum ligarum dictarum monetarum ; vide-
„ licet quod ſextini ſint ad ligam oncie unius
„ & quartorum duorum argenti fini pro qua-
„ libet marchia dictorum ſextinorum ; & pi-
„ zoli ſint ad ligam quartorum trium argenti
„ fini pro qualibet marca dictorum pizolo-
„ rum ; & Carrarini ſint ad ligam unciarum
„ ſeptem & caratorum octuaginta argenti
„ fini pro qualibet marca dictorum Carrari-
„ norum : & illud plus & minus quod re-
„ perirentur dicte monete in numero in capi-
„ te dictorum duorum annorum , computato
„ illo pluri quod reperiretur pro minori , &
„ illo minori quod reperiretur pro majori ,
„ & ſi reperiretur in pluri , quod illud plus
„ teneatur dictus magiſter Johannes dicto Do-
„ mino reſtituere . Item quod prefatus Do-
„ minus ſeu ſui officiales dent & dare tenean-
„ tur dicto magiſtro Johanni omni menſe di-
„ ctorum duorum annorum totum argentum
„ & totum ramum habile ad laborandum pro
„ laborando ratam dictarum librarum viginti
„ milium ſextinorum , & librarum decem mi-
„ lium pizolorum ita & taliter quod dictus
„ magiſter Johannes poſſit fabricare , & fa-
„ bricari facere dictam ratam dictarum mo-
„ netarum ; & in caſu quo per dictum ma-
„ giſtrum Johannem non fabricaretur , ſeu
„ fabricari fieret dictam ratam primo menſe ,
„ ſit ei licitum fabricare & fabricari facere in
„ ſecundo menſe ; ſi non in ſecundo menſe ,
„ in tertio : & ſic in ſequentibus menſibus ;
„ dummodo dictus magiſter Johannes in capi-
„ te dictorum duorum annorum expleverit
„ fabricaſſe totam quantitatem dictarum mo-
„ netarum ſupraſcriptarum . Item quod pre-
„ fatus Dominus ſeu ſui officiales dent & dare
„ teneantur dicto magiſtro Johanni pro ma-
„ nifactura expenſis & calis argenti & rami
„ pro qualibet marca dictarum monetarum
„ ſupraſcriptarum ſoldos duodecim . Item
„ quod prefatus Dominus ſeu ſui officiales te-
„ neantur preſtare & concedere dicto magi-
„ ſtro Johanni cum incepit fabricare & fabri-
„ cari facere aliquam quantitatem dictarum
„ monetarum , libras mille ſoldorum ad ra-
„ tionem ſoldorum duodecim pro marca pre-
„ dictorum ſextinorum & pizolorum , ut ſu-
„ praſcriptum eſt . Item quod dictus magi-
„ ſter Johannes teneatur facere ſolutiones
„ omnibus perſonis , que ponent argentum
„ in zecha , de Carrarinis ſupraſcriptis , ut
„ premittitur , pro eis fiendis uſque ad quin-
„ decim dies proxime futuros a die qua po-
„ nent argentum in zecha in antea dando de
dictis

„ dictis Carrarinis sic per eum fiendis libras „ viginti quinque soldos octo dictorum denariorum pro unciis septem & caratis octuaginta argenti fini. Item si alique persone „ ponenr argentum in zecha predicta, quod „ non esset ad ligam unciarum septem & caratorum octuaginta pro marea, quod ipsis „ personis facto facio dicti sui argenti, dictus „ magister Johannes dare & reddere teneatur „ pro quaque marca argenti sui quod reperiretur in dicto argento quod non esset, ut „ premittitur, ad dictam ligam ad rationem „ suprascriptarum videlicet librarum viginti „ quinque & soldorum octo de dictis monetis „ sic per eum fiendis; videlicet pro unciis „ septem & caratis octuaginta argenti fini, „ ut superius dictum est; ita tamen quod „ ipse persone que ponent argentum in cecha „ quod non esset ad dictam ligam unciarum „ septem & caractorum octuaginta pro qualibet marca, dare teneantur & debeant „ dicto magistro Johanni de dicto argento sic „ per eos posito in dicta cecha pro ejus afinatura magisterio expensis & calo caratos „ sex argenti fini pro qualibet marca argenti „ lordi sic per eos in dicta cecha positi, intelligendo a dicta liga inferius usque ad unciam unam argenti fini & caratos tres ab „ uncia una inferius pro quaque marca argenti sic per eos positi in cecha predicta. Et „ quod de dicto argento sic in dicta cecha „ posito dictus magister Johannes facere teneatur solutiones dictis personis ad terminum decem septem dierum tunc proxime „ futurorum a die qua ponent in cecha in „ antea computandorum; & hoc propter „ presens quod dispenditur in asiciando dictum argentum. Item si aliqua persona „ poneret argentum deauratum in dicta cecha, quod terminus solutionis fiende per „ dictum magistrum Johannem dicte persone „ de dicto argento, videlicet quindecim dierum, non incipiat nec inceptum intelligatur nisi ea die qua dictum argentum fuerit „ partitum: & quod de dicta partitura dicta „ talis persona debeat esse in concordia cum „ dicto magistro Johanne. Item quod dictis „ monetis sic ut premittitur fiendis non debeat fieri fazius de minori quantitate marcarum quingentarum dictarum monetarum; „ sed ut dictus magister Johannes facere possit „ solutiones personis que ponent argentum in „ cecha pro faciendo dictos Carrarinos ad „ terminos suprascriptos modis & ordinibus „ infrascriptis debeant observari videlicet „ quod ad omnem instantiam & requisitionem „ dicti magistri Johannis officiales super hoc „ deputati seu deputandi debeant ire ad cecham predictam, & de Carrarinis supradictis levare & accipere debeant pro quaque marca Carrarinum medium: & quod „ Carrarini sic levati & accepti debeant poni „ in uno sacchetto qui debeat bullari bullo „ sive sigillo dicti magistri Johannis, quo „ bullato debeat poni penes personam ydoneam eligendo per dictos officiales & per „ dictum magistrum Johannem. Et cum facte „ fuerint marche quingente dictorum Carrarinorum, quod tunc de dictis Carrarinis „ sic acceptis & bullatis debeat fieri facius ad „ contum & ad ligam per hunc modum; videlicet quod dicti officiales debeant per „ quamcumque personam eis placibilem, dum „ tamen sit bonus asazator, fieri facere „ unum fazium qui sit unius quarti quarti „ uncie & non minor; & similiter dictus „ magister Johannes facere debeat unum alium fazium de predictis Carrarinis sic „ bullatis tanti ponderis videlicet quarti unius „ uncie, quibus factis in presentia dictorum „ officialium videatur si dictus magister Johannes & dictus asazator erunt concordes: „ & in casu quo non essent concordes, ipsi „ magister Johannes & asazator predictus facere debeant tot fazios donec erunt in concordia: Et similiter debeat observari modus suprascriptus in dictis monetis dictorum sextinorum & pizolorum; salvo quod „ cum fabricate fuerint usque ad quantitatem „ quingentarum marcarum dictorum sextinorum & pizolorum, per officiales super „ hoc deputatos debeant dicte quingente marche valde bene misceri, & de dictis marchis quingentis solemniter fazium debeat „ elevari & fieri facere modo suprascripto „ Carrarinorum. Item quod dictus magister „ Johannes dare & solvere teneatur asazatori „ predicto de quaque delivrancia marcharum „ quingentarum soldos quadraginta & non „ plus, & quod ad majorem solutionem minime teneatur. Item quod dictus magister „ Johannes habere debeat salem sibi necessarium pro laborando ad rationem librarum „ trium parvorum pro quoque stario, ad „ mensuram starii bladorum solvendum tamen „ per dictum magistrum Johannem. Item „ quod dictus magister Johannes possit conducere seu pro eo conduci facere, & extrahere & extrahi facere omnem quantitatem „ argenti & rami ac cujuslibet alterius rei „ sibi

,, sibi necessarie pro suprascriptis & infrascrip-
,, tis sine solutione alicujus dacii vel gabelle .
,, Item quod quelibet alia persona possit con-
,, ducere argentum in Paduam sine solutione
,, alicujus dacii vel gabelle . Item quod ali-
,, qua persona terrigena vel forensis non au-
,, deat vel presumat tenere nec expendere in
,, Padua vel ejus districtu palam vel occulte
,, aliquam monetam falsam vel tonsatam vel
,, retonditam . Item quod dictus magister
,, Johannes dare & solvere teneatur tajatori
,, qui incidet seu signabit ferros de duoque
,, milliario dictarum marcarum suprascripta-
,, rum libras duodecim parvorum & non plus,
,, & quod ad majorem solutionem minime
,, teneatur . Item quod dictus magister Jo-
,, hannes habere debeat & quod supradicti
,, factores nominibus suprascriptis dare te-
,, neantur usque ad dictum terminum quorum
,, annorum unam domum habilem & sufficien-
,, tem pro laborando & faciendo artem pre-
,, dictam , pro qua dictus magister Johannes
,, nullum affictum nec solutionem solvere te-
,, neatur . Item quod dictus magister Johan-
,, nes debeat esse exemptus & immunis cum
,, tota sua familia ac omnibus suis officialibus
,, familiaribus & laboratoribus ab omnibus &
,, singulis oneribus & factionibus realibus &
,, personalibus civitatis Padue & ejus distri-
,, ctus . Item quod ad omnem instantiam &
,, requisitionem dicti magistri Johannis omnes
,, & singuli ejus officiales & laboratores &
,, familiares qui si sibi tenerentur & obligati
,, essent in aliquo quoque tempore , pro quo
,, apparerent scripti debitores super libris di-
,, cti magistri Johannis scripti manu sua vel
,, suorum officialium ; debeant per quoscum-
,, que officiales & rectores prefati Domini ,
,, & domini Potestatis Padue astringi & com-
,, pelli realiter & personaliter ad dandum &
,, solvendum omne id quidquid dare tenereo-
,, tur & apparerent scripti debitores super
,, dictis libris dicto magistro Johanni summa-
,, rie & ejectis cavillationibus quibuscumque.
,, Item quod dictus magister Johannes non te-
,, neatur nec sit in aliquo obligatus pro aliqua
,, moneta que ullo tempore reperiretur falsa
,, vel non bona extra dictam cecham , sed
,, solummodo obligatus sit & teneatur pro illa
,, moneta que erit sub custodia & clavi offi-
,, cialis ad dictam cecham specialiter deputa-
,, ti . Item quod de liga nec de pondere ali-
,, cujus monete reperte expendite per aliquod
,, tempus extra dictam cecham contra dictum
,, magistrum Johannem per aliquam personam
,, non fiat nec moveri possit aliqua lis vel
,, controversia . Item quod dictus magister
,, Johannes possit extrahere vel extrahi facere
,, omnem quantitatem argenti batuti in foliis
,, extra civitatem Padue & ejus districtum
,, absque aliqua solutione dacii vel gabelle .
,, Item quod dictus magister Johannes possit
,, extrahere vel extrahi facere extra civitatem
,, Padue & districtum omnes bombardas &
,, omne aliud laborerium de ramo bronzio
,, vel de cupro vel de alio metallo , que es-
,, sent necessaria illustri domino marchiooi
,, Ferrarie ; & similiter omnem quantitatem
,, pulveris a bombarda : & similiter condu-
,, cere vel conduci facere in Padua & in di-
,, strictu omne metallum & res que pro dictis
,, bombardis vel aliis laboreriis vel pulvere a
,, bombarda essent necessaria , absque solu-
,, tione dacii vel gabelle : quod possit ire Fer-
,, rariam ad probandum dictas bombardas
,, sine aliquo impedimento , prout tenetur
,, prefato domino Marchioni vigore pactorum
,, suorum . Item quod si dictus magnificus
,, Dominus dicto tempore duorum annorum
,, vellet aliquam aliam monetam argenti
,, quam superius dictas facere fabricari , idem
,, magister Johannes eam & eas ad libitum
,, dicti Domini fabricare & cudere teneatur
,, pro dicta solutione soldorum duodecim pro
,, qualibet marca ; ut superius dictum est.
,, Item quod aliquis forensis vel mercator qui
,, ad presens non habitaret Padue , non possit
,, ponere aliquam quantitatem argenti in ce-
,, cha , nisi prius sit in concordia cum dicto
,, magistro Johanne de termino solutionis .
,, Item quod dictus magister Johannes debeat
,, tenere dictam cecham & in ea laborare ,
,, & dicti factores eam sibi relaxare teneantur
,, pactis & conditionibus suprascriptis sine
,, alicujus obstaculo & contradictione usque
,, ad dictum terminum dictorum duorum an-
,, norum incipiendorum die prima mensis au-
,, gusti proxime venturi ; & si casus contin-
,, geret , quod in capite dictorum duorum
,, annorum dictus magister Johannes esset in
,, concordia cum prefato Domino , & com-
,, mune Padue amplius laborandi in dicta ce-
,, cha , quod tunc & eo casu idem magister
,, Johannes sine aliqua lite & controversia sibi
,, per aliquem movendis tam pro dicto quam
,, temporibus retroactis & non obstantibus
,, aliquibus per ipsum actis temporibus elapsis
,, quoquo modo per ipsum tantum observatis
,, pactis & conditionibus suprascriptis debeat
,, libere licentiari , & sibi fieri unam litte-
,, ram

1
aer
2
AR
3
aer
4
aer
5
aer
6
aer
7
AR
8
aer
9
aer
10
11
aer
12
aer
13
aer
14
aur
15
AR
16
AR
17
arg
18
arg
19
ar

Tab. XC.

„ ram familiaritatis prefati Domini, & bul-
„ leta libera eundi extra Paduam & distri-
„ ctum cum tota sua familia, & portando
„ omnes suas massaricias libere & expedite
„ sine solutione alicujus datii pedagii vel ga-
„ belle. Quam locationem & pacta & omnia
„ & singula suprascripta in presenti contractu
„ contenta promiserunt dicte partes attendere
„ observare & adimplere sub pena ducatorum
„ ducentorum auri, hinc inde stipulatione
„ promissa (&c.) De quibus omnibus &
„ singulis requisiverunt & rogaverunt dicte
„ partes me Zilium notarium infrascriptum
„ ut deberem conficere & tradere utrique
„ parti publicum instrumentum.

Ego --- &c.

A Berlin le 5. Maj 1711.

MONSIEUR

--- --- --- M. Schott. Vous verrez dans nos *Miscellanea*, une Differtation par la quelle il prouve que nôtre Roi possede dans son Cabinet, dont il est Gardien, la plus ancienne Medaille qui ait eté frappée parmi les Grecs. Il prepare un autre dissertation, pour nôtre Second Volume, par la quelle il prouvera que le Roi posséde aussi la plus ancienne Medaille des modernes. Elle est de *François Carraria*, que (&c.) & elle fu frappée lors qu' il se rendit maitre de la ville de Padoüe.

Des Vignoles M.

Hæc ad Cap. XIV. Pars est litterarum quas ante triginta tres annos dederat Vignolius ad Bern. Zendrinum modo Reip. V. Mathematicum. Nec dubium quin de nummismate nostro. Fas ipse Zendrinus obtulit ex autographis.

ADNOTATIO

De annulo Marsilii.

Audieram extare Venetiis apud Sanutos annulum Marsilii de Carraria, qui secundus ex ea gente Princeps. Idque memoriæ mandaveram. Sed alia ex aliis indaginem diu trahebant. Expleto nunc opere signatisque jam tabulis, eo animum verti. Adii Aloysium Zenum veteri jure famulitii. Ipse rem facile ab Sanutis impetrabit. Adeo viri proceres in meo conatus ierunt.

Annulus ex auro est, habetque gemmæ loco discum pariter ex auro, qui volvitur in facies duas. Altera currus est, de quo vere Poeta caneret:

Aureus axis erat, temo aureus, aurea summae
Curvatura rotae, radiorum quoque aureus ordo.

Altera facies habet galeam, subjecto plaustri clypeolo. Rota in casside est, eamque circum brachia duo veluti cornua tenent, quæ palmis utrinque reductis in arcum desinunt. Additas brachiis manichas ii globuli probant a cubitis ad manus: & hæ nescio quid chirothecarum præferunt. Ea viri militaris ornatum produnt; nam togatus amictum præterea laxiorem desuper indueret, ut ævi picturæ statuæque docent aliæque memoriæ. Juxta sunt S. atque M. Ea Sigillum Marsilii explices. Ita famæ res ipsa congruit, annulumque Marsilii non indubium obtines.

Habuit ea quidem ætas & Marsilietum qui de sanguine Carrigero, qui Patavinorum quoque princeps; unde *Sigillum Marsilieti* legendum hoc crederes. At Marsilieto clypeus erat gemino curru ac leone gemino; quod Gatarus ait, quod capite X. probatum est. Is etiam *brevi fuit atque exili corpore, minuta facie*: teste Vergerio rer. Italicarum pag 176. Tom. XVI. Contra annuli species hominem probat lacertosum, plenisque mem-

 bris,

bris, ut æream vides imaginem.

Habuit ea quoque ætas Michaelem de Rabata *fidi consilio militarique gloria* probatum Vergerio pag. 191. ac reliquis. Hunc *Junior* utique de Carraria *tam bene de se deque genitore suo meritum signis armis cognomine familiæ donavit, ac deinceps Carrariensem appellari posse dedit* anno MCCCXCIII die XX. novembris. Ex quo *Sigillum Michaelis* hoc interpretandum contenderes. At non is erat sculpturæ mos anno MCCCXCIII. ac deinceps. Adderent flosculos flosculis, & lineas implicarent lineis; adulterarent litteras, augerentque phaleras, aliisque scalptorum technas. Hæc etiam clarius ex ipsis archetypis noscas. Eaque jam Capite IX. perspecta sunt.

Contra nihil horum Marsilio repugnat, alia consentiunt. Non repugnat annuli materies, auro scilicet obrizo, quæ deceat principem. Non annuli moles quæ deceat Marsilium, *proceræ* nempe *staturæ*, qualem Vergerius ait pag 158 Non annuli modus & ars ei non tantum seculo, sed tempori congruens. Adde locum; quippe constat annulum emersisse prius cum apud Carrariam, quo Marsilii corpus elatum est. Ego hac occasione viri arcam atque epitaphium spectavi. Spectarunt & alii; postremos elogii versus ita legerunt.

Annis millenis tercentum terque decenis.

Bisque quater Christi benedicti luce peracta.

Sed in mausoleo est. *Benedicti luce sacrata*; quod historiæ congruit. Nam *die XXI. mensis martii in festo Sancti Benedicti dominus Marsilius de Carraria migravit ad dominum*; velut in additamentis ad Rolandinum pag. 142. Venetis typis. Consentiunt Gatari, Cortusius, alii. Hæc minuta res; ex qua tamen intelligas *inscriptionibus* etiam *Patavinis* haud cessisse feliciter apud nostros. Ego quas in archetypis inspicio semper in editis emendandas ag osco. Marsilii testamentum est *millesimo trecentesimo trigesimo octavo indictione sexta die dominico octavo mensis martii*, quo *corpus efferri suum* jubet *apud locum Carrarie*. Causam habet, *ubi* inquit, *majorum suorum corpora sunt*. Ex autographis apud Papafavios. At majores suos apud Carrariam ceteri quoque Carrarienses habebant. Et tamen Jacobus, & Marsilietus ad D Antonium delati sunt; Ubertinus, & Jacobus alter ad D. Augustinum, Franciscus ad D. Baptistam: alii alio. Itaque Marsilius aliis etiam causis apud Carrariam condi se jusserit. Una forte est, quod vellet eo loco quiescere moriens, in quem vel augendum vel ornandum vivens intenderat. Ibi enim scilicet ad D. Stephanum nescio quid mihi animadvertere videbar, unde munificentiam Marsilii conjicerem. Erat hoc antiquum putei labellum. Saxi quidem moles excisa nonnihil ævo manuque. Sed has tamen exhibet adhuc celatorum notas. Exagonum puteal est habetque totidem facies. Habet una galeam serpentis, adiectamque parmulam, sed abrasis hinc signis. Altera currulem fert rotam. Tertia pariter habet rotam. Quarta galeam serpentis alteri geminam, scutulo rursus apposito, fractisque symbolis. Quinta clypeum dat, ipse crucem. Sexta denique rotam. Species operis æqua va Marsilio est. Marsilium vix isthic non sentias. Crucem Patavii symbolum novimus; in nummo, qui tertius in tabulis erat, serpentem vidimus; in annulo rotam tenemus, omnia Marsilii. Quam itaque habes in annulo, habes & in puteo rotam ad galeam Marsilii; quodque postulabatur, hic jam tenes. Nam memini me capite XI diu anxium, quo Gatarum nummo tertio conciliarem, Gataro leopardum, nummo serpentem ferentibus in casside Marsilii. Res eo steterat, ut ipsi adstrueremus alterutrum, licet ex conjecturis. Hic ea fidentius exequimur, addimusque tertium Marsilio cimmerium, sic enim vocabant; leopardum Gatari, serpentem nummi, rotam sigilli.

Nam tres etiam Francisco galeas adsignant Gatari. Prima est Æthiops, de qua sæpius in hoc opere memoratum est. Altera est ala, de qua MCCCCIV. mense augusto, pag 896. *bandiera rossa e il cimiero dell' ala con la targa del carro*. Tertia est non una sed ala duplex. anno MCCCLXXXVII. mense martio. *Se mise in testa el suo bazinetto, sopra lo quale si era uno cimiero con doe ale doro*. Hæc de juniore Francisco. Quid senior? Age funus ejusdem quale Vergerius exhibet etiam Tom. XVI rer Italicar pag. 191. *pendentia*, inquit, *ab humeris eversa scuta ferebant, aderant tecti undique sonipedes. Alii sanguineam rotam, alii ejusdem coloris currum, alii pendentes retro galeas illis, quibus uti solebant, chimeriis ornatas, utpote rota, ala, atque Æthiope*. Legi hæc expressi s in alio codice *illis quibus uti solebat chimeriis*, ut omnino Franciscum poscant. Dedit codicem Guillelmus e campo S. Petri. Tres etiam Senior Æthiopem, rotam, alam cassides habet.

Aliis

Aliis autem Carrarienſibus idem ceſſiſſe credimus, ut galeas plures ac cimmerios & conos haberent, quam de quibus eſt apud Gataros. Et nunc invidet ætas. Hæc etiam decora galearum puto adventaſſe noſtris ex dominatione locorum. Nam MCCCXCVII. menſe auguſto, quo Junior apud Gatarum luſtrabat urbis & agri copias, ita procedere video is oppidi Carraricaſium.

Primum eſt Miranum. Huic *teſta d'aquila* vexillum eſt.

Alterum eſt Oriacum. Huic *rota roſſa* vexillum eſt.

Tertium eſt Carraria. Huic *carro roſſo* vexillum eſt.

Quartum Caput ſylvæ. Huic *teſta di ſerpente bianca* vexillum eſt.

Quintum eſt Arquada. Huic *ala d'un' aquila nera* vexillum eſt.

Sextum eſt Titulus. Huic *colomba bianca* vexillum eſt.

Septimum eſt Plebs. Huic *ale due roſſe* vexillum eſt.

Alia prætereo. Rota eſt in vexillo Oriaci, quæ in vertice Marſilii, primique Franciſci. Currus in vexillo Carrariæ, qui duplex in vertice primi Jacobi. Serpens in vexillo Capitisſilvæ, qui rurſus in vertice Marſilii, ac ſecundi Jacobi. Ala eſt in vexillo Arquadæ, quæ pariter in galeis utriuſque Franciſci. Geminæ quoque alæ in vexillo Plebis, & hæ rurſus in vertice novelli Franciſci. Tot vexillorum teſſeras affines Carrigeris haud quidem fortuito, ſed cauſa dominiorum putamus inductas. Movet me magis Montagnanæ vexillum, quod *un carro bianco e per cadauna ruota una ſtella d'oro* Gatarus ait. Illud enim non aliunde quam de Carrarienſibus eſt. Eas ergo Signorum notas aut loca a dominis, aut domini a locis habebant. Ut etiamnum principes ac toparchæ ſymbola vel urbium vel arcium, quas habent, inferunt ſuis clypeis, ſi volunt. Hæ quia nummis quoque communia ſunt attingere placuit. Viam quippe ſternunt undecumque noſcendis & iis quos habemus, & iis quos aliquando proferet ætas. Nec omnia collegi, quoniam non eorum præſens uſus eſt.

Si quid hæc etiam merito ſui placent, maxime Patavinis debeas; quorum gratia ſedulitate ſtudiis ea mihi tabularia præſto ſunt, muſæa proſtant, bibliothecæ patent, alia ſuppetunt. Ii quippe non degenerem patriæ animum ferunt; eaque benevolentia factum eſt, ut & iſta nunc Re Nummaria conſtarent, & in poſterum ad majora ſpes ſit.

Perge igitur, ut facis; & victis ævo redde novitatem.
Symmach. lib. VII. epiſt. XX.

FERDINANDI
SCHIAVINI
OBSERVATIONES IN VENETOS NUMMOS
A CLARISSIMO MURATORIO EDITOS;
ALIIS ITEM DE NOVO ADJECTIS;

QUIBUS ACCESSERE

NOVA ADDITAMENTA AD NUMMOS MEDIOLANENSES,

Qui in Muratoriana collectione desiderantur,

EX MUSEO

J. U. D. CANONICI CAMMILLI SCHIAVINI

DEPROMPTA.

CLARISSIMO VIRO

PHILIPPO ARGELATO BONONIENSI

FR. FERDINANDUS SCHIAVINI

CREMENSIS AUGUSTINIANUS

INSUBRICÆ, *ut vocant*, OBSERVANTIÆ

S. P. D.

Q*Uum quatuor circiter ab hinc annis Cremæ adfuisses, ut operi tuo elucubrando*, Bibliothecæ *nempe* Scriptorum Mediolanensium, *materiem congereres; quodve tam feliciter, tantoque cum Eruditorum plausu, ad umbilicum perduxisti; Tunc, inquam (ubi & primùm invisere datum fuit, nec levem talium Scriptorum tibi messem suppeditare) ex variis, quæ habuimus colloquiis, incidit & sermo de Dissertatione XXVII. inter Muratorianas Antiquitates medii ævi, quæ* De Moneta, sive jure condendi nummos *inscribitur, quam, ut candidè verum fatear, non sine magna animi oblectatione prælegeram. Extemplo tuum mihi votum aperuisti, illam iterum typis tradendi variorum Authorum animadversionibus, tuisque additamentis exornatam, ut res nummaria rudium Sæculorum majus assequeretur incrementum. Nuncium hocce quam libenter excepi: eo vel maxime quod in earum monetarum studio aliquantulum delectarer, haud desperans novissimis hisce aliorum laboribus me profecturum. Verum, ut major lux affulgeret rei tenebris adhuc maximè involutæ, meam quoque tibi mentem aperui, curares nempe hacce in editione, si qui ederentur nummi, vel de jam editis ageretur, ut eorum pondus, & quoad fieri posset, argenti, vel auri bonitas, valor, sive pretium, & id genus patefierent; Quodve utinam & Muratorius in præfata Dissertatione, & Palatius in Fastis Ducalibus Venetorum Ducum, aliive præstitissent! Sic enim res monetaria medii ævi non nudæ sane, ut assolet, eruditioni: quin immo maximæ inserviret utilitati, quippe quæ ad deprehendendum, nedum mercium, prædiorum, aliarumque rerum verum pretium, sed & monetarum variorum temporum intrinsecum valorem, regiam sterneret viam. Memini & Nos de Venetis nummis verba fecisse, circa quos, quum doctissimus Muratorius judicium aliquando suum quasi conjectans ediderit, monui ego, non unum sane in errorem incidisse; quod quidem omnino est ipsi donandum, Viro nempe (mirum quantum) occupato, cui otium non suppeteret ad Venetos Historicos, vel in Re Nummaria Peritos adeundos. Adnotare me tunc jussisti, quæ a vero recedere novissem; Sed, quod leve hoc esset, ad alias animadversiones enucleandas me impulisti, quod quamquam ægre, ut tamen tibi morem gererem, me præstiturum pollicitus sui. Neque sane ingratam rem, vel hujusmodi monetarum studiosis, vel ipsi Muratorio veritatis amantissimo fore arbitratus sum, si quod de nummis scripsere Veneti Historici in medium proferrem; subjiciendo, ubi opus esset, & quæ mi-*

hi

bi quantulacunque Rei Nummariæ peritia ſuggereret. Quod ſi in tanta antiquitatis caligine aliquando in errorem labi mihi obtigiſſet, paratum me exhibui nedum palinodiam canere, ſed vel veritatis ſitientem de Peritiorum correctionibus gaudere. Tuo igitur coactus conſilio, Vir Clariſſime, haſce, quæcunque tandem eæ ſint, obſervationes elucubravi, & quantum potui (verum potui quamminimum) ad praxim revocare ſategi. Quum inſuper in Muſeo Fratris mei inter varios, quoſdam repererim nummos, qui in præcitata Diſſertatione deſiderantur, ut locupletior prodiret editio, iſtos etiam tibi ſubjeci, ut incidendos curares, quod & facturum tuis humaniſſimis Epiſtolis ſpopondiſti, ſicut & ego ipſos explicare conatus ſum, utinam feliciter! Accipe igitur Vir Cl. quæ, ut noris, tua potius quam mea ſunt, eaque, ut ut ſunt, æqui bonique conſule. Vale interim Vir Clariſſime, & de re literaria meritiſſime, meque tibi addictiſſimum, uti ſoles, ama.

Dabam Cremæ VII. Kal. Novembris MDCCXXXXVI.

OB-

OBSERVATIONES
IN VENETOS NUMMOS
A CL. MURATORIO EDITOS.

CIrca primum inter Venetos nummum, qui magnam sane præfefert antiquitatem, quique plurimum similis est Grossis Turonensibus (quorum & unum adservat Frater meus ponderis denariorum trium, cum granis duobus, a quo tamen edendo abstineo, quum editus reperiatur in collectione Muratoriana in nummis Regum Francorum num. VIII.) tum aliis ejusdem ævi, non est cur immorer. Quum enim, ut monet laudatus Muratorius, iste a præclarissimo Senatore Dominico Pasqualigo illustratus sit, *superfedendum huic labori censeo*: quemadmodum de S P. Augustino ajebat Hieronymus adversus Pelag.: *ne dicatur mihi illud Horatii: in Silvam ne ligna feras. Aut enim eadem diceremus ex superfluo: aut si nova voluerimus dicere, a clarissimo ingenio occupata sunt meliora*. Ea propter ad ejusdem dissertationem typis vulgatam Lectorem remittendum censeo.

Verum non est mihi prætereundum quod Muratorius in fine paragraphi ait: *Anno autem MCXCII. tum solum Henricus Dandulus Dux* (cujus est Nummus II., quem explanare pergit) *nomen suum in Venetis Nummis exprimere cœpit*. Fallitur enim præstantissimus Author, quum jampridem eundem morem inolevisse certa nos doceant monumenta. Testis in primis sit mihi Muratorius ipse, qui paullo ante (col. namque 646.), ut Venetæ Monetæ antiquitatem probaret, laudaverat Andreæ Danduli textum, qui ad Annum MXXI. de Urso Urseolo Patriarcha, ac Viceduce agens ait: *Hic monetam parvam SUB EJUS NOMINE, ut vidimus, excudi fecit*; Nec enim monetam signandam statuit quod Patriarchali Infula decoraretur (quum aliis nequaquam obtigisse compertum sit); sed quod Dux, sive Vice Dux ad Rempublicam administrandam assumptus esset; quaproter & Ducum catalogo adscriptus fuit, ut ipse quoque Dandulus, & alii testantur. En igitur centum sexaginta & uno annis præcedentibus hic mos invectus.

Quinimo autumo & aliam monetam ab immediato Danduli Prædecessore percussam, ejus pariter Nomine insignitam fuisse, quum ab Nomine eodem & *Aureus & Aureoli* communiter vocitaretur: Hoc enim usuvenisse vix credibile est, nisi Ducis *Aurei* nomen ibi inscriptum fuisset.

Sed quoniam in hujus monetæ aliàs celebris mentionem incidimus, non incongruum arbitror in ea tantisper immorari, quod plura de ea dissona & leguntur, & audiuntur; tantoque etiam magis quod hic locus esset, servato temporum ordine, de ea disserendi, si fors dedisset, in aliquo forte Museo delitescentem, ipsam reperire, & typis edere.

Author observationum in Veronenses Monetas, quæ extant in calce Tomi I Chron. Veron. Petri Zagatæ impress. Veronæ 1745. de hac moneta ait: *In Venezia finalmente nell' Anno 1173. fu coniata una lira d'oro detta Aureola*, quam superius, ut de aliis quibusdam similibus nummis prænunciavit, Duplæ aureæ, & in auri bonitate, & pondere æqualem circiter indicaverat. Verum toto Cœlo aberrat nuperus hic Author, quum anno prædicto necdum *Aurius* (a quo, ut prædixi, *Aureola* nomen sumpsit) Ducali Corona insignitus esset, sed ejus Antecessor Sebastianus Ziani; nec aurea esset moneta, nec consequenter demum libram auream, vel duplam coæquare posset; ut infra ostendam.

Quum insuper in MS Chronico Danduli, quod in Bibliotheca Ambrosiana adservatur, notas varias Anonymus quidam interseruerit, quas cum Chronico ipso Muratorius Tomo XII. Rer. Ital innexuit, inter eas & hæc reperitur: *Aurio Mastrophoro Duce* (indiferenter enim hic Dux & Mastrophones, & Mastropetrus appellabatur) *percussus est nummus dictus Aureus, diuque in usu Urbis fuit; quorum singuli quinam libram valerent; Unde diu servatum quod in Actis in mentione pœnæ appone-*

ponerentur quinque libræ auri. Verum si rectè video, & hic longe aberrat arbitrans *Aureolam* excessivum tunc temporis quinque librarum valorem obtinuisse. Meæ sententiæ subscribere non metuent quicunque exploratum habent tum tenuem eorum temporum monetarum valorem, tum auri argentique parcitatem.

Verum, ut quid de *Aureola* sentiendum sit, constet apertè, audire operæ pretium est diligentissimum Sanutum (Tomo XXII. Rer. Ital. col. 521.) qui de adservatis vel minutioribus Reipublicæ monumentis est optimè meritus. Hæc igitur ille scribit: *Nel 1182 sotto questo Doge* (nempe Aurio Mastropetro).... *ancora fu fatta una moneta d'argento, che si chiamava Aureola per la Casata del Doge, e quella moneta, che i Notai di Venezia mettevano di pena sotto i loro Istromenti*. Eadem ferè habet & Sabellicus lib. 8. Deca. 1. pag. mihi 47. tergo.

Ex quibus Sanuti verbis plura colligere possumus; atque in primis, quod si ex Familia, sive Agnomine Ducis, *Aureola* vocabatur; nomen igitur Ducis expressum in nummo fuisse necesse fuit, ut prædixi. Constat insuper ex eisdem verbis, quibus monetam argenteam declarat, auream libram non extitisse; nec consequenter ad Duplæ aureæ valorem prope accessisse contra Veronensem Observatorem. Neque insurgat Observator idem contendens Ducem Aurium præter mox laudatam argenteam Aureolam, & aliam auream percussisse; Nam ipsi repono: Cur ergo Sanutus argenteum nummum memorans, aurei postea oblitus est? Verum, ut omne ei adimatur effugium, fidenter assero, Mastropetri tempore nec dum fuevisse Rempublicam auream pecuniam cudere, quam post integrum sæculum solum percutere statuit. Vadem do ipsum Sanutum, qui de Jo: Dandulo Duce sic ait: *Nel 1285 sotto questo Doge avendo avuto i privilegj da' Papi, e dagl' Imperadori, di poter fare stampare, e coniare monete di rame, d'argento, e d'oro, fino a questo giorno stamparono d'argento. Al presente ec.*

Ex quo demum argentea fuerit Aureola perspicuum est ad quinque librarum valorem pertingere non potuisse, contra id quod contendit Adnotator Codicis Ambrosiani, quum retrocessis sæculis, uno aut altero ex postremis dempto, nec mos fuerit majoris moduli argenteas monetas signare, ut videre est in Le Blanc, & Ducangio circa nummos Gallicos, & sic pariter in Muratoriana collectione quoad Italicos. Immo nec tanti valuisse vel ipsos aureos nummos, ut de aureo Floreno cuso Florentiæ anno 1252 testis est Jo: Villani, qui de ejus valore pronunciat: *contavasi l'uno soldi venti*; Sicut de aureo Ducato Veneto testantur Administri Magistratus monetariæ Officinæ Præsidis primævum ejus valorem extitisse solidorum quadraginta grossorum, seu, ut alii judicant, trium circiter librarum parvulorum.

Verum, reclamabunt Oppositores, quomodo subsistent, quæ de hoc nummo tradit vel ipse Sanutus iis verbis: *E quella moneta, che i Notai mettevano di pena ec.* quam pœnam quinque librarum extitisse plurima nos edocent Instrumenta? Iis tamen in promptu responsio est: non sic intelligendum esse Sanutum, ut ipse nummus quinque libris appretiaretur; sed quod quinque illæ libræ componerentur ex ea monetæ specie, quæ *Aureola* nuncupabatur; Quod si etiam *libræ aureæ* vocitabantur, non quod aureæ, sive ex auro revera essent, sed quod ab *Aurio* Duce nomenclaturam sumerent, censendum est. Et quidem si fides manuscripto, quod adservo, sed nullam sane redolet antiquitatem, id ipsum innuit, quod dicebam: ait enim: 1178. *Doge D. Orio Mastropietro furono stampate monete d'argento, nominate Aurelj, quali pesavano caratti X. l'una* (denarium nempe unum cum granis sexdecim) *e valevano soldi due*. Et inferius de aureis Ducatis agens a Jo. Dandulo primum percussis ait: *a moneta d'Aurej valevano Aurelj 31.* libras namque tres, & solidos duos *parvulorum*. Unde patet, monetam, de qua Sanutus agit, diversam esse a moneta *parvulorum*, ex qua conficiebantur quinque illæ libræ, ad eum modum, quo distinguebatur moneta *grossorum*; & fortasse eadem fermè fuit ac monera ipsa *grossorum*. Atque demum manifestum fit, plura, que de *Aureo*, sive *Aureola* vendi tantur, esse purum putum commentum ortum ex equivocatione *Aurei*, quod & aureum nummum, & Aurei Ducis monetam significare aptum est. Se de hoc satis, superque.

Secundus nummus a Cl. Muratorio editus, qui Henrici Danduli nomen exprimit, indubitanter ex illis est, qui vulgo dicebantur *Grossi*, vel *Mattapani*: Circa quorum valorem Authores in diversa abeunt. Andreas Dandulus a Muratorio laudatus asserit quidem extitisse valoris *viginti sex parvulorum*; Verum Sabellicus lib. 8. Deca. 1. pag 47. tergo loquens de eodem Duce ait: *Ancora sotto questo*

sto Prencipe furono stampati danari, i quali da principio spendendosi per la valuta di otto soldi, come ora, Grossi chiamarono. De eodem Duce agens tandem laudatus Sanutus (col. 527.) ait: *In quest' Anno* (nempe MCXCII., quo Dux fuit renunciatus, quod tamen paullo serius ab Historico Dandulo contigisse indicatur) *fu fatta una moneta d'argento, che si chiama Grosso . . . . e si spendeva per soldi quattro Veneziani*, cui cohæret & Vocabularium postremo Florentiæ editum, quod vocant *della Crusca* V. *Mattapane*. Heu in tribus Historicis tria placita! circa quæ, ut meum qualecunque judicium promam, atque laudati concilientur Authores,

Observare operæ pretium est, duas Grossorum, ut ita dicam, species, nedum Venetiis, sed etiam alibi jamdiu viguisse; unam scilicet minoris, & moduli, & ponderis, quæ vocabatur *Grosso*, e *Grossetto*; alteram majoris tum moduli, tum ponderis, licet ejusdem ectypi, cui nomen erat *Grosso*, & *Grossone*. Præter has autem monetarum species, aliam etiam fuisse percussam minoris adhuc valoris, nos docent Historici, cui quidem nomen inditum erat: *Mezzanino*, quasi medius *Grossus*: sicuti *Grossonus* nuncupabatur, quasi Duplex Grossus; Quando igitur Dandulus ait: Grossos fuisse valoris 26. parvulorum, (quorum XII solidum constituebant) de Mezzaninis intelligendus est, cui concinit Sanutus laudato loco subjungens: *Fece fare ancora Mezzanini d'argento, e valevano piccoli 26.* Sabellicus vero intelligendus est de altera Grossorum specie, qui duplo valore constabant, nempe solidis octo. De prima demum Grossorum specie explicandus est Sanutus, dum ait: *che si spendeva per soldi quattro*.

Quænam præcisa argenti bonitas in prædictis grossis inesset, pronunciare non audeo; Duos in calce vulgabo diversi temporis, quos adservat Frater meus Canonicus Schiavini, qui ex argento satis probato confecti videntur. Compertum tamen habeo, quod Sæculo XV. argenti bonitas, quæ in Venetis nummis reperiebatur, talis erat, ut in qualibet Marchia, nempe unciis octo, decem tantum æris denarii inessent, sive ut ajunt Veneti, *peggio di fino carati* 60. Ex quo argui potest, quod priorum Sæculorum sive Grossi, sive alii argentei Veneti nummi prædicta ad minus, ni forte etiam majori, bonitate gaudebant.

Tertius Nummus, sicut & reliqui usque ad octavum inclusivè, omnes sub Grossorum nomine veniunt; ideoque novo examine non indigent. Quod enim discriminis inter ipsos forte contigit, in solo pondere fuit; Quum enim temporis decursu semper cresceret monetarum valor, ut Grossi constituto jam valore quatuor, vel octo solidorum subsisterent, opus fuit aliquando, ut in novis cudendis, ad debitam proportionem servandam cum aliis nummis, aliquod ipsis pondus adimeretur.

Nec mirandum si per plura sæcula substitit hoc genus nummorum; Nam celebre admodum fuit, & in omnibus fere monetariis Italiæ Officinis Grossi percussi sunt. Atque in primis Romani Pontifices Sæculo XV. certè Grossos signaverunt, quorum decem faciebant Florenum de Camera, ut habet Martinus V. in Bulla edita in Concilio Constantien 21. Martii 1418. Mediolanum pariter, Astæ, Mantua, aliæque Urbes eodem Sæculo *Grossonos* percusserunt, ut tradit Albertus Brunus *de augment., & dimin. monet.* Qui Grossi, sive Grossoni in Gallia etiam expendebantur anno 1456, ut testatur Le Blanc pag 303.

Verum, ut ad Grossos Venetos redeam, si durationem spectes, substitit eorum usus ab anno 1192. ad annum circiter 1471. Qua autem caussa cessarit, accipe a laudato Sanuto his verbis: *La qual moneta* (nempe Grossus) *si spese, e correva fino al tempo del Doge di Ca* (idest Familiæ) *Tron, che furono banditi, perchè erano stronzati*.

Verumtamen posterioribus Sæculis novos Grossos recudit Respublica, sed planè ab antiquis diversos tum ectypo, tum pondere, tum demum argento; ita ut elapso Sæculo in unciis duodecim sex tantum argenti unciæ cum totidem denariis reperirentur, ut habet Doctor Bassi in sua Arithmetica pag. 224, ubi titulus: *Saggi di diverse Monete*, quorum valor pariter erat quatuor solidorum. Eorum usus ad præsens usque Sæculum perduravit ad annum nempe 1722., quo, lege edita, proscripti sunt.

Præter recensitos Grossos, alii etiam imaginarii in contractibus, & per plura retro Sæcula, & etiamnum usitatissimi sunt, & *Grossi a oro* (forsan ex prælaudato Aurio hæc vox derivata est) *e Grossi di Ducato* appellantur. Hoc autem pacto accepti nihil aliud sunt, quam vigesima quarta Ducati pars. Sed pro pleniori intelligentia, ut mos Venetus apertior fiat,

Advertendum, alium esse Ducatum realem, qui vocatur etiam *Ducato d'argento*, & libris octo ad præsens expenditur; alium imaginarium, qui & vocatur: *Ducato corrente*, & li-

bris

bris sex, solidis quatuor computatur; Quum igitur dicimus Grossos 24. Ducatum constituere; de hoc postremo, non de priori sermo est. Grossus insuper imaginarius in parvulos 32. dividitur, qui & ipsi imaginarii sunt. Potest autem Grossus imaginarius ad realem monetam redigi, quo pacto solidis quinque, & denariis duobus æquivalet, quibus per 24 dictis Ducatus resultat librarum sex, & solidorum quatuor. Quo ad similium Grossorum usum consuli inter alios potest Canonicus Angelus Capellius in Opere, cui titulus: *Breve compendio d'Aritmetica* impress. Venet. 1742.

Nummus IX. inter Muratorianos (sicut & XI., & XIV.) est aureus Ducatus toto ferè Orbe celeberrimus primitus sub Jo. Dandulo percussus; ut omnes penè Veneti historici notant; Quo tamen anno non manifestant, si unum excipias diligentissimum Sanutum; transcripsit enim hic marmoream Inscriptionem olim a se visam in Officina monetaria, quam a me quoque exscriptam Lectori legendam exhibeo.

„ In nomine Dei Omnipotentis. Anno ab „ Incarnatione Domini nostri Jesu Christi MCC- „ LXXXV. mensis Martii, Indictione XIII., „ tempore Egregii Viri, & honorabilis coram „ Deo, & Hominibus Domini Johan. Dandu- „ lo inclyti Ducis Venetiarum fuit prius qui- „ dem facta Moneta auri, quæ vocata est Du „ catus ad honorem Beati Marci Evangelistæ, „ & omnium Sanctorum, & Reipublicæ Ve- „ netorum.

Huic nequaquam consonare videtur attestatio a me visa Administri Magistratus rei monetariæ Præsidis, quæ ad annum præcedentem amandat; hæc enim habet: 1284. 31 *Ottobre fu preso parte di stampare il Ducato d'oro da N i nominato Cecchino*. Verum hæc facile conciliantur, si dicas, attestationem prædictam indicare tempus, quo lex de percutiendo ducato statuta est; Inscriptionem vero explicare tempus, sive annum, quo Ducatus ipse percussus est.

Et hinc inferas velim, laudatum Veronensis monetæ Observatorem pag. 512., ubi Ducatus aurei Veneti, juxta tempora, valorem statuit, perperam uno vel altero anno percussionem ejus antevertere; immo & multis fortan ante annis percussam supponere, quum dicat: *Prima dell'anno* 1283 *d* 3.

Alios etiam extitisse Venetos Ducatos sive aureos, sive argenteos, & quidem Dandulo anteriores, autumant aliqui, quod de iis mentio habeatur in Veneto Statuto, *lege* 1254. *De Usurariorum pœna*, *Decreto* 41., ubi inter cætera imponuntur solvendæ *libræ* 30., *solidi* 12. (Grossorum), *qui sunt Ducati undecim*, *Grossi quindecim*, *& parvuli* 32 Cui addi potest quod ad Annum 1216. referunt sæpe laudatus Sanutus, Muratorius in Annalibus Italicis, & alii; Nempe quod quum Veneri, ac Patavini Tarvisium convenissent, ut Arcem per jocum extructam, Feminarumque præsidio munitam ludicre oppugnarent; atque hi pullos, variaque alia comestibilia immitterent; illi nuces, aromata, *Ducatos*, aliosque nummos projecerunt, (quibus & victoria adjudicata est, quæ postea bellorum inter utrumque Populum origo fuit).

Verum nec his momentis adduci possum, ut quempiam alium antiquiorem Ducatum admittam, iis ductus rationibus, quas, de Aureola agens, exposui.

Ad rationes adversas respondendum censeo, particulam illam Statuti, in qua *Ducatus* exprimitur, additam fuisse post Veneti Ducati percussionem veluti summæ præcedentis declarationem; Siquidem si ab initio apposita fuisset, inutilis extitisset. Et ut rem exemplo declarem: Quis non videat, quod si pœna modo taxaretur E. G. librarum 40., superflueret additamentum *quæ sunt Ducati* (hodierni) *quatuor cum libris octo*? Cæterum si vox *Ducati* revera legi illi coæva est, dico legem illam interpretari debere de Ducatis exteris, sive Romanis, sive alterius cujusque generis, vel Provinciæ; Ni forte subindicentur *Bisantii*, sive aurei, sive argentei, qui jamdiu, anno nempe 1043. sub Dominico Contareno, lege statuta, Venetiis expendebantur, teste Sanuto col. 476. Per quod responsio patet ad subjectum exemplum.

Aurei hujus Ducati tesseram quam similem cernimus Ducato olim Romæ percusso a Romano S natu, & a Clarissimo Muratorio typis vulgato tum col 565 n. t., tum col. 695. n. 13. (quibus & alium similem possidet laudatus Canonicus Schiavini, ejusdem cum Ducato Veneto ponderis uno granulo dempto), de quo quum non plenè constet, quo anno percussus fuerit, nec facile est conjectare, an Veneti Romanum, an Romani Venetum imitari fuerint. Immo & dabo inferius alium aureum nummum ejusdem quidem ectypi, diversæ tamen Monetæ, quorum quis alteri præiverit, aliis discutiendum relinquo.

Ducati nomen, quod Veneti aureo huic nummo dederunt, per plura Sæcula constantissime retentum est, eoque ipso nomine in MSS. œconomicis libris, quorum haud exiguum

guum numerum perlegi, expensum reperio, donec declinante Sæculo XVI. *Cecchini*, vel *Zecchini* appellationem obtinuit. Qua autem de caussa hæc nominis mutatio obtigerit, definire non audeo. Observator nummorum Veronensium ante laudatus autumat evenisse anno 1526.; ait enim pag. 296. *Fabbricatasi la maggior Zecca Veneta, il Ducato d'oro vien detto Zecchino*; & inferius ad annum 1556. subjungit: *Quivi il Zecchino perde affatto il nome di Ducato d'oro effettivo*. Verum, si bene memini, insignis moles pro re monetaria Sansovini opera circa annum 1560. a Republica extructa est; Nec hac de caussa mutatum nomen arbitror, quum & anteriori tempore extiterit Venetiis monetaria Officina nuncupata ab Italis *Zecca*, nec propterea *Ducati* nomen mutatum est. Sed, mea quidem sententia, ideo mutatum est nomen, quia anno 1561. primum percussus est *Ducatus argenteus*, ex quo, ne æquivocatio oriretur, alteri nomen vertere optimè consultum est.

Præter hæc jam recensita nomina, ad ipsum indicandum in Gallia *Floreni* etiam nomen usurpatum est. Producit namque D. Le Blanc pag. 234. Edictum Ludovici X. Anni 1315., quo insimul cum exteris aliis monetis proscripti fuere: *Florins de Florence*, *Florins de Venize*. Verum apud Italos, ut debita inter utrosque servaretur discretio, vel numquam, vel certo rarissimè, tali nomine sunt appellati.

Ejus materia est aurum purum, exclusa nempe quacunque, sive æris, sive argenti admixtione, ut ex laudato Basso in sua Arithmetica, & omnibus ferè constat. Et quamvis simili auri puritate & Florentinæ Reipublicæ Florenus, qui, ut asserit Davanzatus *in sua Prælectione in Monetas pag.* 110. *Era d'oro a tutto fine*, sive ut Itali ajunt: *Di ventiquattro caratti*; (quod etiam aliis pluribus aureis tum Italicis, tum Exteris competit) sine dubio tamen Venetus Ducatus cæteris præstat, tam venustate, quam flexibilitate, & colore; Quapropter Inauratores fere omnes frequentissimè ejus auro utuntur, ipsumque alteri cuicunque præponunt.

Hodiernum ipsius pondus est denariorum duorum cum granis viginti, seu ut Veneti ajunt: *Di caratti diciasette*; Verum hoc idem pondus ei ab initio extitisse inducere in animum nequeo: quidquid in contrarium sentiant alii, quos heic reticere opportunum judico. Primigenium ergo ipsius pondus trium denariorum extitisse contendo, ideoque quatuor circiter granis moderno gravius; Quibus momentis permotus asseram breviter aperio.

Quum paullo ante Ducati nostri percussionem Florenum cudisset Florentina Respublica, anno nempe 1252. ipsum instituit ad pondus unius drachmæ, hoc est trium denariorum Romanorum; ita ut octo unciam æquarent, ut habet *Jo. Villan. lib. 6. cap.* 54. Davanzati, & alii. Credibile est ne Venetos in suo nummo cudendo non idem pondus servasse? nihil hercle. Vir Cl. J. C. Jo. Sitoni in elucubratione typis Mediolani impressa anno 1732. probat ex monetariis Edictis Mediolani, Ducatos, & Florenos unam eandemque veluti monetam (typo dempto) & synonimos extitisse, eosque Annis 1355., & 1363. fuisse ex auro optimo ad pondus trium denariorum; Et sic pariter annis 1373., 1382., 1412.; Anno verò 1474. jam pondere imminuti erant, continebantque tantum denarios duos, & grana 21., & $\frac{2}{11}$.
Tandem anno 1666., teste alibi laudato Basso, ad denarios duos, granaque viginti, ut modo sunt, redacti reperiebantur. Nec mirum si Principes in re monetaria se se conforment, ut & modo in aureis Duplis, aliisque monetis manu tangimus, quum hoc plurimum ad commercii utilitatem, & commodum conferat. Quum insuper plures hujuscemodi Ducatos Sæculi XIV., & sequentis appenderim, uno ad minus grano præponderantes inveni: Evidens signum, majore antiquitus pondere constasse; & quamvis nullus, quem viderim, ad integrum pondus trium denariorum pertingat, nil mirum, quum ex frequenti eorum usu per plura Sæcula diminutionem aliquam passos esse necesse sit. Animadverti demum ex œconomicis libris Sæculi XV. Ducatum Venetum per plures annos Floreni pretium, sive valorem æquasse; immo aliquoties & superasse medio saltem, vel integro solido (qui solidi tunc temporis argentei erant). Evidens est igitur, quod si Ducatus Venetus valore æqualis ad minus erat Floreno, pondere etiam illum exæquabat.

De celeberrimo hoc nummo dicam adhuc (quod vix de alio aliquo affirmari potest) fuisse, sicut etiamnum est, toto penè Orbe spectatissimum, ejusque usum, præter Europam, & Africam, maximè in Asia frequentissimum esse.

Addam insuper, per quinque pene Sæcula numquam cessatum esse ab ejus percussione, eodem semper perfectissimo auro, eodem ectypo, eodemque pondere. (Si pauca excipias grana, de quibus supra, diminuta forsitan,

ut cum exteris debita conformitas reperiretur) Quapropter nemo inficiabitur sanè hujusce nodi nummum in immensum ferè subcrevisse, non obstante ingenti eorum numero, qui quotidie, innumeris Locis ad varios usus, vel liquefiunt, vel in folia ad inaurandum rediguntur. Quod ut melius patefiat, liceat mihi modo afferre quod aliquibus circumstantibus Optimatibus, teste Sanuto, inter alia affatus est Serenissimus Thomas Mocenicus: *Voi avete veduto la nostra Zecca battere ogni anno Ducati d'oro un millione*. Hic diem claudit extremum anno 1423.

Pro coronide observationum præclarissimi hujus nummi adjicere fas esset varia ejus pretia, quibus tum Venetiis, tum aliis ejus Dominii Urbibus per diversa tempora valuisse mihi compertum est; ad dignoscendum quo pacto tum hic nummus, tum alii ab exiguo valore, quibus antecessis sæculis præditi erant, ad hodiernum usque incrementum acceperint; Sed ne modo aliorum nummorum animadversiones abrumpam, ad earum calcem reservabo.

Decimus nummus ad eos referendus est, qui *Mezzanini* dicebantur. Superius enim vidimus & sub Henrico Dandulo similes nummos fuisse percussos; verum quum illis valor inesset parvulorum 26, sive solidorum duorum, cum totidem parvulis, hic sub Andrea Dandulo cusus Parvulorum tantum duodeviginti valorem obtinuit, sive, quod idem est, solidi unius & semis, pro ut Nos docet toties laudatus Sanutus (col. 616.)

Diximus supra *Mezzaninum* extitisse veluti *dimidium Grossum*, quod quamvis quo ad valorem adamussim non verificetur, & maximè de præsenti, communem tamen cum Grossis habet tum argenti bonitatem, tum tesseram, hoc dempto, quod in *Grossis* visitur Imago Servatoris in Throno sedentis, in hoc vero eadem quidem Jesu Christi Imago sed in modum resurgentis e sepulcro.

Circa hujus speciei Nummos notatu dignum existimo, quod quum percussi ter reperiantur, sub aliquo semper ex Dandulis id obtigerit. Primò nempe sub Henrico Anno 1192., & tunc valorem obtinuerunt parvulorum 26. ut diximus supra. Secundò sub Francisco, (cujus typus, sicut & præcedentis, in Muratoriana collectione desideratur) Anno scilicet 1330., & valor ipsis inerat parvulorum 18. Tertiò tandem sub Andrea (de quo & Du-Cangii glossarium a P.P. Maurinis adauctum) Anno 1347. valoris parvulorum totidem.

Undecimus, ut prædixi, aureus Ducatus est ad supradictum Ducem pertinens, unde quum, dempto Ducis nomine, idem sit cum expresso n. IX., non est cur in eo immorer; quapropter ad sequentem pergo.

Duodecimus Nummus & ipse Andreæ Danduli est, ejusdem quidem moduli, ac supra recensitus n. X. sed non ejusdem ectypi; Siquidem in antica illius Dux visitur a S. Marco Vexillum recipiens, heic Dux cum eodem Vexillo solus spectatur; in illius postica exhibetur, ut diximus, Effigies Servatoris, in postica hujus apparet Leo Stans, Vexillum & ipse gestans. Solidum extitisse præsentem nummum, quem Veneti vocant *Marchetto*, fidenter assero; nec enim dubitare me sinit toties laudatus Sanutus, qui quum utriusque Danduli monetæ mentionem faciat, ne in errorem laberemur solido Leonem inesse Nos monuit. En ejus verba col 616 *Sotto il Doge Andrea Dandolo furon fatti soldi nuovi dal Lione da piccoli* 12. *l'uno, d'argento, e Mezzanini da piccoli* 18 Quibus verbis & certi reddimur præcedentem nummum sub n. X. editum, qui ejusdem Danduli nomen præfert, verè Mezzaninum extitisse.

Dum tamen audis sub hoc Duce signatos: *Nuovi soldi dal Lione*: non hos accipias velim ut ab eodem primo cum Leone impressos credas, quum non absimiles præcedenter sub Francisco cusos moneat idem Sanutus; sed hoc ideo dictum vel ex eo quia præcedentium interrupta fuerat percussio, vel quia in ectypis aliqua reperiebatur disparitas, vel pondere tandem impares erant.

Nummulus hic, sicut & præcedentes, ex argento erant satis probato, ut de aliquibus expertus sum, quos parum absimiles possidet Frater meus, a quibus tamen edendis abstineo, quum, utpote detonsi, nec integrum exhibeant ectypum, neque pondus.

Quoniam verò diximus supra solidum parvulos duodecim valuisse (quod etiamnum verificatur de solido moderno respectivè ad parvulos imaginarios) placet heic aliquid vel de ipsis Parvulis cursim attingere.

Parvuli igitur, qui a Venetis, & *Piccoli*, & *Bagattini* dicuntur, cusi primò fuere Anno 1282. sub Ducatu Joannis Danduli (sub quo mox deinde & aureus Ducatus primò prodiit, ut vidimus) Hi autem ex ære compositi fuerunt, admixta tamen aliquali argenti portione, ita ut in marchia una, seu unciis octo, unciæ quidem sex cum dimidia æris essent; reliquum vero argenti, hoc est uncia

una,

una & femis. De adservata hac etiam notitia debitores sumus prælaudato Sanuto, (col. 574) qui insuper monet, valuisse Parvulorum marchiam, libras tres, solidos quinque, & parvulos quatuor: quo posito, regulæ innixus proportionum, habita supputatione, inveni pondus parvulorum extitisse granorum quinque & $\frac{688}{784}$ sive circiter $\frac{6}{7}$

Parvulorum usus per plura sæcula invaluit; nam & exeunte Sæculo XVI. percutiebantur; Unus extat in laudato Museo percussus sub Duce Marino Grimani, qui Ducatum iniit Anno 1595.. Habet hic, pro veterum solidorum more, Ducem Vexillum tenentem, sed genuflexum; in postica vero Leonem; cujus pondus granorum est 12., & ut ego quidem conjeci, ex puro ære compositus, ex quo jam monetarum pretium adauctum esset, earumque bonitas imminuta.

Præter hosce parvulos, qui, ut supra diximus, solidi pars erant duodecima, temporis successu & alii nummuli impressi sunt, qui ex eorum respectivo pretio: *Quattrini*, & *Sesini* nuncupati sunt. Cæterum cum res monetaria mox retrocesso Sæculo, proh Dii immortales! in deterius abiret, ab iis percutiendis cessatum est, solidi semis excepto, quem Veneti appellant: *Bezzo*, & *Bezzetto*, cujus usus etiamnum perdurat.

Tertius decimus nummus ejusdem omnino ectypi est cum præcedenti, si Ducis nomen excipias; unde exploratum habeo & hunc solidum esse, seu ut Veneti ajunt, *Marchetto*, quapropter neque aliquid modo addere operæ pretium est.

Quartus decimus nummus, ut prædixi, aureus Ducatus est, de quo supra satis disserui. Neque heic pariter aliquid est, quod nova animadversione egeat; ea propter ad sequentem pergo.

Quintus decimus nummus anticam exhibet eandem cum duodecimo & tertiodecimo, Ducem nempe stantem, manuque vexillum tenentem; posticam vero aliquanto dissimilem ostendit; nam heic leo alatus inspicitur, atque libro (forte Evangelii) insistens; Verum nec ob hoc alius a solidis judicari debet; Horum enim potissimum signum (ut in aliis animadverti) est Ducis sola effigies Vexillum tenentis, quæ cum in hoc quoque nummo non desideretur, & hic inter veros solidos annumerandus est.

Sextus decimus, qui Francisci Foscari nomen præfert, atque ex ære compositus, ingenuè fateor (quod & de aliis consequentibus æneis nummis dicam) mihi penitus ignotus est. Ejus typus imitatur ex parte Grossos, de quibus supra, ex parte vero nummum expressum n. XVIII., & alios quosdam sequentes; verum profecto neutri eorum accensendus est, eo quod ejusdem Ducis ætate, nec dum Grossi (quorum unum edam inferius) verum & solidi omnes argentei erant, & absque dubio præsenti absimiles.

Legi in jam alibi laudato MS. sub Francisco Foscari nummos fuisse ex ære percussos, quibus impositum fuit nomen *Tornesi* (quod nomen ab Urbe Turonensi celebri olim in Gallia ob monetariam Officinam desumptum, jampridem & in Italiam ad designandos speciales nummos heic cusos invectum est; Sicut Ticini factum tradit Anonimus Ticinensis Tomo XI. Rer. Ital., qui nummi anno circiter 1330, quo Opus suum elucubravit, solidis quinque Papiensibus, & aliquid plus appretiabantur) quos quidem nummos pro transmarinis Reipublicæ Regionibus impressos asserunt. En ejus verba: 1430. *Doge Francesco Foscari furon battute monete nuove miste nominate Tornesi per ispendere in Levante. Tenevano d'argento per Marca Caratti* 80. denarios nempe tredecim cum granis octo. Neque hoc fane probabilitate caret: Consuevit enim Respublica, sicut & modo in more habet, pro Orientalibus Provinciis peculiares nummos, & maximè æneos percutere; immo in quibusdam vel Regiones ipsæ, ad quarum usum instituti sunt, expressæ sunt. Sic inter eos, qui in laudato Museo visuntur, in aliquibus legitur: *Dalm. & Alb.* idest. *Dalmazia, & Albania*; in aliquibus vero: *Corfù, Zante, Cef.* hoceft *Cefalonia*; in aliis demum: *Armata, & Morea*. Probabile est igitur & nummum hunc pro iis Provinciis institutum esse. Cæterum Peritioribus judicium remitto.

Decimus septimus nummus non is censendus est, ut autumat Cl. Muratorius, de quo loquitur Sansovinus ab ipso laudatus, qui nempe fuerit: *Di valuta allora di venti soldi*. Quis enim inducere in animum valeat, æneum nummulum unius libræ pretium tunc temporis exæquasse? Nemo profecto. Inconcussum enim argumentum est quod Troni Ducis ætate vel solidi ipsi argentei erant. Verum de hoc infra.

Typum argentei Troni, de quo loquitur Sansovinus, evulgavit Palatius, quem veluti celeberrimi Reipublicæ nummi infra recudendum censeo. Quod ad præsentem spectat, de

eo

eo idem judicium profero, ac de præcedenti.

Nummum huic similem Veronæ possidet Amicus meus P. Petrus Erbisti Ord. Præd. rei monetariæ admodum deditus, quem ad me benignè visendum transmisit; ipsum autem inveni deterioris metalli; unde ipsum censui valoris ad summum hemisolidi, immo fortasse tantum quadrantis.

Circa hujus Ducis nummos hoc silentio prætereundum non est, singulare nempe ipsis esse, quod naturalem ipsius effigiem præferant. Sicut namque nemo ex ejus Prædecessoribus talem morem invexerat (qui hoc consilio inductus est ut novis hisce nummis percussis, reliqui de medio tollerentur, ut plurimum vel spurii, vel detonsi) sic eo vita functo, Correctores præcedenter ad novi Ducis electionem decreverunt: *Che le Immagini del Principe nelle monete sieno scolpite inginocchioni dinanzi a S. Marco; Che non vi si metta ritratto alcuno*, ut refert laudatus Sansovinus in Vita Marcelli, qui in Ducali dignitate ipsi Trono successit. Quicunque igitur nobis objiciuntur nummi Trono sive antiquiores, sive recentiores, naturalem Ducum Imaginem præferentes, inter privata Numismata annumerandi sunt, quorum usum non infrequentem apud Venetos Duces extitisse, in Fastis Ducalibus Palatii cernere licet.

Decimus octavus nummus Andreæ Vendramini est, de quo prælaudatus Muratorius anceps est num ex iis sit, qui a Venetis *Oselle* vocantur? Verum fidenter pronuncio haud quaquam eundem inter ejus generis nummos adnumerandum. Quibus ducar momentis infra exponam, quum de Christophori Mauri Numismate a Muratorio vulgato n. XXIII. sermo erit. Quo ad præsentem attinet, quamvis hic Vendramini nomen præferat, communiter tamen *Marcellus* nuncupabatur, quum Dux iste is fuerit, sub quo similes nummi primum signati sunt; ejusque pretium fuit solidorum decem, sive hemilibræ. Cætera autem, quæ in hunc nummum observanda essent, ad eum locum reservare placet, quo Nummum ipsum *Marcelli* exponam, qui nunc primum ex præfato Museo expressus infra vulgabitur.

Decimus nonus nummus in Muratoriana collectione, dempto nomine Ducis, sub quo percussus est, similis omnino est præcedenti, ideoque communi vocabulo, communique pretio cum eo cenlebatur; Quare, ne eidem frustra heic repetantur, ad superius dicta Lectorem amando.

Vigesimus nummus ex ære compositus, quo vocitaretur vocabulo, quo pretio gauderet, penitus ignoro. Hoc unum profecto altruo ad solidi pretium haud pertigisse, quum vel ætate *Jo. Mocenici*, cujus nomen exhibet, solidi ex argento fabricarentur; Proinde vel ad aliquam Parvulorum speciem rejiciendus est, vel certe inter nummos pro Orientalibus Provinciis impressos annumerandus est.

Vigesimus primus ejusdem ectypi est cum XVIII., & XIX., unde haud dubium est commune cum iis vocabulum, communem & valorem sortitum fuisse. Plures istiusmodi Nummi visuntur in supra laudato Museo; verum ab iis edendis abstinendum duco, quum nihil novi, præter Ducum nomina, exhibeant, uno excepto *Nicolai Marcelli*, qui primus (ut dixi) similes nummos produxit, idemque nomen & aliis a successoribus cusis communiter inditum est.

Vigesimus secundus ex ære cusus ex iis censendus est, de quibus supra n. XVI., XVII. & XX., quare ne frustra heic immorer, Lectorem ad eos retromittens ad postremum pergam.

Vigesimus tertius, & ultimus Muratorianæ collectionis est Christophori Mauri, circa quem plura consarcinat Cl. Muratorius, quæ quia a vero aberrare dignoscuntur, diligentiori examine indigent. Ejus verba heic transcribenda duco, ne Lector in ipsa Dissertatione adeunda remoretur: Ait igitur: *E genere Numismatum majoris moduli est*, *quæ* Medaglioni *Italicè nuncupantur*. *Venetiis autem a multis Sæculis* Oselle *appellantur*, *cussa videlicet honoris*, *ac liberalitatis a novis Ducibus cusa*. Sic pridem in XVIII. nummo explanando dixerat: *Nescio an is Nummus ex iis Numismatis sit*, *quæ Venetiis* Oselle *nuncupantur*, *percussis*, *ut dono dentur*. Atque in primis falso supponit, eas indiscriminatim tum ex ære, ex quo præsens constat, tum ex argento, ex quo conflatus est qui XVIII. loco conspicitur, percussas fuisse, quum revera argenteæ semper extiterint. A multis insuper sæculis cusas arbitratur, quæ tamen nec Vendramini, nec Mauri ætate adhuc prodierant, & solum insequente Sæculo XVI. editæ sunt, ut mox videbimus. Eas præterea perperam cum Numismatibus confundit, publicam namque monetam, cum privata. Autumat demum, præfatos nummos tum solum signari solitos, quum primum Duces solium Ducale ineunt, atque hoc pura puta Ducum liberalitate prodire. Quæ quantum a veritate di-

distent ex iis, quæ mox proferam, demonstrantur; ex quibus etiam istiusmodi nummorum, qui *Oselle* vocantur, originem exploratam habebit.

Advertat velim, consuevisse Duces remotioribus Sæculis Patritiis, maximeque sibi benevolentia conjunctis, vel multum operæ laborisque insumentibus in Reipublicæ utilitatem Natalitiis Servatoris recurrentibus Festis, cibaria munuscula dono mittere. Anno vero 1361., vacante Ducatu, Correctores lege statuerunt, mox eligendum Ducem (qui postea fuit Laurentius Celsus) ad hoc teneri erga quemcumque ex Patritiis, ne, ut quidem ego arbitror, partium studium in aliquo forte ex Ducibus notatum Reipublicæ, ut assolet, tranquillitatem turbaret. En verba Sanuti (col. 653) legem ipsam promentis: *Che il Doge sia obbligato di dare i Presenti, incominciando al primo di Dicembre per tutto il Mese a' Nobili, e mandi buone osselle, e non le mandando, dia in danari Grossi 12. per cadauno.* Qui quidem mos diu inviolatus permansit. Verum succrescente in dies ciborum delicatiorum voluptate, præfatis esculentis obsolescentibus, Avium, similiumve escarum munera successere, quæ quum Italicè *Uccelli* nuncupentur, factum hinc est, quod nummus, qui in eorum postea locum subiit, *Osella* vocitatus est. Præsto est mihi Palatius, qui rem totam describit opere præcitato.

Hic igitur de Antonio Grimano, (qui Ducalem iniit dignitatem Anno 1521.,) agens hæc habet: „ Sub hoc Principe lege cautum „ M. (Magni) Consilii die 18. Junii 1521. „ & 13. Maji 1522., ut in promissione Duca„ li, quod nummus percutiatur argenteus, „ qui lingua vernacula *Osella* dicitur, quia „ loco succedat cibariorum, & Avium, quas „ Civibus solebant Duces dono mittere: „ quemadmodum & Cappones, qui usque in „ hodiernum diem donari solent a Principe „ Procuratoribus D. Marci, & Judicibus Pro„ prii. Congiarium nummus iste ab aliquibus „ appellatur, sed pessimè, quia Populo illud „ Romani Cæsares elargiri consueverant; „ *Osella* autem solis Patritiis, uti a Patre „ Filiis, Teste Sansovino lib. 11. de Princi„ pis dignitate. Hinc *Principis munus*: anti„ que fuit in hisce Numismatibus epigraphes, „ solo mutato nomine Principis, ut videre est „ in Gritto, Lando, & aliis.

Quolibet igitur Anno novi cuduntur nummi *Oselle* dicti, anno ibi Ducatus expresso E. G. Ann. III. vel. IV. &c. atque a Duce Optimatibus distribuuntur.

Modernum eorum pondus est denariorum septem, & granorum viginti. Aliqui duobus granis graviores ab initio fuisse prætendunt; Immo arbitror ego primigenium eorum pondus integros octo denarios æquasse, seu, ut ajunt Veneti: *Di caratti* 48. Nec enim verisimile est, novam monetam non integro pondere constitisse, ut similiter de aureo Ducato præfatus sum.

Argenti bonitas in hisce nummis eadem est; ac in quamplurimis aliis a Republica percussis, tum antiquis tum recentioribus, quorum indicem texere supervacaneum puto: hoc est denariorum viginti duorum, & granorum duodeviginti pro qualibet uncia, in qua ex consequenti reperitur æris unus denarius cum granis sex, quod in idem redit cum eo, quod Veneti dicunt: *Peggio di fino caratti* 60.

Valor eorum ad præsens est librarum trium, cum solidis duodeviginti, ut ex recentioribus Edictis monetariis constat; Aliquibus tamen in Locis ad integras libras quatuor extenditur. Sed de his nummis satis. Modo ad Mauri Numisma regredior.

Mauri igitur Numisma a Muratorio editum indubitanter privatum est. Quum enim elogium præferat Principis, publica moneta reputari haud potest: *Nec enim Respublica consuevit in honorem Principum nummos cudere*, optimè ait Palatius, qui jampridem idem Numisma vulgaverat.

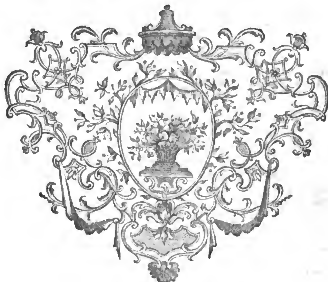
Dubium mihi suboritur, num tale Nomisma jussu ipsius Principis fabricatum sit? Ratio dubitationis in eo sita est quod, quum ibi inscriptum sit, ut ajebam, ejus elogium: *Religionis, & Justitiæ cultor*; dedecere videtur Virum cordatum, ne dum Principem religiosum, & justum sibi laudes contexere. Quis enim justus, & pius pietatem, vel justitiam suam ostentet, quum juxta tritum illud proloquium: laus in ore proprio sordescat? Nemo profecto. Quum igitur a Republica certum sit non fuisse percussum; atque a Religioso Principe cusum pæne nefas sit suspicari, conjectando dicam quod sentio.

Quum narrent Historici, prælaudatum Ducem sine Liberis vita functum opes suas Monasteriis, Pauperibusque legasse, fieri potuit quod Hæredes in grati animi monumentum Numisma ipsum ediderint. Verum nec alia deest conjectura ut credam, ipso demortuo, nummum confectum. Quum enim mos sit cuique Duci in Aula Magni Consilii Imaginem apponere, atque sub ipsa epigraphem aliquibus contentam versibus, quibus tum mores,

tum acta Ducis producatur, quam *Breve* vocant Veneti; Mauro sequens apposita fuit:

Justitiam colui pius, & si fata fuissent,
Pro Patria in Turcas Dux moriturus eram.

Quæ epigraphes, ut quisque videt, prioribus verbis eadem pene est cum ea, quæ in Numismate exhibetur: ***Religionis, & Justitiæ cultor***. Agedum, facilius ne est Authorem Numismatis Rempublicam fuisse imitatam vel potius contra Authorem ipsum Reipublicæ in Epigraphe se conformasse? Quod si hoc postremum vero similius est, dicendum videtur post benemeriti Principis obitum, post exaratum Breve, tum solum Numisma prodiisse. Hæc dicebam conjectans, paratus tamen me, meaque meliori judicio submittere.

AUREI

AUREI DUCATI VENETI,

Quem *Zecchinum* vocant,

VARIA PRETIA,

Quæ ab ejus percussionis exordio, usque in præsens in Dominio Veneto obtinuit.

MONITUM.

QUum exploratum sit, monetarum pretium a priscis temporibus usque in præsens nedum in Italia, sed alibi etiam immane subiisse incrementum, ut Lector benevolus modum, quo hoc obvenerit, & per quæ temporum intervalla, ob oculos habeat, specimen exhibeo in aureo Ducato Veneto, cujus pretium ab ejus origine auspicor ex variis Instrumentis, Literis Ducalibus, publicis attestationibus, monetariis Edictis, aliisque MSS. documentis congestum. Quod si uno, vel altero anno cum aliis forsan documentis non cohæreat, ne mihi vitio vertatur. Nil enim mirum, quum sub eodem Principe in Ditione eâdem, non idem semper valor monetis insit. Immo eodem in loco plus, minusque monetas expendi, experientia teste, compertum est.

LIBRÆ VENETÆ PARVULORUM.

Anno					Anno				
1285.	l. 2. Grossorum, sive	l.	3.	—	1548.	- - - - - - - -	l.	7.	14
1351.	- - - - - - - -	l.	3.	4	1562.	- - - - - - - -	l.	8.	—
1352.	- - - - - - - -	l.	3.	6	1566.	- - - - - - - -	l.	8.	4
1356.	- - - - - - - -	l.	3.	8	1570.	- - - - - - - -	l.	8.	6
1359.	- - - - - - - -	l.	3.	10	1572.	- - - - - - - -	l.	8.	10
1361.	- - - - - - - -	l.	3.	12	1573.	- - - - - - - -	l.	8.	12
1370.	- - - - - - - -	l.	3.	13	1582.	- - - - - - - -	l.	8.	15
1377.	- - - - - - - -	l.	3.	14	1583.	- - - - - - - -	l.	9.	—
1378.	- - - - - - - -	l.	3.	16	1587.	- - - - - - - -	l.	9.	5
1379.	- - - - - - - -	l.	3.	18	1588.	- - - - - - - -	l.	9.	10
1380	- - - - - - - -	l.	4.	—	1589.	- - - - - - - -	l.	9.	16
1382.	- - - - - - - -	l.	4.	4	1593.	- - - - - - - -	l.	10.	—
1399.	- - - - - - - -	l.	4.	13	1594.	- - - - - - - -	l.	10.	4
1417.	- - - - - - - -	l.	5.	—	1596.	- - - - - - - -	l.	10.	6
1419.	- - - - - - - -	l.	5.	4	1597.	- - - - - - - -	l.	10.	10
1443.	- - - - - - - -	l.	5.	14	1599.	- - - - - - - -	l.	10.	12
1452.	- - - - - - - -	l.	5.	16	1603.	- - - - - - - -	l.	10.	14
1472.	- - - - - - - -	l.	6.	4	1607.	- - - - - - - -	l.	10.	16
1517.	- - - - - - - -	l.	6.	10	1608. April.	- - - - - -	l.	11.	—
1518.	- - - - - - - -	l.	6.	14	1608. Jun.	- - - - - -	l.	11.	6
1520.	- - - - - - - -	l.	6.	10	1608. Sept.	- - - - - -	l.	10.	—
1529	- - - - - - - -	l.	7.	10	1609.	- - - - - - - -	l.	10.	6
								1610.	

Anno				
1610.		l.	10.	10
1613.		l.	10.	12
1616.		l.	10.	14
1617		l.	11.	—
1618.		l.	11.	10
1618.		l.	12.	—
1618.		l.	12.	6
1619.	Mart.	l.	12.	10
1619.	April.	l.	13.	—
1619.	Jun.	l.	13.	10
1620.		l.	12.	8
1621.		l.	12.	10
1622.		l.	12.	14
1623.		l.	13.	—
1623.		l.	13.	4
1624.		l.	12.	10
1626.		l.	12.	12
1627.		l.	12.	14
1628.		l.	13.	—
1629.		l.	13.	10
1630.		l.	14.	—
1630		l.	14.	6
1631.		l.	14.	10
1633.		l.	14.	12
1634.		l.	14.	14
1634.		l.	15.	—
1634.		l.	15.	10
1635.	Maji	l.	16.	—
1635.	Julii	l.	15.	—
1636.	Jan.	l.	15.	10
1636.	Maji	l.	16.	—
1637	Feb.	l.	15.	—
1637.	Sept.	l.	16.	—
1638.	Jan.	l.	15.	10
1638.	Aug.	l.	16.	—
1640.	Mart.	l.	16.	5
1640.	Jul.	l.	16.	15
1640.	Sept.	l.	17.	—
1640.	Nov.	l.	17.	5
1640.	Dec.	l.	17.	10
1641.	Mart.	l.	16.	—
1641.	April.	l.	15.	—
1641.	Maji	l.	16.	—
1641.	Jul.	l.	16.	10
1641.	Octob.	l.	17.	10

Anno				
1642.	Feb.	l.	15.	—
1642.	Jun.	l.	17.	—
1643.	Oct.	l.	17.	10
1643.	Nov.	l.	16.	—
1644	Jul.	l.	17.	—
1645.	Feb.	l.	16.	—
1645.	Jun.	l.	16.	10
1646	April.	l.	17.	—
1646.	Dec.	l.	17.	10
1647.		l.	18.	—
1648.		l.	18.	10
1649.	Feb.	l.	19.	10
1649.	April.	l.	20	—
1649.	Aug.	l.	21	—
1650.		l.	21.	10
1651.	Jun.	l.	16.	—
1655.	Maji	l.	16.	10
1655.	Aug.	l.	17.	—
1655.	Sept.	l.	17.	10
1656		l.	17.	—
1659.	Feb.	l.	17.	10
1659.	April.	l.	18.	—
1659.	Dec.	l.	18.	10
1662.		l.	19.	—
1664.		l.	19.	10
1665.		l.	20.	—
1666	Jun.	l.	16.	—
1675.	April.	l.	18.	—
1676.	Maji	l.	16.	—
1679.		l.	19.	—
1681.		l.	21.	—
1687.		l.	17.	—
1703.	Jan.	l.	18.	10
1703.	Mart.	l.	19.	10
1703.	Maji	l.	20.	—
1705.		l.	20.	5
1707.		l.	20.	8
1709.	Feb.	l.	20.	12
1709.	Jul.	l.	21.	—
1713.		l.	21.	10
1716.		l.	21.	15
1717.		l.	22.	—
1738.	alicubi	l.	22.	5

Sicque usque in præsens .

MAN-

MANTISSA
AD NUMMOS VENETOS
A CL. MURATORIO EDITOS.

Ut præsens editio locupletior cedat, aliquos subnecto nummos Venetæ Monetæ, quos, uno dempto, possidet memoratus Canonicus Schiavini, tantoque libentius publici juris facio, quanto ex iis nonnulli celeberrimi olim extiterunt, ne dum in Veneta Ditione, sed etiam alibi: ut videbimus.

Primus itaque nummus exhibet in antica Servatoris effigiem in throno sedentis cum literis hinc inde IC. XS: idest *Jesus Christus*; In postica vero S. Marcum Duci Stanti Reipublicæ vexillum porrigentem cum literis in limbo S.M...IA.ↃTARIN. Idest *S. Marcus: Jacobus Contarini*, (Contarenum modo vocant). Is Anno Æræ communis MCCLXXV. Ducali purpura ornatus fuit. Hic nummus ex iis est, quibus *Grossorum* nomen inditum fuit, Argento, ut videtur, constat admodum perfecto, ejusque pondus ad præsens denarium unum, granaque quatuordecim non transgreditur. Cæterum quum temporis injuria diminutionem, & quod pejus, avidæ manus detonsionem non effugerit, arguendum sane denariorum ad minus duorum pondus æquasse, & ut ego quidem conjicio, præponderasse. Pretium ejus quatuor solidorum extitisse deduci potest, tum comparatione facta cum aurei Ducati valore, qui paullo posterius e Veneta Moneta prodiit, tum ex iis, quæ in superioribus observationibus præfatus sum.

Secundus nummus præfert & ipse Jesu Christi effigiem; verum, ad differentiam editorum, leguntur huic in limbo literæ: TIBI LAUS TIBI GLORIA. Postica eadem etiam est cum præcedenti, hoc tantum excepto, quod Dux, quum dextera vexillum recipiat a S. Marco, sinistra hastam gestare videtur, qua de caussa hoc factum sit, nescio; Verisimile est Ducem hunc, (qui fuit *Franciscus Foscari*, ut literæ circumstantes declarant, & Ducali dignitate insignitus fuit Anno MCCCCXXIII.) hisce armis ideo fuisse in typo expressum, quia strenuus extitit Miles, pluresque a Republica Regiones, ipso Duce subactæ sunt: Unde ipsius Imagini sequens, ut ajunt, Breve appositum fuit:

Post mare perdomitum, post Urbes Marte subactas,
Florentem Patriam longævus pace reliqui.

Et hic Nummus Grossus est; Verum heu quantum pondere inferior est præcedenti! Denarium enim unum non supergreditur. Ex quo deducat Lector, quantum Sæculo XV. res monetaria jam in deterius abierit. Verum quod hodie!

Tertius nummus, ab eo expressus est, quem evulgavit Palatius (In Fastis Ducalibus) nec enim mihi datum est nummum ipsum inspicere, quamvis non semel curaverim, sed irrito semper conatu. Similis in antica est jam edito a doctissimo Muratorio n. XVII. Exhibet namque naturalem Ducis effigiem cum facie barbata, quam Tronus, cujus est nummus, indesinenter gessit, ex quo Johannes ejus Filius, qui apud Euboeam Insulam, vulgo: *di Negroponte* Præses erat triremis, fato cessit. Circumvisuntur literæ NICOLAVS TRONVS DVX. In altera facie spectatur leo alatus cum Evangelii libro, circumposita epigraphe: SANCTVS MARCVS.

Nummus hic ille est, de quo loquitur Sansovinus a Muratorio transcriptus iis verbis: *Provedendo alla moneta ec*. Quibus ex verbis, tum percussionis caussa, tum pretium eruitur. Cæterum quum naturalis istiusmodi effigies absolutam Ducis dominationem subindicaret, Respublica libertatis, ut decet, zelotypa, Duce demortuo, novaque lege condita, similes Ducum Imagines a monetis ablegavit, ipsosque genuflexos, ut modo cernuntur, ante S. Marci effigiem incidi edixit, teste laudato Sansovino. Neque tamen omnino hoc novum quod Veneti Duces genuflexi in nummis repræsentarentur; Siquidem in aureis Ducatis antecedenter ad laudatam legem percussis,

quorum plures sub oculos habui, non absimili modo conspiciuntur, qui tamen mos non in valuerat in nummis argenteis, in quibus stantes Ducum Imagines praecedenter ad legem impressæ sunt.

Percussus hic nummus fuit Anno MCCCCLXXII. grandioris profecto moduli inter omnes nummos antehac a Republica cusos, majoris proinde & pretii. Præcedentium siquidem monetarum valor octo solidorum pretium non excesserat, ut in observationibus in Venetos nummos præfatus sum; *Tronus* vero viginti solidorum valorem obtinuit; quapropter inter Venetas libras principem locum habet. Quoniam vero mentionem librarum feci, a proposito non digrediar, si earum modo indicem texam.

Quinque igitur librarum species temporis decursu cudit Veneta Respublica, quarum prima *Tronus* fuit, de quo modo differimus. Secunda *Mocenicus*, de quo infra. Atque hæc Sæculo XV. Insequenti vero duæ aliæ succesferæ. Prima (quæ in ordine tertia est) sub Aloysio Mocenico cusa fuit circa Annum MDLXX., Cyprio vigente bello, gravioris quidem ponderis, sed deterioris argenti. Secunda vero paullo post sub Duce eodem, insigni parta de Turcis victoria apud Echinadas Insulas, vulgo *le' Curzolari*, S. Justinæ Virginis, & Martyris effigie insculpta (cujus recurrente Festo navale prælium gestum est) ex latis probato argento signata est, (quo etiam tempore tum duplex libra, tum libræ semis, eodem ectypo percussæ sunt). Et ista ordine quarta est. Quinta tandem proximè elapso sæculo occasione statutæ legis circa monetarum reductionem, (quæ anno MDCLXVI Præside Francisco Molino evenit) impressa fuit, quæ utpote cæteris contractior, & *Lirett*, & *Lirina* appellata est. Ejus usus usque ad præsentis Sæculi annum XXII. perduravit, quo anno, nova edita lege, abrogata fuit. Etiamnum tamen superstes est pluribus finitimis Urbibus, ut Bononiæ, Ferrariæ, &c. ubi Julii Romani pretio coæquatur.

Cæterum ut ad Tronum, quo digressus sum, redeam; adnotare superest ejus argenti bonitatem, & pondus. Bonitas itaque talis fuit, ut in quolibet libra, unciæ undecim, & denarii novem argenti reperirentur, quod reliquum erat, ex ære componebatur; Pondus autem denariorum erat quinque, cum granis sex. Troni pretium, sive valor, ut præfatum est, extitit solidorum viginti; verum si libram moderaam, quæ idealis est, spectes, eam profecto longe in pretio excellit. Sex enim istiusmodi librarum, & paullo plus, aurei Ducati pretium æquabant, qui tum valebat libras sex, & solidos quatuor. Quum igitur modernum aurei Ducati pretium sit librarum viginti duarum, clarè constat, quemlibet Tronum appretiari modo posse tribus libris & semis, & quid etiam plus.

Unum adhuc de hoc nummo subjicere mihi liceat. Tam celebris fuit hic nummus tamdiuque in usu habitus, ut etiamnum Veronæ libra *Troni* nomine vocitetur.

Quartus nummus est *Nicolai Marcelli*, qui *Trono* vita cesso Ducalem dignitatem iniit anno MCCCCLXIII. Visitur in antica, sicut in quibusdam a Muratorio editis, Christi Servatoris Imago in cathedra sedentis, dexterâ manu ad benedicendum extensâ, sinistrâ verò Evangeliorum forte librum tenente cum epigraphe circumstante: TIBI. LAVS. T. (*Tibi*) GLORIA. Atque heic notes velim Epigraphen hanc, tum in editis, tum in pluribus aliis in laudato Museo adservatis, fuisse in hunc modum mutatam: TIBI. SOLI. GLORIA, hac, puto, caussa quod in priori haud commode collocari omnes literæ possent, quapropter uti sigilis opus erat: ut patet in T pro *Tibi*. In postica exhibetur S. Marci Effigies Duci genuflexo Vexillum porrigentis, cum literis hinc inde in area F. B Monetæ Præsidis nomen designantibus, in circuitu verò: S. M. VENETI*arum Protector*, & NICO*laus* MARCELLO. DVX.

Hic primus est ex argenteis nummis, in quo Dux genuflexus appareat vi legis prælaudatæ, quæ in præsens usque sarta tecta servata est; Immo ne dum in monetis, sed & in plumbeis bullis, quibus literæ Ducales signari solent, hoc eodem anno MCCCCLXXIII. ejusdem vi legis Imago Ducis genuflexa imprimi cœpit, quum antea stans in iisdem repræsentaretur; ut testatur Sansovinus in Tractatu: *Della grandezza del Prencipe*.

Quotquot hujus ectypi spectantur nummi (quos in Museis haud difficile est reperire) quamvis diversorum Ducum nomina præferant, ex nomine tamen Ducis hujus, sub quo auspicati sunt, *Marcelli* nomen obtinuerunt, qua ratione hunc ipsum speciatim, cæteris omissis, edidi.

Argenti bonitas in Marcello eadem est ac in Trono, de quo supra, idest ut Veneti ajunt: *peggio di fino caratti 60.* pro qualibet marchia. Similis probitatis argentum vocabatur: *di bolla* ex eo quod, arbitror, publico sigillo signabatur,

batur, ejusque magnum admodum erat Venetiis commercium cum Orientalibus Regionibus, ut eruitur ex libro ibi impresso Anno 1540., cui titulus: *Tariffa d.' pesi ec.* pag. 14.

Circa Marcelli pondus non omnes cohærent. Author siquidem Operis mox laudati asserit Marcellos 73. marchiam argenti componere: quo stante, ponderis habet Marcellus grana 63 $\frac{1}{8}$. In libro MS. anni 1551, quem apud me adservo, & in quo incidenter aliqua monetarum pondera notantur, inter cætera hæc leguntur: *Marcelli 108. fanno oncie 12. d'Orefice: Marcelli 9 un oncia. Un Marcello buono di peso è grani 64*, cui calculationi, utpote exactiori, magis fidendum censeo, & hoc pacto Marcelli 72. marchiam adamussim exæquant. Palatius tandem in Fastis Ducalibus pag 172. pondere graviorem affirmat, dum ait: *Nummum Marcellus percussit argenteum ad pondus aurei Ducati*. Quum vero aurei Ducati pondus sit, ut vidimus, denariorum duorum, & granorum viginti, seu granorum 68 utique granis quatuor graviorem judicat. Verum probabile est (namque & aliis monetis obvenisse compertum est) primum aurei Ducati pondus æquiparasse, successu autem temporis grana quatuor adempta fuisse. Ex istis nummis sex ad minus lance expendi, quorum graviores grana 62. non excedunt, is vero cujus typus hic datur, temporis injuriam non effugit, granaque 53. non transgreditur.

Marcelli pretium a primæva sui institutione inditum fuit libræ semis; Quum enim sub Præcessore *Trono* libralis moneta, de qua supra, impressa fuerit; ad uberius commercii commodum, Marcello Duce, & semilibra percussa est; cujus pretium ab anno 1473. ad annum usque 1518. immotum hoc eodem anno vi Literarum Ducalium diei 13. Martii sex parvulis, sive denariis adauctum est; Anno tandem 1525. sensim erescente & aliarum monetarum valore, vi alterius Ducalis decreti diei 10 Novembris ad solidorum duodecim pretium pertigit.

De hoc nummo, utpote tunc temporis admodum celebri, pluries mentionem facit Albertus Brunus insignis J. C Astensis in suo *Tract. de aug. & dimin. monet.* deque eo *part.* 4. asserit quod ejus tempore (floruit enim ineunte Sæculo XVI.) loco Mocenicorum, de quibus infra, Venetiis Marcelli fiebant. Hujus tandem nummi percussio sub diversis Ducibus, vel solitem usus usque ad annum circiter 1570. substitit, quo tempore, novis monetæ speciebus signatis, ejus usus obsolevit.

Quintus nummus, quamvis Andreæ Gritti nomen præferat, qui Ducale Solium conscendit anno MDXXIII. communi tamen usu a Ducis nomine (sicut & reliqui aliorum Ducum) sub quo primo cusus est, *Mocenici* nomenclaturam accepit. Fuit is *Petrus Mocenicus*, qui *Marcello* e vivis excesso, Anno MCCCCLXXIV. ad Ducale fastigium pervenit, cujus nummo incassum quæsito, hic Gritti substitutus est. Effigiem hic exhibet Redemptoris dextera manu in modum benedicentis, sinistra vero Crucem sustinentis: circumstat Epigraphes GLORIA. TIBI. SOLI; in ima vero parte visuntur siglæ. I. M. rei monetariæ Præsidis nomen indicanties. Cernitur in postica Ducis genuflexi Imago, cui S. Marcus stans Reipublicæ vexillum porrigit cum literis in girum scriptis: ANDREAS GRITI. S M. VENET. idest *Venetus*, sive Venetiarum Protector.

Vidimus superius sub *Trono* Duce decretam, impressamque libralem monetam; Cæterum quum, ut pariter præfati sumus, Troni ectypon suppressum fuisset, ut nova libra monetaria recuderetur, aliud substituere necesse fuit. Præsens igitur elaboratum est tam feliciter, ut in venustate cæteris Italicis Nummis tunc præiret. Testem profero Franciscum Sansovinum, qui in *Petri Mocenici* Ducis hæc habet: *E non molto dopo il Doge rinovò la moneta, la quale fu per l'avvenire chiamata dal suo cognome*, Mocenico: *di bella forma, e la più grata che si potesse vedere allora in Italia*.

Non est cur heic prodam hujus celebris nummi tum bonitatem, tum pondus, tum demum pretium; nam quæ de Troni nummo dicta sunt, eadem omnino & de *Mocenico* afferenda ita ut si typum demas, *Tronus*, & *Mocenicus* in re monetaria voces synonymæ habeantur, quod ne gratis dixisse videar, sententiam prodo Andreæ Magni Cremæ Prætoris, qui die 1. Sept. anni 1507. contra Vectigalium Exactores in hæc verba judicium protulit: *Teneantur exigere* (Exactores) *pro eorum datiis Marcellum ad computum soldorum septem, & denariorum octo imperialium, & consequenter MOCENICUM, SEU TRONUM ad computum soldorum quindecim, & denariorum quatuor imperialium, prout in præsentiarum communiter currunt, & expenduntur*.

Quod de celeberrimo hoc nummo suspicere non desino est, quod Sabellicus qui tum Troni, tum Marcelli mentionem facit, Moceni-

cenicum tamen insalutatum relinquit; Et quod magis mireris, & hic idem nummus diligentiam fugit accuratissimi Sanuti; sed, mea quidem sententia, obvenit quod uterque eandem cum *Troni* moneta *Mocenicum* reputarit. Quapropter ea quæ tum de *Trono*, tum, servata proportione, de *Marcello* dicta sunt, heic recoli possunt.

Sextus nummus ex eodem Museo depromptus non heic appositus est, quod inter Venetos annumerandus sit, sed quod omnimodam pene cum aureis Venetis Ducatis similitudinem præferat. In ipsius antica Redemptor spectatur librum sinistra tenens, stellulis circumdatus ad modum aureorum Venetorum, circumstantibus literis: SIT. T. XPE. DATVS. S. REGIS. ISTE. DVCAT. Quas sic interpretari libet: SIT TIBI CHRISTE DATUS, SICUT REGIS, ISTE DUCATUS. Ac si dicat: Iste Ducatus o Christe sit tibi datus, sicut (ipsum) regis.

Varias Muratorius conglomeravit interpretationes in consimilem leoninum versum aurei Veneti Ducati, quæ mihi, parcat doctissimus Author, prorsus non arrident tanquam durlusculæ, & extortæ; planior me hercle, faciliorque est subsequens:

Sit tibi Christe datus, quem tu regis, iste Ducatus.

Idest: Christe, sit tibi datus iste Ducatus, quem tu regis.

Omnem a se anxietatem abjecisset Cl. Muratorius, si hunc nummum visere ipsi datum fuisset; nec enim pro to *dat.* exposuisset *datum*, sed *datus*, sicuti in nummo hoc apertissimè legitur, sine siglis, quæ æquivocationi, sive potius dubitationi ansam dederunt.

Frequentissimi erant rudibus Sæculis leonini versus, & maximè in inscriptionibus lapidariis, quorum plures refert tum Muratorius tum alii plurimi, præsertim historici. Ii vero dicuntur „ in quibus in media Syllaba, & in „ extrema servatur figura similiter cadens, „ ut: *Vir, precor, uxori, Frater succurre* „ *Sorori*. Appellati sunt leonini a Leonio „ quodam S. Benedicti Canonico, & Mona„ sterii S. Victorii Parisiensis Religioso, qui „ circa annum Christi 1160. eos non invenit „ quidem, sed in primis frequentavit „. Verba sunt Facciolati in Lexico, V. *Leoninus*. Nec absimilis sententiæ est Ducangius, qui a quodam Leone Poëta circa tempora Ludovici VII. inventos autumat; unde Leonius ille, & hic Leo unum & idem reputandi sunt. Age nunc ad præsentem nummum redeo. In postica visitur S. Joannes Baptista Duci (sive Regi) genuflexo ex more vexillum concedens; circumstant literæ: S. IOHANI. EMERICVS. DAM. Sequitur in calce BOS. Quo tandem loco in aliis prope Vexillum apponi solet *DVX*, in isto, si bene video, MD✠. legitur, ni forte legi debeat: MB✠.

Quis iste aureus nummus sit Moneta percussus, num Italica num externa; ad quem vel Regem, vel Ducem spectet, prorsus ignoro. Nec enim obtigit mihi in Historiis aliquem inter Principes legere *Emerici* nomine insignitum, cui possit hic nummus adscribi. Duos revera tamen *Emericos* suppeditat Hungariæ Regnum, (in quo per plura sæcula aureos Ducatos cudi, quos *Hungaros* appellamus, perspicuum est). Ex istis primus S. Andreæ Primi Filius Petri præmortuus circa annum 1013. Regale sceptrum non obtinuit, sed, quod magis optandum, clarus virtutibus in Cœlis coronatus Sanctorum Fastis adscriptus est. Alter vero Belæ III. exeunte Sæculo XII. Rex quidem inauguratus est; verum ad hunc ipsum pertinere affirmare non audeo. Ut ut sit, si ad ipsum spectet, quum præeat aureis Ducatis tum Venetis, tum Romanis a Senatu percussis (quorum duo a Cl. Muratorio jam editi sunt) qui certe non nisi insequente Sæculo signati sunt, concludere est, Italos Hungarici nummi exemplar fuisse seguutos. Verum de hoc Peritorum judicium expecto.

Pondus ejus, uno dempto granulo, adamussim cum aliorum pondere cohæret, non sic auri bonitas, quæ quidem Aurificum, quibus subjeci, judicio, duplarum aurearum probitatem non transgreditur; quod & profecto me detinet ad ipsum laudato *Emerico* adjudicandum, quum aliunde notum sit, retrocessis Sæculis Hungaricum Ducatum eadem auri perfectione præditum fuisse, qua gaudent & cæteri, ut testatur Cl. Sitoni in Dissert. Italicè edita Mediol. 1732. ubi producit monetarium edictum anni 1566., in quo idem assignatur pretium Ducato Hungarico, ac aliis; Quam pretii æqualitatem in plurimis expensarum &c. veteribus libris comperi, quod certe non evenisset, si tunc integra auri perfectione percussus non fuisset.

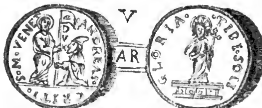
MANTISSA

AD NUMMOS VENETORUM DUCUM.

Nummus incertæ Regionis.

EJUSDEM AUCTORIS

EXPLANATIO

NUMMI ARGENTEI BRIXIENSIS;

ET

NOVA ADDITAMENTA

AD NUMMOS MEDIOLANENSES.

BRIXIENSIS ARGENTEI NUMMI
EXPLANATIO.

ARgenteus hic nummus, qui in alibi laudato Schiaviniano visitur Museo, exhibet in antica S. Apollonium Brixiensem Episcopum in Cathedra sedentem sacris indutum vestibus, dexterâ in modum benedicentis extensâ, sinistra autem baculum pastoralem tenente, cum inscriptione circumducta: S. APOLONIVS. BrISIA, sive *Brixia*. Aspectantur in postica Imagines S S. M. M. Faustini, & Jovitæ Brixiæ Patronorum; quorum prior dexteram erectam habet, extensosque indicem, & medium in modum similiter benedicentis, alter vero dextera tenet librum (fortassis Evangeliorum) pectori admotum, sinistraque Crucem, circumstantibus literis: S. FAVST*inus*. S. IOVITA.

Inter nummos huc usque editos Brixianæ Civitatis inspiciuntur quidem laudatorum Martyrum effigies, haudquaquam vero Episcopi Apollonii. Cur autem inter tot Sanctos Præsules, quibus jure gloriatur eadem Civitas (quorum viginti & unum recenset Martyrologium Romanum, quosque Brixiense usque ad triginta extendit) iste potius in hoc nummo signando delectus fuerit? id in caussa fuit, ipsum quoque inter Urbis Patronos olim adscriptum fuisse, sicut monet Bernardinus Faynus: *in Cœlo S. Brixianæ Ecclesiæ pag.* 19., qui tamen Author in *Martyrologio Brixiano*, quamvis de hoc Episcopo pluries mentionem habeat; de Urbis tamen protectione nihil commemorat, nisi in Notis ad diem *6. Januarii*, ubi de ipsius corporis inventione agens, Collegii Notariorum tutelam ipsi concedit, atque in ejus Arca inscriptionem insculptam tradit: *Divo Apollonio Brixiæ Pontif. Colleg. Tabell. Patrono. B. M. Monumentum P.*

Et quidem non omnes ex Brixiensibus Apollonium Protectoribus suis annumerant, inter quos eruditus Vir D. Jo. Maria Biemmi, cui Brixiæ nummum inspiendum obtuli, quo vix inspecto de sententia decessit. Ut enim duos Concives Martyres Patronos Brixia delegerat, sic & duorum ex Præsulibus suis Confessorum se in clientelam commendarit. Apollonii nempe, & Philastrii, quod ex quibusdam pervetustis Canonicalis Archivi documentis deprompsisse diligens antiquitatum Patriæ investigator R.D. Doneda mihi testatus est.

Sanctus itaque Apollonius in hujus nummi percussione selectus est vel utpote antiquior, vel in grati animi monumentum, eo quia: *totam Brixianam Provinciam Christianam reddidit*, ut tradit in prælaudato *Cœlo* &c. Faynus, & quod *in primis Faustinum, & Jovitam ad Christum convertit, & sacris ordinibus initiavit* (unum nempe Presbyteratus, alterum Diaconatus) *sociosque in Gentium conversione sibi adjunxit*; ait idem Author in Martyrologio in ejus Natali die ad Nonas Julii.

Expressum percussionis tempus quamvis pronunciare non ausim; a vero tamen me recedere haud puto; si fidenter dixerim, inter primævos hunc nummum accensendum, ex quo nempe Brixiana Respublica Cæsareo Monetæ privilegio decorata, nummos suos cudere cœpit, quod Sæculo XII. contigit. Enimvero ipsum cum alio contuli Mediolanensi, infra edendo (cui similem Muratorius n. XIV. inter Mediolanenses, percussum judicat circiter Annum Christi MCCLX.) & ambo ab eodem Artifice confecti videntur; quamobrem nisi forte Sæculo XII. signatus sit, certe insequente Sæculo percussum censeo.

Pondus ejus (prout quidem modo reperitur) lancis examini subjeci, & inveni denarii unius, & semis; mutilatum autem arbitror quatuor, aut sex granis.

Quo demum nomine vocitaretur; quodve ipsi pretium inesset, non ita facile ad definiendum est. Laudatus Biemmi in nova Patriæ suæ Historia, quam tribus partitam tomis edere parat, de monetis etiam Tomo videlicet III. differere pollicetur, ut mihi quidem testatus est. Utinam felici calamo, ex MSS. quibus in Opere elucubrando ut plurimum utitur, & nummariam rem Patriæ suæ ipsi illustrare obveniat! Liceat interim mihi nonnulla modo prænotare, quæ qualemcunque lucem, tum circa nummum mox editum, tum circa pervetustam Brixiæ monetam Lectoribus afferent.

Duplex Brixiensibus jampridem erat moneta; Imperialis una, quæ & finitimis Civitatibus,

bus communis erat, peculiaris altera, cujus usus intra Brixianæ Provinciæ limites circumscriptus erat; de utraque enim in Brixiensibus historiis monumenta non desunt. Cauriolus etenim lib. 6 pag. 84 ait: *In quei tempi* (anno nempe 1209.) *leggiamo che si vendè il sestaro di formento quaranta, e quel di miglio, ventuno soldo IMPERIALE; Ed il carro di vino, venticinque LIRE DELLE NOSTRE*, de quibus infra. Sic pariter Malvetius (Tomo XIV. Rer. Ital. col. 956.) refert Epistolam responsivam Brixiensis Communitatis ad Carolum II Siciliæ Regem, dat. XVIII. Madii MCCXIC. qua certiorem ipsum facit, ter mille Florenis aureis ejus indigentiis subvenisse. En epistolaria verba: *Eis mille Florenos in denariis aureis, & sexcentas libras IMPERIALIUM de moneta argentea, in nostra Civitate currenti pro aliis mille Florenis ad rationem 32. solidorum IMPERIALIUM pro quolibet Floreno auri, SECUNDUM CURSUM NOSTRÆ USUALIS MONETÆ fecimus numerari*. Quæ quidem verba obscuritatem præferre videntur; Enimvero si Florenus solidis 32. *Imperialium* impendebatur, quomodo libræ sexcentæ *Imperialium* mille Florenos exæquabant? Quilibet enim arithmeticæ vel Tyro sentiet in hypothesi quod florenus 32 solidis computetur, libras mille sexcentum requiri ad mille florenos exæquandos; Si autem sexcentæ libræ mille florenis æquipollebant, tum florenum nonnisi solidos duodecim valuisse necesse est. Et ne putet quis in Malvetii textum Amanuensium, vel Typographorum indiligentia errorem irrepsisse, & pro *sexcentas libras*, scribendum esse *mille sexcentas*, præsto est alter Malvetii locus, qui dubitationem omnem dirimit, ait enim: (col. 950) *Diebus illis* (anno nempe 1272) *mille aurei sexcentis libris æquivalebant; Nam in Civitate hac Brixia duodecim soldi tantum pro floreno aureo dabantur*.

Verum enim verò quæ jam præmonuimus nodum in Malvetii textu inspectum nullo negotio extricant: Ad discrimen itaque inter duas monetas oportet attendere, quarum una tum Mediolano, tum finitimis Civitatibus communis erat, (cujus & aliquis usus erat Brixiæ), & secundum eam florenus aureus 32. solidis æstimabatur, ut pluribus probare possem; altera verò Brixiæ, ut supra dixi, peculiaris, secundum quam aureus idem duodecim tantum solidis supputabatur. Sensus igitur laudatæ epistolæ est: Exsolvimus libras sexcentum Imperialium secundum cursum nostræ monetæ, secundum quem idem librarum numerus Florenos mille exæquat, & quod in idem redit, florenus solidis duodecim æstimatur, qui florenus secundum monetæ Imperialis cursum communem 32. solidis æquiparatur.

Ex quo deducitur, Brixiensem monetam cæteris Italiæ monetis valore præstasse; nec enim legisse memini tam paucis solidis alibi valuisse Florenum aureum, ex quo primum Florentiæ percussus est.

Hæc itaque Brixiensis moneta nuncupabatur *di Planetti*, quod nomen unde originem traxerit, Brixiensibus judicium esto. Exploratum tamen habeo planettos nummos veros extitisse, licet in eorum assignanda materia discrepent Authores. Cauriolus quidem (pag. 178.) æreos statuit, dum ait: *Agli undici d'Ottobre 1458. furono banditi per comandamento del Senato* (subintellige *Veneti*) *con incredibil danno de' Bresciani i danari di rame detti minuti, altrimenti planetti*; At vero Octavius Rubeus in Opere inscripto: *Le Memorie Bresciane* ec. (impress Brixiæ 1616) argenteos fuisse autumat sequentibus verbis (pag. 18.) *I Planetti erano certi piccoli danari d'argento del valor di due soldi Veneziani stampati con diversi impronti* ec. Quid igitur? fides ne Rubeo, vel Cauriolo? Verum facile eos conciliabis, si advertas hoc nomen: *Planetto*, non ad indicandam mere individuam nummi speciem institutum esse, sed ad omnem in universum Brixiensium monetam explicandam. Cauriolus igitur dum planettos æreos asserit, de minutis intelligendus est, quorum duodecim solidum constituebant; Rubeus vero, dum eos affirmat argenteos, de solidis effatum esse interpretandus est.

Præter laudatas nummorum species, & alias extitisse non ambigo, probabiliter vero solidi semis, fortassis & grossum; legisse me demum memini & planetti ducatum; num vero Brixiæ percussus fuerit, num alibi, num revera talis, num imaginarius? affirmare non audeo.

Non idem semper fuit pretium monetæ hujusmodi, nec idem semper respectus tum ad Venetam, tum ad Imperialem monetas; Etenim Sæculo XIII. quo prodierunt tum Florenus, tum aureus Venetus, qui quidem ejusdem erant bonitatis, & pretii, ut alibi ostendi, eorum igitur pretium erat Venetiis librarum circiter trium, Mediolani, & aliis Civitatibus Imperiali moneta utentibus solidorum trigintaduorum, Brixiæ vero solidorum duodecim, ut vidimus. Sæculo vero XV. eadem planettorum moneta supputabatur Cremæ (ubi im-

imperialis monetæ usus vigebat) dimidio fere pluris quam imperialis, uti in libris œconomicis per plurimos annos expertus sum. Eapropter insequente Sæculo impressus Venetiis prodiit liber taxationis, seu reductionis monetarum, & ponderum, in quo sequentia leguntur verba: *La moneta Bresciana è il doppio della Venziana, e ci vogliono sei quatrini a far un soldo di moneta di planetto; come a far un soldo Veneziano ce ne vogliono tre: ed un soldo Imperiale quattro.*

Non idem modo inter hasce monetarum species est respectus; nam Imperialis in Veneta Ditione quarto pluris quam Veneta supputatur, ita ut tres solidi Imperiales quatuor Venetorum coæquent, moneta vero sive libra Brixiensis (quæ tametsi mente tantum concepta, sicut & Imperialis, etiamnum subsistit, ut videre est in quibusdam contractibus. & præcipuè nuptialibus) supputatur in præsentiarum pro libra 1: 14: $1\frac{11}{41}$: Duæ libræ planettorum pro libris 3: 8: $3\frac{21}{41}$, & sic deinceps.

Verum, ut ad nummum, unde digressi sumus, modo revertamur, locus hic esset assignandi ejus pretium, sive valorem, quod mihi quidem haud facile est. Ne rem tamen hanc insalutatam ex toto relinquam, quantum conjicere licet, modo proferam; immo si ea recolantur, quæ prænotata sunt, nec res inaccessa est. Jam ex Malvetio visum est, aureum florenum Sæculo XIII. valuisse Brixiæ solidos duodecim, præsenti autem nummo pondus inesse denarii, seu scrupuli unius cum tribus circiter quadrantibus (particulam enim, quæ ipsi deest, restitutam fingo) si tale pondus inquam per 24 multiplices, fient scrupula 42. argenti, quæ pene pretium aurei Ducati ad præsens exæquant, tantoque hoc magis remotioribus Sæculis, quibus, ante Americanum inventum, non exigua erat argenti parcitas, & comparative ad aurum, pluris nonnihil, quam modo æstimabatur.

Ex quo fit ex his nummis 24. florenum, sive Ducatum aureum exæquasse; eapropter planetti semisolidum extitisse.

Hæc ajebam in re densa admodum antiquitatis caligine obtecta, dum interim Antiquariorum, maximè Brixiensium, judicium lubens expecto.

NOVA ADDITAMENTA
AD NUMMOS MEDIOLANENSES
A CL. MURATORIO EDITOS.

Quemadmodum ea est, cum naturæ, tum artis, sive studii conditio, experientia teste, ut non omnia una simul profectus haberi possit, sed sensim omnia incrementum acquirant; sic obvenisse vidimus circa nummos Mediolanenses a Muratorio edito; Vix enim Clarissimus Author suam collectionem absolverat, quum a studiosis Mediolanensibus haud exigua nummorum additamenta ipsi suppeditata sunt, quæ seorsim edita a Viro celeberrimo & explicata sunt: quibus Res Nummaria Mediolanensis haud exiguum progressum habuit. Eo quoque spectant vota mea; Quamobrem quum mihi obtigerit in alibi laudato Museo aliquos ineditos visere, eos modo edere, & quoad poterunt vires meæ, explicare conabor.

Primus itaque argenteus nummus exhibet effigiem S. Ambrosii in Cathedra sedentis rudi admodum Artifice insculptam, circumscripto ejus nomine, literisque S. adversè positis hoc modo: ƧOƧ. AM-BROƧIV. idest: S. Ambrosius. In postica visitur Crux, cui quatuor bicornes lunulæ interjacent cum literis in limbo: MEDIOLANVM. Ejus pondus unius est denarii, sive scrupuli cum tribus quadrantibus, alias probabiliter fuerit denariorum duorum. Extra dubium est quod, quum nullum ibi Principis nomen extet, percussus sit, quo tempore Mediolanum ad modum Reipublicæ regebatur: quonam vero sæculo, non sic facile est definire. Clar. Jo. Sitoni, cui Mediolani visendum exhibui, signatum credidit inter annum 1447., & 1450., quo revera tempore Reipublicæ formam tenebat; Verum tum typi ruditas, tum caracteres majorem dubio procul antiquitatem designant. Quo circa inter eos annumerandum censeo, qui a Mediolanensi Republica circa annum 1260. cusi sunt, ut de non absimili inter nummos Mediolanenses edito n. XIV. censuit Muratorius.

Nomen ipsius, statim ac vidit, enunciavit prælaudatus Sitoni, asserens esse *Ambrosinum grossum*, qui valorem tum obtinebat denariorum 24. Imperialium, ut idem ipse (in Elucubratione De antiquis &c.) affirmat. Et quidem quum alibi doceat (in allegatione scilicet inscripta *Dimostrazioni di fatto ec.* impressa Mediolani 1732. *& infra recudenda cum additamentis*) solidi Imperialis pondus olim fuisse denarii unius, sit consequenter, nummum hunc prope accedentem ad denarios duos, duorum solidorum pretium, sive valorem obtinuisse.

Verum, assignati mihi huic nummo *Ambrosini* nomen, obstat revera quod refert doctissimus Du-Cange in suo Glossario V. *Ambrosini*, tales nempe nummos cudi cœptos post insignem Luchini Vicecomitis victoriam, quam de Lodrisio Azzonis Patruo reportavit anno Christi 1339. 21. Februarii, quo in prælio, ut ferunt, S. Ambrosius ab omnibus conspiciendum se obtulit ferula Hostes cædentem, in cujus postea rei memoriam Ambrosini signati sunt, quorum aliqui videri possunt in Muratoriana collectione. Et quidem Monumenta, quæ producit laudatus Sitoni, in quibus mentio fit de *Ambrosinis*, prænotato tempore posteriores sunt. Verum neque his stantibus a mea sententia recedo; Siquidem quum in hocce nummo, tum Ambrosii Effigies, tum valor *grossum Ambrosinum* indicent, nil prohibet, quin pro vero *Ambrosino grosso* habeatur. Ad id autem, quod ex Du-Cangio relatum est, in promtu est responsio; nempe ex illa Ambrosii visione tum primum cœptum eundem Præsulem cum ferula incidere in *Ambrosinis grossis*, quod antea in usu non erat, quum neque sic eum repræsentandi ratio adesset; Et, ut uno verbo me expediam, visio illa Ambrosii variandi quidem aliquid in ectypo ansam præbuit, non vero novam nummi speciem cudendi, quapropter tum hic, tum editus a Muratorio sub Henrico VII. percussus præcedenter ad annum 1308. tamquam veri Ambrosini grossi censendi sunt.

Secundus nummus pariter argenteus ostendit in antica Effigiem B. V. Mariæ (quod ipsi inter Mediolanenses nummos singulare est) dexte-

dextero brachio Puerum Jesum tenentis, literis circumstantibus: MEDILANVM. In postica visitur Crux, additis in circuitu literis IOHS VICECOES. Idest *Joannes Vicecomes*. Fuit is primum Novariæ Episcopus, inde Archiepiscopus Mediolanensis; mortuo autem Luchino ejus Fratre, cujus Dominii consors extiterat, solus dominationem obtinuit anno 1349., quam ad annum usque 1354. protulit, quo diem clausit extremum, quo quidem temporis intervallo signatus est, ponderis unius denarii, licet in præsens grana 22. cum dimidio non excedat: quod pondus de ejus tum nomine tum valore nos certos reddit, ipsum nempe solidum Imperialem extitisse.

Tertius similiter argenteus continet, sicut & præcedentes, Crucem cum epigraphe in libro MEDIOLANVM. Visitur in aversa parte anguis puerum in ore habens cum literis B G. idest *Bernabos*, *& Galeatius* VICECOMITES. Huic similem edidit & Muratorius signatum sub *Joanne Galeatio*; verum hic utpote antiquior non erat omittendus.

Pondus ejus in præsentiarum est granorum 20. cum quadrante: integri olim denarii fuisse autumo; Nec enim credibile est, trium pene Sæculorum spatio aliquibus granulis ex usus frequentia non fuisse imminutum; Quo pondere supposito, imperialis vere & hic solidus judicandus est.

Quartus ex subtili argentea lamina, & ad differentiam aliorum quadratus vultum præfert Episcopi Mitrati, cum baculo Pastorali (hæc forte S. Ambrosii Effigies est) nullis vel in area, vel in circuitu adjectis caracteribus. Habentur in postica siglæ VB. Si mihi divinare liceret, legerem *Vicecomes Bernabos*. Non me latet inusitatum esse præcipuè in nummis nomini agnomen præponere; verum hoc fieri potuit vel ex Artificis inscitia, vel ad majorem fortasse figlorum venustatem; Hoc, inquam, divinans potius affero quam rationum vi ductus; quapropter eruditis, maximè Mediolanensibus, judicandum relinquo.

Hujus nummuli optime quidem servati granorum sex & semis pondus non superexcedit. Id pro certo habeo, hunc fuisse solidi Imperialis quadrantem, seu quartam antiqui solidi partem, quæ vulgo appellatur *Quattrino*, ut satis ostendunt tum pondus, tum ejus quadrata figura, quæ etiamnum servatur in quadrantibus modernis; Verum oh quàm huic sunt moderni dissimiles!

Quintus est is quidem argenteus, sed ære immixtus: exhibet Crucem literis in circuitu extantibus PHILIPVS. MARIA. subintellige *Vicecomes*; In aversa autem facie spectatur scutum dissectum, in cujus dextera assuetus Vicecomitum anguis inspicitur, in sinistra vero tres aquilæ per ordinem dispositæ, quarum una alteri substat cum Epigraphe: COMES PAPIE. Quum nulla heic Mediolani mentio habeatur, hunc arbitror Papiæ percussum quo tempore, amisso Patre, juxta ipsius testamentum Papiæ Comes renunciatus fuit, quod contigit ab anno 1402. ad annum usque 1411., ut ex ejus vita a Petro Candido Decembrio (Tomo XX. Rer. Ital.) exarata deduci potest; Ea propter & ad nummos Ticinenses accensendus esset: Verum ne ordo abrumpatur, hic quoque inter Mediolanenses adscitus est, eoque magis quod *Philippus Maria*, cujus nomen præfert, tempore procedente & Mediolani dominationem suscepit.

Pondus ipsius granorum est viginti, eumque solidis Papiensibus adscribendum judico, qui olim solidi & *Mezzani*, & *Tertiolorum* nuncupati sunt ob eam, puto, rationem, quod inesset ipsis modo media, modo tertia tantum argenti pars, eorumque pretium, seu valor par erat semisolido Mediolanensi, qui vulgo appellatur *Sesino*.

Sextus nummus similiter argenteus avem ostendit inter flammas, forte phenicem, sub cujus pedibus visitur lemma, cujus literæ utpote detritæ & minimi caracteris legi haud possunt, cum inscriptione circumducta: GZ. M. SF. VICECS. DVX. MLI. V. idest: *Galeatius Maria Sfortia Vicecomes Dux Mediolani Quintus*. Huic non absimilem typum cernere est in Additamentis ad Nummos Mediol. n. XXXI. In hujus vero postica spectatur regia corona, sub qua, sive anulus, sive sertum, a quo hinc inde pendent duo pallia; ni forte sit pallium nodo colligatum, quod anulum referre videatur. Circumstant literæ PP. ANGIE. Q3. CO. idest Papiæ Angleriæque Comes. AC. IANVE. DVX. Et hinc similis typus conspici potest loco citato n. XXVIII. Ejus pondus est scrupulorum duorum, cum granis tribus.

Nulla mihi est dubitatio, quin ex illis nummus hic fuerit, qui *Grossi* dicebantur. Verum quum circa id tempus plures extiterint hujusmodi nummorum species, variusque eorum valor, ad quamnam ex ipsis referri tandem debeat, incertum est. P. Calvi noster in prælaudatis Ephemeridibus ad diem XI. Septembris refert Ducales literas anni 1474. quibus

va-

variæ monetarum species pretio minuuntur, quas inter adnumerantur sequentes: *Grossi novi Milanesi si spendevano soldi dieci Imperiali, cioè Marchetti quindici, ridotti a Marchetti undici l'uno. Grossi Milanesi più piccoli da soldi quattro Imperiali, cioè Marchetti sei non corrano più di Marchetti cinque, e mezzo l'uno*. Quum igitur nummus hic ad priores referri nequeat, qui haud modicè graviores erant, ut pluribus ostendere possem, ad postremos accensendum arbitror; Neque enim duobus tantum solidis valuisse censendus est, ut *de grosso Ambrosino* diximus supra; tum quod scrupulorum duorum pondus superat, tum quod monetarum valor Galeatii Mariæ tempore sensim excreverat. Ex quibus adnotare cursim poterit Lector, Mediolanensem inter, ac Venetam monetas discrimen eo tempore intercedens, quod nempe idem erat ac inter binarium, & ternarium; nam duo Mediolanenses solidi tres Venetos exæquabant.

Septimus nummus argenteus in area effigiem habet optimè sculptam prædicti Principis, circumstantibus literis: GALEAZ*ius* *Maria* SF*ortia* VICECO*mes* S. DVX. MLI QIT. idest *Mediolani Quintus*. Offert postica cassidem coronatam, cui superemínet draco alatus puerum ore tenens; cum ramis hinc inde protensis, ad quorum utrumque pendent duæ hydriæ, literis ad latera positis G3. M. nempe *Galeatius Maria*. In inferiori parte visitur consuetus Vicecomitum anguis, extante in circuitu Epigraphe PP. ANGLE. Q3. CO. AC IANVE. DVX, ut in præcedenti. Denarios septem, granaque novemdecim ponderis non exsuperat; verum opinor ad integros octo denarios pertigisse.

Exploratum habeo, nummum hunc ex illis esse, qui vocabantur capitones, Italice: *Testoni*: sic vocitati quod Principis caput in ipsis signatum grandiusculum esset; Immo per id inter diversarum specierum argenteas monetas principem locum tenebant: nec enim mos tum erat graviores percutere monetas, ut sunt hodierni *Philippi*, *Scuta argentea*, *Januinæ &c.* Et quod majori animadversione dignum est, Galeatius ipse Maria, ut ego quidem sentio, primus fuit, qui similes nummos invexerit, quem postea sequuti sunt ex Mediolanensibus Ducibus tum Ludovicus appellatus Maurus ejus Frater, tum Filius Jo. Galeatius, quos insequente sæculo imitati sunt Francorum Reges Ludovicus XII. qui capitones tum Mediolani, tum in Gallia, percuti jussit, cujus exemplum sequuti postea sunt Franciscus I., Carolus IX. & alii. Quin etiam e variis tum Italicis, tum Exteris Monetariis officinis similes nummi prodierunt; Sæculo enim XVI. frequentes erant in contractibus: *Testoni Milanesi*, *Franzesi*, *Genovesi*, *Mantovani*, *Ferraresi*, *Savojardi ec.*, ut ego quidem ex œconomicis expensarum, & introituum libris didici.

Quod ad istiusmodi nummorum pretium attinet; anno 1478. tum Bergomi, tum Cremæ solidis valebant triginta Imperialium (de quo monetæ genere tractatum, si superis placet, brevi editurus sum) anno vero 1496. alios, minoris fortasse ponderis, æstimatos reperio solidis 22., insequente vero sæculo usque ad 1513. & alios solidos eorum pretio adauctus est. Quotus Mediolani fuerit valor, Mediolanensibus promendum relinquo.

Octavus argenteus, qui nomen præfert Jo. Galeatii Mariæ Sfor. Vicecomitis, Ludovico Patruo gubernante, parum absimilis est ab altero jam edito a Muratorio n. XLV. Quamobrem ab ejus explicatione abstinendum duco. Ejus pondus denarios duos, granaque novem non excedit. Et hic quidem grossis, de quibus supra, accenseri potest.

Nonus ad eundem Ducem spectans, argenteus & ipse, exhibet in antica Cassidem, in pede vero anguem gentilitiam Vicecomitum tesseram, inscriptione circumposita: IO GZ. M SF. VICO. DVX MLI. SX. seu *Joannes Galeatius Maria Sfortia Vicecomes Dux Mediolani sextus*. Continet aversa facies pro Emblemate circinum apertum fascia obvolutum cum lemmate, quod vix legi potest, his exceptis literis: VERGIE, circumstante epigraphe LVDOVICO PATRVO. GVBERNANTE. Duos ex his nummis ad trutinam perpendi; unus pene duos exæquat denarios, alter vero non nisi uno denario cum tribus quadrantibus constat. Et huic similem edidit Muratorius n. XLIV.

Decimus & hic argenteus S. Ambrosii Imaginem ostendit, positis hinc inde in area literis S. A. videlicet *S. Ambrosius*, circumscripto lemmate: LVDOVIC*us* D. G. FRANCOR*um* REX. Visitur in postica Histrix corona superimposita, ore baculum, vel quid simile tenens, cum literis in limbo: MEDIOLANI, DVX. ET.C. Pondus habet denariorum duorum cum granis lex.

Undecimus tandem ad eundem Regem Ludovicum (XII.) spectans, qui & ipse argenteus est, Regum Francorum tesseram continet, tria videlicet Lilia cum corona, extantibus

bus ad latera Vicecomitum anguibus, cum inscriptione LVDOVICVS &c. ut in superiori. In altera facie duo pallia inspiciuntur sub corona, sive unum pallium in duo latera pendens, & ibi Epigraphes eadem est cum praecedenti. Pondus ipsius denarii unius est cum granis sexdecim.

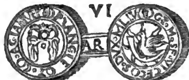
Ex hisce Mediolanensibus nummis argenteis, aliquibus *Alborum*, sive *Blancorum* nomen Italicè *Bianchi*: impositum fuisse certissimum est; an vero & synonimi grossis extiterint incompertum mihi est. Similes nummos Mediolanenses valuisse in Gallia sub Ludovico XI. denarios octo, testatur D. Le-Blanc (pag 109) quo pretio gaudebant & *Albi* tum Sabaudienses, tum Provinciales. Circa medium Saeculi XVI. Alborum Mediolanensium pretium taxatum reperio soldis novem, quo tum pretio circiter computatum & Julii Papales, Senenses, Parmenses, & alii. Cur autem *Albi* appellarentur hoc in caussa fuit, quod ii ex fatis probato argento cudebantur, ad differentiam monetae aere multum immixtae, quae *nigra* appellabatur. De his praestat videre laudatum D Le-Blanc in Tract. Histor. de Franciae Monetis.

NUMMORUM MEDIOLANENSIUM DE NOVO ADDITORUM TYPI.

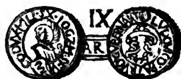

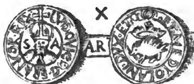

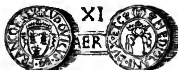

IX
AR

X
AR

XI
AER

EPISTOLÆ VII.

CLARISSIMI VIRI

STANISLAI SANTINELLI

CONGREGATIONIS A SOMASCA CLERICI REGULARIS

AD NOBILEM VIRUM

FRANCISCUM TEUPOLUM

De vetere Moneta Veneta, vulgò (*Mattapana*) vocata,

EX EDITIONE VENETA EJUSDEM OPERUM DESUMPTÆ,
ET HIC ITERUM TYPIS TRADITÆ.

NOBILI VIRO
FRANCISCO TEUPOLO
STANISLAUS SANTINELLUS F.

I.

Veteres nummos Venetorum esse omnes ejusdem generis: facilius alibi, quam Venetiis inveniri.

DE veteribus Teupolorum Principum nummis non alia a me dici possunt, quam quæ universe in omnes Venetorum veteres nummos conveniant. Et hi enim cum aliis iidem omnino. Singulos itaque proferri forte ab re fuisset ex Teupolo cimelio, nuper gentilis tui Joannis Dominici supremis tabulis in familiam tuam illato, quod ob magnam Romanorum numismatum vim omnibus est admirationi, nobis ob veterum nostratium denariorum accessionem etiam voluptati. Neque ipse dubito, quin hanc quoque celeberrimi musæi partem, sicut alias alia, pro tua, amplissimique patrui tui erga me humanitate, lustrandam mihi præberi, jussurus esses. Sed ad propositum finem de meo, quæ satis essent, afferre posse mihi visus, nolui alienas merces in pergula exponere. Aliquot enim Venetos priscorum temporum nummos Roma in patriam ipse detuli, fore sperans, ut his, aliisque, quos Venetiis invenissem, locus esset in nostra bibliotheca, quam nulla re, quæ doctis æque, ac eruditis grata esse possit, non instructam vellem. Sed hic ne uno quidem factus sum ditior. Rarius enim Venetiis, quam alibi inveniuntur. Mirum hoc nemini debere esse, ait V. Cl Ludovicus Antonius Muratorius quadam ad Petrum Catharinum Zenum τὸν μακαρίτην epistola, quæ cum aliis ad eumdem præstantium virorum in unum volumen compactis in eadem nostra bibliotheca servatur. Quæ enim terra abduntur, fieri potest, ut aliquo casu effodias, quæ voracissimum mare, quod nostram hanc urbem interluit, ac cingit, absorbuit, qua ratione expiscaberis? Quamquam hoc etiam tantæ apud nos raritatis in causa fortasse est, quod ad novam cudendam vetus sæpius moneta conflata est. Ut ut tamen se res habeat, satis nummorum antiquorum ad nos pervenisse existimo, ut quæ ad Mattapanem, cujus generis Teupolæi nummi sunt, pertinent, explicare, ejusque fata enarrare possimus. Illius utramque faciem inspice in Petri Ziani nummo, qui in subjecta tabella primum locum tenet, quo antiquior neque apud me, neque apud alios, quod ipse noverim, extat. Hunc cum vides, majorum tuorum, utriusque Principis Teupoli, Jacobi, ac Laurentii nummos vides. Quamquam & hos altera facie addi, volui, ac alios nonnullos præterea, qui iis, quæ de Mattapane dicenda sunt, lumen aliquod afferunt. Ex gazophylacio potissimum tuo forte erit aliquis, qui justam universæ rei nummariæ Venetorum historiam aliquando conscribat. Ad hoc mihi neque satis virium, neque otii abunde est. Vale. (*)

(*) Ad calcem hujus Epistolæ eruditus Scriptor quamplures typos adjecit Nummorum Venetis formis cusorum, a quibus producendis abstineo, cùm in hac mea collectione jam reperiantur a Clarissimo Muratorio adjecti Dissertationi suæ de Monetis, ubi egit de Nummis Ducum Venetorum. Postremo loco Scriptor hic Venetus Nummum adjecit, quem Muratorius non edidit, & Deiparæ effigiem præfert, cum puerulo Jesu, & Duce Andrea Gritti ante ipsos genuflexo. Hujus formam hic addere opportunum censui, ne quid ad illustrandam Venetam Monetariam seriem desideretur.

EIDEM

II.

Nummum Petri Ziani vere esse Mattapanem, cujus meminit Dandulus.

Amicus meus, cum in vivis degeret, Petrus Catharinus Zenus, in suis ad Joannis Casæ epistolam, quæ XV. est ad Carolum Gualteruccium, notis, Zianæum nummum credidit Mattapanem esse, quem Andreas Dandulus in suis Chronicis refert, primo cusum ab ejus gentili Henrico Dandulo. De hoc ita Historicus lib. X. c. 3. p. 5. *Subsequenter Dux argenteam monetam, vulgariter dictam* Grossi Veneziani, *vel* Mattapani, *cum imagine Jesu Christi in throno ab uno latere, & ab alio cum figura S. Marci, & Ducis, valore viginti sex parvulorum, primo fieri decrevit*. In Zeni mei sententia ipse quoque sum. Typum, quem Dandulus describit, non alius præfert, quam Zianæus nummus. Præterea cum ait Historicus, Mattapanem *primo* cusum ab Henrico Dandulo, satis declarat, hunc eum esse, qui *deinceps* sub aliis Principibus usque ad sua tempora cusus fuerat. Non alius ideo a nummo nostro Mattapanis est, quem a Petro Ziano, qui anno MCCV. Henrico Dandulo successit, ad ipsum Andream Dandulum, qui Dux renunciatus est anno MCCCXLVII. eodem metallo, modulo, ac typo, singulorum, qui fuerunt, Principum nomine signatum novimus. Tam longum nummi hujus ævum una causa fuit, aut ego fallor, cur Dandulus memoratu dignum duxerit, a quo primum percussus fuerit. Neque enim ipse, aliquid gloriæ gentili suo Henrico, Græci Imperii victori accessurum, arbitrari unquam potuit, quod primus nummulum hunc percuti jussit; sed gratum fore legentibus credidit, ejus originem noscere, quam ab antiquis temporibus repetendam sciebant, atque eo magis, quod nummo hoc nostri a priscis temporibus ad commercia cum exteris utebantur. Alii, Andrea Dandulo Duce, erant Venetis nummi. Ipsiusmet Andreæ minorem nummum exhibet tabella nostra, qui dimidium Mattapanis videri potest, forma tamen elegantiori, ac typo aliquantulum vario. Habet enim Ducem ad sinistram S. Marci, præterea concinniori toga, & quæ suæ dignitatis est, indutum, ac coronatum pileo ducali, qui ab occipitio leviter assurgit. Sed Francisci Danduli, qui aliquot ante Andream annis patriæ Principatum consequutus fuit, alium nummulum vides, diverso omnino typo, tam elegantem, ut appareat & illis temporibus peritos artifices officinis monetariis apud nos nequaquam defuisse. Cur igitur adhuc cudi placebat rudem illum, & male figuratum superioris seculi nummum? Nempe illum fuisse credendum est, cujus probitas cognita, & minime ideo suspecta exteris esset, ut ceteri magis elegantes urbis, & Venetæ ditionis finibus continerentur, ille vero ad omnes gentes deferretur. Hinc factum est, ut plusculi alibi, quam Venetiis inveniantur. Quam hæc duo commendant, nullam autem præter nostram commendant, vetustas, & vulgatior ad res contrahendas usus, ea moneta est, cujus primum auctorem Dandulus in suis chronicis prodendum existimavit. Pergemus porro alias. Inter Mattapanes interim majorum tuorum nummos recense, eorumque originem refer ad Henricum Dandulum, qui Dux creatus est anno MCXCII. indubio alterius Danduli testimonio. Vale.

EIDEM

III.

De valore, ac nomine nummi Veneti.

Pauca de valore nummi nostri, ac de ejus nomine. Mattapanem sex & viginti parvulos valuisse, ait Dandulus. Si parvuli isti minutissimi illi nummi sunt, qui in desuetudinem abiere, ac duodecies ærea moneta, quam *solidum*, aut *marculum* ab impressa S. Marci figura appellamus, continebantur, *bagattini* dicti, longe abest Mattapanis ab eo, quod modo pretii illi est: si parvuli sunt ipsi nummi ærei, seu solidi nostrates, qui viceni in singulas libellas Venetas numerantur, nimium exsuperat pretium, quo nunc æstimatur. Solidi autem a nostris parvuli etiam appellantur, nihilque frequentius in mercatorum ore, quam *lire di piccoli*. Libella argentea videtur quidem in locum Mattapanis successisse, qui nunc tamen sedecim solidis penditur. Quem vero id torqueat? Aliud olim, aliud ad præsens argenti pretium, neque vacat utriusque rationem inire, neque res hæc brevi codicillo perstringenda.

Quid significet, ac unde deductum sit nomen *Mattapanis*, nemo quærat, nisi ineptire qui velit. Dictum etiam *Grossum*, testatur Dandulus. Grossus manet adhuc nomine tamen,

men, non re. Ducatus enim argenteus in quatuor & viginti grossos, solidorum in singulos quinque, dispertitur, qui nusquam tamen cuduntur. Postremis his temporibus terebatur manibus quædam parva moneta argentea, haud recens cusa, solidorum quatuor, grossi, seu grossuli dicta, *Grossetti*. Conflata modo est, & in aliam versa. Nihilominus nomen usurpatur, & multa venalia tot grossis in libram indicantur. Hæc si pluribus persequar, abuti tempore videbor. Vale.

EIDEM

IV.

Alium aliis temporibus ejusdem monetæ typum fuisse.

QUo tempore excudi cœperit Mattapanis, traditum est ab historicis, quo idem tempore cudi desierit, conjectura assequi conabimur. Inspice numisma Michaëlis Steni, qui Dux anno MCCCC. creatus est. Mattapanem facile agnoscis, sed quanto prioribus politiorem, & elegantiorem, quamque illi nummulo Andreæ Danduli, qui dimidium Mattapanis videtur, similem! Dux facie est in alterum latus versa, concinnius indutus, & coronatus. Lemma est quoque in aversæ partis ora, cum priores nummi omni epigraphe careant. Quis Ducum primus hac varietate Mattapanem cuderit, ignoro; neque enim ullum vidi unquam hujus generis, nummo Andreæ Danduli recentiorem, ante Michaëlem Stenum. Parum a vero abludemus tamen, si paulo post Danduli Principatum id credamus contigisse. Ex allato ejus nummulo satis apparet, jam tum fuisse, cui prior ille rudis Mattapanis sorderet, & ab eo tempore cogitatum de nova Mattapanis forma, quæ priorum temporum inscitiam minus oleret. Fortasse ideo a Joanne Gradonico cœpit nova hac forma nummus hic percuti. Eodem ipsissimo typo, quo Steni, & Francisci Fuscari nummum vidi apud V. Clar. Apostolum Zenum, qui pro ea, quæ mihi cum illo intercedit, amicitia, ut librorum e lectissima sua bibliotheca copiam mihi nunquam non facit, ita e gaza nummaria sua nihil non libens depromit. Quare a Nicolao Trono, qui tertius est a Francisco Fuscaro Dux, tandem puto Mattapanem cudi desiisse. Hic enim novam monetam, ut narrant historici nostri, argenteam cudi voluit, sui ipsius imagine ad vivum impressa, quam ab ejus nomine *tronum* appellarunt. Hanc quoque mihi idem Zenus ostendit, cum aliam minusculam ex ære eadem tamen imagine ipse tantummodo habeam. Apud finitimos vulgandam illam, curasse Venetos, credo, cum adhuc Vicetiæ, & Veronæ *tronus* libella nostra appelletur. Hoc Principe extincto, lege statim cautum est, ne alius nummos propria imagine signaret, ac forte cum commercia minus procederent ob novos, ideoque suspectos nummos, reditum est ad Mattapanem. Nicolaus alter, Marcellus scilicet Troni successor, Mattapanem excudi jussit, majori modulo, quam prior, typoque aliquantulum diverso, sed quem ab eo esse, cognosces. Dux ad sinistram ante Sanctum Marcum in genua procumbit. Parte altera imagini Salvatoris nullæ litteræ adscriptæ sunt: lemma est in circulo. Additis characteribus IC. XC. imagini Servatoris nostri, levi etiam aliqua in lemmate variatione numisma est Andreæ Vendrameni. Usque ad Andream Gritum, qui XVI. seculi anno tertio & vicesimo Dux creatus est, idem nulla varietate cusus est nummus. Vide tabellam exhibitam. Post hunc Principem, qui forte in manus veniunt, novi omnino nummi sunt, quorum alii simul cum Mattapane jam sub aliis Principibus ante ipsum Gritum cudi cœperant, & sub ipso Grito cudebantur. Antiquitatum nostrarum studiosi, quem protuli nummum a Nicolao Marcello percussum, ideoque & ejusdem typi alios ab aliis Principibus, eum esse, qui *marcellus* ab ejus nomine dictus est, per Monetam jurant, at *non ego credulus illis*. Quid *marcellus* fuerit, ignoro, sed ad decem solidorum summam significandam, aliquando uti adhuc hoc nomine vulgus, scio, cum a me prolatus Marcelli nummus quatuor & viginti solidorum summam conficiat. Ipse & hunc, & qui deinceps usque ad Andream Gritum huic haud multum absimiles excusi sunt, Mattapanem vocatos, opinor. Paulo post Principis Griti obitum Joannes Casa Nuncium Apostolicum Venetiis agebat. Conflatis jam omnibus illius typi nummis, ut arbitror, manebat tamen nomen, quod ille usurpat, quo non alius certe nummus significari poterat, quam ille, de quo loquimur. Habes igitur Mattapanis ortum, & interitum, cujus, si in re haud grandi grandibus verbis jocari me finis, tres epochas. Nimisne assurgo? tres ætates facio: primam Mattapanis veteris, per sesquiseculum ab Henrico Dandulo ad Andream cognominem: alteram novi, a Joanne Gradonico ad Christophorum Maurum per annos centum: tertiam restituti, a Nico-

lio Marcello ad Andream Gritum per annos quinquaginta. Qui hæc riserit, meliora & certiora proferat. Vale.

EIDEM

V.

In Veneto nummo omnia Græcanice.

AGe nunc Teupolæi, seu mavis Zianæi, ac universæ utramque Mattapanis partem adversam, & aversam tandem consideremus. Cum omnia tam rudia, tam male figurata vides, temporum inscitiam, atque artium interitum incusa. Ceterum omnia Græcanice. Quod Veneti imaginem D. Marci in nummis suis effinxere, sumptum a Græcis, quibus mos fuit Sanctorum, quos præcipuo cultu venerabantur, imagines in nummis effingere, ut advertit Cangius differt. de infer. ævi numism. cap XXXI Quod Sanctus Marcus vexillum Duci porrigit, ad Græcorum pariter similitudinem inventum apparet, in quorum nummis crucem, labarum, narcethem aut tenent, aut ab altero accipiunt Imperatores, quemadmodum ab Archangelo Michaële accipit Isaacius Angelus Quod uterque S. Marcus, & Dux stantes, quod uterque non lusca, sed plena facie, quod Dux barbatus, & togatus, omnia ex Græcorum moribus, ut patet eorum nummos apud Cangium de Famil. Byzant. inspicienti. Aliqua deinde cultiori arte, & ex propriis moribus emendata: aliqua ad nostra usque tempora pervenere. Neque alicui mirum, quod ad dexteram Dux, Sanctus Marcus ad finistram locatur. Ex Latinæ etiam Ecclesiæ disciplina locum finistrum digniori datum aliquando, novimus. Romæ in Basilica San-paulina in aræ majoris absside me vidisse memini, ex opere musivo ad Servatoris nostri dexteram S Paulum, ad finistram S. Petrum. Apud Græcos etiam nemini dubium, quin id ferret consuetudo. In eorum numismatis non solum filii ad patris dexteram, & uxores ad dexteram maritorum, sed ad Cœlitum dexteram Imperatores. Sic Archangelus Michaël finister est Isaacio Angelo in utroque ejus nummo, sic Deipara ipsa ad finistram est Joanni Comneno, nec non Romano Diogeni in duplici nummo. Obsoleverat hæc consuetudo seculo XIV ut apparet ex minori nummulo Andreæ Danduli. Servata nihilominus est, puto ad antiquitatis reverentiam, in melioris formæ Mattapane, qui deinde cusus, ut ex Michaëlis Steni allato numismate. Sed tandem Nicolao Marcello Principe ad lævam Divi Patroni effingi cœpit imago Ducis. Illud vero quam Græcis usitatum, quod in aversa nummi parte Reparatoris nostri effigiem cudendam curarunt adscriptis literis Græcis IC. XC. Qui in primum omnium nummum hisce adscriptis literis affert Cangius, est Michaëlis Rhangabe, qui salutatus est Imperator anno DCCCXI. In nummis Zimiscianis, ni fallor, cœpit etiam cudi Salvator in throno sedens. Quod deinde nostris nummis additum in circulo GLORIA TIBI SOLI, ex Græcis quoque desumptum. Cangius inter numismata Leonis Isauri unum refert, ubi Christus in cathedra sedens cum hac epigraphe TIBI SOLI REX REGNANTIUM, quamquam Leonis non esse credit, ac manifestum est ad inferiora tempora pertinere. Unde autem omnia ad Græcorum morem? ais. Cangius Differt. c. XXVIII. *Adeo*, inquit, *Veneti Byzantinis Augustis potissimum addicti, ut eorum non mores duntaxat, & habitus, sed & monetarum typos amplexi sint*. Ea aliquando inter Venetos, & Græcos Imperatores amicitia intercessit, ut Venetorum Duces præcipuis aulæ Byzantinæ honoribus aucti sæpe sint, & uxores sæpe ex Augusta domo duxerint, Sed Henrici Danduli, ac Petri Ziani temporibus Veneti metuendi erant Græcis, quin ipsos, una cum Francis, jam Imperio expulerant. Græcanici igitur nummorum nostrorum, qui tunc cusi sunt, typi una ratio est, quod artes apud nos aliæ nullæ, quam quæ huc Byzantio aliquando delatæ, hic jam consenuerant. De his satis. Vale.

EIDEM

VI.

In nummi inscriptione non alia, quam Divi patroni, & Ducis nomina.

INscriptionem nummi haud intentatam præteribimus, ut si quem offendimus nodum, hunc expediamus. Cangius differtat. cap. XXVIII eam ita legit: PETRUS ZIANI VENETI. S. M. Quod a dextera colligere cœpit characteres, id in nummis usitatum. Verum non placet, cum ad finistram perveneris, deorsum sursum, infra supra percurrendum esse. Fortasse ordo hic melior PETRUS ZIANI S. M. VENETI. Sed omnino dicendum, ita colligendos characteres, ut a parte nobiliori incipias, quæ in nummis nostris fini-

D
U
X
I
D
U
X

finistra est. Ita optime circulum percurres. S M. VENETI. PETRUS ZIANI Ceterum ita legisse Cangium puto, quod D *Veneti* jungendum cum *Ziani*, ac utrum- U que secundo casu elatum credidit. Quam- X quam vox illa *Dux* admonere eum debebat, quo casu essent illa *P. Ziani*, deceptus eo tamen est, quod illum fugit, nostrorum plerosque a primis temporibus familiarum cognominibus tamquam nominibus aptotis usos nulla per casus variatione. A Petro Ziano ad Andream Gritum ex nummis, qui apud me sunt, unus est Nicolai Troni ex ære minimi moduli, ubi legitur *Nicolaus Tronus*, duo, primus, & ultimus, ubi cognomina tamquam casibus destituta exeunt in I. *Petrus Ziani*, *Andreas Griti*, ceteri cognomen habent eodem modo indeclinabile, at in O desinens, *Geno*, *Dandulo*, *Gradonico*, *Superantio*, *Delphino*, *Mocenico*, *Barbadico*, quibus accensendos non dubito eos, quibus cognomen est ultima litera, aut etiam syllaba defectum, *Teupl. Sten. Marcell.* Quamvis enim haud sit rara apud nostros terminatio cognominis in I, longe frequentior est terminatio in O, ut clarum ex omnium temporum monumentis, ac potissimum nummis, inter quos accipe etiam novo typo, ac majori modulo nummum ejus, qui Grito successit, ac ita inscribitur: S. M. VENET. D PETRUS LANDO. Nec de nomini- U bus Ducum aliud restat considerandum, X nisi & hinc velimus monetariorum imperitiam reprehendere, quod nominis non semper integram primam syllabam expressere, unde in alterius Teupoli nummo LA. est *Laurentius*, in alterius Gradonici BA. est *Bartholomæus*. Sed accedamus jam ad ceterarum literarum interpretationem, nec pudeat δεύτερον τρόπον processisse.

Compendiariis illis literis S. M. significari *Sanctus Marcus*, cum de rebus Venetorum agitur, pronum est intelligere. In aliarum gentium nummis significari iisdem literis *Sancta Maria*, monet vir omnigenæ eruditionis, Archiepiscopus Ancyranus, Justus Fontaninus in suo Commentario de Disc. Vot. cap. XIV. ubi etiam ait, non nisi post seculum XI. inductum morem, ut *Sanctus* unica litera S scriberetur. Quod sequitur VENETI. integrum esse, neque aliter legendum aliqui credunt. Credidit idem Cangius, qui appositum illud voluit Ducis nomini. At melius alii, qui illud a ceteris separatim sumentes, illo, ajunt, Venetorum commune significari, ut primum nomen Divi patroni sit, gentis & civitatis deinde, tum Ducis, sapienterque factum, ut post patroni nomen statim nomen gentis subjiceretur, quo intelligerent omnes, imperium non Ducis esse, sed Venetorum. Satis acute. Verum si verbi illius sententiam nos modo assequimur, curnam eam non assequuti majores nostri? Libertatis tenacissimi, & in Ducis jura numquam non intenti, hoc scilicet neglexissent asserti communi civium principatus testimonium? VENETI. igitur in veteribus nummis est VENETIcus, ex priscorum temporum appellatione. Numquam enim *Veneti* in *Venetus* mutari passa esset respublica, si commune omnium civium imperium significari per illud credidisset; *Veneticus* in *Venetus* mutari & jussisse potuit. Clare autem, nullo elemento destitutum legitur S. MARCUS VENETUS in aversa parte nummuli argentei, Andreæ Griti nomine signati, alio a Mattapane typo, ac literis, quæ ejus temporis sunt. Cum autem alio majoris moduli, seu Mattapane, ejusdem Griti VENET. sit *Veneti*: quemadmodum integre exprimitur in ejusdem moduli, ac typi nummis Joannis Mocenici, & Augustini Barbadici, in eo vero, qui ultimus est in tabula nostra, integre exprimatur VENETUS; mihi non videtur dubitandum, utrobique epitheton illud esse, quo Divum patronum, in sui cultus, ac positæ in eo spei testimonium, donant nostri, ideoque VENETI. *Veneticus* esse. In priscis igitur nummis, & qui ad priscos accedunt, VENETI. *Veneticus*, in recentioribus si occurrat VENET. *Venetus*, nihil hærendo in re satis certa, interpretaberis. Quod enim utrobique aliqui explicant *Venetiarum*, & in priscis non levem habet difficultatem, & in recentioribus satis refellitur eorum inscriptione, ubi integrum est VENETUS. Vale.

E I D E M

V I I.

De notis sanctorum nominum Jesu Christi.

IN tot epistolas dispertita, longius, quam pro re, excurrisse oratio forte visa est. Ita quod ad levandum legendi fastidium excogitavi, eo fastidium ne auxerim, timeo. Finem propterea scribendi hac epistola faciam, postquam pauca de characteribus in parte aversa nummi imagini Redemptoris adscriptis verba fecero. Cave primum, latinas literas illas IC. XC. esse, credas. Græcæ sunt. I *iota*, X *chi*, C *sigma* est, ex angulato Σ ita rotundatum.

Con-

Contigit hoc & Latinis literis, ut ex angulatis ob scribendi celeritatem rotundæ fierent, quod per earum aliquot eundo ostendit Brencmannus Hist. Pandect. lib. II. c. 2. Nec quærendum, utrum Græci a Latinis, an Latini a Græcis id didicerint, cum utrique docti hoc sint a natura, laboris, ac temporis compendium suadente, ut viri docti observarunt. Apud Latinos, ut id obiter dicam, quæ prima has vicissitudines passa est, fuit forte litera M pro nota numeri milliarii, quæ hebetatis omnino angulis abiit in ∞, quod non inter cifras Gothicas, ut videtur credere Brencmannus, sed inter notas Romanorum recensendum est, cum temporibus Augusti usurparetur teste Panvinio, ac præterea Tabula Antii reperta, & *Antiatina* nomine designata, quam edidit libello singulari Joseph Rocchus Vulpius, ac itidem c 3. *Lat. Vet.* Verum ne longius ab instituto recedam, IC. XC. in nummis Imperatorum Græcorum passim videbis apud Cangium de Fam. Byzant. adscripta imagini Redemptoris, sicut Deiparæ imagini MP. ΘV. Hæc valent MHTHP ΘEOV; illa IHCOTC XPICTOC. Latine scribentibus eadem horum venerabilium nominum significandorum nota sæpius usurpata, Græcis tamen literis latinas immiscentes pro IC. XC. IS. XS. scripsere. Hoc primum accidisse potuit, quod, aliqui sigma ea figura scriptitarent, qua Jones utebantur. Cum autem hæc proxime ad Latinum S accedat, ut Brencmannus loco cit. observavit, factum est, ut imperiti librarii Græco sigmati Latinum S substituerint. Non duabus, sed tribus literis eadem nomina placuit etiam significare, iisque aut omnibus Græcis, ut primum de primo dicam, IHC, aut ultima Latina IHS, quod nostris temporibus usitatius. Varios etiam casus hujus venerabilis nominis ultima litera Latina per eamdem notam efformarunt, nec solum invenies IHS, sed etiam IHU pro Jesu. Cum multi autem illud H pro Latina aspiratione acciperent, tanta est nonnullorum inscitia, factum est, ut etiam scriberent IhS, quod miror ne Græcos quidem puduisse facere. Extat inter alia apud Cangium numisma Basilii Macedonis sic inscriptum IhS XS REX REGNANTIUM.

Quod attinet ad nomen Christ, antiquissimis temporibus aut per solam Græcam X, aut per duas priores, utramque Græcam X & P significabatur, quæ simul etiam implicabantur, secunda in medio prima intexta hoc modo $\overset{P}{X}$. Plura vide de his in *Flavii Clementis Tumulo Illustrato*. Frequentior tamen hujus nominis nota est prima, & ultima litera, aut utraque Græca XC, aut prior Græca altera Latina XS quæ variatur etiam pro casus variatione, ut cum scribimus PAX XI. Usitatius vero adhuc tribus literis sacrosanctum hoc nomen significare, duabus prioribus Græcis, ultima Latina, varia pro varietate casus XPS XPI XPO XPM. At insubidi aliqui P non *rho* Græcum, sed Latinam literam existimantes, scripsere etiam Xps Xpi. Scitius illi, qui secundam etiam literam a Latinis sumentes XRS scribere maluerunt, quod aliquando & a Græcis factum, quemadmodum in nummo Romani Diogenis apud sæpe laudatum Cangium IhS XRS REX REGNANTIUM. Hæc habui, Vir Amplissime, quæ sumpta ex Majorum tuorum nummis occasione de veteribus nummis Venetorum ad te scriberem. Subsecivas horas, quibus ob molestissimas muneris mei curas non nisi satis brevibus uti possum, libens, & gaudens ad id contuli, non eo solum, quod hujusmodi studiis mirifice delector, sed ut gratum tibi facerem, qui aliqua de his a me audire optabas. Hoc si præstiti, maximum ex levi labore fructum cœpisse, credam. Tu voluntatem meam boni consule. Optime valere, te, valere Laurentium patruum tuum, patronum meum benignissimum, juvandis omnibus natum, vehementer cupio. Vale.

F I N I S.

